

ΕΘΝΙΚΟ ΙΔΡΥΜΑ ΕΡΕΥΝΩΝ
ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΟ ΙΣΤΟΡΙΚΩΝ ΕΡΕΥΝΩΝ / ΚΝΕ 136
Θεσμοί και Ίδεολογία στη νεοελληνική κοινωνία

Ἐργεῖα Πατριαρχείου Κωνσταντινουπόλεως

Δ. Γ. ΑΠΟΣΤΟΛΟΠΟΥΛΟΣ
ΜΑΧΗ ΠΑΪΖΗ-ΑΠΟΣΤΟΛΟΠΟΥΛΟΥ

ΟΙ ΠΡΑΞΕΙΣ ΤΟΥ ΠΑΤΡΙΑΡΧΕΙΟΥ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥΠΟΛΕΩΣ

Ἐπιτομή – Παράδοση – Σχολιασμός

Ι. 1454–1498

ΑΘΗΝΑ 2013

Στό εξώφυλλο:

Λεπτομέρεια από την εικόνα της Μονής Σινά
«Οί σαράντα μάγισσες της Σεβαστείας».

Προσκήνιο στο Σινά, Μουσείο Μπενάκη, 2004, σ. 149

ΟΙ ΠΡΑΞΕΙΣ
ΤΟΥ ΠΑΤΡΙΑΡΧΕΙΟΥ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥΠΟΛΕΩΣ

Ι. 1454–1498

FONDATION NATIONALE DE LA RECHERCHE SCIENTIFIQUE
INSTITUT DE RECHERCHES HISTORIQUES / KNE 136
Institutions et idéologie au sein de la société grecque

Archives du Patriarcat de Constantinople

D. G. APOSTOLOPOULOS
MACHI PAÏZI–APOSTOLOPOULOU

LES REGESTES
DES ACTES DU PATRIARCAT
DE CONSTANTINOPLE

I. Les registes de 1454 à 1498

ATHÈNES 2013

ΕΘΝΙΚΟ ΙΔΡΥΜΑ ΕΡΕΥΝΩΝ
ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΟ ΙΣΤΟΡΙΚΩΝ ΕΡΕΥΝΩΝ / ΚΝΕ 136
Θεσμοί και Ίδεολογία στη νεοελληνική κοινωνία

Ἐργεῖα Πατριαρχείου Κωνσταντινουπόλεως

Δ. Γ. ΑΠΟΣΤΟΛΟΠΟΥΛΟΣ
ΜΑΧΗ ΠΑΪΖΗ-ΑΠΟΣΤΟΛΟΠΟΥΛΟΥ

ΟΙ ΠΡΑΞΕΙΣ
ΤΟΥ ΠΑΤΡΙΑΡΧΕΙΟΥ
ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥΠΟΛΕΩΣ

Ἐπιτομή – Παράδοση – Σχολιασμός

Ι. 1454–1498

ΑΘΗΝΑ 2013

ISBN 978-960-98199-2-3

© Ίνστιτούτο Ιστορικών Έρευνών / ΕΙΕ και οι συγγραφείς

Χορηγοί έκδοσης

Φιλόπρωτος Ἀδελφότης Ἄνδρῶν Θεσσαλονίκης

Ίδρυμα Κώστα και Ἐλένης Οὐζάνη

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΠΡΟΛΟΓΟΣ			σ. 9-20
ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ – ΣΥΝΤΟΜΟΓΡΑΦΙΕΣ			21-48
ΓΕΝΝΑΔΙΟΣ Β' (α' πατριαρχία)	(1454-1456)	π. 1-12	49-74
ΙΣΙΔΩΡΟΣ Β'	(1456-1462)	π. 13-20	77-88
ΣΩΦΡΟΝΙΟΣ ΣΥΡΟΠΟΥΛΟΣ	(1462-1463)	π. 21-25	89-96
ΓΕΝΝΑΔΙΟΣ Β' (β' πατριαρχία)	(1463)	π. 26-28	99-104
ΙΩΑΣΑΦ ΚΟΚΚΑΣ	(1464)	π. 29-30	105-109
ΓΕΝΝΑΔΙΟΣ Β' (γ' πατριαρχία)	(1464-1465)	π. 31-32	111-115
ΜΑΡΚΟΣ Β' Ο ΞΥΛΟΚΑΡΑΒΗΣ	(1466)	π. 33-36	117-123
ΣΥΜΕΩΝ Α' (α' πατριαρχία)	(1466)	π. 37	125-128
ΔΙΟΝΥΣΙΟΣ Α' (α' πατριαρχία)	(1466-1471)	π. 38-46	129-142
ΣΥΜΕΩΝ Α' (β' πατριαρχία)	(1471-1475)	π. 47-57	145-161
ΡΑΦΑΗΛ Α'	(1475-1476)	π. 58-61	163-168
ΜΕΣΟΠΑΤΡΙΑΡΧΕΙΑ	(1476)	π. 62-64	169-174

²Αναγραφή τών πράξεων κάθε πατριαρχίας δίνουμε στὸν Πίνακα ΙΙ, σ. 275-282. Στὸν ἴδιο Πίνακα σημειώνονται οἱ πλαστὲς πράξεις καὶ τὰ κείμενα ποὺ ἔχουν λανθασμένα προσγραφῆ σὲ πατριαρχίε τῆς περιόδου αὐτῆς.

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΜΑΞΙΜΟΣ Γ'	(1476-1482)	π. 65-74	175-188
ΣΥΜΕΩΝ Α' (γ' πατριαρχία)	(1482-1486)	π. 75-85	191-207
ΝΗΦΩΝ Β' (α' πατριαρχία)	(1486-1488)	π. 86-89	209-215
ΜΕΣΟΠΑΤΡΙΑΡΧΕΙΑ	(1488)	π. 90-91	217-222
ΔΙΟΝΥΣΙΟΣ Α' (β' πατριαρχία)	(1488-1490)	π. 92-98	223-233
ΜΑΞΙΜΟΣ Δ'	(1491-1497)	π. 99-104	235-244
ΝΗΦΩΝ Β' (β' πατριαρχία)	(1497-1498)	π. 105-111	245-255
ΠΙΝΑΚΕΣ			257-284
I. Γενικό εύρετήριο, σ. 259-274			
II. Συνοπτική αναγραφή τῶν πράξεων, σ. 275-282			
III. Εύρετήριο τῶν incipit, σ. 283-284			

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

Ἡ συγκέντρωση τῶν ἐπίσημων πράξεων τοῦ Πατριαρχείου Κωνσταντινουπόλεως, μὲ ἀπώτερο σκοπὸ τὴ δημοσίευση τῶν κειμένων τους, ἀποτελοῦσε ἓνα αὐταπόδεικτες σημασίας αἶτημα τῆς ἐπιστημονικῆς κοινότητος. Τὸ αἶτημα στὸ πρῶτο του στάδιο ἄρχισε νὰ ἱκανοποιεῖται τὸν 19ο αἰῶνα, ὅταν ὁ Σταυράκης Ἀριστάρχης φιλοδόξησε νὰ συγκεντρώσει, σὲ χειρόγραφα ἀντίγραφα, ὅλα τὰ κείμενα πατριαρχικῶν πράξεων ἀπὸ τὴ βυζαντινὴ ἐποχὴ ὡς τὶς μέρες του¹. Στὶς ἀρχὲς τοῦ 20οῦ αἰῶνα, τὸ 1904, ὁ Καλλίνικος Δελικιάνης ἐγκαινιάζοντας τὴ δημοσίευση ὄσων μεταβυζαντινῶν πατριαρχικῶν κειμένων σώζονταν σὲ κώδικες τοῦ Πατριαρχείου Κωνσταντινουπόλεως ἐπαναφέρει τὸ αἶτημα καὶ παρουσιάζει μὲ τόνους δραματικούς στὰ Προλεγόμενα τοῦ ἔργου τοῦ *Τὰ ἐν τοῖς Κώδιξι τοῦ Πατριαρχικοῦ Ἀρχιεπισκοπικοῦ Ἀρχιεπισκοπικοῦ σωζόμενα ἐπίσημα ἐκκλησιαστικὰ ἔγγραφα τὴν ἀνάγκη τῆς συστηματικῆς συγκέντρωσης καὶ δημοσίευσης ὄλων τῶν σωζόμενων, ἀπανταχοῦ τῆς γῆς, πατριαρχικῶν ἐγγράφων*².

1. Τὸ ὄλικὸ ποὺ κατόρθωσε νὰ συγκεντρώσει ὁ Ἀριστάρχης περιέχεται σὲ ἑκατὸ περίπου χειρόγραφους κώδικες καὶ βρίσκεται ἀπὸ τὸ 1923 στὴ Βιβλιοθήκῃ τοῦ Βατικανοῦ· πρόκειται γιὰ τοὺς κώδικες Vatic. gr. 2403-2500· βλ. ΑΘΑΝ. Δ. ΚΟΜΙΝΗΣ, Βατικανῆς Βιβλιοθήκης Ἀποσημειώματα, *Δίπτυχα* 1 (1979), 20-25 καὶ τὴν ἐκεῖ ἀναφερόμενη βιβλιογραφία. Τὸ 1908 ὁ Σταυράκης Ἀριστάρχης σὲ ἐπιστολὴ τοῦ πρὸς τὸν Σπυριδῶνα Λάμπρο ἀποτιμοῦσε τὸν ἀριθμὸ τῶν ὡς τότε ἀποθησαυρισθέντων σὲ 12.000 ἔγγραφα (βλ. *Νέος Ἑλληνομῆμων* 5 (1908), 340), ἀριθμὸς μᾶλλον ἐξωπραγματικός.

2. Ἴδου τὸ πλήρες σχετικὸ χωρίο: «Ἐκεῖνος ὅστις θὰ ἀνελάμβανε τὸ Ἡράκλειον μὲν ἄλλ' οὐχὶ καὶ κατ' ἀνυπερβλήτων ἀνθρωπίνως δυσχερεῶν προσκόπτον ἔργον τῆς συστηματικῆς περισυναγωγῆς καὶ ταξινομήσεως τῶν μυριάδων ἐγγράφων τῶν ἐκ τοῦ ἱεροῦ Πατριαρχικοῦ περιβόλου τούτου ἀπὸ τοσοῦτων αἰῶνων ἀπολυθέντων, τόσῳ τῶν σποραδικῶς ἐν Συγγράμμασι, Συλλογαῖς, Φυλλαδίαις, Περιηδικαῖς, Μονογραφίαις κτλ. παρὰ διαφόρων δημοσιευθέντων ὄσῳ καὶ τῶν ἐπι ἀνεκδότων τῶν ἀποκειμένων ἐν δημο-

Λίγο αργότερα οί Ἀκαδημίες τοῦ Μονάχου καί τῆς Βιέννης ἀποφασίζουσι νά συνεργασθοῦν γιά νά πραγματοποιήσουν ἕνα σχέδιο ἀκόμα πιό φιλόδοξο: νά συγκεντρώσουν, νά καταγράψουν καί νά ἐκδώσουν ὄχι μόνο τίς πράξεις τῆς ἐκκλησιαστικῆς ἀρχῆς ἀλλά καί τῆς κοσμικῆς ἀρχῆς τοῦ βυζαντινοῦ κράτους³.

Ἀπό τὰ ὁράματα καί τίς προσπάθειες αὐτές προέκυψε τελικά κάτι πολύτιμο ἀλλά διαφορετικό ἀπό ὅ,τι ἀρχικά εἶχε σχεδιαστεῖ· δὲν ἔγινε ἡ δημοσίευση τῶν κειμένων ἀλλά ἡ συστηματική καταγραφή τῶν πράξεων τόσο τῆς αὐτοκρατορικῆς ὅσο καί τῆς ἐκκλησιαστικῆς γραμματείας ὄλων τῶν πράξεων, ἀκόμα καί ἂν δὲν σωζόταν τὸ κείμενο τῆς ἴδιας τῆς πράξης ἀλλὰ τὸ περιεχόμενό της μορφοῦσε νά ἀναπλαστεῖ ἀπὸ ἄλλες πηγές. Πρόκειται γιά πολύτιμα ἔργα, ποῦ δημοσιεύτηκαν τὸν 20ῦ αἰώνα, τὸ *Regesten der Kaiserurkunden des oströmischen Reiches von 565-1453*, ἔργο ποῦ ἐπιμελήθηκε ὁ Franz Dölger⁴ καί τὸ *Les registes des actes du*

σίας Βιβλιοθήκας καί Ἀρχεῖοις τῆς Εὐρώπης, ἡ τῶν ἐγρυστομένων εἰσέτι παρὰ Πατριαρχικαῖς Ἐκκλησίαις, Μητροπόλεσι, Μοναῖς, Ἐκκλησίαις, Σχολαῖς, Σωματείοις μετὰ καί τῶν παρ' ἰδιώταις φυλασσομένων, καταρτίζων καί τύποις ἐκδιδοῦς οὕτω τὸ πολυτίμητον Σῶμα τῶν σωζομένων Ἐγγράφων τοῦ Πατριαρχικοῦ Θρόνου Κωνσταντινουπόλεως, ἐκεῖνος πράγματι θά ἀνήγειρε τὸ μόνον ἀληθὲς καλλιπρεπὲς καί ἀθάνατον μνημεῖον τῆς ἐπὶ δεκαῆξ μακροῦς αἰῶνας δράσεως τοῦ Πρώτου τούτου Ἐκκλησιαστικοῦ τῆς Ὁρθοδοξίας κέντρου, κλειῖζων καί ἀπαθανατίζων ἅμα καί τὸ ἴδιον ὄνομα ἐν τῇ μνήμῃ τῶν ἐπελευσομένων γενεῶν», *Τὰ ἐν τοῖς Κώδιξι τοῦ Πατριαρχικοῦ Ἀρχιεπισκοπικοῦ σωζόμενα ἐπίσημα ἐκκλησιαστικά ἔγγραφα τὰ ἀφορῶντα εἰς τὰς σχέσεις τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου πρὸς τὰς Ἐκκλησίας Ἀλεξανδρείας, Ἀντιοχείας, Ἱεροσολύμων καί Κύπρου (1574-1863)*, Κωνσταντινουπόλη 1904, σ. κη'-κθ'. Ὁ Π. Δ. ΜΙΧΑΗΛΑΡΗΣ, Πράξεις τοῦ Πατριαρχείου Κωνσταντινουπόλεως. Ἕνας πρῶτος ἀπολογισμὸς, *Ροδωνιά. Τιμὴ στὸν Μ. Ι. Μανούσακα*, τ. 2, Ρέθυμνο 1994, σ. 325-327 ἔχει καταγράψει παρόμοια αἰτήματα ποῦ εἶχαν ἐκφράσει κατὰ καιροὺς διάφοροι μελετητές.

3. Ἕνα χρονικὸ τῶν προσπαθειῶν γιά νά συνεργασθοῦν οἱ δύο Ἀκαδημίες μετὰ τὸν Assomnistes προκειμένου νά φέρουν σὲ πέρας τὸ φιλόδοξο αὐτὸ ἐρευνητικὸ σχέδιο, προσπάθειες ποῦ ἄλλοτε τελεσφόρησαν καί ἄλλοτε ἀπέτυχαν, δίνει ὁ ALBERT FAILLER, L'achèvement des Regestes des actes patriarcaux, *Revue des Études Byzantines* 50 (1992), 249-263.

4. Ἡ πρώτη ἐνότητα, μετὰ τίς πράξεις τῆς περιόδου 565-1025, δημοσιεύτηκε τὸ 1924 στὸ Μόναχο-Βερολίνο· ἡ δευτέρα, μετὰ τίς πράξεις τῆς περιόδου 1025-1204, τὸ 1925· ἡ τρίτη, μετὰ τίς πράξεις τῆς περιόδου 1204-1282, τὸ 1932· ἡ τέταρτη, μετὰ τίς πράξεις τῆς περιόδου 1282-1341, τὸ 1960· καί ἡ πέμπτη, μετὰ τίς πράξεις τῆς περιόδου 1341-1453, τὸ 1965. Ἄς

patriarcat de Constantinople [381–1453], τὸ ὁποῖο ἐπιμελήθηκαν διαδοχικὰ οἱ V. Grumel, V. Laurent καὶ J. Dargouzes⁵. Ὅλοι αὐτοὶ οἱ μελετητὲς μᾶς προσέφεραν μιὰ πολύτιμη συστηματικὴ καταγραφή τῶν πράξεων τῶν δύο αὐτῶν ἀρχῶν τοῦ βυζαντινοῦ κράτους· ὁ Dölger μὲ λιτὰ ἀλλὰ μεστὰ πληροφοριῶν λήμματα, οἱ Γάλλοι ἐρευνητὲς μὲ λήμματα περισσότερο ἀναλυτικά.

Ἄν ὅμως οἱ πράξεις τῆς κοσμικῆς ἀρχῆς τοῦ βυζαντινοῦ κράτους εἶχαν ἓνα πολὺ συγκεκριμένο χρονικὸ τέλος, τὸ 1453, θέμα τέθηκε γιὰ τὸ ὄριο τοῦ βίου τῆς ἐκκλησιαστικῆς ἀρχῆς καθὼς, ὅπως εἶναι γνωστὸ, συνέχισε τὴ ζωὴ της στὸ πλαίσιο τοῦ κράτους τῶν Ὁθωμανῶν διατηρώντας τὰ ἴδια λίγο πολὺ χαρακτηριστικὰ πού εἶχε τὴ βυζαντινὴ ἐποχὴ.

Ἄναγνωρίζοντας αὐτὸ τὸ γεγονός, ἐκείνοι πού εἶχαν ἀναλάβει τὴν καταγραφή τῶν πράξεων τοῦ βυζαντινοῦ Πατριαρχείου, οἱ Assomptio-nistes, στὸν ἀρχικὸ σχεδιασμὸ τους θεώρησαν πὼς ἔπρεπε νὰ φτάσουν ὡς τὸν 19ο αἰῶνα, ὡς τὴν ἀνακήρυξη δηλαδὴ τοῦ αὐτοκεφάλου τῆς ἑλλαδικῆς Ἐκκλησίας⁶. Προοπτικὴ ὅμως πού σύντομα τὴν ἐγκατέλειψαν,

σημειωθεῖ πὼς τὴν περίοδο πρὶν ἀπὸ τὸ 565 τὴν εἶχε καλύψει ἓν μῆρει ὁ O. SEECK μὲ τὸ ἔργο του *Die Regesten der Kaiser und Päpste für die Jahre 311 bis 476 n. Chr. Vorarbeit zu einer Prosopographie der christlichen Kaiserzeit*, Stuttgart 1919, ἐνῶ τὸν 21ο αἰῶνα κάλυψαν τὸ ἐνδιάμεσο διάστημα οἱ T. C. LOUNGHIS – B. BLYSIDU – ST. LAMPAKES, *Regesten der Kaiserurkunden des Oströmischen Reiches von 476 bis 565*, Nicosia 2005.

5. Ἡ πρώτη ἐνότητα, μὲ τίς πράξεις τῆς περιόδου 381-715, δημοσιεύθηκε τὸ 1932 στὴ Χαλκηδὼνα (Kadiköy)· ἡ δευτέρη, μὲ τίς πράξεις τῆς περιόδου 715-1043, τὸ 1936· ἡ τρίτη, μὲ τίς πράξεις τῆς περιόδου 1043-1206, τὸ 1947· ἡ τέταρτη, μὲ τίς πράξεις τῆς περιόδου 1208-1309, τὸ 1971· ἡ πέμπτη, μὲ τίς πράξεις τῆς περιόδου 1310-1376, τὸ 1977· ἡ ἕκτη, μὲ τίς πράξεις τῆς περιόδου 1377-1410, τὸ 1979 καὶ ἡ ἕβδομη, μὲ τίς πράξεις τῆς περιόδου 1410-1453, τὸ 1991. Ὅπως εἶναι ἀναμενόμενο σὲ τέτοιαις ἐκτάσεως ἔργα, προέκυψαν ὕστερα ἀπὸ τὴν πρώτη ἐκδοσὴ τους νεότερα στοιχεῖα τὰ ὁποῖα εἴτε μέλη τῆς ἴδιας ομάδας εἴτε νεότεροι ἐρευνητὲς θέλησαν νὰ τὰ ἐνσωματώσουν στὸ ἀρχικὸ corpus. Γιὰ παράδειγμα ὁ J. Dargouzes ἐπανεξέδωσε τὴν δευτέρη καὶ τρίτη ἐνότητα τοῦ ἔργου γιὰ τίς πράξεις τοῦ βυζαντινοῦ Πατριαρχείου Κωνσταντινουπόλεως, ἐνόητες πού εἶχε ἀρχικὰ ἐπιμελήθει ὁ V. Grumel, προσθέτοντας ὅσα νεότερα στοιχεῖα εἶχαν προκύψει ἀκόμα, ἐνόητες ἀπὸ τὸ ἔργο τοῦ Dölger γιὰ τίς αὐτοκρατορικὲς πράξεις εἶδαν τὸ φῶς τῆς δημοσιότητος μὲ τὴν ἐπιμέλεια τῶν P. Wirth, A. Riehle, A. E. Müller, A. Beihammer καὶ J. Preiser-Kapeller ἐνσωματώνοντας ὅσα νεότερα στοιχεῖα εἶχαν στὸ μεταξὺ προκύψει.

6. V. GRUMEL, *Les registres des actes du patriarcat de Constantinople...*, Fasc. I: *Les registres de 381 à 715*, Paris 1932, Préface, σ. XV-XVI.

δηλώνοντας πώς θα σταματήσουν στο όριο του 1453, όχι διότι άλλαξαν απόψεις για τη διάρκεια του βίου του Πατριαρχείου κατά την οποία διατήρησε τα βυζαντινά χαρακτηριστικά του, αλλά διότι οι δυνάμεις τους δεν επαρκούσαν για να καλύψουν μια τόσο μεγάλη χρονική περίοδο⁷. Έμενε σέ έκκρεμότητα το έγκλημα αυτό να βρει συνεχιστές προθυμους να δώσουν χρόνο και δυνάμεις προκειμένου να καταγράψουν τις πράξεις του Πατριαρχείου στη διάρκεια του μεταβυζαντινού βίου του αλλά και στη νεότερη εποχή.

Τη συνέχιση του έργου για την περίοδο μετά το 1454 την αναλάβαμε στην Αθήνα, στο Έθνικό Ίδρυμα Έρευνών, στο πλαίσιο ενός μακρόπνοου έρευνητικού προγράμματος που στόχο είχε να μελετήσει την ιστορία της κοινωνίας των ορθόδοξων χριστιανών Ρωμιών που από τον 15ο αιώνα, μετά την πτώση του βυζαντινού κράτους, συνέχισαν τη ζωή τους στο πλαίσιο της όθωμανικής αυτοκρατορίας⁸. Για το πρόγραμμα αυτό, με αυτούς τους δηλωμένους στόχους, ή συστηματική μελέτη του θεσμού του

7. Βλ. αντί άλλων τη δήλωση του J. Dargouzès στο έβδομο και τελευταίο τεύχος της σειράς το οποίο περιέχει τις Έπιτομές των πράξεων της περιόδου 1410-1453: «Le septième fascicule des Regestes sera le dernier de la série. Le plan de la publication... prévoyait neuf fascicules pour les actes patriarcaux émis de l'an 381 à l'an 1830. Le repli des *Socii Assumptionistae Chalcedonenses...* a entraîné une révision du programme et l'alignement des registes patriarcaux sur les registes impériaux arrêtés à l'an 1453», *Les registes des actes du patriarcat de Constantinople...*, Fasc. VII: *Les registes de 1410 à 1453*, Paris 1991, Avant-Propos, σ. I.

8. Ένας πρώτος άπολογισμός των πεπραγμένων του έρευνητικού αυτού προγράμματος δημοσιεύτηκε το 2000: Δ. Γ. ΑΠΟΣΤΟΛΟΠΟΥΛΟΣ – Π. Δ. ΜΙΧΑΗΛΑΡΗΣ – ΜΑΧΗ ΠΑΙΖΗ–ΑΠΟΣΤΟΛΟΠΟΥΛΟΥ (έπιμ.), *Θεσμοί και Ίδεολογία στη νεοελληνική κοινωνία, 15ος – 19ος αϊ. Πρώτος άπολογισμός ενός έρευνητικού προγράμματος*, Αθήνα, Έθνικό Ίδρυμα Έρευνών / Κέντρο Νεοελληνικών Έρευνών, 2000. Για τους πολιτικούς όρους μέσα από τους όποιους ό κατεξοχήν βυζαντινός θεσμός του Πατριαρχείου Κωνσταντινουπόλεως βρέθηκε να (έπανα)λειτουργεί στους κόλπους του κράτους των Όθωμανών βλ. D. ΑΠΟΣΤΟΛΟΠΟΥΛΟΣ, *Les mécanismes d'une Conquête: adaptations politiques et statut économique des conquis dans le cadre de l'Empire Ottoman, Économies méditerranéennes; équilibres et intercommunications, XIIIe-XIXe siècles*, t. 3, Athènes 1986, σ. 191-204 και πρόσφατα την ανακοίνωσή του, Τό Οίκουμενικό Πατριαρχείο στο πλαίσιο του όθωμανικού δικαίου και πολιτικού συστήματος, *Έπιστημονική Διημερίδα: Τό Οίκουμενικό Πατριαρχείο και ή οικονομία του Έθνους. Εισηγήσεις*, Αθήνα 2007, σ. 69-78.

Πατριαρχείου Κωνσταντινουπόλεως ήταν έρευνητικό αίτημα έκ των ών ουκ άνευ. Διότι τὸ Πατριαρχεῖο ἀποτέλεσε γιὰ τὸν μεταβυζαντινὸ Ἑλληνισμό ὄχι μόνον ἕναν βασικὸ ἐκκλησιαστικὸ θεσμὸ ἀλλὰ καὶ θεσμὸ ἐξουσιαστικὸ καὶ πομπὸ ἰδεολογίας. Ἔτσι, ἀνέκλυψε ἢ ἀνάγκη, μέσα στὴν ὀπτική τοῦ προγράμματός μας, νὰ συγκεντρωθοῦν καὶ νὰ καταγραφοῦν οἱ ἀποφάσεις τοῦ Πατριαρχείου Κωνσταντινουπόλεως, οἱ πράξεις του σὲ ὅλη τὴ χρονικὴ διάρκειά που λειτούργησε μέσα στὸν κλοιὸ τῆς ὀθωμανικῆς ἐξουσίας, πράξεις που εἴτε σώζονται σὲ πρωτότυπη μορφή –τὸ λυτὸ δηλαδὴ ἔγγραφο που ἐκδόθηκε ἢ ἡ καταγραφή τῆς πράξης στὸν κώδικα τοῦ Πατριαρχείου–, εἴτε σώζεται τὸ ἀντίγραφο τοῦ κειμένου της ἢ ἔστω κάποια μνεία *post factum*. Ὅποια ὅμως καὶ ἂν ἦταν ἡ αἰτία, στὴν Ἀθήνα δημιουργήθηκαν οἱ ἐρευνητικὲς προϋποθέσεις γιὰ νὰ συνεχιστεῖ τὸ ἔργο καὶ μάλιστα ὄχι μόνον ἐκεῖνο τῆς καταγραφῆς τῶν πράξεων τοῦ Πατριαρχείου Κωνσταντινουπόλεως ἀλλὰ καὶ τῆς δημοσίευσης, παράλληλα, ὄλων τῶν σωζόμενων ἐπίσημων κειμένων ἀπὸ τὴν περίοδο που ἔζησε καὶ δραστηριοποιήθηκε στὸ πλαίσιο τῆς ὀθωμανικῆς αὐτοκρατορίας.

Ἔγτερα ἀπὸ ἀρκετὲς μονογραφίες καὶ μικρότερης ἐκτάσεως δημοσιεύματα τὰ ὁποῖα συνεργάτες τοῦ προγράμματος ἐξέδωσαν⁹, ἔγτερα ἀπὸ τὴ δημοσίευση τοῦ πρώτου τόμου στὸν ὁποῖο περιέχονται τὰ σωζόμενα ἐπίσημα κείμενα ἀπὸ τὴν περίοδο 1454-1498¹⁰, ἦρθε ἡ στιγμή νὰ δεῖ τὸ φῶς τῆς δημοσιότητας καὶ ἡ καταγραφή τῶν πράξεων τοῦ Πατριαρχείου, ὅσων καὶ ὅποιων παραδίδονται ἀπὸ ἱστορικὰ τεκμήρια, πράξεις που ἐκδόθηκαν στὰ δύσκολα χρόνια που ἀκολούθησαν τὴν Ἄλωση, τὴν περίοδο δηλαδὴ ἀπὸ τὴν ἀνασύσταση τοῦ Πατριαρχείου στὸ κράτος τῶν Ὀθωμανῶν τὸ 1454 καὶ ὡς τὸ 1498. Εἶναι βέβαια αὐτονόητο πὼς ἡ δευτέρη χρονολογία που ὀρίζει τὴν πρώτη αὐτὴ ἐνότητα εἶναι συμβατι-

9. Σημειώνουμε κάποιες μελέτες μας που ἀναφέρονται στὴν περίοδο που μᾶς ἐνδιαφέρει: Ἀνεπίσημα ἀπὸ τὸ Πατριαρχεῖο Κωνσταντινουπόλεως. Παρασχέδια καὶ μαρτυρίες τοῦ 1476, Ἀθήνα 1988· Ὁ «Τερὸς Κῶδιξ» τοῦ Πατριαρχείου Κωνσταντινουπόλεως στὸ β' μισὸ τοῦ 15 αἰῶνα: Τὰ μόνον γνωστὰ σπαράγματα, Ἀθήνα 1992· Ἀφορισμός· Ἡ προσαρμογὴ μᾶς ποιητῆς στὶς ἀναγκαιότητες τῆς Τουρκοκρατίας, Ἀθήνα 1997 (2004)· Μετὰ τὴν Κατάρτιση. Στοχαστικὲς προσαρμογὲς τοῦ Πατριαρχείου Κωνσταντινουπόλεως σὲ ἀνέκδοτη ἐγκύκλιό τοῦ 1477, Ἀθήνα 2006.

10. Τὸ ἔργο παρουσιάστηκε σὲ μιὰ πρώτη μορφή τὸ 2008. Τὸ 2011 δημοσιεύτηκε ἡ πρώτη του ἐκδοσὴ καὶ τὸ 2013 ἡ δευτέρη, ἀξξημένη καὶ βελτιωμένη.

κή δηλώνει ἀπλῶς τὸ τέλος τῆς τελευταίας πατριαρχίας πρὶν κλείσει ὁ 15ος αἰώνας.

Συνέχεια λοιπὸν ἐνὸς καταξιωμένου ἔργου ποῦ ἔχει δημοσιευθεῖ καὶ τὸ ὁποῖο καλύπτει τὴν περίοδο 381–1453 ἀποτελεῖ ἡ νέα αὐτὴ σειρὰ. Ἀπὸ τὴν ἀποψη αὐτῆ ἡ δομὴ κάθε λήμματος ἦταν δεδομένη καὶ οἱ ἀρχές ποῦ ἔχουν υἱοθετηθεῖ γιὰ τὰ περιεχόμενά τους καὶ τὴν ἐπιλεγμένη βιβλιογραφία ποῦ πρέπει νὰ δίνεται σὲ κάθε λήμμα ἔγιναν σεβαστές. Ὡστόσο, κάποιες ἀλλαγές κρίναμε ὅτι ἦταν ἀναγκαῖο νὰ γίνουν· καὶ γιὰ αὐτές θέλουμε νὰ δώσουμε ἐξηγήσεις.

Στὴν ἀρχικὴ σύλληψη τοῦ ὅλου ἔργου ἀπὸ τοὺς Assomptionistes θὰ δίνονταν μόνον σὲ ἐπιτομὴ (regeste) οἱ πράξεις τοῦ πατριάρχη Κωνσταντινουπόλεως ποῦ εἶχαν ἐκδοθεῖ εἴτε ἀπὸ τὸν ἴδιο προσωπικὰ εἴτε ἀπὸ τὴν προεδρευομένη ἀπὸ ἐκεῖνον σύνοδο. Στὴ συνέχεια ὁμως, ἀπὸ τὴν πέμπτη ἐνότητα καὶ μετὰ, τὸ ἀρχικὸ σχέδιο ἀλλάξε καὶ συμπεριέλαβαν καὶ τὶς πράξεις τῆς συνόδου¹¹ ἐνῶ οἱ διοικητικὲς πράξεις, ἐκλογές ἀρχιερέων κτλ. θὰ ἀποτελοῦσαν, κατὰ τὸν ἀρχικὸ πάντα σχεδιασμό, μιὰ ξεχωριστὴ ἐνότητα.

Μολονότι ἡ ἀρχικὴ μας ἐπιθυμία ἦταν νὰ μὴν ἀλλάξουμε τίποτε ἀπὸ τὸ δοκιμασμένο καὶ ἀναμφισβήτητα ἐπιτυχημένο σχέδιο τῶν Γάλλων ἐρευνητῶν ὅπως τελικὰ διαμορφώθηκε, μὲ τὴν ἐνταξη δηλαδὴ καὶ τῶν πράξεων τῆς συνόδου στὴν καταγραφή, θεωρήσαμε ὡστόσο πὼς ἔπρεπε νὰ συμπεριλάβουμε καὶ τὰ ὑπομνήματα ἐκλογῆς ἀρχιερέων ἐφόσον παραδίδεται τὸ κείμενό τους, ἀλλὰ καὶ τὶς «συνοδικὲς πράξεις», τὸ νομιμοποιητικὸ ἐκεῖνο ἔγγραφο μὲ τὸ ὁποῖο ἐφοδιαζόταν ὁ ἐκλεγείς ἀρχιερέας προκειμένου νὰ ἀναχωρήσει γιὰ τὴν ἐπαρχία του καὶ νὰ ἀσκήσει νομίμως ἐκεῖ τὰ καθήκοντά του. Μιὰ «συνοδικὴ πρᾶξις» μολονότι συνδέεται θεματικὰ μὲ τὴν ἐκλογὴ ἐνὸς ἀρχιερέα, δὲν παύει νὰ ἀποτελεῖ μιὰ πράξη τὴν ὁποία ἐξέδωσε ἡ προεδρευομένη ἀπὸ τὸν πατριάρχη σύνοδος τοῦ

11. Βλ. ὅσα ἀναφέρει σχετικὰ ὁ J. Darrouzès ποῦ ἀποφάσισε, ἀπὸ τὸ πέμπτο τεῦχος, νὰ ἐντάξει καὶ τὶς πράξεις τῆς συνόδου στὸ corpus, καθὼς θεώρησε ὅτι δὲν ὑπῆρχε προοπτικὴ νὰ προχωρήσουν στὴν ἔκδοση χωριστῆς σειρᾶς μὲ τὶς πράξεις τῆς συνόδου, ὅπως εἶχε ἀρχικὰ σχεδιαστῆ (βλ. J. DARROUZÈS, *Les registes des actes du patriarcat de Constantinople...*, Fasc. V: *Les registes de 1310 à 1376*, Paris 1977, Préface, σ. IV).

Πατριαρχείου Κωνσταντινουπόλεως· και για την μετά την Άλωση εποχή τὰ στοιχεία πού έντοπίζονται για τις εκκλησιαστικές περιφέρειες –ή έπιβίωση ή ή κατάλυσή τους– είναι ιδιαίτερης σημασίας. Η υίοθέτηση ώστόσο αυτής της άρχης δέν μάς ώδήγησε στο νά καταχωρίσουμε και τις έμμεσες μνείες έκλογών και «συνοδικών πράξεων», δηλαδή νά θεωρήσουμε ότι κάθε ύπογραφή άρχιερέα σέ κάποιο συνοδικό έγγραφο ή ή μνεία της συμμετοχής του σέ σύνοδο άποτελεί και μνεία του ύπομνήματος έκλογής του και της χαμένης ή λανθάνουσας «συνοδικής πράξεως» πού εκδόθηκε για νά νομιμοποιήσει και νά έξαγγείλει τώ διορισμό του. Δέν τις καταγράψαμε για νά μήν αυξήσουμε ύπερβολικά τόν όγκο του δημοσιεύματος αλλά και για νά μή δώσουμε μιá λανθασμένη εικόνα τών αναλογιών για τις πράξεις πού εκδόθηκαν άπό την πατριαρχική σύνοδο την περίοδο αυτή. Τώ ζήτημα πάντως πού συνδέεται με τις εκλογές άρχιερέων και τη συμπλήρωση και άποκατάσταση τών επισκοπικών καταλόγων είναι ένα άλλο μεγάλο αίτούμενο, για την ίκανοποίηση του οποίου παραθέτουμε πάντα τις πληροφορίες και τά όνόματα πού έντοπίζουμε σχετικά με εκκλησιαστικές περιφέρειες και τούς λειτουργούς τους.

Μιά δεύτερη άναθεώρηση πού κρίναμε άναγκαίο νά υίοθετήσουμε είναι τώ καταληκτικό χρονικό όριο της σειράς μας. Όπως άναφέρουμε, εκείνοι πού συνέλαβαν και σχεδίασαν τώ έργο είχαν ώρίσει την τρίτη δεκαετία του 19ου αιώνα σάν όριο του τέλους της «βυζαντινής» περιόδου του θεσμού. Πιό συγκεκριμένα, είχαν ώρίσει την άνακήρυξη της Έλληνικής Πολιτείας τώ 1830 σάν τη σημαντική χρονολογία ή όποία θά προκαλέσει, τρία χρόνια άργότερα, και την εκκλησιαστική άυτονόμηση της έλλαδικής Έκκλησίας άπό τώ Πατριαρχείο Κωνσταντινουπόλεως. Χωρίς νά ύποτιμούμε τη σημασία της Έλληνικής Έπανάστασης ώς πολιτικό γεγονός αλλά και τη λειτουργία της ώς προτύπου για τά έθνικιστικά κινήματα πού θά εκδηλωθούν στο χώρο της όθωμανικής άυτοκρατορίας και τά όποια θά ώδηγήσουν στη δημιουργία έθνικών κρατών προκαλώντας και αντίστοιχα αίτήματα για τη δημιουργία και «έθνικών» Έκκλησιών, θεωρήσαμε ότι ή λογική του όριού αυτού απέκλειε τόν μεγάλο άριθμό τών όρθόδοξων χριστιανών πού έτυχε νά ζούν εκτός τών όριών του, μικρής έκτασης, πρώτου έλληνικού κράτους και οι όποιοι συνέχισαν, φυσικά, νά ύπάγονται στη δικαιοδοσία του Πατριαρχείου Κωνσταντι-

νουπόλεως. Πιστεύουμε ώστόσο πώς αποδίδουμε περισσότερο την ιστορική πραγματικότητα αν τοποθετήσουμε την καταληκτική τομή στο πρώτο τέταρτο του 20ου αιώνα και την συσχετίσουμε με ένα άλλο πολιτικό γεγονός, την πτώση της όθωμανικής αυτοκρατορίας. Ός τότε τὸ Πατριαρχεῖο Κωνσταντινουπόλεως εἶχε βρεῖ ἕνα *modus vivendi* καὶ δροῦσε στὸ πλαίσιο ἑνὸς πολυεθνικοῦ κρατικοῦ σχήματος, σὲ συνθήκες πού εἶναι γνωστὸ πὼς ἀλλάξαν ριζικὰ μὲ τὴ μετατροπὴ τοῦ «αὐτοκρατορικοῦ» αὐτοῦ σχήματος σὲ «ἐθνικὸ» κράτος.

Τελευταῖο ἔρχεται τὸ θέμα τῆς γλώσσας τὴν ὁποία τελικὰ προκρίναμε νὰ χρησιμοποιήσουμε. Εἴχαμε νὰ ἐπιλέξουμε ἀνάμεσα στὰ ἑλληνικὰ καὶ τὰ γαλλικὰ: μὲ ἄλλα λόγια, ἂν θὰ κρατούσαμε τὴν παράδοση πού καθιέρωσαν οἱ Γάλλοι ἐκδότες, ἐπομένως τὴ γλώσσα πού ἐκείνοι χρησιμοποίησαν, ἢ ἂν θὰ ἀκολουθούσαμε τὴ γλώσσα ἢ ὁποία σχετίζεται ἄμεσα μὲ τὰ κείμενα. Ἐπιλέξαμε –ὕστερα ἀπὸ πολλοὺς, εἶναι ἡ ἀλήθεια, δισταγμοῦς– τὴν ἑλληνικὴ, πού εἶναι καὶ ἡ μητρικὴ γλώσσα τῶν σημερινῶν ἐκδοτῶν.

Ἄν εἴχαμε ἐπιλέξει τὴ γαλλικὴ γλώσσα, θὰ εἴχαμε ἐπιγράψει τὸ ἔργο μας *Les registes des actes du Patriarcat de Constantinople*, δηλώνοντας στὸν ὑπότιτλο τὴν περίοδο τοῦ μεταβυζαντινοῦ τοῦ βίου τὴν ὁποία θὰ κάλυπτε: γιὰ παράδειγμα στὸν πρῶτο τόμο ὁ ὑπότιτλος θὰ ἦταν: *Les registes de 1454 à 1498*. Ὁ ὅρος βέβαια *registre* ἦταν καὶ γιὰ τὴ γαλλικὴ γλώσσα ἕνας νεολογισμὸς πού ἐμφανίστηκε τὸ 1870. Γιὰ τὸ περιεχόμενο τοῦ ὅρου τὸ λεξικὸ *Larousse de la langue française Lexis* ἀναφέρει: «*Nom donné à des catalogues d'actes d'une même chancellerie, lorsque, dans une série chronologique des actes, sont intercalées des indications empruntées aux sources narratives*»¹². Στὰ ἑλληνικὰ ὁμως δὲν ὑπάρχει ἀντίστοιχος ὅρος οὔτε νεολογισμὸς ἔχει εἰσαχθεῖ. Πὼς λοιπὸν ἔπρεπε νὰ ἐπιγράψουμε τὸ ἀνάλογο ἔργο πού θὰ ἐπιτελούσαμε; Ἡ λύση πού ἐπιλέξαμε ἦταν νὰ τὸ ἐπιγράψουμε *Οἱ πράξεις τοῦ Πατριαρχείου Κωνσταντινουπόλεως* προσθέτοντας ἕνα διενκρινιστικὸ ὑπότιτλο, *Ἐπιτομὴ – Παράδοση – Σχολιασμός*, γιὰ νὰ δηλώσουμε δηλαδὴ ἐπιγραμματικὰ τὰ περιεχόμενά του.

Ἄς δικαιολογήσουμε ἀκόμα τὴ λύση πού υἱοθετήσαμε στὸ θέμα τῆς

12. Χρησιμοποιοῦμε τὴν ἐκδοση πού ἔγινε στὸ Παρίσι τὸ 1977: τὸ σχετικὸ λήμμα στὴ σ. 1515.

ἀρίθμησης τῶν πράξεων. Τὸ δῆλημα ἦταν ἂν θὰ συνεχίζαμε τὴν ἀρίθμηση τῶν πράξεων τῆς βυζαντινῆς περιόδου ἢ θὰ ἐγκαινιάζαμε τὴ νέα σειρά μὲ νέα ἀρίθμηση. Μολονότι γίνεται ἀπὸ ὄλους δεκτὸ πὼς ὁ θεσμὸς ποὺ ἐπαναλειτούργησε τὸν Ἰανουάριο τοῦ 1454, λίγους μόνο μῆνες μετὰ τὴν Ἄλωση, ἀποτελεῖ συνέχεια τοῦ βυζαντινοῦ θεσμοῦ, ἀποφασίσαμε γιὰ ἓνα καὶ μόνον λόγο νὰ ἀρχίσουμε τὴν ἀρίθμηση τῶν πράξεων τῆς μεταβυζαντινῆς περιόδου ἀπὸ τὸν ἀριθμὸ 1: εἶναι πολὺ πιθανὸ νὰ ὑπάρξουν κάποιες συμπληρώσεις στὸ corpus τῶν πράξεων τῆς βυζαντινῆς περιόδου, ὅπως συμβαίνει συχνὰ μὲ ἔργα τέτοιας ἐκτάσεως καὶ σημασίας, μὲ ἀποτέλεσμα ὁ τελικὸς ἀριθμὸς, ἡ πράξι ἀρ. 3409 νὰ μὴν εἶναι βέβαιο πὼς ἀποτελεῖ τὴν τελευταία πράξι τῆς βυζαντινῆς περιόδου. Ἄλλωστε στὸ τελευταῖο τεῦχος τῶν regestes τῆς βυζαντινῆς περιόδου ὁ Jean Dargrouzes προσθέτει ἄλλους δέκα ὀκτὼ ἀριθμοὺς (N. 3410-N. 3427) οἱ ὁποῖοι ἀποτελοῦν προσθήκες ἢ διορθώσεις προγενέστερων ἀναγραφῶν· ἔτσι ὁ N. 3409 ἐκ τῶν πραγμάτων δὲν ἀποτελεῖ τὸν ὕστατον ἀριθμὸ, ὥστε νὰ ἀκολουθήσουν ὕστερα ἀπὸ ἐκεῖνον οἱ ἀναγραφές τῶν πράξεων τῆς μεταβυζαντινῆς περιόδου, ἐνῶ παράλληλα ὁ ἀριθμὸς αὐτὸς ἔχει δοθεῖ σὲ πράξι τοῦ Αὐγούστου τοῦ 1455 στὴν ὁποία περιγράφεται ἡ ἐκλογή τοῦ μητροπολίτη Ρόδου Νείλου ἀπὸ τὸν διαμένοντα στὴ Ρώμη τελευταῖο πατριάρχῃ τῆς βυζαντινῆς περιόδου Γρηγόριον, ἐνῶ ἀπὸ τὸν Ἰανουάριον τοῦ 1454 ἔχουμε στὴν Κωνσταντινούπολιν τὴν ἔκδοσιν μιᾶς σειρᾶς ἄλλων πράξεων.

Ὅσο γιὰ τὶς τεχνικὲς πληροφορίες γιὰ τὴ συγκρότηση τῆς δομῆς κάθε λήμματος ποὺ υἱοθετήσαμε, τὶς συνοψίζουμε ἐδῶ.

Οἱ πράξεις τοῦ Πατριαρχείου Κωνσταντινουπόλεως μποροῦν νὰ ἐνταχθοῦν σὲ δύο μεγάλες κατηγορίες: σὲ ἐκεῖνες τῶν ὁποίων τὸ κείμενον σώζεται, εἴτε σὲ πρωτότυπη εἴτε σὲ ἀντίγραφη μορφή, καὶ σὲ ἐκεῖνες τῶν ὁποίων τὸ κείμενον δὲν παραδίδεται ἀλλὰ γνωρίζουμε τὸ γεγονός τῆς ἔκδοσίν τους ἀπὸ ἀσφαλεῖς πληροφορίες, συνήθως ἀπὸ ἄλλες παραδιδόμενες πράξεις. Τὰ λήμματα, κατὰ συνέπεια, στὰ ὁποῖα καταγράφονται οἱ πληροφορίες γιὰ κάθε πράξι διαφοροποιοῦνται ἀνάλογα μὲ τὴν κατηγορία στὴν ὁποία ἐντάσσεται κάθε μία.

Πὰ τὴν πρώτη κατηγορία παραθέτουμε τὰ ἀκόλουθα στοιχεῖα. Σημειώνουμε τὸ χαρακτηρισμὸ τῆς πράξης ἀκολουθούμενον ἀπὸ συνοπτικὴ περιγραφή τοῦ θέματος· στὴν περίπτωσιν ποὺ τὸ χαρακτηρισμὸ τὸν

ἀντλοῦμε ἀπὸ τὸ ἴδιο τὸ κείμενο τῆς πράξης, τὸν παραθέτουμε σὲ εἰσαγωγικά. Στὴ συνέχεια παραθέτουμε περίληψη στὴν ὁποία σημειώνονται μόνο τὰ κύρια σημεία τοῦ κειμένου καθὼς καὶ τὰ κύρια ὀνόματα τῶν προσώπων πού τυχὸν ἀναφέρονται. Στὴν Π α ρ ὀ σ η καταγράφουμε τὶς ἀρχαϊκὲς συλλογὲς ἢ τὰ χειρόγραφα τὰ ὁποῖα παραδίδουν τὸ κείμενο· δὲν σημειώνουμε τὴν περιγραφή τῶν ἐγγράφων ἢ τῶν χειρογράφων, διότι στὸ ἔργο *Ἐπίσημα*¹³ ἔχουμε δώσει τὶς σχετικὲς πληροφορίες ἢ παραπομπές. Στὸ Κ ε ἰ μ ε ν ο σημειώνουμε τυχὸν ἐπιγραφὴ ἢ τίτλο, τὸ incipit, χρονολογία καὶ ὑπογραφές. Στὴ Χ ρ ο ν ο λ ό γ η σ η παραθέτουμε τὰ ἐπιχειρήματα ἢ τὶς ἀμφιβολίες γιὰ τὴ χρονολόγησι τῆς πράξης ὅταν αὐτὴ δὲν παραδίδει ρητὰ χρονολογικὰ στοιχεῖα. Στὴν Ἔ κ δ ο σ η σημειώνονται τὰ σχετικὰ μὲ τὴν ἢ τὶς ἐκδόσεις πού ἔχει γνωρίσει τὸ κείμενο. Στὴ Β ι β λ ι ο γ ρ α φ ί α ἐπιλέγουμε γιὰ λόγους οἰκονομίας μόνο τὰ ἔργα πού ἀναφέρονται ἄμεσα στὴ συγκεκριμένη πράξη. Τέλος, στὸ Σ χ ο λ ι α σ μ ὸ ἀναπτύσσουμε ὅσα ζητήματα θεωρήσαμε ἄξια ἰδιαίτερης ἀναφορᾶς.

Πὰ τὴ δεύτερη κατηγορία, τῶν πράξεων γιὰ τὶς ὁποῖες διαθέτουμε μόνο τὴ μνεία τους, τὰ καταγραφόμενα στοιχεῖα ἐν μέρει διαφοροποιοῦνται. Ἔτσι, ἐκτὸς ἀπὸ τὸ χαρακτηρισμὸ καὶ τὸ περιεχόμενο τῆς πράξης τὰ ὁποῖα ἀνασυνθέτουμε ἀπὸ τὰ σωζόμενα στοιχεῖα, στὴν παράγραφο Μ ν ε ἰ α σημειώνουμε τὴν πηγὴ στὴν ὁποία στηρίζουμε τὴν ὑπαρξὴ τῆς πράξης (στὴν περίπτωσι πού ἡ πηγὴ παραδίδει τὸν χαρακτηρισμὸ τῆς πράξης, τὸν θέτουμε σὲ εἰσαγωγικά). Στὶς παραγράφους Χ ρ ο ν ο λ ο γ ί α , Β ι β λ ι ο γ ρ α φ ί α καὶ Σ χ ο λ ι α σ μ ὸς ἀκολουθοῦμε ὅσα ἀναφέρουμε πρὸ πάντων.

Τέλος, τὶς πράξεις γιὰ τὶς ὁποῖες γνωρίζουμε μόνο τὸν πατριάρχη πού τὶς ἐξέδωσε ἀλλὰ τὰ στοιχεῖα πού διαθέτουμε δὲν ἐπιτρέπουν νὰ τὶς χρονολογήσουμε ἔστω καὶ κατὰ προσέγγισι, τὶς ἐντάσσουμε στὸ τέλος τῆς ἢ τῶν πατριαρχιῶν του. Ἐκεῖ καταγράφουμε καὶ τὶς πράξεις οἱ ὁποῖες ἔχουν λανθασμένα ἀποδοθεῖ στὸν συγκεκριμένον πατριάρχη ἢ τὶς θεωροῦμε πλαστές.

13. Βλ. τὰ πλήρη στοιχεῖα τοῦ ἔργου στὸ σχετικὸ λήμμα στὴ «Βιβλιογραφία – Συναυτογραφίαι» πού ἀκολουθεῖ.

Ἡ ἀρίθμηση τῶν λημμάτων ἀρχίζει, ὅπως ἤδη ἀναφέραμε¹⁴, ἀπὸ τὸν ἀριθμὸ 1· προηγείται τὸ ἀρχικὸ π[ράξι]. Ἀκολουθοῦν τὰ χρονολογικὰ στοιχεῖα τῆς πράξης.

Ὅταν ὑπάρχει ἀστερίσκος στὴν ἀρίθμηση μᾶς πράξης, σημαίνει ὅτι ὑπάρχουν ἀμφιβολίες γιὰ τὸ κατὰ πόσο ἡ πράξι μπορεῖ νὰ θεωρηθεῖ ἐπίσημη. Τὸ ἴδιο σύμβολο χρησιμοποιοῦμε καὶ στὶς περιπτώσεις ποὺ ὑπάρχουν ἐνδοιασμοὶ γιὰ τὸ ἂν ποτὲ ἡ πράξι ἐκδόθηκε.

Τὸ ἔργο ποὺ παρουσιάζουμε σήμερα ἦταν ἔτοιμο γιὰ δημοσίευση ἐδῶ καὶ χρόνια· διστάσαμε ὥστόσο νὰ δώσουμε τὸ *imprimatur*, καθὼς ἀρχετὰ ἐπιμέρους ζητήματα δὲν εἶχαν ἐπιλυθεῖ. Γιὰ παράδειγμα, τὸ θέμα τοῦ προσώπου τοῦ τρίτου μετὰ τὴν Ἄλωση πατριάρχη καὶ τοῦ χρόνου ποὺ διάρκεσε ἡ θητεία του. Ἐνα πρόσφατο ὥστόσο εὔρημα μᾶς ἔδωσε τὴ βεβαιότητα πὼς αὐτὸ τὸ κεντρικὸ ζήτημα σὲ ἕνα μεγάλο τουλάχιστον μέρος τοῦ λύθηκε¹⁵ καὶ μᾶς ἐμψύχωσε νὰ ἀποφασίσουμε τὴ δημοσίευση τοῦ ἔργου. Οἱ προσθηκὲς καὶ οἱ διορθώσεις ποὺ ἀσφαλῶς θὰ προκληθοῦν μετὰ τὴ δημοσίευσή του θὰ δωροδοτήσουν τὴν ἐπιστημονικὴ κοινότητα μὲ ἕνα ἀρτιότερο βοήθημα· ἔπρεπε ὅμως νὰ γίνῃ τὸ πρῶτο βῆμα, τὸ ὁποῖο θὰ μᾶς ἀπελευθέρωνε ὥστε νὰ ἀφοσιωθοῦμε στὴν τελικὴ ἐπεξεργασία καὶ τῶν ἐπόμενων τόμων ποὺ ἀναφέρονται στὸν 16ο καὶ 17ο αἰῶνα.

Ὁ V. Grumel ἐγκαινιάζοντας τὸ 1932 τὸν πρῶτο τόμο τῶν *Regestes τῶν πατριαρχικῶν πράξεων* τῆς βυζαντινῆς ἐποχῆς ἀρχίζει τὸν Πρόλόγὸ του μὲ τὰ ἀκόλουθα: «Parmi tous ceux qui étudient l'histoire byzantine, et même l'histoire générale, il n'est personne qui ne comprenne les services que peut rendre, en toutes sortes de rencontres, un catalogue bien ordonné et chronologiquement disposé des registes des patriarches de Constantinople. Outre la diplomatique, dont c'est la matière propre, bien des disciplines y sont intéressées : la théologie, le droit canon, la liturgie,

14. Βλ. ὅσα σημειώνουμε στὴ σ. 16-17.

15. Βλ. Δ. Γ. ΑΠΟΣΤΟΛΟΠΟΥΛΟΣ, Σωφρόνιος ὁ Συρόπουλος. Τὰ χρονικὰ ὄρια τῆς θητείας τοῦ τρίτου μετὰ τὴν Ἄλωση πατριάρχη κατὰ τὴ μαρτυρία τοῦ Θεόδωρου Ἀγαλιανοῦ, Ὁ Ἐρανιστῆς 18 (2011), 49-63.

L'histoire religieuse, parfois l'histoire politique, et jusqu'à l'économique : tout cela s'y trouve à des degrés divers, et cette variété même fait mieux saisir la complexité de la vie byzantine, et le rôle qu'y tenait et qu'y pouvait jouer celui qui, près du trône, présidait à l'autel»¹⁶. Τὰ ἴδια περιίπου θά μπορούσαμε, νομίζουμε, νά ἐπαναλάβουμε –ἀντικαθιστώντας μόνο τὸν ὄρο «βυζαντινός» μὲ ἐκεῖνον ποὺ ἐπιλέγουμε γιὰ νά χαρακτηρίσουμε τὴν μετὰ τὴν πτώση τοῦ Βυζαντίου ἐποχὴ– γιὰ τὶς ποικίλες πληροφορίες ποὺ ἀναβλύζουν ἀπὸ τὶς πράξεις τοῦ μεταβυζαντινοῦ Πατριαρχείου. Πρόκειται γιὰ ἓνα ἱστορικό ὕλικό ποὺ δὲν ἐνδιαφέρει μόνο ἐκείνους ποὺ μελετοῦν τὴν κοινωνία τῶν ὀρθόδοξων χριστιανῶν Ρωμῶν οἱ ὁποῖοι συνέχισαν νά ζοῦν στὸ κράτος τῶν Ὀθωμανῶν ἀλλὰ καὶ ὁλόκληρο τὸν χριστιανικό κόσμο, καθὼς ἡ Καθολικὴ Ἐκκλησία δὲν θά παραιτηθεῖ ἀπὸ τὴν ἐπιθυμία της νά ἐφαρμοστεῖ ὁ ὄρος τῆς Συνόδου τῆς Φλωρεντίας στὴν Ἀνατολή, οἱ Διαμαρτυρόμενοι θά ἀναζητήσουν ἐρείσματα στὴν Ἀνατολικὴ Ὀρθόδοξη Ἐκκλησία γιὰ νά ἐνισχύσουν τὴν αὐτονομίη τους ἀπὸ τὴν Καθολικὴ Ἐκκλησία· ἀλλὰ καὶ οἱ ὁμόδοξοι τσάροι τῆς Ρωσίας τὴν πολιτικὴ τους νομιμοποίησι θά τὴν ἀναζητήσουν ἀπὸ τὴ Μεγάλῃ Ἐκκλησίᾳ τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Στούς μελετητὲς τοῦ χριστιανικοῦ κόσμου πρέπει νά προσθέσουμε τοὺς ἱστορικοὺς τῆς ὀθωμανικῆς αὐτοκρατορίας, οἱ ὁποῖοι θά βροῦν ὕλικό γιὰ ἓναν χριστιανικό θεσμό ποὺ ἀποτελέσει ἐπίσημο θεσμό τοῦ κράτους ποὺ μελετοῦν.

Στὸ διάστημα κατὰ τὸ ὁποῖο ἐπεξεργαζόμεσταν τὸ ὕλικό τοῦ βιβλίου αὐτοῦ πολλὲς βιβλιοθῆκες ἀνὰ τὸν κόσμο, ἀρχεῖα δημόσια ἢ μοναστηριακά, ἄλλοι φορεῖς, φίλοι καὶ συνάδελφοι μᾶς συνέδραμαν στὴν προσπάθειά μας. Τοὺς εὐχαριστοῦμε ἀπὸ καρδιάς ὅλους καὶ ἀπὸ τὴ θέση αὐτή.

16. V. GRUMEL, *Les registes...*, σ. XI.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ
ΣΥΝΤΟΜΟΓΡΑΦΙΕΣ

- ΑΓΑΘΑΓΕΛΟΣ, *Εικόσιφοίνισσα* ΑΓΑΘΑΓΕΛΟΣ ΜΑΓΝΗΣ, μητροπολίτης Δράμας, *Εικόσιφοίνισσα Παγγαίου Ανατολικής Μακεδονίας* ἤτοι *Συνοπτική Ἱστορία καὶ περιγραφή τῆς ἱερᾶς σταυροπηγιακῆς μονῆς τῆς ὑπεραγίας Θεοτόκου, τῆς ἐπιλεγομένης Εἰκοσιφοίνισσης*, Δράμα 1916.
- Ἀγαλλιανός, *Λόγοι* Χ. Γ. ΠΑΤΡΙΝΕΛΗΣ, *Ὁ Θεόδωρος Ἀγαλλιανός ταυτιζόμενος πρὸς τὸν Θεοφάνη Μηδείας καὶ οἱ ἀνέκδοτοι Λόγοι του*, Ἀθήνα 1966.
- ΑΕΚΔ Ἀρχεῖον Ἐκκλησιαστικοῦ καὶ Κανονικοῦ Δικαίου, Ἀθήνα.
- ΑΕΜΘ Ἀρχαιολογικὸ Ἔργο στῆ Μακεδονία καὶ Θράκη, Θεσσαλονίκη.
- ΑΘΛΓΘ Ἀρχεῖον τοῦ Θρακικοῦ Λαογραφικοῦ καὶ Γλωσσολογικοῦ Θησαυροῦ, Ἀθήνα.
- ΑΜΑΝΤΟΣ, *Σινᾶ* ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ ΑΜΑΝΤΟΣ, *Σύντομος ἱστορία τῆς ἱερᾶς μονῆς Σινᾶ*, Θεσσαλονίκη 1953.
- ΑΝΔΡΟΝΙΚΟΣ, *Ἐγχειρίδιον* ΑΝΔΡΟΝΙΚΟΣ Κ. ΔΗΜΗΤΡΑΚΟΠΟΥΛΟΣ, *Ναθαναὴλ Χύχα τοῦ Ἀθηναίου, Ἐγχειρίδιον περὶ τοῦ πρωτείου τοῦ Πάπα*, Λιψία 1869.
- ΑΝΔΡΟΝΙΚΟΣ, *Ἑλλάς* ΑΝΔΡΟΝΙΚΟΣ Κ. ΔΗΜΗΤΡΑΚΟΠΟΥΛΟΣ, *Ὁρθόδοξος Ἑλλάς, ἤτοι Περὶ τῶν Ἑλλήνων τῶν γραψάντων κατὰ Λατίνων καὶ περὶ τῶν συγγραμμάτων αὐτῶν*, Λιψία 1872.
- ΑΝΔΡΟΝΙΚΟΣ, *Ἐπανορθώσεις* ΑΝΔΡΟΝΙΚΟΣ Κ. ΔΗΜΗΤΡΑΚΟΠΟΥΛΟΣ, *Ἐπανορθώσεις Σφαλμάτων παρατηρηθέντων ἐν τῇ Νεοελληνικῇ Φιλολογίᾳ τοῦ Κ. Σάθα*, Τεργέστη 1872.
- ΑΝΤΙΠΑΣ, *Ἐξαρχία* ΑΝΤΙΠΑΣ-ΠΑΥΛΟΣ ΝΙΚΗΤΑΡΑΣ, *Πατριαρχικὴ Ἐξαρχία καὶ ἱερὰ μονὴ Πάτμου*, Κατερίνη 2005.
- ΑΝΩΝΥΜΟΣ, *Ἐγγράφα* ΑΝΩΝΥΜΟΣ, *Ἐγγράφα Ἱ. Μονῆς τοῦ Λεμιῶνος*, *Δελτίον Ι. Μ. Μ.*, Παράρτημα, σ. 6-7.
- ΑΠΟΣΤΟΛΟΠΟΥΛΟΣ, *Ἅγιον Ὅρος* Δ. Γ. ΑΠΟΣΤΟΛΟΠΟΥΛΟΣ, *Τὸ Ἅγιον Ὅρος στὰ σωζόμενα πατριαρχικά ἐγγράφα τῆς πρώτης μετὰ τὴν Ἄλωση πε-*

- ριόδου (1454-1500), *Ὁ Ἄθως στοὺς 14ο-16ο αἰῶνες*, Ἀθήνα 1997, σ. 89-98 [ΕΙΕ / Ἴνστιτούτο Βυζαντινῶν Ἐρευνῶν, Ἀθωνικά Σύμμεικτα 4].
- ΑΠΟΣΤΟΛΟΠΟΥΛΟΣ, *Ἀνάγλυφα* Δ. Γ. ΑΠΟΣΤΟΛΟΠΟΥΛΟΣ, *Ἀνάγλυφα μᾶς τέχνης νομικῆς. Βυζαντινὸ δίκαιο καὶ μεταβυζαντινὴ «νομοθεσία»*, Ἀθήνα 1999 [ΕΙΕ / Κέντρο Νεοελληνικῶν Ἐρευνῶν 69, Θεομοὶ καὶ Ἰδεολογία στὴ νεοελληνικὴ κοινωνία].
- ΑΠΟΣΤΟΛΟΠΟΥΛΟΣ, *Ἡ Ἐκκλησία* Δ. Γ. ΑΠΟΣΤΟΛΟΠΟΥΛΟΣ, *Ἡ Ὁρθόδοξη Ἐκκλησία ἀντικείμενο τῆς Πολιτικῆς στὸ β' μισό τοῦ 15οῦ αἰῶνα*, *Griechische Kultur in Südosteuropa in der Neuzeit*, Wien 2008 [Byzantina et Neograeca Vindobonensia 26], σ. 153-163.
- ΑΠΟΣΤΟΛΟΠΟΥΛΟΣ, *Ἱερὸς Κῶδιξ* Δ. Γ. ΑΠΟΣΤΟΛΟΠΟΥΛΟΣ, *Ὁ «Ἱερὸς Κῶδιξ» τοῦ Πατριαρχείου Κωνσταντινουπόλεως στὸ β' μισό τοῦ 1Ε' αἰῶνα. Τὰ μόνα γνωστὰ σπαράγματα*, Ἀθήνα 1992 [ΕΙΕ / Κέντρο Νεοελληνικῶν Ἐρευνῶν 43, Θεομοὶ καὶ Ἰδεολογία στὴ νεοελληνικὴ κοινωνία].
- ΑΠΟΣΤΟΛΟΠΟΥΛΟΣ, *Μέγα Νόμιμον* Δ. Γ. ΑΠΟΣΤΟΛΟΠΟΥΛΟΣ, *Τὸ Μέγα Νόμιμον. Συμβολὴ στὴν ἔρευνα τοῦ μεταβυζαντινοῦ δημοσίου δικαίου*, Ἀθήνα 1978.
- ΑΠΟΣΤΟΛΟΠΟΥΛΟΣ, *Μεθώνη* Δ. Γ. ΑΠΟΣΤΟΛΟΠΟΥΛΟΣ, *Ἐπισκοπῆς Μεθώνης τύχες μεταβυζαντινῆς (1480, 1570), De Veneciis ad Moithonam. Ἑλληνες καὶ Βενετοὶ στὴ Μεθώνη τὰ χρόνια τῆς βενετοκρατίας. Πρακτικά τῆς Διεθνoῦς Ἐπιστημονικῆς Συνάντησης, Μεθώνη 19-20 Μαρτίου 2010* (ἐπιμ. ΓΩΓΩ ΒΑΡΣΕΛΙΩΤΗ - ΑΓΓΕΛΙΚΗ ΠΑΝΟΠΟΥΛΟΥ), Ἀθήνα-Βενετία 2012, σ. 153-160.
- ΑΠΟΣΤΟΛΟΠΟΥΛΟΣ, *Σωφρόνιος* Δ. Γ. ΑΠΟΣΤΟΛΟΠΟΥΛΟΣ, *Σωφρόνιος ὁ Συρόπουλος. Τὰ χρονικά ὄρια τῆς θητείας τοῦ τρίτου μετὰ τὴν Ἄλωση πατριάρχη κατὰ τὴ μαρτυρία τοῦ Θεόδωρου Ἀγαλλιανοῦ*, *Ὁ Ἐρριανιστῆς* 28 (2011), 49-63.
- ΑΠΟΣΤΟΛΟΠΟΥΛΟΣ, *Φέρες* Δ. Γ. ΑΠΟΣΤΟΛΟΠΟΥΛΟΣ, *Μὲ τὸν Γεννάδιο Σχολάριο τὸ 1470 στὶς Φέρες*, *Δελτίο Ἐταιρείας Μελέτης τῆς καθ' ἡμᾶς Ἀνατολῆς* 3 (2011) –*Μνήμη Πηνελόπης Στάθη*, 1947-2008–, 121-127.
- ΑΠΟΣΤΟΛΟΠΟΥΛΟΣ, *Ὁραιοποιώντας* Δ. Γ. ΑΠΟΣΤΟΛΟΠΟΥΛΟΣ, *Ὁραιοποιώντας τὰ μετὰ τὴν Ἄλωση: ἡ περίπτωση τοῦ Γενναδίου Σχολάριου*, *Τὰ Ἱστορικά* 21 (τχ. 40, Ἰούνιος 2004), 29-36.
- ΑΡΑΜΠΑΤΖΟΓΛΟΥ, *Φωτίειος* ΓΕΝΝΑΔΙΟΣ Μ. ΑΡΑΜΠΑΤΖΟΓΛΟΥ, *Φωτίειος Βιβλιοθήκη*, 2 μέρη, Κωνσταντινουπόλη 1933, 1935.
- ΑΡΓΥΡΙΟΥ, *Διαλέξεις* ΑΣΤΕΡΙΟΣ ΑΡΓΥΡΙΟΥ, *Διαλέξεις μετὸν Μωάμεθ τὸν Πορθητῆ. Περὶ τῆς πίστεως τῶν Χριστιανῶν ἢ Ἀναζήτηση νέων ταυτοτήτων μετὰ τὴν Ἄλωση*, *Ἐγνατία* 15 (2011), 35-42.

- ΒΑΚΑΛΟΠΟΥΛΟΣ, *Ιστορία* ΑΠΟΣΤΟΛΟΣ ΒΑΚΑΛΟΠΟΥΛΟΣ, *Ιστορία του Νέου Έλληνισμού*, τ. 2: *Τουρκοκρατία 1453-1669. Οί ιστορικές βάσεις της νεοελληνικής κοινωνίας και οικονομίας*, Θεσσαλονίκη 2^η1976.
- ΒΑΛΛΗΣ, *Άγγιλος* Δ. ΒΑΛΛΗΣ, Συμβολή στην εκκλησιαστική ιστορία της Άγκυρας κατά τον 17ο αιώνα με βάση ανέκδοτα πατριαρχικά έγγραφα, *Κληρονομία* 26 (τχ. Ιουνίου-Δεκεμβρίου 1994), 137-177.
- ΒΗΣ, *Μετεώρα* Ν. Α. ΒΗΣ, *Τὰ χειρόγραφα τῶν Μετεώρων. Κατάλογοσ περιγραφικῶσ τῶν χειρογράφων κωδίκων τῶν ἀποκειμένων εἰς τὰς μονὰς τῶν Μετεώρων*, τ. 1, Ἀθήνα 1967 [Ακαδημία Ἀθηνῶν / Κέντρο Ἑρεῦνης τοῦ Μεσαιωνικοῦ καὶ Νέου Ἑλληνισμοῦ].
- Βιβλίον Ἱστορικόν* [Ψευδο-ΔΩΡΟΘΕΟΣ], *Ὁ Χρονογράφος, τουτέστι Βιβλίον Ἱστορικόν Συνοπτικόν...*, Βενετία 2^η1637.
- ΒΡΑΝΟΥΣΗ, *Πατριαρχικά Πάτιμον* ΕΡΑ Λ. ΒΡΑΝΟΥΣΗ, Πατριαρχικά έγγραφα τῆσ Πάτιμον ἀχρονολόγητα, ἀταύτιστα ἢ λαθάνοντα. Γύρω ἀπὸ τὴν αὐτονομία τῆσ μονῆσ, *Σύμμεικτα* 5 (1983), 29-47.
- ΓΕΔΕΩΝ, *Διασαφήσεις* ΜΑΝΟΥΗΛ Ι. ΓΕΔΕΩΝ, Συμπληρωματικὰ διασαφήσεις στοῦ Δ. ΓΡ. ΚΑΜΠΟΥΡΟΓΛΟΥ, *Μνημεῖα τῆσ ἱστορίας τῶν Ἀθηναίων*, τ. 2, Ἀθήνα 1890, σ. 353-374.
- ΓΕΔΕΩΝ, *Διονύσιος Α΄* ΜΑΝΟΥΗΛ Ι. ΓΕΔΕΩΝ, Κανὼν εἰς τὸν ἄγιον Διονύσιον πατριαρχὴν Κωνσταντινουπόλεωσ, *ΕΑ* 24 (1904), 325-328.
- ΓΕΔΕΩΝ, *Ἐξαρχία* ΜΑΝΟΥΗΛ Ι. ΓΕΔΕΩΝ, Ἐξαρχία πατριαρχικὰ πρὶν 180 ἐτῶν, *ΕΑ* 32 (1912), 67-69, 148-152 καὶ *ΕΑ* 33 (1913), 250-252, 264-266.
- ΓΕΔΕΩΝ, *Ἐπισμηείωσις* ΜΑΝΟΥΗΛ Ι. ΓΕΔΕΩΝ, Ἐπισμηείωσις συμπληροῦσα τὰ περὶ μητροπολιτῶν Βιζύης καὶ Μηδείας, *ΕΑ* 3 (1882-1883), 417-422.
- ΓΕΔΕΩΝ, *Ἐπισκοπὴ Δέρκων* ΜΑΝΟΥΗΛ Ι. ΓΕΔΕΩΝ, Τὰ κατὰ καιροὺσ ὄρια τῆσ ἀρχιεπισκοπῆσ Κωνσταντινουπόλεωσ καὶ τῆσ ἐπισκοπῆσ Δέρκων, *ΕΑ* 37 (1917), 100-102, 124-127.
- ΓΕΔΕΩΝ, *Ἐφημερίδες* ΜΑΝΟΥΗΛ Ι. ΓΕΔΕΩΝ, *Πατριαρχικὰ Ἐφημερίδες. Εἰδησεις ἐκ τῆσ ἡμετέρας ἐκκλησιαστικῆσ ἱστορίας, 1500-1912*, Ἀθήνα 1936-1938.
- ΓΕΔΕΩΝ, *Ἡμίγνωστοι σελίδες* ΜΑΝΟΥΗΛ Ι. ΓΕΔΕΩΝ, Ἡμίγνωστοι σελίδες τῆσ ἱστορίας τῶν Ἀθηναίων, *Θεολογία* 5 (1927), 110-123.
- ΓΕΔΕΩΝ, *Ἱστορία* ΜΑΝΟΥΗΛ Ι. ΓΕΔΕΩΝ, *Ἱστορία τῶν τοῦ Χριστοῦ πενήτων (1453-1913)*, τ. 1-2, Ἀθήνα 2010 [Ἡ πρώτη ἔκδοσι τοῦ τ. 1, σ. 17-384, κυκλοφόρησε στὴν Ἀθήνα τὸ 1939].

- ΓΕΛΕΩΝ, *Κανονικά διατάξεις* ΜΑΝΟΥΗΛ Ι. ΓΕΛΕΩΝ, *Κανονικά διατάξεις. Έπιστολαί, λύσεις, θεσπίσματα τῶν ἀγιωτάτων πατριαρχῶν Κωνσταντινουπόλεως ἀπὸ Γρηγορίου τοῦ Θεολόγου μέχρι Διονυσίου τοῦ ἀπὸ Ἀδριανουπόλεως*, τ. 1-2, Κωνσταντινούπολη 1888, 1889.
- ΓΕΛΕΩΝ, *Μάξιμος* ΜΑΝΟΥΗΛ Ι. ΓΕΛΕΩΝ, Μάξιμος ὁ Λόγιος, *ΕΑ* 20 (1900), 4-6, 10-12.
- ΓΕΛΕΩΝ, *Παραλειπόμενα* ΜΑΝΟΥΗΛ Ι. ΓΕΛΕΩΝ, Τοῦ Γραικορωμαϊκοῦ νομίμου τὰ παραλειπόμενα, *ΕΑ* 3 (1883), 168-173, 357-364, 532-537.
- ΓΕΛΕΩΝ, *Πίνακες* ΜΑΝΟΥΗΛ Ι. ΓΕΛΕΩΝ, *Πατριαρχικοί Πίνακες. Εἰδήσεις ἱστορικαὶ βιογραφικαὶ περὶ τῶν πατριαρχῶν Κωνσταντινουπόλεως ἀπὸ Ἀνδρέου τοῦ Πρωτοκλήτου μέχρι Ἰωακείμ Γ' τοῦ ἀπὸ Θεσσαλονίκης, 36-1884*, Κωνσταντινούπολη [1885-1890] [β' ἐκδ. «ἐπιρρυξημένη καὶ βελτιωμένη βάσει τῶν ἰδιοχειρῶν σημειωμάτων τοῦ συγγραφέως» (ἐπιμ. Ν. Α. ΦΟΡΟΠΟΥΛΟΣ), Ἀθήνα 1996].
- ΓΕΛΕΩΝ, *Πράξεις τοῦ Βεροῦσίας* ΜΑΝΟΥΗΛ Ι. ΓΕΛΕΩΝ, Πράξεις τοῦ Μεθοδίου Βεροῦσίας, *ΕΑ* 38 (1918), 229-231.
- ΓΕΛΕΩΝ, *Σημειώσεις* ΜΑΝΟΥΗΛ Ι. ΓΕΛΕΩΝ, *Βραχεία σημειώσεις περὶ τῶν ἐκκλησιαστικῶν δικαίων*, Κωνσταντινούπολη 1909.
- ΓΕΛΕΩΝ, *Σφάλματα* ΜΑΝΟΥΗΛ Ι. ΓΕΛΕΩΝ, Τὰ σφάλματα τῶν ἐπισκοπικῶν καταλόγων, *Κήρυξ* 3 (1892), 65-67, 81-83, 100-104, 115-118, 138-139, 145-147.
- ΓΕΝΝΑΔΙΟΥ, Ἄπαντα ΛΟΥΙΣ ΡΕΤΤ, Χ. Α. ΣΙΔΕΡΙΔΕΣ, ΜΑΡΤΙΝ ΤΖΟΥΓΙΕ, *Γεννάδιου τοῦ Σχολαρίου Ἄπαντα τὰ Εὐρισκόμενα. Œuvres complètes de Georges Scholarios*, τ. 1-8, Paris 1928-1936.
- ΓΕΡΜΑΝΟΣ, *Θράκη* ΓΕΡΜΑΝΟΣ Σάρδεων, Ἐπισκοπικοὶ κατάλογοι τῶν ἐπαρχιῶν τῆς Ἀνατολικῆς καὶ Δυτικῆς Θράκης (ἀπὸ τῆς Ἀλώσεως γενικῶς, ἄλλ' ἰδίως ἀπὸ τοῦ ΙΖ' αἰῶνος καὶ ἐξῆς), *Θρακικά* 6 (1935), 37-136.
- ΓΕΡΜΑΝΟΣ, *Πατριαρχικὸς οἶκος* ΓΕΡΜΑΝΟΣ Σάρδεων, Ὁ πατριαρχικὸς οἶκος καὶ ναὸς ἀπὸ τοῦ 1453 καὶ ἐξῆς, *Ὁρθοδοξία* 14 (1939), 110-115, 264-267, 299-305· 15 (1940), 5-13, 44-50, 71-79, 283-287, 311-316.
- ΓΕΡΜΑΝΟΣ, *Συμβολή* ΓΕΡΜΑΝΟΣ Σάρδεων, *Συμβολή εἰς τοὺς πατριαρχικοὺς καταλόγους Κωνσταντινουπόλεως ἀπὸ τῆς Ἀλώσεως καὶ ἐξῆς (1454-1936)*, 2 μέρη, Κωνσταντινούπολη 1935, 1938.
- ΓΙΑΝΝΟΠΟΥΛΟΣ, *Θεσσαλία* Ν. Ι. ΓΙΑΝΝΟΠΟΥΛΟΣ, Ἐπισκοπικοὶ Κατάλογοι Θεσσαλίας, *Ε[Φ]ΣΠ* 10 (1914), 253-312· 11 (1915), 172-225· Διορθώσεις καὶ Προσθήκαι, *Θεολογία* 11 (1933), 329-342.
- ΓΚΙΝΗΣ, *Περίγραμμα Σ. Α'* Δ. Σ. ΓΚΙΝΗΣ, *Περίγραμμα ἱστορίας τοῦ μεταβυζαντινοῦ*

- δικαίου. Συμπλήρωμα πρώτων, *ΕΕΒΣ* 39-40 (1972-1973) –«*Λειμών*». Προσφορά εἰς τὸν καθηγητὴν Ν. Β. Τομαδάκη–, 201-246.
- ΓΛΑΒΙΝΑΣ, *Εἰκοσιφοίνισσα* ΑΠΟΣΤΟΛΟΣ ΑΘ. ΓΛΑΒΙΝΑΣ, Τὸ μοναστήρι τῆς Εἰκοσιφοίνισσας (Ἱστορία – Ἔγγραφα – Βιβλιογραφία), *ΕΕΘΣ ΑΠΘ, Νέα Σειρά. Τμήμα Θεολογίας* 2 (1994), 11-111.
- ΓΛΑΒΙΝΑΣ, *Νήφων* ΑΠΟΣΤΟΛΟΣ ΑΘ. ΓΛΑΒΙΝΑΣ, Ὁ ἀγώνας τοῦ ἁγίου Νήφωνα, μητροπολίτη Θεσσαλονίκης καὶ πατριάρχου Κωνσταντινουπόλεως, γὰ τὴν προάσπιση τῆς Ὁρθοδοξίας στὴ Βαλκανικὴ, *Χριστιανικὴ Θεσσαλονίκη, Μ' Δημήτρια. Πρακτικὰ 18^ῃ Διεθνοῦς Ἐπιστημονικοῦ Συμποσίου, Θεσσαλονίκη καὶ ἡ Χερσόνησος τοῦ Αἴμου*, Θεσσαλονίκη 2011, σ. 207-224.
- ΓΛΑΒΙΝΑΣ, *Σημειώματα* ΑΠΟΣΤΟΛΟΣ ΑΘ. ΓΛΑΒΙΝΑΣ, Σημειώματα περὶ τῆς Ἱερᾶς Μονῆς Εἰκοσιφοίνισσης, *Μνήμη μητροπολίτου Ἰκονίου Ἰακώβου*, Ἀθήνα 1984, σ. 97-115.
- ΓΠ *Γρηγόριος ὁ Παλαμᾶς*, Θεσσαλονίκη.
- ΓΡΗΓΟΡΙΟΣ, *Ἀρχαιακὸν ὕλικὸν* ΓΡΗΓΟΡΙΟΣ ΣΙΝΑΪΤΗΣ, Τὸ ἀρχαιακὸν ὕλικὸν τῶν εὐρημάτων τοῦ ἔτους 1975 εἰς τὴν Ι. μονὴν Σινᾶ, *Paleografia e Codicologia Greca. Atti del II Colloquio internazionale (Berlino-Wolfenbütel, 17-21 Ottobre 1983)*, τ. 1-2, Alessandria 1991.
- ΓΡΙΤΣΟΠΟΥΛΟΣ, *Διαυλία* Τ. ΑΘ. ΓΡΙΤΣΟΠΟΥΛΟΣ, Διαυλείας καὶ Ταλαντίου ἐπισκοπή, *ΘΗΕ* 4, Ἀθήνα 1964, στλ. 1185-1187.
- ΓΡΙΤΣΟΠΟΥΛΟΣ, *Διονύσιος Α'* Τ. ΑΘ. ΓΡΙΤΣΟΠΟΥΛΟΣ, Ὁ ἀπὸ Φιλίππουπόλεως οἰκοῦμ. πατριάρχης Διονύσιος Α' ὁ ἐκ Δημητσάνης, ἐν ἁγίοις καταλεγόμενος (1466-1472, 1488-1490), *ΑΘΛΓΘ* 20 (1955), 3-25.
- ΓΡΙΤΣΟΠΟΥΛΟΣ, *Λαρίσα* Τ. ΑΘ. ΓΡΙΤΣΟΠΟΥΛΟΣ, Λαρίσης καὶ Πλαταμῶνος, Μητρόπολις, *ΘΗΕ* 8, Ἀθήνα 1966, στλ. 124-132.
- ΔΑΜΑΣΚΗΝΟΣ, *Εἰκοσιφοίνισσα* ΔΑΜΑΣΚΗΝΟΣ ΜΟΣΧΟΠΟΥΛΟΣ, ἀρχμ., *Ἡ ἱερὰ μονὴ τῆς Εἰκοσιφοίνισσης μετὰ τῶν σχετικῶν πρὸς τὰ περὶ αὐτῆς πόλεων καὶ χωρῶν. Μελέτη τοπογραφικὴ καὶ ἱστορικὴ*, Κωνσταντινουπόλη 1896.
- Δελτίον Ι. Μ. Μ.* *Δελτίον. Περιοδικὸν τῆς Ἱ. Μητροπόλεως Μηθύμνης*, ἔτος Η' (τχ. Μάρτιος – Ἀπρίλιος 1936).
- ΔΙΑΜΑΝΤΟΠΟΥΛΟΣ, *Ἀγχιάλος* ΑΔ. Ν. ΔΙΑΜΑΝΤΟΠΟΥΛΟΣ, Ἡ Ἀγχιάλος, *ΑΘΛΓΘ* 19 (1954), 3-145.
- ΔΙΑΜΑΝΤΟΠΟΥΛΟΣ, *Κατάλογος* ΑΔ. Ν. ΔΙΑΜΑΝΤΟΠΟΥΛΟΣ, Κατάλογος Ἐπισκόπων καὶ Μητροπολιτῶν Ἀγχιάλου, *Θρακικὰ* 9 (1938), 167-180.

- ΔΙΑΜΑΝΤΟΠΟΥΛΟΣ, *Νεόφυτος* Β. ΔΙΑΜΑΝΤΟΠΟΥΛΟΣ, *Νεόφυτου μητροπολίτου Δέρκων, Ἔργα τινὰ (μετὰ τῆς βιογραφίας αὐτοῦ)*, Κωνσταντινούπολη 1881.
- ΔΙΕΕ *Δελτίον τῆς Ἱστορικῆς καὶ Ἐθνολογικῆς Ἑταιρείας τῆς Ἑλλάδος*, Ἀθήνα.
- ΔΚΜΣ *Δελτίο Κέντρον Μικρασιατικῶν Σπουδῶν*, Ἀθήνα.
- ΔΟΣΙΘΕΟΣ, *Ἱστορία* ΔΟΣΙΘΕΟΣ Ἱεροσολύμων, *Ἱστορία περὶ τῶν ἐν Ἱεροσολύμοις πατριαρχευσάντων, διηρημένη ἐν δώδεκα βιβλίοις*, Βουκουρέστι 1715.
- ΔΟΣΙΘΕΟΣ, *Τόμος ἀγάπης* ΔΟΣΙΘΕΟΣ Ἱεροσολύμων, *Τόμος ἀγάπης κατὰ Λατίων...*, Ἰάσιο 1698.
- ΔΥΟΒΟΥΝΙΩΤΗΣ, *Ἐγγραφα* Κ. Ι. ΔΥΟΒΟΥΝΙΩΤΗΣ, *Ἐγγραφα πατριαρχικά*, ΝΕ 17 (1923), 232-244.
- ΔΥΟΒΟΥΝΙΩΤΗΣ, *Συμβολαί* ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ ΔΥΟΒΟΥΝΙΩΤΗΣ, *Συμβολαί εἰς τὴν ἐκκλησιαστικὴν ἱστορίαν τῆς μητροπόλεως Λαρίσης, Ἱερός Σύνδεσμος*, περ. Β', 12 (τχ. 277, Νοέμβριος 1916), 1-5· (τχ. 278, Δεκέμβριος 1916), 7-9· (τχ. 279, Δεκέμβριος 1916), 12-15· (τχ. 281, Ἰανουάριος 1917), 14-15· (τχ. 282, Φεβρουάριος 1917), 6-9· (τχ. 283, Φεβρουάριος 1917), 8-11· (τχ. 284, Μάρτιος 1917), 8-12· (τχ. 285, Μάρτιος 1917), 12-15· (τχ. 286, Ἀπρίλιος 1917), 7-8· (τχ. 287, Ἀπρίλιος 1917), 7-8· (τχ. 288, Μάιος 1917), 6-7· (τχ. 289, Μάιος 1917), 5-6.
- ΔΧΑΕ *Δελτίον τῆς Χριστιανικῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας*, Ἀθήνα.
- ΕΑ *Ἐκκλησιαστικὴ Ἀλήθεια*, Κωνσταντινούπολη.
- ΕΕΒΣ *Ἐπετηρὶς Ἑταιρείας Βυζαντινῶν Σπουδῶν*, Ἀθήνα.
- ΕΕΘΣ ΑΠΘ *Ἐπιστημονικὴ Ἐπετηρὶς Θεολογικῆς Σχολῆς Ἀριστοτέλειον Πανεπιστημίον Θεσσαλονίκης*, Θεσσαλονίκη.
- ΕΙΕ *Ἐθνικὸ Ἰδρυμα Ἐρευνῶν [τῆς Ἑλλάδος]*.
- ΕΚ *Ἐναγγελικὸς Κήρυξ*, Ἀθήνα.
- Ἐκθεσις χρονικῆ* *Ecthesis Chronica and Chronicon Athenarum* (ed. SRYRDON P. LAMBROS), London 1902.
- ΕΜΑ *Ἐπετηρὶς Μεσαιωνικοῦ Ἀρχείου*, Ἀθήνα.
- Ἐπίσημα* ΜΑΧΗ ΠΑΪΖΗ-ΑΠΟΣΤΟΛΟΠΟΥΛΟΥ, Δ. Γ. ΑΠΟΣΤΟΛΟΠΟΥΛΟΣ, *Ἐπίσημα κείμενα τοῦ Πατριαρχείου Κωνσταντινούπολεως. Τὰ σωζόμενα ἀπὸ τὴν περίοδο 1454-1498*, Ἀθήνα 2011 [ΕΙΕ / Κέντρο Νεοελληνικῶν Ἐρευνῶν 121, Θεομοὶ καὶ Ἱδεολογία στὴ νεοελληνικὴ κοινωνία – Ἀρχεῖα Πατριαρχείου Κωνσταντινούπολεως]· β' ἔκδ. Ἀθήνα 2013.

- ΕΥΑΓΓΕΛΙΔΗΣ, *Τραπεζούντα* ΤΡΥΦΩΝ ΕΥΑΓΓΕΛΙΔΗΣ, *Ιστορία τῆς Ποντιακῆς Τραπεζούντος ἀπὸ τῶν ἀρχαιοτάτων χρόνων μέχρι τῶν καθ' ἡμᾶς (756 π.Χ.-1897 μ.Χ.)*, Ὀδησσοῦς 1898.
- ΕΥΣΤΡΑΤΙΑΔΗΣ, Ἄθως ΣΦΡΟΝΙΟΣ ΕΥΣΤΡΑΤΙΑΔΗΣ, *Ἱστορικά μνημεῖα τοῦ Ἄθω, Ἑλληνικά* 3 (1930), 45-68.
- ΕΦ *Ἑκκλησιαστικὸς Φάρος*, Ἀλεξάνδρεια.
- ΕΦΣΚ *Ὁ ἐν Κωνσταντινουπόλει Ἑλληνικὸς Φιλολογικὸς Σύλλογος*, Κωνσταντινούπολη.
- Ε[ΦΣΠ] *Ἐπετηρὶς [Φιλολογικοῦ Συλλόγου Παρνασσός]*, Ἀθήνα.
- ΖΑΒΙΡΑΣ, *Νέα Ἑλλάς* ΓΕΩΡΓΙΟΣ ΙΩΑΝΝΗΣ ΖΑΒΙΡΑΣ, *Νέα Ἑλλάς ἢ Ἑλληνικὸν Θέατρον* (ἔκδ. Γ. Π. ΚΡΕΜΟΥ), Ἀθήνα 1872.
- ΖΑΧΑΡΙΑΔΟΥ, *Δέκα τουρκικά* ΕΛΙΣΑΒΕΤ ΖΑΧΑΡΙΑΔΟΥ, *Δέκα τουρκικά ἔγγραφα γιὰ τὴν Μεγάλῃ Ἐκκλησίᾳ (1483-1567)*, Ἀθήνα 1996 [ΕΙΕ / Ἰνστιτούτο Βυζαντινῶν Ἐρευνῶν, Πηγές 2].
- ΖΗΚΟΣ, ΜΠΑΚΙΡΤΖΗΣ, *Βρανόκαστρο* Ν. ΖΗΚΟΣ, Χ. ΜΠΑΚΙΡΤΖΗΣ, *Μονὴ Ἁγίου Γεωργίου Βρανόκαστρου*, *ΑΕΜΘ* 10Β (1996), 847-856.
- ΖΗΣΗΣ, *Γεννάδιος* ΘΕΟΔΩΡΟΣ ΖΗΣΗΣ, *Γεννάδιος Β' Σχολάριος. Βίος, συγγράμματα, διδασκαλία*, Θεσσαλονίκη 1980.
- ΖΩΣΙΜΑΣ, *Βησσαρίων* ΖΩΣΙΜΑΣ Ἐσφιγμενίτης, Ἀπάντησις [εἰς Δ. Α. Στώικον, περὶ τοῦ Λαρίσιος Βησσαρίωνος], *Προμηθεύς. Ἦτοι Ἐρανιστὴς διαφόρων γνωμῶν καὶ ἱστοριῶν* (Βόλου) 3 (τχ. κζ', 1891), 216-217.
- ΗΧ *Ἠπειρωτικὰ Χρονικά*, Ἰωάννινα.
- ΘΗΕ *Θρησκευτικὴ καὶ ἠθικὴ Ἑγκυκλοπαίδεια*, τ. 1-12, Ἀθήνα 1962-1968.
- ΘΩΜΟΠΟΥΛΟΣ, *Πάτρα* ΣΤΕΦΑΝΟΣ Ν. ΘΩΜΟΠΟΥΛΟΣ, *Ἱστορία τῆς πόλεως Πατρῶν ἀπὸ ἀρχαιοτάτων χρόνων μέχρι τοῦ 1821* (ἔπιμ. β' ἔκδοσης ΚΩΣΤΑΣ Ν. ΤΡΙΑΝΤΑΦΥΛΛΟΥ), Πάτρα 1950.
- ΙΕΕ *Ἱστορία τοῦ Ἑλληνικοῦ Ἔθνους*, τ. 10, Ἐκδοτικὴ Ἀθηνῶν, Ἀθήνα 1974.
- Ἱστορία Πολιτικῆ Κωνσταντινουπόλεως* *Ἱστορία Πολιτικῆ Κωνσταντινουπόλεως* (ed. M. CRUSIUS), *Turcograeciae libri octo*, Basileae 1584, p. 1-68.
- ΚΑΚΟΥΡΟΣ, *Νήφων* ΜΙΧΑΗΛ ΑΓΓ. ΚΑΚΟΥΡΟΣ, *Ἡ πρώτη ἱερατικὴ Ἀκολουθία (ca 1514-16) πρὸς τιμὴν τοῦ Ἁγίου Νήφωνος, ὁ ἐκεῖ περιεχόμενος συναξαρικὸς Βίος καὶ οἱ νεώτερες Ἀκολουθίες (19ος αἰ.), Ὁ Ἅγιος Νήφων, πατριάρχης Κωνσταντινουπόλεως (1508-2008). Τόμος ἐπετειακὸς ἐπὶ τῇ συμπληρώσει πεντακοσίων ἐτῶν ἀπὸ τῆς κομῆσεως αὐτοῦ*, Ἱερά Μονὴ Ἁγίου Διονυσίου, Ἅγιον Ὄρος 2008, σ. 272-345.

- ΚΑΚΟΥΡΟΣ, *Προοιμακό Δοκίμο Α'* ΜΙΧΑΗΛ ΑΓΓ. ΚΑΚΟΥΡΟΣ, *Ό Α' Τόμος τών Άπάντων τών εύρισκομένων του Γεωργίου Σχολαρίου: Προοιμακό Δοκίμο...*, Άθήνα 2010, σ. 3*-117*.
- ΚΑΚΟΥΡΟΣ, *Προοιμακό Δοκίμο Γ'* ΜΙΧΑΗΛ ΑΓΓ. ΚΑΚΟΥΡΟΣ, *Ό Γ' Τόμος τών Άπάντων τών εύρισκομένων του Γεωργίου Σχολαρίου: Προοιμακό Δοκίμο...*, Άθήνα 2011, σ. 3*-160*.
- ΚΑΛΟΥΣΙΟΣ, *Λάρισα* ΔΗΜ. Γ. ΚΑΛΟΥΣΙΟΣ, *Ό κώδικας τής μητροπόλεως Λαρίσης*, *ΕΒΕ 1472: 1647-1868*, Άθήνα 2009.
- ΚΑΛΟΥΣΙΟΣ, *Τρίκκη* ΔΗΜ. Γ. ΚΑΛΟΥΣΙΟΣ, *Ό κώδικας τής Τρίκκης 1688-1857 (Κ. 1471 ΕΒΕ)*, Λάρισα 2005-2007 [Άνατύπωση από τούς τόμους 48-52 του *Θεσσαλικού Ήμερολογίου*].
- ΚΑΡΜΙΡΗΣ, *Έτεροδόξοι* ΙΩ. ΚΑΡΜΙΡΗΣ, Πώς δεϊ δέχεσθαι τούς προσόντας τής Όρθοδοξία έτεροδόξους, *Θεολογία* 25 (1954), 211-243.
- ΚΑΡΜΙΡΗΣ, *Μνημεϊα* ΙΩ. ΚΑΡΜΙΡΗΣ, *Τά δογματικά και συμβολικά μνημεϊα τής Όρθοδόξου Καθολικής Έκκλησίας*, τ. 1, Άθήνα 2^η 1960, τ. 2, Άθήνα 1953.
- ΚΑΡΥΔΩΝΗΣ, *Τά έν Καλλονή* ΣΤΑΥΡΟΣ ΚΑΡΥΔΩΝΗΣ, *Τά έν τή Καλλονή τής Λέσβου ιερά στανροπηγιακά πατριαρχικά μοναστήρια του Άγιου Ίγνατίου άρχιεπισκόπου Μηθύμνης*, Κωνσταντινούπολη 1900.
- ΚΟΜΙΝΗΣ, *Πίνακες* ΑΘΑΝΑΣΙΟΣ ΚΟΜΙΝΗΣ, *Πίνακες χρονολογημένων Πατριαρχικών κωδίκων*, Άθήνα 1968.
- ΚΟΥΡΙΑΣ, *Κύριλλος* ΕΥΛΟΓΙΟΣ ΚΟΥΡΙΑΣ Λαυριώτης, *Κύριλλος, προηγούμενος Λαυριώτης ό Χρονογράφος*, Άθήνα 1935.
- ΚΥΡΙΑΚΙΔΗΣ, *Σουμελά* ΕΠ. ΚΥΡΙΑΚΙΔΗΣ, *Ίστορία τής παρά τήν Τραπεζούντα ιεράς βασιλικής πατριαρχικής στανροπηγιακής μονής τής ύπεραγίας Θεοτόκου τής Σουμελά*, Άθήνα 1898.
- ΛΑΜΠΡΟΣ, *Γράμμα* ΣΠ. Π. ΛΑΜΠΡΟΣ, Γράμμα σιγνιλώδες τής ιεράς μονής Κοσνιτζής, *ΝΕ 10* (1913), 135-137.
- ΛΑΜΠΡΟΣ, *Έγκύκλιος* ΣΠ. Π. ΛΑΜΠΡΟΣ, Γενναδίου Σχολαρίου του πατριαρχου έγκύκλιος επί έλεημοσύνη μετά τήν Άλωσιον, *ΝΕ 11* (1914), 465-467.
- ΛΑΜΠΡΟΣ, *Ένθυμήσεις* ΣΠ. Π. ΛΑΜΠΡΟΣ, Ένθυμήσεων ήτοι χρονικών σημειωμάτων συλλογή πρώτη, *ΝΕ 7* (1910), 113-313.
- ΛΑΜΠΡΟΣ, *Έπανεκδοσις* ΣΠ. Π. ΛΑΜΠΡΟΣ, Έπανεκδοσις έπιστολών του μητροπολίτου Μηδείας Θεοφάνους, *ΝΕ 10* (1913), 258-275.
- ΛΑΜΠΡΟΣ, *Κατάλογος* ΣΠ. Π. ΛΑΜΠΡΟΣ, *Κατάλογος τών έν ταις Βιβλιοθήκαις του Άγιου Όρους έλληνικών κωδίκων*, τ. 1-2, Καίμπριτζ 1895, 1900.

- ΛΑΜΠΡΟΣ, *Συνοδικόν* Σπ. Π. ΛΑΜΠΡΟΣ, Συνοδικόν σιγίλλιον τοῦ πατριάρχου Συμεών, *ΝΕ* 10 (1913), 349-350.
- ΛΑΥΡΙΩΤΗΣ, *Άγιορειτικά Ἀνάλεκτα* ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΣ Ε. ΛΑΥΡΙΩΤΗΣ, Άγιορειτικά Ἀνάλεκτα. 2, Κωνσταντίνου τοῦ Παλαιολόγου βασιλικῶν πρόσταγμα εἰς μετάθεσιν, *ΓΠ* 2 (1918), 78-81.
- ΛΑΥΡΙΩΤΗΣ, *Άναγραφαί ἐγγράφων* ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΣ Ε. ΛΑΥΡΙΩΤΗΣ, Άναγραφαί ἐγγράφων τῆς Μεγίστης Λαύρας τοῦ Ἁγίου Ἀθανασίου ἐν Ἐθῶν, *ΒΝΙ* 7 (1930), 388-428.
- ΛΑΥΡΙΩΤΗΣ, *Ἐγγραφα Μ. Λαύρας* ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΣ Ε. ΛΑΥΡΙΩΤΗΣ, Λειτουργικά καὶ διάφορα ἱστορικά ἐξ ἐγγράφων τῆς ἐν Ἐθῶν ἱεράς μονῆς Μ. Λαύρας, *ΕΑ* 13 (1893/4), 170-172.
- ΜΑΖΑΡΑΚΗΣ, *Ἰωακείμ* Γ. Γ. ΜΑΖΑΡΑΚΗΣ, Περὶ τοῦ ἀθηναίου πατριάρχου Ἀλεξανδρείας Ἰωακείμ τοῦ Πάνυ, σὺ Δ. Γρ. ΚΑΜΠΟΥΡΟΓΛΟΥ, *Μνημεῖα τῆς ἱστορίας τῶν Ἀθηναίων*, τ. 2, Ἀθήνα 1890, σ. 125-144.
- ΜΑΝΟΥΣΑΚΑΣ, *Άρχιερεῖς* Μ. Ι. ΜΑΝΟΥΣΑΚΑΣ, Ἀρχιερεῖς Μεθώνης, Κορώνης καὶ Μονεμβασίας γύρω στὰ 1500, *Πελοποννησιακά* 3-4 (1958-1959), 95-147.
- ΜΑΝΟΥΣΑΚΑΣ, *Συλλογὴ* Μ. Ι. ΜΑΝΟΥΣΑΚΑΣ, Συλλογὴ βενετικῶν ἐγγράφων ἀναφερομένων εἰς τὴν ἐν Κρήτῃ συνομοσίαν τοῦ Σήφη Βλαστοῦ (1453-1454) καὶ τὰ μετ' αὐτήν, *ΕΕΒΣ* 29 (1959), 203-272.
- ΜΑΝΟΥΣΑΚΑΣ, *Συνομοσία* Μ. Ι. ΜΑΝΟΥΣΑΚΑΣ, Ἡ ἐν Κρήτῃ συνομοσία τοῦ Σήφη Βλαστοῦ (1453-1454) καὶ ἡ νέα συνομοτικὴ κίνησις τοῦ 1460-1462, Ἀθήνα 1960.
- ΜΑΝΟΥΣΑΚΑΣ, *Χειροτονία ἱερέων* Μ. Ι. ΜΑΝΟΥΣΑΚΑΣ, Ἡ χειροτονία ἱερέων τῆς Κρήτης ἀπὸ τὸ μητροπολίτη Κορίνθου (Ἐγγραφα τοῦ 15' αἰῶνα), *ΔΧΑΕ* 4 (1964-1965) – *Μνήμη Γ. Α. Σωτηρίου*–, 317-331.
- ΜΑΥΡΟΕΙΔΗ, *Γαλατὰς* ΦΑΝΗ ΜΑΥΡΟΕΙΔΗ, Ὁ Ἑλληνισμὸς στὸ Γαλατὰ (1453-1600). Κοινωνικὲς καὶ οἰκονομικὲς πραγματικότητες, Ἰωάννινα 1992.
- ΜΕΝΕΒΙΣΟΓΛΟΥ, *Μελετήματα* ΠΑΥΛΟΣ ΜΕΝΕΒΙΣΟΓΛΟΥ, μητροπολίτης Σουηδίας, *Μελετήματα περὶ ἁγίου μύρου*, Ἀθήνα 1999.
- ΜΙΧΑΗΛΑΡΗΣ, *Άφορισμὸς* ΠΑΝΑΓΙΩΤΗΣ Δ. ΜΙΧΑΗΛΑΡΗΣ, *Άφορισμὸς. Ἡ προσαρμογὴ μᾶς ποιῆς στὶς ἀναγκασιότερες τῆς Τουρκοκρατίας*, Ἀθήνα 1997, 2004 [ΕΙΕ / Κέντρο Νεοελληνικῶν Ἐρευνῶν 60, Θεσμοὶ καὶ Ἰδεολογία στὴ νεοελληνικὴ κοινωνία].
- ΜΝΕ *Μεσαιωνικά καὶ Νέα Ἑλληνικά*, Ἀθήνα.
- ΜΟΥΤΖΟΥΡΗΣ, *Άγγαλιανοὶ* ΙΩΑΝΝΗΣ ΜΟΥΤΖΟΥΡΗΣ, Οἱ Ἀγγαλιανοὶ καὶ αἱ μοναὶ Λεμιῶνος καὶ Μυροσινωτίσις Καλλονῆς, *Λεσβιακά* 6 (1973), 87-104.

- ΜΟΥΤΖΟΥΡΗΣ, *Μοναχισμός* ΙΩΑΝΝΗΣ ΜΟΥΤΖΟΥΡΗΣ, *Ὁ μοναχισμός τῆς Λέσβου. Συμβολή στήν ἱστορία καί μοναστηριολογία*, Μυτιλήνη 1989.
- ΜΠΟΜΠΟΥ-ΣΤΑΜΑΤΗ, *Ἐπιστολιμαῖες Πραγματεῖες* ΒΑΣΙΛΙΚΗ ΜΠΟΜΠΟΥ-ΣΤΑΜΑΤΗ, Οἱ «Ἐπιστολιμαῖες Πραγματεῖες» τοῦ Νικολάου Παπαδόπουλου Κομνηνοῦ πρὸς τὸν μαθητὴ του Χρῦσανθο Νοταρᾶ, *Ἐῶα καὶ Ἑσπέρια* 4 (1999-2000), 175-241 [= *Ἱστορικῆς ἔρευνας ἀποτελέσματα. Μαρτυρίες γιὰ τὴ νεοελληνικὴ παιδεία καὶ ἱστορικὰ μελετήματα (16ος-19ος αἰ.)*], Ἀθήνα 2002, σ. 237-304] καὶ αὐτοτελῶς: *Ἐῶα καὶ Ἑσπέρια*. Παράρτημα 1, Ἀθήνα 2003.
- ΜΠΟΥΡΑΣ, *Νέα Μονή* ΧΑΡΑΛΑΜΠΟΣ ΜΠΟΥΡΑΣ, *Ἡ Νέα Μονὴ τῆς Χίου. Ἱστορία καὶ ἀρχιτεκτονικὴ*, Ἀθήνα 1981.
- ΜΥΣΤΑΚΙΔΗΣ, *Μᾶρκος* ΒΑΣΙΛΕΙΟΣ ΜΥΣΤΑΚΙΔΗΣ, *Ὁ πατριάρχης Μᾶρκος ὁ Ξυλοκαράβης (1466 μ.Χ.)*, Χρυσόναυς – Ξυλόναυς, *ΕΑ* 43 (1923), 119-120.
- ΝΕ Νέος *Ἑλληνομνήμων*, Ἀθήνα.
- ΝΕΚΤΑΡΙΟΣ, *Ἐπιτομή* ΝΕΚΤΑΡΙΟΣ Ἱεροσολύμων, *Ἐπιτομὴ τῆς Ἱεροκοσμικῆς Ἱστορίας...*, Βενετία 1677.
- ΝΕΚΤΑΡΙΟΣ, *Περὶ τῆς ἀρχῆς* ΝΕΚΤΑΡΙΟΣ Ἱεροσολύμων, *Περὶ τῆς ἀρχῆς τοῦ πάπα Ἀντίρρησις*, Ἰάσι 1682.
- ΝΕΟΚΛΗΣ, *Σινᾶ* Π. ΝΕΟΚΛΗΣ, *Τὸ κανονικὸν δίκαιον τοῦ πατριαρχικοῦ θρόνου τῶν Ἱεροσολύμων ἐπὶ τῆς ἀρχιεπισκοπῆς Σινᾶ, ἐπιμαρτυρούμενον ὑπὸ ἐπισημῶν ἐκκλησιαστικῶν ἐγγράφων*, Κωνσταντινούπολη 1868.
- ΝΙΚΗΦΟΡΟΣ, *Εὐθύμιος Ζιγαβηνός* ΝΙΚΗΦΟΡΟΣ ΚΑΛΟΓΕΡΑΣ, μητροπολίτης Πατρῶν, *Εὐθυμίον τοῦ Ζιγαβηνοῦ Ἑρμηνεία εἰς τὰς 18 Ἐπιστολάς τοῦ Ἀποστόλου Παύλου καὶ εἰς τὰς 27 Καθολικάς*, Ἀθήνα 1887.
- Νομικὴ Συναγωγή* Δ. Γ. ΑΠΟΣΤΟΛΟΠΟΥΛΟΣ, Π. Δ. ΜΙΧΑΗΛΑΡΗΣ, *Ἡ Νομικὴ Συναγωγή τοῦ Δοσιθέου. Μία πηγὴ καὶ ἓνα τεκμήριον*, Α', Ἀθήνα 1987 [ΕΙΕ / Κέντρο Νεοελληνικῶν Ἑρευνῶν 35, Θεσμοὶ καὶ Ἰδεολογία στὴ νεοελληνικὴ κοινωνία].
- ΠΑΪΖΗ, ΑΠΟΣΤΟΛΟΠΟΥΛΟΣ, *Κατάκτηση* ΜΑΧΗ ΠΑΪΖΗ-ΑΠΟΣΤΟΛΟΠΟΥΛΟΥ, Δ. Γ. ΑΠΟΣΤΟΛΟΠΟΥΛΟΣ, *Μετὰ τὴν Κατάκτηση. Στοχαστικὲς προσαρμογὲς τοῦ Πατριαρχείου Κωνσταντινουπόλεως σὲ ἀνέκδοτη ἐγκύκλιον τοῦ 1477*, Ἀθήνα 2006 [ΕΙΕ / Κέντρο Νεοελληνικῶν Ἑρευνῶν 91, Θεσμοὶ καὶ Ἰδεολογία στὴ νεοελληνικὴ κοινωνία].
- ΠΑΪΖΗ-ΑΠΟΣΤΟΛΟΠΟΥΛΟΥ, *Ἀνεπίσημα* ΜΑΧΗ ΠΑΪΖΗ-ΑΠΟΣΤΟΛΟΠΟΥΛΟΥ, *Ἀνεπίσημα ἀπὸ τὸ Πατριαρχεῖο Κωνσταντινουπόλεως. Παρασχέδια καὶ μαρτυρίαι τοῦ 1476*, Ἀθήνα 1988 [ΕΙΕ / Κέντρο Νεοελ-

- ληνικών Έρευνών 36, Θεσμοί και Ίδεολογία στη νεοελληνική κοινωνία].
- ΠΑΪΖΗ-ΑΠΟΣΤΟΛΟΠΟΥΛΟΥ, *Γραφείς* ΜΑΧΗ ΠΑΪΖΗ-ΑΠΟΣΤΟΛΟΠΟΥΛΟΥ, Γραφείς έπισήμων. Στοιχεία για τή λειτουργία τής πατριαρχικής γραμματείας τήν περίοδο 1454-1500, *Η Έλληνική Γραφή κατά τούς 15ο και 16ο αιώνες*, Αθήνα 2000 [Ινστιτούτο Βυζαντινών Έρευνών / ΕΙΕ, Διεθνή Συμπόσια 7], σ. 65-82.
- ΠΑΪΖΗ-ΑΠΟΣΤΟΛΟΠΟΥΛΟΥ, *Διονύσιος Α΄* ΜΑΧΗ ΠΑΪΖΗ-ΑΠΟΣΤΟΛΟΠΟΥΛΟΥ, Ό Διονύσιος Α΄ και τή μοναστήρι τής Κοσίνιτσας. Νέες γνώσεις από νέες αναγνώσεις, *Η Δράμα και ή περιοχή τής. Ιστορία και πολιτισμός, Β΄ Επιστημονική Συνάντηση, Δράμα 18-22 Μαΐου 1994*, Δράμα 1998, σ. 279-286.
- ΠΑΪΖΗ-ΑΠΟΣΤΟΛΟΠΟΥΛΟΥ, *Έξαρχία* ΜΑΧΗ ΠΑΪΖΗ-ΑΠΟΣΤΟΛΟΠΟΥΛΟΥ, Ό θεσμός τής πατριαρχικής έξαρχίας, 14ος-19ος αιώνας, Αθήνα 1995 [ΕΙΕ / Κέντρο Νεοελληνικών Έρευνών 54, Θεσμοί και Ίδεολογία στη νεοελληνική κοινωνία].
- ΠΑΪΖΗ-ΑΠΟΣΤΟΛΟΠΟΥΛΟΥ, *Μάξιμος* ΜΑΧΗ ΠΑΪΖΗ-ΑΠΟΣΤΟΛΟΠΟΥΛΟΥ, Μία συνοδική πράξη (1493) τού Μάξιμου Δ΄ πού αποδίδεται στόν Νήφωνα Β΄, *Μνήμων* 11 (1987), 74-82.
- ΠΑΪΖΗ-ΑΠΟΣΤΟΛΟΠΟΥΛΟΥ, *Μιά άθησαύριστη* ΜΑΧΗ ΠΑΪΖΗ-ΑΠΟΣΤΟΛΟΠΟΥΛΟΥ, Μιά άθησαύριστη μικρή ιστορία οίκογενειακού δικαίου στη δίνη των διενέξεων τού 15ου αιώνα, *Δίκαιο και Ιστορία. Μελέτες Ιστορίας τού Δικαίου* (έπιμ. ΜΑΡΙΑ ΓΙΟΥΝΗ), τ. 1, Αθήνα-Κομοτηνή 2008, σ. 117-125.
- ΠΑΛΑΙΟΛΟΓΟΣ, *Σχέσεις* Κ. Α. ΠΑΛΑΙΟΛΟΓΟΣ, Σχέσεις τής Έκκλησίας τών Έρεοσολύμων πρὸς τήν ήρωικήν Άρχήν, *Παρθασός* 11 (1887), 455-472.
- ΠΑΝΑΓΙΩΤΑΚΟΣ, *Έτεροδόξοι* ΠΑΝ. Ι. ΠΑΝΑΓΙΩΤΑΚΟΣ, Αί κανονικά διατυπώσεις επί εισδοχής έτεροδόξων χριστιανών εις τήν Άνατολικήν Όρθόδοξον τού Χριστού Έκκλησίαν κατά τή ισχύον έλληνικόν Έκκλησιαστικόν Δίκαιον, *ΑΕΚΔ* 7 (1925), 87.
- ΠΑΝΑΓΙΩΤΟΠΟΥΛΟΣ, *Πελοπόννησος* ΒΑΣΙΛΗΣ ΠΑΝΑΓΙΩΤΟΠΟΥΛΟΣ, *Πληθυσμός και οίκομιοί τής Πελοποννήσου 13ος-18ος αιώνας*, Αθήνα 1985 [Ιστορικό Άρχείο. Έμπορική Τράπεζα τής Έλλάδος, Μελέτες Νεοελληνικής Ιστορίας].
- ΠΑΝΤΕΛΗΜΩΝ, *Γεννάδιος* ΠΑΝΤΕΛΗΜΩΝ ΡΟΔΟΠΟΥΛΟΣ, μητροπολίτης Τυρολόης, Ή κατά τόν Γεννάδιον Σχολάριον πράξις τής Έκκλησίας εις τās μετά έτεροδόξων λατρευτικής έπαφάς, *ΓΠ* 48 (1965), 177-180.
- ΠΑΠΑΓΙΑΝΝΗ, *Νομολογία* ΕΛΕΥΘΕΡΙΑ ΣΠ. ΠΑΠΑΓΙΑΝΝΗ, *Η Νομολογία τών εκκλησιαστικων δικαστηριων τής βυζαντινης και μεταβυζαντινης*

- ντινής περιόδου σέ θέματα περιορισιακοῦ δικαίου, I. *Ἐνοχικό δίκαιο – Ἐμπράγατο δίκαιο*, Ἀθήνα 1992· II. *Οἰκογενειακό δίκαιο*, Ἀθήνα-Κομοτηνή 1997· III. *Κληρονομικό δίκαιο*, Ἀθήνα-Κομοτηνή 2010 [Forschungen zur Byzantinischen Rechtsgeschichte, Athener Reihe 6, 11, 18].
- ΠΑΠΑΔΗΜΗΤΡΙΟΥ–ΔΟΥΚΑΣ, *Ἄγιορειτικοί* Ν. Δ. ΠΑΠΑΔΗΜΗΤΡΙΟΥ–ΔΟΥΚΑΣ, *Ἄγιορειτικοί θεσμοί 843-1912/13*, Ἀθήνα 2002 [Forschungen zur Byzantinischen Rechtsgeschichte, Athener Reihe 13].
- ΠΑΠΑΔΗΜΗΤΡΙΟΥ–ΔΟΥΚΑΣ, *Acta Vatoopedii* Ν. Δ. ΠΑΠΑΔΗΜΗΤΡΙΟΥ–ΔΟΥΚΑΣ, *Acta Vatoopedii (μέσα 15ου-τέλη 17ου αἰ.)*, Κομοτηνή 2010 [Δημοκρίτειο Πανεπιστήμιο Θράκης, Θρακική Βιβλιοθήκη 12].
- ΠΑΠΑΔΗΜΗΤΡΙΟΥ–ΔΟΥΚΑΣ, *Νέες πηγές* Ν. Δ. ΠΑΠΑΔΗΜΗΤΡΙΟΥ–ΔΟΥΚΑΣ, *Νέες πηγές τῆς ἱστορίας τοῦ Ἁγίου Ὁρους (Μέσα 15ου-τέλη 16ου αἰ.)*. Ἀπό τὸ Ἀρχεῖο τῆς I. Μεγίστης Μονῆς Βατοπαϊδίου, *ΓΠ* 84 (2001), 509-580 καὶ 86 (2003), 245-320.
- ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΣ–ΚΕΡΑΜΕΥΣ, *Ἀνάλεκτα* ΑΘ. ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΣ–ΚΕΡΑΜΕΥΣ, *Ἀνάλεκτα Ἱεροσολυμιτικῆς Σταχυολογίας*, τ. 1-5, Πετροῦπολη 1891-1898.
- ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΣ–ΚΕΡΑΜΕΥΣ, *Δαυλίεια* ΑΘ. ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΣ–ΚΕΡΑΜΕΥΣ, *Περί τῆς ἐπισκοπῆς Δαυλείας*, *BZ* 7 (1898), 50-56.
- ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΣ–ΚΕΡΑΜΕΥΣ, *Ἐγγραφα* ΑΘ. ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΣ–ΚΕΡΑΜΕΥΣ, *Ἐγγραφα περὶ δύο ἐπισκοπῶν τῆς μητροπόλεως Ἀθηνῶν*· σὸ Δ. ΓΡ. ΚΑΜΠΟΥΡΟΓΛΟΥ, *Μνημεῖα τῆς ἱστορίας τῶν Ἀθηναίων*, τ. 2, Ἀθήνα 1890, σ. 225-229.
- ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΣ–ΚΕΡΑΜΕΥΣ, *Ἐκθεοῖς* ΑΘ. ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΣ–ΚΕΡΑΜΕΥΣ, *Ἐκθεοῖς παλαιογραφικῶν καὶ φιλολογικῶν ἐρευνῶν ἐν Θράκῃ καὶ Μακεδονίᾳ*, Β'. *Περί τῆς ἐπὶ τοῦ Παργαίου ὄρους μονῆς Κοσινίτζης*, *ΕΦΣΚ*, *Ἀρχαιολογικὴ Ἐπιτροπὴ*, τ. 17, Παράρτημα, Κωνσταντινούπολη 1886, σ. 13-57.
- ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΣ–ΚΕΡΑΜΕΥΣ, *Ἐρουναι* ΑΘ. ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΣ–ΚΕΡΑΜΕΥΣ, *Ἐρουναι περὶ χρονίας τε καὶ πράξεων τῶν ἀπὸ τῆς Ἀλώσεως μέχρι ἔτους 1639 οἰκουμενικῶν πατριαρχῶν*, *Νέα Ἡμέρα* (Τεργέστης), φ. 1856 τοῦ 1916.
- ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΣ–ΚΕΡΑΜΕΥΣ, *Θεόληπτος* ΑΘ. ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΣ–ΚΕΡΑΜΕΥΣ, *Περί τοῦ οἰκουμενικοῦ πατριάρχου Θεολήπτου Α'*, *ΔΙΕΕ* 3 (1889), 486-493.
- ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΣ–ΚΕΡΑΜΕΥΣ, *Ἱεροσολυμιτικὴ Βιβλιοθήκη*, τ. 1-5, Πετροῦπολη 1891-1915.
- ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΣ–ΚΕΡΑΜΕΥΣ, *Ἰωάννης ὁ Πρόδρομος* ΑΘ. ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΣ–ΚΕΡΑΜΕΥΣ, *Ἡ ἐν τῷ νησίφ Σωζοπόλεως βασιλικὴ μονὴ Ἰωάννου τοῦ Προδρόμου καὶ ἡ τύχη τῆς βιβλιοθήκης αὐτῆς*, *VV* 7 (1900), 661-695.
- ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΣ–ΚΕΡΑΜΕΥΣ, *Καρατζᾶς* ΑΘ. ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΣ–ΚΕΡΑΜΕΥΣ, *Δύο κώδικες τῆς βιβλιοθήκης Νικολάου Καρατζᾶ*, *Ε[ΦΣΠ]* 8 (1904), 5-31.

- ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΣ–ΚΕΡΑΜΕΥΣ, *Μαγνησία* Αθ. ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΣ–ΚΕΡΑΜΕΥΣ, Μαγνησία ή ἐν Σιτύλῳ καὶ αἱ μητροπόλεις Ἐφέσου καὶ Σμύρνης, *ΔΙΕΕ* 2 (1885), 650-660.
- ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΣ–ΚΕΡΑΜΕΥΣ, *Μάρκος* Αθ. ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΣ–ΚΕΡΑΜΕΥΣ, Μάρκος Ξυλοκαράβης πατριάρχης οἰκουμενικός καὶ εἶτα πρόεδρος Ἀρχιεῶν, *VV* 10 (1903), 402-415.
- ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΣ–ΚΕΡΑΜΕΥΣ, *Μαυρογορδάτειος* Αθ. ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΣ–ΚΕΡΑΜΕΥΣ, *Μαυρογορδάτειος Βιβλιοθήκη, ἥτοι Γενικός περιγραφικός κατάλογος τῶν ἐν ταῖς ἀνά τὴν Ἀνατολὴν βιβλιοθήκαις εὗρισκομένων ἑλληνικῶν χειρογράφων, καταρτισθεῖσα καὶ συνταχθεῖσα κατ' ἐντολὴν τοῦ ἐν Κωνσταντινουπόλει Ἑλληνικοῦ Φιλολογικοῦ Συλλόγου*, Κωνσταντινουπόλη 1884-1888.
- ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΣ–ΚΕΡΑΜΕΥΣ, *Συμβολαί* Αθ. ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΣ–ΚΕΡΑΜΕΥΣ, Συμβολαί εἰς τὴν χρονολογίαν καὶ ἱστορίαν τῶν μεταγενεστέρων πατριαρχῶν Κ/πόλεως, *ΕΑ* 4 (1883-1884), 382-383, 385-387, 398-401.
- ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΣ–ΚΕΡΑΜΕΥΣ, *Συμεὼν* Αθ. ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΣ–ΚΕΡΑΜΕΥΣ, Περί τῆς τρίτης πατριαρχίας Συμεῶν τοῦ Τραπεζούντιου, *ΔΙΕΕ* 3 (1889), 478-486.
- ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΣ–ΚΕΡΑΜΕΥΣ, *Τραπεζούντα* Αθ. ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΣ–ΚΕΡΑΜΕΥΣ, Ἑλληνικοὶ κώδικες Τραπεζούντος, *VV* 19 (1912), 224-281.
- ΠΑΠΑΧΡΥΣΑΝΘΟΥ, *Μοναχισμὸς* ΔΙΟΝΥΣΙΑ ΠΑΠΑΧΡΥΣΑΝΘΟΥ, *Ὁ Ἀθωνικὸς μοναχισμὸς, Ἀρχές καὶ ὄργάνωση*, Ἀθήνα, ΜΙΕΤ, 1992.
- ΠΑΡΟΣ, *Μονὴ Παντοκράτορος* ΑΝΤΩΝΗΣ ΠΑΡΟΣ, *Ἀρχεῖο τῆς Ι. Μ. Παντοκράτορος*, Ἀθήνα 1998 [Ἰνστιτούτο Βυζαντινῶν Ἐρευνῶν / ΕΙΕ, Ἀθωνικά Σύμμεικτα 5].
- ΠΑΣΧΑΛΙΔΗΣ, *Μοναστήρια* ΣΥΜΕΩΝ ΠΑΣΧΑΛΙΔΗΣ, Μητρόπολη Δράμας, Μονὴ Παναγίας Ἡλιοκάλου· Μητρόπολη Ἐλευθερουπόλεως, Μονὴ ἁγίου Γεωργίου τοῦ Διοσιερίτη (ἢ Διασορίτη), *Τὰ μοναστήρια τῆς Μακεδονίας. Α' Ἀνατολικὴ Μακεδονία* (ἐπόπτ. ΘΕΟΔ. ΖΗΣΗΣ), τ. 1, Θεσσαλονίκη 1996, σ. 106-115 καὶ 134-140.
- Πατριαρχικὴ Κωνσταντινουπόλεως Ἱστορία* *Πατριαρχικὴ Κωνσταντινουπόλεως Ἱστορία* (ed. M. CRUSIUS), *Turcograeciae libri octo*, Basileae 1584, p. 107-212.
- ΠΑΤΡΙΝΕΛΗΣ, *Ἀγαλλιανὸς* Χ. Γ. ΠΑΤΡΙΝΕΛΗΣ, *Ὁ Θεόδωρος Ἀγαλλιανὸς ταυτιζόμενος πρὸς τὸν Θεοφάνη Μηδείας καὶ οἱ ἀνέκδοτοι Λόγοι του*, Ἀθήνα 1966.
- ΠΑΤΡΙΝΕΛΗΣ, *Ἀνέκδοτα* Χ. Γ. ΠΑΤΡΙΝΕΛΗΣ, Ἀνέκδοτα κείμενα περὶ Μανουὴλ Κορινθίου, *Πελοποννησιακά* 8 (1971), 137-146.
- ΠΑΤΡΙΝΕΛΗΣ, *Γρηγόριος Γ'* Χ. Γ. ΠΑΤΡΙΝΕΛΗΣ, Γρηγόριος Γ' [πατριάρχης Κωνσταντινουπόλεως], *ΘΗΕ* 4, Ἀθήνα 1964, στλ. 734-735.
- ΠΑΤΡΙΝΕΛΗΣ, *Μανουὴλ Κορὴνθιος* Χ. Γ. ΠΑΤΡΙΝΕΛΗΣ, Οἱ μεγάλοι ρήτορες Μανουὴλ Κορὴνθιος, Ἀντώνιος, Μανουὴλ Γαλισιώτης καὶ ὁ χρόνος τῆς ἀκμῆς των, *ΔΙΕΕ* 16 (1962), 17-38.

- ΠΙΤΣΑΚΗΣ, *Ἐπικοινωνία* Κ. Γ. ΠΙΤΣΑΚΗΣ, Ἐπικοινωνία καί «κοινωνία» στό βυζαντινό ἐκκλησιαστικό δίκαιο: ἡ λειτουργία τῶν «εἰρηνικῶν ἐπιστολῶν», *Πρακτικά τοῦ Β' Διεθνoῦς Συμποσίου. Ἡ ἐπικοινωνία στό Βυζάντιο, 4-6 Ὀκτωβρίου 1990* (ἐπιμ. Ν. Γ. ΜΟΞΚΟΝΑΣ), Ἀθήνα 1993 [ΕΙΕ / Κέντρο Βυζαντινῶν Ἐρευνῶν], σ. 357-387.
- ΠΙΤΣΑΚΗΣ, *Θράκη* Κ. Γ. ΠΙΤΣΑΚΗΣ, Ἡ μεταβυζαντινὴ Θράκη στίς ἀπαρχές τῆς νεοελληνικῆς νομικῆς ἱστορίας, *Μεταβυζαντινὴ Θράκη (1Ε'-1Θ' αἰ.)*, 3ο Διεθνές Συμπόσιο Θρακικῶν Σπουδῶν. *Πρακτικά*, Κομοτηνὴ 2005, σ. 239-273.
- ΠΙΤΣΑΚΗΣ, *Τρισεπίσκοποι* Κ. Γ. ΠΙΤΣΑΚΗΣ, Οἱ μεταβυζαντινοὶ «τρισεπίσκοποι» (Με ἀφορμὴ τὴν περίπτωση τοῦ ἀρχιεπισκόπου Σάμου Ἀνθίμου: 1648), *Ἡ Σάμος ἀπὸ τὰ βυζαντινά χρόνια μέχρι σήμερα, Πρακτικά Συνεδρίου*, τ. 1, Ἀθήνα 1998 [Πνευματικὸ Ἴδρυμα Σάμου «Νικόλαος Δημητρίου», Βιβλιοθήκη ἐπιστημονικῶν ἐκδόσεων 12Α], σ. 231-259.
- ΠΛΟΥΜΙΔΗΣ, *Ἑλληνικὲς χώρες* ΓΕΩΡΓΙΟΣ Σ. ΠΛΟΥΜΙΔΗΣ, *Οἱ βενετοκρατούμενες ἑλληνικὲς χώρες μεταξὺ τοῦ δευτέρου καὶ τοῦ τρίτου τουρκοβενετικοῦ πολέμου (1503-1537)*, Ἰωάννινα 1974.
- ΠΟΛΕΜΗΣ, *Συμβολαί* Δ. Ι. ΠΟΛΕΜΗΣ, Συμβολαί εἰς τὴν ἱστορίαν τῆς μητροπόλεως Ἐφέσου κατὰ τὸν δέκατον ἔκτον αἰῶνα, *ΕΕΒΣ* 45 (1981-1982), 313-363.
- ΠΟΥΛΚΑΡΠΟΣ, *Ἡ ἔδρα* ΠΟΥΛΚΑΡΠΟΣ, μητροπολίτης Τρίκκης καὶ Σταγῶν, Ἡ ἔδρα τῆς μητροπόλεως Λαρίσης κατὰ τὸν ΙΣΤ' καὶ ΙΖ' αἰῶνα, *Θεολογία* 15 (1937), 357-360.
- ΡΑΛΛΗΣ-ΠΟΤΑΝΗΣ, *Σύνταγμα* Γ. Α. ΡΑΛΛΗΣ, Μ. ΠΟΤΑΝΗΣ, *Σύνταγμα τῶν θεῶν καὶ ἱερῶν κανόνων...*, τ. 5, Ἀθήνα 1855.
- ΣΑΘΑΣ, *Μεσαιωνικὴ* ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ Ν. ΣΑΘΑΣ, *Μεσαιωνικὴ Βιβλιοθήκη, ἢ Συλλογὴ ἀνεκδότων μνημείων τῆς ἑλληνικῆς ἱστορίας...*, τ. 1-7, Βενετία 1872-1894.
- ΣΑΚΚΕΛΙΩΝ, *Κατάλογος* ΙΩΑΝΝΗΣ καὶ ΑΛΚΙΒΙΑΔΗΣ ΣΑΚΚΕΛΙΩΝ, *Κατάλογος τῶν χειρογράφων τῆς Ἐθνικῆς Βιβλιοθήκης τῆς Ἑλλάδος*, Ἀθήνα 1892.
- ΣΑΚΚΕΛΙΩΝ, *Πατμιακὴ* ΙΩΑΝΝΗΣ ΣΑΚΚΕΛΙΩΝ, *Πατμιακὴ Βιβλιοθήκη, ἥτοι ἀναγραφὴ τῶν ἐν τῇ βιβλιοθήκῃ τῆς κατὰ τὴν νῆσον Πάτμου γεγραφῶς καὶ βασιλικῆς μονῆς τοῦ Ἁγίου Ἀποστόλου καὶ Εὐαγγελιστοῦ Ἰωάννου τοῦ Θεολόγου τεθησαυρισμένων*, Ἀθήνα 1890.
- ΣΑΚΚΕΛΙΩΝ, *Πάτμος* ΙΩΑΝΝΗΣ ΣΑΚΚΕΛΙΩΝ, Περὶ τῶν ἀρχαίων ἐκκλησιαστικῶν προνομίων τῆς νήσου Πάτμου, *ΕΚ* 7 (ἄρ. 7, Ἰούλιος 1863), 317-329 καὶ 9 (ἄρ. 3, Μάρτιος 1865), 130-139.

- ΣΑΚΚΕΛΙΩΝ, *Σιγύλλιον* ΙΩΑΝΝΗΣ ΣΑΚΚΕΛΙΩΝ, Σιγύλλιον πατριαρχικόν, *ΔΙΕΕ* 2 (1885), 15-20.
- ΣΑΚΚΕΛΙΩΝ, *Σωζόπολις* ΙΩΑΝΝΗΣ ΣΑΚΚΕΛΙΩΝ, Ίωάννου Ε' και Ίωάννου Ζ' τῶν Παλαιολόγων χρυσόβουλλον και ἀργυρόβουλλον περι τῆς κατά τὴν Σωζόπολιν μονῆς τοῦ Προδρόμου, *ΔΙΕΕ* 2 (1885), 609-621.
- ΣΚΟΥΒΑΡΑΣ, *Τρίκκη* ΒΑΓΓΕΛΗΣ ΣΚΟΥΒΑΡΑΣ, Τρίκκης και Σταγῶν Μητρόπολις, *ΘΗΕ* 11, Ἀθήνα 1967, στλ. 856-859.
- ΣΟΦΙΑΝΟΣ, *Ἅγιος Βησσαρίων* ΔΗΜΗΤΡΙΟΣ Ζ. ΣΟΦΙΑΝΟΣ, Ὁ Ἅγιος Βησσαρίων Μητροπολίτης Λαρίσης (1527-1540) και κτίτορας τῆς Μονῆς Δουσαίου. Ἀνέκδοτα ἀγιολογικά και ἄλλα κείμενα, *MNE* 4 (1992), 177-228+πίν. ΔΒ' [= *Δουσαϊκῶτικα Σύμμικτα*, Ἀθήνα 2005, σ. 273-420].
- ΣΟΦΙΑΝΟΣ, *Οἱ Νεόφυτοι* ΔΗΜΗΤΡΙΟΣ Ζ. ΣΟΦΙΑΝΟΣ, Οἱ Νεόφυτοι Λαρίσης τοῦ 16ου αἰῶνος. Συμβολὴ εἰς τὴν ἐκκλησιαστικὴν ἱστορίαν τῆς μεταβυζαντινῆς Θεσσαλίας, *ΕΜΑ* 15-16 (1965-1966), 86-124+πίν. Δ' [= *Δουσαϊκῶτικα Σύμμικτα*, Ἀθήνα 2005, σ. 15-60].
- ΣΟΦΙΑΝΟΣ, *Χατζη-Γερασίμου* ΔΗΜΗΤΡΙΟΣ Ζ. ΣΟΦΙΑΝΟΣ, Χατζη-Γερασίμου ἱερομονάχου Δουσαϊκῶτη, Ἀνέκδοτο ἐγκώμιο (1826) τοῦ ἀγίου Βησσαρίωνος, μητροπολίτη Λαρίσης (Μάρτ. 1527-Σεπτ. 1540) και κτίτορα τῆς Μονῆς Δουσαίου. Προσωπογραφικά και χρονολογικά ἀγίου Βησσαρίωνος, *Τρικαλινὰ* 7 (1987), 7-40 [= *Δουσαϊκῶτικα Σύμμικτα*, Ἀθήνα 2005, σ. 185-220].
- ΣΠΑΝΟΣ, *Ἰγνάτιος* ΑΠΟΣΤΟΛΟΣ ΣΠΑΝΟΣ, Χρονολογικά και ἄλλα προβλήματα περι τὸ βίο τοῦ ἀγίου Ἰγνατίου Ἀγαλλιανοῦ, κτίτορος τῆς ἱερᾶς μονῆς Λεμιῶνος, *ΓΠ* 87 (2004), 55-68.
- ΣΤΑΜΑΤΙΑΔΗΣ, *Σαμακὰ* ΕΠΑΜΕΙΝΩΝΔΑΣ Ι. ΣΤΑΜΑΤΙΑΔΗΣ, *Σαμακὰ, ἥτοι ἱστορία τῆς νήσου Σάμου ἀπὸ τῶν παναρχαίων χρόνων μέχρι τῶν καθ' ἡμᾶς*, τ. 1-5, Σάμος 1881-1887.
- ΣΤΑΜΑΤΙΑΔΗΣ, *Σύλλεκτα* ΕΠΑΜΕΙΝΩΝΔΑΣ Ι. ΣΤΑΜΑΤΙΑΔΗΣ, *Ἐκκλησιαστικὰ Σύλλεκτα*, Σάμος 1891.
- ΣΤΑΜΟΥΛΗΣ, *Συμβολή* ΜΙΛΤ. ΣΤΑΜΟΥΛΗΣ, Συμβολὴ εἰς τὴν ἱστορίαν τῶν ἐκκλησιῶν Θράκης, *Θρακικὰ* 14 (1940), 5-286.
- ΣΤΕΦΑΝΙΔΗΣ, *Ἀδριανούπολις* Β. Κ. ΣΤΕΦΑΝΙΔΗΣ, Οἱ κώδικες τῆς Ἀδριανουπόλεως, *BZ* 14 (1905), 588-611.
- ΣΤΡΟΥΜΠΑΚΗΣ, *Τερεμίας Α'* ΜΙΧΑΗΛ ΙΩ.-ΜΑΚ. ΣΤΡΟΥΜΠΑΚΗΣ, *Τερεμίας Α' πατριάρχης Κωνσταντινουπόλεως. Ὁ βίος και τὸ ἔργο του*, Ἀθήνα 2004.
- ΣΦΡΑΝΤΖΗΣ, *Chronicon Minus* ΣΦΡΑΝΤΖΗΣ, *Βραχὺ Χρονικὸν/Chronicon Minus* (ἔκδ. V. GRECU, Βουκουρέστι 1966).

- ΤΑΧΙΑΟΣ, *Περί καταργήσεως* ΑΝΤΩΝΙΟΣ-ΑΙΜΙΛΙΟΣ ΤΑΧΙΑΟΣ, *Περί καταργήσεως τῶν Ἀρχιεπισκοπῶν Ἀρχίδος καὶ Πεκίου ἐπὶ Γενναδίου τοῦ Σχολαρίου*, ΓΠ 46 (1963), 201-211.
- ΤΡΙΑΝΤΑΦΥΛΛΟΥ, *Πάτρα* ΚΩΣΤΑΣ Ν. ΤΡΙΑΝΤΑΦΥΛΛΟΥ, *Ἱστορικὸν Λεξικὸν τῶν Πατρῶν*, Πάτρα ²1980.
- ΤΣΙΡΠΑΝΗΣ, *Κληροδότημα* ΖΑΧΑΡΙΑΣ ΤΣΙΡΠΑΝΗΣ, *Τὸ Κληροδότημα τοῦ Καρδινάλιου Βησσαρίωνος γιὰ τοὺς φιλενωτικούς τῆς βενετοκρατούμενης Κρήτης (1439-17ος αἰ.)*, Θεσσαλονίκη 1967.
- ΤΣΟΥΓΚΑΡΑΚΗ, *Συμβολή* ΕΛΕΝΗ ΑΓΓΕΛΟΜΑΤΗ-ΤΣΟΥΓΚΑΡΑΚΗ, *Συμβολή στὴν ἱστορία τῆς οἰκονομικῆς, κοινωνικῆς καὶ ἐκπαιδευτικῆς ζωῆς τῆς Λάρισας κατὰ τὴν Τουρκοκρατία*, ΜΝΕ 3 (1990), 255-332.
- ΤΩΜΑΔΑΚΗΣ, *Καλοφρενάς* Ν. ΤΩΜΑΔΑΚΗΣ, *Μιχαὴλ Καλοφρενάς Κρής, Μητροφάνης Β' καὶ ἡ πρὸς τὴν ἔνωσιν τῆς Φλωρεντίας ἀντίθεσις τῶν Κρητῶν*, ΕΕΒΣ 21 (1951), 110-144.
- ΤΩΜΑΔΑΚΗΣ, *Μητρόπολις Ἐφέσου* Ν. ΤΩΜΑΔΑΚΗΣ, *Μητρόπολις Ἐφέσου, Ἐπαρχία Ἀσίας κατὰ τὴν τουρκοκρατίαν*, ΕΕΒΣ 43 (1977-1978), 5-119.
- ΦΑΛΑΓΚΑΣ, *Χρονολόγηση* ΑΝΔΡΟΝΙΚΟΣ ΦΑΛΑΓΚΑΣ, *Σχετικά μὲ τὴ χρονολόγηση τῆς δευτέρης καὶ τῆς τρίτης ἐκλογῆς τοῦ Νήφωνος Β' στὸν οἰκουμενικὸ θρόνο, Ἑλληνικὴ Ἱστορικὴ Ἐταιρεία. ΙΔ' Πανελλήνιο Ἱστορικὸ Συνέδριο (28-30 Μαῖον 1993). Πρακτικά*, Θεσσαλονίκη 1994, σ. 121-131.
- ΦΛΩΡΙΔΗΣ, *Ἀπογραφὴ* ΙΕΡΟΘΕΟΣ ΦΛΩΡΙΔΗΣ, *Ἀπογραφὴ τῶν ἐν τῇ μονῇ τῆς Πάτμου σωζομένων ἐπισήμων ἐγγράφων (ἔκδ. Ι. ΣΑΚΚΕΛΙΩΝ)*, *Πανδώρα* 19 (1869), 339-343, 374-377, 436-438, 457-459 καὶ 20 (1870), 18-21, 46-48, 89-93.
- ΦΟΥΝΤΟΥΛΗΣ, *Ἡ οἰκονομία* ΙΩΑΝΝΗΣ ΦΟΥΝΤΟΥΛΗΣ, *Ἡ οἰκονομία σὲ λειτουργικὰ θέματα κατὰ τὸν πατριάρχη Γεννάδιο Σχολάριο. Ποιμαντικὲς ἀνάγκες τῆς τουρκοκρατίας, Χριστιανικὴ Θεσσαλονίκη. Ὀθωμανικὴ περίοδος 1430-1912, Α'*, Θεσσαλονίκη 1993, σ. 177-202.
- ΧΑΣΙΩΤΗΣ, *Πολεμικὲς συγκρούσεις* ΙΩΑΝΝΗΣ ΧΑΣΙΩΤΗΣ, *Πολεμικὲς συγκρούσεις στὸν ἑλληνικὸ χῶρο καὶ ἡ συμμετοχὴ τῶν Ἑλλήνων σ' αὐτές*, ΙΕΕ, σ. 257-323.
- ΧΙΩΤΗΣ, *Ἀπομνημονεύματα* ΠΑΝΑΓΙΩΤΗΣ ΧΙΩΤΗΣ, *Ἱστορικὰ Ἀπομνημονεύματα τῆς νήσου Ζακύνθου*, τ. 2, Κέρκυρα 1858.
- ΧΡΥΣΑΝΘΟΣ, *Ἐκκλησία* ΧΡΥΣΑΝΘΟΣ, *μητροπολίτης Τραπεζοῦντος, Ἡ Ἐκκλησία Τραπεζοῦντος, Ἀρχεῖον Πόντου* 4-5 (1933), 3-905.
- ΧΡΥΣΟΣΤΟΜΟΣ, *Ἀντιχρεία* ΧΡΥΣΟΣΤΟΜΟΣ Α. ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΣ, *ἀρχιεπίσκοπος Ἀθηνῶν, Ἱστορία τῆς Ἐκκλησίας Ἀντιχρείας*, Ἀλεξάνδρεια 1951.

- ΧΡΥΣΟΣΤΟΜΟΣ, *Ιστορία* ΧΡΥΣΟΣΤΟΜΟΣ Α. ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΣ, ἀρχιεπίσκοπος Ἀθηνῶν, *Ιστορία τῆς Ἐκκλησίας Ἱεροσολύμων*, Ἀθήνα 2¹970.
- ΧΡΥΣΟΣΤΟΜΟΣ, *Πρῶται σχέσεις* ΧΡΥΣΟΣΤΟΜΟΣ Α. ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΣ, Πρῶται σχέσεις ὀρθοδόξων καί λατίνων μετὰ τὴν Ἰωαννῶν Κ/πόλεως, *Νέα Σιών* 7 (1908), 865-891.
- ΧΡΥΣΟΧΟΪΔΗΣ, *Τὰ οἰκονομικά* ΚΡΙΤΩΝ ΧΡΥΣΟΧΟΪΔΗΣ, Τὰ οἰκονομικά τῶν ἐπισκόπων στὶς πρώτες δεκαετίες τοῦ 16ου αἰῶνα καὶ ἡ περὶπτωσις τοῦ Γενναδίου Σεργῶν, *Σύμμεικτα* 12 (1998), 271-317.
- ΧΡΥΣΟΧΟΪΔΗΣ, *Μονή Βατοπαδίου* ΚΡΙΤΩΝ ΧΡΥΣΟΧΟΪΔΗΣ, Ἀπὸ τὴν ὀθωμανικὴν κατακτῆσιν ὡς τὸν 20ῦ αἰῶνα, *Ἐρετὰ Μεγίστη Μονῆ Βατοπαδίου. Παράδοσις, ἱστορία, τέχνη*, τ. 1, Ἁγιον Ὄρος 1996, σ. 54-71, 322-325.
- Actes de Dionysiou* NICOLAS OIKONOMIDÉS, *Actes de Dionysiou*, Paris 1968 [Archives de l' Athos IV].
- Actes d'Iviron* JACQUES LEFORT, NICOLAS OIKONOMIDÉS, DENISE PAPACHRYSSANTHOU, VASSILIKI KRAVARI, *Actes d'Iviron*, τ. 4, Paris 1995 [Archives de l' Athos XIX].
- Actes de Kulumus* PAUL LEMERLE, *Actes de Kulumus*, Paris 1945, 2¹988 [Archives de l' Athos II, II²].
- Actes du Pantocrator* VASSILIKI KRAVARI, *Actes du Pantocrator*, Paris 1991 [Archives de l' Athos XVII].
- Actes du Prôtaton* DENISE PAPACHRYSSANTHOY, *Actes du Prôtaton*, Paris 1975 [Archives de l' Athos VII].
- Actes de Vatopedi* JACQUES BOMPAIRE, JACQUES LEFORT, VASSILIKI KRAVARI, CHRISTOPHE GIROS, *Actes de Vatopedi*, I, Paris 2001 [Archives de l' Athos XXI]· JACQUES LEFORT, VASSILIKI KRAVARI, CHRISTOPHE GIROS, KOSTIS SMYRLIS, *Actes de Vatopedi*, II, Paris 2006 [Archives de l' Athos XXII].
- ALEXANDRE, *Pléthon* C. ALEXANDRE, *Pléthon. Traité des Lois ou Recueil des fragments, en partie inédits, de cet ouvrage... Traduction par A. Pellissier*, Paris 1858.
- Annales ecclesiastici* *Annalium ecclesiasticorum...*, τ. 18, Colonia Agrippina 1627.
- APOSTOLOPOULOS, *Le troisième* D. G. APOSTOLOPOULOS, Le troisième patriarche après la Chute. Son nom, sa présence dans le registre synodal, la durée de sa mission, *The Patriarchate of Constantinople in Context and Comparison, International Conference at the Department for Byzantine Studies/Institute for Medieval*

- Research of the Austrian Academy of Sciences*, Vienna, September 12th-15th 2012 (under publication).
- APOSTOLOPOULOS, *Lettre* D. G. APOSTOLOPOULOS, Une lettre du patriarcat de Constantinople du XVe siècle «made in Poland» au XVIIe siècle, *Literatura, Historia, Dziedzictwo. Prace ofiarowane Profesor Teresie Kostkiewiczowej*, Warszawa 2006, s. 110-116.
- APOSTOLOPOULOS, *Mécanismes* D. G. APOSTOLOPOULOS, Les mécanismes d'une conquête : Adaptations politiques et statut économique des conquis dans le cadre de l'Empire ottoman, *Centre de Recherches Néohelléniques. Fondation nationale de la Recherche Scientifique. Actes du IIe Colloque International d'Histoire (Athènes, 18-25 septembre 1983), Économies méditerranéennes, équilibres et intercommunications, XIIIe-XIXe siècles*, t. 3, Athènes 1986, p. 191-204.
- ARGYRIOU, *Littérature grecque* A. ARGYRIOU, La Littérature grecque de polémique et d'apologétique à l'adresse de l'islam au XVe siècle, *BF* 12 (1987), 253-277.
- ASP *Archiv für Slavische Philologie*, Berlin.
- BÁDENAS, *Constantinopla* P. BÁDENAS DE LA PENA, *Constantinopla 1453 : mitos y realidades*, Madrid 2003.
- BARKAN, *Yili* ÖMER L. BARKAN, 894 (1488/1489) Yili Cizyesinin Tahsilatına ait Muhaşebe Bilançolan, *Belgeler* 1 (1964), 1-117.
- BEEES, *Prosopographisches* N. A. BEEES, Prosopographisches, Hagiologisches und Kunstgeschichtliches über den hl. Bessarion, den Metropolitan von Larissa († 1540), *BNJ* 4 (1923), 351-400.
- BENESEVIČ, *Sbornik* V. N. BENESEVIČ, *Sbornik pamiatnikov po istorii tserkovnogo prava...*, Petrograd 1915.
- BF *Byzantinische Forschungen*, Amsterdam.
- BLANCHET, *Georges Gennadios* MARIE-HÉLÈNE BLANCHET, Georges Gennadios Scholarios a-t-il été trois fois patriarche de Constantinople?, *Byzantion* 71 (2001), 60-72.
- BLANCHET, *Profession* MARIE-HÉLÈNE BLANCHET, L'Union de Florence après la chute de Constantinople: La profession de foi de Léon le nomophylax et de Macaire de Nicomédie (1462/1464), *REB* 67 (2009), 59-75.
- BLANCHET, *Scholarios* MARIE-HÉLÈNE BLANCHET, *Georges-Gennadios Scholarios (vers 1400-vers 1472). Un intellectuel orthodoxe face à la disparition de l'Empire Byzantin*, Paris 2008 [Archives de l'Orient chrétien 20].
- BNZ *Byzantinische-Neugriechische Jahrbücher*, Berlin, Ἀθήνα.

- BOUSQUET, *Daulia* R. BOUSQUET, L'évêché de Daulia–Talantion, *EO* 10 (1907), 295-299.
- BZ* *Byzantinische Zeitschrift*, München.
- CHODYNICKI, *Kościół* KAZIMIERZ CHODYNICKI, *Kościół Prawosławny a Rzeczpospolita Polska*, Warszawa 1934.
- CHRYSOCHOÏDIS, *Alexandria* KR. CHRYSOCHOÏDIS, Constantinople and Alexandria in the Age of Joachim Patriarch of Alexandria (1487-1519), *The Patriarchate of Constantinople in Context and Comparison, International Conference at the Department for Byzantine Studies/Institute for Medieval Research of the Austrian Academy of Sciences*, Vienna, September 12th-15th 2012 (under publication).
- CHYTRAEUS, *Oratio* D. CHYTRAEUS, *Oratio de statu ecclesiarum...*, Rostock-Frankfurt 1580.
- COMNENO PAPADOPOLO βλ. PAPADOPOLO COMNENO
- CRUSIUS, *Turcograecia* MARTINUS CRUSIUS, *Turcograeciae libri octo*, Basileae 1584.
- DARROUZÈS, *Ekhésis néa* JEAN DARROUZÈS, *Ekhésis néa*. Manuel des pittakia du XIVe siècle, *REB* 27 (1969), 5-127.
- DARROUZÈS, *Notitiae* JEAN DARROUZÈS, *Notitiae Episcopatum Ecclesiae Constantinopolitanae. Texte critique, Introduction et notes*, Paris 1981 [Géographie Ecclésiastique de l'Empire Byzantin, t. 1].
- DARROUZÈS, *Regestes* JEAN DARROUZÈS, *Les registes des actes du patriarcat de Constantinople...*, V: *Les registes de 1310 à 1376*, Paris 1977· VI: *Les registes de 1377 à 1416*, Paris 1979· VII: *Les registes de 1410 à 1453*, Paris 1991.
- DARROUZÈS, *Registre* JEAN DARROUZÈS, *Le registre synodal du patriarcat byzantin au XIVe siècle, Étude paléographique et diplomatique*, Paris 1971 [Archives de l'Orient chrétien, 12].
- DARROUZÈS, *Transferts* JEAN DARROUZÈS, *Le traité des transferts. Édition critique et commentaire*, *REB* 42 (1984), 147-215.
- DECEI, *Gennadios* AUREL DECEI, Patrik II. Gennadios Skolarios'un Fâtih Sultan Mehmet için yazdigi Ortodoks İ'tikad-nâmesinin Türkçe metni, *Fâtih ve Istanbul. Istanbul Fethi derneği tarafından yayınlanan iki aylık dergi*, I. Cild, Istanbul 1953, s. 98-116.
- DECEI, *Yenadiyos* AUREL DECEI, Yenadiyos İtikatnamesinin Metni, *Fâtih ve Istanbul. Istanbul Fethi derneği nesriyatından: Yıllık dergi*, II. Cild, Istanbul 1954, s. 203-210.
- DHGE* *Dictionnaire d'Histoire et de Géographie Ecclésiastique*, t. 3, Paris 1924.

- DOBSCHÜTZ, *Ein Schreiben* E. von DOBSCHÜTZ, Ein Schreiben des Patriarchen Gennadios Scholarios an den Fürsten Georg von Serbien, *ASP* 27 (1905), 246-257.
- DUNN, *Topography* A. DUNN, The Byzantine Topography of Southeastern Macedonia: a Contribution, *Μνήμη Δ. Λαζαρίδη. Πόλις και χώρα στην αρχαία Μακεδονία και Θράκη. Πρακτικά Αρχαιολογικού Συνεδρίου, Καβάλα 9-11 Μαΐου 1986*, Θεσσαλονίκη 1990, σ. 314-318.
- EO *Échos d'Orient*, Paris.
- FABRICIUS, *Bibliotheca* I. A. FABRICIUS, *Bibliotheca graeca* (ed. G. HARLES), t. 11, Hamburg 1808.
- FEDALTO, *Hierarchia II* GIORGIO FEDALTO, *Hierarchia Ecclesiastica Orientalis, II: Patriarchatus Alexandrinus, Antiochenus, Hierosolymitanus*, Padova 1988.
- FOTIĆ, *Komitissa* ALEKSANDAR FOTIĆ, Dispute between Chilandar and Vatopedi over the Boundaries in Komitissa (1500), *Τερά Μονή Βατοπεδίου. Ιστορία και τέχνη*, Αθήνα 1999, σ. 97-106 [Αθωνικά Σύμμεικτα 7].
- GANCHOU, *Pólos* THIERRY GANCHOU, La *fraterna societas* des crétois Nikolaos et Géorgios Pólos (Polo), entre Constantinople et Moncastro: affaires, dévotion et humanisme, *Θησαυρίσματα* 39/40 (2009/2010), 111-228.
- GASS, *Gennadius* W. GASS, *Gennadius und Pletho, Aristotelismus und Platonismus in der griechischen Kirche...*, Zweite Abtheilung, Breslau 1844.
- GASTGEBER, *Ein Bericht* CHRISTIAN GASTGEBER, Ein Bericht zur Eroberung Konstantinopels und Trapezunts. Das Schreiben des Patriarchen Sophronios I. Syropoulos von Konstantinopel von August 1464 auf dem Weg nach Buda, *Worlds in change: Church Union and crusading in the fourteenth and fifteenth centuries*, Cluj-Napoca 2009, p. 317-338.
- GHEYN, *Diaulia* J. VAN DEN GHEYN, Le siège épiscopal de Diaulia en Phocide, *BZ* 6 (1897), 92-95.
- GILL, *Florence* JOSEPH GILL, *The Council of Florence*, Cambridge 1959 [έλλ. μτφ. Αθήνα 1962].
- GOLUBINSKI, *Istorija* E. GOLUBINSKI, *Istorija Russkoj Cerkvi*, II.1, Moskva 1901.
- GRECU, *Nifon* VASILE GRECU, *Viața Sfântului Nifon. O redacțiune Grecească inedită... Βίος και Πολιτεία του αγίου Νήφωνος. Ανέκδοτος παράφρασις...*, București 1944.

- GRUMEL, *Chronologie* V. GRUMEL, *La chronologie*, Paris 1958 [Traité d'études byzantines 1].
- HALASI-KUN, *Gennadios* T. HALASI-KUN, Gennadios Török Hitvallása, *Körösi-Csoma Archivum* 1 (1936), 139-247 [= Gennadios' Turkish Confession of Faith, *Archivum Ottomanicum* 12 (1987-1992), 5-103].
- HALECKI, *From Florence* OSKAR HALECKI, *From Florence to Brest (1439-1596)*, New York-Rome 1958.
- HAMMER, *Textus* JOS. DE HAMMER, Textus Colloquii Patriarchae Gennadii cum Mohammede II. e pronunciatione corrupta graeca, historiae patriarchicae a Martino Crusio traducta, in idioma turcicum restitutus, *Fundgruben des Oriens* 1 (1809), 461-2 (1811), 105-106, 164-166, 316-318, 470-473.
- İNALCIK, *Status* HALİL İNALCIK, The Status of the Greek Orthodox Patriarch under the Ottomans, *Turcica* 21-23 (1991) – *Mélanges offerts à Irène Mélikoff par ses collègues, disciples et amis* –, 407-436.
- ILIMINSKY, *Predvaritel'noe* N. ILIMINSKY, *Predvaritel'noe soobščenie o tureckom perevodje izloženija vjery patriarcha Gennadija Scholarija*, Kazan 1880.
- JANIN, *Géographie* R. JANIN, *La Géographie ecclésiastique de l'empire byzantin. Première partie: le siège de Constantinople et le patriarcat œcuménique. Tome III: Les églises et les monastères*, Paris 21969.
- JUGIE, *Écrits* MARTIN JUGIE, Écrits apologetiques de Gennade Scholarios à l'adresse des musulmans, *Byzantion* 5 (1929), 295-314.
- JUGIE, *Homélies* MARTIN JUGIE, Homélies mariales byzantines, *Patrologia Orientalis*, t. 14 fasc. 3, Paris 1922, p. 567-587.
- KAMPERIDIS, *Sozopolis* LAMBROS KAMPERIDIS, *The Greek Monasteries of Sozopolis, XIV-XVII centuries*, Thessaloniki 1993 [Institute for Balkan Studies 242].
- KARALEVSKIJ, *Antioche* CYRIL KARALEVSKIJ, Antioche, *DHGE*, 3, Paris 1924, col. 563-703.
- KARIOTOGLOU, *Gennadios* A. KARIOTOGLOU, Die Problemstellung des Patriarchen Gennadios Scholarios gegenüber dem Islam, *Philoxenia. Prof. Dr. Bernhard Kötting gewidmet von seinem griechischen Schülern* (éd. A. KALLIS), Münster 1980, s. 159-172.
- KONORTAS, *Rapports* P. KONORTAS, *Les rapports juridiques et politiques entre le patriarcat orthodoxe de Constantinople et l'administration ottomane de 1453 à 1600 (d'après les documents grecs et ottomans)*, v. 1-2, Paris 1985 (thèse à l'Université de Paris I).

- KRESTEN, *Pyrgion* OTTO KRESTEN, *Pyrgion: Peripetien in der kirchlichen Rangordnung einer kleinasiatischen Metropolis, Anzeiger der phil.-hist. Klasse* 138 (2003), 5-81.
- KREUZA, *Obrona* LEO KREUZA, *Obrona jedności cerkiewnej abo Dowody którymi sie pokazuje iz Grecka Cerkiew z Łacińska ma być zjednoczona*, Vilnius 1617.
- LAMBACHER, *Dissertatio* P. J. LAMBACHER, *Dissertatio Epistola, Bibliotheca antiqua Vindobonensis Civica...*, t. 2, Wien 1750.
- LAMBROS, *Catalogue* S. P. LAMBROS, *Catalogue of the Greek Manuscripts on Mount Athos*, t. 1-2, Cambridge 1895-1900.
- LANGLOIS, *Athos* VICTOR LANGLOIS, *Le mont Athos et ses monastères*, Paris 1867.
- LASCARIS, *Joachim* M. LASCARIS, Joachim, métropolitte de Moldavie, et les relations de l'Église Moldave avec le patriarcat de Peć et l'archevêché d'Achris au XVe siècle, *Académie Roumaine. Bulletin de la Section Historique* 13 (1927), 1-32.
- LATINUS, *Epistolae* *Latini Latini Viterbiensis Epistolae, Coniecturae & Obseruationes...*, (ed. DOMINICO MAGRO MELITENSI), Romae 1659.
- LAURENT, *Εἰκοσιφοίνισσα* VITALIEN LAURENT, Εἰκοσιφοίνισσης Μονή, *ΘΗΕ* 5 (1964), στλ. 407-408.
- LAURENT, *Les faux* VITALIEN LAURENT, Les faux de la diplomatie patriarcale. La lettre de Sophrone Ier en faveur de l'archonte Georges Pôlos (août 1464), *REB* 26 (1968), 265-278.
- LAURENT, *Les premiers* VITALIEN LAURENT, Les premiers patriarches de Constantinople sous domination turque (1454-1476). Succession et chronologie, *REB* 26 (1968), 229-263.
- LAURENT, *Mémoires* VITALIEN LAURENT, *Les «Mémoires» du Grand Ecclésiarque de l'Église de Constantinople Sylvestre Syropoulos sur le concile de Florence (1438-1439)*, Roma 1971 [Concilium Florentinum, Documenta et Scriptorum IX].
- LAURENT, *Regestes* VITALIEN LAURENT, *Les registres des actes du patriarcat de Constantinople, IV: Les registres de 1208 à 1309*, Paris 1971.
- LEMERLE, *Philippe* PAUL LEMERLE, *Philippe et la Macédoine orientale à l'époque chrétienne et byzantine. Recherches d'histoire et d'archéologie*, Paris 1945.
- LEUNCLAVIUS, *JGR* JOHANNES LEUNCLAVIUS, *Juris graeco-romani tam canonici quam civilis...* (ed. cura M. FREHERI), t. 1, Francofurti 1596.
- LE QUIEN M. LE QUIEN, *Oriens Christianus*, t. I-III, Paris 1740.

- MAKARIJ, *Istorija* MAKARIJ, metrop., *Istorija Russkoj Tserkvi*, t. IX. 4, Peterburg 1879.
- MASAI, *Pléthon* FRANÇOIS MASAI, *Pléthon et le platonisme de Mistra*, Paris, «Les Belles Lettres», 1956.
- MEDLIN, PATRINELIS, WILLIAM K. MEDLIN, CHRISTOS PATRINELIS, *Renaissance Renaissance Influences and Religious Reforms in Russia*, Génève 1971.
- MERCATI, *Lo scriba* SILVIO GIUSEPPE MERCATI, *Lo scriba del cod. Ottobon. gr. 441 è il patriarca Constantinopolitano Simeone I*, *BZ* 25 (1925), 327-330.
- MEYER, *Haupturkunden* PH. MEYER, *Die Haupturkunden für die Geschichte der Athosklöster*, Leipzig 1894.
- MM, *Acta* FR. MIKLOSICH, JOS. MÜLLER, *Acta et diplomata graeca medii aevi sacra et profana*, t. 1-6, Vindobonae 1860-1890.
- NASRALLAH, *Chronologie* JOSEPH NASRALLAH, *Chronologie des patriarches melchites d'Antioche de 1500 à 1634*, *Proche Orient Chrétien* 1956/1957, Paris (extrait).
- OMONT, *Inventaire* H. OMONT, *Inventaire sommaire des manuscrits grecs de la Bibliothèque Nationale*, Troisième Partie, Paris 1888.
- OSTROGORSKY, *Komitisa* G. OSTROGORSKY, *Komitisa i svetogorski manastiri*, *ZRVI* 13 (1971), 222-256.
- OUDOT, *Acta* I. OUDOT, *Patriarchatus Constantinopolitani Acta selecta*, I-II, Roma 1941, 1967.
- PAÏZI-ΑΠΟΣΤΟΛΟΠΟΥΛΟΥ, PAÏZI-ΑΠΟΣΤΟΛΟΠΟΥΛΟΥ, *Appealing to the Authority of a Gennadios – Branković Learned Patriarch: new Evidence on Gennadios Scholars' Responses to the Questions of George Branković*, *The Historical Review* 9 (2012), 95-116.
- PAPADAKIS, *Gennadius* A. PAPADAKIS, *Gennadius II and Mehmet the Conqueror*, *Byzantion* 42 (1972), 88-106.
- PAPADOPOLO COMNENO, NICOLAO COMNENO PAPADOPOLI, *Praenotiones Mystagogicae ex iure canonico*, Patavii 1697.
- PARGOIRE, *Patras* J. PARGOIRE, *Sur une liste épiscopale de Patras*, *EO* 7 (1904), 103-107.
- PAVLIKIANOV, *Vatopedi* CYRIL PAVLIKIANOV, *The Athonite Monastery of Vatopedi from 1462 to 1707*, Sofia 2008.
- PERTUSI, *La caduta* AGOSTINO PERTUSI, *La caduta di Costantinopoli. Le testimonianze dei contemporanei* I, Milano 1976, 31997.
- PETIT, *Déposition* LOUIS PETIT, *Déposition du patriarche Marc Xylocaravi (15 janvier 1467)*, *ROChr* 8 (1903), 144-149.
- PETIT, *L'entrée* LOUIS PETIT, *L'entrée des Catholiques dans l'Église Orthodoxe*, *EO* 2 (1898-1899), 129-138.

- PETROV, *Opisanie* N. I. PETROV, *Opisanie rukopisej Tscerkovno–Archeologitsceskogo Museja pri Kievskoj Duchovnoj Akademii*, t. 1-3, Kiev 1875-1879.
- PG J. P. MIGNE, *Patrologiae cursus completus, Series graeca*, Paris 1857.
- PITSAKIS, *Canonica* C. G. PITSAKIS, *Canonica Byzantino–Serbica minora*, I. Le trisépiscopat: une «perversion» serbe?, *Βυζάντιο καὶ Σεβία κατὰ τὸν ΙΔ' αἰῶνα*, Ἀθήνα 1996, σ. 267-281 [EIE / Ἰνστιτούτο Βυζαντινῶν Ἐρευνῶν, Διεθνῆ Συμπόσια 3].
- PLP *Prosopographisches Lexikon der Palaiologenzeit*, Fasz. 1-12, Wien 1976-1996.
- PODSKALSKY, *Griechische Theologie* GERHARD PODSKALSKY, *Griechische Theologie in der Zeit der Türkenherrschaft (1453-1821). Die Orthodoxie im Spannungsfeld der nachreformatorischen Konfessionen des Westens*, München 1988 [ἑλλ. μτφ. Γ. Δ. ΜΕΤΑΛΛΗΝΟΣ, Ἀθήνα, MIET, 2005].
- PODSKALSKY, *Theologische Literatur* GERHARD PODSKALSKY, *Theologische Literatur des Mittelalters in Bulgarien und Serbien 865-1450*, München 2000.
- POPESCU, *Nifon II* N. M. POPESCU, Nifon II, patriarhul Constantinopolului, *Analele Academiei Române. Memoriile Secției Istorice* 46 (1914), 761-796.
- REB *Revue des Études Byzantines*, Paris.
- Register *Das Register des Patriarchats von Konstantinopel*, 1 T. (Her. HERBERT HUNGER, OTTO KRESTEN et aliis), Wien 1981.
- RENAUDOT, *Gennadii Homiliae* EUSEB. RENAUDOT, *Gennadii Patriarchae Constantinopolitani Homiliae de Sacramento Eucharisticae*, Parisiis 1709.
- ROChr *Revue de l'Orient Chrétien*, Paris.
- Russk. Istor. Bibl. *Russkaya Istoricheskaya Biblioteka*, St Petersburg, t. 4, 1878· τ. 6, 1880.
- SALAČ, *Constantinople* ANTONIN SALAČ, *Constantinople et Prague en 1452*, Praha 1958.
- SCHAEDER, *Wort* HILDEGARD SCHAEDER (Her.), *Wort und Mysterium. Der Briefwechsel über Glauben und Kirche 1573 bis 1581 zwischen den Tübinger Theologen und dem Patriarchen von Konstantinopel*, Witten 1958.
- SCHAPOV, *Vostotchnoslavjanskije* JAROSLAV SCHAPOV, *Vostotchnoslavjanskije i Jusnoslavjanskije rukopisnije Knigi*, ob. 1-2, Moskva 1976.
- SCHREINER, *Kleinchroniken* PETER SCHREINER, *Die Byzantinischen Kleinchroniken*, Wien 1975.

- SENYK, *Patriarchate* SOPHIA SENYK, The Patriarchate of Constantinople and the Metropolitans of Rus', 1300-1600. *Le patriarchat œcuménique de Constantinople aux XIVe-XVIe siècles: Rupture et continuité. Actes du colloque international, Rome, 5-6-7 décembre 2005*, Paris 2007 [Dossiers byzantins 7].
- STÉPHANOU, *Théophane* E. STÉPHANOU, Théophane de Médié. Opuscules philosophiques, *EO* 31 (1932), 165-176.
- SUBOTIĆ, *Pecki patrijarh* G. SUBOTIĆ, Pecki patrijarh I Ohridski arhiepiskop Nikodim [= Nicodème, le patriarche de Peć et l'archevêque d'Ochrid], *ZRVI* 21 (1982), 219-224.
- THIRIET, *Romanie* F. THIRIET, *La Romanie vénitienne au Moyen âge*, Paris 1959.
- THOMAS, *Originalurkunde* G. THOMAS, Eine griechische Originalurkunde zur Geschichte der Anatolischen Kirche. Schreiben des griechischen Patriarchen Maximus von Konstantinopel den Dogen Giovanni Mocenigo von Venedig, *Abhandlungen der Historischen Classe der königlich bayerischen Akademie der Wissenschaften*, 7, München 1853, s. 173-188.
- TINNEFELD, *Gennadios* FRANZ TINNEFELD, Georgios Gennadios Scholarios, *La Théologie Byzantine et sa tradition* (ed. C. G. CONTICELLO, VASSA CONTICELLO), II, Turnhout 2002, p. 477-549.
- TRETJAK, *Piotr Skarga* J. TRETJAK, *Piotr Skarga w dziejach i literaturze Unji Brzeskiej*, Kraków 1912.
- TURNER, *Career* C. J. G. TURNER, The Career of George-Gennadius Scholarios, *Byzantion* 39 (1969), 420-455.
- TURNER, *Pastoral Letter* C. J. G. TURNER, The first Patriarchate of Gennadios II Scholarios as reflected in a pastoral Letter, *From Arabye to Engeland: medieval Studies in Honour of Mahmoud Manzalaoui on his 75th Birthday* (ed. A. E. CANITZ, G. R. WIELAND), Ottawa 1999, p. 25-38.
- USPENSKIJ, *Putešestvie* PORFIRIJ USPENSKIJ, *Putešestvie v Meteorskie i Ossolimpijskie monastyri v Fessalii... v 1859 godu* (ed. P. A. SYRKU), St. Peterburg 1896.
- VAIHLÉ, *Philippe* S. VAIHLÉ, Les évêques de Philippes, *EO* 3 (1899-1900), 262-272.
- VV *Vizantijskij Vremennik*, Sanktpeterburg.
- WOODHOUSE, *Plethon* C. M. WOODHOUSE, *George Gemistos Plethon. The last of the Hellenes*, Oxford 1986.
- ZACHARIADOU, *Ottoman Documents* ELISABETH A. ZACHARIADOU, Ottoman Documents from the Archives of Dionysiou (Mount Athos) 1495-1520, *Südost-Forschungen* 30 (1971), 1-35.

- ZAKYTHINOS, *Le Despotat* D. A. ZAKYTHINOS, *Le Despotat grec de Morée*, t. 2: *Vie et Institutions*, Athènes 1953 [Édition revue et augmentée par CHRYSSA MALTÉZOU, Variorum, London 1975].
- ŽIVOJINOVIĆ, *Komitisa* MIRJANA ŽIVOJINOVIĆ, *Komitisa u svetlosti novih dokumenata*, *ZRVI* 41 (2004), 279-291.
- ZRVI* *Zbornik Radova Vizantološkog Instituta*, Beograd.

ΓΕΝΝΑΔΙΟΣ Β'

6 Ιανουαρίου 1454 – Ιανουάριος 1456

(πρώτη πατριαρχία)

π. 1

1454, 6 Ίανουαρίου

Ἐκλογὴ τοῦ Γενναδίου ὡς πατριάρχῃ Κωνσταντινουπόλεως ἀπὸ πολυμελῆ σύνοδο.

Ὁ μοναχὸς Γεννάδιος ἐκλέγεται πατριάρχῃ Κωνσταντινουπόλεως ἀπὸ πολυμελῆ σύνοδο ἀρχιερέων ποῦ «συνέρρευσαν» ἀπὸ μητροπόλεις τῆς Ἀσίας καὶ τῆς Εὐρώπης. Προηγουμένως ὁ Γεννάδιος χειροτονήθηκε «διάκονος, εἶτα πρεσβύτερος, εἶτα ἐπίσκοπος».

Μνεία. «Σύνοδος ἐπισκόπων πολλῶν, τῶν μὲν ἔξ Ἀσίας, τῶν δ' ἔξ Εὐρώπης συνερευνηκότων καὶ ψήφοις ἀγῶν πρώτα μὲν διάκονος, εἶτα πρεσβύτερος, εἶτα ἐπίσκοπος καὶ πατριάρχῃ»: Γεννάδιος, «Ἐπὶ τῇ ἀλώσει τῆς πόλεως», φθινόπωρο 1454, ΓΕΝΝΑΔΙΟΥ, *Ἄπαντα*, τ. 4, σ. 224 στ. 38-σ. 225 στ. 1-2.

Χρονολόγησι. Τὴν ἀκριβῆ ἡμερομηνία κατὰ τὴν ὁποία ὀλοκληρώθηκε ἡ ἄνοδος τοῦ Γενναδίου στὸν πατριαρχικὸ θρόνον τὴ γνωρίζουμε ἀπὸ ὅσα ὁ ἴδιος γράφει στὸ ἐγκύκλιον γράμμα του πρὸς τοὺς χριστιανοὺς τῆς αὐτοκρατορίας (π. 8): «ἢ τὴν ἀρχιερωσύνην δοῦσα τὸν πέρυσι χρόνον ἡμέρα τοῦ φωτισμοῦ» (ΓΕΝΝΑΔΙΟΥ, *Ἄπαντα*, τ. 4, σ. 233 στ. 30-31· *Ἐπίσημα*, ἀρ. 2, σ. 51 στ. 106-107). Δεδομένου ὅτι τὸ ἐγκύκλιον αὐτὸ γράμμα ἔχει χρονολογηθεῖ στὴν 7ῃ Ὀκτωβρίου 1454 (πβ. ὅσα ἀναφέρουν σχετικά μὲ τὴν ἡμερομηνία τῆς πράξης οἱ ἐκδότες τῶν *Ἀπάντων* στὸν τ. 8, σ. 29*), ἢ «ἡμέρα τοῦ φωτισμοῦ» εἶναι ἡ 6ῃ Ἰανουαρίου τοῦ 1454.

Βιβλιογραφία. ΓΕΡΜΑΝΟΣ, *Συμβολή*, σ. 1-7 καὶ 197-198· ΓΕΝΝΑΔΙΟΥ, *Ἄπαντα*, τ. 8, σ. 29*-30*· ΓΕΡΜΑΝΟΣ, *Πατριαρχικὸς οἶκος*, σ. 111-112· ΠΑΤΡΙΝΕΛΗΣ, *Ἀγαλλιανός*, σ. 62-63· TURNER, *Career*, σ. 439-440· ΖΗΣΗΣ, *Γεννάδιος*, σ. 199-204· ἸΝΑΛΙΚ, *Status*, σ. 415-416· ΚΟΝΟΡΤΑΣ, *Rapports*, σ. 33-37· ΖΑΧΑΡΙΑΔΟΥ, *Δέκα τουρκικά*, σ. 41-50· ΤΙΝΝΕΦΕΛΔ, *Gennadios*, σ. 488-490· ΒΛΑΝΧΕΤ, *Scholarios*, σ. 80-84.

Σχολιασμός. Ὁ Γεννάδιος ἀφηγεῖται τὰ τῆς ἐκλογῆς του στὸ ἀπολογητικὸ κείμενο ποῦ ἔγραψε «ἐν τῇ μονῇ τῆς Παμμυκαριστοῦ ἐν Κωνσταντινουπόλει»· τὸ

κείμενο παραδίδεται σὲ αὐτόγραφο χειρόγραφο τοῦ Γενναδίου ποῦ σήμερα βρίσκεται στὴν Ἑθνικὴ Βιβλιοθήκη τῆς Γαλλίας ὡς Paris. gr. 1289, φ. 81^r-93^r. Στὴν ἀφήγησή του, ποῦ ἄς σημειωθεῖ γραφτικῶς ἀρκετοὺς μῆνες μετὰ τὴν ἀνοδὸ τοῦ στὸν πατριαρχικὸ θρόνο (π. 5*), ὁ Γεννάδιος ἀναφέρεται σὲ γεγονότα ποῦ δὲν συνέβησαν τὴν ἴδια χρονικὴ στιγμὴ· τονίζει πάντως αὐτὸ ποῦ περισσότερο τὸν ἐνδιέφερε νὰ προβάλει, ὅτι ἡ ἐκλογή του ἔγινε σύμφωνα μὲ τὸ βυζαντινὸ ἐκκλησιαστικὸ δίκαιο. Τὴν ἀποψη αὐτὴ τονίζει μὲ τὸν τρόπο του καὶ ὁ Θεόδωρος Ἀγαλλιανὸς στὸν πρῶτο ἀπολογητικὸ του «Λόγον», τὸν ὁποῖο ἔγραψε τὴν ἀνοιξὴ τοῦ 1463: «Προχειρίζεται δ' οὖν [ὁ Γεννάδιος] πρῶτος πατριάρχης καὶ τῆς οἰκουμένης διδάσκαλος προνοία Θεοῦ, ψήφω τε καὶ χειροτονία τῶν ὀρθοδόξων ἀρχιερέων, τοῦ κρατοῦντος παραχωρήσαντος» (Ἀγαλλιανός, *Λόγοι*, σ. 98 στ. 265-267). Θέμα ἔχει θεθεῖ ἀπὸ κάποιους μελετητὲς γιὰ τὸ ἂν ἡ σύνοδος «ἐξέλεξε» τὸν νέο πατριάρχη ἢ ἀπλῶς ἐπικύρωσε τὴν ἐπιλογή τοῦ ὀθωμανοῦ σουλτάνου. Ἄν ληφθοῦν βέβαια ὑπόψη οἱ συνθήκες ποῦ ἐπικρατοῦσαν τοὺς πρῶτους μῆνες μετὰ τὴν ἄλωση καὶ ἡ ἀπόλυτη κυριαρχία τοῦ Πορθητῆ, ὅπως ἀναφέρεται ἄλλωστε στὴν *Ἱστορία Πολιτικῆ Κωνσταντινουπόλεως* (σ. 14), τὸ ζήτημα ἔχει σχετικὴ σημασία· εὐλόγο πάντως φαίνεται νὰ προηγήθηκε ἡ συναίνεση τοῦ σουλτάνου καὶ νὰ ἀκολούθησε τὸ ἐκκλησιαστικὸ τυπικὸ γιὰ τὴν ἐκλογή τοῦ Γενναδίου. Ἀπὸ τίς σωζόμενες πράξεις ποῦ ἐξέδωσαν οἱ διάδοχοι τοῦ Γενναδίου σὲ καμία δὲν ὑπονοεῖται κάτι ποῦ νὰ ἀμφισβητεῖ τὸ κύρος τῆς ἐκλογῆς του· ἀντίθετα ἡ ἀναγνώριση τῆς προσφορᾶς του εἶναι ἀπόλυτη. Γιὰ παραδείγμα, στὴν ἐγκύκλιο ποῦ ἐξέδωσε ὁ Συμεὼν Α' λίγο πρὶν ἀπὸ τὰ Χριστούγεννα τοῦ 1474 (π. 54) ἀναφέρεται στὸν Γεννάδιο μὲ τοὺς ὄρους «ὁ ἀγιώτατος πατριάρχης, ὁ κοινὸς πατὴρ καὶ διδάσκαλος κύρ Γεννάδιος» (*Επίσημα*, ἀρ. 16, σ. 133 στ. 36-37). Ὅσον ἀφορᾷ τὸ χῶρο ὅπου συνεδρίασε ἡ σύνοδος γιὰ νὰ ἐκλέξει τὸν Γεννάδιο, πρέπει νὰ ἦταν ὁ ναὸς τῶν Ἁγίων Ἀποστόλων στὴν Κωνσταντινούπολη, ὁ ὁποῖος θὰ ἀποτελέσει καὶ τὸν πρῶτο μεταβυζαντινὸ πατριαρχικὸ ναὸ. Ἐκεῖ πρέπει νὰ ἔγινε ἡ χειροτονία του σὲ διάκονο καὶ πρεσβύτερο καὶ τὴν 6ῃ Ἰανουαρίου 1454 σὲ «ἐπίσκοπον καὶ πατριάρχην» (ΓΕΡΜΑΝΟΣ, *Πατριαρχικὸς οἶκος*, σ. 112-113, ὅπου καὶ παραπομπὲς σὲ πηγὲς τοῦ 16ου κυρίως αἰώνα).

π. 2

[1454, ἀνοιξή]

«**Διάκρισις**» περὶ ἐφαρμογῆς τῆς ἀρχῆς τῆς οἰκονομίας σὲ ζητήματα γάμου.

Ἀποφασίζεται νὰ μὴν ἐφαρμόζονται μὲ αὐστηρότητα οἱ διατάξεις ποῦ διέπουν τὸ δίκαιο τοῦ γάμου στίς περιπτώσεις ἐκείνες ποῦ τὰ γεγονότα τῆς Ἀλώσεως

(αίχμαλωσία, ἀναγκαστική μοιχοζευξία κτλ.) ἀνάγκαζαν τοὺς χριστιανούς νὰ παραβαίνουν ἐπιταγὰς τοῦ δικαίου.

Μ ν ε ί α . «Ὅσα ἐκ τῆς αἰχμαλωσίας συνέβη κακὰ θεασάμενος [ὁ Γεννάδιος] καὶ ὅπως αἱ νόμμοι συζυγία διεξεύχθησαν... καὶ κατανοήσας ὡς, εἰ μὴ διακρίσεως τις τρόπος καὶ οἰκονομίας ταῦτα θεραπεύσων ἐπινοηθεῖν, ἐτοιμῶς ἔχουσι πολλοὶ περὶ τὴν πίστιν κινδυνεῦσαι... πρόσκαιρόν τινα οἰκονομίαν ἐπινοεῖ· «μετὰ τοιαύτης οὖν διακρίσεως πολλὰ συνοικέσια συνήλθον ἐπὶ τῶν ἡμερῶν ἐκείνου»: Ἀγαλλιανός, *Λόγοι*, ἄνοιξη 1463, ΠΑΤΡΙΝΕΛΗΣ, Ἀγαλλιανός, σ. 147 στ. 2025-2037 καὶ σ. 148 στ. 58-59.

Χ ρ ο ν ο λ ό γ η σ η . Δεδομένου ὅτι ὁ Ἀγαλλιανός παραδίδει τὴν πληροφορία γὰρ τὴν ἀπόφαση αὐτὴ στοὺς *Λόγους* ποὺ ἔγραψε τὴν ἄνοιξη τοῦ 1463 (ΠΑΤΡΙΝΕΛΗΣ, Ἀγαλλιανός, σ. 90), ἡ ἀπόφαση τοῦ Γενναδίου πρέπει νὰ χρονολογηθεῖ στὴν πρώτη πατριαρχία του. Ἄλλωστε οἱ συνθήκες οἱ ὁποῖες δημιούργησαν τὴν ἀνάγκη προσφυγῆς σὲ μιά τέτοια λύση ἀνέκυψαν κατὰ τὸ πρῶτο ἡδὴ διάστημα μετὰ τὴν κατάκτηση.

Β ι β λ ι ο γ ρ α φ ί α . ΠΑΤΡΙΝΕΛΗΣ, Ἀγαλλιανός, σ. 69-71· ΑΠΟΣΤΟΛΟΠΟΥΛΟΣ, *Τερός Κῶδιξ*, σ. 74-75· ΑΠΟΣΤΟΛΟΠΟΥΛΟΣ, *Ἀνάγλυφα*, σ. 204-207· BLANCHET, *Scholarios*, σ. 147.

Σ χ ο λ ι α σ μ ό ς . Κατὰ τὸν Ἀγαλλιανὸν (*Λόγοι*, σ. 147 στ. 2039) ὁ Γεννάδιος εἶχε ἤδη συγγράψει καὶ τοῦ εἶχε στείλει ἕνα πόνημα («συγγραψάμενος διαπέμπτει μου») στὸ ὁποῖο ὑποστήριξε τὴν ἀνάγκη ἐφαρμογῆς τῆς οἰκονομίας προκειμένου νὰ ἀντιμετωπιστοῦν ὀρισμένα τρέχοντα ζητήματα ποὺ προέκυψαν μετὰ τὴν κατάκτηση. Τὸ ἔργο δὲν ἔχει ἐντοπιστεῖ στὸ σύνολό του· ἴσως ὅμως μικρὸ τμῆμα του εἶναι αὐτὸ ποὺ σῶζεται στὸ γφ Ottob. gr. 418, φ. 193^v μετὰ τὴν ἐπιγραφή «Πρὸς τοὺς λέγοντας ἑαυτοὺς ἐν ὀρθοδοξίᾳ καὶ εὐσεβείᾳ πολιτεύοντας» (ΑΠΟΣΤΟΛΟΠΟΥΛΟΣ, *Τερός Κῶδιξ*, σ. 121 σημ. 1). Δεδομένου μάλιστα ὅτι τοῦ κειμένου αὐτοῦ προηγεῖται στὸ χειρόγραφο τὸ τιτάκι πρὸς τὴν σιναϊτικὴ κοινότητα (**π. 9**), μετὰ τὸ ὁποῖο ὁ Γεννάδιος καταφεύγει καὶ πάλι σὲ κατ' οἰκονομίαν ἐφαρμογὴ διατάξεων προκειμένου νὰ ἐπιλύσει ζητήματα ποὺ ἀπασχολοῦσαν τοὺς Σιναΐτες, εἶναι πιθανὸ ὁ λόγος περὶ «οἰκονομίας» νὰ συνεχίζοταν καὶ στὸ ἐπόμενο κείμενο τοῦ βατικανοῦ κώδικα.

π. 3

[1454, ἄνοιξη]

Συνοδικὴ ἀπόφαση γὰρ τὴν ὑποδοχὴ στοὺς κόλπους τῆς Ὁρθόδοξης Ἐκκλησίας ἱερωμένων ὑποπτῶν γὰρ λατινοφροσύνῃ.

Ἐπιτρέπεται νά γίνονται δεκτοί στοὺς κόλπους τῆς Ὁρθόδοξης Ἐκκλησίας ἱερομόνοι, «ἱερομόναχοι, κοσμικοὶ ἱερεῖς ἢ διάκονοι... ἀπὸ τοῦ γένους ἡμῶν», πού προέρχονται ἀπὸ λατινοκρατούμενα μέρη καὶ γιὰ τοὺς ὁποίους εἶναι γνωστὸ ἢ ὑπάρχουν μόνο ὑπόνοιες ὅτι εἶχαν συλλειτουργήσει ἢ εἶχαν μνημονεύσει κάποιον ἀπὸ τοὺς καθολικοὺς ἢ ὅτι ἐκεῖνος πού τοὺς χειροτόνησε ἦταν λατινόφων. Ἀπαραίτητη προϋπόθεση εἶναι νά δώσουν «ὁμολογίαν καὶ ὑπόσχεσιν».

Μνεῖα. «ὄπερ ἐποιήσαμεν καὶ ἡμεῖς εἰς τὸ Πατριαρχεῖον, ὅτι πάντας τοὺς τοιούτους [ἱερομόναχους ἢ κοσμικοὺς ἱερεῖς ἢ διακόνους ἀπὸ τῆς Κρήτης ἢ τῆς Πελοποννήσου ἢ τῶν ἄλλων νήσων], ὅσοι ἔδωκαν ὁμολογίαν ἐδεξάμεθα αὐτῶν τὴν μετάνοιαν»: Γεννάδιος, Πιττάκιο πρὸς τὸν σιναῖτη ἱερομόναχο Ἰωακείμ, post 6 Φεβρουαρίου 1455, ΝΙΚΗΦΟΡΟΣ, *Εὐθύμιος Ζιγαβηνός*, σ. ρβ': ΓΕΝΝΑΔΙΟΥ, *Ἄπαντα*, τ. 4, σ. 206 στ. 28-29· *Ἐπίσημα*, ἀρ. 4, σ. 70 στ. 15-16.

Χρονολόγηση. Δεδομένου ὅτι ἡ μνεῖα τῆς πράξεως προέρχεται ἀπὸ τὸ πιττάκιο τοῦ Γενναδίου πρὸς τὴ σιναῖτικὴ κοινότητα πού χρονολογεῖται στὸν Φεβρουάριο τοῦ 1455 (π. 9, «Χρονολόγηση»), ἡ ἀπόφαση αὐτὴ πρέπει νά ἐκδόθηκε ἀσφαλῶς μετὰ τὴν 6η Ἰανουαρίου τοῦ 1454 καὶ πρὶν ἀπὸ τὴν 6η Φεβρουαρίου τοῦ 1455. Θὰ πρέπει ὥστόσο νά ἀναγθεῖ γύρω στὴν ἀνοίξη τοῦ 1454, ἐπειδὴ ἀπὸ τὴ διατύπωση τοῦ Γενναδίου φαίνεται πὼς πρόκειται γιὰ κάποια ἀπόφαση πού, ὅταν γράφεται τὸ πιττάκιο, εἶχε ἤδη ἀποδώσει τοὺς ἀναμενόμενους καρπὸς («εἰρηυνήσαμεν τὸν κόσμον»: ΝΙΚΗΦΟΡΟΣ, *Εὐθύμιος Ζιγαβηνός*, σ. ρβ': ΓΕΝΝΑΔΙΟΥ, *Ἄπαντα*, τ. 4, σ. 206 στ. 30· *Ἐπίσημα*, ἀρ. 4, σ. 70 στ. 17).

Βιβλιογραφία. ΑΠΟΣΤΟΛΟΠΟΥΛΟΣ, *Ἱερός Κώδιξ*, σ. 71 σημ. 1· BLANCHET, *Scholarios*, σ. 171-173.

Σχολιασμός. Στὴν πρώτη ἔκδοση τοῦ πιττακίου ἀντὶ τῆς λέξεως «εἰρηυνήσαμεν» τὴν ὁποία ἀναγράφουν τὰ χειρόγραφα πού παραδίδουν τὸ κείμενο, ὁ ἐκδότης διάβασε «ἠρευνήσαμεν», ἐνῶ οἱ ἐκδότες τῶν *Ἀπάντων* σημειώνουν «εἰρηυνήσαμεν». Μὲ τὴν ἀπόφαση αὐτὴ θὰ πρέπει ἴσως νά συνδεθεῖ καὶ ὁ κανόνας-τυπικὸ «Περὶ τῶν ἀπὸ προαιρέσεως ἀρνησασμένων καὶ πάλιν ἐπιστρεφόντων», ὁ ὁποῖος παραδίδεται ἀπὸ κάποια χειρόγραφα καὶ ἀποδίδεται στὸν Γεννάδιο (π.χ. τὸ Ξενοφάντος 70, φ. 218^r-224^v καὶ τὸ Londin. Add. 37012, φ. 85^r-88^r· ἔκδοση τοῦ κεμένου ἐτομάζει ἡ Μ.-H. Blanchet). Εἶναι βέβαια πιθανὸ ὁ κανόνας αὐτὸς νά συντέθηκε κάποια ἄλλη χρονικὴ στιγμή, ἀπὸ τὴν ἐμπειρία ὅμως πού ἀποκομίζουμε ἀπὸ τὴν «Ἀκολουθίαν... εἰς τοὺς ἐκ τῶν λατινικῶν αἰρέσεων ἐπιστρεφόντας» πού συντέθηκε ἀμέσως μετὰ τὴν ἀπόφαση ἀνατροπῆς τῆς Συνόδου τῆς Φλωρεντίας στὴν Πανορθόδοξὴ Σύνοδο τοῦ 1483/1484 μποροῦμε βάσιμα νά ὑποθέσουμε, ὅτι καὶ ὁ κανόνας αὐτὸς πρέπει νά σχετίζεται με κάποια συνοδικὴ ἀπόφαση, ἴσως τοῦ 1454· βλ. τὰ σχετικὰ μετὸν «τόμον» τοῦ 1483/1484, τὸν λίβελλο πού ἔπρεπε νά ὑπογράφουν οἱ ἐπιστρεφόντες καὶ τὴν ἀκολουθία

πού συντέθηκε ad hoc, στίς **π. 78** και **π. 79**. Ἐπισημάνουμε πὼς μιὰ ἄλλη ἀπόφαση πρέπει νὰ ἐκδόθηκε πρὶν ἀπὸ τὴν ἀνοιξή τοῦ 1463 γιὰ ἐκείνους πού εἶχαν ὀργανικότερα συνδεθεῖ μὲ τὴ Σύνοδο τῆς Φλωρεντίας: τὴν πληροφορία παραδίδει λακωνικά ὁ Ἀγαλλιανὸς στοὺς *Λόγους* του: «ἡ ἐκκλησία συγγνώμης τούτους [τοὺς ἐν Φλωρεντία συνθεμένους τοῖς Λατίνοις] ἠξίωσε διὰ τὴν βίαν» (στ. 1643-1647), πληροφορία πού τὴν ἐπιβεβαιώνει ἡ **π. 23** ἢ σχετικὴ μὲ τὴν ἄρση τῆς καθαιρέσεως τοῦ νομοφύλακος διακόνου Λέοντος καὶ ἡ ἀπόδοση ξανά σὲ αὐτὸν τῆς ἱερωσύνης.

π. 4

1454, post 6 Ἰανουαρίου

Σύντομη ἔκθεση περὶ τῆς πίστεως τῶν ὀρθοδόξων χριστιανῶν, ἡ ὁποία ζητήθηκε, μεταφράστηκε «ἀρραβικῶς» καὶ παραδόθηκε στὸν Πορθητῆ.

Μὲ συντομία καὶ σαφήνεια ἀναπτύσσονται τὰ βασικά σημεῖα τῆς χριστιανικῆς πίστεως καὶ διδασκαλίας. Γίνεται λόγος γιὰ τὴν τριαδικότητα τοῦ Θεοῦ, γιὰ τὴ δημιουργία καὶ τὴ σωτηρία τοῦ κόσμου, γιὰ τὸ πρόσωπο καὶ τὸ ἔργο τοῦ Χριστοῦ, γιὰ τὴν ἀθανασία καὶ γιὰ τὴν ἀνάσταση τοῦ ἀνθρώπου καὶ ἀναπτύσσονται τὰ αἷτια τῆς σαρκώσεως τοῦ Χριστοῦ. Τέλος παρουσιάζεται ἡ ἀξία καὶ ἡ δύναμη τῆς χριστιανικῆς πίστεως.

Π α ρ ἄ ρ ο σ η . Τὸ ἑλληνικὸ κείμενο παραδίδεται ἀπὸ πολλαπλὰ ἀντίγραφα, ἀπὸ τὰ ὁποῖα διακρίνονται τὰ ἀκόλουθα, ἐπειδὴ εἶναι ἀυτόγραφα τοῦ Γενναδίου: τὸ χειρόγραφο Paris. gr. 1294, φ. 61^r-64^r καὶ τὸ ἄθωνικὸ Παντοκράτορος 127, φ. 49^r-51^v. Στὸ ἄθωνικὸ χφ Λαύρας E 84, πού παραδίδει τὸ κείμενο στὰ φ. 10^r-14^r, ὑπάρχουν ἀυτόγραφες σημειώσεις τοῦ Γενναδίου.

Ὅσον ἀφορᾷ τὸ «ἀρραβικῶς» μεταφρασμένο κείμενο πού δόθηκε στὸν Πορθητῆ, λανθάνει. Ἡ ἀραβοτουρκικὴ ἀπόδοση τοῦ κειμένου μὲ ἑλληνικούς χαρακτηριστές παραδίδεται σὲ ἀρκετὰ χειρόγραφα. Ἐκτὸς ἀπὸ τὰ χειρόγραφα Vat. Reginae Suec. 43 καὶ 74, Paris. gr. 1296 καὶ Ambros. gr. 641 τοῦ 16ου αἰ., τὸ Ἰβήρων 205 τοῦ 17ου αἰ., τέλος τὰ Paris. Suppl. gr. 80 καὶ Μετοχίου Παναγίου Τάφου 658 τοῦ 18ου αἰ. πού εἶχε ἐντοπίσει ὁ HALASI-KUN, *Gennadius*, σ. 8-9, ἃς προστεθοῦν τὸ χφ Λαύρας K 12, φ. 104^r-119^v, τοῦ ἔτους 1665 καὶ τὸ χειρόγραφο τοῦ Μουσείου Μπενάκη 19, φ. 145^r-155^r, τοῦ 1753. Τὴν ἀπόδοση αὐτὴ φέρεται νὰ ἔκανε ἓνας καθὴς τῆς Βέροιας, σύμφωνα μὲ ὅσα σημειώνονται στὴν ἐπιγραφή τοῦ κειμένου τὴν ὁποία παραδίδουν οἱ δύο βατικανοὶ κώδικες Reginae Suecorum 43 καὶ 74: «μετεγλωττίσθη δὲ εἰς τὴν τουρκοαραβόγλωσσαν ὑπὸ Ἀχουμάτ καδδῆ Βερροίας τοῦ πατρὸς Μαχουμουτ Τζελεμιτ τοῦ ἀναγραφέως».

Ἐξάλλου στὸν κώδικα Berol. Orient. 4^ο. 193 (Nr. 512) παραδίδεται μὴ ἀρκετὰ ἐλεύθερη ἀπόδοση τοῦ ἴδιου κείμενου στὰ τουρκικά, τὴν ὁποία φέρεται νὰ ἐτοίμασε γιὰ τὸν βοεβόδα τῆς Βλαχίας Mati Bey ὁ ἑλληνικῆς καταγωγῆς Αἰγύπτιος Misirli Jannaki.

Ἐπιγραφή. Δεύτερον ἐδόθη τοῦτο ἀραβικῶς, ζητήσασι συντομώτερόν τι καὶ σαφέστερον περὶ τῶν κεφαλαίων περὶ ὧν καὶ ἡ διάλεξις γέγονεν, ἦγουν περὶ τῆς ἡμῶν πίστεως· καὶ συντέθη ὡς οἶόν τε σαφές καὶ εὐπαράδεκτον τοῖς ἀμνήτοις (στὸν παρισινὸ κώδικα 1294, φ. 61^ο· γιὰ τὶς ἐπιγραφὰς μὲ τὶς ὁποῖες παραδίδεται τὸ κείμενο στὰ ἄλλα αὐτόγραφα χειρόγραφα τοῦ Γενναδίου βλ. ΚΑΚΟΥΡΟΣ, *Προομιμακὸ Δοκίμιον Γ΄*, σ. 73*-80*).
Incipit. Πιστευόμεν ὅτι ἔστι Θεός, δημιουργός

Χρονολόγησι. Ἀπὸ τὴν ἐπιγραφή πού σώζεται στὸ αὐτόγραφο χειρόγραφο τοῦ Γενναδίου Paris. gr. 1294, φ. 50^ο, τὸ ὁποῖο παραδίδει τὸ σύντομο ἄλλα καὶ τὸ ἔκτενές κείμενο τῆς ἐκθέσεως (βλ. «Σχολιασμός»), μποροῦμε νὰ ὑποθέσουμε ὅτι ἡ συνάντησι μὲ τὸν Πορθητὴ ἔγινε στὸ Πατριαρχεῖο («μετὰ τὰς διαλέξεις ἐν τῷ πατριαρχεῖῳ τὰς δευτέρας») καὶ πὼς ὁ Γεννάδιος ἦταν πατριαρχῆς («Γενναδίου μοναχοῦ καὶ πατριάρχου τῶν τοῦ Χριστοῦ πενήτων»· πβ. καὶ τὴν ἐπιγραφή τοῦ ἐπίσης αὐτογράφου τοῦ Γενναδίου γφ Paris. gr. 1289, φ. 118^ο: «Γενναδίου μοναχοῦ καὶ πατριάρχου τῶν τοῦ Χριστοῦ πενήτων... μετὰ τὰς διαλέξεις τὰς ἐν τῷ πατριαρχεῖῳ γεγενημένας» (ΓΕΝΝΑΔΙΟΥ, *Ἄπαντα*, τ. 3, σ. 434-435· πβ. τ. 1, σ. XVIII). Κατὰ συνέπεια σὲ μία ἀπὸ τὶς πατριαρχίαι τοῦ Γενναδίου πρέπει νὰ χρονολογηθῆ. Ἦς σημειωθῆ ὅτι σὲ ἓνα παρόμοιο περιεχομένου κείμενο τοῦ Γενναδίου τὸ ὁποῖο συνέταξε τὸ 1470, ὅταν εἶχε πλέον ἀποσυρθεῖ στὴ μονὴ Τιμίου Προδρομοῦ στὶς Σέρρες, σὲ ἐποχὴ δηλαδὴ πού δὲν ἦταν πατριάρχῆς, στὴν ἐπιγραφή μὲ τὴν ὁποία σώζεται τὸ κείμενο, αὐτόγραφο καὶ αὐτὸ τοῦ συντάκτη του, δὲν αὐτοπροσδιορίζεται μὲ τὸ ἄξιωμα τοῦ πατριάρχῃ πού κάποτε κατεῖχε, ἀλλὰ σημειώνεται μόνο: «Γενναδίου μοναχοῦ τοῦ Σχολαρίου» καὶ ὁ τόπος πού τὸ συνέταξε: «ἐν τῇ μονῇ τοῦ Τιμίου Προδρομοῦ» (ΓΕΝΝΑΔΙΟΥ, *Ἄπαντα*, τ. 3, σ. 458 στ. 11-12). Τὸ γεγονός πὼς σὲ κάποια χειρόγραφα, γιὰ παράδειγμα στὸ ἀθωνικὸ Ἰβήρων 882, ἀναφέρεται στὴν ἐπιγραφή πὼς ἡ ἐκθεση στὴν ἐκτενὴ καὶ στὴ σύντομη μορφή ἔγινε «μετὰ τὴν τῆς πατριαρχείας παραίτησιν [τοῦ Γενναδίου]» δὲν ἐπιβεβαιώνει τὴ χρονολόγησι πού προτείνουμε, ἀφοῦ πρόκειται γιὰ χειρόγραφα μεταγενέστερα καὶ στὴν ἐπιγραφή τους ὑπάρχει μίᾳ ἀκόμη ἀνακρίβεια: παρουσιάζουν τὸν Γεννάδιο μὲ ἓνα τίτλο πού ποτὲ ὁ ἴδιος δὲν χρησιμοποίησε: «Γενναδίου πατριάρχου Κωνσταντινουπόλεως καὶ νέας Ῥώμης, τοῦ Σχολαρίου». Εἶναι γνωστὸ πὼς ὁ Γεννάδιος αὐτοαποκαλεῖτο «πατριάρχῃ τῶν τοῦ Χριστοῦ πενήτων»· προφανῶς ὁ μεταγενέστερος γραφέας «ἐκσυγχρόνισε» τὸν τίτλο τοῦ πατριάρχῃ καὶ πιθανότατα συγγέοντα

τὸ κείμενο αὐτὸ μὲ ἀνάλογη ἔκθεση τὴν ὁποία παρουσίασε τὸ 1470 στὶς Σέρρες, ὅταν εἶχε πλέον παραιτηθεῖ, τὰ χρονολόγησε ὅλα «μετὰ τὴν τῆς πατριαρχεῖας παραιτήσιν [του]». Ἐν μάλιστα θεωρήσουμε πῶς ἡ πρωτοβουλία αὐτὴ τοῦ Πορθητῆ σχετίζεται μὲ τὴν πολιτικὴ πού ἀκολούθησε ὁ νέος φορέας τῆς κοσμητικῆς ἐξουσίας προκειμένου νὰ ἐνωματώσει τοὺς χριστιανούς στὸ νέο πολιτικὸ σχῆμα τῆς Ἀνατολῆς χρησιμοποιώντας ὡς μέσο τὴν ἀνασύσταση τοῦ βυζαντινοῦ Πατριαρχείου, εἶναι πιθανὸ ἡ Σύντομη ἔκθεση περὶ τῆς πίστεως νὰ ἀνάγεται στοὺς πρώτους μῆνες τῆς πρώτης πατριαρχίας τοῦ Γενναδίου, ὅπως ἄλλωστε ἀφήνει νὰ ἐνοήσουμε καὶ ὁ Κριτόβουλος (B 2,3). Μέσα ἀπὸ αὐτὴ τὴν ὀπτική, ἓνα πιθανὸ διάστημα πού μπορεῖ νὰ ἔγινε ἡ συνάντησις αὐτὴ στὸ Πατριαρχεῖο εἶναι ἡ ἀνοιξιὴ τοῦ 1454, ὅταν ὁ Πορθητῆς βρισκόταν στὴν Κωνσταντινούπολη γιὰ νὰ ὑπογράψῃ τὸν Ἀπρίλιο τῆς ἴδιας χρονιάς τὴ συνθήκη μὲ τοὺς Βενετούς.

Ἐκδοσις. Στὴν ἔκδοσις τῶν Ἀπάντων τοῦ Γενναδίου τὸ κείμενο δημοσιεύεται στὸν τ. 3, σ. 453-458 μὲ βάση τὰ τρία πρώτα χειρόγραφα πού ἀναφέρονται πρὸ πάνω στὴν «Παράδοσις», καὶ στὶς σ. XLI-XLII τοῦ ἴδιου τόμου ἀναφέρονται οἱ ὡς τότε ἐκδόσεις. Τὸ ἴδιο κείμενο ἀναπαράγει ὁ ΚΑΡΜΙΡΗΣ, *Μνημεῖα*, τ. 1, σ. 432-436, χρησιμοποιώντας καὶ τὸ χφ ΜΠΤ 303. Πρόσφατη ἀναδημοσίευσίς τοῦ κειμένου τῆς Σύντομης ἔκθεσις, μὲ κάποιες διορθώσεις καὶ προσθήκες, Ἐπίσημα, ἀρ. 1, σ. 40-45.

Τὸ τουρκικὸ κείμενο πού παραδίδεται ἀπὸ τὸ χειρόγραφο τοῦ Βερολίνου δημοσιεύτηκε ἀπὸ τὸν DECEI, *Yenadiyos*, σ. 203-210, ὅπου δίνεται καὶ πανομοιότυπο τῶν φύλλων τοῦ χειρογράφου.

Ἡ ἀραβοτουρκικὴ ἀπόδοσις τοῦ κειμένου μὲ ἑλληνικοὺς χαρακτήρες δημοσιεύτηκε γιὰ πρώτη φορὰ τὸ 1584 στὴν *Turcograecia* τοῦ Μαρτίνου Κρούσιου, σ. 109-11[9] παράλληλα μὲ τὸ ἑλληνικὸ κείμενο, ἐνταγμένα καὶ τὰ δύο στὴν «Πατριαρχικὴ Κωνσταντινουπόλεως Ἱστορία» τοῦ Μανουὴλ Μαλαξοῦ [= PG, τ. 160 στλ. 333-352, ὅπου τὸ ἑλληνικὸ κείμενο ἀκολουθεῖ τὴν ἔκδοσις GASS, *Gennadius*, σ. 3-15]. Ὁ HALASI-KUN, *Gennadius*, σ. 20-30 ἐξέδωσε μόνον τὸ κείμενο μὲ τοὺς ἑλληνικοὺς χαρακτήρες. Ἐκδοσις τοῦ ἀραβοτουρκικοῦ κειμένου μὲ ἑλληνικοὺς χαρακτήρες μαζί μὲ τὴν ἀπόδοσί του στὰ λατινικὰ ἔδωσε ὁ HAMMER, *Textus*, τ. 1, σ. 461 καὶ τ. 2, σ. 105-106, 164-166, 316-318, 470· τὸν ἀκολούθησε ὁ ILIMINSKY, *Predvaritel'noe*, ὁ ὁποῖος ἔλαβε ὑπόψη του καὶ τὶς διορθώσεις πού πρότεινε ὁ Hammer.

Στὰ λατινικὰ ἀπέδωσε τὸ κείμενο πρῶτος, τὸ 1583, ὁ CHYTRAEUS, *Oratio*, σ. 187-194 (τὸ ἑλληνικὸ κείμενο στὶς σ. 173-186) καὶ ἀκολούθησε τὴν ἐπόμενη χρονιά ὁ CRUSIUS, *Turcograecia*, σ. 109-11[9] [= PG, τ. 160 στλ. 334-351· HAMMER, *Στὸ ἴδιο*]· μαρτυρεῖται μίᾳ ἀπόδοσις τοῦ κειμένου στὰ ολαβικά πού ἔγινε τὸν 16ο αἰώνα (PODSKALSKY, *Griechische Theologie*, σ. 82 σημ. 318 [= σ. 124 σημ. 5])· στὰ οὐγγρικά μεταφράστηκε τὸ 1936 ἀπὸ τὸν HALASI-KUN, *Gennadius*, σ. 167-174·

στά γερμανικά τὸ 1958 ἀπὸ τὴν SCHAEDEER, *Wort*, σ. 231-236 καὶ τὸ 1972 στὰ ἀγγλικά ἀπὸ τὸν ΡΑΡΑΔΑΚΙΣ, *Gennadius*, σ. 100-106.

Βιβλιογραφία. ΓΕΝΝΑΔΙΟΥ, *Ἄπαντα*, τ. 3, σ. XXIX-XLV (ὄπου καὶ ἀναδημοσιευμένη ἡ μελέτη τοῦ JUGIE, *Écrits*): DECEI, *Gennadius*, σ. 98-116· ΡΑΡΑΔΑΚΙΣ, *Gennadius*, σ. 88-100· ΑΠΟΣΤΟΛΟΠΟΥΛΟΣ, *Mécanismes*, σ. 192-204· BLANCHET, *Scholarios*, σ. 102-106· ΑΡΓΥΡΙΟΥ, *Littérature grecque*, σ. 262-263· ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΣ-ΚΕΡΑΜΕΥΣ, *Καρατζάς*, σ. 9-10· ΗΛΑΣΙ-ΚΥΝ, *Gennadius*, σ. 5-41· DECEI, *Yenadiyos*, σ. 203-210· ΚΑΡΙΟΤΟΓΛΟΥ, *Gennadius*, σ. 159-172· ΡΟΔΣΚΑΛΣΚΥ, *Griechische Theologie*, σ. 81 ἐπ. [= σ. 123 ἐπ.]· ΤΙΝΝΕΦΕΛΔ, *Gennadius*, σ. 489-490 καὶ 531· ΑΡΓΥΡΙΟΥ, *Διαλέξεις*, σ. 35-37· ΚΑΚΟΥΡΟΣ, *Δοκίμιο Γ΄*, σ. 53 ἐπ.· ΖΑΧΑΡΙΑΔΟΥ, *Ottoman documents*, σ. 30-31 (γιὰ τὸν Mahmud çelebi).

Σχολιασμός. Μετὰ τὶς συζητήσεις πού εἶχε ὁ Γεννάδιος μὲ τὸν Μεχμέτ Β΄ στὸ Πατριαρχεῖο περὶ τοῦ δόγματος τῆς ὀρθοδόξου πίστεως, τοῦ ζητηθῆκε νὰ ἐκθέσῃ γραπτῶς ὅσα εἶχε παρουσιάσει κατὰ τὶς συναντήσεις ἐκεῖνες. Ὁ Γεννάδιος συντάξε ἓνα ἐκτενὲς κείμενο πού τὸ ὀνόμασε «Περὶ τῆς μόνης ὁδοῦ τῆς σωτηρίας»· μολοντὶ ὅμως τὸ κείμενο μεταφράστηκε «ἀρραβιτικῶς... καὶ ἐδόθη», τοῦ ζητήθηκε νὰ συντάξῃ μία συντομότερη ἔκθεση («ζητήσασιν συντομώτερον τι καὶ σαφέστερον περὶ τῶν κεφαλαίων περὶ ὧν καὶ ἡ διάλεξις γέγονεν, ἦγουν περὶ τῆς ἡμῶν πίστεως»· ΓΕΝΝΑΔΙΟΥ, *Ἄπαντα*, τ. 3, σ. 453 στ. 1-3· *Ἐπίσημα*, ἀρ. 1, σ. 45). Τὸ δεύτερο αὐτὸ κείμενο μοροῦμε νὰ θεωρήσουμε πὼς ἀποτελέσει, τελικά, τὴν ἐπίσημη ἔκθεση τῆς ὀρθόδοξης πίστεως ὅπως διατυπώθηκε, καταγράφηκε, μεταφράστηκε καὶ παραδόθηκε στὸ φορέα τῆς νέας πολιτικῆς ἐξουσίας. Τὸ κείμενο δὲν ἀποτελεῖ βέβαια «πράξη» τοῦ Πατριαρχείου *stricto sensu*, ἀλλὰ ἡ σημασία του, γιὰ τὴν ἐποχὴ πού συντάσσεται καὶ γιὰ τὸν ἀποδέκτη στὸν ὁποῖο ἀπευθύνεται, ἐπιβάλλει νὰ καταγραφεῖ ἐδῶ.

Ἡ πολιτικὴ σημασία τοῦ ἀπολογητικοῦ αὐτοῦ κειμένου ἔγκειται στὴν παρουσίαση πρὸς τὸν Πορθητὴ καὶ τοὺς περὶ αὐτὸν τῆς ἀποψῆς ὅτι ἡ χριστιανικὴ θρησκεία εἶναι μονοθεϊστικὴ καὶ κατὰ συνέπεια οἱ χριστιανοὶ δικαιοῦνται τῆς προνομιακῆς μεταχείρισης πού ἡ μουσουλμανικὴ θρησκεία ἐπιφυλάσσει στοὺς πιστοὺς τῶν μονοθεϊστικῶν θρησκειῶν, ὑπὸ τὴν προϋπόθεση βεβαίως πὼς ἔχουν παραδοθεῖ καὶ ὄχι κατακτηθεῖ μὲ τὴ δύναμη τῶν ὀπλων. Ἡ θέση πού ἔχει ἐκφραστεῖ, ὅτι τὸ κείμενο αὐτὸ καθὼς καὶ ἡ ἐκτενέστερη μορφή προκλήθηκαν ἀπλῶς καὶ μόνο ἀπὸ τὸ ἐγκυκλοπαιδικὸ ἐνδιαφέρον τοῦ Πορθητῆ γιὰ τὴν θρησκείας, δὲν λαμβάνει ὑπόψη οὔτε τὴν πολιτικὴ διάσταση οὔτε τὸ συμβολισμό πού προφανῶς ὑποκρύπτεται στὴν πράξη αὐτή. Στὴν ἴδια ἄλλωστε πολιτικῆ λογικῆ πιστεύουμε πὼς πρέπει νὰ ἀποδοθεῖ καὶ τὸ «ἐνδιαφέρον» κάποιων ἀξιωματῶν πού διέμεναν στὶς Σέρρες καὶ ἔστειλαν στρατιώτες τὸ 1470 γιὰ νὰ μεταφέρουν ἀπὸ τὴ μονὴ Τιμίου Προδρόμου Σερρών τὸν πρὸ πολλοῦ παραιτηθῆντα

πατριάρχη Γεννάδιο προκειμένου να τους αναπτύξει ανάλογο περιεχομένου θέμα (βλ. ΑΠΟΣΤΟΛΟΠΟΥΛΟΣ, *Φέρονες*, σ. 121-127).

π. 5*

[1454, 7 Αυγούστου]

Γράμμα προς τους «δυναμένους ἡμᾶς ἀπαλλάττειν» ἀπὸ τὰ πατριαρχικά καθήκοντα.

Ὁ πατριάρχης, βεβαρυμένος ἀπὸ τὰ πολλαπλά προβλήματα πού ἀντιμετώπιζε, γράφει σὲ πρόσωπα τῶν ὁποίων ἡ ἐπιρροή πρὸς τὸν σουλτάνο ἦταν τόσο, ὥστε νὰ μποροῦν νὰ τὸν ἀπαλλάξουν ἀπὸ τὰ καθήκοντά του. Τοὺς παραινεῖ ὅτι πρέπει αὐτοὶ νὰ φροντίσουν γιὰ τὴ διάδοχη κατάσταση, διότι ἡ ἀποχώρησή του δὲν θὰ ἀργήσει νὰ ἔλθει.

Μνεΐα. «Τοῖς δυναμένοις ἡμᾶς ἀπαλλάττειν τοῦ φορτίου τοῦδε μετὰ Θεοῦ γράψαντες ἐδηλώσαμεν»: Γεννάδιος, Ἐγκύκλιο γράμμα πρὸς τοὺς χριστιανούς τῆς αὐτοκρατορίας, 7 Ὀκτωβρίου 1454, ΓΕΝΝΑΔΙΟΥ, *Ἄπαντα*, τ. 4, σ. 233 στ. 22-23· *Ἐπίσημα*, ἀρ. 2, σ. 50 στ. 97-98.

Χρονολόγησι. Τὸ λανθάνον γράμμα τοῦ Γενναδίου πρέπει νὰ χρονολογηθεῖ τὴν 7ῃ Αυγούστου 1454, δεδομένου ὅτι τὸ ἐγκύκλιο γράμμα του στὸ ὁποῖο ὑπάρχει ἡ σχετικὴ μνεΐα χρονολογεῖται στὶς 7 Ὀκτωβρίου 1454 (π. 8 «Χρονολόγησι») καὶ ἐκεῖ ὁ Γεννάδιος δηλώνει ὅτι συμπληρώνονται δύο μῆνες ἀπὸ τότε πού ἐξέφρασε «τοῖς δυναμένοις» τὴν πρόθεσή του νὰ παραιτηθεῖ: «Δύο μῆνες παρῳήκεσαν ἡδὴ καὶ προθεσίαν σφίσιν δεδώκαμεν τὴν παροῦσαν ἡμέραν» (στ. 100-101).

Βιβλιογραφία. ΠΑΤΡΙΝΕΛΗΣ, *Ἀγαλλιανός*, σ. 72 σημ. 355· ΖΑΧΑΡΙΑΔΟΥ, *Δέκα τουρκικά*, σ. 63-77 (γιὰ τὸν κύκλο τῶν ἰσχυρῶν χριστιανῶν)· ΑΠΟΣΤΟΛΟΠΟΥΛΟΣ, *Ὁρασιποιώντας*, σ. 34-35· BLANCHET, *Scholarios*, σ. 200-202.

Σχολιασμός. Δὲν γνωρίζουμε ποιὸς ἀκριβῶς ἔννοεῖ ὁ Γεννάδιος ὅταν ἀναφέρει ὅτι ἔγραψε «τοῖς δυναμένοις» νὰ τὸν ἀπαλλάξουν τῶν πατριαρχικῶν καθηκόντων. Πρέπει νὰ ἦταν χριστιανοὶ μὲ ἰσχυρὲς διασυνδέσεις μὲ τὴν ὀθωμανικὴ ἐξουσία, ἀφοῦ τὸ ἴδιο κείμενο δηλώνει ὅτι ἀποφάσισε ὕστερα ἀπὸ δική τους παρότρυνση νὰ μεταθέσει τὸ χρόνο τῆς ἀποχώρησής του, ὥστε «πράττειν σὺν πλείονι τῇ περὶ τοῦ κοινοῦ ἀγαθοῦ ἀσφαλείᾳ» (ΓΕΝΝΑΔΙΟΥ, *Ἄπαντα*, ὁ.π., σ. 233 στ. 28-29· *Ἐπίσημα*, ἀρ. 2, σ. 51 στ. 103-104). Δύο ἀπὸ αὐτοὺς ἦταν πιθανότατα ὁ Θωμᾶς Καταβοληγὸς καὶ ὁ Δημήτριος Ἀπόκαυκος Κυριτζής, οἱ ὁποῖοι

κατὰ τὴ μαρτυρία τοῦ Θεόδωρου Ἀγαλλιανοῦ ὑποστήριξαν ὅτι «τῆ σφῶν αὐτῶν σπουδῆ καὶ συνεργίᾳ ὡς ἐστὶ νῦν συνέστη ἡ ἐκκλησία· καὶ νῦν ἐν τοῖς ὑπὲρ αὐτῆς ἀμελείᾳ χρησαμένων αὐτῶν, αὐθις ἀπορρεύσει καὶ εἰς τὸ μηδὲν ἦξει» (ΠΑΤΡΙΝΕΛΗΣ, *Ἀγαλλιανός*, σ. 103 στ. 444-447). Ἡ ΖΑΧΑΡΙΑΔΟΥ, *Δέκα τουρκικά*, σ. 63-77, σημειώνει ἕναν εὐρύτερο κατάλογο προσώπων πού με τὶς διασυνδέσεις τους με τὴν Πύλη καὶ με ὑψηλοὺς ὀθωμανοὺς ἀξιωματοῦχους ἐπηρέαζαν τὶς τύχες τοῦ Πατριαρχείου. Ὡστόσο, καὶ παρὰ τὴ σημασία του, τὸ γράμμα αὐτὸ πιστεύουμε πὼς λόγῳ τοῦ προσωπικοῦ του χαρακτήρα δὲν πρέπει νὰ θεωρηθεῖ πατριαρχικὸ πιττάκιο, ἀλλὰ τμῆμα τῆς ἰδιωτικῆς ἀλληλογραφίας τοῦ Γενναδίου.

π. 6*

1454, post 7 Αὐγούστου

Ἐγκύκλιο γράμμα «ἐπὶ τῇ ἀλώσει» πρὸς τοὺς χριστιανοὺς τῆς αὐτοκρατορίας ἢ, πιθανότατα, **ἀπολογητικὸ κείμενο** πὸν ἀπευθύνεται σὲ λίγους ἀποδέκτες.

Πολλοὶ ἀποροῦν γιατί τόσον καιρὸ δὲν ἔχει ἐκφράσει ὁ Γεννάδιος γραπτῶς τὴν ἀποψὴ του γιὰ τὴν καταστροφὴ τῆς Κωνσταντινούπολης, τῆς καλλίστης τῶν πόλεων καὶ μοναδικῆς πατρίδας τοῦ ἑλληνικοῦ γένους. Τὴν ἀποψὴ του τὴν εἶχε διατυπώσει προφορικῶς σὲ φίλους, τώρα ὅμως κρίνει ὅτι οἱ συνθήκες εἶναι κατάλληλες γιὰ νὰ ἀπολογηθεῖ γιὰ τὴν ὡς τώρα σιωπὴ του. Εὐχαριστεῖ τὸν Ἰησοῦ πὸν τὸν ἀξίωσε νὰ ἐπανεέλθει στὴν ταπείνωση στὴν ὁποία εἶχε ἐπιλέξει νὰ ζεῖ, καὶ ἀπὸ τὴν ὁποία ἡ θεία βούληση βιαίως τὸν ἀπέσπασε. Πὰ τὸν λόγο αὐτὸ δέχτηκε με εὐχαρίστηση τὴν ὑποδούλωση τοῦ σώματος καὶ τοῦ πνεύματος ἐλπίζοντας ὅτι ἡ τιμωρία θὰ δράσει θεραπευτικά. Ἐκεῖνοι πὸν ἔβλεπαν τὴ δύναμη τῶν ἐχθρῶν νὰ αὐξάνεται καὶ τὴν Πόλη νὰ φθίνει ἦταν βέβαιοι πὼς ἡ πατρίδα δὲν θὰ ἀντέξει πολὺ· καὶ συμβούλευαν ὅτι ἂν οἱ χριστιανοὶ δὲν τηροῦσαν τοὺς νόμους τοῦ Θεοῦ, θὰ ὑφίσταντο τὴ θεία δίκη. Οὔτε ὅμως οἱ προβλέψεις οὔτε οἱ συμβουλές τους δὲν ἔφεραν ἀποτελεσμα καὶ ἔτσι τὰ δεινὰ πὸν ὑπέστη ἡ Πόλη προῆλθαν ἀπὸ τὴν οὐράνια δίκη. Ἐναν ὀλόκληρο χρόνο τοὺς ἔδωσε ὁ Θεὸς γιὰ νὰ μετανοήσουν, ἀλλὰ καθὼς αὐτοὶ παρέμειναν ἀμετανόητοι, ἡ ἐγκατάλειψη ἀπὸ τὸν Θεὸ ἐπῆλθε, καὶ ἀπόδειξη εἶναι ὁ τρόπος πὸν ἐκπορήθηκε ἡ Πόλη. Ὅπως καταστράφηκε ἡ Ἱερουσαλήμ γιὰ τὶς ἁμαρτίες τῶν Ἰουδαίων, ἔτσι τώρα οἱ χριστιανοὶ τῆς νέας Ἱερουσαλήμ προκάλεσαν τὴν ὀργὴν τοῦ Θεοῦ καὶ ἐκεῖνος ἐπέλεξε νὰ τοὺς τιμωρήσει με τὸν ἴδιον τρόπο. Ἡ Κωνσταντινούπολη, πὸν ἔπρεπε νὰ εἶναι τὸ πρότυπο τῆς εὐσέβειας καὶ τῆς ἀρετῆς, ἀκολούθησε τὴν τύχη τῶν ἄλλων πόλεων τῆς Ἀσίας καὶ τῆς Εὐρώπης. Ὅμως ὅσο πιὸ πολλὰς εἶναι οἱ θλίψεις, τόσο πιὸ κοντὰ εἶναι ὁ καιρὸς τῆς συντέλειᾳς καὶ τῆς ἀνταμοιβῆς γιὰ τοὺς

μετανοούντες. Οί σύγχρονοι όμολογητές ύπομένουν με καρτερία τις πικρίες για χάρη του Κυρίου, και από τις συμφορές και την κοινή τιμωρία κανέννας δεν θά εξααιρεθεί, ούτε ο ίδιος ό Γεννάδιος. Πριν άκόμα πέσουν τά τείχη της Πόλεως οί "Έλληνες είχαν χάσει και τις άρετές τους και την άγρυπνη φροντίδα του Θεού, άφου είχαν οί ίδιοι σκυλεύσει τά κειμήλια, ενώ κάποιοι είχαν στραφεί στην έλληνική πολυθεία. Ταπεινώθηκαν στους έχθρους έπειδή άρνήθηκαν νά ταπεινωθούν στον Θεό και ή ύποδούλωση αυτή άκολούθησε την αισίσιτη ύποδούλωση στα πάθη. 'Η ταπείνωση στους έχθρους άς θεωρηθεί εύκαιρία για μεταμέλεια. 'Υποδουλωμένος και ο ίδιος ό Γεννάδιος κατά τό σώμα και την ψυχή, δεν μπορεί ούτε νά φύγει ούτε νά πεθάνει αλλά ύφίσταται με καρτερία τά δεινά. Οί φίλοι του τον ύπέδειξαν στον σουλτάνο ως τον κατάλληλο νά αναλάβει την πνευματική έπιστοασία των χριστιανών. Παρά τή θέλησή του, όδηγήθηκε από τον σουλτάνο στην Πόλη, ό όποιος του άνέθεσε τή φροντίδα μιάς έρημης μονής: έξαγόρασε δούλους μοναχούς για την επάνδρωσή της, οί όποιοι μετά του φέρθηκαν χυδαία: άνέκτισε κατεστραμμένες εκκλησίες στην Πόλη. Σύνοδος ευρείας σύνθεσης τον χειροτόνησε διαδοχικά διάκονο, πρεσβύτερο και επίσκοπο, μετά τον έξέλεξε πατριάρχη. Δέν θά μιλήσει για τις άνωμαλίες και τους κινδύνους, τις πιέσεις και την άδιαφορία των «φίλων» ούτε ότι άπένεμε εκκλησιαστικά αξιώματα χωρίς νά δεχτεί χρήματα. 'Η πικρία όμως από την έχθρότητα κάποιων, ή έλλειψη γαλήνης και ή μοναξιά τον πνίγουν, ενώ εκείνοι τους όποιους προσπαθεί νά συνετίσει τον άπειλούν πώς θά άλλαξοπιστήσουν. 'Ο Θεός λοιπόν επιφύλαξε στον Γεννάδιο αυτές τις δοκιμασίες διότι, όταν έφηνε μακριά από τό παλάτι και από τά έγκόσμια, παρέμεινε στην Πόλη και δεχόταν στην άπομόνωση φίλους και πιστούς. 'Αναμίχθηκε στις εκκλησιαστικές ύποθέσεις άντι νά μείνει σιωπηλός, με την έλπίδα πώς θά μπορούσε νά ώφελήσει την πατρίδα. Π' αυτό δέν αναζήτησε άλλο καταφύγιο. Μολονότι έπιθυμούσε νά φύγει μακριά, ό βασιλεύς με τους συμβούλους του όρμισμένος τον άνάγκασε διά της βίας νά μείνει. Π' αυτές τις αιτίες ό Θεός του επιφύλαξε νά αναλάβει τά βάρη από τά όποια τώρα θέλει τόσο νά άπαλλαγεί. 'Αν και πολλοί θεωρούν πώς ήταν θαύμα άπίστευτο ή άνασύσταση της 'Εκκλησίας όχι μόνο στην Κωνσταντινούπολη αλλά παντού, δέν ήταν παρά ή ευεργεσία του Θεού, την όποία θά άποσύρει αν οί άνθρωποι δείξουν άχαριστία. Και ενώ ως τώρα τίποτε δέν τον πίεζαν τόσο όσο τό βάρος των άμαρτιών του, τώρα ή κακία των ανθρώπων που συνομωτούν εναντίον του τον όδηγησε στην άπόφαση νά έπιστρέψει στο μοναχικό βίο. Και παραμένει αϊνigma γιατί την έλευθερία του, την όποία του έξασφάλισαν με δική τους πρωτοβουλία εκείνοι που ύπηρεξαν ύπαίτιοι του δικού του δράματος, τώρα του την αφάίρεσε ό σουλτάνος όλοκληρωτικά, ό όποιος του άπαγορεύει, πειθόμενος από τις κραυγές των χριστιανών, νά αναχωρήσει και νά ιδιωτεύσει. Πολλοί είναι εκείνοι που άμφισβητούν τις προθέσεις

του και άλλοι τὸν συμβουλεύουν νὰ παραιτηθεῖ, καθὼς ἡ ἐλευθερία του εἶναι εἰκονική. Ὁ Θεὸς ἀσφαλῶς δὲν ἀντιτίθεται στὴν ἐπιθυμία του νὰ μονάσει, καὶ ἡ παραμονὴ του στὸ Πατριαρχεῖο τοῦ εἶναι βάρος, ἀφοῦ δὲν μπορεῖ νὰ βοηθήσει τοὺς ὁμοφύλους του. Τὸ θάνατο δὲν τὸν φοβάται καὶ θὰ θρηγῆ ἀκόμα καὶ ἀπὸ τὸν τάφο γιὰ τὰ μεγάλα δεινὰ τοῦ γένους ποὺ μόνον ὁ Θεὸς μπορεῖ πλέον νὰ γιαιτρέψει. Ἔς μὴ λυπηθοῦν γιὰ ὅ,τι καὶ ἂν τοῦ συμβεῖ· νὰ εἶναι βέβαιοι πὼς ὅσα ἀφηγήθηκε ἦταν ἡ ἀλήθεια, καὶ καθέννας ἄς πράξει ὅ,τι μπορεῖ γιὰ τὴν πίστη καὶ τὴν Ἐκκλησία. Ἡ ἀλήθεια γιὰ ὅσα τοῦ προσάπτουν οἱ κατήγοροί του θὰ ἀποκαλυφθεῖ ἀπὸ τὸν Θεό.

Π α ρ ἄ δ ο σ η . Δὲν σώζεται κανένα ἀπὸ τὰ γράμματα ποὺ ἀσφαλῶς στάλθηκαν τὸ κείμενο ὅμως παραδίδεται ἀντιγραμμένο ἀπὸ τὸν ἴδιο τὸν Γεννάδιο στὸ αὐτόγραφο χειρόγραφο Paris. gr. 1289, φ. 81^r-93^r· τὸ ἴδιο κείμενο παρέδιδε καὶ τὸ χειρόγραφο Taurinensis gr. CLXXIX.b.II.33, φ. 74^r-81^r, τὸ ὁποῖο καταστράφηκε ἀπὸ τὴν πυρκαγιά στὴ βιβλιοθήκη τοῦ Τουρίνου τὸ 1904.

Π ρ ο σ φ ῶ ν η σ η . † Ὁ ταπεινὸς μοναχὸς Γεννάδιος τοῖς ἀπανταχοῦ ἀγαπητοῖς ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ κατὰ λόγον καὶ νόμον ζῆν.

Incipit. Πολλοὶ ἐπιστεῖλαντές μοι θαναμάζειν τε

Χ ρ ο ν ο λ ὄ γ η σ η . Οἱ ἐκδότες τῶν Ἀπάντων τοῦ Γενναδίου χρονολόγησαν τὸ κείμενο στὸ φθινόπωρο τοῦ 1454 (τ. 4, σ. 513 «Corrections»). Θὰ πρέπει ὅμως νὰ χρονολογηθεῖ λίγο νωρίτερα, περὶ τὸν Αὐγούστο, γιὰ τὸν ἀκόλουθο λόγο. Ὁ ἴδιος ὁ Γεννάδιος στίς 7 Ὀκτωβρίου 1454 προσδιορίζει (π. 8· βλ. καὶ τὴ «Χρονολόγηση» τῆς π. 7) ὅτι παρῆλθαν ἤδη δύο μῆνες ἀπὸ τότε ποὺ ἐξέφρασε «τοῖς δυναμένοις» τὴν πρόθεσή του νὰ παραιτηθεῖ· ἀφοῦ στὸ ἀπολογητικό του κείμενο δηλώνει ὅτι τώρα μόλις λύνει τὴ σιωπὴ του προκειμένου νὰ ἐκφράσει τὴν ἀπογοήτευσή του γιὰ τὴν ἀποτυχία τῶν προσπαθειῶν του, πρέπει τὸ κείμενο αὐτὸ νὰ γράφτηκε ἀμέσως μετὰ τῆς 7 Αὐγούστου ποὺ ἀπευθύνθηκε, μὲ γράμμα προφανῶς καὶ ὄχι δημόσια, «τοῖς δυναμένοις» νὰ τὸν ἀπαλλάξουν ἀπὸ τὰ καθήκοντά του.

Ἐ κ δ ο σ η . ΓΕΝΝΑΔΙΟΥ, Ἄπαντα, τ. 4, σ. 211-231 ἀπὸ τὸ παρισινὸ χειρόγραφο. Τμήματα τοῦ κειμένου ἔδωσαν σὲ ἰταλικὴ μετάφραση ὁ PERTUSI, *La caduta*, σ. 243-253 καὶ σὲ ἰσπανικὴ ὁ ΒΑΔΕΝΑΣ, *Constantinopla*, σ. 567-572, ἐνὸς μετάφραση τοῦ κειμένου στὰ γαλλικὰ ἔτοιμάζει ἡ Μ.-Η. Congourdeau (BLANCHET, *Scholarios*, σ. 496).

Βιβλιογραφία. ΠΑΤΡΙΝΕΛΗΣ, Ἀγαλλιανός, σ. 63 σημ. 315· PERTUSI, *La caduta*, σ. 422-434· TURNER, *Pastoral Letter*, σ. 25-38· BLANCHET, *Scholarios*, σ. 112-117, 128-135 καὶ passim.

Σχολιασμός. Τὸ κείμενο αὐτὸ, σημαντικό καὶ γιὰ τὶς πληροφορίες ποὺ δίνει

καί ὡς ψυχογράφημα τοῦ Γενναδίου, οἱ ἐκδότες τῶν Ἀπάντων τὸ παρουσιάζουν σάν ποιμαντική ἐπιστολή (lettre pastorale), ὑπάρχουν ὅμως πολλές ἀμφιβολίες ἂν θὰ πρέπει νὰ χαρακτηριστεῖ ἐπίσημο πατριαρχικό κείμενο καί νὰ ἐνταχθεῖ στὶς πράξεις τοῦ Πατριαρχείου. Κάποια ἐξωτερικά στοιχεῖα ὀδηγοῦν στὴν ἰδέα ὅτι εἶναι ἐγκύκλιος ἐπιστολή, ὅπως γιὰ παράδειγμα ἡ προσφώνηση «τοῖς ἀπανταχοῦ ἀγαπητοῖς ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ». Ὡστόσο, ἡ μεγάλη ἔκταση τοῦ κειμένου καθὼς καὶ ἡ λόγια καὶ δυσνόητη γλώσσα ποὺ χρησιμοποιεῖ ὁ συντάκτης πείθουν, ὅτι δὲν πρέπει νὰ ἦταν κείμενο γραμμένο γιὰ τοὺς πολλοὺς ἀλλὰ ὅτι πρόκειται γιὰ κείμενο μὲ χαρακτηριστὰ ἀπολογητικὰ καὶ ἀπευθυνότα, ὅπως φαίνεται, σὲ ἕναν περιορισμένο ἀριθμὸ πεπαιδευμένων προσώπων. Τὴν ἀποψη αὐτὴ τὴ στηρίζουν δύο ἀκόμα στοιχεῖα: ἡ κλητικὴ προσφώνηση τὴν ὁποία χρησιμοποιεῖ ὁ Γεννάδιος στὴ ροὴ τοῦ κειμένου: «ὦ φίλων οἱ περιλειπόμενοι, ὅπουδὴποτε γῆς εἴητε» (ΓΕΝΝΑΔΙΟΥ, Ἀπαντα, τ. 4, σ. 223 στ. 19-20), καὶ τὸ δεύτερο τμήμα τῆς ἀρχικῆς προσφώνησης ποὺ χρησιμοποίησε εἰσάγοντας τὸ κείμενο «τοῖς ἀπανταχοῦ ἀγαπητοῖς ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ κατὰ λόγον καὶ νόμον ξῆν», στοιχεῖο ποὺ δηλώνει πὼς ἀπευθυνόταν σὲ ἐκείνους, τοὺς λίγους, ποὺ ἐξακολουθοῦσαν νὰ ζοῦν κατὰ τὸν λόγον καὶ τὸν νόμον τοῦ Χριστοῦ καὶ ὄχι στὸ σύνολο τῶν χριστιανῶν, τὴν ἀπομάκρυνση τῶν ὁποίων ἀπὸ τὰ δόγματα τοῦ Θεοῦ διεκτραγωδεῖ σὲ ὀλόκληρο τὸ κείμενο. Κρίναμε πάντως πὼς ἔπρεπε νὰ παραθέσουμε ἐδῶ τὸ κείμενο αὐτὸ τοῦ Γενναδίου ἀλλὰ νὰ τὸ καταχωρίσουμε μὲ *, siglum ποὺ δηλώνει πὼς δὲν πρόκειται γιὰ πράξη ἐπίσημη, ὅπως εἶχε θεωρηθεῖ, ἀλλὰ γιὰ ἰδιωτικό κείμενο.

π. 7

1454 [post 7 Αὐγούστου – ante 7 Ὀκτωβρίου]

Ἐγκύκλιο «ἔτερον» **γράμμα** πρὸς τοὺς χριστιανούς τῆς αὐτοκρατορίας.

Ὁ πατριάρχης περιγράφοντας «δι' ὀλίγων» στοὺς χριστιανούς ὅσα ὀδήγησαν στὴν ἄλωση, τοὺς προτρέπει νὰ διορθώσουν τὴν παράλογη καὶ παράνομη διαγωγή τους.

Μνεία. «καὶ ἡμεῖς ἐν ἐτέρῳ γράμματι πρότερον ἀποσταλέντι πανταχοῦ πρὸς διδασκαλίαν μὲν τῶ ἡμετέρῳ γένει πρότερον καὶ νῦν τελευταῖον τῇ μητροπόλει συμβεβηκότων, μᾶλλον δὲ ἐξ ἀνάγκης ὀφειλόντων τοιούτοις οὖσιν ἡμῖν ἐπακολουθήσαι, διόρθωσιν δὲ τῆς ἀπαιδεύτου καὶ παρά τε νόμον καὶ λόγον τῶν πλείστων ἀναστροφῆς λόγον ἐποιησάμεθα»: Γεννάδιος, Ἐγκύκλιο γράμμα πρὸς τοὺς χριστιανούς τῆς αὐτοκρατορίας, 7 Ὀκτωβρίου 1454, ΓΕΝΝΑΔΙΟΥ, Ἀπαντα, τ. 4, σ. 231 στ. 21-24· Ἐπίσημα, ἀρ. 2, σ. 48 στ. 14-17.

Χρονολόγηση. Δεδομένου ότι το γράμμα στο όποιο υπάρχει ή σχετική μνεία χρονολογείται στις 7 Ὀκτωβρίου 1454 (**π. 8** «Χρονολόγηση»), το ἐγκύκλιο αὐτὸ συνοπτικὸ γράμμα πρέπει νὰ «ἀπεστάλη πανταχοῦ» πρὶν ἀπὸ τὴν ἡμερομηνία αὐτή. Ἴσως μάλιστα τὸ ὄριο αὐτὸ μπορεῖ νὰ μετατεθεῖ περὶ τὸν Αὐγούστο τοῦ ἴδιου χρόνου, καὶ νὰ συσχετιστεῖ μὲ τὸ ἀπολογητικὸ κείμενο (**6***) στοῦ ὁποῖο ἐκφράζει τὴν ἀπογοήτευσί του γιὰ τὴν ἀποτυχία τῶν προσπαθειῶν του καὶ δηλώνει ὅτι τότε μόλις λύνει τὴ σιωπὴ του· κατὰ συνέπεια, τὸ λανθάνον αὐτὸ ἐγκύκλιο γράμμα θὰ πρέπει νὰ χρονολογηθεῖ πρὶν ἀπὸ τὴν 7η Ὀκτωβρίου καὶ μετὰ τὴν ἀποστολὴ τοῦ ἀπολογητικοῦ κειμένου (**π. 6***).

Σχολιασμός. Τὸ θέμα ποῦ τίθεται εἶναι ἂν τὸ γράμμα αὐτὸ, γιὰ τὴν ὑπαρξὴ τοῦ ὁποῖου πληροφοροῦμαστε ἀπὸ τὴ μεταγενέστερη ἐγκύκλιο τοῦ Γενναδίου (**π. 8**), ταυτίζεται μὲ τὸ ἐκτενὲς κείμενο ποῦ τὸ χαρακτηρίζουμε ἀπολογητικὸ (**π. 6***) ἢ ἂν πρόκειται γιὰ ἓνα ἄλλο τὸ ὁποῖο λανθάνει. Θεωροῦμε τὴ δεύτερη ὑπόθεσι περισσότερο πιθανή γιὰ τοὺς ἀκόλουθους λόγους. Στὸ ἀπολογητικὸ κείμενο γίνεται ἐκτενὴς περιγραφή τῶν γεγονότων ποῦ ὀδήγησαν στὴν Ἰαλωση, ἐνῶ ὁ Γεννάδιος ἀναφερόμενος στὸ γράμμα ποῦ λανθάνει σημειώνει: «ἐκεῖ τοίνυν περὶ πάντων δι' ὀλίγων μὲν, ἰκανῶς μέντοι γε ὡς οἶόν τε ἐδηλώσαμεν» (ΓΕΝΝΑΔΙΟΥ, Ἰαπαντα, τ. 4, σ. 231 στ. 26-27· Ἐπίσημα, ἀρ. 2, σ. 48 στ. 19-21). Ἐξάλλου, τὸ ἀπολογητικὸ κείμενο εἶναι δυσνόητο καὶ φαίνεται ἀπίθανο νὰ ἀποτελοῦσε ἐγκύκλια ἐπιστολή ἢ ὁποῖα ἀπεστάλη «πανταχοῦ πρὸς διδασκαλίαν», ἀφοῦ τὸ κείμενό της ἦταν δύσκολο νὰ γίνε κατανοητό, ὅπως ἤδη ἀναφέραμε (**π. 6*** «Σχολιασμός»), ἀπὸ ἓνα εὐρύτατο κύκλο ἀνθρώπων.

π. 8

1454, 7 Ὀκτωβρίου

Ἐγκύκλιο γράμμα πρὸς τοὺς χριστιανούς τῆς αὐτοκρατορίας «ἐπὶ τῆ παρατήρει».

Ὁ πατριάρχης διαπιστώνει πὼς τὰ δεινὰ τῆς Ἰαλώσεως δὲν σφαιρόνισαν τοὺς χριστιανούς καὶ οἱ προσωπικοὶ κόποι ποῦ ὁ ἴδιος κατέβαλε ἀπὸ τότε ποῦ ἀνέλαβε τὴν ἡγεσίαν τοῦ Πατριαρχείου δὲν καρποφόρησαν. Ἀπογοητευμένος ἀπὸ τὴ μάταιη προσπάθεια, προτιμᾷ νὰ ἀπαλλαγεῖ ἀπὸ τὸ φορτίο ποῦ τοῦ ἀνατέθηκε καὶ νὰ ἀσχοληθεῖ μὲ τὴ σωτηρία τῆς ψυχῆς του. Τὴν ἀπόφασί του ἀνέβαλε ὡς τώρα νὰ τὴν πραγματοποιήσει γιὰ τὸ κοινὸ καλὸ, ὁμως τώρα δηλώνει πὼς εἶναι ἀποφασισμένος νὰ ἀποσυρθεῖ ὀριστικὰ ἀπὸ τὰ καθήκοντά του ὡς τὴν ἑορτὴ τῶν Φώτων [τοῦ 1455], ὅποτε καὶ συμπληρώνεται ἓνας χρόνος ἀπὸ τὴν ἀνάληψή τῶν καθηκόντων του.

Παράδοση. Δέν σώζεται κανένα ἀπό τὰ πολλὰ ἐπίσημα ἀντίγραφα τοῦ ἐγκυκλίου γραμματος ποῦ ἀσφαλῶς στάλθηκαν πρὸς τὶς ἐκκλησιαστικὲς περιφέρειες· σώζεται ὅμως ἀντίγραφο τοῦ κεμένου σὲ χειρόγραφο τοῦ 16ου αἰ., τὸ Ἰβήρων 388 (παλ. ἀρ. 248), φ. 973^r-974^r.

Προσφώνηση. Ἡ Ὁ ταπεινὸς μοναχὸς Γεννάδιος ἐλέφ Θεοῦ πατριάρχης ἐν Κωνσταντίνου πόλει τῶν ἀπανταχοῦ τῶν Χριστοῦ πενήτων πᾶσι τοῖς τῷ παρόντι ἐντευξομένοις εὐλογίαν ἐκ τῆς τῶν εὐλογιῶν τοῦ Θεοῦ πηγῆς καὶ εἶδῃσιν τῶν ἡμετέρων, ὥστε δι' εὐχῆς καὶ σπονδῆς πάντων τὰ τῆς ἐκκλησίας, Χριστοῦ αὐτοῦ κατανεύοντος, οἶκτω ἡμετέρῳ προνοηθῆναι.

Incipit. *Εἰ ὁ λαός μου ἤκουσέ μου*

Χρονολόγηση. Οἱ ἐκδότες τῶν Ἀπάντων τοῦ Γενναδίου χρονολόγησαν ὀρθά τὸ ἐγκύκλιο γράμμα στὴν 7η Ὀκτωβρίου τοῦ 1454 (τ. 4, σ. 513 «Corrections»), καθὼς ἡ διατύπωση «ἀρχὴ μὲν διή σήμερον τοῦ δεκάτου μηνός» (ὁ.π., σ. 233 στ. 29-30· Ἐπίσημα, ἀρ. 2, σ. 51 στ. 105) δηλώνει τὸ διάστημα ποῦ μεσολάβησε ἀπὸ τὴν ἔναρξιν τῆς πατριαρχίας του. Ὅσον ἀφορᾷ τὴ διατύπωση «ἡ τὴν ἀρχιερωσύνην δοῦσα τὸν πέρσι χρόνον ἡμέρα τοῦ φωτισμοῦ», ἀφείλεται στὸ ὅτι τὴν 1η Σεπτεμβρίου εἶχε ἀρχίσει τὸ νέο ἐκκλησιαστικὸ ἔτος, ἐπομένως ὁ Ἰανουάριος τοῦ 1454 ἀνῆκε στὸν προηγούμενο χρόνο.

Ἔκδοση. ΓΕΝΝΑΔΙΟΥ, Ἀπαντα, τ. 4, σ. 231-233; ἀπὸ τὸν κώδικα Ἰβήρων 248· νεότερη ἔκδοση Ἐπίσημα, ἀρ. 2, σ. 48-51.

Βιβλιογραφία. TURNER, *Carrier*, σ. 453· BLANCHET, *Scholarios*, σ. 114-117, 158-159, 194, 196, 201-202.

Σχολιασμός. Ὁ Γεννάδιος δὲν τήρησε τελικὰ τὴν προθεσμία ποῦ μὲ ἔμφραση ἐξαγγέλλει ἐδῶ, ὅτι δηλαδὴ ἡ 6η Ἰανουαρίου τοῦ 1455 θὰ τὸν βρεῖ νὰ ἰδιωτεύει (στ. 31-32 καὶ στ. 107-108 στίς ἀντίστοιχες ἐκδόσεις). Γνωρίζουμε ὅτι θὰ παραμείνει στὸν πατριαρχικὸ θρόνο ὡς τὸν Ἰανουάριο τοῦ 1456. Ἄς σημειωθεῖ ὅτι στὸ ἐγκύκλιο αὐτὸ γράμμα του ὁ Γεννάδιος δὲν θεωρεῖ τὸν Πορθητὴ «προστάτη» τῆς Ἐκκλησίας, ὅπως λανθασμένα ὑπέθεσε ὁ ΒΑΚΑΛΟΠΟΥΛΟΣ, *Ἱστορία*, τ. 2, σ. 173 καὶ τὸν ἀκολούθησε ὁ TURNER, *Carrier*, σ. 445.

π. 9

1455, 6 Φεβρουαρίου

«Πιτάκιον» μὲ τὸ ὅποιο ὁ Γεννάδιος δίνει λύσεις σὲ κανονικὰ καὶ λειτουργικὰ ζητήματα τὰ ὁποῖα εἶχαν προκαλέσει σφοδρὲς διαμάχες στὴ σιναϊτικὴ μοναστικὴ κοινότητα.

Τὰ ζητήματα ἀφοροῦσαν σοβαροὺς προβληματισμοὺς τῶν μοναχῶν σχετικὰ μὲ τὴν ὀρθότητα ἢ μὴ ὀρισμένων «παραβάσεων» τοῦ γράμματος τῶν ἱερῶν κανόνων. Ὁ πατριάρχης ἀπαντᾷ πῶς ἢ παραίτηση ἐνὸς ἀρχιερέως δὲν τελειοῦται ἂν δὲν γίνῃ ἀποδεκτὴ, ὅπως συμβαίνει καὶ μὲ τὸν ἐπίσκοπο Σιναίου, πού εἶναι χειροτονημένος ἀπὸ τὸν νόμιμο πατριάρχη τοῦ τόπου καὶ διατηρεῖ τὴν προστασία τῆς μονῆς μὲ ἐντολὴ τοῦ πατριάρχου Ἱεροσολύμων. Δίνει διευκρινίσεις ὑπὸ ποιῆς προϋποθέσεις ἕνας ἀρχιερέας μπορεῖ νὰ τελῆσει λειτουργία χωρὶς τὴν παρουσία διακόνου. Ἡ παρουσία τοῦ ἐπισκόπου Πόστνας καὶ τὰ χρήματα πού προσφέρει πρὸς τὴ μονὴ δὲν πρέπει νὰ σκανδαλίζουν, διότι εἶναι Σέρβος καὶ ὀρθόδοξος καὶ μάλιστα ἔχει φέρει στοὺς κόλπους τῆς Ὁρθόδοξης Ἐκκλησίας καὶ τὸν αὐθέντη Χερτζέκα καὶ ἄλλους Κουδουγέρους· μποροῦν λοιπὸν ὅταν τοὺς ἐπισκέπτεται νὰ τὸν μνημονεῦουν καὶ νὰ εὐχονται ὑπὲρ ὑγείας τοῦ Χερτζέκα. Ἐπιτρέπεται νὰ προσφέρουν ἀντίδωρο καὶ τὸν ἄρτο τῆς «παναγίας» σὲ Ἀρμένιους καὶ Λατίνους, διότι εἶναι χριστιανοί, ἔστω καὶ ἂν εἶναι «ἐτεροδόξοι»· δὲν ἐπιτρέπεται μόνο νὰ τοὺς δώσουν θεία κοινωνία, ἐκτὸς ἂν οἱ ἴδιοι ἀρνηθοῦν τὸ δικό τους δόγμα καὶ τὴν ζητήσουν· ὅμως οἱ μοναχοὶ τοῦ Σινᾶ δὲν ἐπιτρέπεται νὰ δέχονται ἀγιασμό ἀπὸ αὐτούς. Ἄν ὁ πατριάρχης Ἱεροσολύμων δίνει χρήματα γιὰ νὰ ἐκλεγεί, δὲν πρέπει νὰ σκανδαλίζονται διότι ἔτσι συνηθίζεται στὰ μέρη του καὶ διότι οἱ χρηματιζόμενοι εἶναι ἀλλόθρησκοι· οἱ χριστιανοὶ ὅμως ὅταν χρηματίζονται διαπραττουν μέγα ἀμάρτημα. Πρέπει νὰ δείχνουμε ἐπιεικεία γιὰ κάποια παραπτώματα, δεδομένου ὅτι ὅλοι τελικὰ θὰ ὑποστοῦμε τὴν κρίση τοῦ Θεοῦ. Ὁ πατριάρχης στὴ συνέχεια ἐξηγεῖ πόσο οὐσιαστικὴ καὶ σύμφωνη πρὸς τὸ πνεῦμα τῆς Ὁρθοδοξίας εἶναι ἡ κατ' οἰκονομίαν ἐφαρμογὴ τῶν κανόνων τώρα, πού οἱ συνθήκες μοιάζουν μὲ τὴν πρὸ τοῦ Μ. Κωνσταντίνου ἐποχὴ, ἀφοῦ οὔτε «βασιλείαν ἔχομεν νῦν, οὔτε ἐκκλησίαν ἐλευθέραν, οὔτε παρρησίαν». Τότε ἡ ἐκκλησία ζοῦσε μὲ ἀπλότητα καὶ ὄχι μὲ τὴ λεπτολογία πού τῆς ἐπιβλήθηκε ἀπὸ τὴν ἐποχὴ τοῦ Μ. Κωνσταντίνου καὶ τῶν οἰκουμενικῶν συνόδων. Οἱ χριστιανοὶ τότε πού ἐπικρατοῦσε ἡ ἀπλότητα στὸ χριστιανισμό θυσιάζονταν γιὰ τὴ δόξα τοῦ Χριστοῦ· μὲ τὸ ἴδιο πνεῦμα ὑπὸ τίς παρούσες συνθήκες ἡ λεπτολογία καὶ ἡ αὐστηρότητα δὲν εἶναι ἀπαραίτητες οὔτε ὁ ἴδιος ὁ Χριστὸς τίς ἀπαιτεῖ, διότι οἱ χριστιανοὶ ὑπομένουν πολλὰ γιὰ νὰ διατηρήσουν τὴν πίστη τους. Τέλος, ὁ πατριάρχης καθιστάει τὸν μοναχὸ Μάξιμο, ἀπὸ τὸν ὁποῖο πληροφοροῦνται τὰ συμβαίνοντα στὴ μονή, πῶς δὲν ἀμαρτάνει ὅταν οἱ συνήκες δὲν τοῦ ἐπιτρέπουν νὰ μεταλάβει, διότι ἡ θεία κοινωνία συνοδεύεται καὶ προϋποθέτει ἀρμόζουσα πνευματικὴ προετοιμασία, ἡ ὁποία εἶναι ἱκανὴ νὰ ὑποκαταστήσῃ σὲ ὀρισμένες περιπτώσεις, ὅπως τῶν ἀσκητῶν, τῶν ἰδιωτῶν μοναχῶν, τῶν ἀσθενῶν ἢ ἐκεῖνων πού κάποιες ἀνυπέβλητες συνθήκες τοὺς ἐμποδίζουν νὰ μεταλάβουν, ὄχι τὸ μυστήριο ἀλλὰ τὸ ἀποτέλεσμα τῆς θείας μετάληψης.

Π α ρ ἄ δ ο σ η . Τὸ πρωτότυπο, πού σωζόταν τουλάχιστον ὡς τὸν 17ο αἰ. σίμη-

φωνα με τη μαρτυρία του Νεκταρίου Ίεροσολύμων (*Επιτομή*, σ. 224) στο «ἐν Καίρῳ σιναϊτικῶν μετόχιον», σήμερα λανθάνει τὸ κείμενο ὅμως τοῦ πιττακίου παραδίδεται ἀπὸ πολλαπλὰ ἀντίγραφα. Ἐνδεικτικὰ ἀναφέρουμε: τοὺς σιναϊτικούς κώδικες 1609, φ. 458^r-463^v καὶ 1755, φ. 346^v-374^r τοὺς ἀθωνικοὺς Μ. Λαύρας Λ 7, φ. 42^v-52^v καὶ Ω 43, φ. 58^r-60^v (τὸ κείμενο κολοβό, ἀλλὰ στὸ φ. 59^r αὐτόγραφο προσθήκη τοῦ Γενναδίου)· Ἰβήρων 520, φ. 138^v-143^v τὸν παρισινὸ κώδικα 1295, φ. 1^r-7^r τὸν βατικανὸ Ottob. gr. 418, φ. 184^r-192^r (τὸ κείμενο ἀκέφαλο)· τὸν μαρκιανὸ Gr. III. 5 (Coll. 1077, olim Nanius CCXXIX), φ. 323^v-328^r Ζαγοράς 79, φ. 76^r-83^v καὶ 103, σ. 155-158 (τμήμα)· τὸν κώδικα Τουρίνου 319 (C. V. 21), φ. 363^r-370^v· τὸ κείμενο παρέδιδε καὶ ὁ κώδικας 179, φ. 249 ἐπ. τῆς ἴδιας βιβλιοθήκης, ὁ ὁποῖος ὅμως κήχη ἀπὸ τὴν πυρκαγιά στὴ βιβλιοθήκη τὸ 1904.

Ἐπιγραφή. † *Τῷ τιμωτάτῳ ἐν μοναχοῖς κ̅ρ̅ Μαξίμῳ, τῷ κατὰ κόσμον Σοφιανῷ, καὶ πᾶσι τοῖς ἐνασκουμένοις τῇ ἀγίᾳ μονῇ τοῦ Σινᾶ ὁσιωτάτοις ἱερομονάχοις καὶ μοναχοῖς.*

Προσφώνηση. † *Τιμώτατε ἐν μοναχοῖς καὶ ἡμῖν ἐν Κυρίῳ Ἰησοῦ ποθεινότε, χάριν καὶ ἔλεος καὶ εἰρήνην ἐπευχόμεθά σοι ἀπὸ Θεοῦ παντοκράτορος.*

Incipit. *Αἰ γραφαὶ τῆς σῆς εὐλαβείας*

Χρονολογία. † *Φεβρουαρίον ἕκτη.*

Ἐπιγραφή. † *Ὁ δοῦλος τῶν τέκνων τοῦ Θεοῦ(ο)ῦ, ὁ ταπεινὸς Γεννάδιος:-*

Χρονολογηση. Στὸ τέλος τοῦ πιττακίου ὁ Γεννάδιος δὲν σημείωσε τὸ χρονοῦ ἀλλὰ μόνον τὸ μῆνα καὶ τὴν ἡμέρα («Φεβρουαρίου ἕκτη»). Δὲν πρόκειται ὅμως γιὰ τὴν 6η Φεβρουαρίου τοῦ 1454, διότι ὅσα περιγράφει ὁ Γεννάδιος ὅτι ἐπράξε στὸ διάστημα τῆς πατριαρχίας του δὲν μπορεῖ νὰ ἔγιναν σὲ ἓνα μόνον μῆνα· προφανῶς πρόκειται γιὰ τὴν 6η Φεβρουαρίου τοῦ 1455.

Ἐκδοση. ΝΕΚΤΑΡΙΟΣ, *Ἐπιτομή*, σ. 225-232, ἀπὸ τὸ πρωτότυπο, με κάποιες παραλείψεις καὶ ἐπεμβάσεις [= ΝΕΟΚΛΗΣ, *Σινᾶ*, σ. 1-3 τμήμα]· RENAUDOT, *Gennadii Homiliae*, σ. 77-79 τμήμα [= PG, τ. 160 στλ. 537-540]· ΓΕΝΝΑΔΙΟΥ, *Ἄπαντα*, τ. 4, σ. 198-206, ἀπὸ τὸν παρισινὸ κώδικα 1295 τοῦ 15ου-16ου αἰ. καὶ τοὺς ἀθωνικοὺς Λαύρας Λ 7 καὶ Ω 43· ΦΟΥΝΤΟΥΛΗΣ, *Ἡ οἰκονομία*, σ. 189-199, ἀπὸ τὸ χφ Λαύρας Ω 43 καὶ Λ 7, τὸ Ἰβήρων 520, τὸ Ζαγοράς 103 καὶ τὸ Paris. gr. 1295 [= *Ἐπίσημα*, ἀρ. 3, σ. 55-67, με προσθήκες καὶ διορθώσεις].

Βιβλιογραφία. ΠΑΝΤΕΛΕΗΜΩΝ, *Γεννάδιος*, σ. 177-180· TURNER, *Career*, σ. 449· ΦΟΥΝΤΟΥΛΗΣ, *Ἡ οἰκονομία*, σ. 179-186· BLANCHET, *Scholarios*, σ. 119-120, 159-160, 164-167, 174-176.

Σχολιασμός. Ὁ χαρακτηρισμὸς «πιττάκιον» δὲν σημειώνεται σὲ αὐτὸ τὸ κείμενο τοῦ Γενναδίου ἀλλὰ ἔτσι τὸ χαρακτηρίζει ὁ ἴδιος στὸ ἀμέσως ἐπόμενο: «Ἐπειδὴ ἔλαθεν ἡμᾶς τοῦτο καὶ οὐκ ἐγράψαμεν ἐν τῷ πιττακίῳ τῷ πρὸς τὴν

ἀγίαν μονήν» (π. 10). Στὸν κώδικα ποῦ τὸν 16ο αἰώνα βρισκόταν στὸ Ναύπλιο καὶ σήμερα βρίσκεται στὴ Μαρκιανὴ Βιβλιοθήκη μὲ τὸν ταξινομητικὸ ἀριθμὸ Gr. III. 5 καὶ παραδίδει τὸ κείμενο τοῦ πιττακίου (φ. 323^v-328^r), σώζεται στὸ κάτω περιθώριο τοῦ πρώτου φύλλου ἐνθύμησι σύμφωνα μὲ τὴν ὁποία ὁ ὀφφικιᾶλιος τοῦ Πατριαρχείου Κωνσταντινουπόλεως μέγας ρήτωρ Μανουὴλ Κορίνθιος κατὰ τὴν ἐπίσκεψή του τὸ 1524 στὸ Ναύπλιο διαβεβαίωσε τοὺς ἐκεῖ κληρικούς ὅτι ἡ ἐπιστολὴ τοῦ Γενναδίου πρὸς τοὺς Σιναίτες ὑπάρχει καὶ εἶναι «ἀνόθευτος». Ἐννοοῦσε προφανῶς ὅτι τὸ κείμενο τοῦ Γενναδίου ποῦ εἶχαν ὑπόψη τους ἦταν γνήσιο. Τὸ πλήρες κείμενο τῆς ἐνθύμησης καὶ τοὺς λόγους ποῦ προκάλεσαν τὸ ἐρώτημα βλ. στὸ ΠΑΤΡΙΝΕΛΗΣ, *Ἀνέκδοτα*, σ. 145. Τῆ γνησιότητα τοῦ ἴδιου κειμένου ἐπιβεβαιῶνεν τὸν 17ο αἰώνα καὶ ὁ Νεκτάριος Ἱεροσολύμων: σὲ ἐπιστολὴ του μὲ ἡμερομηνία 20 Μαρτίου 1674 πρὸς τὸν τσάρο Ἀλέξιο Μιχαήλοβιτς, ἀφοῦ τὸν διαβεβαίωσε ὅτι «τὸ ἰδιόχειρον [τοῦ Γενναδίου] ἡμεῖς... εἶδομεν», ἀντλεῖ ἐπιχειρήματα ἀπὸ ὅσα εἶχε ὑποστηρίξει στὸ κείμενο αὐτὸ «ὁ ἀοίδιμος πατριάρχης» προκειμένου νὰ ἐπιχειρηματολογήσει σχετικὰ μὲ τὴν παραίτηση τοῦ πατριάρχη Νίκωνος, ὑπόθεση ποῦ ἀπασχολοῦσε τότε ἔντονα τὴν ἐκκλησία τῆς Ρωσίας· βλ. πρόχειρα τὸ κείμενο τῆς ἐπιστολῆς τοῦ Νεκταρίου στὸ ΠΑΛΑΙΟΛΟΓΟΣ, *Σχέσεις*, σ. 462-467· τὸ σχετικὸ χωρίο στὴ σ. 465.

π. 10

1455, post 6 Φεβρουαρίου

Πιττάκιο πρὸς τὸν σιναίτη Ἰωακεῖμ μὲ ὑποδείξεις γιὰ τὸ πῶς νὰ δέχονται στὴ μονὴ ἐκείνους τοὺς ὁποίους ὑποπτεύονται γιὰ λατινοφροσύνη.

Ὁ Γεννάδιος συμπληρώνοντας τὸ προηγούμενο πιττάκιο τὸ ὁποῖο μεταφέρει πρὸς τὴ σιναϊτικὴ κοινότητα ὁ γέρον Ἰωακεῖμ ὑποδεικνύει στοὺς μοναχοὺς τί πρέπει νὰ πράξουν ὅταν καταφύγει στὸ μοναστήρι τους κάποιος ἀπὸ τὴν Κρήτη, τὴν Πελοπόννησο ἢ τὰ νησιά καὶ ὑποπτεύονται πῶς εἶναι λατινόφρων. Ἡ ἀπάντησι τοῦ πατριάρχη εἶναι, πῶς πρέπει νὰ τὸν δεχθοῦν ἐφόσον ἐπιδείξει ἔμπρακτὴ μεταμέλεια καὶ δώσει ὁμολογία πίστεως καὶ ὑπόσχεσι. Αὐτὸ ἄλλωστε ἔπραξαν σὲ ἀνάλογες περιπτώσεις καὶ στὸ Πατριαρχεῖο, διότι εἶναι σύμφωνο καὶ μὲ τὶς ἀποφάσεις τῶν συνόδων καὶ μὲ τὴν ἀπόφασιν τοῦ Ἰησοῦ νὰ δεχθεῖ τὴ μετάνοια τοῦ Πέτρου.

Παράδοσι. Τὸ πρωτότυπο καὶ αὐτοῦ τοῦ πιττακίου σώζοταν στὸ «ἐν Καίφω σιναϊτικὸν μετόχιον» τουλάχιστον ὡς τὸν 17ο αἰ., σύμφωνα μὲ τὴ μαρτυρία τοῦ Νεκταρίου Ἱεροσολύμων (*Ἐπιτομή*, σ. 224), σήμερα ὁμως λανθάνει καὶ αὐτὸ (πβ. π. 9). Τὸ κείμενό του παραδίδεται ἀπὸ πολλαπλὰ ἀντίγραφα, καθὼς

γνώρισε μιά παράλληλη με τὸ προηγούμενο πιττάκιο χειρόγραφο παράδοση. Ἐνδεικτικά ἀναφέρουμε τοὺς σιναΐτικους κώδικες 1609, φ. 463^v-464^v καὶ 1755, φ. 374^r-376^v. τοὺς ἀθωνικούς Μ. Λαύρας Α 7, φ. 52^v-53^v καὶ Ἰβήρων 520, φ. 143^v-144^r. τὸν παρισινὸ κώδικα Gr. 1295, φ. 7^v-8^r. τὸν βατικανὸ Ottob. gr. 418, φ. 192^r-193^v. τὸν μαρκανὸ Gr. III. 5 (Coll. 1077, olim Nanianus CCXXIX), φ. 328^{r-v} καὶ τὸν κώδικα τοῦ Τουρίνου 319 (C. V. 21), φ. 371^{r-v}, κώδικας ποὺ διασώθηκε ἀπὸ τὴν πυρκαγιά τοῦ 1904.

Π ρ ο σ φ ὶ ν η σ η . † *Τιμώτατε ἐν ἱερομονάχοις κϋρ Ἰωακεῖμ.*

In cipit. Ἐπειδὴ ἔλαθεν ἡμᾶς τοῦτο καὶ

Χ ρ ο ν ο λ ό γ η σ η . Στὸ πιττάκιο δὲν παραδίδεται ὁ χρόνος γραφῆς του· εἶναι ὁμως φανερό ὅτι συνδέεται ἄμεσα μετὰ τὸ πιττάκιο τῆς 6ης Φεβρουαρίου 1455 (π. 9). Φαίνεται ὅτι ὁ πατριάρχης, ἀφοῦ ἔγραψε τὸ προηγούμενο γράμμα πρὸς τὸν Μάξιμο καὶ τοὺς λοιποὺς μοναχοὺς τοῦ Σινᾶ, θυμήθηκε κάποιον ζήτημα ποὺ τοῦ εἶχαν θέσει καὶ τὸ ὁποῖο εἶχε ἀφήσει ἀναπάντητο· σπεύδει λοιπὸν νὰ δώσει στὸν Ἰωακεῖμ, ὁ ὁποῖος θὰ μεταφέρει τὸ πιττάκιό του πρὸς τὴ μονή, ἕνα συμπληρωματικὸ γράμμα μετὰ τὶς ὑποδείξεις του. Κατὰ συνέπεια, ἡ χρονολόγησή του πρέπει νὰ τοποθετηθεῖ μετὰ τὴν 6η Φεβρουαρίου τοῦ 1455.

Ἔ κ δ ο σ η . ΝΙΚΗΦΟΡΟΣ, *Εὐθύμιος Ζιγλαβηνός*, σ. 9β'-9γ' ἀπὸ τὸν κώδικα τῆς Λαύρας: ΓΕΝΝΑΔΙΟΥ, *Ἄπαντα*, τ. 4, σ. 206-207 καὶ ἀπὸ τὸν παρισινὸ κώδικα 1295· νεότερη ἔκδοση *Ἐπίσημα*, ἀρ. 4, σ. 70-71.

Β ι β λ ι ο γ ρ α φ ί α . ΝΕΚΤΑΡΙΟΣ, *Ἐπιτομή*, σ. 223-224· ΑΠΟΣΤΟΛΟΠΟΥΛΟΣ, *Ἱερὸς Κῶδιξ*, σ. 71 σημ. 1· BLANCHET, *Scholarios*, σ. 173-176.

Σ χ ο λ ι α σ μ ό ς . Ὁ πρῶτος ἐκδότης τοῦ κειμένου, ὁ Νικηφόρος Καλογεράς, θεώρησε ὅτι τὸ πιττάκιο ἀπευθυνόταν σὲ λαυριώτη μοναχὸ ὀνόματι Ἰωακεῖμ (*Εὐθύμιος*, σ. 9β'), ἐπειδὴ ἐντόπισε τὸ κείμενό του σὲ χειρόγραφο ἀποκειμένο στὴ βιβλιοθήκῃ τῆς Μεγίστης Λαύρας τοῦ Ἁθῶ. Ὁ Νεκτάριος Ἱεροσολύμων ὁμως ὑποστήριξε πὼς πρόκειται γιὰ σιναΐτη μοναχὸ (*Ἐπιτομή*, σ. 224). Πράγματι, ὁ Γεννάδιος ἀπευθύνει τὸ δεῦτερο πιττάκιό του στὸν ἱερομόναχο Ἰωακεῖμ, ὁ ὁποῖος τὸν εἶχε ἐπισκεφθεῖ, μαζὶ μετὰ τὸν καλόγηρο Γρηγόριο, γιὰ νὰ τοῦ μεταφέρει «τὰς γραφάς» τοῦ Μαξίμου καὶ νὰ τοῦ ἀφηγηθεῖ τὰ συμβαίνοντα στὴ μονὴ Σινᾶ. Ἡ BLANCHET, *Scholarios*, σ. 175, ἰσχυρίζεται ὅτι τὸ γράμμα αὐτὸ δὲν μπορεῖ νὰ θεωρηθεῖ ἐπίσημο κείμενο, ὅπως τὸ προηγούμενο, ἀλλὰ ἕνα ἰδιωτικὸ σημεῖωμα μετὰ τὸ ὁποῖο ὁ Γεννάδιος ἐξέφραζε τὶς ἀπόψεις του γιὰ τὸν τρόπο χειρισμοῦ τῶν ὑπόπτων γιὰ λατινοφροσύνη. Τὸ γεγονός ὥστόσο ὅτι τὴν ἴδια πολιτικὴ εἶχε ἦδη ἐφαρμόσει ὁ ἴδιος στὸ Πατριαρχεῖο («ὅπερ ἐποιήσαμεν καὶ ἡμεῖς εἰς τὸ πατριαρχεῖον», *Ἐπίσημα*, σ. 70 στ. 15' πβ. καὶ ὅσα ἀναφέρουμε πῶς πάνω, στὴν π. 3) δείχνει ὅτι δὲν ἐπρόκειτο γιὰ μιὰ ἀπλή νουθεσία ποὺ δὲν ἤθελε ὁ Γεν-

νάδιος νά γίνει εϋδύτερα γνωστή. Ἄλλωστε στοῦ κείμενου τοῦ πιττάκιου ὁ πατριάρχης παραίνει τόν Ἰωακείμ νά μὴν παραλείπει νά ἀνακινώσει τίς ὑποδείξεις του στοὺς μοναχοὺς τῆς μονῆς: «γράφομεν τοῦτο... διὰ καλλίονα ἐνθύμησιν ὑμῶν καὶ πληροφορίαν τῶν ἀδελφῶν» (*Επίσημα*, σ. 70 στ. 3-4).

π. 11

1455, 20 Φεβρουαρίου

Πιττάκιο μὲ τὸ ὅποιο καλεῖται ἡ σιναίτικὴ μοναστικὴ κοινότητα νά ὑποδεχθεῖ τοὺς δύο μοναχοὺς ποὺ ἐπιστρέφουν καὶ νά τοὺς παραχωρήσει τὸ «κάθισμα» τοῦ Προδρόμου.

Ὁ πατριάρχης Γεννάδιος ἀπευθύνεται στοὺς μοναχοὺς τοῦ Σινᾶ μὲ ἓνα πιττάκιο τὸ ὅποιο φέρουν μαζί τους ὁ γέρον Ἰωακείμ καὶ ὁ καλόγηρός του Γρηγόριος. Ζητᾶ ἀπὸ τὴ μοναστικὴ κοινότητα νά τηρεῖ τίς ἐντολές τίς ὁποῖες κατέγραψε στὸ προηγούμενο πιττάκιό του (**π. 9**), τὴν καλεῖ νά ζεῖ εἰρηνικά καὶ ἔξαιρει τὴν ἀρετὴ καὶ τὴν ἐπιμέλεια τοῦ ἐπισκόπου Σιναίου. Εὐχεται νά μπορέσει νά ἐκπληρώσει τὴν ἐπιθυμία του νά ἐπισκεφθεῖ τὸν Πανάγιο Τάφο καὶ τὴ μονὴ τῆς Ἁγίας Αἰκατερίνης καὶ τοὺς ζητᾶ νά ξεχάσουν τὰ σκάνδαλα ποὺ προκάλεσαν κάποιοι ἀμαθεῖς καὶ κακῆς διαθέσεως ἄνθρωποι. Οἱ μοναχοὶ ποὺ ἐπιστρέφουν στὴ μονὴ ἔρχονται πλέον μὲ ἀγάπη καὶ προθυμία γιὰ συνδιαλλαγὴ. Ἀξιώνει λοιπὸν ὁ πατριάρχης νά τοὺς δεχτοῦν οἱ Σιναῖτες μὲ ἀγάπη καὶ νά τοὺς παραχωρήσουν τὸ «κάθισμα» τοῦ Προδρόμου καὶ ἐκεῖνοι θὰ ἀπονέμουν τὴν ὀφειλόμενη ὑποταγὴ στὴ μονὴ καὶ στὸν ἐπίσκοπο.

Παράδοση. Τὸ πιττάκιο ἐντοπίστηκε ἀνάμεσα στὰ εὐρήματα τοῦ Σινᾶ τοῦ ἔτους 1975· τὸ εὐρημα ἔκανε γνωστὸ ὁ σιναίτης μοναχὸς ΓΡΗΓΟΡΙΟΣ, *Ἀρχαιακὸν ὄλικόν*, σ. 575, καὶ ἔδωσε τὸ πανομοιότυπο τοῦ ἐγγράφου (*Στὸ ἴδιον*, τ. 2, σ. 250) χωρὶς ὅμως νά ἐκδώσει τὸ κείμενο.

Προσφώνηση. Ἰ' Οσιώτατοι ἱερομόναχοι καὶ μοναχοὶ οἱ ἐνασκούμενοι τῆς ἱερωτάτης μονῆ τοῦ Σιναίου, ἠγαπημένοι υἱοὶ τῆς ἡμῶν [μετριότητος] [...] τῶ κοινῶ πάντων π(α)τρ(ι)ῶν, χάριν καὶ ἔλεος καὶ εἰρήνην ἐπευχόμεθα ὑμῖν ἀπὸ Θε(ο)ῦ παντοκράτορος.

Ἰ' Οσιώτατοι ἱερομόναχοι καὶ μοναχοὶ οἱ ἐνασκούμενοι τῆς ἱερωτάτης μονῆ τοῦ Σιναίου, ἠγαπημένοι υἱοὶ τῆς ἡμῶν [μετριότητος] [...] τῶ κοινῶ πάντων π(α)τρ(ι)ῶν, χάριν καὶ ἔλεος καὶ εἰρήνην ἐπευχόμεθα ὑμῖν ἀπὸ Θε(ο)ῦ παντοκράτορος.

Ἡ ὑπογραφή τοῦ Γενναδίου Β' στὴν **π. 11**

Incipit. Παρά τῶν εὐλαβεστάτων μοναχῶν τοῦ
Χρονολογίου. Φεβρουαρίου κ'.

Ἐπογραφή. † Ὁ δοῦλος τῶν τέκνων τοῦ Θεοῦ, ὁ ταπεινὸς Γεννάδιος:–

Χρονολόγησι. Ἡ ἡμερομηνία ποῦ σημειώνεται στὸ κείμενο εἶναι «Φεβρουαρίου κ'». Δεδομένου ὅτι τὸ πιττάκιο αὐτὸ συνδέεται ἄμεσα μὲ τὸ πιττάκιο τῆς 6ης Φεβρουαρίου (π. 9) καὶ παράλληλα εἶναι φανερὸ ἀπὸ τὴν ὑπογραφή καὶ τὸ ὄψος τοῦ Γενναδίου ὅτι τὸ γράφει ὅταν ἦταν πατριάρχης, τὸ πιττάκιο πρέπει νὰ χρονολογηθεῖ στὸ 1455, διότι τὸν Φεβρουάριο τοῦ 1456 ὁ Γεννάδιος εἶχε πλέον παραιτηθεῖ πβ. καὶ ὄσα σημειώνονται στὴ «Χρονολόγησι» τῆς π. 9.

Ἐκδοσι. Ἐπίσημα, ἀρ. 5, σ. 73-75.

Βιβλιογραφία. ΓΡΗΓΟΡΙΟΣ, Ἀρχειακὸν ὕλικόν, τ. 1, σ. 574-575.

Σχολιασμός. Τὸ πιττάκιο αὐτὸ εἶναι τὸ ἀρχαιότερο σωζόμενο ἔγγραφο ποῦ φέρει τὴ χαρακτηριστικὴ ὑπογραφή τοῦ Γενναδίου: «† Ὁ δοῦλος τῶν τέκνων τοῦ Θεοῦ, ὁ ταπεινὸς Γεννάδιος». Πρέπει νὰ σημειωθεῖ ὅτι, ἐνῶ τὸ πιττάκιο τῆς 6ης Φεβρουαρίου 1455 (π. 9) ἀπευθυνόταν πρὸς τὸν μοναχὸ Μάξιμο, ἐδῶ ὁ Γεννάδιος ἀναφέρει ὡς ἀποδέκτη ἐκείνου τοῦ πιττακίου κάποιον «Ματθαῖο»: πρόκειται προφανῶς γὰρ lapsus τοῦ Γενναδίου. Τὸ νέο αὐτὸ εὑρημα τοῦ Σινᾶ ἔρχεται νὰ συνδεθεῖ μὲ τὰ ὡς τώρα γνωστὰ πιττάκια καὶ νὰ μᾶς δώσει τὴ λύση τῆς ὑποθέσεως. Φαίνεται πῶς οἱ δύο μοναχοὶ ποῦ πῆγαν στὴν Κωνσταντινούπολη, ὁ Ἰωακείμ καὶ ὁ καλόγηρός του Γρηγόριος, εἶχαν διαφωνήσει μὲ τοὺς μοναχοὺς τοῦ Σινᾶ σὲ θέματα δογματικὰ καὶ λειτουργικὰ: τὰ στοιχεῖα μάλιστα δείχνουν πῶς τὶς ἴδιες ἀπόψεις εἶχε καὶ ὁ ἐπίσκοπος Σινᾶ. Οἱ διαφωνοῦντες θέλησαν νὰ ἐνισχύσουν τὶς θέσεις τους μὲ τὴ γνώμη τοῦ ἴδιου τοῦ πατριάρχη Κωνσταντινουπόλεως. Ὅμως ὁ πατριάρχης τοὺς ἔπεισε νὰ ἐπιστρέψουν στὴ μονὴ καὶ νὰ εἰρηνεύσουν. Τὶς ἀπαντήσεις του στὰ ζητήματα ποῦ εἶχαν προβληματίσει τοὺς ἐκεῖ μοναχοὺς τὶς ἐξέθεσε ὁ Γεννάδιος γραπτῶς στὸ προηγούμενο πιττάκιο (π. 9) καὶ στὸ συμπλήρωμά του (π. 10). Τώρα ἀξιώνει ἀπὸ ὅλους τοὺς Σινάιτες νὰ συνδιαλαγοῦν, νὰ εἰρηνεύσουν καὶ τοὺς παροτρύνει νὰ παραχωρήσουν τὸ «κάθισμα» τοῦ Προδρόμου στοὺς διαφωνήσαντες ἀδελφούς τους.

π. 12

[1455, τέλη – 1456, Ἰανουάριος]

Ἀποκρίσεις σὲ ἐρωτήματα ποῦ ἔθεσε ὁ δεσπότης τῆς Σεβρίας Γεώργιος Βρανκονίε σχετικά μὲ λειτουργικὰ καὶ κανονικὰ ζητήματα.

[1] Ἡ Ἐκκλησία ἀποδέχεται τὴν ἐρμηνεία τοῦ Θεοφυλάκτου Ἀχρίδος [σὲ

βιβλία τῆς Παλαιᾶς καὶ Καινῆς Διαθήκης] καὶ [τὴν Ἐκκλησιαστικὴ Ἱστορίαν] τοῦ [Νικηφόρου Καλλίστου τοῦ] Ξανθοπούλου: τὰ ἔργα εἶναι ἀπολύτως ὀρθόδοξα καὶ ἐπομένως ἂν κατὰ φαίνεται ὡς καινοδοξία, πρέπει νὰ ὀφείλεται στὴ σερβικὴ μετάφραση. Τὰ «διπλοκατηχούμενα» λέγονται μόνον σὲ λειτουργίες προηγουμένων. Ὁ ἁγιασμός τῶν Θεοφανείων λαμβάνεται πρὶν ἀπὸ τὸ ἀντίδοιο. [2] Ἡ ὕψωση τῆς «παναγίας» γίνεται τῇ Μεγάλῃ Πέμπτῃ ἐντὸς τοῦ ἱεροῦ βήματος. [3] Ὁ Ἰούδας ἔζησε λίγο διάστημα μετὰ τὴν προδοσία, σύμφωνα μὲ τὸ βιβλίον τῶν Πράξεων. [4] Σὲ ἅγια τράπεζα ποὺ μολύνθηκε κάνουμε πρῶτα ἁγιασμό καὶ κατόπιν τελοῦμε τὴν εὐχαριστία. Ἄν παρέλθουν σαράντα ἡμέρες, λειτουργεῖται ἀνεμπόδιστα. [5] Ἄν ἱερέας πιεῖ νερὸ τῇ νύχτῃ λόγω δίψας ἢ ὅποια προκλήθηκε ἀπὸ πολυφαγία καὶ μέθη, δὲν ἐπιτρέπεται νὰ λειτουργήσῃ. Ὁ λαϊκὸς σὲ κάθε περίπτωση μπορεῖ νὰ λάβῃ ἀντίδοιο. [6] Ὁ ἱερέας ποὺ ἔφθασε στὸ ναὸ μετὰ τὴν προσκομιδὴ δὲν ἐπιτρέπεται νὰ συλλειτουργήσῃ. [7] Τὰ περὶ ἀναλήψεως στὸν οὐρανὸ τοῦ ξύλου τοῦ Σταυροῦ ἀποτελοῦν ἀνάξια λόγου μυθεύματα. [8] Ὁ αὐθέντης τοῦ τόπου καὶ ἡ σύνοδος μποροῦν νὰ ἐκλέξουν ἀρχιεπίσκοπο καὶ πατριάρχη μᾶς πόλεως, ἀκόμα καὶ ἂν ἡ ἐγκατάσταση ἐκεῖ ὀρθοδόξου ἀρχιερέως δὲν εἶναι πλέον ἐπιβεβλημένη. Πὰ παράδειγμα, ἐκλέγεται μητροπολίτης Ναυπλίου, μολοντὶ ἢ Ναυπακτος ὑπάγεται στοὺς Λατίνους. Ὁ Ρωσὶας λέγεται Κιέβου καὶ πάσης Ρωσίας μολοντὶ ζεῖ στὴ Μόσχα, διότι τὸ Κίεβο εἶναι ὑπὸ τοὺς Λατίνους. Ὅταν ἡ Κωνσταντινούπολις ἦταν ἐπὶ ἐξήντα τρία χρόνια ὑπὸ τοὺς Λατίνους, ἐκλέγονταν πατριάρχες Κωνσταντινουπόλεως, μολοντὶ ζούσαν στὴ Νίκαια. Σὲ αὐτὲς τὶς περιπτώσεις ὁ τοπικὸς ἐπίσκοπος μετατίθεται σὲ ἄλλῃ ἐπαρχίᾳ, ἐπὶ ὧς ἂν ἔχει ἤδη μίαν μετάθεσιν, ὁπότε γιὰ νὰ μὴ γίνῃ τριεπίσκοπος σχολάζει «διὰ τὸ κοινὸν συμφέρον». [9] Ἐπίσκοπος ἢ πατριάρχης μπορεῖ νὰ λειτουργήσῃ χωρὶς τὴν παρουσία διακόνου μόνον σὲ περιπτώσεις ἰδιωτικῆς καὶ ὄχι δημόσιας λειτουργίας. [10] Ἐνας ἀρχιερέας μπορεῖ νὰ μετατεθεῖ σὲ ἄλλῃ ἔδρα μίαν μόνον φορὰ, διότι ἄλλως θὰ καταστῇ τριεπίσκοπος, ποὺ ἀπαγορεύεται ἀπὸ τὸ κανονικὸ δίκαιο. [11] Ὁ ἐπίσκοπος δύναται νὰ ἐπιβάλλῃ μόνον πνευματικὰς ποινὰς, ὄχι σωματικὰς ἢ χρηματικὰς. Τυχὸν κολάσιμες καὶ κατὰ τὸ κοσμικὸ δίκαιο ἐκκλησιαστικὰς πράξεις τιμωροῦνται ἀπὸ τὴν κοσμικὴ ἀρχή. [12] Ὁ ἐπίσκοπος ἐξετάζει ἂν ἕνας ἔγγαμος ἐκάρη μοναχὸς παρὰ τὴ θέλησιν τῆς συζύγου καὶ ἀποφασίζει γιὰ τὸ κύρος τῆς κοινῆς καὶ τὸ ἐξ αὐτῆς διαζύγιον τῶν συζύγων. [13] Ὁ ἱερέας δὲν ἐπιτρέπεται νὰ ἀνοεῖ ἐμπορία ἢ ἄλλα κοσμικὰ ἐπαγγέλματα καὶ λειτουργήματα. [14] Ὁ μέθυσος ἱερέας ἀποκλείεται ἀπὸ τὴν ἱερωσύνην. [15] Πατὴρ πρέπει νὰ τελοῦμε τὴν προσευχὴν στραμμένοι πρὸς τὴν Ἀνατολή. [16] Ἐνα σκεῦος μιανθὲν ἀχρηστεύεται ἂν εἶναι εὐτελεές· ἄλλως χρησιμοποιεῖται ἀφοῦ ἁγιασθῇ. Τὰ μιανθέντα βρώσιμα πρέπει νὰ καταστρέφονται. [17] Ὁ ἐμέσας δύναται νὰ μεταλάβῃ ὑπὸ ὀρισμένους μόνον προϋποθέσεις. [18] Τὰ ζῶα ποὺ ἔχουν φονευθῆ ἀπὸ θηρία ἢ παιδιὰ μποροῦν νὰ καταναλωθῶν, ὄχι ὅμως ὅσα φονεύθηκαν ἀπὸ

γυναῖκες. [19] Ὁ «τρίτος οὐρανός» εἶναι ὁ τρίτος τρόπος θέασης τοῦ Θεοῦ· ὁ πρῶτος εἶναι ὁ ἔμπυρος, πού ἔχει τὰ ἀστέρια· ὁ δεύτερος, τὸ στερέωμα· καὶ ὁ τρίτος, ἐκεῖ ὅπου ἀνέρχονται οἱ ψυχῆς περιμένοντας τὴ Δευτέρα Παρουσία γιὰ νὰ ἐνωθοῦν μὲ τὰ σώματα καὶ νὰ ὀλοκληρωθοῦν στὸν νοητὸ παράδεισο, ἐκεῖ ὅπου βρίσκεται ἡ ψυχὴ τοῦ Παύλου. Κατ' οὐσίαν ὁ τρίτος οὐρανός εἶναι ὁ παράδεισος. [20] Ἡ φράση τοῦ Εὐαγγελίου: «νάρδου πιστικῆς πολυτίμου» ἀναφέρεται στὰ ὑλικά μὲ τὰ ὁποῖα ὁ Μωσῆς ἔφτιαξε τὸ πολῦτιμο μύρο μὲ τὸ ὁποῖο ἄλειψε τοὺς ἱερεῖς ἀπὸ κεφαλῆς ἕως ποδῶν: τὰ ἄνθη σμύρνης, τὸ εὐώδες κιννάμωμον, τὴν ἴριδα, τὸν εὐώδη κάλαμο καὶ τὸ λάδι.

Π α ρ ἄ δ ο σ η . Τὸ πρωτότυπο λανθάνει, τὸ κείμενο ὁμως παραδίδεται ἀπὸ πολλαπλὰ ἀντίγραφα: ἀπὸ τὸ σιναϊτικὸ χφ 1609, φ. 424^v-426^v: τὸ χφ Δρέσδης A 187, σ. 512-516· τὰ πατριακά χφ 540 (ΦΜ), φ. 23^r-24^v καὶ τὸ χφ 447 (YMZ), φ. 353^v-354^v: τὸν μαρριανὸ Gr. III. 5 (Coll. 1077, olim Nanianus CCXXIX), φ. 247^v-248^r καὶ 402^r, τὸ Ἁγίου Στεφάνου Μετεώρων 22, φ. 255^v-256^v: τέλος, ἀπὸ χειρόγραφο πού ἀνήκει στὸν Μανουὴλ Γεδεών, σύμφωνα μὲ δήλωσή του, καὶ σήμερα λανθάνει.

Ἐ π ι ρ ο φ ῆ . (στὰ μεταγενέστερα ἀντίγραφα): *Ζητήματα καὶ ἐρωτήσεις τοῦ εὐσεβεστάτου δεσπότην Σερβίας κνρ Γεωργίου πρὸς τὸν πατριάρχη κνρ Γεννάδιον τὸν Σχολάριον Κωνσταντινουπόλεως*:- *Ἀποκρίσεις τοῦ πατριάρχου*.

In c i p i t . *Ἠρώτησας περὶ τῆς ἐξηγήσεως τοῦ*

Χ ρ ο ν ο λ ὸ γ η σ η . Τὸ κείμενο ἔχει παραδοθεῖ ἀχρονολόγητο, πρόκειται ὁμως ἀναμφίβολα γιὰ πράξη πού ἐντάσσεται στὴν πρώτη πατριαρχία τοῦ Γενναδίου, ἀφοῦ ὅταν ἐπανῆλθε γιὰ δευτέρα φορά στὸ Πατριαρχεῖο, ὁ σέρβος δεσπότης εἶχε πεθάνει (24 Δεκεμβρίου 1456). Ἀπὸ τίς ἀπαντήσεις τοῦ Γενναδίου ἐκείνη πού μπορεῖ νὰ βοηθήσει στὴ χρονολόγησή του γράμματος εἶναι αὐτὴ πού σημειώνεται στὸν ἀριθμὸ [8], ὅπου ὁ Βρανκοβίτς τοῦ θέτει τὸ ζήτημα ἂν εἶναι νόμιμο νὰ ἐκλεγεῖ ἀρχιεπίσκοπος ἡ πατριάρχης πού θὰ φέρεי τὸ ὄνομα τόπου πού ἔχει ἤδη καταληφθεῖ. Προφανῶς τὸ ἐρώτημα ἀφοροῦσε τὴ δυνατότητα ἐκλογῆς νέου πατριάρχου Ρεέ, πόλη πού εἶχε καταληφθεῖ ἀπὸ τοὺς Ὀθωμανούς. Δεδομένου ὅτι ὁ Γεννάδιος ἀποχώρησε ἀπὸ τὸ Πατριαρχεῖο τὸν Ἰανουάριο τοῦ 1456, οἱ ἀπαντήσεις του πρέπει νὰ διατυπώθηκαν πρὶν ἀπὸ τὴν ἡμερομηνία αὐτή, ἴσως στὰ τέλη τοῦ 1455 καὶ πιθανότατα μετὰ τὸν Ὀκτώβριο τοῦ 1455 ὅποτε πέθανε ὁ πατριάρχης Ρεέ Νικόδημος καὶ ἀνέκυψε τὸ ζήτημα τῆς διαδοχῆς του.

Ἐ κ δ ο σ η . ΓΕΔΕΩΝ, *Παραλειπόμενα*, σ. 171-172 καὶ ΓΕΔΕΩΝ, *Κανονικαὶ διατάξεις*, σ. 26-30 ἀπὸ τὸ πατριακὸ χφ 540 (ΦΜ) (μερικὴ ἐκδοσὴ τοῦ κειμένου καὶ στὶς δύο περιπτώσεις): DOBSCHÜTZ, *Ein Schreiben*, σ. 247-252 ἀπὸ τὸν κώδικα Δρέσδης A 187· ΓΕΝΝΑΔΙΟΥ, *Ἄπαντα*, τ. 4, σ. 207-211 μὲ βάση τίς προηγούμενες ἐκδόσεις· πρόσφατα ΡΑΪΖΙ-ΑΠΟΣΤΟΛΟΠΟΥΛΟΥ, *Gennadios – Branković*, σ. 106-

116 με βάση όλα τα μνημονευόμενα στην «Παράδοση» χειρόγραφα (τὸ κείμενο δίνεται καὶ σὲ ἀγγλικὴ ἀπόδοση).

Βιβλιογραφία. DOBSCHÜTZ, *Ein Schreiben*, σ. 253-257· SUBOTIĆ, *Pecki patrijarh*, σ. 218-224· ΤΑΧΙΑΟΣ, *Περὶ καταργήσεως*, σ. 202-211· PODSKALSKY, *Theologische Literatur*, σ. 235, 265-266, 508-509· ΜΕΝΕΒΙΣΟΓΛΟΥ, *Μελετήματα*, σ. 176· LASCARIS, *Joachim*, σ. 10-11· ΡΙΤΣΑΚΙΣ, *Canonica*, σ. 279-280.

Σχολιασμός. Ἡ ἐπιγραφή μετὴν ὁποία σώζεται τὸ κείμενο πρέπει νὰ τέθηκε ἀπὸ μεταγενέστερο τῆς ἐποχῆς τοῦ Γενναδίου γραφέα, ἐπειδὴ εἶναι γνωστὸ πὼς δὲν συνήθιζε νὰ χρησιμοποιεῖ τὸν τίτλο τοῦ «οἰκουμενικοῦ». Εἶναι ἐξάλλου ἔκδηλο πὼς ἡ χειρόγραφη παράδοση ἀποσιωπᾷ τὸ εἰσαγωγικὸ τμήμα τοῦ γράμματος, στὸ ὁποῖο θὰ ὑπῆρχαν ἡ προσφώνηση καὶ κάποια εἰδικότερα στοιχεῖα. Τὰ «διπλοκατηχούμενα» ποὺ ἀναφέρονται στὴν πρώτη ἀπάντηση (ΡΑΪΖΙ-ΑΡΟΣΤΟΛΟΠΟΥΛΟΥ, *Gennadios – Branković*, σ. 106 [1γ]) εἶναι οἱ διπλῆς αἰτήσεις ὑπὲρ τῶν κατηχουμένων κατὰ τὴ διάρκεια ἑνὸς τμήματος τῆς Τεσσαρακοστῆς. Περισσότερα σχόλια βλ. στὴ μελέτη ΡΑΪΖΙ-ΑΡΟΣΤΟΛΟΠΟΥΛΟΥ, *Gennadios – Branković*, σ. 95-105.

ΠΡΑΞΕΙΣ

πού λανθασμένα ἔχουν ἀποδοθεῖ στὸν Γεννάδιο Β' (ἀ' πατριαρχία)

Συνοδικὴ πράξις τοῦ μητροπολίτη Ρόδου Νείλου. Καθὼς τὸ κείμενο παραδίδεται χωρὶς τὸ ὄνομα τοῦ πατριάρχου ποὺ τὸ ἐξέδωσε, εἶχε θεωρηθεῖ, λανθασμένα, πὼς πρόκειται γὰρ πράξις ποὺ θὰ πρέπει νὰ προσγραφεῖ στὴν πρώτη πατριαρχία τοῦ Γενναδίου. Νεότερες ὡστόσο ἔρευνες ἔδειξαν ὅτι ἡ πράξις ἐκδόθηκε τὸ 1455 ἀπὸ τὸν ἐδρευόντα στὴ Ρώμη ἐνωτικὸ πατριάρχη Γρηγόριο.

In c i p i t . Οἱ καλῶς διακονήσαντες βαθμὸν ἑαυτοῖς

* Ἐκδοσις. *EK* 9 (1867), 563-567 ἀπὸ τὸ παπιακὸ χειρόγραφο YMZ' (447) [= *Πανδώρα* 18 (1868), 452-454].

Βιβλιογραφία. ΠΑΤΡΙΝΕΛΗΣ, *Γρηγόριος Γ'*, στλ. 735· DARROUZÈS, *Regestes* VII, N. 3409, σ. 66-67· *Ἐπίσημα*, σ. 21-22.

Γράμμα ἐλεημοσύνης μὲ τὸ ὁποῖο ἐφοδιάζονται οἱ ἔχοντες ἀνάγκη ἄμεσης βοήθειας ἕξαιτίας τῶν δεινῶν ποὺ προκάλεσαν τὰ πολεμικὰ γεγονότα τῆς Ἀλώσεως. Τὸ κείμενο παραδίδεται ἀπὸ τὸ χειρόγραφο 276 τῆς Βιβλιοθήκης τοῦ Πατριαρχείου Ἱεροσολύμων, χωρὶς νὰ ἀναγράφεται τὸ ὄνομα τοῦ Γενναδίου ἀλλὰ προσγράφηκε σὲ αὐτόν, μὲ κάποιες ἐπιφυλάξεις, ἐπειδὴ θεωρήθηκε ὅτι αὐτὸς λογικὰ ἔπρεπε νὰ τὸ εἶχε συντάξει, ὡς ὁ πρῶτος μετὰ τὴν Ἀλωση πατριάρχης. "Ἐνα ἄλλο ὁμως χειρόγραφο ποὺ παραδίδει τὸ ἴδιο κείμενο ἀναγράφει στὴν ἐπιγραφὴ του τὸ ὄνομα τοῦ συντάκτη του: «τοῦ Μολδοβλαχίας Ἰωακείμ σύνθεσις». Τὸ σημεῖωμα αὐτὸ σὲ συνδυασμὸ μὲ τὸ γεγονός ὅτι ὁ ἀναφερόμενος Ἰωακείμ εἶχε ἐκδιωχθεῖ ὡς ἐνωτικὸς ἀπέκλεισε κάθε συνάφεια τοῦ κειμένου μὲ τὸν Γεννάδιο Σχολάριο. Στὴ γνωστὴ ὡς τώρα χειρόγραφη παράδοση τοῦ κειμένου ἄς προστεθεῖ καὶ τὸ *Par. gr.* 2671, φ. 395^v-397^r. Τὸ *χφ Vat. gr.* 2416, φ. 107, ἀντιγράφει ἀπὸ τὸ *χφ. ΜΠΤ* 276 μόνο τὴν πρώτη παράγραφου τοῦ κειμένου, τὸ ὁποῖο ἀποδίδει στὸν Γεννάδιο Β'.

Προσφώνηση. *Οἱ ἀπανταχοῦ [εὐρισκόμενοι χριστιανοί, ἀρχιερεῖς, ἱερεῖς, μονάζοντες καὶ ἅπας ὁ Κν(ρίον) χριστῶννμος καὶ εὐλογημένος λαός].*

In c i p i t . Ἰστε ἀκριβῶς πάντες ὅπως συγχωρήσει

* Ἐκδοσις. ΛΑΜΠΡΟΣ, *Ἐγκύκλιος*, σ. 465-467 (τμήμα μόνον ΟΥΔΟΤ, *Acta* II, σ. 10) ἀπὸ τὸ χειρόγραφο 276 τῆς Βιβλιοθήκης τοῦ Πατριαρχείου Ἱεροσολύμων καὶ ΛΑΥΡΙΩΤΗΣ, *Ἄγιορειτικὰ Ἀνάλεκτα*, σ. 79-81 ἀπὸ τὸ χειρόγραφο Λαύρας Ω 31.

Βιβλιογραφία. ΛΑΣΚΑΡΙΣ, *Joachim*, σ. 1-6· *Ἐπίσημα*, σ. 21.

ΙΣΙΔΩΡΟΣ Β΄

Ἰανουάριος 1456 – 31 Ματίου 1462

π. 13

1456, Ίανουάριος

Ἐκλογή τοῦ ἱερομονάχου Ἰσιδώρου ὡς πατριάρχη Κωνσταντινουπόλεως.

Ἐοῦ Ἰσιδώρου, ἱερομόναχος στή μονή Ξανθοπούλων, ἐκλέγεται πατριάρχης Κωνσταντινουπόλεως μετὰ τὴν παραίτηση τοῦ Γενναδίου.

Μνεΐα. «Ὁ γὰρ κῦρις Γεννάδιος... καλέσας σύνοδον ἀρχιερέων, ἐποίησε παραίτησιν. Καὶ γέγονε πατριάρχης ὁ κῦρις Ἰσιδωρος, ἀγιώτατος καὶ πνευματικὸς πατὴρ πάσης τῆς πόλεως»: *Ἐκθεις χρονική*, σ. 20 στ. 18-20.

Χρονολόγησις. Δὲν ἔχομε ρητὴ ἡμερομηνία γιὰ τὴν ἀνοδο τοῦ Ἰσιδώρου, στηριζόμενοι ὁμοίως στὸ γεγονός πῶς στὸν «Κατάλογο» τοῦ Ἀγαλλιανοῦ γιὰ τοὺς πατριάρχες μετὰ τὴν ἄλωση σημειώνεται ὅτι ὁ Ἰσιδωρος πατριάρχευσε «ἔτη ζ', μῆνες β' ἡμισυ» (ΑΠΟΣΤΟΛΟΠΟΥΛΟΣ, *Σωφρόνιος*, σ. 54) καὶ πῶς ἡ βέβαιη λήξις τῆς θητείας του ἦταν ἡ 31η Μαρτίου 1462, ἡμέρα τοῦ θανάτου του (Ἀγαλλιανός, *Λόγοι*, σ. 118 στ. 990-991), μποροῦμε νὰ ὑπολογίσουμε ὅτι ἡ πατριαρχία του ἄρχισε περὶ τὴν 15η Ἰανουαρίου τοῦ 1456. Ἐς σημειωθεῖ πῶς στὴν *Ἐκθειαν Χρονικὴν* δὲν ὀρίζεται ὁ χρόνος ποὺ διάρκεσε ἡ πατριαρχία τοῦ Ἰσιδώρου ἐνῶ στὴν *Ἱστορία Πολιτικὴ Κωνσταντινουπόλεως* ἀναφέρεται πῶς ἡ θητεία διάρκεσε ἓνα μικρὸ διάστημα: «πατριαρχεῦσας ὀλίγον» (σ. 17).

Βιβλιογραφία. ΠΑΤΡΙΝΕΛΗΣ, *Ἀγαλλιανός*, σ. 37 σημ. 169α, 63· LAURENT, *Les premiers*, σ. 245-246· PLP 8306 καὶ 90371· BLANCHET, *Scholarios*, σ. 227, 474-475· ΑΠΟΣΤΟΛΟΠΟΥΛΟΣ, *Σωφρόνιος*, σ. 52-54· JANIN, *Géographie*, σ. 378-379 σχετικὰ μὲ τὴ μονὴ τῶν Ξανθοπούλων.

Σχολιασμός. Γίνεται δεκτὸ πῶς ὁ ἱερομόναχος Ἰσιδωρος ποὺ ἔγινε πατριάρχης μετὰ τὴν παραίτηση τοῦ Γενναδίου ταυτίζεται μὲ τὸν Ἰσιδωρο ποὺ ὑπέγραψε τὸ ἀνθωνωτικὸ κείμενο τοῦ 1445 ὡς «Ἰσιδωρος ταπεινὸς ἱερομόναχος καὶ πνευματικὸς» καὶ διεδραμάτισε ἡγετικὸ ρόλο στὸν ἀνθωνωτικὸ ἀγῶνα.

π. 14

[1456, post Ἰανουάριος]

Ἐπιβεβαίωση τῆς «διακρίσεως» τοῦ Γενναδίου σχετικά μέ τήν ἐφαρμογή τῆς ἀρχῆς τῆς οἰκονομίας σέ ζητήματα γάμου.

Ἐπιβεβαιώνονται ὅσα εἶχαν ἀποφασιστεῖ ἀπό τὸν προηγούμενο πατριάρχη Γεννάδιο, νά ἐφαρμόζονται δηλαδή μέ ἐλαστικότητα οἱ διατάξεις πού διέπουν τὸ δίκαιο τοῦ γάμου λόγω τῶν ἰδιαίτερων συνθηκῶν τίς ὁποῖες προκάλεσε ἡ κατάκτηση.

Μ ν ε ῖ α . «καὶ ἐπὶ τῶν τοῦ... πατριάρχου κύρ Ἰσιδώρου, τὴν τοιαύτην οἰκονομικὴν διάκρισιν καὶ τούτου τηρήσαντος»: Ἀγαλλιανός, *Λόγοι*, ἄνοιξη 1463, ΠΑΤΡΙΝΕΛΗΣ, *Ἀγαλλιανός*, σ. 148 στ. 2059-2061.

Χ ρ ο ν ο λ ό γ η σ η . Κατὰ τὴ μαρτυρία τοῦ Ἀγαλλιανοῦ, «πολλὰ συνοικεῖσια συνῆλθον ἐπὶ τῶν ἡμερῶν ἐκείνου [τοῦ Γενναδίου], πλείω δὲ καὶ ἐπὶ τῶν τοῦ ἐν μακαρίοις ἀοιδίμου πατριάρχου κύρ Ἰσιδώρου» (στ. 2058-2060). Φαίνεται εὐλογο οἱ πολλὲς ὑποθέσεις συνοικεσίων νά μὴν προέκυψαν συσσωρευμένες στὰ τέλη τῆς πατριαρχίας τοῦ Ἰσιδώρου· κατὰ συνέπεια, θά πρέπει νά χρονολογήσουμε τὴν ἀποδοχὴ καὶ ἐπιβεβαίωση τῆς ἀπόφασης τοῦ προκατόχου του στὶς ἀρχές τῆς δικῆς του πατριαρχίας.

Β ι β λ ι ο γ ρ α φ ῖ α . ΠΑΤΡΙΝΕΛΗΣ, *Ἀγαλλιανός*, σ. 70· ΑΠΟΣΤΟΛΟΠΟΥΛΟΣ, *Ἱερὸς Κῶδιξ*, σ. 74-75· BLANCHET, *Scholarios*, σ. 147-148.

Σ χ ο λ ι α σ μ ό ς . Ἡ ἴαλωση καὶ οἱ αἰχμαλωσίες πού ἀκολούθησαν εἶχαν ὡς ἄμεση συνέπεια τὴ διατάραξη τῶν οἰκογενειακῶν σχέσεων τῶν χριστιανῶν. Αὐτὲς τίς περιπτώσεις θέλησε νά διευθετήσει μέ κάποια εὐελξία ὁ Γεννάδιος καὶ ἀποφάσισε τὴν ἐλαστικὴ ἐφαρμογὴ τῶν σχετικῶν διατάξεων σὲ θέματα γάμου (π. 2). Τὴν ἴδια πολιτικὴ φαίνεται πὼς ἀποφάσισε νά συνεχίσει καὶ ὁ διάδοχός του Ἰσιδωρος. Οἱ ὅροι τοῦς ὁποῖους χρησιμοποιεῖ ὁ Ἀγαλλιανός, «τοῦ πατριάρχου κύρ Ἰσιδώρου... τηρήσαντος», δὲν δηλώνουν ρητὰ κάποια συνοδικὴ ἀπόφαση, ὁμως εἶναι πολὺ πιθανὸ ἡ βούληση τοῦ Ἰσιδώρου νά κατοχυρώθηκε μέ ἐπίσημη πράξη, δεδομένου ὅτι τὰ ζητήματα γάμου εἶχαν ἀποτελέσει ἀντικείμενο σφοδρῆς διαμάχης στὸ ἐσωτερικὸ τοῦ Πατριαρχείου. Μιὰ δραματικότερη πτυχὴ τῶν ὑποθέσεων αὐτῶν –καὶ τῶν διλημμάτων πού ἀντιμέτωπος ἡ ἐκκλησιαστικὴ ἀρχὴ στὴν πιστὴ τήρηση τῶν διατάξεων τοῦ οἰκογενειακοῦ δικαίου– ἀποκαλύπτει ὁ Ἀγαλλιανός, ὅταν ἀφηγεῖται πὼς ἐκδόθηκε διάταγμα ἀπὸ τὸν σουλτάνο μέ τὸ ὁποῖο καλοῦνταν ὅσοι χριστιανοὶ κατεῖχαν δούλους εἴτε νά τοὺς ἀπελευθερώσουν ἢ νά τοὺς μεταπωλῆσουν σὲ Τούρκους καὶ πὼς τὸ 1463 ἦταν γενικευμένη ἡ συνήθεια νά τελοῦνται γάμοι μεταξὺ ἀνγλικῶν γιὰ νά ἀποφύγουν τὸ «παιδομάζωμα»: Ἀγαλλιανός, *Λόγοι*, ἄνοιξη 1463, ΠΑΤΡΙΝΕΛΗΣ, *Ἀγαλλιανός*, σ. 148 στ. 2072-2075 καὶ σ. 150 στ. 2131-2136.

π. 15

[1456, Ίανουάριος – 1458 ci.]

Ἔαδεια γὰ τὴν τέλεση τρίτου γάμου.

Κάποιος ὀνόματι Καταφυγιώτης προσῆλθε σὲ ἱερέα τῆς Κωνσταντινουπόλεως γὰ νὰ ζητήσει ἄδεια τελέσεως τρίτου γάμου, δεδομένου ὅτι οἱ δύο προηγούμενες σύζυγοι εἶχαν πεθάνει. Ὁ ἱερέας τὸν ὀδήγησε στὸν ἀρμόδιο ὀφφικιᾶλιο τοῦ Πατριαρχείου Θεόδωρο Ἀγαλλιανό, ὁ ὁποῖος παρουσίασε καὶ τοὺς δύο στὸν πατριάρχη, ἐπειδὴ κατὰ τὴ συνήθεια ἐκεῖνος ἔπρεπε νὰ ἀποφασίζει γὰ τὶς τριγαμίες. Ἡ σύνοδος ἐξ ἀρχιερέων καὶ ὀφφικιᾶλιων καὶ ὁ πατριάρχης ἔλαβαν τὴν ἀπόφαση νὰ δοθεῖ ἄδεια τελέσεως τρίτου γάμου στὸν Καταφυγιώτη.

Μνεία. «Ἔθους δὲ ὄντος τὴν περὶ τριγαμίας διάκριον ἀγάγειν τῷ πατριάρχῃ... προσήγαγον αὐτῷ συνοδικῶς προκαθημένω... διέκρινεν ἡ σύνοδος λαβεῖν αὐτὸν [Καταφυγιώτην τοῦνομα] τρίτην γυναῖκα, ἀπεφάνητο ὁ πατριάρχης»: Ἀγαλλιανός, *Λόγοι*, ἀνοιξη 1463, ΠΑΤΡΙΝΕΛΗΣ, Ἀγαλλιανός, σ. 138 στ. 1707-1714.

Χρονολόγηση. Ὁ Ἀγαλλιανός πού ἀφηγεῖται τὴν ὑπόθεση δὲν δηλώνει τὸν ἀκριβῆ χρόνον τῆς συνοδικῆς ἀπόφασης. Ἡ ἄδεια πρέπει βέβαια νὰ δόθηκε πρὶν ἀπὸ τὴν ἀνοιξη τοῦ 1463, ὅταν ὁ Ἀγαλλιανός γράφει τοὺς ἀπολογητικούς του «Λόγους» ὅπου διηγεῖται τὸ περιστατικό. Τὸ ὄριο ὡστόσο αὐτὸ πρέπει νὰ μεταθεθεῖ ἀκόμα πιὸ πίσω, δεδομένου ὅτι ὁ Ἀγαλλιανός ἀφηγεῖται πὼς ὁ γάμος αὐτὸς ἀποδείχθηκε τελικὰ παράνομος καὶ στὸν Καταφυγιώτη ἐπιβλήθηκε τὸ ἐπιτίμιον τοῦ ἀφορισμοῦ λόγω τετραγαμίας (π. 17). Τὰ γεγονότα αὐτὰ προϋποθέτουν τὴν παρέλευση κάποιου χρονικοῦ διαστήματος ἀνάμεσα στὴν ἄδεια τέλεσης τοῦ «τρίτου» γάμου καὶ τὴν ἀποκάλυψη ὅτι ἐπρόκειτο γὰ τετραγαμία πού ὀδήγησε στὸν ἀφορισμὸ τοῦ δράστη. Ἐπομένως πρέπει νὰ ἀποκλείσουμε ὅτι ὁ πατριάρχης πού ἐξέδωσε τὴν ἄδεια τρίτου γάμου ἦταν ὁ διάδοχος τοῦ Ἰσιδώρου, ὁ Σωφρόνιος. Ἄλλωστε ὁ Σωφρόνιος ἦταν αὐτὸς πού ἐπρόκειτο νὰ κρίνει τὶς ἐναντίον τοῦ Ἀγαλλιανοῦ κατηγορίες, μεταξὺ τῶν ὁποίων ὅτι εἶχε ἐπιτρέψει νὰ τελεστοῦν τετραγαμίες· ὁ Ἀγαλλιανός θὰ εἶχε κάθε συμφέρον σὲ μιὰ τέτοια περίπτωση νὰ ὑπενθυμίσει στὸν πατριάρχη καὶ τὶς δικές του εὐθύνες γὰ τὴν «τετραγαμία» τοῦ Καταφυγιώτη. Μένουν ἐπομένως ὡς πιθανὲς χρονολογήσεις ἡ πρώτη πατριαρχία τοῦ Γενναδίου καὶ ἐκείνη τοῦ Ἰσιδώρου. Τείνουμε νὰ ἀποκλείσουμε πὼς ἡ ἄδεια δόθηκε ἐπὶ Γενναδίου, διότι ἡ τροπὴ πού πήρε ἡ ὑπόθεση ἐξέθετε τὸν πατριάρχη πού ἔδωσε τὴν ἄδεια, καὶ σὲ τέτοια περίπτωση ὁ Ἀγαλλιανός θὰ ἐπέλεγε ἀσφαλῶς νὰ μὴν κάνει λόγο γὰ τὸ ζήτημα αὐτό. Μὲ τὸ σκεπτικὸ αὐτὸ ἐντάσσουμε τὴν πράξη ἀνάμεσα σὲ ἐκείνες πού ἐκδόθηκαν ἐπὶ Ἰσιδώρου, καὶ μάλιστα στὰ πρῶτα χρόνια τῆς ἐξαετοῦς πατριαρχίας του, ἀν συνυπολογίσουμε τὸν τρόπο μὲ τὸν ὁποῖο ἀποκαλύφθηκε ἡ τετραγαμία τοῦ

Καταφυγιώτη και τὸ χρονικὸ διάστημα πού πρέπει νὰ μεσολάβησε· βλ. περισσότερα γιὰ τὴν ὑπόθεση αὐτὴ στὴν **π. 17**.

Βιβλιογραφία. *PLP* 11464· ΠΑΪΖΗ-ΑΠΟΣΤΟΛΟΠΟΥΛΟΥ, *Μιὰ ἀθησαύριση*, σ. 117-125.

Σχολιασμός. Τὰ ζητήματα πού σχετίζονταν μὲ τὸ γάμο ἀπασχόλησαν ἔντονα τὸ Πατριαρχεῖο ἰδιαίτερα τὰ πρῶτα χρόνια μετὰ τὴν ἄλωση καὶ προκάλεσαν τὴν ἐλαστικὴ, τὴν «κατ' οἰκονομίαν» ἐφαρμογὴ τῶν σχετικῶν διατάξεων. Προφανῶς αὐτὴ τὴν ἐλαστικότητα ἐκμεταλλεύτηκε καὶ ὁ ἐδῶ ἀναφερόμενος Καταφυγιώτης· βλ. τὴ συνέχεια τῆς ὑπόθεσης στὴν **π. 17**.

π. 16

[1460, ante Φεβρουάριος]

Ἄδεια καθιέρωσης ναῶν στὴ βενετοκρατούμενη Κρήτη.

Ἐπιτροπὴ ἀποδέχεται τὸ αἴτημα τοῦ πρωτοπαπᾶ Ρεθύμνου Πέτρου Τζαγκαρόπουλου καὶ ἐπιτρέπει τὴν καθιέρωση ναῶν στὴν (βενετοκρατούμενη) Κρήτη. Γιὰ τὴν ἀποδοχὴ τοῦ αἰτήματος μεσολάβησε ὁ ἱερομόναχος ἀπὸ τὸν Χάνδακα Νεόφυτος.

Μνεία. «in uilipendium Christiane fidei miserit ad patriarcham constitutum per Teucrum in Constantinopoli ad impetrandum licentiam consecrandi ecclesias... Neophytus, monachus et sacerdos Candide, apud Patriarcham Constantinopolitanum a Teucro constitutum fuit intercessor pro ipso Petro habendi licentiam consecrandi ecclesias»: Ἀπόφαισις τοῦ Συμβουλίου τῶν Δέκα τῆς Βενετίας, 12 Νοεμβρίου 1461, ΜΑΝΟΥΣΑΚΑΣ, *Συλλογὴ*, σ. 239-240 καὶ ΜΑΝΟΥΣΑΚΑΣ, *Συνωμοσία*, σ. 122-123.

Χρονολόγησις. Σύμφωνα μὲ τὸ σκεπτικὸ τῆς ἀπόφασις τῶν Δέκα, ἡ ὁποία ἐκδόθηκε στίς 12 Νοεμβρίου τοῦ 1461, τὸ Συμβούλιο ἔλαβε ὑπόψη του τὸ πόρισμα ἀνακρίσεως πού διατάχθηκε τὸν Φεβρουάριον τοῦ 1460. Κατὰ συνέπεια ὅτι γιὰ τὴν βενετικὴν ἀρχὴν θεωρήθηκε ἀδίκημα, ἡ καθιέρωση ὀρθόδοξων ναῶν, πρέπει νὰ διαπράχθηκε πρὶν ἀπὸ τὴν χρονολογία αὐτή. Τὸ ὄνομα τοῦ πατριάρχη πού ἔδωσε τὴν ἄδεια δὲν ἀναφέρεται, δεδομένου ὅμως ὅτι ἀπὸ τὸν Μάιο τοῦ 1456 πατριάρχης ἦταν ὁ Ἰσίδωρος Β΄, ἡ πράξις θὰ πρέπει νὰ προσγραφεῖ σὲ αὐτὸν καὶ νὰ χρονολογηθεῖ στὸ ἀμέσως πρὶν ἀπὸ τὸ 1460 διάστημα.

Βιβλιογραφία. ΜΑΝΟΥΣΑΚΑΣ, *Συνωμοσία*, σ. 73-74· THIRIET, *Romanie*, σ. 433 σημ. 3· ΤΩΜΑΔΑΚΗΣ, *Καλοφρενάς*, σ. 135.

Σχολιασμός. Ἀπὸ τὴν ἀπόφαση τῆς 12ης Νοεμβρίου τοῦ 1461 (βλ. Μνεία) πληροφοροῦμαστε ἀκόμα ὅτι ὁ πρωτοπαπᾶς Ρεθύμνου Πέτρος Τζαγκαρόπουλος ἐκτοπίστηκε καὶ ὁ ἱερομόναχος Νεόφυτος, ποὺ μεσολάβησε ὥστε νὰ ἐκδοθεῖ αὐτὴ ἡ ἄδεια, ὀδηγήθηκε στὴ Βενετία. Ἡ πρωτοβουλία τοῦ πρωτοπαπᾶ Ρεθύμνου Πέτρου Τζαγκαρόπουλου θεωρήθηκε ἀπὸ τὶς βενετικὲς ἀρχὲς μέρος τῆς συνομοτικῆς κίνησης ποὺ ἐκδηλώθηκε στὴν Κρήτη τὸ 1460 (βλ. ΜΑΝΟΥΣΑΚΑΣ, *Συνομοσία*, σ. 67 ἑπ., ὅπου καὶ βιβλιογραφία).

π. 17

[1458, post – 1462, 31 Μαρτίου]

Ἀφορισμός («δημοσίᾳ ἀφορισθεῖς») λόγω τετραγαμίας.

Στὸν Καταφυγίωτη εἶχε δοθεῖ ἄδεια τέλεσης τρίτου γάμου λόγω θανάτου τῶν δύο προηγούμενων συζύγων του (π. 15): ὅταν πληροφορήθηκε ὅμως ἡ ἀδελφὴ του γιὰ τὸν νέο γάμο, ἐξέφρασε δημόσια τὴν ἐκπληξὴ τῆς ποὺ ὁ ἀδελφός τῆς τέλεσε τέταρτο γάμο. Ἡ ἀποκάλυψη ὅτι ὁ Καταφυγίωτης εἶχε ἀποκρῦψει πῶς εἶχε ἤδη τελέσει στὴ γενετείρᾳ του ἕναν ἀκόμα γάμο ἐφθασε στὸ Πατριαρχεῖο, τὸ ὁποῖο ἀποφάσισε τὸν ἀφορισμὸ του, ἀφοῦ ὁ ἴδιος ἀρνήθηκε νὰ ἀπομακρυνθεῖ ἀπὸ τὸ παρόνομο, τέταρτο, «συνοικεσίον».

Μνεία. «Εἰσηγησαμένων δὲ πάντων πολλὰ ἀποσχέσθαι τοῦ παρανόμου συνοικεσίου οὐκ ἠθέλησεν, ἀλλὰ δημοσίᾳ ἀφορισθεῖς καταδέχεται μένειν οὕτω μᾶλλον ἢ χωρισθῆναι τῆς γυναικός»: Ἀγαλλιανός, *Λόγοι*, ἄνοιξη 1463, ΠΑΤΡΙΝΕΛΗΣ, *Ἀγαλλιανός*, σ. 139 στ. 1725-1728.

Χρονολόγησι. Ὁ ἀφορισμὸς ποὺ ἀπαγγέλθηκε στὸν Καταφυγίωτη χρονολογεῖται, φυσικά, μετὰ ἀπὸ τὴν ἄδεια τέλεσης τρίτου γάμου καὶ προφανῶς μέσα στὰ ὅρια τῆς ἐξαετοῦς πατριαρχίας τοῦ Ἰσιδώρου (βλ. ὅσα σημειώνονται στὴ «Χρονολόγησι» τῆς π. 15).

Βιβλιογραφία. *PLP* 11464· ΠΑΪΖΗ-ΑΠΟΣΤΟΛΟΠΟΥΛΟΥ, *Μιὰ ἀθησαύριση*, σ. 119.

Σχολιασμός. Ὁ Ἀγαλλιανὸς ἀφηγεῖται μὲ γλαφυρὸ τρόπο πῶς ἔγινε γνωστὸ τὸ γεγονός τῆς τετραγαμίας: ἡ ἀδελφὴ τοῦ Καταφυγίωτη ποὺ ζοῦσε στὰ Μουδανιά, «ἐκεῖσε τῆς αἰχμαλωσίας αὐτὴν μετοικισίας» ἀπὸ τὴ γενετείρᾳ τους (στ. 1716-1716), ὅταν πληροφορήθηκε τὸν νέο γάμο τοῦ ἀδελφοῦ τῆς εἶπε: «ἰδοὺ τέσσαρας ἔχει γυναῖκας ὁ ἐμὸς ἀδελφός· μίαν ἔσχε ἐν τῷ χωρίῳ ἦν ἔθαπην ἐκεῖ, καὶ δύο ἐν τῇ Πόλει καὶ νῦν ἐτέραν» (στ. 1719-1720). Ἡ ἔμφαση τὴν ὁποία προσοδίδει τὸ κείμενο στὸ γεγονός ὅτι ἐπιβλήθηκε στὸν Καταφυγίωτη δημοσίως ἀφορισμός

(«δημοσία ἀφορισθεῖς», στ. 1727) εἶχε προφανῶς στόχο νά τονίσει, ὅτι μέ τὸν δημόσιο αὐτὸ διασυρμὸ ἔγινε προσπάθεια παραδειγματισμοῦ τῶν χριστιανῶν.

π. 18

[1456, Ἰανουάριος – 1462, 31 Μαρτίου]

Συνοδική ἀπόφαση γὰ ἀδεια δεύτερου γάμου, μὴ λυθέντος νομίμως τοῦ πρώτου, διότι ἡ συνέντευξη ἐξ ἀνάγκης τῆς συζύγου μὲ ἄλλον δὲν θεωρήθηκε μοιχεία.

Ἐμφανίζεται στὴ σύνοδο ἡ περίπτωση κάποιου Δημητρίου Βαρωνιώτη ὁ ὁποῖος αἰχμαλωτίστηκε κατὰ τὴν Ἄλωση, θεωρήθηκε ἀφανῆς καὶ ἡ γυναῖκα του, αἰχμάλωτη καὶ αὐτὴ, πιεζόμενη ἀπὸ τὶς συνθήκες συζοῦσε καὶ τεκνοποίησε μὲ ἄλλον χριστιανό, τὸν Μανουήλ. «Ὅταν ὁ πρῶτος σύζυγος ἐμφανίστηκε ξανά, κλήθηκε νὰ ἀπαντήσει ἂν ἐπιθυμῆ νὰ ζήσει μὲ τὴ γυναῖκα του· ἐκείνος ἀρνήθηκε νὰ συνδεθεῖ ξανά μαζί της ἀλλὰ καὶ νὰ τῆς δώσει διαζύγιο. Ὑστερα ἀπὸ αὐτὸ ἡ σύνοδος καὶ ὁ πατριάρχης, λαβόντες ὑπόψη τὴ σχετικὴ γνωμάτευση τοῦ μητροπολίτη Ἡρακλείας πὼς ἡ συνέντευξη ὑπὸ συνθήκες ἀνάγκης τῆς γυναίκας μὲ τὸν Μανουήλ δὲν πρέπει νὰ θεωρηθεῖ μοιχεία, ἔδωσαν ἀδεια νὰ ἱερολογηθεῖ ὁ γάμος τους.

Μ ν ε ἰ α . «Ὁ δὲ πατριάρχης ζητεῖ τὰς γνώμας παρὰ τε τοῦ Ἡρακλείας καὶ τῶν ἄλλων τῶν καθευρεθέντων ἐν τῇ συνόδῳ... Τότε ὁ Ἡρακλείας τοιάνδε τὴν γνώμην ἀπέδωκεν... ἵνα μὴ τι χεῖρον συμβῆ διακρίνω ἵνα ἱερολογηθῆ ὁ Μανουήλ τὴν τοιαύτην γυναῖκα... Ταύτη τῇ γνώμῃ συνέθεντο καὶ οἱ ἄλλοι, ἐπεψηφίσαντο δὲ καὶ ὁ πατριάρχης, καὶ ἱερολογήθη τὸ συνοικέσιον»: Ἀγαλλιανός, *Λόγοι*, ἀνοιξὴ 1463, ΠΑΤΡΙΝΕΛΗΣ, *Ἀγαλλιανός*, σ. 149 στ. 2090-2108.

Χ ρ ο ν ο λ ὀ γ η σ η . Ὁ Ἀγαλλιανός τοποθετεῖ τὴν ἀδεια στὴν πατριαρχία τοῦ Ἰσιδώρου, χωρὶς ὅμως νὰ διαθέτουμε περισσότερα στοιχεῖα πού νὰ ἐπιτρέπουν νὰ τὴν χρονολογήσουμε μὲ μεγαλύτερη ἀκρίβεια στὴ διάρκεια τῆς ἐξαετοῦς θητείας του.

Β ι β λ ι ο γ ρ α φ ἰ α . ΠΑΤΡΙΝΕΛΗΣ, *Ἀγαλλιανός*, σ. 68-71· ΓΚΙΝΗΣ, *Περίγραμμα Σ. Α΄*, σ. 206 (ὅπου ἀπὸ ἀβλεψία θεωρεῖ πὼς ἡ ὑπόθεση ἐκτυλίχθηκε στὴν Ἄνδρο)· ΑΠΟΣΤΟΛΟΠΟΥΛΟΣ, *Ἀνάγλυφα*, σ. 204-207.

Σ χ ο λ ι α σ μ ὸ ς . Τὸ ἱστορικὸ τῆς ὑπόθεσης παρουσιάζει ἐνδιαφέρον, καθὼς σύμφωνα μὲ τὸ βυζαντινὸ δίκαιο ὁ θάνατος ἢ ἡ ἀφάνεια ἀποτελοῦν νόμιμοις λόγους λύσεως ἑνὸς γάμου, ἐνῶ ἡ μοιχεία ἀποτελεῖ κώλυμα γὰ τὴν τέλεση νέου γάμου. Ἀπόφαση ὁμοῦς τῆς ὀθωμανικῆς ἀρχῆς, τὴν ὁποία ἀναφέρει καὶ ἐπικαλεῖται ὁ Ἀγαλλιανός, ὅρισε οἱ χριστιανοὶ πού κατεῖχαν χριστιανούς δούλους νὰ τοὺς ἀπελευθερώσουν ἢ νὰ τοὺς πούλησουν ἀποκλειστικά σὲ Τούρκους. Ἡ ἐξέ-

λιξη αὐτὴ ἀπειλῆσε ἄμεσα τὴν τύχη τῆς γυναίκα καὶ ὁ Μανουήλ, ὁ χριστιανὸς μὲ τὸν ὁποῖο συζοῦσε, ζήτησε ἀπὸ τὸ Πατριαρχεῖο ἄδεια νὰ τὴν παντρευτεῖ· ἔτσι ἀνέκυψε τὸ ζήτημα κατὰ πόσο μποροῦσε νομίμως νὰ τελεστεῖ αὐτὸς ὁ γάμος. Δεδομένου ὅτι ὁ νόμιμος σύζυγος ποὺ κλήθηκε στὸ Πατριαρχεῖο δὴλώσε πὼς δὲν ἐπιθυμοῦσε νὰ ζήσει ξανά μὲ τὴ σύζυγό του καὶ πρὸ τῆς ἀπειλῆς ἡ γυναίκα νὰ πουληθεῖ σὲ Τοῦρκο, ἡ σύνοδος καταλήγει στὴν πιὸ πάνω ἀπόφαση. Τὸ ἐνδιαφέρον στὴν περίπτωση αὐτὴ εἶναι ὁ τρόπος μὲ τὸν ὁποῖο ἡ σύνοδος προσπαθεῖ καὶ νὰ μείνει πιστὴ στὸ βυζαντινὸ σύστημα δικαίου ἀλλὰ καὶ νὰ ἀντιμετωπίσει μὲ ρεαλισμὸ τὴ μεταβυζαντινὴ πραγματικότητα. Παράλληλα ὁ Ἀγαλλιανὸς ποὺ ἀφηγεῖται τὴν ὑπόθεση στὸν ἀπολογητικὸ του «Λόγον» προσπαθεῖ νὰ ἀποδείξει, ὅτι ἡ ἔλαστική ἐφαρμογὴ τῶν διατάξεων περὶ γάμου γιὰ τὴν ὁποία τὸν κατηγοροῦσαν οἱ ἀντίπαλοί του δὲν ἦταν πρωτοβουλία δικῆ του, ὡς μέγανος χαρτοφύλακος, ἀλλὰ ἀποτελοῦσε πολιτικὴ τοῦ Πατριαρχείου (στ. 2107-2108). Ἐπιλέγει μάλιστα νὰ περιγράψει τὴ συγκεκριμένη περίπτωση, ἐπειδὴ ὁ τότε μητροπολίτης Ἡρακλείας ἦταν αὐτὸς ποὺ συγκρότησε τὸ σκεπτικὸ τῆς ἀπόφασης. Ὁ τονισμὸς τοῦ προσώπου δὲν ἦταν χωρὶς σημασία: ὁ τότε ἀρχιερέας Ἡρακλείας ἦταν ὁ μετέπειτα πατριάρχης Σωφρόνιος, αὐτὸς δηλαδὴ ποὺ θὰ προήδρευε στὴ σύνοδο ἐνώπιον τῆς ὁποίας ὁ Ἀγαλλιανὸς θὰ ἀπολογεῖτο γιὰ τὶς κατηγορίες καὶ ἡ ὁποία θὰ ἀποφάσιζε γιὰ τὴν ἐνοχὴ ἢ τὴν ἀθώωσή του. Ἐπιλέγει λοιπὸν νὰ θυμίσει στὸν «κριτὴ» του πὼς ὁ ἴδιος εἶχε προσφύγει τότε στὴν κατ' οἰκονομίαν ἐρμηνεία τῶν παραδεδωμένων γαμικῶν διατάξεων (στ. 2092-2107) καὶ τὸ προηγούμενο αὐτὸ ἀποτελοῦσε γιὰ τὸν ὑπὸ κατηγορίᾳ Ἀγαλλιανὸ ἐνα ἰσχυρὸ ἀθωωτικὸ ἐπιχείρημα.

π. 19

[1460, Φεβρουάριος]

Ἐπιβεβαίωση τοῦ ἀκολούτου **τῆς ἱεροσύνης** σὲ ἱερομόναχο.

Ὁ ἱερομόναχος Ἰωσήφ ἦρθε ἀπὸ τὴν Ἀδριανούπολη γιὰ νὰ ζητήσει ἀπὸ τὸν πατριάρχη ἄδεια νὰ ἱεουργεῖ. Ὡστόσο κάποιος τὸν κατηγοροῦσε ὅτι ἦδη ἱεουργοῦσε χωρὶς ἄδεια, μολονότι εἶχε θεθεῖ σὲ ἀργία ὅταν ἐμόναζε στὴ μονὴ τῶν Μαργάνων. Ὁ πατριάρχης ἀνέθεσε στὸν μέγα χαρτοφύλακα Θεόδωρο Ἀγαλλιανὸ νὰ ἐξετάσει κατ' ἴδιαν ὡς μάρτυρες τὸν μητροπολίτη Ἡρακλείας Ἰωάσαφ καὶ τὸν πνευματικὸ Δωρόθεο, οἱ ὁποῖοι ὑπῆρξαν μαζί μὲ τὸν Ἰωσήφ ἱερομόναχοι στὴ μονή· καὶ οἱ δύο δὴλῶσαν πὼς ἦταν ἀσύστατες οἱ κατηγορίες. Ὁ πατριάρχης χορήγησε στὸν ἱερομόναχο τὴν ἄδεια, ἀφοῦ ἐκεῖνος τὸν βεβαίωσε πὼς ἔχει τὴ συνείδησή του καθαρὴ γιὰ νὰ ἀντιμετωπίσει τὴ μέλλουσα κρίση.

Μνεΐα. «ὁ μὲν Ἡρακλείας εἶπε μηδὲν συνειδέναί ἐν αὐτῷ τῆς ἱερωσύνης κώλυμα· καὶ ὁ πνευματικὸς ὁμοίως... ἤλθον οἱ ἐρωτηθέντες καὶ ἀνήνεγκαν ἀμέσως τῷ πατριάρχει... Ὁ δὲ πατριάρχης... προσκαλεσάμενος τὸν ἱερομόναχον καὶ τὰ εἰκότα νοουθετήσας τάδε προσέθηκεν... σὺ γὰρ τὰς εὐθύναις δώσεις τῷ Θεῷ... ἐνέργει [τὴν ἱερωσύνην]· ἐγὼ οὐ κωλύω». Ἀγαλλιανός, *Λόγοι*, ἀνοιξη 1463, ΠΑΤΡΙΝΕΛΗΣ, *Ἀγαλλιανός*, σ. 113-114 στ. 799-825.

Χρονολόγηση. Τὸ γεγονός πὼς ὁ Ἀγαλλιανός ἀφηγείται τὸ περιστατικὸ στοὺς «Λόγους» του μᾶς δίνει ἓνα πρῶτο χρονικὸ ὄριο: αὐτὸ συνέβη πρὶν ἀπὸ τὴν ἀνοιξη τοῦ 1463. Τὸ δεύτερο χρονολογικὸ στίγμα μᾶς τὸ δίνει ἡ πληροφορία τοῦ Ἀγαλλιανοῦ πὼς ὅλα αὐτὰ ἔγιναν ἐπὶ τῆς πατριαρχίας τοῦ Ἰσιδώρου, ἄρα πρὶν ἀπὸ τὴν 31η Μαρτίου τοῦ 1462. Ἡ χρονολόγηση ὡστόσο τῆς πράξης μπορεῖ νὰ προσδιοριστεῖ στὸ 1460, ὅταν συνυπολογίσουμε τὴν πληροφορία τοῦ Ἀγαλλιανοῦ πὼς ἡ ἄδεια εἶχε ἤδη δοθεῖ πρὶν ἀπὸ κάποια Κυριακὴ τῆς Ὁρθοδοξίας (στ. 840-841) καὶ πὼς ἀπὸ ἐκεῖνη πέρασαν δύο ἑορτὲς Χριστουγέννων (στ. 895 καὶ 943-944) ὡς τὸν Μάρτιο τοῦ 1460 ἢ τὴν 13η Ἀπριλίου, ἡ Κυριακὴ τῆς Ὁρθοδοξίας προσδιορίζεται στὴν Κυριακὴ 2 Μαρτίου. Πιθανότατα λοιπὸν ἡ ἄδεια δόθηκε κάποια ἡμέρα τοῦ Φεβρουαρίου τοῦ 1460.

Βιβλιογραφία. ΠΑΤΡΙΝΕΛΗΣ, *Ἀγαλλιανός*, σ. 68 σημ. 333· JANIN, *Géographie*, σ. 70-76 (σχετικὰ μὲ τὴ μονὴ Μαγγάνων).

Σχολιασμός. Ἡ ἀφήγηση τοῦ Ἀγαλλιανοῦ φέρνει στὴν ἐπιφάνεια πολλαπλὰ ζητήματα. Πρῶτα, ἀναφέρει πὼς δύο φορὲς ἀναμειγνύεται στὴν ὑπόθεση κάποιος μητροπολίτης Ἡρακλείας. Στὴν πρώτη σημειώνει ὅτι τὸ ὄνομά του ἦταν «Ἰωάσαφ» καὶ δηλώνει πὼς εἶχε διατελέσει ἱερομόναχος στὴ μονὴ τῶν Μαγγάνων στὴν Κωνσταντινούπολη. Τὴ δεύτερη φορὰ δὲν ἀναφέρει τὸ ὄνομά του. Εἶναι βέβαιο πὼς πρόκειται γιὰ δύο διαφορετικὰ πρόσωπα (ὅπως εἶχε ὑποθέσει καὶ ὁ ΠΑΤΡΙΝΕΛΗΣ, *Ἀγαλλιανός*, σ. 68 σημ. 333), ἀφοῦ, ὅταν ὁ ἄδελφος Ἡρακλείας ἦλθε στὴν Κωνσταντινούπολη λίγες μέρες πρὶν ἀπὸ τὴν Κυριακὴ τῆς Ὁρθοδοξίας, χρειάστηκε νὰ τοῦ περιγράψει ὁ Ἀγαλλιανός τὴν ὑπόθεση: «ἐμοῦ ἀφηγησαμένου καὶ ὡς ἐμαρτυρήθη, καὶ ὡς ἐτελέσθη» (στ. 848-849). Ἄν ἐπρόκειτο γιὰ τὸν Ἰωάσαφ πού εἶχε καταθέσει ὡς μάρτυρας γιὰ τὴν ἴδια ὑπόθεση, θὰ ἦταν περιττὴ ἡ ἐνημέρωσή του ἀπὸ τὸν Ἀγαλλιανό. Στὴ συνέχεια τῆς ἀφήγησης ἀναφέρεται ρητὰ πὼς αὐτὸς ὁ ἄδελφος μητροπολίτης Ἡρακλείας παρέμεινε στὴν Πόλη καὶ ὅτι μετὰ τὸ θάνατο τοῦ πατριάρχει Ἰσιδώρου, πού συνέβη τὴν 31η Μαρτίου 1462, χειροτονήθηκε πατριάρχης. Πρόκειται γιὰ ἓνα ἀκόμα στοιχεῖο τὸ ὁποῖο ὁδηγεῖ στὴν ἀποψη, πὼς ὁ διάδοχος τοῦ πατριάρχει Ἰσιδώρου δὲν ἦταν ὁ μητροπολίτης Ἡρακλείας Ἰωάσαφ ἀλλὰ τὸ δεύτερο ἄδελφο πρόσωπο τῆς ἀφήγησης, ἐκεῖνος πού διαδέχτηκε τὸν Ἰωάσαφ στὴν Ἡράκλεια· ἔτσι ἐνισχύεται μὲ

ένα ακόμα στοιχείο ή πεποίθησή μας, πώς ο διάδοχος του πατριάρχη Ίσιδώρου, ο τρίτος μετά την Άλωση πατριάρχης, δέν ήταν ο Ίωάσαφ [Κόκκας] αλλά ο Σωφρόνιος (βλ. ΑΠΟΣΤΟΛΟΠΟΥΛΟΣ, *Σωφρόνιος*, σ. 49 έπ.). Όπως παρατηρεί ο ΠΑΤΡΙΝΕΛΗΣ, *Άγαλλιανός*, σ. 160, ή αναφορά του Άγαλλιανού στη μονή των Μαγγάνων «άποτελεί μίαν εκ των τελευταίων περι αυτής μαρτυριών».

π. 20

[1461, τέλη – 1462, 31 Μαρτίου]

Συνοδική απόφαση με την όποία καθαιρείται ο νομοφύλαξ διάκονος Λέων.

Ό νομοφύλαξ διάκονος Λέων, μέλος τής άποστολής ή όποία είχε συμμετάσχει στη Σύνοδο τής Φλωρεντίας, καθαιρείται διότι είχε άποδεχθεί όσα είχαν άποφασιστεί στη σύνοδο εκείνη. Μαζί του καθαιρούνται και όσοι άλλοι είχαν άποδεχθεί τις άποφάσεις εκείνης τής συνόδου.

Μ ν ε ί α . «Έν τή κατά Φλωρεντίαν γενομένη συνόδω... παραγερόμενος και αυτός [ό Λέων]... και τό συμπέρασμα εκείνης τής συνόδου... παραδεξάμενος..., μέχρι τής πατριαρχίας του έν μακαρία τή λήξει γενομένου άγνωτάτου και άοιδίμου πατριάρχου κύρ Ίσιδώρου, δι' ά και άναγκασθείς ό άοίδιμος εκείνος πατριάρχης μετά συνόδου τινός, ψήφον έξήνεγκε κατ' έμου, ώσπερ και κατ' άλλων τινών, ώς δήθεν άπαγορεύσας τήν έμην μετάνοιαν και διόρθωσιν... και τής καθολικής εκκλησίας των Γραικών άποκεκομμένος και εκκήρυκτος»: Λέων, Όμολογία πίστεως, ΝΕΚΤΑΡΙΟΣ, *Περί τής άρχής*, σ. 231 στ. 9-21· BLANCHET, *Profession*, σ. 72 στ. 4-16.

Χ ρ ο ν ο λ ό γ η σ η . Ό ίδιος ό Λέων δηλώνει ρητά στο κείμενο τής όμολογίας πίστεως τήν όποία συνέταξε άργότερα (ή όμολογία πρέπει να συντάχθηκε στη διάρκεια τής πατριαρχίας του Σωφρονίου, διαδόχου του Ίσιδώρου· βλ. π. 23 «Χρονολόγηση»), ότι τήν άπόφαση με τήν όποία καταδικάστηκε αυτός και «άλλοι τινές» έλαβε «ό άοίδιμος», τήν έποχή που συντάσσει τήν όμολογία του, πατριάρχης Ίσιδώρος «μετά συνόδου τινός». Τήν ακριβέστερη χρονολόγηση τής άπόφασης θά μπορούσαμε να τήν προσδιορίσουμε αν γνωρίζαμε τήν αίτία που τό Πατριαρχείο μετέβαλε τήν ως τότε διαλλακτική πολιτική του έναντι των φιλενωτικών (πβ. π. 3). Σύμφωνα με μίαν ύπόθεση που πρόσφατα ύποστηρίχθηκε (ΑΠΟΣΤΟΛΟΠΟΥΛΟΣ, *Η Έκκλησία*, σ. 161-162), ή πολιτική αυτή είναι πιθανό να άλλαξε όταν κυκλοφόρησαν φήμες πώς ό πάπας προσπαθοϋσε να προσεταιριστεί τον Πορθητή συντάσσοντας μάάλιστα και σχετική έπιστολή στα τέλη του 1461. Άν ή ύπόθεση αυτή εύσταθει, ή άλλαγή τής πολιτικής του Πατριαρχείου,

ή όποία είχε ώς συνέπεια τήν καταδίκη του Λέοντος «καί άλλων τινών», θά πρέπει νά χρονολογηθεί στο τελευταίο διάστημα τής πατριαρχίας του Ίσιδώρου, λαμβάνοντας ύπόψη τό γεγονός ότι ό Λέων μετά τήν καταδίκη του έκανε και κάποιες, άτελέσφορες τελικώς, προσπάθειες προς τόν πατριάρχη για νά άρει τήν έναντίον του καταδίκη. Κατά συνέπεια, ή καταδίκη του θά πρέπει νά χρονολογηθεί στο διάστημα από τά τέλη του 1461 ώς τόν Μάρτιο του 1462.

Βιβλιογραφία. ΑΝΔΡΟΝΙΚΟΣ, *Έλλάς*, σ. 109· LAURENT, *Mémoires*, σ. 185 σημ. 10· ΑΠΟΣΤΟΛΟΠΟΥΛΟΣ, *Η Έκκλησία*, σ. 161-162· PLP 1653 και 91400· BLANCHET, *Scholarios*, σ. 237-238· BLANCHET, *Profession*, σ. 59-69.

Σχολιασμός. Στην όμολογία του ό Λέων αναφέρει πώς δέν ήταν ό μόνος που καθαιρέθηκε από τή σύνοδο («ώσπερ και κατ' άλλων τινών»). Με τήν ίδια απόφαση καθαιρέθηκε πιθανότατα και ό Νικομηδείας Μακάριος, ό όποιος θά αποκατασταθεί τόν Φεβρουάριο του 1464 (π. 30). Ό Λέων, όταν άφηγείται όσα συνέβησαν επί Ίσιδώρου, εισάγει τή μεία τής πράξεως καθαιρέσεώς του με τίς λέξεις «δι' ά και αναγκασθείς ό αοίδιμος εκείνος πατριάρχης...». Τί ύπονοείται άραγε με τούς όρους αυτούς, άφοϋ είναι γνωστό πώς ό κατεξοχήν άνθρωπικός Γεννάδιος Σχολάριος επέλεξε μιá διαλλακτική πολιτική έναντι τών «λατινοφρόνων» ή τών ύπόπτων για λατινοφροσύνη (π. 3); Τί μεσολάβησε και ό διάδοχός του «ήναγκάσθη» νά αλλάξει τήν πολιτική αυτή; Η έρμηνεία τήν όποία οί πηγές που διαθέτουμε ώς τώρα μάς επιτρέπουν νά διατυπώσουμε είναι όσα αναφέραμε πιό πάνω στην ένότητα «Χρονολόγηση», οί φήμες δηλαδή οί όποιες κυκλοφόρησαν για προσπάθεια προσεταιρισμού του σουλτάνου από τόν πάπα, φήμες που όδήγησαν τήν ήγεσία τής Όρθόδοξης Έκκλησίας σέ μιá πολιτική συσπείρωσης τών στελεχών της, προκειμένου νά άποτραπει μιá τυχόν αναβίωση ένωτικών τάσεων.

ΣΩΦΡΟΝΙΟΣ ΣΥΡΟΠΟΥΛΟΣ

1 Ἀπριλίου 1462 – Σεπτέμβριος 1463

π. 21

1462, 1 Ἀπριλίου

Ἐκλογή τοῦ μητροπολίτη Ἡρακλείας Σωφρονίου ὡς πατριάρχου Κωνσταντινουπόλεως.

Τὴν ἐπομένη τοῦ θανάτου τοῦ πατριάρχου Ἰσιδώρου, πού ἐπῆλθε ἀπὸ γηρατεία καὶ ἀσθένεια στίς 31 Μαρτίου [1462], ὁ μητροπολίτης Ἡρακλείας ἐκλέγεται πατριάρχου Κωνσταντινουπόλεως.

Μνεΐα. «Καὶ ὁ πατριάρχης κὺρ Ἰσιδωρος τῶν χρεῶν ἐλειτούργησε γήρα καὶ νόσφ κατεργασθείς, προεψήφιστο δὲ ὁ τότε μὲν πανιερώτατος μητροπολίτης Ἡρακλείας... νῦν δὲ οἰκουμηνικὸς πατριάρχης»· «Ἦν δὲ ἡ τριακοστὴ πρώτη τοῦ Μαρτίου, ὅτε ἐκεῖνος [ὁ Ἰσιδωρος] ἐξεδήμησε, τῇ δὲ ἐπιούσῃ, ἥτις ἡ πρώτη τοῦ Ἀπριλίου ἦν, ἔδει... τοῦτον εἰς τὸν θρόνον ἀνελθεῖν»: Ἀγαλλιανός, *Λόγοι*, ἄνοιξι 1463, ΠΑΤΡΙΝΕΛΗΣ, *Ἀγαλλιανός*, σ. 118 στ. 986-992.

Χρονολόγησι. Τὴν ἡμέρα καὶ τὸ μῆνα πού ἀνήλθε στὸν πατριαρχικὸ θρόνον ὁ ἀπὸ Ἡρακλείας μητροπολίτης τὰ ὀρίζει μὲ σαφήνεια ὁ Ἀγαλλιανὸς στοὺς «Λόγους» του, τοὺς ὁποίους ἄλλωστε συνένταξε τὴν ἐποχὴ ἀκριβῶς τῆς ἀνόδου τοῦ νέου πατριάρχου· γὰρ τὸν ἀκριβῆ προοδιορισμὸ τοῦ ἔτους 1462 βλ. ὅσα ἀναφέρει ὁ ΠΑΤΡΙΝΕΛΗΣ, *Ἀγαλλιανός*, σ. 63.

Βιβλιογραφία. ΠΑΤΡΙΝΕΛΗΣ, *Ἀγαλλιανός*, σ. 63· *PLP* 27217· βλ. καὶ 93710a· BLANCHET, *Scholarios*, σ. 469 (γὰρ τὴν προηγούμενην ιδιότητά του ὡς μητροπολίτη Ἡρακλείας)· ΑΠΟΣΤΟΛΟΠΟΥΛΟΣ, *Σωφρόνιος*, σ. 52 ἐπ. (γὰρ τὴν σειρά τῆς διαδοχῆς καὶ τὴν διάρκειά τῆς θητείας του).

Σχολιασμός. Τὸ ὄνομα τοῦ τρίτου μετὰ τὴν ἄλωση πατριάρχου δὲν τὸ ἀναφέρει ὁ Ἀγαλλιανὸς στοὺς «Λόγους» του, τὸ σημειώνει ὅμως στὸν «Κατάλογο» μὲ τοὺς πατριάρχους μετὰ τὴν ἄλωση τὸν ὁποῖο ἔχει καταγράψει στὸ «νομικὸ» του χειρόγραφο: «γ^{ος} Σωφρόνιος ὁ Συρόπουλος» (ΑΠΟΣΤΟΛΟΠΟΥΛΟΣ, *Σωφρόνιος*, σ. 52). Ἡ ἀξιοπιστία τῆς μαρτυρίας τοῦ Ἀγαλλιανοῦ, ἀξιοπιστία πού στη-

ρίζεται στο ότι ζει τὰ γεγονότα καί εἶναι στενά συνδεδεμένος μέ τὸ Πατριαρχεῖο, ἐπιβάλλει νά ἀποδεχτοῦμε ὅτι ὁ τρίτος πατριάρχης, ἐκεῖνος πού διαδέχτηκε τὸν Ἰσίδωρο, ἦταν ὁ Σωφρόνιος καί ὄχι ὁ Ἰωάσαφ Κόκκας, ὅπως παραδίδουν κάποιοι μεταγενέστεροι κατάλογοι πατριαρχῶν (γιὰ παράδειγμα στὸ γφ Laurent. gr. Pl. LIX, 13, φ. 171^r), κάποια ἱστορικά ἔργα (π.χ. *Ἐκθεσις Χρονική*, σ. 20· *Ἱστορία Πολιτικῆ Κωνσταντινουπόλεως*, σ. 17· *Βιβλίον Ἱστορικόν*, σ. υζ') καί ὅπως ἀρκετοὶ ἐγκριτοὶ μελετητές εἶχαν ὑποστηρίξει (ΠΑΤΡΙΝΕΛΗΣ, *Ἀγαλλιανός*, σ. 66-68· LAURENT, *Les premiers*, σ. 246-249). Γίνεται δεκτὸ πὼς ὁ Σωφρόνιος ταυτίζεται μέ τὸν Σίλβεστρο Συρόπουλο, τὸν μέγα ἐκκλησιαρχὴ τοῦ βυζαντινοῦ Πατριαρχείου καί ἱστορικὸ τῆς Συνόδου τῆς Φλωρεντίας, ὁ ὁποῖος ἔλαβε προφανῶς τὸ ὄνομα Σωφρόνιος ὅταν χειροτονήθηκε μητροπολίτης Ἡρακλείας.

π. 22

1462, φθινόπωρο

Συνοδικὴ ἀπόφαση περὶ ἀπαλλαγῆς τοῦ μεγάλου χαρτοφύλακος Θεόδωρου Ἀγαλλιανοῦ ἀπὸ τῆς ἐναντίον του κατηγορίας.

Σύνοδος ἀποτελούμενη ἀπὸ δεκαοκτὼ ἀρχιερεῖς συνήλθε γιὰ νά κρίνει τῆς κατηγορίας πού εἶχαν διατυπώσει ἐναντίον τοῦ Ἀγαλλιανοῦ οἱ ὀφθαλμολογοὶ τοῦ Πατριαρχείου Γεώργιος Γαλησιώτης, μέγας σκευοφύλαξ, καί Μανουὴλ Χριστόνυμος, μέγας ἐκκλησιαρχὴς. Ἡ σύνοδος ἀναγνώρισε τὴν ἀθωότητά του ἀλλὰ δὲν προχώρησε στὴ ρητὴ καταδίκη τῶν κατηγορῶν του.

Μ ν ε ί α . «Ἡ τῶν ιη' δὲ συνελλυθῶτων ἀρχιερέων σύνοδος τετέλεκεν ἂν τὴν κατ' αὐτῶν [τῶν κατηγορῶν] ψήφον, ὡς συμφωνήσαντες ἐξεῖπον, εἰ μὴ τινος ὑπὲρ τὸ δέον τούτων κηδομένου λόγος κεκόλυκε»: Ἀγαλλιανός, *Λόγοι*, ἀνοιξή 1463, ΠΑΤΡΙΝΕΛΗΣ, *Ἀγαλλιανός*, σ. 91 στ. 8-11.

Χ ρ ο ν ο λ ο γ ῆ σ η . Δεδομένου ὅτι ὁ Ἀγαλλιανός ἀναφέρει πὼς ἀπὸ τὸ θέρος περὶ τοῦ 1462 ἀποφάσισε νά ἀπέχει τῶν ἱερατικῶν καί διοικητικῶν του καθηκόντων ὡς μεγάλου χαρτοφύλακος (στ. 1063-1066) διαμαρτυρούμενος ἐπειδὴ ὁ νεοεκλεγείς τὴν 1η Ἀπριλίου τοῦ 1462 πατριάρχης δὲν ἀποφάσισε νά ἐκκαθαρίσει τὴν ὑπόθεσή του (στ. 1059-1061), ἡ σύνοδος αὐτή, πού ἀσχολήθηκε μέ τῆς ἐναντίον του κατηγορίες, πρέπει νά συνήλθε μετὰ τὸ θέρος, πιθανότατα τὸ φθινόπωρο τοῦ 1462.

Β ι β λ ι ο γ ρ α φ ί α . ΠΑΤΡΙΝΕΛΗΣ, *Ἀγαλλιανός*, σ. 39-40.

Σ χ ο λ ι α σ μ ό ς . Ἡ σύνοδος φαίνεται πὼς θεώρησε τὸν Ἀγαλλιανὸ ἀθῶ ἀπὸ τῆς ἐναντίον του κατηγορίας, ἀλλὰ καθὼς ἀπέφυγε νά καταδικάσει, ἐνδεχομένως

ύστερα από έξωτερική παρέμβαση, εκείνους που τὸν εἶχαν κατηγορήσει, ὁ Ἀγαλλιανὸς θεώρησε πὼς τὸ ζήτημα δὲν εἶχε κλείσει ὀριστικά καὶ γιὰ τὸ λόγο αὐτὸ ζητοῦσε νὰ συγκληθεῖ μεγάλη σύνοδος γιὰ τὴν ὀριστική λύση τῆς μεγάλης αὐτῆς διαμάχης. Ἐνόμει αὐτῆς ἄλλωστε τῆς ἐπιχειρῆμενης συνόδου ἔγραψε τὴν ἀνοιξη τοῦ 1463 τοὺς ἀπολογητικούς του «Λόγους» (ΠΑΤΡΙΝΕΛΗΣ, *Ἀγαλλιανός*, σ. 129 στ. 1378-1381 καὶ σ. 132 στ. 1485-1488).

π. 23

1462, φθινόπωρο σί. – **1463**, ἀνοιξη

Συνοδικὴ «διάκρισις» μετὰ τὴν ὁποία αἶρεται ἡ καθάρσιμος τοῦ νομοφύλακος διακόνου Λέοντος καὶ τοῦ ἀποδίδεται ἡ ἱερωσύνη.

Ὁ νομοφύλαξ διάκονος Λέων, ὁ ὁποῖος εἶχε καθαιρεθεῖ ἐπὶ πατριαρχίας Ἰσιδώρου (π. 20) ὡς ὑποπτος γιὰ λατινοφροσύνη λόγω τῆς συμμετοχῆς του στὴ Σύνοδο τῆς Φλωρεντίας, συγχωρεῖται ἀπὸ τὴν σύνοδο καὶ ἡ ἱερωσύνη τοῦ ἀποδίδεται ξανά.

Μ ν ε ῖ α . «Παρακάλεσα... συγχώρησιν τῆς ἱερωσύνης καὶ τὸ ἐνεργεῖν αὐτήν... γενομένων δὲ συνόδων... διάκρισιν συγγνωμονησάντων ἐμοὶ καὶ συγχωρήσεως τυχεῖν ψηφισαμένων»: Λέων νομοφύλαξ, Ὁμολογία πίστεως, ΝΕΚΤΑΡΙΟΣ, *Περὶ τῆς ἀρχῆς*, σ. 231 στ. 33-39· BLANCHET, *Profession*, σ. 72 στ. 28-34.

Χ ρ ο ν ο λ ό γ η σ η . Τὸ κείμενο τῆς ὁμολογίας τοῦ Λέοντος εἶναι ἀχρονολόγητο· ἡ ἀπαρίθμηση ὅμως τῶν γεγονότων, ὅπως τὰ παρουσιάζει ὁ ἴδιος, μᾶς ὀδηγεῖ μετὰ ἀσφάλεια στὸ ὅτι ἡ ἀπόφασις τῆς ἀθώωσης ἐκδόθηκε ἐπὶ τῆς πατριαρχίας τοῦ διαδόχου τοῦ Ἰσιδώρου, δηλαδὴ ἀπὸ τὸν πατριάρχη Σωφρόνιο. Ἐπειδὴ στὸ κείμενο τῆς ὁμολογίας σημειώνεται ὅτι ὁ πατριάρχης ἔθεσε ὡς ὄρο νὰ κριθεῖ ἡ ὑπόθεσις ἀπὸ «σύνοδον πανιερωτάτων ἀρχιερέων ἱκανῶν», μποροῦμε νὰ υποστηρίξουμε ὅτι ἡ ἀποκατάστασις τοῦ Λέοντος ἐγένετο ἀπὸ τὴν σύνοδο τῶν δεκαοκτῶ ἀρχιερέων πού ἐκρινε καὶ τὴν ὑπόθεσις τοῦ Ἀγαλλιανοῦ μετὰ τὸ θῆρος τοῦ 1462 (π. 22). Πάντως τὴν ἀνοιξη τοῦ 1463 πού ὁ Ἀγαλλιανὸς συντάσσει τοὺς «Λόγους» του δίνει τὴν πληροφορία ὅτι «ἡ ἐκκλησία συγγνώμης τούτους [τοὺς ἐν Φλωρεντία συνθεμένους τοῖς Λατίνοις] ἠξίωσε» (Ἀγαλλιανός, *Λόγοι*, ἀνοιξη 1463, ΠΑΤΡΙΝΕΛΗΣ, *Ἀγαλλιανός*, σ. 136-137 στ. 1643-1647).

Β ι β λ ι ο γ ρ α φ ῖ α . ΑΝΔΡΟΝΙΚΟΣ, *Ἑλλάς*, σ. 109· BLANCHET, *Profession*, σ. 59-69, ἰδίως σ. 66-67· ΑΠΟΣΤΟΛΟΠΟΥΛΟΣ, *Ἡ Ἐκκλησία*, σ. 155-163· βλ. στὸ PLP τὰ λήμματα ἀρ. 1653, 91400, πβ. καὶ τὸν ἀρ. 14796.

Σ χ ο λ ι α σ μ ό ς . Ἡ ἀπαίτησις τῆς συνόδου νὰ καταθέσει ὁ διάκονος Λέων ὁμολογία πίστεως μετὰ τὴν ὁποία θὰ δήλωνε τὴν προσήλωσή του στὰ δόγματα τῆς

Ὁρθόδοξης Ἐκκλησίας («τῆς ἐκκλησίας τῶν Γραικῶν») προκειμένου νὰ συγχορηθεῖ, ἐπιτρέπει νὰ ὑποθέσουμε ὅτι ὁ Σωφρόνιος ἐπανῆλθε στήν πολιτική πρῶτα εἶχε ἀκολουθήσει γὰρ τὸ ζήτημα αὐτὸ ὁ πατριάρχης Γεννάδιος: νὰ γίνονται δεκτοὶ ὅσοι ἦταν ὑποπτοὶ γιὰ λατινοφροσύνη, ἀρκεῖ νὰ δώσουν «ὁμολογίαν καὶ ὑπόσχεσιν» (π. 3). Ἐς σημειωθεί πὼς τὴν ἴδια πολιτική, τῶν ὁμολογιῶν πίστεως πού ἔπρεπε νὰ δώσουν οἱ «ἐπιτροφέοντες» στὰ ὀρθόδοξα δόγματα, θὰ ἀκολουθήσει ἀργότερα καὶ ἡ Πανορθόδοξη Σύνοδος τοῦ 1483/1484 (π. 79). Τὸ ἔγγραφο τῆς ὁμολογίας πίστεως πού ὑπέγραψε ὁ Λέων βρῆκε στήν Κωνσταντινούπολη «σεσαθρωμένον» καὶ τὸ ἀντέγραψε ἀπὸ τὸ πρωτότυπο «προσταγῆ» τοῦ Νεκταρίου Ἱεροσολύμων ὁ Δοσίθεος, ὁ μετέπειτα πατριάρχης Ἱεροσολύμων. Τὸ ἀντίγραφο τοῦ Δοσιθέου σώζεται στὸ χφ ΜΠΤ 253, φ. 4^{r-v} καὶ ἐκδόθηκε ἀπὸ τὸν ΝΕΚΤΑΡΙΟ, *Περὶ τῆς ἀρχῆς*, σ. 231-232· ἡ μνεία τῆς συνοδικῆς ἀπόφασης στὴ σ. 231 στ. 18-19· νεότερη ἔκδοση BLANCHET, *Profession*, σ. 72-73. Ὁ ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΣ-ΚΕΡΑΜΕΥΣ, *Ἱεροσολυμιτική*, τ. 4, σ. 225, ὀρθὰ προσέγραψε τὴν ἀθώωση τοῦ Λέοντος στὸν πατριάρχη Σωφρόνιο. Ὡς πρὸς τὴν ταυτότητα τοῦ Λέοντος, γίνεται δεκτὴ ἡ ταύτιση τοῦ νομοφύλακος πού ἀναφέρεται ἐδῶ μὲ τὸν Λέοντα Ἀτράπη (βλ. BLANCHET, *Profession*, σ. 61, ὅπου καὶ ἡ σχετικὴ βιβλιογραφία). Ὁ LAURENT, *Mémoires*, σ. 185 σημ. 10, θεωροῦσε πὼς ὁ νομοφύλαξ ὁ ὅποιος, κατὰ τὸν Συρόπουλο, πῆγε στὴ Φλωρεντία δὲν ἔχει καμιά σχέση μὲ τὸ πρόσωπο πού ἐδῶ μᾶς ἐνδιαφέρει. Ὁ Λέων στὴν ὁμολογία του ἀναφέρει ἀκόμα πὼς μετὰ τὴν καταδίκη του ἔκανε προσπάθειες πρὸς τὸν ἴδιο πατριάρχη γιὰ τὴν ἀθώωσή του καὶ μολονοῦντι παρενέβησαν ἰσχυρὰ πρόσωπα, οἱ προσπάθειες στάθηκαν ἀτελέσφορες. Θὰ ἦταν ἐνδιαφέρον ἂν σώζονταν τὰ ὀνόματα τῶν «πολλῶν ἀξιολόγων καὶ χρησίων ἀνδρῶν» πού παρενέβησαν ὑπὲρ τοῦ Λέοντος πρὸς τὸν Ἰσίδωρο ἀλλὰ καὶ τῶν «μεγάλων καὶ ἀξιολόγων ἀνδρῶν» πού θὰ μεσολαβήσουν ἀργότερα γιὰ τὴν αἴσια, τελικά, ἔκβαση τῆς ὑπόθεσής του. Ὁ Συμεὼν Α' στὴν ἐγκύκλιο πού ἀπέλυσε πρὶν ἀπὸ τὰ Χριστούγεννα τοῦ 1474 ἐνόψει τῆς ἀποδημίας του (π. 54) καὶ στὴν ὁποία μνημονεύει τὰ πρόσωπα στὰ ὁποῖα ἀναθέτει τὴ διοίκηση τοῦ Πατριαρχείου σημειώνει καὶ τὸν «τιμώτατον νομοφύλακα», χωρὶς νὰ ἀναφέρεται τὸ ὄνομά του. Νὰ πρόκειται ἄραγε γιὰ τὸν Λέοντα πού, μετὰ τὴν ἀποκατάστασή του, εἶχε κερδίσει σὲ τέτοιο βαθμὸ τὴν ἐμπιστοσύνη τοῦ τότε πατριάρχου Συμεών;

π. 24

1463, Μάρτιος

«Ἐπιχυρωτικὸν γράμμα» τῆς δωρεᾶς τοῦ μητροπολίτη Περιθεωρίου Γρηγορίου πρὸς τὴ μητρόπολή του.

Ὁ μητροπολίτης Περιθεωρίου Γρηγόριος ἀνακαίνισε μὲ δική του δαπάνη τὸ ναὸ

τῆς μητροπόλεως του καὶ ἀφέρωσε σὲ αὐτὸν ἓνα ἀμπέλι, ἓνα μύλο καὶ ἓνα ἐργαστήριο καθὼς καὶ ἐκκλησιαστικά βιβλία ποὺ ἀγόρασε. Τὴ δωρεὰ του τὴν κατοχύρωσε μὲ ἀφιερωτήριο ἔγγραφο, θέλησε ὁμως νὰ κατασφαλίσαι τὴν ἰσχύ της μὲ πατριαρχικὸ «ἐπικυρωτικὸν γράμμα». Ὁ πατριάρχης τοῦ τὸ χορηγεῖ καὶ ἀπειλεῖ μὲ ἀφορισμὸ ὅποιον τολμήσει νὰ παραβιάσει τὴ βούληση τοῦ δωρητῆ.

Παράδοση. Τὸ πρωτότυπο τοῦ ἐπικυρωτικοῦ γράμματος σώζεται στὸ Ἄρχεῖο τῆς μονῆς Βατοπεδίου.

Incipit. † Ἐπειδὴ ὁ ἱερώτατος μ(η)τροπολίτης Περιθεωρίου

Χρονολογία. | ἐν ἔ|τει ,ς^ϕ λ^ϕο^ϕά.

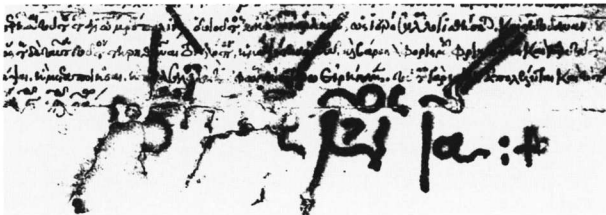
Μηνολόγιο. Μηνὶ Μαρτίῳ, ἰν(δικτιῶν)ος ια^ϑς : †

Χρονολόγηση. Ἡ πράξις εἶναι χρονολογημένη μὲ ἀκρίβεια: τὸ ἔτος 6971 ἀπὸ κτίσεως κόσμου ποὺ ἀναφέρεται στὸ ἔγγραφο ἀντιστοιχεῖ στὸ 1463, ἔτος τὸ ὁποῖο συμπίπτει μὲ τὴν 11η ἰνδικτιῶνα ποὺ ἀναγράφεται στὸ μηνολόγιο.

Ἔκδοση. Ἐπίσημα, ἀρ. 7, σ. 89-90, ἀπὸ τὸ πρωτότυπο τῆς μονῆς Βατοπεδίου· PAVLIKIANOV, *Vatopedi*, σ. 138.

Βιβλιογραφία. APOSTOLOPOULOS, *Le troisième*.

Σχολιασμός. Ὁ μητροπολίτης Γρηγόριος δὲν εἶναι γνωστός σὲ ὅσους ἀσκολήθηκαν μὲ τὴν μητρόπολη Περιθεωρίου καὶ δὲν καταγράφεται στοὺς ἐπισκοπικούς της καταλόγους. Ὁ ΓΕΡΜΑΝΟΣ, *Θράκη*, σ. 111 ἀγνοεῖ τὴν ὑπαρξί του ἐνῶ ὁ ΣΤΑΜΟΥΛΗΣ, *Συμβολή*, σ. 157-159, μνημονεῖ ὡς πρῶτο μετὰ τὴν Ἄλωση μητροπολίτη Περιθεωρίου τὸν Ἰγνάτιο ἀντλώντας τὸ ὄνομά του ἀπὸ τὴν πράξις τοῦ Ἰανουαρίου τοῦ 1467, στὴν ὁποία ὑπογράφει ὡς μέλος τῆς συνόδου (π. 42). Τὸν διαδέχεται ὁ Ἰωσήφ, ποὺ ἐντοπίζεται σὲ πράξι τοῦ Ὀκτωβρίου 1474 (π. 52). Ὅσον ἀφορᾷ τὸ ἐρώτημα, πῶς βρέθηκε τὸ πατριαρχικὸ ἔγγραφο στὸ Ἄρχεῖο τῆς μονῆς Βατοπεδίου, δύο ὑποθέσεις μποροῦν νὰ διατυπωθοῦν καθὼς, ὅσο γνωρίζουμε, δὲν ὑπάρχουν συγκεκριμένα τεκμήρια ποὺ νὰ στοιχειοθετοῦν μὴν ἀσφαλὴ ἀπάντηση: εἴτε ὁ Περιθεωρίου Γρηγόριος ἀποσύρθηκε στὸ Βατοπεδί παίρνοντας μαζί καὶ τὸ ἀρχεῖο του, εἴτε τὸ ἀθωνικὸ μοναστήρι, ποὺ εἶναι

Μηνολόγιο τοῦ Σωφρονίου στὴν π. 24

γνωστό από τη βυζαντινή εποχή πώς διατηροῦσε περιουσιακά στοιχεία στην περιοχή τοῦ Περιθεωρίου (βλ. *Actes de Vatopedi*, τ. 2, σ. 39), ἀπέκτησε κάποτε τὰ περιουσιακά στοιχεία πού εἶχε δωρίσει ὁ Γρηγόριος τὸ 1463 στὴ μητρόπολή του, καὶ ἔτσι πῆρε καὶ τὸν τίτλο ἰδιοκτησίας τους. Ἀπαντήσεις στὸ ἐρώτημα ἴσως δώσουν οἱ ἐκδότες τοῦ τρίτου τόμου τῶν *Actes de Vatopedi*.

π. 25

[1463]

Συνοδικὴ ἀπόφαση γιὰ τὴν παύση τῆς ἐφαρμογῆς τῆς ἀρχῆς τῆς οἰκονομίας σὲ θέματα γάμου.

Ἡ ἐφαρμογὴ τῆς ἀρχῆς τῆς οἰκονομίας σὲ ζητήματα γάμου πού υἰοθετήθηκε μετὰ τὴν Ἄλωση πρέπει νὰ ἀρθεῖ, καθὼς ἔχει μεσολαβήσει ἤδη ἓνα διάστημα δέκα χρόνων· ἡ Ἐκκλησία ὀφείλει τώρα νὰ ἐπιστρέψει εἰς τὴν «προτέραν ἀκριβειαν» καὶ νὰ φροντίζει γιὰ τὴν ἀκριβὴ τήρηση τῶν σχετικῶν κανόνων.

Μνεία. «εἰ ἀναγκαῖον ἐφάνη παῦσαι τὴν τοιαύτην οἰκονομίαν... ὁ δεκαετῆς χρόνος ἀρκεῖ χρῆσθαι τῇ οἰκονομίᾳ, δεῖ δὲ ἡμᾶς ἀπὸ γε τοῦ νῦν τῆς προτέρας ἔχουσθαι ἀκριβείας, τοῦ πάντη ἀλήπτου καὶ ἀμώμου φροντίζοντας»: Ἀγαλλιανός, *Λόγοι*, ἀνοιξή 1463, ΠΑΤΡΙΝΕΛΗΣ, *Ἀγαλλιανός*, σ. 150 στ. 2118-2121.

Χρονολόγησι. Ὁ σχολαστικὸς ὑπολογισμὸς τῆς δεκαετίας τὴν ὁποία ἀναφέρει ὁ Ἀγαλλιανός θὰ ὀδηγοῦσε νὰ χρονολογήσουμε τὴν πράξη στὴν ἀνοιξή τοῦ 1464· θὰ πρέπει ὠστόσο νὰ δεχτοῦμε πὼς τέτοιου εἶδους ὑπολογισμοὶ δὲν γίνονται συνήθως μὲ ἀπόλυτη ἀκριβεία καὶ πὼς ἓνα διάστημα ἀκόμα καὶ ἐννιάμισι χρόνων πού ἔχει διαρρεῦσει θὰ μπορούσε νὰ χαρακτηριστεῖ «δεκαετία». Πάντως φαίνεται πὼς ἡ ἄρση τῆς «οἰκονομίας» πρέπει νὰ πραγματοποιήθηκε λίγο πρὶν λήξει ἡ πατριαρχία τοῦ Σωφρονίου.

Σχολιασμός. Δὲν εἶναι γνωστοὶ οἱ λόγοι πού ὀδήγησαν τὸν πατριάρχη Σωφρόνιο στὴν ἀλλαγὴ τῆς πολιτικῆς τῆς ἐπιείκειας στὰ ζητήματα τοῦ δικαίου τοῦ γάμου πού εἶχε ἐγκανιαστεῖ ἐπὶ Γενναδίου (π. 2) καὶ εἶχε διατηρηθεῖ ἐπὶ τοῦ διαδόχου του (π. 14). Ἴσως ἡ προβαλλόμενη δικαιολογία τῆς παρόδου δεκαετίας νὰ ἀποτελεῖ καὶ τὴν οὐσιαστικὴ αἰτιολογία τῆς ἀπόφασης. Ἄς σημειωθεῖ ὅτι ὁ Ἀγαλλιανός ὑπενθυμίζει (*Λόγοι*, στ. 2107-2108) ὅτι ὁ πατριάρχης Σωφρόνιος ὅταν ἦταν μητροπολίτης Ἡρακλείας εἶχε προσχωρήσει ἐνεργὰ στὴν πολιτικὴ τῆς οἰκονομίας, ἀφοῦ ὅταν ὁ πατριάρχης Ἰσίδωρος τοῦ εἶχε ζητήσει νὰ ἐκφράσει τὴν ἀποψή του γιὰ μία περίπτωση τέλεσης δευτέρου γάμου χωρὶς νὰ ἔχει λυθεῖ νομίμως ὁ πρώτος, εἶχε συνηγορήσει ὑπὲρ τῆς τελέσεως τοῦ δευτέρου γάμου ἐπικαλούμενος τὴν ἀρχὴ τῆς οἰκονομίας (π. 18 «Σχολιασμός»).

ΠΡΑΞΗ ΠΛΑΣΤΗ
πού ἔχει ἀποδοθεῖ στὸν Σωφρόνιο

«**Συστατικὸν γράμμα**» γιὰ τὴ γνησιότητα ἑνὸς σταυροῦ πού προερχόταν ἀπὸ τὴν αὐτοκρατορικὴ οἰκογένεια τῆς Τραπεζούντας. Τὸ συστατικὸ δίνεται στὸν κατοπινὸ κάτοχο τοῦ κειμηλίου Γεώργιο Πόλο. Δὲν παραδίδεται τὸ πρωτότυπο τοῦ ἐγγράφου ἀλλὰ τὸ κείμενό του ἔγινε γνωστὸ ἀπὸ ἓνα ἀντίγραφο πού σώζεται στὴ Βιέννη. Τὸ γράμμα φέρει χρονολογία «Αὐγουστος 1464». Τὸ γράμμα ἔχει χαρακτηριστεῖ πλαστὸ ὡς πρὸς τὸ περιεχόμενό του, ἀλλὰ καὶ ὁ Σωφρόνιος στὸ χρονικὸ διάστημα στὸ ὁποῖο φέρεται νὰ τὸ ἐξέδωσε εἶχε «ἐκβληθεῖ» ἀπὸ τὸ Πατριαρχεῖο.

Incipit. Γνωστὸν ἔστω πᾶσιν ὡς, ἐπειδὴ

ῥ Ε κ δ ο σ η . LAMBACHER, *Bibliotheca*, σ. 27-29 [= ΣΑΘΑΣ, *Μεσαιωνική*, τ. 3, σ. ρά-ργ· ΕΥΑΓΓΕΛΙΔΗΣ, *Τραπεζούντα*, σ. 168-169· ΧΡΥΣΑΝΘΟΣ, *Ἐκκλησία*, σ. 523-524]· LAURENT, *Les faux*, σ. 274-276· GASTGEBER, *Ein Bericht*, σ. 324-325.

Βι β λ ι ο γ ρ α φ ί α . LAURENT, *Les faux*, σ. 265-273 (γιὰ τὴν πλαστότητα τοῦ περιεχομένου τοῦ ἐγγράφου)· GANCHOU, *Pòlos*, σ. 111 ἐπ. (γιὰ τὸν ἀποδέκτη τοῦ συστατικοῦ γράμματος καὶ τὴν οἰκογένειά του)· ΑΠΟΣΤΟΛΟΠΟΥΛΟΣ, *Σωφρόνιος*, σ. 56-59 (γιὰ τὸ χρόνο πατριαρχίας τοῦ Σωφρονίου).

ΓΕΝΝΑΔΙΟΣ Β΄

φθινόπωρο – τέλη 1463

(δεύτερη πατριαρχία)

1463, φθινόπωρο

Ἐπάνοδος στὸν πατριαρχικὸ θρόνο τοῦ παραιτηθέντος τὸ 1456 Γενναδίου Β'.

Μετὰ τὴν «ἐκβολὴν» τοῦ Σωφρονίου, κλήθηκε ὁ πρῶτος μετὰ τὴν Ἰωάννη πατριάρχης νὰ ἐπανέλθει στὸν πατριαρχικὸ θρόνο.

Μνεία. Δὲν σώζεται σαφὴς μνεία γιὰ τὴν ἐπάνοδο τοῦ Γενναδίου στὸ Πατριαρχεῖο· ἐξάγεται ὁμως ἀπὸ ἓνα σημείωμά του γραμμένο τὸν Αὐγουστο τοῦ 1464, ὅπου κάνει λόγος γιὰ τὴν τρίτη «ἀνοδὸ» του: Γεννάδιος, Λόγος «Ἐπὶ τῇ μεταστάσει τῆς ὑπεραγίας δεσποίνης ἡμῶν Θεοτόκου», Αὐγουστος 1464, ΓΕΝΝΑΔΙΟΥ, ἸΑπαντα, τ. 1, σ. ΧΧΙ· ΚΑΚΟΥΡΟΣ, Προομιαικὸ Δοκίμιον Α', σ. 45* καὶ 109* (βλ. καὶ π. 29).

Χρονολόγηση. Τὸ ἔτος ἐπάνοδος τοῦ Γενναδίου τὸ προσδιορίζουν οἱ πληροφορίες πού δίνει ὁ Ἀγαλλιανὸς γιὰ τὴ διαδοχὴ τῶν «Μετὰ... τὴν Ἰωάννη Κωνσταντινουπόλεως [πατριαρχῶν]» σὲ συνδυασμὸ μὲ τὸ χρονικὸ διάστημα πού δηλώνει πὼς παρέμεινε συνολικὰ ὁ Γεννάδιος πατριάρχης. Ὁ Ἀγαλλιανὸς συντάσσει τὸν κατάλογό του μετὰ τὴν ἀνοδο τοῦ τέταρτου πατριάρχου, τοῦ Ἰωάννη Κόκκα, περίπου στὶς ἀρχὲς τοῦ 1464, καὶ ἀναφέρει πὼς ὁ Γεννάδιος παρέμεινε (συνολικὰ) «χρόνους β' ἡμισυ, καὶ παρητήσατο». Ἄν λοιπὸν ὁ Σωφρόνιος, σύμφωνα μὲ τὴν ἴδια πηγὴ, παρέμεινε «χρόνον α' ἡμισυ, καὶ ἐξεβλήθη», δηλαδὴ ἀποχώρησε ἀπὸ τὸ Πατριαρχεῖο τὸ φθινόπωρο τοῦ 1463, ἢ δευτέρη θητεία τοῦ Γενναδίου πρέπει νὰ διάρκεσε κάποιους μῆνες, ὥστε τὰ δύο καὶ πλέον χρόνια τῆς πρώτης του θητείας νὰ προσδιοριστοῦν ἀπὸ τὸν Ἀγαλλιανὸ σὲ «χρόνους β' ἡμισυ». Ἐνας τέτοιος ὑπολογισμὸς στηρίζεται στὴν παραδοχὴ πὼς ὁ Ἀγαλλιανὸς προσδιορίζει κατὰ προσέγγιση τὸ συνολικὸ διάστημα πού διάρκεσε ἡ πρώτη καὶ δευτέρη πατριαρχία τοῦ Γενναδίου καὶ δὲν τὸ ὑπολογίζει μὲ ἀπόλυτη ἀκρίβεια.

Βιβλιογραφία. ΑΠΟΣΤΟΛΟΠΟΥΛΟΣ, Σωφρόνιος, σ. 54-56.

Σχολιασμός. Ἔχει ὑποστηριχθεῖ ἡ ἄποψη πὼς μία καὶ μόνη ἦταν ἡ πατριαρχ-

χία του Γενναδίου και πώς η πολιτική έξουσία τον ανάγκασε να διαχειριστεί τὰ του Πατριαρχείου ἄλλες δύο φορές, μολονότι ὑπῆρχε ἄλλος ἐκλεγμένος πατριάρχης. Πρῶτος ὑποστήριξε τὴν ἀποψη τῆς μίας πατριαρχίας ὁ ΖΗΣΗΣ, *Γεννάδιος*, σ. 205-208 καὶ ὕστερα ἀπὸ εἴκοσι χρόνια ὑποστηρίχθηκε Ξανά, ἂν καὶ μὲ κάποιες ἐπιφυλάξεις, ἀπὸ τὴν BLANCHET, *Georges Gennadios*, σ. 60 ἐπ. Ἀντίθετα, γιὰ τρεῖς πατριαρχίες τοῦ Γενναδίου πρῶτος μίλησε ὁ ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΣ-ΚΕΡΑΜΕΥΣ, *Ἐρευναί*. Ἡ ὑπόθεση ὡστόσο, πὼς ὁ Γεννάδιος δὲν ἀνέλαβε «ἐπισήμως» τὸ Πατριαρχεῖο ἀλλὰ συνυπῆρχε μὲ τὸν νομίμως ἐκλεγμένο πατριάρχη, δὲν φαίνεται νὰ ἀνταποκρίνεται στὴ μεταβυζαντινὴ τουλάχιστον πρακτικὴ, σύμφωνα μὲ τὴν ὁποία δύο πατριάρχες, νῦν καὶ πρῶην, δὲν μπορούσαν νὰ συνυπάρξουν στὴν Κωνσταντινούπολη. Τὰ παραδείγματα εἶναι πολλὰ: ὁ Γεννάδιος τὸν Ἰανουάριο τοῦ 1456, μολονότι δὲν ἐκδιώχθηκε ἀλλὰ παραιτήθηκε, ἀναχώρησε ὕστερα ἀπὸ λίγο γιὰ τὸ Ἅγιο Ὅρος καὶ στὴ συνέχεια γιὰ τὶς Σέρρες· ὁ Ἰωάσαφ Κόκκας μετὰ τὸ τέλος τῆς πατριαρχίας του ὑποχρεώθηκε, σύμφωνα μὲ ἓνα χρονικὸ, νὰ ἀναχωρήσει γιὰ τὴν Ἀγγαλιό· ὅταν ἐκλέχθηκε ὁ Διονύσιος Α', ὁ Συμεὼν Α' ὀδηγήθηκε στὴ Σωζόπολη καὶ ὁ Μάρκος Ξυλοκαράβης στὴν Ἀχρίδα.

π. 27

[1463, φθινόπωρο – τέλη]

Ἀπόφαση νὰ ριφθεῖ στὴν πυρὰ κάθε χειρόγραφο τοῦ ἔργου «Νόμοι» τοῦ Γεωργίου Πλήθωνος.

Μετὰ τὴ δημόσια καύση τοῦ χειρογράφου ποὺ περιεῖχε τὸ ἔργο «Νόμοι» τοῦ Γεωργίου Πλήθωνος, δίνεται ἐντολὴ ὁποῖος κατέχει ἄλλο χειρόγραφο ποὺ παραδίδει τὸ ἴδιο ἔργο νὰ τὸ καύσει. Ἄν παρὰ τὶς παραινήσεις δὲν συμμορφωθεῖ, νὰ ἀφορισθεῖ.

Μ ν ε ἰ α . «παρακελευόμεθα πᾶσιν ὡς ἀπὸ Θεοῦ, εἴποτε καὶ ὀπουδήποτε εὐρίσκοιτο ἢ ὄλον τὸ βιβλίον ἢ μέρος ἐκγεγραμμένον ἔν τινι τῶν χριστιανῶν, πυρὶ μὲν φθειρεῖν αὐτὸ τὸν ἔχοντα· κρύπτοντα δὲ καὶ ἐαλωκότα, μετὰ μίαν καὶ δευτέραν παραινεῖσιν, εἰ μὴ παρησιᾶ βούλοιτο καίειν, εἴργειν τὸν τοιοῦτον ἀπάσης τῶν χριστιανῶν κοινονίας»: Γεννάδιος, Ἐπιστολὴ πρὸς τὸν ἔξαρχο Ἰωσήφ, post 1460, ALEXANDRE, *Pléthon*, σ. 440 [= *PG*, τ. 160 στλ. 648]· ΓΕΝΝΑΔΙΟΥ, *Ἄπαντα*, τ. 4, σ. 172.

Χ ρ ο ν ο λ ό γ η σ η . Σύμφωνα μὲ τὴν ἐπιχειρηματολογία ποὺ ἐκθέτει ὁ Ζακυθηνὸς (*Le Despotat*, σ. 366 σημ. 1), ἡ πράξις πρέπει νὰ χρονολογηθεῖ «entre 1460 et 1465, sous le second patriarcat de Scholarios». Τὴ δευτέρη αὐτὴ πατριαρχία,

σύμφωνα με δσα ἀναφέραμε στὴν π. 26 «Χρονολόγηση», πρέπει πλέον νά τὴν προσδιορίσουμε στὸ διάστημα ἀπὸ τὸ φθινόπωρο ὡς τὰ τέλη τοῦ 1463.

Βιβλιογραφία. ALEXANDRE, *Pléthon*, σ. XLIII-L· ZAKYTHINOS, *Le Despotat*, σ. 365-367· MASAI, *Pléthon*, σ. 393-404· WOODHOUSE, *Plethon*, σ. 359-361· BLANCHET, *Scholarios*, σ. 183-191.

Σχολιασμός. Ὁ Γεννάδιος στὴν ἐπιστολὴ του πρὸς τὸν ἑξαρχο Ἰωσήφ ἐκθέτει τοὺς λόγους πού τὸν ὀδήγησαν στὴν ἀπόφαση τῆς καταδίκης τοῦ ἔργου καὶ περιγράφει ὅτι, πρὶν ρίξει τὸ αὐτόγραφο χειρόγραφο τοῦ Πλήθωνος στὴν πυρὰ, «τοὺς τῶν ὑποθέσεων πίνακας μόνους ἀφήκαμεν ταῖς σάνισι μένειν προσδεμένους, καὶ τοὺς ἕνους πρὸς τῷ τέλει τῶν ἐκείνου θεῶν», ὥστε αὐτὰ νά ἀποτελοῦν μάρτυρες τῆς δικαιολογημένης ἀπόφασής του νά καεῖ τὸ ἔργο.

π. 28

[1463, φθινόπωρο – τέλη]

Ἄπονομή τοῦ ὀφφικίου τοῦ μεγάλου οἰκονόμου στὸν Θεόδωρο Ἄγαλλιανό.

Ὁ μέγας χαρτοφύλαξ Θεόδωρος Ἄγαλλιανὸς προάγεται στὸ ὀφφίκιο τοῦ μεγάλου οἰκονόμου.

Μνεῖα. «Τῷ μεγάλῳ οἰκονόμῳ κύρ Θεοδώρῳ τῷ Ἄγαλλιανῷ»: Γεννάδιος, Προσφώνηση στὸ Λόγο του «Περὶ θείου προορισμοῦ», τέλη 1467, ΓΕΝΝΑΔΙΟΥ, *Ἄπαντα*, τ. 1, σ. 440.

Χρονολόγηση. Μολονότι δὲν σώζεται ἡ πράξη προβιβασμοῦ τοῦ Ἄγαλλιανοῦ στὸ ὀφφίκιο τοῦ μεγάλου οἰκονόμου ὥστε νά ἔχουμε τὴν ἀκριβὴ χρονολογία τῆς καὶ οἱ πηγὲς πού τοῦ ἀποδίδουν τὸ ὀφφίκιο δὲν ἀνάγονται πρὶν ἀπὸ τὸ 1466 (ΠΑΤΡΙΝΕΛΗΣ, *Ἄγαλλιανός*, σ. 17 καὶ 40), θεωροῦμε ὅτι ἡ ἀπονομὴ πρέπει νά ἔγινε στὸ διάστημα τῆς δευτέρης πατριαρχίας τοῦ Γενναδίου, δηλαδὴ στὸ διάστημα ἀπὸ τὸ φθινόπωρο ὡς τὰ τέλη τοῦ 1463. Θυμίζουμε πὼς ὁ Σωφρόνιος ἀποχώρησε ἀπὸ τὸ θρόνο χωρὶς νά ἔχει δώσει λύση στὸ ζήτημα πού ἔθετε ὁ Ἄγαλλιανός, νά ἀποδοθοῦν δηλαδὴ εὐθύνες στοὺς κατηγόρους του δεδομένου ὅτι ἡ σύνοδος εἶχε καταλήξει στὴν ἀθώωσή του. Τὸν Σωφρόνιο διαδέχτηκε ὁ Γεννάδιος καὶ εἶναι εὐλόγο νά ὑποθέσουμε πὼς θέλησε νά ἀποκαταστήσει τὸν Ἄγαλλιανό, παλαιὸ συνεργάτη του μὲ τὸν ὁποῖο τὸν συνέδεε καὶ στενὴ φιλία, προβιβάζοντάς τον στὸ πρῶτο στὴν τάξη τῶν ὀφφικίων ἀξίωμα, ἐκείνου τοῦ μεγάλου οἰκονόμου.

Βιβλιογραφία. ΠΑΤΡΙΝΕΛΗΣ, *Ἄγαλλιανός*, σ. 17-18 καὶ 40-41.

Σχολιασμός. Όπως αφηγείται ο Άγαλλιανός, ο πατριάρχης Ίσιδωρος είχε εκδηλώσει την πρόθεση στη διάρκεια της πατριαρχίας του να του άπονείμει «τὸν τόπον» τοῦ μεγάλου οἰκονόμου (*Λόγοι*, σ. 109 στ. 664-683). Οἱ ἀντιζηλίεις ὅμως τίς ὁποῖες προκάλεσε στοὺς ἀντιπάλους τοῦ Άγαλλιανοῦ ἡ πρόθεση τοῦ τότε πατριάρχη τὸν ἀνάγκασαν νὰ μὴν πραγματοποιήσει πιθανότατα τὸ σχέδιό του. Ἡ ἐπίσημη τώρα ἀπονομή τοῦ ὄφφικίου στὸν Άγαλλιανὸ θὰ εἶχε ἀσφαλῶς καὶ τὸ χαρακτηριστῆρα μιᾶς δικαίωσης ἔναντι τῶν κατηγορῶν του. Δὲν σῶζονται πάντως πληροφορίες γιὰ τὸ ἂν ὁ Γεννάδιος κατόρθωσε νὰ ἐπιβάλει καὶ ἐπιτίμια στοὺς ἰσχυροὺς ἀντιπάλους τοῦ Άγαλλιανοῦ, ἱκανοποιώντας ἔτσι τὸν διακαὴ πόθο τοῦ τελευταίου.

ΙΩΑΣΑΦ ΚΟΚΚΑΣ

ἀρχές 1464 – τέλος Μαρτίου 1464

π. 29

1464, άρχές

Ἐκλογή τοῦ Ἰωάσαφ ὡς πατριάρχῃ Κωνσταντινουπόλεως.

Ἡ σύνοδος ἐκλέγει ὡς πατριάρχῃ τὸν Ἰωάσαφ Κόκκα.

Μνεία. «γέγονεν [πατριάρχῃς] ὁ Ἰωάσαφ, οὗ τὸ ἐπίκλην Κόκας»: *Ἐκθεις Χρονική*, σ. 20 στ. 20-21· «προέστη τοῦ Πατριαρχείου Ἰωάσαφ, ὁ τὸ ἐπίκλην Κόκας»: *Ἱστορία Πολιτικῆ Κωνσταντινουπόλεως*, σ. 17· πβ. *Πατριαρχικὴ Κωνσταντινουπόλεως Ἱστορία*, σ. 120-121.

Χρονολόγησις. Σύμφωνα μετὰ τὴν καταγραφὴ τῶν μετὰ τὴν ἄλωση πατριαρχῶν ποὺ παραδίδει ὁ Θεόδωρος Ἀγαλιανός, ὁ τέταρτος πατριάρχῃς Κωνσταντινουπόλεως ἦταν ὁ Ἰωάσαφ Κόκας. Ὡστόσο πρὶν ἀπὸ τὴν ἀνοδὸ του πρέπει νὰ μεσολάβησε ἡ σύντομη δευτέρῃ πατριαρχία τοῦ Γενναδίου (γιὰ τοὺς λόγους ποὺ ἀναφέρονται στὴν π. 26 «Χρονολόγησις»). Μὲ αὐτὸ τὸ δεδομένο, πρέπει νὰ τοποθετήσουμε τὴν ἐκλογή τοῦ Ἰωάσαφ μετὰ τὴ δευτέρῃ ἀποχώρησι τοῦ Γενναδίου, πιθανῶς στὶς ἀρχές τοῦ 1464.

Βιβλιογραφία. ΑΠΟΣΤΟΛΟΠΟΥΛΟΣ, *Σωφρόνιος*, σ. 54-56· τὸ σχετικὸ λήμμα τοῦ *PLP*, ἀρ. 11903, ἔχει στηριχθεῖ ἐν μέρει στὶς μελέτες τοῦ Πατρινέλι καὶ τοῦ Laurent ποὺ θεωροῦσαν τὸν Ἰωάσαφ τρίτο στὴ σειρὰ πατριάρχῃ (βλ. σ. 92).

Σχολιασμός. Ἡ θητεία τοῦ Ἰωάσαφ πρέπει νὰ διάρκεσε λίγους μῆνες καὶ νὰ διακόπηκε βίαια. Ἡ *Ἐκθεις Χρονική* τὸ ὑπονοεῖ: «μὴ δυνηθεὶς γὰρ τὰ τῶν κληρικῶν καθ' ἑκάστην γενόμενα σκάνδαλα, πεσὼν ἐν φρέατι, ἐξέβαλον αὐτὸν ἡμίθανον» (σ. 20 στ. 21-23). Ὁ συντάκτης ἐνὸς καταλόγου πατριαρχῶν ποὺ παραδίδεται στὸ φλωρεντινὸ χειρόγραφο PL. LIX, 13 δίνει καὶ τὸ χρονικὸ σημεῖο καὶ τὸν τρόπο μὲ τὸν ὁποῖο ἔληξε ἡ πατριαρχία του: «Τὴν λαμπρὰν Κυριακὴν πίπτει οἰκειοθελῶς ἐν τῇ <κ>στέρνῃ τῆς Παμμακαρίστου καὶ ἐξέβαλον αὐτὸν ἡμίθανον καὶ ἔστειλαν αὐτὸν εἰς τὴν Ἀγγιάλον» (LAURENT, *Les premiers*, σ. 233)· ἀναφέρεται προφανῶς στὸ Πάσχα τοῦ 1464, ποὺ συνέπεσε μὲ

τὴν 25ῃ Μαρτίου (GRUMEL, *Chronologie*, σ. 263). Τὰ χρονικά τῆς Τουρκοκρατίας ἀφηγοῦνται συνήθως ὅτι ὁ Ἰωάσαφ διαδέχθηκε τὸν Ἰσίδωρο, ἀποψη ὅμως ποὺ εἶχε πλέον ἀναθεωρηθεῖ (βλ. π. 21).

π. 30

1464, Φεβρουάριος

Συνοδικὴ ἀπόφαση μετὰ τὴν ὁποία συγχωρεῖται ὁ μητροπολίτης Νικομηδείας Μακάριος καὶ ἀποκαθίσταται στὴ μητρόπολή του.

Ὁ μητροπολίτης Νικομηδείας Μακάριος, ἀφοῦ ὑπέγραψε ὁμολογία πίστεως μετὰ τὴν ὁποία ἀποκήρυξε τὶς ἀποφάσεις τῆς Συνόδου τῆς Φλωρεντίας ποὺ κάποτε εἶχε ἐνστερνωθεῖ, γίνεται πάλι δεκτὸς στὴν «Ἐκκλησία τῶν Γραικῶν» καὶ ἀποκαθίσταται στὴ μητρόπολή του.

Μνεΐα. «ἀπατηθεὶς ὁμολογίαν, εὐρέθη δὲ ἐνταῦθα ἐκτεθειμένη [τοῦ διακόνου Λέοντος] ὄπισθεν, ταύτην στέργω καὶ ἀσπάζομαι καὶ αὐτὸς ὅλη ψυχῇ»: Μακάριος, Λίβελλος, Φεβρουάριος 1464, ΝΕΚΤΑΡΙΟΣ, *Περὶ τῆς ἀρχῆς*, σ. 232 στ. 33-34· BLANCHET, *Profession*, σ. 73 στ. 69-70.

Χρονολόγησις. Καθὼς ἡ ὁμολογία τοῦ Μακαρίου εἶναι χρονολογημένη μετὰ ἀκρίβεια στὸν Φεβρουάριο τοῦ ἔτους 6972 ἀπὸ κτίσεως κόσμου, δηλαδὴ στὸ 1464 (ἔτος ποὺ συμπίπτει ἄλλωστε μετὰ τὴν 12ῃ σημειούμενη Ἰνδικτιώνα), στὸ ἴδιο ἔτος καὶ μῆνα θὰ πρέπει νὰ χρονολογηθεῖ καὶ ἡ συνοδικὴ ἀπόφασις τῆς ἀποκατάστασής του. Ἄς σημειωθεῖ ὅτι ὁ πρῶτος ἐκδότης προσέγραψε ἀπὸ λάθος τὸν ἀριθμὸ τῆς 12ῆς Ἰνδικτιώνας στὸ μῆνα, χρονολογώντας ἔτσι τὴν ὁμολογία τοῦ Μακαρίου στὴ 12ῃ Φεβρουαρίου.

Βιβλιογραφία. LAURENT, *Les premiers*, σ. 252-253· PLP 16269· BLANCHET, *Profession*, σ. 59-69 (ἡ ὁποία θεωρώντας, μετὰ τὰ τότε δεδομένα, πὺς τὸν Φεβρουάριο τοῦ 1464 πατριάρχης ἦταν ὁ Σωφρόνιος, προσέγραψε τὴν πρᾶξιν στὴν πατριαρχία του).

Σχολιασμός. Ἡ ὁμολογία τὴν ὁποία προσυπογράφει ὁ Μακάριος εἶναι τὸ κείμενο ποὺ εἶχε συντάξει καὶ ὑπογράψει γιὰ τὸν ἴδιο λόγο ὁ νομοφύλαξ Λέων (π. 23). Τὸ κείμενο παραδίδεται ἀπὸ ἀντίγραφο τοῦ 17ου αἰώνα ποὺ ἔκανε ὁ Δοσίθεος (χφ ΜΠΤ 253, φ. 4^ν). Προκαλεῖ ἐντύπωση ἡ κατηγορία ἐναντίον τοῦ Μακαρίου γιὰ λατινοφροσύνη, ἀφοῦ ὅπως ὅλα δείχνουν εἶναι τὸ ἴδιο πρόσωπο μετὰ τὸν ἀρχιερεῖα τῆς Νικομηδείας ποὺ, μολονότι ἔλαβε μέρος στὴ Σύνοδο τῆς Φλωρεντίας καὶ ὑπέγραψε τὰ Πρακτικά τῆς, ὅταν ἐπέστρεψε στὴν Κωνσταντινούπολη ἀνάρεσε τὴν ὑπογραφή του καὶ τὸ 1452 τὸν ἐντοπίζουμε νὰ ὑπογρά-

φει πρώτος, μαζί με άλλους άρχιερείς καθώς και με τόν Γεννάδιο και τόν Άγαλλιανό ως μέλη τής «Ιερᾶς Συνάξεως», τήν έπιστολή πρὸς τούς Ούοίτας (βλ. τὸ πανομοιότυπο τοῦ κειμένου τής έπιστολῆς, ὅπου και ἡ ὑπογραφή τοῦ Μακαρίου, ένσωματωμένο στή μελέτη τοῦ SALAC, *Constantinople*). Έντύπωση έπίσης προκαλεῖ γιατί ὁ Μακάριος χρειάστηκε νά καταθέσει τόν Φεβρουάριο τοῦ 1464 ὁμολογία πίστεως, ἀφοῦ, κατά τή μαρτυρία τοῦ Άγαλλιανοῦ, ἤδη πρὶν ἀπὸ τήν άνοιξη τοῦ 1463 ἡ Έκκλησία «συγγνώμης τούτους [τούς έν Φλωρεντία συνθεμένους τοῖς Λατίνοις] ἤξιωσε» (Άγαλλιανός, *Λόγοι*, σ. 136-137 στ. 1643-1647· πβ. π. 23 «Χρονολόγηση»). Κάτω ἀπὸ ποιές συνθήκες χρειάστηκε ὁ Μακάριος νά ἀποδείξει ξανά τήν προσήλωσή του στήν ὀρθοδοξία; Τά στοιχεῖα πὸν διαθέτουμε δέν έπιτρέπουν μιὰ σαφή ἀπάντηση. Μεγαλύτερη ὅμως άπορία για τή δράση τοῦ άρχιερέα αὐτοῦ προκαλοῦν ὅσα ἀναφέρονται σέ ἕναν Κατάλογο πατριαρχῶν τοῦ τέλους τοῦ 15ου ἢ τῶν άρχῶν τοῦ 16ου αἰώνα (LAURENT, *Les premiers*, σ. 233), σύμφωνα με τὰ ὅποια ὁ Μάρκος Ξυλοκαράβης ὡς μητροπολίτης Άδριανουπόλεως (post Σεπτέμβριος 1464) δέν ἤθελε νά συλλειτουργήσει με τόν Μακάριο, έπειδὴ τόν θεωροῦσε «λατινόφρονα», «καθηρημένον παρὰ πολλῶν άρχιερέων». Άν ὁ συντάκτης τοῦ Κατάλογου δέν συγγείι χρόνους και πρόσωπα, ὁ λίβελλος πὸν ὑπέβαλε ὁ Μακάριος και ἡ άθώωσή του ἀπὸ τόν πατριάρχη φαίνεται πὸς δέν ἔδωσαν ὀριστικό τέλος στίς ένάντιον του κατηγορίες. Τέλος, ὅσον ἀφορᾶ τήν τύχη τής μητροπόλεως Νικομηδείας στὸ διάστημα πὸν ὁ Μακάριος δέν τήν κατεῖχε, μιὰ άναφορὰ πὸν κάνει ὁ Άγαλλιανός σέ άνέκδοτη έπιστολή του πρὸς τόν ἱερομόναχο Ἰωσήφ αφήνει τήν έντύπωση, ὅτι μέσω τοῦ μεγάλου σκευοφύλακος Γεωργίου Γαλησιώτη παραχωρήθηκε στὸν μητροπολίτη Ζηκχίας.

ΓΕΝΝΑΔΙΟΣ Β΄

ante 15 Αὐγούστου 1464 – φθινόπωρο 1465

(τρίτη πατριαρχία)

π. 31

1464, ante 15 Αὐγούστου

Ἐπάνοδος γιὰ τρίτη φορά τοῦ Γενναδίου στὸν πατριαρχικό θρόνο.

Ὁ Γεννάδιος Σχολάριος ἐπανερχεται, παρὰ τὴ θέλησή του, στὴν Κωνσταντινούπολη καὶ ἀναλαμβάνει γιὰ τρίτη φορά τὴ διοίκηση τοῦ Πατριαρχείου.

Μνεΐα. «Ἐγράφη ἐν τῇ μονῇ τῆς Παμμακαριστίου, (καὶ) ἀνεγνώσθη ἐν τῇ ἑορτῇ τῆς Κοιμήσε[ε]ως, ἐν τῇ τρίτῃ ἡμ(ῶν) ἀνόδω βιαίω ἐκεῖ τελειουμένης ἰνδικτιῶνος ιβ' ἐν ἔτει οβ'»: Σημείωμα (αὐτόγραφο) τοῦ Γενναδίου στὸν «Λόγον ἐπὶ τῇ μεταστάσει τῆς ὑπεραγίας δεσποίνης ἡμῶν Θεοτόκου», 15 Αὐγούστου 1464, JUGIE, *Homélie*, σ. 570· ΓΕΝΝΑΔΙΟΥ, *Ἄπαντα*, τ. 1, σ. 197· ΚΑΚΟΥΡΟΣ, *Προομιμακὸ Δοκίμιο Α'*, σ. 45* καὶ 109*.

Χρονολόγησι. Τὴ χρονολογία τῆς τρίτης ἐπανόδου τοῦ Γενναδίου δὲν τὴν γνωρίζουμε μὲ ἀκρίβεια· ὅπωςδήποτε συνέβη μετὰ τὴν 25η Μαρτίου τοῦ 1464, ὅταν ὁ Ἰωάσαφ Κόκκας ἀνεσύρθη ἡμιθανὴς ἀπὸ τὴν κιστέρνα τοῦ Πατριαρχείου. Τὸ γεγονός ὅτι ὁ Γεννάδιος ἔγραψε «ἐν τῇ μονῇ τῆς Παμμακαριστίου» τὸ λόγο πὺν ἐκφώνησε «ἐν τῇ ἑορτῇ τῆς Κοιμήσεως» μᾶς ἐπιτρέπει νὰ υποθέσουμε πὺς βρισκόταν ἤδη στὸ Πατριαρχεῖο πρὶν ἀπὸ τὴν 15η Αὐγούστου. Ὅσον ἀφορᾶ τὸ ἔτος πὺν δηλώνεται στὸ σημεῖωμα, «τελειουμένης ἰνδικτιῶνος ιβ', ἐν ἔτει οβ'», εἶναι προφανὲς ὅτι ἔχουν παραλειφθεῖ οἱ ἑλληνικοὶ ἀριθμοὶ ς, ζ, διότι ἡ δωδέκατη ἰνδικτιῶνα ἔληγε τὸ ἔτος 6972, δηλαδή τὸν Αὐγουστο τοῦ 1464.

Βιβλιογραφία. ΓΕΝΝΑΔΙΟΥ, *Ἄπαντα*, τ. 1, σ. XX-XXI καὶ σ. XXIV· τ. 8, σ. 31*· ΖΗΣΗΣ, *Γεννάδιος*, σ. 206-208· BLANCHET, *Scholarios*, σ. 66-71 (οἱ δύο τελευταῖοι ἀμφισβητοῦν ἂν ὁ Γεννάδιος εἶχε περισσότερες ἀπὸ μία πατριαρχίες).

Σχολιασμός. Τὸ κείμενο τοῦ σημειώματος πὺν ἀπομνημόνευσε ὁ Γεννάδιος τὸ παραδίδουν δύο αὐτόγραφοι κώδικές του: ὁ Par. gr. 1289 (φ. 240^v) καὶ 1294 (φ. 136^r) μὲ παρόμοια διατύπωση. Τὸ γεγονός τῆς ἐπανόδου του, γιὰ τρίτη φορά, στὸ Πατριαρχεῖο τὸ ἀναφέρει καὶ σὲ ἄλλα ἔργα του, τονίζοντας πάντα ὅτι ἡ ἐπά-

νοδος αὐτὴ ἔγινε παρὰ τὴ θέλησὴ του. Γιὰ παραδείγμα, στὸ αὐτόγραφο χειρόγραφο Par. gr. 1273, τὸ ὁποῖο παραδίδει μεταξὺ ἄλλων τὴν ἀνάπτυξη ἐνὸς θεολογικοῦ ζητήματος, σημειώνει: «Γενναδίου. Ἐν τῇ τρίτῃ εἰς τὴν πόλιν βιαίῳ ἀνόδῳ»: ΓΕΝΝΑΔΙΟΥ, ἸΑπαντα, τ. 3, σ. 430· ἀκόμα, στὸ διάλογο μεταξὺ Χριστιανοῦ καὶ Ἰουδαίου τὸν ὁποῖο ἐκπόνησε σημειώνει κάτω ἀπὸ τὴν ἐπιγραφή τοῦ ἔργου: «Σχεδιασθεῖς ἐν τῇ πόλει ὑπ' ἐμοῦ Γενναδίου, ὅτι τὸ τρίτον ἐκεῖ βία ἤχθην»: ΓΕΝΝΑΔΙΟΥ, ἸΑπαντα, τ. 3, σ. 251-252.

π. 32

1464, 1 Σεπτεμβρίου – 1465, 31 Αὐγούστου

«**Συνοδικὴ πρᾶξις**» τοῦ νεοεκλεγέντος μητροπολίτη Ἀδριανουπόλεως ἱερομονάχου Μάρκου.

Στὴ χηρεύουσα μητρόπολη Ἀδριανουπόλεως ἡ σύνοδος ἐξέλεξε ὡς νέο ἀρχιερεῖα τὸν ἱερομόναχο Μάρκο. Ὁ νεοεκλεγείς μητροπολίτης Ἀδριανουπόλεως ἐφοδιάζεται μὲ τὴ συνοδικὴ του πρᾶξι, μὲ τὴν ὁποία ἀναγγέλλεται ὅτι ἡ ἐκλογή του ἔγινε σύμφωνα μὲ τοὺς ἐκκλησιαστικούς κανόνες καὶ περιγράφονται οἱ ἐξουσίες καὶ οἱ ἀρμοδιότητές του. Οἱ πιστοὶ τῆς μητροπόλεως καλοῦνται νὰ τὸν ἀναγνωρίζουν ὡς ἀρχιερεῖα τους, ἐνῶ ἀπειλοῦνται μὲ τὶς ποινές ποὺ προβλέπουν οἱ ἱεροὶ κανόνες ἐκεῖνοι ποὺ δὲν θὰ ὑποταχθοῦν στὴν ἐξουσία τοῦ νέου μητροπολίτη. Στὴ σύνοδο μετεῖχαν ὁ μητροπολίτης Ἡρακλείας, ὁ Σεβαστείας καὶ τὸν τόπον ἐπέχον τοῦ Ἀγκύρας, ὁ Πισιδίας, ὁ Ἀθηνῶν καὶ ὁ Μελενίκου.

Π α ρ ἄ δ ο σ η . Ἀντίγραφο, τοῦ 16ου αἰώνα, παραδίδεται στὸ γφ 145, φ. 560^{r-v} τοῦ ΜΠΤ [= Vat. gr. 2416 , φ. 151^r-152^r].

Ι n c i p i t . † Ἡ ἀγία τοῦ Χριστοῦ καθολικῆ
Χ ρ ο ν ο λ ο γ ί α . Ἐν ἔτει ,ς^Ϡ λ^Ϡογ', ἰνδικτιῶνος ιγ^Ϡ.

Χ ρ ο ν ο λ ό γ η σ η . Τὸ κείμενο εἶναι χρονολογημένο στὸ ἔτος 6973 ἀπὸ κτίσεως κόσμου. Ἡ ἀναγραφή τῆς 13ης ἰνδικτιῶνας μᾶς ἐπιτρέπει νὰ ὀρίσουμε τὸ χρόνο ἐκδόσεως τῆς πρᾶξεως στὸ διάστημα ἀπὸ τὴν 1η Σεπτεμβρίου 1464 ὡς τὴν 31η Αὐγούστου τοῦ 1465. Ὁ ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΣ-ΚΕΡΑΜΕΥΣ, *Μάρκος*, σ. 405-406, χρονολογεῖ τὴν πρᾶξι στὸ 1464· στὴν περιγραφή ὁμοῦς τοῦ χειρογράφου ποὺ δίνει ὁ ἴδιος (ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΣ-ΚΕΡΑΜΕΥΣ, *Ἱεροσολυμιτικῆ*, τ. 4, σ. 133), τὸ χρονολογεῖ στὸ 1465. Ὁ ΓΕΔΕΩΝ, *Ἡμῖγνωστοὶ σελίδες*, σ. 119, θεωρεῖ ὅτι ἡ πρᾶξι ἐκδόθηκε κατὰ τοὺς πρώτους ὀκτώ μῆνες τοῦ 1465 ἀλλὰ τὴν ἀποδίδει στὸν Ἰωάσαφ Κόκκα. Ὁ ΓΕΡΜΑΝΟΣ, *Θράκη*, σ. 40 τὴ χρονολογεῖ στὸ 1465 χωρὶς νὰ τὴν προσγράφει σὲ κάποιον πατριάρχη.

᾽Εκδοσις. ΓΕΔΕΩΝ, *Διασαφήσεις*, σ. 358-360. Νεότερη ἔκδοσις, *Ἐπίσημα*, ἀρ. 8, σ. 94-96. Ἡ ἔκδοσις ΟΥΔΟΥ, *Acta I*, σ. 180-184 ἔγινε ἀπὸ τὸ ἀντίγραφο τοῦ χφ ΜΠΤ 145 ἐνσωματωμένο στὸ χφ Vat. gr. 2416, τὸ ὁποῖο ὅμως εἶναι διάστικτο ἀπὸ λάθη.

Βιβλιογραφία. ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΣ-ΚΕΡΑΜΕΥΣ, *Μάρκος*, σ. 402-415· ἰδίως σ. 405 ἐπ.

Σχολιασμός. Τὸ κείμενο τῆς συνοδικῆς πράξεως ποῦ ἐκδόθηκε γιὰ τὸν μητροπολίτη Ἀδριανουπόλεως εἶναι τὸ πρωμότερο ποῦ παραδίδεται ἀπὸ τὴ μεταβυζαντινὴ ἐποχὴ. Πά τὴν ταύτισιν τοῦ νεοεκλεγέντος ἀρχιερέα μὲ τὸν πατριάρχη Μάρκο Ξυλοκαράβη βλ. **π. 33** «Σχολιασμός».

ΜΑΡΚΟΣ Β΄ Ο ΞΥΛΟΚΑΡΑΒΗΣ

ἀρχές – μέσα 1466

π. 33

1466, ἀρχές

Ἐκλογή στὸν πατριαρχικὸ θρόνον τοῦ μητροπολίτη Ἀδριανουπόλεως Μάρκου τοῦ Ξυλοκαράβη.

ἽΟ Μάρκος ὁ ἐπιλεγόμενος Ξυλοκαράβης, μητροπολίτης ὡς τότε Ἀδριανουπόλεως, ἐκλέγεται ἀπὸ «μεγάλην» σύνοδο πατριάρχης Κωνσταντινουπόλεως.

Μ ν ε ί α . «Ἀνήλθε δὲ εἰς τὸν πατριαρχικὸν θρόνον ὁ κῦρι Μάρκος ὁ Ξυλοκαράβης, Κωνσταντινουπολίτης καὶ μέτοχος λόγου»: *Ἐκθεσις Χρονική*, σ. 28 στ. 7-8: «Ὅμοφώνως ὅλοι ἐψήφισαν πατριάρχην τὸν Ξυλοκαράβην..., πατριάρχην τὸν ἐχειροτόνησαν καὶ τὴν Ἐκκλησίαν τοῦ Χριστοῦ ἔλαβε, τοῦ ποιμαίνειν αὐτήν... ἄνθρωπος πολλὰ λογιώτατος»: *Πατριαρχική Κωνσταντινουπόλεως Ἱστορία*, σ. 123-124: «Ἀναβιβασθεὶς δὲ εἰς τὸν πατριαρχικὸν θρόνον, κύριος Μάρκος ὁ Ξυλοκαράβης, βυζάντιος, ἀνήρ ἀγαθός»: *Ἱστορία Πολιτικῆ Κωνσταντινουπόλεως*, σ. 22: «Μάρκος ὁ ἀγιώτατος ὁ ἐπίκλην Ξυλοκαράβης ὁ καὶ φιλόσοφος, χειροτονηθεὶς μητροπολίτης Ἀδριανουπόλεως, ψήφω τῆς μεγάλης συνόδου μετετέθη εἰς τὸν τῆς Κωνσταντινουπόλεως πατριαρχικὸν θρόνον»: παρασελίδιο σημείωμα στὸν μαρκιανὸ κώδικα Gr. III 5 τοῦ 16ου αἰώνα (DARROUZÈS, *Transferts*, σ. 188) βλ. καὶ *Βιβλίον Ἱστορικόν*, σ. υ'.

Χ ρ ο ν ο λ ό γ η σ η . Τὰ Χρονικά δὲν ἀναφέρουν τὸ ἔτος τῆς ἀνόδου τοῦ Μάρκου στὸν πατριαρχικὸ θρόνον, οὔτε στὸ πιὸ πάνω παρασελίδιο σημείωμα ἀναφέρεται ἡ χρονολογία τῆς ἀναρρήσεώς του. Δεδομένου ὅμως ὅτι στὸ πιπτάκιο τοῦ Ἰουνίου τοῦ 1466 ὁ Μάρκος, πατριάρχης πλέον, δηλώνει ὅτι «τοσοῦτος παρέδραμε καιρὸς [ἀπὸ τὴν ἀνάληψη τῶν καθηκόντων του]» (π. 36), θεωροῦμε πὼς ἡ ἀνάρρησή του στὸ Πατριαρχεῖο πρέπει νὰ συνέβη στὶς ἀρχές τοῦ ἴδιου ἔτους.

Β ι β λ ι ο γ ρ α φ ί α . ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΣ-ΚΕΡΑΜΕΥΣ, *Μᾶρκος*, σ. 402-415· ΜΥΣΤΑΚΙΔΗΣ, *Μᾶρκος*, σ. 119-120 (γιά τὸ προσωνύμιο «Ξυλοκαράβης»)· ΤΩΜΑΔΑΚΗΣ, *Καλοφρενάς*, σ. 134-139 (γιά τὴν ἀθηνωτική του δράση στὴν Κρήτη πρὶν ἀκόμα γίνεи μητροπολίτης Ἀδριανουπόλεως καὶ γιά τὸ χαρακτηρισμὸ του ἀπὸ τὸν Μιχαὴλ Ἀποστόλη)· *PLP* 20958.

Σχολιασμός. Ὁ ΓΕΡΜΑΝΟΣ, *Συμβολή*, σ. 9 σημ. 28, εἶχε ἐκφράσει τὴν ἀποψη ὅτι ὁ ἱερομόναχος Μάρκος πού ἐκλέχθηκε μητροπολίτης Ἀδριανουπόλεως (π. 32) μάλλον δὲν ταυτίζεται μὲ τὸν Μάρκο Ξυλοκαράβη πού ἐκλέχθηκε λίγο ἀργότερα πατριάρχης. Τὴν ταύτιση ὡστόσο τῶν δύο προσώπων τὴν τονίζει καὶ ὁ συντάκτης τοῦ παρασελίδιου σημειώματος στὸ μαρκεῖο χειρόγραφο Gr. III 5: «Μάρκος... χειροτονηθεὶς μητροπολίτης Ἀδριανουπόλεως, ψήφῳ τῆς μεγάλης συνόδου μετετέθη εἰς τὸν τῆς Κωνσταντινουπόλεως πατριαρχικὸν θρόνον» (DARROUZÈS, *Transferts*, σ. 188). Ἐξ σημειωθεῖ τέλος πὼς καὶ ὁ νέος πατριάρχης ἦταν ἀθηνωτικὸς καὶ πὼς εἶχε διακριθεῖ στὴν Κρήτη, τὴν ἐποχὴ πού ἦταν ἱερομόναχος καὶ εἶχε μεταβεῖ ἐκεῖ, γιὰ τὴν ἔντονη ἀθηνωτικὴ δράση του.

π. 34

1466, ἀρχές – μέσα

«Καθαίρεσις» τοῦ μεγάλου οἰκονόμου Θεόδωρου Ἀγαλλιανού.

Καθαίρεται ὁ μέγας οἰκονόμος Θεόδωρος Ἀγαλλιανός, ἐπειδὴ ἔγιναν ἀποδεκτὲς οἱ κατηγορίαι πού εἶχαν διατυπώσει ἐναντίον του οἱ ὀφθαλμιοὶ τοῦ Πατριαρχείου Γεώργιος Γαλησιώτης, μέγας σκευοφύλαξ, καὶ Μανουὴλ Χριστόνυμος, μέγας ἐκκλησιάρχης.

Μνεία. «αἰτιάματα κατὰ τοῦ μεγάλου οἰκονόμου κινουῦντες καὶ λέγοντες... τῶν αἰτιαμάτων τῶν τε γεγραμμένων ἐν τῇ λεγομένῃ καθαιρέσει τῇ παρὰ... Μάρκου τοῦ Ξυλοκαράβη»: Διονύσιος Α΄, Συνοδικὴ ἀπόφασις γιὰ τὴν ἀνάκληση τῆς καθαιρέσεως, 15 Ἰανουαρίου 1467, ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΣ-ΚΕΡΑΜΕΥΣ, *Μάρκος*, σ. 414 στ. 10-11 καὶ 24-25· ΡΕΠΤ, *Déposition*, σ. 147 στ. 13-14 καὶ σ. 148 στ. 28-29· *Ἐπίσημα*, ἀρ. 12, σ. 112 στ. 8-9 καὶ 23-25 (π. 42).

Χρονολόγησις. Δὲν σώζεται ἡ ἀκριβὴς χρονολογία τῆς καθαιρέσεως τοῦ Ἀγαλλιανού, ἐφόσον ὁμοῦς ἀποδίδεται στὸν πατριάρχῃ Μάρκο Ξυλοκαράβη πρέπει νὰ χρονολογηθεῖ μέσα στὰ ὅρια τῆς σύντομης πατριαρχίας του (ἀρχές – μέσα 1466).

Βιβλιογραφία. ΠΑΤΡΙΝΕΛΗΣ, *Ἀγαλλιανός*, σ. 40 σημ. 191.

Σχολιασμός. Ἡ καθαίρεσις τοῦ Ἀγαλλιανού ἦταν ἓνα ἀκόμη ἐπεισόδιο στὴ μακρόχρονη διαμάχη του μὲ τοὺς ὀφθαλμιοὺς Γεώργιο Γαλησιώτῃ καὶ Μανουὴλ Χριστόνυμο. Τὴν ἀντιπαλότητα τῶν δύο πλευρῶν ὄξυνε ἀσφαλῶς ἡ «προκλητικὴ» ἐνέργεια τοῦ Γενναδίου νὰ ἀπονεύσει στὸν ἐμπιστο συνεργάτη του, στὴ διάρκεια τῆς δευτέρας πατριαρχίας του, τὸ πρῶτο στὴν τάξη τῶν ὀφθαλμίων ἀξίωμα τοῦ μεγάλου οἰκονόμου (π. 28). Ἡ ἀντεπίθεσις εὐδοκίησε ὅταν οἱ ἀντί-

παλοί του ἔπεισαν τὸν πατριάρχη Μάρκο νὰ ἀποδεχθεῖ τὶς κατηγορίες ποὺ διατύπωναν ἑναντίον τοῦ Ἀγαλλιανοῦ καὶ νὰ προβεῖ στὴν καθαίρεσή του.

π. 35*

1466, ἀρχές – μέσα

Πατριαρχικό γράμμα ἐπικύρωσης δικαιωμάτων τῆς μονῆς Ἁγίου Ἰωάννη Προδρόμου ποὺ βρίσκεται στὸ νησί ἔναντι τῆς Σωζοπόλεως.

Ἐπικυρώνεται ἡ συμφωνία ποὺ ἔγινε μεταξὺ τῆς μονῆς Ἁγίου Ἰωάννη Προδρόμου, ποὺ βρίσκεται στὸ νησί ἔναντι τῆς Σωζοπόλεως, καὶ τῆς μητροπόλεως Σωζοπόλεως. Συμφωνήθηκε ὅτι ἡ μητρόπολη Σωζοπόλεως παραχωρεῖ στὴ μονὴ Ἁγίου Ἰωάννη Προδρόμου τὸ ναὸ τῆς Παναγίας τῆς Ἐπισκέψεως, ἐπειδὴ οἱ ἀρχιερεῖς χρησιμοποιοῦν ἀντὶ τοῦ καταστραφέντος μητροπολιτικοῦ ναοῦ τὸ ναὸ τοῦ Προδρόμου, ὁ ὁποῖος ἦταν μετόχι τῆς μονῆς.

Μνεΐα. «ἔδειξεν ἡμῖν γράμματα τίμα π(ατ)ριαρχικά τῶν πρὸ ἡμῶν ἀγιοτ(ά)π(ων) π(ατ)ριαρχῶν, τοῦ τε... κυροῦ Μάρκου»: Μητροφάνης Γ', Σιγίλλιο, Σεπτέμβριος 1569, ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΣ-ΚΕΡΑΜΕΥΣ, *Ἰωάννης ὁ Πρόδρομος*, σ. 685-686 καὶ ΚΑΜΠΕΡΙΔΙΣ, *Sozopolis*, σ. 141-144.

Χρονολόγηση. Ἡ ἀναφορὰ τοῦ ὀνόματος τοῦ «κυροῦ Μάρκου» μεταξὺ τῶν πατριαρχῶν ποὺ ἐπικύρωσαν ὅτι ὁ ναὸς τῆς Παναγίας τῆς Ἐπισκέψεως ὕστερα ἀπὸ τὴ συμφωνηθεῖσα ἀνταλλαγὴ ἀποτελεῖ πλέον μετόχι τῆς μονῆς Ἁγίου Ἰωάννη τοῦ Προδρόμου, ἐπιβάλλει νὰ χρονολογήσουμε τὸ γράμμα στὴ διάρκεια τῆς σύντομης πατριαρχίας τοῦ Μάρκου Β' τοῦ Ξυλοκαράβη, δηλαδὴ στὸ διάστημα ἀπὸ τὶς ἀρχές ὡς τὰ μέσα τοῦ 1466.

Βιβλιογραφία. ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΣ-ΚΕΡΑΜΕΥΣ, *Ἰωάννης ὁ Πρόδρομος*, σ. 661 ἐπ. καὶ ΚΑΜΠΕΡΙΔΙΣ, *Sozopolis*, σ. 139-146. Γὰ τὸ χρῆ Ἱεροσολύμων 276 στὸ ὁποῖο παραδίδεται τὸ σιγίλλιο τοῦ Μητροφάνη Γ' τοῦ 1569, ἀπὸ τὸ ὁποῖο ἀντλήθηκε ἡ μνεΐα τοῦ γράμματος τοῦ Μάρκου, βλ. ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΣ-ΚΕΡΑΜΕΥΣ, *Ἱεροσολυμιτική*, τ. 1, σ. 335, ἀρ. 13.

Σχολιασμός. Στὸ σιγίλλιο τοῦ Σεπτεμβρίου τοῦ 1569 ποὺ σώζει τὴ μνεΐα τῆς πράξεως ἀλλὰ καὶ σὲ γράμμα ποὺ ἐξέδωσε ὁ Διονύσιος Α' τὸν Μάιο τοῦ 1489 (**π. 93**) δίνεται τὸ ἱστορικὸ τοῦ τρόπου μὲ τὸν ὁποῖο ἡ μονὴ ἀπέκτησε δικαιώματα ἐπὶ τοῦ ναοῦ τῆς Παναγίας τῆς Ἐπισκέψεως: ἐπειδὴ ὁ μητροπολιτικὸς ναὸς τῆς Σωζοπόλεως εἶχε καταστραφεῖ καὶ οἱ κατὰ καιροὺς ἀρχιερεῖς χρησιμοποιοῦσαν τὸ ναὸ τοῦ Προδρόμου ποὺ βρισκόταν μέσα στὴν πόλη ἀλλὰ ἦταν μετόχι τῆς μονῆς, ζήτησαν ἀπὸ τοὺς μοναχοὺς νὰ τὸν ἀνταλλάξουν μὲ τὸ ναὸ τῆς Παναγίας

της Ἐπισκέψεως πού ἀνήκε ὡς τότε στή μητρόπολη. Πρέπει νά σημειωθεῖ ὅτι ἡ παράθεση τῶν ὀνομάτων τῶν πατριαρχῶν ὅπως σημειώνεται στό οἰγίλλιο τοῦ Μητροφάνη ἐγείρει ὀρισμένα ἐρωτήματα. Κατ' ἀρχάς τὸ ὄνομα τοῦ πατριάρχη Μάρκου δὲν ἀναφέρεται στή σωστή χρονολογικὴ σειρά: «γράμματα... τοῦ τε κυροῦ Συμεῶνος, κυροῦ Ραφαήλ, κυροῦ Διονυσίου, κυροῦ Μάρκου, κυροῦ Μαξίμου, κυροῦ Νήφωνος, κυροῦ Ἰωακείμ, κυροῦ Παχωμίου» σημειώνεται στό κείμενο. Παράλληλα, ὅταν ἀνατρέξουμε στό σωζόμενο γράμμα τοῦ πατριάρχη Διονυσίου Α' πού ἀπέλυσε τὸν Μάιο τοῦ 1489 (π. 93), πληροφορούμαστε ὅτι στή διάρκεια τῆς πρώτης πατριαρχίας του (φθινόπωρο 1466 – τέλη 1471) παραχώρησε στό μοναχὸ Γερβάσιο τὴ μονὴ Προδρόμου γιὰ νὰ τὴν ἀνακαινίσει, καθὼς ἦταν «κεχαλασμένη... τελείως καὶ ἐρείπιος» (Ἐπίσημα, ἀρ. 35, σ. 236 στ. 3-7). Στὴν περίπτωσι λοιπὸν πού ὁ Μάρκος Β' ἐξέδωσε πράγματι αὐτὸ τὸ γράμμα, πρέπει νὰ ὑποθέσουμε ὅτι ὁ Γερβάσιος, πρὶν ἀκόμα ἀρχίσει τὴν ἀνακαίνισι τῆς μονῆς, θέλησε νὰ κατοχυρώσει τὰ περιουσιακὰ της στοιχεῖα: ἀπὸ τὸν πατριάρχη Μάρκο ζήτησε νὰ ἐπικυρώσει τὴν ἀνταλλαγὴ πού εἶχε γίνει μὲ τὴ μητρόπολη Σωζοπόλεως καὶ κατόπιν ὁ Γερβάσιος ζήτησε ἀπὸ τὸν πατριάρχη Διονύσιο νὰ τοῦ παραχωρήσει τὴ μονή. Γιὰ νὰ ἐνισχύσει τὸ αἶτημά του πρόβαλε ἴσως μὲ δραματικὸ τρόπο τὸ γεγονός ὅτι ἦταν ἐρειπωμένη καὶ ὅτι αὐτὸς θὰ ὑποστεί τὴ δαπάνη τῆς ἀνακαινίσεως. Ἄς σημειωθεῖ ὅτι ὁ Διονύσιος Α' στό γράμμα του, ὅταν ἀναφέρεται στὰ γράμματα τῶν προηγούμενων ἀπὸ αὐτὸν πατριαρχῶν πού ἐπικύρωσαν τίς κτήσεις τῆς μονῆς Προδρόμου, δὲν μνημονεύει ρητὰ τὸ ὄνομα τοῦ Μάρκου· σημειώνει μόνον: «μετὰ πατριαρχικῶν γραμμάτων ἐπικυρωτικῶν τοῦ τε κυροῦ Συμεῶν καὶ τῶν προ ἡμῶν ἁγίων πατριαρχῶν». Εἶναι ἐνδεχόμενο ἡ παράλειψη αὐτὴ νὰ ἦταν τυχαία, ὡστόσο πρέπει νὰ κρατήσουμε κάποια ἐπιφύλαξη γιὰ τὸ ἂν ἐκδόθηκε ποτὲ τὸ γράμμα αὐτὸ ἀπὸ τὸν Μάρκο Ξυλοκαράβη ἢ τὸ ὄνομά του τέθηκε ἀπὸ λάθος στό οἰγίλλιο τοῦ 1569.

π. 36

1466, Ἰούνιος

Πιττάκιο πρὸς τοὺς κληρικοὺς τῆς μητροπόλεως Δέρκων καὶ τῆς ἐπισκοπῆς Μετρῶν.

Ὁ πρὶν ἀπὸ λίγους μῆνες ἐκλεγμένος πατριάρχης ἀποστέλλει πρὸς τοὺς κληρικοὺς τῆς μητροπόλεως Δέρκων καὶ τῆς ἐπισκοπῆς Μετρῶν τὸν ἱερομόναχο Ἰωακείμ ὡς ἑξαρχὸ του, προκειμένου νὰ συλλέξει τὰ δικαιώματα τῆς Ἐκκλησίας πού δὲν εἶχαν ὡς τότε καταβληθεῖ. Παράλληλα, τοὺς ὑπενθυμίζει ὅτι ἡ παράλειψη νὰ μνημονεύεται τὸ ὄνομα τοῦ πατριάρχη στὶς ἱερὲς τελετές, καθὼς καὶ ἡ ἄρνησι νὰ

καταβάλλονται τὰ ὀφειλόμενα δίκαια τῆς Ἐκκλησίας ἐπιφέρουν τὶς ποινὲς τῆς καθαιρέσεως, τοῦ ἀφορισμοῦ καὶ τοῦ ἀναθέματος.

Π α ρ ἄ δ ο σ η . Σώζεται ἀντίγραφο τοῦ κεμένου τοῦ πιπτακίου στὸ χφ 145 (παλ. ἀρ. 160), φ. 560^v, τοῦ Μετοχίου Παναγίου Τάφου. Ἀπὸ αὐτὸ τὸ χειρόγραφο ἔγιναν δύο ἀκόμα νεότερα ἀντίγραφα: τὸ ἕνα, τοῦ 18ου αἰ., ἐνσωματώθηκε σὲ χειρόγραφο κώδικα τοῦ Νικολάου Καρατζᾶ, τώρα στὸν Τομέα Ἱστορίας Νεότερων Χρόνων τοῦ Πανεπιστημίου Ἰωαννίνων ὡς χφ Κουρίλα 3, φ. 187^v; τὸ δεύτερο, τοῦ 19ου αἰ., παραδίδεται σὲ κώδικα τοῦ Σταυράκη Ἀριστάρχη, τώρα στὴ Βιβλιοθήκη τοῦ Βατικανοῦ μὲ τὸν ταξινομητικὸ ἀριθμὸ Vat. gr. 2416, φ. 123^{r-v}.

Π ρ ο σ φ ῶ ν η σ η . *Οἱ ἐν τῇ ἀγνωστάτῃ τῆς Δέρκων*
In cipit . Τοσοῦτος παρέδραμε καιρὸς καὶ οὐδεὶς
Μηνολόγιο . Μηνὶ Ἰουνίῳ ἰνδικτιῶνος ιδʹης.

Χ ρ ο ν ο λ ὄ γ η σ η . Στὸ ἀντίγραφο ποὺ παραδίδει τὸ κείμενο δὲν σημειώνεται τὸ ἔτος ποὺ ἀπολύθηκε τὸ πιπτάκιο ἀλλὰ μόνο ὁ μῆνας καὶ ἡ ἰνδικτιώνα. Ἀπὸ τὰ στοιχεῖα αὐτὰ ὀδηγοῦμαστε μὲ ἀσφάλεια στὸν Ἰούνιο τοῦ 1466.

Ἔ κ δ ο σ η . ΓΕΛΕΩΝ, *Διασαφήσεις*, σ. 354 σημ. 4, ἀπὸ τὸ χφ ΜΠΤ 145, καὶ OUDOT, *Acta I*, σ. 178, ἀπὸ τὸ χφ Vat. gr. 2416 (γαλλικὴ μετάφραση τοῦ κεμένου τοῦ πιπτακίου στὴ σ. 179). Νεότερη ἔκδοση Ἐπίσημα, ἀρ. 9, σ. 100.

Β ι β λ ι ο γ ρ α φ ί α . ΓΕΛΕΩΝ, *Διασαφήσεις*, σ. 354· ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΣ-ΚΕΡΑΜΕΥΣ, *Μᾶρκος*, σ. 408-409· ΜΥΣΤΑΚΙΔΗΣ, *Μᾶρκος*, σ. 119-120· ΓΕΛΕΩΝ, *Ἐπισκοπὴ Δέρκων*, σ. 100.

Σ χ ο λ ι α σ μ ὸ ς . Τὸ γράμμα ἐκφράζει τὴν ἀντίδραση τοῦ πατριάρχη σὲ μιά ὑποβόσκουσα ἀμφισβήτηση τῆς ἐξουσίας του ἀπὸ μέρους τῶν χριστιανῶν τῆς μητροπόλεως Δέρκων καὶ τῆς ἐπισκοπῆς Μετρῶν. Ἴσως ὅμως ἡ ἀντίδραση κατὰ τοῦ πατριάρχη νὰ ἦταν εὐρύτερη, ἀφοῦ γνωρίζουμε πὼς ὕστερα ἀπὸ λίγο θὰ ἐκδιωχθεῖ ἀπὸ τὸ Πατριαρχεῖο, παραπονούμενος καὶ ζητώντας ἐπίμονα νὰ συγκληθεῖ σύνοδος ποὺ θὰ τὸν ἀποκαθιστοῦσε στὸ θρόνο, ὅπως σημειώνουν τὰ Χρονικά: «ἐκάθητο ἰδιάζων, περιμένων ὅπως γένηται σύνοδος καὶ ἴδωσι τὴν ἐν αὐτῷ γεναμένην ἀδικίαν» (*Ἐκθεσις Χρονική*, σ. 29 στ. 7-8· πβ. *Ἱστορία Πολιτικῆ Κωνσταντινουπόλεως*, σ. 22· *Βιβλίον Ἱστορικόν*, σ. υ'. *Πατριαρχικὴ Κωνσταντινουπόλεως Ἱστορία*, σ. 126).

ΣΥΜΕΩΝ Α΄

θήρος – φθινόπωρο 1466

(πρώτη πατριαρχία)

π. 37

1466, θέρος

Ἄνοδος στὸν πατριαρχικὸ θρόνον τοῦ ἱερομονάχου Συμεών.

Συνοδικοὶ ἀρχιερεῖς μετὰ τὴν ἐκδίωξη τοῦ Μάρκου Ξυλοκαράβη ἀπὸ τὸ Πατριαρχεῖο συνήλθαν καὶ ἐξέλεξαν ὡς νέο πατριάρχη τὸν Τραπεζούντιο ἱερομόναχο Συμεών.

Μ ν ε ί α . «Μετὰ τὸν διωγμὸν τοῦ... κυροῦ Μάρκου, [Τραπεζούντιοι ἄρχοντες καὶ μερικοὶ ἄλλοι ἄρχοντες Πολῖται] ἔκραξαν ἀρχιερεῖς καὶ ἕκαμαν τοὺς ψήφους τοῦ... κυροῦ Συμεών, τοῦ Τραπεζούντιου. Καὶ μετὰ τοὺς ψήφους ἔδωκαν τὰ δύο μ[η]νύματα: τὸ μικρὸν καὶ τὸ μέγα· καὶ τὴν χειροτονίαν ἕκαμαν· χειροτονηθεῖς παρὰ τοῦ Ἡρακλείας· καὶ εἰς τὸν ὑψηλότετον πατριαρχικὸν θρόνον τὸν ἀνεύσασαν»: *Πατριαρχικὴ Κωνσταντινουπόλεως Ἱστορία*, σ. 125-126· βλ. καὶ *Βιβλίον Ἱστορικόν*, σ. υ'.

Χ ρ ο ν ο λ ό γ η σ η . Ὁ ἀκριβὴς χρόνος τῆς ἀνόδου τοῦ Συμεών γιὰ πρώτη φορὰ στὸν πατριαρχικὸ θρόνον δὲν προσδιορίζεται ἀπὸ κανένα Χρονικό. Δεδομένου ὅμως ὅτι ὁ Συμεών φέρεται νὰ διαδέχθηκε τὸν Μάρκο Ξυλοκαράβη, τοῦ ὁποῦ ἡ πατριαρχία διάρκεσε τουλάχιστον ὡς καὶ τὸν Ἰούνιο τοῦ 1466 (βλ. π. 36), ἡ ἀνοδος τοῦ Συμεών πρέπει νὰ χρονολογηθεῖ στὸ θέρος τοῦ 1466, ἂν συνυπολογίσουμε ὅτι μεσολάβησε καὶ κάποιον διάστημα τριβῶν μεταξὺ τῶν δύο ἀντιμαχομένων.

Β ι β λ ι ο γ ρ α φ ί α . ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΣ-ΚΕΡΑΜΕΥΣ, *Συμεών*, σ. 478-484· MERCATI, *Lo scriba*, σ. 329-330· *PLP* 27068.

Σ χ ο λ ι α σ μ ό ς . Μόνο στὴν *Πατριαρχικὴ Κωνσταντινουπόλεως Ἱστορία* δίνεται ἡ ἐντύπωση πὼς ἡ ἀνοδος τοῦ Συμεών ἔγινε σύμφωνα μὲ τοὺς ἐκκλησιαστικοὺς κανόνες. Ἀντίθετα στὰ ἀρχαιότερα Χρονικά δὲν ἀναφέρεται τέτοια διαδικασία. Συγκεκριμένα ἡ *Ἐκθεσις Χρονική*, σ. 28 στ. 11-27, σ. 29 στ. 1-4 σημειώνει: «Ἦν δὲ τῷ καιρῷ ἐκείνῳ τις ἱερομόναχος ὀνόματι Συμεών, ὀρμώμενος ἐκ Τραπεζοῦντας... Συναχθέντες οἱ Τραπεζούντιοι ἄρχοντες καὶ ἐκ τῶν Πολιτῶν μερι-

κοί, καὶ συνάξαντες φλωρία χίλια ἔστειλαν αὐτὰ τὸν αὐθέντην... ὁ αὐθέντης... εἶπεν... ποιήσατε οἶον βούλεσθε. Ἐκβαλόντες γὰρ τὸν κῦρι Μάρκον ληστροικῶς, ἀνεβίβασαν τὸν κῦρι Συμεών»· ἡ *Ἱστορία Πολιτικὴ Κωνσταντινουπόλεως*, σ. 22: «Υπήρχε δὲ τῷ καιρῷ ἐκείνῳ ἱερομόναχος τις, ὀνόματι Συμεών, Τραπεζούντιος... Συνάχθησαν οἱ Τραπεζούντιοι καὶ συνάξαντες φλωρία χίλια, ἐπεμψαν τῷ βασιλεῖ... ὁ βασιλεὺς... εἶπε: ποιήσατε ὃν θέλετε πατριάρχην, ἐπεὶ καὶ σκάνδαλον ἔχετε μετὰ τοῦ νῦν. Ἐκβαλόντες οὖν τὸν κύριον Μάρκον ληστροικῶς, ἀνεβίβασαν τὸν Συμεῶνα τὸν Τραπεζούντιον». Ἄς σημειωθεῖ ὅτι παλαιότεροι μελετητές, ὅπως ὁ Μανουήλ Γεδεών (*Πίνακες*, σ. 483 καὶ 487 [σ. 363 καὶ 367]), ὑποστήριξαν ὅτι ὁ Συμεών εἶχε δύο μόνο πατριαρχίες καὶ ὡς πρώτη θεωροῦσαν τὴ δευτέρα, πού ἄρχισε στὰ τέλη τοῦ 1471 (**π. 47**). Ὅπως ὁμως ὑποστήριξε τὸ 1889 ὁ ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΣ-ΚΕΡΑΜΕΥΣ, *Συμεών*, σ. 478-482, προϋπήρξε μία ἄλλη σύντομη πατριαρχία του, ἄποψη πού ἐνισχύθηκε ἀπὸ ἓνα αὐτόγραφο σημείωμα τοῦ Συμεών τὸ ὁποῖο ἔγραψε σὲ χειρόγραφο (σήμερα Ottobon. gr. 441) τὸν Ἰανουάριο τοῦ 1477 καὶ στὸ ὁποῖο ἀναφέρει ὅτι τότε εἶχε ἀπομακρυνθεῖ γιὰ δευτέρα φορὰ ἀπὸ τὸ Πατριαρχεῖο· βλ. MERCATI, *Lo scriba*, σ. 327.

ΔΙΟΝΥΣΙΟΣ Α΄

φθινόπωρο 1466 – τέλη 1471

(πρώτη πατριαρχία)

π. 38

1466, φθινόπωρο

Ἐκλογή στὸν πατριαρχικὸ θρόνον τοῦ μητροπολίτη Φιλίππουπόλεως Διονυσίου.

Ἡ σύνοδος, ὕστερα ἀπὸ σχετικὴ ἀπαιτήση τῆς κοσμηκῆς ἀρχῆς, ἐκλέγει πατριάρχη Κωνσταντινουπόλεως τὸν μητροπολίτη Φιλίππουπόλεως Διονύσιο.

Μ ν ε ί α . «Ἐγένινεν πατριάρχης ὁ κύρ Διονύσιος, καὶ μὲ ὄρισμὸν ἔκαμαν ψήφους οἱ ἀρχιερεῖς»: *Βιβλίον ἱστορικόν*, σ. υα΄.

Χ ρ ο ν ο λ ό γ η σ η . Δὲν εἶναι γνωστὴ ἡ ἀκριβὴς χρονολογία τῆς ἀνόδου τοῦ Διονυσίου Α΄ στὸν πατριαρχικὸ θρόνον καὶ οἱ ἔμμεσες πληροφορίες ποὺ δίνουν τὰ Χρονικά εἶναι καὶ αὐτὲς ἀσαφεῖς. Προφανῶς συνδέεται μὲ τὴ σύγκληση συνόδου τὴν ὁποία ἐπιτακτικὰ ἀπαιτοῦσε ὁ ἀπομακρυνθεὶς Μάρκος ὁ Ξυλοκαράβης προκειμένου νὰ κρίνει ἂν εἶχε ἀπομακρυνθεῖ νομίμως ἀπὸ τὸ Πατριαρχεῖο. Στὴ διάρκεια αὐτῆς τῆς συνόδου ἡ ἔντονη διαμάχη μεταξὺ τῶν δύο μερίδων ποὺ ὑποστήριζαν τοὺς πατριάρχες Μάρκο καὶ Συμεὼν πρόσφερε τὸ κατάλληλο ἔδαφος γιὰ νὰ προβληθεῖ τὸ τρίτο πρόσωπο, ὁ Διονύσιος. Δεδομένου ὅτι μεσολάβησε κάποιον εὐλόγο διάστημα ὡς τὴ σύγκληση τῆς συνόδου αὐτῆς («μερικοῦ καιροῦ παρελθόντος, γέγονε σύνοδος μεγίστη, ὅπως ἐξετάσωσιν ἐν τίνι ἐγκλήματι ἐξέεωσαν αὐτὸν ἐκ τοῦ θρόνου αὐτοῦ»: *Ἐκθεσις Χρονική*, σ. 29 στ. 10-11), μποροῦμε νὰ χρονολογήσουμε κατὰ προσέγγιση τὴν ἐκλογή τοῦ Διονυσίου στὸ φθινόπωρο τοῦ 1466.

Β ι β λ ι ο γ ρ α φ ί α . ΓΕΔΕΩΝ, *Διονύσιος Α΄*, σ. 325-327· ΓΡΙΤΣΟΠΟΥΛΟΣ, *Διονύσιος Α΄*, σ. 25-30.

Σ χ ο λ ι α σ μ ό ς . Σύμφωνα μὲ ὅσα παραδίδονται στὴν *Ἐκθεσιν Χρονικήν*, ἀποφασιστικὸ ρόλο στὴν ἐπιλογή τοῦ Διονυσίου ἔπαιξε ἡ παρέμβαση τῆς Μάρας, χριστιανῆς στοῦ θρήσκευμα μητριαῖς τοῦ Πορθητῆ καὶ θυγατέρας τοῦ Σέρβου ἡγεμόνα Γεώργιου Βρανκονίε, ἡ ὁποία «μαθοῦσα... τὰ σκάνδαλα τῶν δύο πατριαρχῶν [τοῦ Μάρκου καὶ τοῦ Συμεὼν], ἔκρινεν ὅπως ποιήσωσι τὸν κύρι Διονύσιον πατριάρχη καὶ παύσωσι τὰ σκάνδαλα πάντα» (σ. 29 στ. 16-19). Ὁ

συντάκτης τοῦ *Βιβλίου Ἱστορικοῦ* χωρὶς νὰ ἀποσιωπᾷ τὴ βούληση «τοῦ κρατοῦντος», νομιμοποιεῖ τὴν ἐκλογή τοῦ Διονυσίου συμπληρώνοντας στὴν ἀφήγησή ὅτι «με ὄρισμόν ἕκαμαν ψήφους οἱ Ἀρχιερεῖς». Ἡ ἴδια αὐτὴ σύνοδος φαίνεται πῶς ἀποφάσισε νὰ ἀπομακρύνει τὸν Συμεὼν στὴ Στενήμαχο καὶ τὸν Μάρκο στὴν Ἀχρίδα (βλ. τὴν ἐπόμενη πρᾶξη).

π. 39

1466, φθινόπωρο

Ἐχώρηση τῆς ἀρχιεπισκοπῆς Ἀχρίδος στὸν πρῶν πατριάρχη Κωνσταντινουπόλεως Μάρκο Ξυλοκαράβη.

Ἡ «μεγίστη» σύνοδος ἣ ὁποία ἐκλέγει τὸν Διονύσιο πατριάρχη Κωνσταντινουπόλεως διευθετεῖ τὴ διαμάχη τῶν δύο προκατόχων του καὶ ἐκχωρεῖ «προεδρικῶς» τὴν ἀρχιεπισκοπὴ Ἀχρίδος στὸν ἀπομακρυνθέντα Μάρκο Ξυλοκαράβη.

Μ ν ε ί α . «ὁ δὲ κῦρ Μάρκος ἔλαβε τὴν ἀρχιεπισκοπὴν τῆς Ὀχρίδου»: *Ἐκθεσις Χρονική*, σ. 30 στ. 4-5· «ὁ δὲ Μάρκος ἔλαβε τὴν ἀρχιεπισκοπὴν Ἀχρίδου»: *Ἱστορία Πολιτικὴ Κωνσταντινουπόλεως*, σ. 23· «ὁ δὲ κύρις Μάρκος, ἔλαβε τὸν θρόνον τῆς ἀρχιεπισκοπῆς Ἀχρειδῶν, παρὰ τῆς συνόδου»: *Πατριαρχικὴ Κωνσταντινουπόλεως Ἱστορία*, σ. 127· «ὁ δὲ Κύρ Μάρκος ἔλαβε τὴν Ἀρχιεπισκοπὴ Ἀχρειδῶν»: *Βιβλίον Ἱστορικόν*, σ. υιά΄· «Ἐλαβεν ἐξαρχικῶς... τὴν ἀγνωτάτην ἐπισκοπὴν Ἀχρίδας καὶ ἐλειτούργησε καὶ ἐχειροτόνευε ἐκεῖσε νομίμως καὶ κανονικῶς»: Σημείωμα στὸ περιθώριό τοῦ φ. 432^v τοῦ μαρριανοῦ κώδικα Gr. III 5, DARROUZÈS, *Transferts*, σ. 188.

Χρονολόγηση. Ἡ ἐχώρηση στὸν πρῶν πατριάρχη τῆς ἀρχιεπισκοπῆς Ἀχρίδος φαίνεται πῶς ἦταν μία ἀπὸ τὶς πράξεις ἐκείνης τῆς συνόδου ποὺ κατέληξε στὴν ἐκλογή τοῦ Διονυσίου στὸν πατριαρχικὸ θρόνο (π. 38 «Χρονολόγηση»). Θὰ πρέπει νὰ χρονολογηθεῖ κατὰ συνέπεια καὶ αὐτὴ στὸ φθινόπωρο τοῦ 1466. Ὁ ἐκδιωχθεὶς Μάρκος, σύμφωνα μὲ ὅσα παραδίδουν τὰ Χρονικά, «ἐκάθητο ἰδιάζων, περιμένων ὅπως γένηται σύνοδος καὶ ἴδωσι τὴν ἐν αὐτῷ γεναμένην ἀδικίαν», τέτοια ὅμως σύνοδος φαίνεται ἀπίθανο νὰ τὴν συγκάλαισε ἐκεῖνος ποὺ τὸν διαδέχθηκε, δηλαδὴ ὁ Συμεὼν. Κατὰ συνέπεια ἡ «σύνοδος μεγίστη» τὴν ὁποία ἀναφέρουν τὰ ἴδια Χρονικά (*Ἐκθεσις Χρονική*, σ. 29 στ. 7-8· πβ. *Ἱστορία Πολιτικὴ Κωνσταντινουπόλεως*, σ. 22· *Βιβλίον Ἱστορικόν*, σ. υιά΄· *Πατριαρχικὴ Κωνσταντινουπόλεως Ἱστορία*, σ. 126) πρέπει νὰ εἶναι ἐκείνη ποὺ ἐξέλεξε τὸν Διονύσιο καὶ ἣ ὁποία προσπάθησε νὰ διευθετήσῃ καὶ τὶς ἐκκρεμότητες: νὰ ἀπομακρύνει τοὺς δύο πρῶν πατριάρχες ἀπὸ τὴν Κωνσταντινούπολη, στέλλοντας

τόν Συμεών στή Στενίμαχο καί τόν Μάρκο στήν Ἀχρίδα, δίδοντάς του ὁμως τήν ἀρχιεπισκοπή «προεδρικῶς», προφανῶς ἐπειδή ἀναγνώρισε ὅτι δέν βαρυνόταν μὲ ἀξιόποινες πράξεις (βλ. περισσότερα σὸ «Σχολιασμό»).

Βιβλιογραφία. ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΣ-ΚΕΡΑΜΕΥΣ, *Μάρκος*, σ. 402-413· DARROUZÈS, *Transferts*, σ. 188 καί 214· ΤΑΧΙΑΟΣ, *Περί καταργήσεως*, σ. 202-211· ΠΙΤΣΑΚΗΣ, *Τρισεπίσκοποι*, σ. 247· ΠΑΙΖΗ, *Ἀνεπίσημα*, σ. 91.

Σχολιασμός. Ἐπὶ ἕνα λάθος πού ὑπάρχει σὸ ἀντίγραφο τοῦ κεμένου τὸ ὁποῖο παραδίδει τὴν ἀθώωση Θεόδωρου Ἀγαλλιανοῦ (π. 42) εἶχε δημιουργηθεῖ ἢ λανθασμένη ἐντύπωση πὼς ὁ Μάρκος Συλοκαράβης εἶχε καθαρευθεῖ κατὰ συνέπεια στή μνεία τῆς πράξεως τῆς παραχώρησης τῆς ἀρχιεπισκοπῆς Ἀχρίδος στὸν πρῶτον πατριάρχη θὰ ἔπρεπε νὰ ἀναφέρουμε καί τὴν ἄρση τῆς καθαιρέσεώς του. Καθαίρεση ὁμως σύμφωνα μὲ κάθε πιθανότητα δέν ὑπῆρξε, κατὰ συνέπεια ὅσα ἀναφέρονται σὸ σημείωμα τοῦ μαρκιανοῦ χειρογράφου, «ἐλειτούργησε καί ἐχειροτόνει ἐκεῖσε νομίμως καί κανονικῶς», γίνονταν σὸ πλαίσιο τῶν ἀρχιερατικῶν του καθηκόντων. Ὁ Μάρκος ἀνέλαβε τὴ διοίκηση τῆς ἀρχιεπισκοπῆς Ἀχρίδος «προεδρικῶς» ἐπειδὴ εἶχε διατελέσει πατριάρχης καί ἡ ἐκκλησιαστικὴ ἐπαρχία πού ἀνελάμβανε ἦταν ὑποδεέστερη, ἀλλὰ καί γιὰ νὰ μὴν κατηγορηθεῖ ὡς «τρισεπίσκοπος», κανονικὸ ἀδίχημα πού ἦταν ἀκόμα ἐν ἰσχύι. Εἶναι χαρακτηριστικὴ ἡ προσφώνηση τοῦ Ματθαίου Καμαριώτη σὲ ἐπιστολὴ του πρὸς τὸν Μάρκο, ὅταν βρισκόταν ἤδη στήν Ἀχρίδα: «Παναγιώτατε δέσποτα καί οἰκουμενικὸ πατριάρχη καί τοῦ κατ' Ἀχρίδας ποιμνίου ἐκ βασκανίας πρόεδρε»: Ματθαῖος Καμαριώτης, Ἐπιστολὴ πρὸς Μάρκο, ΓΕΔΕΩΝ, *Διασαφήσεις*, σ. 355 σημ. 1.

π. 40

1466/1467

Ὑπαγωγή τῆς ἐπισκοπῆς Μαγνησίας καί τῆς Νέας Φώκαιας στή μητρόπολη Ἐφέσου.

Ὁ μητροπολίτης Ἐφέσου Νεόφυτος ἀνέφερε στή σύνοδο πού συνεδρίαζε στὸν πρόναο τοῦ ναοῦ τῆς Παμμακαρίστου, ὅτι ἡ ἐπισκοπὴ Μαγνησίας, μολονότι ἀνήκει στή μητρόπολή του, «καθαυπάξεται» ἀπὸ τὸν μητροπολίτη Σμύρνης. Πὰ νὰ ὑποστηρίξει τὴ θέση του προσκόμισε στή σύνοδο δύο «βιβλία... λίαν παλαιγενῆ» στὰ ὁποῖα ἀναφερόταν πὼς δύο ἐπισκοπὲς Μαγνησίας ὑπόκεινται στὸν Ἐφέσου καί καμία στὸν Σμύρνης. Ἡ μία ἔχει πλέον ἐρημωθεῖ καί ἡ σύνοδος ἀποφαίνεται ὅτι ἡ ὑφιστάμενη ἐπισκοπὴ Μαγνησίας ὑπάγεται στή μητρόπολη Ἐφέσου, τῆς ὁποίας ὁ ἀρχιερέας θὰ τὴν κατέχει ἀνενοχλῆτως, θὰ τὴν διοικεῖ καί

θά εισπράττει τὸ ἐκκλησιαστικὸ εἰσόδημα. Ἀκόμα ὁ μητροπολίτης Ἐφέσου προσκόμισε γράμματα «βασιλικά τε καὶ πατριαρχικά» ἀλλὰ καὶ ἄλλα στοιχεία ποὺ βεβαιώνουν πὼς ἡ Νέα Φώκαια ἀνήκει στὴ μητρόπολή του. Στὴ σύνοδο μετεῖχαν ἀκόμα ὁ Θεσσαλονίκης, ὁ Ἀγκύρας, ὁ Κυζίκου, ὁ Χαλκηδόνος, ὁ Φιλαδελφείας, ὁ Νικαίας, ὁ Γαγγρῶν, ὁ Λαοδικείας, ὁ Βεροίας, ὁ Πισιδείας, ὁ Λαρίσης, ὁ Ναυπάκτου, ὁ Αἴνου, ὁ Γάνου, ὁ Ζιχνῶν, ὁ Μελενίκου, ὁ Σωζοπόλεως καὶ ὁ Βάρνης.

Π α ρ ἄ δ ο σ η . Δὲν σώζεται τὸ πρωτότυπο τῆς συνοδικῆς ἀπόφασης· τὸ κείμενό της τὸ παραδίδουν δύο ἀντίγραφα ποὺ σώζονται σὲ χειρόγραφο τοῦ 16ου αἰώνα: στὸ χφ μονῆς Ἐσφιγμένου 131, φ. 83^r-84^r καὶ στὸ Paris. Suppl. gr. 689, φ. 43^{r-v}. Τὸ κείμενο ποὺ παραδίδεται στὰ φ. 157^r-158^v τοῦ χφ Vat. gr. 2416 (olim Σταυράκη Ἀριστάρχη) εἶναι ἀντίγραφο τῆς ἐντυπῆς ἐκδόσεως ποὺ εἶχε δώσει τὸ 1885 ὁ ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΣ-ΚΕΡΑΜΕΥΣ, *Μαγνησία*, σ. 652-654.

Ἐ π ι γ ρ α φ ῆ . † Διονύσιος ἐλέφ Θεοῦ ἀρχιεπίσκοπος Κωνσταντινουπόλεως, Νέας Ῥώμης καὶ οἰκουμενικὸς πατριάρχης.

Ι n s c r i p t . Προκαθημένης τῆς ἡμῶν μετριότητος συνοδικῶς

Χ ρ ο ν ο λ ο γ ί α . ἐν ἔτει ς^Ϟζ^Ϟο^Ϟε^Ϟ, ἰνδικτιῶνος [ιϛ].

Ἐ π ο γ ρ α φ ῆ . † Διονύσιος ἐλέφ Θεοῦ ἀρχιεπίσκοπος Κωνσταντινουπόλεως, Νέας Ῥώμης καὶ οἰκουμενικὸς πατριάρχης.

Χ ρ ο ν ο λ ὄ γ η σ η . Καὶ στὰ δύο σωζόμενα ἀντίγραφα σημειώνεται τὸ ἀπὸ κτίσεως κόσμου ἔτος 6975 τὸ ὁποῖο ἀντιστοιχεῖ στὸ ἔτος Σεπτέμβριος 1466 – Αὐγούστος 1467 ποὺ συμπίπτει μὲ τὴν ι' ἰνδικτιῶνα καὶ τὴν ἀπαρχὴ τῆς πρώτης πατριαρχίας τοῦ Διονυσίου Α'. Ὁ Παπαδόπουλος-Κεραμέας (*Μαγνησία*, σ. 654-655) θεώρησε λανθασμένα ὅτι τὸ ἔτος 6975 ἀντιστοιχεῖ στὸ 1467/1468 καὶ ὅτι ἡ ἰνδικτιῶνα ποὺ παραλείπεται εἶναι ἡ τρίτη.

Ἐ κ δ ο σ η . ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΣ-ΚΕΡΑΜΕΥΣ, *Μαγνησία*, σ. 652-654 (ἀπὸ τὸ χφ Suppl. gr. 689· ἀντίγραφο τοῦ κειμένου τοῦ εἶχε ἀποστείλει ὁ Émile Legrand) [= ΟΥΔΟΤ, *Acta I*, σ. 186-189 (μὲ γαλλικὴ μετάφραση)]. Νεότερη ἐκδοσὴ ἢ ὁποῖα λαμβάνει ὑπόψη καὶ τὰ δύο χειρόγραφα Ἐπίσημα, ἀρ. 10, σ. 104-105.

Β ι β λ ι ο γ ρ α φ ί α . ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΣ-ΚΕΡΑΜΕΥΣ, *Μαγνησία*, σ. 650-660· ΓΕΛΕΩΝ, *Σφάλματα*, σ. 101· ΤΩΜΑΔΑΚΗΣ, *Μητρόπολις Ἐφέσου*, σ. 16 σημ. 3 καὶ σ. 24· ΠΟΛΕΜΗΣ, *Συμβολαί*, σ. 338-339· ΠΑΤΡΙΝΕΛΗΣ, *Ἀγαλλιανός*, σ. 55 σημ. 265· DARROUZÈS, *Notitiae*, σ. 137 (σχετικὰ μὲ τὸ χφ Ἐσφιγμένου 131 τοῦ 1577 καὶ τὶς ἐπεμβάσεις τοῦ τότε μητροπολίτη Ἐφέσου Ἀθανασίου στὸ κείμενο τῆς *Notitia* ἀρ. 13).

Σ χ ο λ ι α σ μ ὸ ς . Τὰ ἀναφερόμενα στὸ κείμενο «παλαιγενὴ βιβλία» τὰ ὁποῖα προσκόμισε ὁ μητροπολίτης Ἐφέσου ἦταν προφανῶς χειρόγραφα ποὺ παρέδιδαν Τακτικά ἀπὸ τὴ βυζαντινὴ ἐποχὴ, σύμφωνα μὲ τὰ ὁποῖα ἡ ἐπισκοπὴ Μαγνησίας ὑπάγονταν στὴ μ. Ἐφέσου (βλ. τὶς σχετικὲς παραπομπὲς DARROUZÈS,

Notitiae, σ. 465). "Όσον αφορά τὰ «βασιλικά καὶ πατριαρχικά γράμματα» ποὺ κατασφάλιζαν τὴν ὑπαγωγή τῆς Νέας Φώκαιας στὴ μητρόπολη Ἐφέσου, λανθάνουν, ὅσο γνωρίζουμε, αὐτοκρατορικά ἔγγραφα· σῶζονται ὁμοῦ πατριαρχικά, ὅπως γιὰ παραδειγμα ἡ συνοδικὴ πράξις τοῦ Σεπτεμβρίου τοῦ 1387 ἐπὶ Νείλου (DARROUZÈS, *Regestes*, VI, N. 2826· νεότερη ἔκδοσις τῆς πράξης KRESTEN, *Pyrgion*, σ. 75-77) μὲ τὴν ὁποία ἡ «Νέα» Φώκαια ἀποδίδεται στὸν Ἐφέσου. Τὸ χφ Ἐσφιγμένον 131 ποὺ παραδίδει τὸ ἀντίγραφο τῆς πράξης ἀνήκε στὸν Ἀθανάσιο, ποὺ ἐκλέχθηκε μητροπολίτης Ἐφέσου τὸ 1568 ἐπὶ Μητροφάνους Γ'. Φαίνεται πὼς ὁ Ἀθανάσιος θέλησε νὰ συγκεντρώσει σὲ ἕνα κώδικα τὰ ἔγγραφα τὰ ὁποία κατοχύρωναν τὰ δικαιώματα τῆς μητροπόλεώς του: μετὰ τὸ ὑπόμνημα τῆς ἐκλογῆς του βρισκομαε ἀντιγραμμένο τὸ ἔγγραφο ποὺ μᾶς ἀπασχολεῖ καὶ ποὺ διασφάλιζε τὴν ὑπαγωγή τῆς Μαγνησίας στὴ μητρόπολη Ἐφέσου. Τὸ γεγονός πὼς στὸ τέλος τοῦ κειμένου αὐτοῦ ὑπάρχει ἡ φράσις: «Τὸ ἴσον τῆς πατριαρχικῆς γραφῆς τοῦ Διονησίου» σημαίνει πὼς ὁ Ἀθανάσιος δὲν ἀντέγραψε τὸ κείμενο τῆς ὑπαγωγῆς ἀπὸ τὸ πρωτότυπο λυτὸ ἔγγραφο, στὸ ὁποῖο θὰ ὑπῆρχε καὶ ἡ αὐτόγραφη ὑπογραφή τοῦ πατριάρχη, ἀλλὰ ἀπὸ ἕνα ἐπίσημο ἀντίγραφο. Πιθανῶς τὸ πρωτότυπο λυτὸ ἔγγραφο εἶχε χαθεῖ ἀπὸ τὴν μητρόπολη ἢ εἶχε καταστραφεῖ καὶ ζητήθηκε ἀπὸ τὸ Πατριαρχεῖο ἕνα «ἴσον» τοῦ πρωτοτύπου. Ὡς σημειωθεῖ ὅτι στὸ κείμενο τὸ ὁποῖο παραδίδει τὸ παρισινὸ χειρόγραφο ὑπάρχει στὸ τέλος ἡ φράσις: «Διὰ τιμίον προσκυνητῶν γραμμάτων τῆς π(ατ)ριαρχικῆς καὶ θείας χειρὸς Διον[ύ]σιος † καὶ Παχούμιος: †». Ἡ ἀναγραφὴ τοῦ ὀνόματος τοῦ Παχωμίου ἴσως νὰ δηλώνει πὼς τὴν πράξις τοῦ Διονυσίου τὴν ἐπιβεβαίωσε καὶ ὁ διάδοχός του Παχώμιος Α'. Πρέπει νὰ σημειωθεῖ πὼς ἡ Νέα Φώκαια, ὅπως ὑπαινίσσεται ὁ Θεόδωρος Ἀγαλλιανός στὴν ἐπιστολὴ του πρὸς τὸν Ἰωσήφ, ἱερομόναχο καὶ «δικαίω» τοῦ Πατριάρχη, γραμμὴν περὶ τὸ 1463, εἶχε ἀποτελέσει λίγα χρόνια νωρίτερα καὶ πάλι ἀντικείμενο διαμάχης, τὴ φορὰ αὐτὴ μεταξὺ τῶν δύο ἀντίπαλων ὁμάδων ποὺ κινουῦνταν τότε περὶ τὸ Πατριαρχεῖο: τὰ μέλη τῆς ἐχθρικῆς πρὸς τὸν Ἐφέσου ὁμάδας, «οἱ καλοὶ τοῦ Ἐφέσου φίλου» ὅπως εἰρωνικά τοὺς χαρακτηρίζει ὁ Ἀγαλλιανός, κατόρθωσαν «προσκυρῶσαι τῷ Μελενίκου τὴν Φώκαιαν» (γιὰ τὴν παράδοσις καὶ τὴν χρονολόγησις τῆς ἀνέκδοτης αὐτῆς ἐπιστολῆς βλ. ΠΑΤΡΙΝΕΛΗΣ, *Ἀγαλλιανός*, σ. 53-55).

π. 41

1467, ante 15 Ἰανουαρίου

«**Συνοδικὴ πράξις**» τοῦ νεοεκλεγέντος στὴ μητρόπολη Παλαιῶν Πατρῶν ἱερομόναχου Κυρίλλου.

Ἐπειδὴ ἡ μητρόπολις Παλαιῶν Πατρῶν βρέθηκε χηρεύουσα, «τὸν οἰκεῖον ἀποβαλομένης ποιμένα», ἡ σύνοδος ἐκλέγει τὸν ἱερομόναχο Κύριλλο νέο μητροπολίτη Παλαιῶν Πατρῶν καὶ τοῦ χορηγεῖ τὸ ἐπίσημο συνοδικὸ ἔγγραφο πού τοῦ ἐπιτρέπει νὰ ἀναλάβει τὰ καθήκοντά του καὶ νὰ ἀσκήσει τὶς ἀρμοδιότητές του στὴ νέα ἐπαρχία του. Στὴ σύνοδο μετείχαν ὁ Ἐφέσου, ὁ Θεσσαλονίκης, ὁ Ἀγκύρας, ὁ Κυζίκου, ὁ Ἀγχιάλου, ὁ Νικαίας, ὁ Γαγγρῶν, ὁ Λαοδικείας, ὁ Βεροίας, ὁ Πισιδίας, ὁ Κορίνθου, ὁ Λαρίσης, ὁ Ναυπάκτου, ὁ Αἴνου, ὁ Γάνου, ὁ Ζιχνῶν, ὁ Μελενίκου, ὁ Σωζοπόλεως καὶ ὁ Βάρνης.

Π α ρ ἄ δ ο σ η . Τὸ πρωτότυπο τῆς συνοδικῆς αὐτῆς πράξεως σώζεται στὸ Ἀρχεῖο τῆς μονῆς Βατοπεδίου τοῦ Ἁγίου Ὁρους.

Ἐ π ι γ ρ α φ ῆ . *Τῆς ἀγιωτάτης μ(η)τροπόλεως Παλαιῶν Πατρῶν τὸν οἰκεῖον ἀποβαλομένης ποιμένα.*

Ι n c i p i t . *Τῆς ἀγιωτάτης μ(η)τροπόλεως Παλαιῶν Πατρῶν*

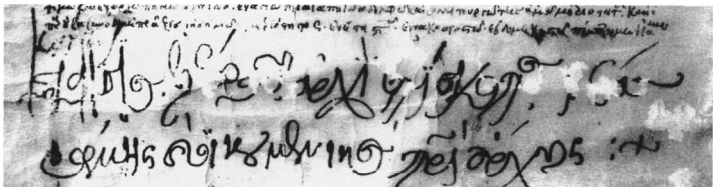
Χ ρ ο ν ο λ ο γ ῖ α . Ἐν ἔτει 5^ῳ ἑννακοσιοστῷ ἑβδομηκοστῷ πέμπτῳ, μηνὶ Ἰαννουαρίῳ, ἰν(δικτιῶνος) ιε΄.

Ἐ π ο γ ρ α φ ῆ . † Διονύσιος ἐλέψθ(εο)ῦ ἀρχιεπίσκοπος Νέας Ῥώμης καὶ οἰκουμηνικὸς π(α)τριάρχης.

Χ ρ ο ν ο λ ό γ η σ η . Ἡ σημειούμενη στὸ ἔγγραφο ἀπὸ κτίσεως κόσμου χρονολογία σὲ συνδυασμὸ μὲ τὸν ἀναφερόμενο μῆνα ὀδηγεῖ στὸν Ἰανουάριο τοῦ 1467. Δεδομένου μάλιστα ὅτι στὴν πράξη τῆς 15ης Ἰανουαρίου 1467 (π. 42) ὑπογράφει καὶ ὁ Κύριλλος ὡς μητροπολίτης Παλαιῶν Πατρῶν, ἡ «συνοδικὴ πράξις» του θὰ πρέπει νὰ χρονολογηθεῖ στὸ πρῶτο δεκαπενθήμερο τοῦ Ἰανουαρίου, τὶς ἡμέρες πού βρισκόταν στὴν Κωνσταντινούπολη γιὰ τὴν ἐκλογή του.

Ἐ κ δ ο σ η . ΠΑΠΑΔΗΜΗΤΡΙΟΥ-ΔΟΥΚΑΣ, *Νέες πηγές*, σ. 514-516· νεότερη ἔκδοση Ἐπίσημα, ἀφ. 11, σ. 107-109 καὶ ΠΑΠΑΔΗΜΗΤΡΙΟΥ-ΔΟΥΚΑΣ, *Acta Vatopedii*, σ. 49-51.

Β ι β λ ι ο γ ρ α φ ῖ α . PARGOIRE, *Patras*, σ. 103-104· ΘΩΜΟΠΟΥΛΟΣ, *Πάτραι*, σ. 404 σημ. 3· ΤΡΙΑΝΤΑΦΥΛΛΟΥ, *Πάτραι*, σ. 203.

Ἡ ὑπογραφή τοῦ Διονυσίου Α΄ στὴν π. 41

Σχολιασμός. Ὁ προκατόχος τοῦ Κυρίλλου ἦταν ὁ Νεόφυτος, ὁ ὁποῖος θανατώθηκε τὸ θέρους τοῦ 1466 ἀπὸ τοὺς Ὀθωμανοὺς, θύμα τοῦ βενετοτουρκικοῦ πολέμου («Υποπτεύσαντες δὲ εἶναι αἴτιον καὶ τὸν μητροπολίτην τῆς αὐτῆς Παλαιᾶς Πάτρας τοῦ ἔλθειν κατ' αὐτῶν τὸ ἄρμάτωμα, λαβόντες εἰς τὸν πᾶλον ἐκάθησαν»: ΣΦΡΑΝΤΖΗΣ, *Chronicon Minus*, XLIII. 7). Ὅσο γιὰ τὸ γεγονός ὅτι ὁ μητροπολίτης Ἀγχιάλου παρίσταται στὴ σύνοδο καὶ ὡς «τόπον ἐπέχων τοῦ Κυζίκου» ἐνῶ παράλληλα εἶναι παρὼν καὶ ὁ ἀρχιερέας Κυζίκου, μία ἐρμηνεία εἶναι ὅτι ὁ Ἀγχιάλου εἶχε τιμηθεῖ μὲ τὸν «τόπον» τοῦ Κυζίκου σὲ ἐποχὴ πού ἡ μητρόπολη ἦταν χηρεύουσα καὶ ὅταν ἐξελέγη νέος ἀρχιερέας στὴ μ. Κυζίκου (πιθανότατα ὁ Νεόφυτος, τὸν ὁποῖο ἐντοπίζουμε νὰ μετέχει σὲ σύνοδο τὸν Ἰανουάριου τοῦ 1467· βλ. π. 42) ἡ τιμὴ δὲν ἀφαιρέθηκε ἀμέσως ἀπὸ τὸν μητροπολίτη Ἀγχιάλου. Ἀξίζει νὰ ἐπισημανθεῖ ὅτι στὸ πρωτότυπο αὐτὸ πατριαρχικὸ ἔγγραφο ὁ πατριάρχης Διονύσιος παραλείπει νὰ παραθέσει στὸν τίτλο του τὸ «Κωνσταντινούπολεως»· σημειώνεται μόνο «Διονύσιος ἐλέω Θεοῦ ἀρχιεπίσκοπος Νέας Ῥώμης καὶ οἰκουμενικὸς πατριάρχης».

π. 42

1467, 15 Ἰανουαρίου

«**Συνοδικὴ διάγνωσις καὶ ἀπόφασις**», μὲ τὴν ὁποία αἴρεται ἡ καθαίρεση τοῦ μεγάλου οἰκονόμου Θεόδωρου Ἀγαλλιανοῦ.

Ἀποφασίζεται ὅτι ὁ μέγας οἰκονόμος Θεόδωρος Ἀγαλλιανὸς εἶναι ἀθῶος, ἐπειδὴ ἀποδείχθηκε πὼς οἱ κατηγορίες πού τοῦ εἶχαν προσάψει [οἱ μὴ κατονομαζόμενοι ἐδῶ ἀλλὰ γνωστοὶ διώκτες του, ὁ μέγας ἐκκλησιάρχης Μανουὴλ Χριστόνυμος καὶ ὁ μέγας σκευοφύλαξ Γεώργιος Γαλησιώτης] ἦταν ἀνυπόστατες. Κατὰ συνέπεια οἱ δύο κατηγοροὶ του ἀδίκως τὸν καταδίωξαν καὶ τὸν συκοφάντησαν, βλέποντας ὄχι μόνον αὐτὸν ἀλλὰ καὶ ὀλόκληρη τὴν Ἐκκλησία· γιὰ τοῦτο εἶναι «κατακεκρμένον» καὶ «ἀπαράδεκτον» καὶ ὁ μέγας οἰκονόμος εἶναι ἀθῶος, ἀνακτᾶ τὴν ἱερωσύνη καὶ ἀποκαθίσταται στὸ ἀξίωμά του.

Π α ρ ἄ δ ο σ η . Τὸ κείμενο παραδίδεται ἀντιγραμμένο στὸ χειρόγραφο *Ottob. gr. 205*, φ. 135^r-136^v. Ἀπὸ αὐτὴ τὴν πηγὴ τὸ ἀντέγραψε καὶ ὁ Σταυράκης Ἀριστάρχης σὲ κώδικά του, σήμερα *χφ Vat. gr. 2416*, φ. 178^{r-v}. τὸ ἴδιο κείμενο ἐπιναλαμβάνεται καὶ στὸ φ. 156^r τοῦ ἴδιου χειρογράφου καὶ ἀποδίδεται, λανθασμένα, στὸν Ἰωάνναφ Β'.

Ἰ n c i p i t . † Ἐπειδὴ ὁ τῶν ζιζανίων σπορεὺς

Χ ρ ο ν ο λ ο γ ί α (ἀπὸ μεταγενέστερο χέρι). Ἐν μηνὶ Ἰαννουαρίῳ εἰς τὰς ε' τοῦ ἔτους ς^{οῦ} ᾄ^{οῦ} ρε'.

Ἐπιγραφές. Ἡ Διονύσιος ἐλέφ Θεοῦ ἀρχιεπίσκοπος Νέας Ῥώμης, καὶ οἰκουμενικὸς πατριάρχης.

Ὁ Θεσσαλονίκης Μεθόδιος, ὁ Ἀγγιῶλον Σοφονίας, ὁ Κυζικίου Νεόφυτος, ὁ Φιλαδελφείας Θεοφάνης, ὁ Νικαίας Ματθαῖος, ὁ Ἀδριανουπόλεως Μακάριος, ὁ Βεροῦσίας Ἰωσήφ, ὁ Γαγγρῶν Δωρόθεος, ὁ Λαρίσης Κυπριανός, ὁ Λαοδικείας Γεράσιμος, ὁ Τορνόβον Γεράσιμος, ὁ Σερρών Γερμανός, ὁ Ναυπάκτου Ματθαῖος, ὁ Αἴνον Δωρόθεος, ὁ Μυρέων Γρηγόριος, ὁ Γάνου Ματθαῖος, ὁ Σωξοπόλεως Ἀθανάσιος, ὁ Μελενίκου Ματθαῖος, ὁ Ζιχνῶν Διονύσιος, ὁ Δράμας, ὁ Σταυρουπόλεως Ματθαῖος, ὁ Περιθεωρίων Ἰγνάτιος, ὁ Προύσης Μητροφάνης, ὁ Παλαιῶν Πατρῶν Κύριλλος, ὁ Μηδείας Ἰωσήφ.

Χρονολόγηση. Τὸ κείμενο τῆς ἀπόφασης ἔστι ὅπως παραδίδεται ἀντιγραφημένο στὸ χφ Ottob. gr. 205 δὲν εἶναι χρονολογημένο. Ὅμως στὴν ἐπιγραφή τὴν ὁποία πρόσθεσε στὸ κείμενο ἕνας μεταγενέστερος ἀντιγραφέας σημείωσε ὡς χρονολογία τὴ 15ῃ Ἰανουαρίου τοῦ 1467, ἡ ὁποία πράγματι ἐπιπίπτει στὴν πατριαρχία τοῦ Διονυσίου.

Ἐκδοση. ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΣ-ΚΕΡΑΜΕΥΣ, *Μάρκος*, σ. 413-415, ἀπὸ μεταγραφή πού τοῦ εἶχε στείλει ὁ E. Feroni καὶ τὴν ἴδια χρονιά ΡΕΠΤ, *Déposition*, σ. 147-149, ἀπὸ μεταγραφή πού ἔκανε γιὰ ἐκείνον ὁ C. Horna. Νεότερη ἔκδοση Ἐπίσημα, ἀρ. 12, σ. 112-113.

Βιβλιογραφία. ΠΑΤΡΙΝΕΛΗΣ, *Ἀγαλλιανός*, σ. 40 σημ. 191. ΣΤΕΡΦΑΝΟΥ, *Théophane*, σ. 165-166.

Σχολιασμός. Τὸ κείμενο τῆς ἀπόφασης ὁλοκληρώνεται, σύμφωνα μὲ τὸ γράφημα τοῦ βατικανοῦ χειρογράφου, μὲ τὴν φράση: «ἀπολέλυται καὶ ἡ παρούσα συνοδικὴ διάγνωσις καὶ ἀπόφασις τῆς ἡμῶν μετριότητος εἰς ἀθώωσιν αὐτοῦ καὶ καθαίρεσιν τοῦ ἐπιγάρου καὶ ἀνοοῖου Μάρκου τοῦ Ξυλοκαράβη». Πρόκειται προφανῶς γιὰ σφάλμα, διότι δὲν εἶναι δυνατὸ νὰ σημειώνεται τὸ γεγονός τῆς καθαιρέσεως τοῦ πρώην πατριάρχου μὲ μιὰ λακωνικὴ φράση στὸ τέλος τοῦ κειμένου μιάς ἄλλης ἀπόφασης. Θεωροῦμε πὼς ὁ γραφέας ἀντὶ νὰ γράφει: «εἰς ἀθώωσιν αὐτοῦ ἐκ τῆς καθαιρέσεως» ἔγραψε «εἰς ἀθώωσιν αὐτοῦ καὶ καθαιρέσιν». Τὸ σφάλμα αὐτὸ παρέσυρε πιθανῶς τὸν μεταγενέστερο γραφέα νὰ σημειώσει τὴν παραπλανητικὴ ἐπιγραφή: «Ἡ καθαιρέσις τοῦ τρισκαταράτου Μάρκου τοῦ Ξυλοκαράβη καὶ τῶν δύο σταυροφόρων ἐν τῇ γενομένῃ συνόδῳ ἐν Κωνσταντινουπόλει, ἐν τῇ μονῇ τῆς Παμμακαρίστου, ἐν μηνί Ἰαννουαρίου εἰς τὰς 15 τοῦ ἔτους „Ϸοῦ“ 7006, ἔχει οὕτως». Ἐξαιτίας τῆς ἐπιγραφῆς αὐτῆς ὁ L. Petit (*Déposition*, σ. 145) θεώρησε ὅτι ἡ ἀπόφαση ἀποτελεῖ καὶ τὴν πράξιν καθαιρέσεως τοῦ πατριάρχου Μάρκου. Παράλληλα ἕνα σημείωμα πού ἀναγράφεται στὸ τέλος τῆς πράξεως ὁδήγησε τὸν Παπαδόπουλο-Κεραμέα (*Μάρκος*, σ. 415) νὰ ὑποστηρίξει ὅτι τὸ ὄνομα τοῦ μεγάλου οἰκονόμου ὁ ὁποῖος ἀθωώνεται

μέ την πράξη αυτή είναι Γρηγόριος (βλ. π. 43). Ἡ αἰτία τῶν πιὸ πάνω σφαλμάτων ὀφείλεται στὸ γεγονός ὅτι στὸ κείμενο τῆς συνοδικῆς ἀποφάσεως δὲν ἀναφέρεται κανένα ἀπὸ τὰ ὀνόματα τῶν πρωταγωνιστῶν τῆς ὑποθέσεως. Ἀπὸ διάφορα ὡστόσο στοιχεῖα εἶναι βέβαιο πὼς πρόκειται γιὰ τοὺς ὀφφικιαλίους Γεώργιο Γαλισιώτη καὶ Μανουὴλ Χριστόνυμο (βλ. ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΣ-ΚΕΡΑΜΕΥΣ, *Mārkos*, σ. 415· ΡΕΤΙΓ, *Déposition*, σ. 145-146), ἐνῶ ὁ μέγας οἰκονόμος ποὺ ἀθωώνεται εἶναι, ὅπως ἀπέδειξε ὁ Πατρινέλης, ὁ Θεόδωρος Ἀγαλλιανὸς (ΠΑΤΡΙΝΕΛΗΣ, *Ἀγαλλιανός*, σ. 40 σημ. 191· γιὰ τὴν καθάρσεσή του βλ. π. 34). Ἡ σημασιολογία πὼς στὴν ὑπογραφή τοῦ Διονυσίου παραλείπεται ὁ ὄρος «Κωνσταντινουπόλεως» (βλ. ὅσα ἀναφέρουμε γιὰ τὸ θέμα αὐτὸ στὴν πράξη τοῦ Ἰανουαρίου 1467 (π. 41)). Ἀξίζει νὰ παρατηρηθεῖ ὅτι οἱ ἀρχιερεῖς ποὺ ὑπογράφουν τὴν πράξη ἀθώωσης τοῦ Ἀγαλλιανοῦ εἶναι εἴκοσι ἔξι, ἐνῶ στὴ συνοδικὴ ἀπόφαση τῶν ἀρχῶν τοῦ 1475 μετὰ τὴν ὁποία καθαιροῦνται οἱ διώκτες τοῦ Ἀγαλλιανοῦ καὶ γίνεται ἔμμεση μνεία τῆς ἀθώωσέως του (π. 55) σημειώνεται πὼς στὴ σύνοδο ἐκείνη συμμετείχαν τριάντα τέσσερις ἀρχιερεῖς. Εἶναι πιθανὸ νὰ ζητήθηκε νὰ προσυπογράψουν ἐκ τῶν ὑστέρων καὶ ἄλλοι ἀρχιερεῖς ἐκείνη τὴν πράξη.

π. 43

1467, 15 Ἰανουαρίου

«**Ἀδειά τε καὶ συγχώρησις**» τοῦ ἱερομονάχου Γρηγορίου.

Ἀποφασίζεται ἡ ἀθώωση τοῦ ἱερομονάχου Γρηγορίου καὶ τοῦ παρέχεται ἀδεια νὰ ἱερουργεῖ.

Μ ν ε ῖ α . «Νόμος δεδομένος τινὶ Γρηγορ(ίω) ἱερο(μονάχ)ω ὑπὸ τῶν ἄνω γεγραμμένων, ἀδία τε καὶ συγχώρησις»: Σημείωμα γραμμένο μετὰ τὸ κείμενο τῆς συνοδικῆς διαγνώσεως καὶ ἀπόφασης τῆς 15ης Ἰανουαρίου 1467, *Ἐπίσημα*, ἀρ. 12, σ. 114 (π. 42).

Χ ρ ο ν ο λ ό γ η σ η . Τὸ σημεῖωμα δὲν φέρει χρονολογία· ἡ διατύπωση ὅμως «ὑπὸ τῶν ἄνω[=ω] γεγραμμένων», ἀπὸ αὐτοὺς δηλαδὴ ποὺ ἔκριναν καὶ ὑπέγραψαν τὴν ἀθώωση τοῦ Ἀγαλλιανοῦ ποὺ προηγείται, ὀδηγεῖ στὴ σκέψη ὅτι ἡ ἴδια σύνοδος τὴν ἴδια ἡμερομηνία (15 Ἰανουαρίου 1467) ἔλαβε καὶ τὴν ἀπόφαση γιὰ τὴν ἀθώωση τοῦ Γρηγορίου.

Σ χ ο λ ι α σ μ ό ς . Μολονότι ἡ λακωνικότητα τῆς φράσεως δὲν ἐπιτρέπει νὰ σηματοδοτήσουμε καθαρὴ εἰκόνα τῆς ὑπόθεσης, θεωροῦμε ὅτι πρόκειται γιὰ μίαν ἀκόμη ἀπόφαση ποὺ ἔλαβε ἡ ἴδια σύνοδος ἢ ὁποία ἀσχολήθηκε μετὰ τὴν ἄρση τῆς καθα-

ρέσεως του μ. οίκονόμου Θεόδωρου Ἀγαλλιανού: ὁ ἱερομόναχος Γρηγόριος συγχωρεῖται γιὰ ἄδηλο παράπτωμα καὶ τοῦ δίνεται ἄδεια νὰ ἱερουργεῖ. Προφανῶς λόγω τῆς ἡσωνος σημασίας ποὺ εἶχε ἡ ὑπόθεση τοῦ Γρηγορίου ἐν σχέσει μὲ ἐκείνη τοῦ Ἀγαλλιανού, ἡ σύνοδος δὲν ἔκρινε σκόπιμο νὰ συντάξει ἕνα νέο κείμενο ἀποφάσεως· προστέθηκε λοιπὸν στὸ τέλος τῆς ἀθώωσης τοῦ Ἀγαλλιανού τὸ ὄνομα τοῦ Γρηγορίου καὶ διατυπώθηκε λακωνικὰ ἡ ἀπόφασις γιὰ τὴ συγχώρησι καὶ τὴν ἀποκατάστασή του. Ἐς σημειωθεῖ ὅτι ἡ πρακτικὴ αὐτὴ δὲν ἀπαντᾷται μόνον στὴν περίπτωση τοῦ Γρηγορίου· ἀνάλογη πρακτικὴ παρατηρεῖται σὲ συνοδικὸ ψήφισμα (π. 108) τῆς 15ης Ἰουνίου 1497 σχετικὸ μὲ τὴν καταδίκη τῆς σιμωνίας· μετὰ τὸ κείμενο τῆς ἀποφάσεως καὶ πρὶν ἀπὸ τὶς ὑπογραφὰς τοῦ πατριάρχη καὶ τῶν συνοδικῶν προστέθηκε ἐμβόλιμα μία ἀπόφασις μὲ τὴν ὁποία καθαιρεῖται ἕνας ἱερέας ἀπὸ τὴ Βέροια.

π. 44

1466, φθινόπωρο – 1471, τέλος

Ἐκχώρησι τῆς μονῆς Ἁγίου Ἰωάννου τοῦ Προδρόμου, ποὺ βρίσκεται στὸ νησί ἀπέναντι ἀπὸ τὴ Σωζόπολη, στὸ μοναχὸ Γερβάσιο.

Ὁ πατριάρχης Διονύσιος Α΄ ἐκχωρεῖ στὸ μοναχὸ Γερβάσιο τὴ μονὴ τοῦ Ἁγίου Ἰωάννου ποὺ βρισκόταν στὸ νησί ἔναντι τῆς Σωζοπόλεως. Ἡ μονὴ ἦταν ἐντελῶς ἐρειπωμένη καὶ ὁ Γερβάσιος προτίθεται, μὲ τὴ βοήθεια καὶ ἄλλων μοναχῶν, νὰ τὴν ἀνακαινίσει.

Μνεῖα. «Ἐν τῇ πρώτῃ πατριαρχίᾳ ἡμῶν ἐδόθη τῷ εὐλαβεστάτῳ ἐν μοναχοῖς κυρῷ Γερβασίῳ ἡ σεβασμία μονῆ... Βαπτιστοῦ Ἰωάννου ἡ ἐν τῇ νήσῳ ἐγγύς σου περὶ τὴν Σωζόπολιν διακεμήνη, κεχάλασμένη οὕσα τελείως καὶ ἐρείπιος, αὐτὸς δὲ ἀναδεξάμενος αὐτὴν μετὰ τῶν ἀδελφῶν καὶ ἀνέκτισε καὶ ἀνεκεράμωσε»: Διονύσιος Α΄, Ἐπιβεβαιωτήριον γράμμα, Μάιος 1489, *Ἐπίσημα*, ἀρ. 35, σ. 236 στ. 3-8 (π. 93).

Χρονολόγησι. Στὸ γράμμα τοῦ 1489 ὁ Διονύσιος ἀναφέρει πὸς ἡ ἐκχώρησι πρὸς τὸν Γερβάσιο ἔγινε κατὰ τὴν πρώτη πατριαρχία του, κατὰ τὴν περίοδο δηλαδὴ ἀπὸ τὸ φθινόπωρο τοῦ 1466 ὡς τὰ τέλη τοῦ 1471, χωρὶς ἐνδείξεις ποὺ νὰ ἐπιτρέπουν πρὸ συγκεκριμένη χρονολόγησι.

Βιβλιογραφία. ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΣ-ΚΕΡΑΜΕΥΣ, *Ἰωάννης ὁ Προδρόμος*, 661 ἐπ. καὶ ΚΑΜΠΕΡΙΔΙΣ, *Sozopolis*, σ. 17.

Σχολιασμός. Σύμφωνα μὲ ὅσα ἀναφέρουμε στὸ Σχολιασμὸ τῆς π. 35*, εἶναι πιθανὸ πὸς ὁ Γερβάσιος πρὶν ζητήσει ἀπὸ τὸν πατριάρχη Διονύσιο Α΄ νὰ τοῦ παραχωρήσει τὴ μονή, εἶχε φροντίσει ἤδη τὸ 1466, ὅταν πατριάρχης ἦταν ὁ

Μάρκος Ξυλοκαράβης, να κατοχυρώσει τὰ δικαιώματά της ἐπὶ τοῦ ναοῦ τῆς Παναγίας τῆς Ἐπισκέψεως ποῦ ἀποτελοῦσε πλέον μετόχι τῆς μονῆς.

π. 45*

1467, 18 Φεβρουαρίου

Γράμμα μετὸ ὁποῖο προτρέπονται οἱ Ρῶσοι νὰ ἀναγνωρίζουν τὸν Γρηγόριο ὡς μητροπολίτη Κιέβου καὶ πάσης Ρωσίας.

Ἐο πατριάρχης ἀποστέλλει πρὸς τοὺς χριστιανούς καὶ τὴν πολιτικὴ ἐξουσία τῆς Μόσχας γράμμα μετὸ ὁποῖο τοὺς προτρέπει νὰ ἀναγνωρίζουν τὸν μητροπολίτη Γρηγόριο ὡς μητροπολίτη Κιέβου καὶ πάσης Ρωσίας. Τὸ γράμμα μετέφεραν στὴ Μόσχα ὁ μητροπολίτης Κυζίκου Νεόφυτος καὶ ὁ ἡγούμενος καὶ ἀρχιμανδρίτης τῆς μονῆς Ἁγίων Θεοδώρων Χριστόφορος.

Παράδοση. Τὸ κείμενο τοῦ πατριαρχικοῦ γράμματος παραδίδεται μόνο σὲ ἀνατολικοσλαβικὴ γλώσσα ἀπὸ δύο ἀντίγραφα τοῦ 17ου αἰώνα, τὰ ὁποῖα ἀπόκεινται στὴ Biblioteka Jagiellonska τῆς Κρακοβίας (Tarnowskich gr., r. 4 n° 34, f. 1^v-2^v).

Προσφώνηση. *Kotorie velikonaidenije v Bogoslasaemoi i*

Incipit. *Svetaja golovnaia apostol'skaja cerkov imajaci*

Χρονολογία. ... *Fevralja 18, indikta 15*

Ἐπιγραφή. *Dionisie... i vselenskii patriarch.*

Χρονολόγηση. Στὸ κείμενο τοῦ γράμματος σημειώνεται ὡς χρονολογία ἐκδοσης ἢ 18ῃ Φεβρουαρίου τῆς δεκάτης πέμπτης Ἰνδικτιώνας, στοιχεῖα τὰ ὁποῖα συνδυαζόμενα μετὸ ὄνομα τοῦ ἐκδώσαντος τὸ γράμμα πατριάρχῃ ὀδηγοῦν εἰς τὸ ἔτος 1467 καὶ εἰς τὸν Διονύσιο Α'.

Ἐκδοση. SCHAPOV, *Vostotchnoslavjanskije*, 2, σ. 145-147.

Βιβλιογραφία. *Russk. Istor. Bibl.* VI, No 100, σελ. 710· MAKARIJ, *Istorija*, σ. 37-39· GOLUBINSKIJ, *Istorija*, σ. 511-515· TRETJAK, *Piotr Skarga*, σ. 10-12· BENESEVIČ, *Sbornik*, σ. 54-55· CHODYNISKI, *Kościoł*, σ. 65· HALECKI, *From Florence*, σ. 97· SCHAPOV, *Vostotchnoslavjanskije*, 1, σ. 135-136· MEDLIN, PATRINELIS, *Renaissance*, σ. 80-81, 94· SENYK, *Patriarchate*, σ. 99-101.

Σχολιασμός. Οἱ ἱστορικὲς συνθήκες τῆς ἐποχῆς δὲν ἐπιτρέπουν νὰ θεωρησομε βεβαίαια τὴν ἐκδοσὴ ἐνὸς τέτοιου πατριαρχικοῦ γράμματος. Εἶναι γνωστὸ πὼς ὁ Γρηγόριος διορίστηκε στὶς 3 Σεπτεμβρίου τοῦ 1458 διάδοχος τοῦ μητροπολίτη Κιέβου Ἰσιδώρου ἀπὸ τὸν πάπα Πίο Β' καὶ πὼς χειροτονήθηκε στὶς 15

Ἰαννουαρίου τοῦ 1458 ἀπὸ τὸν εὐρισκόμενον στὴ Ρώμη ἐνωτικὸ πατριάρχη Γρηγόριο (GILL, *Florence*, σ. 395 [σ. 459])· ἐντύπωση, κατὰ συνέπεια, προκαλεῖ γιατί ὁ πατριάρχης Κωνσταντινουπόλεως τὸ 1467 συνηγορεῖ ὥστε ὁ ἐνωτικὸς μητροπολίτης Κιέβου νὰ διευρύνει τὶς ἀρμοδιότητές του καὶ νὰ ἀναγνωριστεῖ ἀπὸ τὴν Μόσχα ὡς ὁ μοναδικὸς μητροπολίτης ὁλόκληρης τῆς Ρωσίας. Ἔχει ὑποστηριχθεῖ ἢ ἀποψη ὅτι ὁ Γρηγόριος θέλησε πρὸς τὸ τέλος τῆς ζωῆς του νὰ στραφεῖ πρὸς τὸ Πατριαρχεῖο Κωνσταντινουπόλεως (CHODYNICKI, *Kościół*, σ. 55), τὸ ὁποῖο ἀναγνώρισε τὴν ἐκλογή του καὶ συνηγόρησε στὸ νὰ ἐπεκτείνει τὴν δικαιοδοσίαν του. Ὡστόσο δὲν ἔχει σωθεῖ, ὅσο γνωρίζουμε, τέτοια πατριαρχικὴ πράξις. Παράλληλα, εἶναι γνωστὸ πὼς ἡ Ρωσία, ἀντιδρώντας μὲ σφοδρότητα κατὰ τῶν ἀποφάσεων τῆς Συνόδου τῆς Φλωρεντίας, ἔσπευσε νὰ διαρρήξει τὶς σχέσεις μὲ τὸ Πατριαρχεῖο Κωνσταντινουπόλεως ἀνακηρύσσοντας τὸ 1448 μητροπολιτὴ Μόσχας χωρὶς νὰ ζητήσει τὴν ἐπικύρωση τῆς ἐκλογῆς του ἀπὸ τὴν Κωνσταντινούπολη (ÉLIE DENISSOFF, *Aux origines de l'Église Russe autocéphale, Revue des Études Slaves* 23 (1967) 71 ἐπ.). Προκαλεῖ ἐπομένως ἐντύπωση πού ὁ πατριάρχης μέσα σὲ αὐτὸ τὸ κλίμα ἔντασης τῶν σχέσεων, ἀπευθύνεται στοὺς Ρώσους ζητώντας νὰ ἀναγνωρίζουν τὸν Γρηγόριο ὡς μητροπολιτὴ Κιέβου καὶ πάσης Ρωσίας. Τὰ ἱστορικὰ αὐτὰ δεδομένα συνδυαζόμενα μὲ τὸ γεγονός πὼς τὴν πρωτοβουλία τοῦ πατριάρχου μαρτυροῦν μόνο τὰ δύο ὕστερα ἀντίγραφα τοῦ 17ου αἰῶνα σὲ παλαιορωσικὰ χωρὶς νὰ ἔχει ἐντοπισθεῖ γράμμα τοῦ Διονυσίου Α΄ στὰ ἑλληνικὰ στὰ ὁποῖα ἀσφαλῶς γράφτηκε, προκαλοῦν ἐπιφυλάξεις γιὰ τὴν ἀναμφίλεκτη γνησιότητα τοῦ πατριαρχικοῦ αὐτοῦ γραμματος, ἐπιφυλάξεις πού τις δηλώνουμε μὲ ἀστερισκὸ στὴν ἀρίθμηση τῆς πράξεως.

π. 46

1471, τέλη

Ἄφορισμός ἐκείνων πού κατηγορήσαν ἀδίκως τὸν πατριάρχη Διονύσιου Α΄.

Ἐπὶ τοῦ πατριάρχου Διονυσίου Α΄, ἀφοῦ ἀπέδειξε ἐνώπιον τῆς συνόδου τὴν ἀθωότητά του ὡς πρὸς τὶς κατηγορίες πού εἶχαν διατυπωθεῖ ἐναντίον του, ὅτι δὴθεν εἶχε ὑποστῆ περιτομὴ κατὰ τὸ χρόνον τῆς αἰχμαλωσίας του, ἀφόρισε τοὺς κατηγοροῦς του.

Μνεΐα. «τί... ἐκ μικροψυχίας ἐν τῇ ἐκβολῇ τούτῳ συνέβη»: Σύνοδος, Ψήφισμα, Ἰούλιος 1488 (π. 91), Ἐπίσημα, ἀρ. 34, σ. 229-230 στ. 34· «ἀφόρισεν ἅπαντας τοὺς συνεργοὺς καὶ πράκτορας καὶ συκοφάντας τοῦ τοιούτου δράματος»: *Ἐκθεαὶ Χρονικῆ*, σ. 31 στ. 11-12· *Ἱστορία Πολιτικὴ Κωνσταντινουπόλεως*, σ. 23.

Χρονολόγησις. Δὲν σημειώνεται ὁ χρόνος πού συγλήθηκε ἡ εὐρεία αὐτῆ

σύνοδος, ἡ ὁποία κατέληξε στὸν ἀφορισμὸ τῶν κατηγορῶν τοῦ Διονυσίου· πρέπει ὁμως νὰ συνέβη λίγο πρὶν ἀπὸ τὴν ἀποχώρηση τοῦ Διονυσίου. Δεδομένου ὅτι ὁ διάδοχός του Συμεὼν Α΄ μαρτυρεῖται νὰ κατέχει τὸ ἀξίωμά του ἀπὸ τὰ τέλη τοῦ 1471, μποροῦμε νὰ εἰκάσουμε πῶς ὁ ἀφορισμὸς ἀποφασίστηκε ἐκείνη τὴ χρονικὴ περίοδο (π. 47 «Χρονολόγησι»).

Σχολιασμός. Δὲν γνωρίζουμε τὰ ὀνόματα τῶν κατηγορῶν τοῦ Διονυσίου οἱ ὁποῖοι καὶ ἀφορίστηκαν. Ἐν τῷ Χρονικῷ τοῦ 1570 ἀκριβολογεῖ στὸ χαρακτηρισμὸ τῆς ποινῆς, οἱ ἀφορισθέντες κατηγοροὶ δὲν ἦταν ἱερωμένοι, διότι σὲ αὐτὴ τὴν περίπτωση θὰ τοὺς ἐπιβαλλόταν ἡ ποινὴ τῆς καθάρσεως. Κατὰ συνέπεια, πίσω ἀπὸ τὴ φράση ποὺ σημειώνεται στὴν *Ἐκθεσὶν Χρονικῆν*: «ἐλέγχοντες αὐτὸν ἦσαν τῶν ἐκ τοῦ κλήρου τινές» ὑπονοοῦνται κάποιοι ὀφφικιαῖοι τοῦ Πατριαρχείου οἱ ὁποῖοι δὲν ἦταν ἱερωμένοι. Τὸ ἴδιο κείμενο δίνει τὴν πληροφορία ὅτι μετὰ τὰ γεγονότα αὐτὰ ὁ πατριάρχης «εὐθέως ἐξῆλθε τῆς Πόλεως μετὰ τοῦ βίου καὶ τῶν πραγμάτων αὐτοῦ καὶ ἐπορεύθη ἐν τῇ μονῇ τῆς Κοσινίτζου» (*Ἐκθεσις Χρονικῆ*, σ. 31 στ. 13-14· πβ. καὶ *Ἱστορία Πολιτικῆ Κωνσταντινουπόλεως*, σ. 23).

ΠΡΑΞΗ

πὺ λανθασμένα ἔχει ἀποδοθεῖ στὸν Διονύσιο Α΄

Πατριαρχικὸ γράμμα πρὸς κάποιον ὀνόματι Καλοδιοίικητο, μὲ τὸ ὁποῖο ὁ πατριάρχης τὸν προτρέπει νὰ μὴν προσβάλει τῇ δωρεὰ ἑνὸς μύλου πὺ εἶχε κάνει ἢ ἀποθανούσα ἀδελφή του στὴ μονὴ Βατοπεδίου. Στὸ ἔγγραφο, τὸ ὁποῖο ἀπόκειται στὸ Ἄρχεῖο τῆς ἀθωνικῆς μονῆς, δὲν σώζεται τὸ ὄνομα τοῦ πατριάρχου πὺ τὸ ἀπέστειλε οὔτε σημειώνεται ἡ πλήρης χρονολογία κατὰ τὴν ὁποία ἐκδόθηκε. Ἀναφέρεται μόνο στὸ μηνολόγιο: «Μηνὶ Μαΐου ἰν(δικτιῶν)ος γ^{ης} †». Ὁ ΡΑΥΛΙΚΙΑΝΟΥ, *Vatopedi*, σ. 142-143, θεωρῶντας πὺς τὸ ἔγγραφο ἐκδόθηκε τὴν πρώτη μεταβυζαντινὴ περίοδο, ὑποθέτει πὺς ἡ σημειούμενη 3ῃ ἰνδικτιῶνα μπορεῖ νὰ συνδυαστεῖ μὲ τὸ ἔτος 1470 καὶ τὸ ἔγγραφο νὰ ἀποδοθεῖ στὴν πρώτη πατριαρχία τοῦ Διονυσίου Α΄ –ἢ στὸ 1485, στὴν τρίτη πατριαρχία τοῦ Συμεὼν Α΄. Τὸ πιττάκιο ὅμως αὐτὸ ἔχει χρονολογηθεῖ στὸν Μάιο τοῦ 1395 καὶ ἔχει ἀποδοθεῖ στὴν πατριαρχία τοῦ Ἀντωνίου Δ΄.

In cripit. Ἡ μετριότης ἡμῶν ἐγνώρισεν ὡς

Ἔκδοση. ΡΑΥΛΙΚΙΑΝΟΥ, *Vatopedi*, σ. 142-143.

Βιβλιογραφία. DARROUZÈS, *Regestes* VI, N. 2990, σ. 257.

ΣΥΜΕΩΝ Α΄

τέλη 1471 – ἀρχές 1475

(δεύτερη πατριαρχία)

π. 47

1471, τέλη

Ἐπάνοδος τοῦ Συμεῶν γιά δεύτερη φορά στὸν πατριαρχικό θρόνο.

Ὁ Συμεῶν ἐπανερχεται στὸν πατριαρχικό θρόνο, ἀφοῦ προσέφερε στὴν Πύλη δύο χιλιάδες φλωριά.

Μνεΐα. «Καὶ τοῦτο γε ἐγράφη νῦν μετὰ τῆς ἐξορίας, τὸ τῆς δευτέρας λέγω δὴ τῆς τοῦ πατριαρχίου, διὰ χειρὸς δὲ τῆς ἐμεῖς Συμεῶν ἀμαθοῦς»: Συμεῶν, αὐτόγραφο σημεῖωμα, Ἰανουάριος 1477, MERCATI, *Lo scriba*, σ. 327· «Ἀνεβίβασαν δὲ πάλιν εἰς τὸν πατριαρχικὸν θρόνον τὸν κῦρι Συμεῶνα δούς πεσκέσιον φλωρία χιλιάδες δύο»: *Ἐκθεσις Χρονική*, σ. 31 στ. 17-18· βλ. καὶ *Βιβλίον Ἱστορικόν*, σ. νια΄.

Χρονολόγησι. Ἕνα σημεῖωμα γραμμένο στὴ διάρκεια τῆς πέμπτης ἰνδικτιώνας τοῦ ἔτους 6980 (1 Σεπτεμβρίου 1471/31 Αὐγούστου 1472) σὲ ἓνα χειρόγραφο τῆς Τραπεζούντας (βλ. π. 49 «Σχολιασμός») δείχνει πὼς ὁ Συμεῶν ἦταν τότε ἤδη πατριάρχης. Πὰ τὸν ἀκριβή ὅμως χρόνο τῆς δευτέρας ἀνόδου του δὲν ὑπάρχει ρητὴ ἔνδειξη· γίνεται δεκτὸ πὼς πρέπει νὰ ἔγινε στὰ τέλη τοῦ 1471.

Βιβλιογραφία. ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΣ-ΚΕΡΑΜΕΥΣ, *Ἐκθεσις*, σ. 16 σημ. 1· ΓΕΡΜΑΝΟΣ, *Συμβολή*, σ. 11.

Σχολιασμός. Παλαιότερα εἶχε ὑποστηριχθεῖ ὅτι ἡ ἀνοδος αὐτῆ τοῦ Συμεῶν στὸν πατριαρχικό θρόνο ἦταν ἡ πρώτη. Σύμφωνα ὅμως μὲ αὐτόγραφο σημεῖωμα τοῦ ἴδιου τοῦ Συμεῶν, αὐτὴ ἦταν ἡ δεύτερη πατριαρχία του, ἀφοῦ τὸν Ἰανουάριο τοῦ 1477 ποὺ γράφει τὸ σημεῖωμα (βλ. «Μνεΐα») ἀναφέρει πὼς εἶχε ἀποχωρήσει γιά δεύτερη φορά ἀπὸ τὸ Πατριαρχεῖο (βλ. περισσότερα στὴν π. 37).

π. 48

1471, τέλη – 1472, ἀρχές

Ἀμνηστία καὶ ἀποκατάσταση στὴν ἱερωσύνη ὄσων κατὰ καιροὺς εἶχαν καταδικαστεῖ.

Ὁ Συμεὼν μὲ τὴν ἐπάνοδό του στοὺς Πατριαρχεῖο παρέχει γενικὴ «ἀμνηστία»: ἀποκαθιστᾷ στὴν τάξη καὶ τὸ βαθμὸ καὶ ἀποδίδει τὴν ἱερωσύνη σὲ ὅσους εἶχαν ὡς τότε καταδικαστεῖ ἀπὸ τῆς Μ. Ἐκκλησίας.

Μνεΐα. «ὡς ἐγὼ... εἰς τὸν ὑψηλὸν τοῦτον τῆς π(ατ)ριαρχίας ἀνήχθηθον θρόνον... ἀμνηστίαν τελείαν τῶν ἐξ ἀρχῆς ἐπανοστατημένων καὶ διωκόντων τὴν ἐκκλησίαν] Χ(ριστοῦ)»: Συμεὼν Α', Ἐγκύκλιος, ante Χριστοῦγεννα 1474, ΣΤΑΜΑΤΙΑΔΗΣ, *Σύλλεκτα*, σ. 22· ΑΠΟΣΤΟΛΟΠΟΥΛΟΣ, *Ἱερός Κῶδιξ*, σ. 100 στ. 9-16· Ἐπίσημα, ἀρ. 16, σ. 132 στ. 9-16· «Ἄλλ' ἐπειδὴ πάλιν... ἐπανεκλήθη καὶ ὁ ἀγιώτατος ἡμῶν δεσπότης καὶ [π(ατ)ρ]ιάρχης... εὐθύς ἀμνηστίαν πάντων ἐκύρωσεν αὐτοῖς καὶ ἀγάπην, [ἀφαι]ν τελείαν καὶ συγχώρησιν πάντων ἀποδιδούς, εἶτα τὴν ἱερωσύνην καὶ τὴν τάξιν καὶ τὸν [βαθμ]όν»: Συνοδικὴ πρᾶξι καθαιρέσεως, ἀρχῆς 1475, ΣΤΑΜΑΤΙΑΔΗΣ, *Σύλλεκτα*, σ. 19· ΑΠΟΣΤΟΛΟΠΟΥΛΟΣ, *Ἱερός Κῶδιξ*, σ. 114 στ. 49-55· Ἐπίσημα, ἀρ. 17, σ. 140 στ. 49-55.

Χρονολόγησι. Ἡ διατύπωση τοῦ κειμένου «ἐπειδὴ πάλιν... ἐπανεκλήθη καὶ ὁ ἀγιώτατος ἡμῶν δεσπότης καὶ [π(ατ)ρ]ιάρχης» μᾶς ὀδηγεῖ νὰ χρονολογήσουμε τὴν πρᾶξιν στοὺς πρώτους μῆνες τῆς δευτέρας πατριαρχίας τοῦ Συμεὼν.

Βιβλιογραφία. ΠΑΤΡΙΝΕΛΗΣ, *Ἀγαλλιανός*, σ. 39-40· ΑΠΟΣΤΟΛΟΠΟΥΛΟΣ, *Ἱερός Κῶδιξ*, σ. 119.

Σχολιασμός. Εἶναι βέβαιο πὼς μεταξὺ τῶν ἀμνηστευθέντων καὶ ἀποκατασταθέντων ἦταν καὶ οἱ ὀφφικιάλιοι Γεώργιος Γαλησιώτης καὶ Μανουὴλ Χριστόνυμος, γεγονός που ἀποκαλύπτεται ἀπὸ τὸ κείμενο τῆς μετέπειτα καθαιρέσεώς τους στὴς ἀρχῆς τοῦ 1475 (π. 55). Στὴν ἀθώωση αὐτὴ κάνει ἀναφορὰ καὶ ὁ ἄμεσα σχετιζόμενος μὲ τοὺς δύο ὀφφικιαλίους Θεόδωρος Ἀγαλλιανός σὲ ἐπιστολὴ τοῦ «τῷ μεγάλῳ ἐκκλησιάρχῃ», δηλαδὴ στοὺς Μανουὴλ Χριστόνυμο, ἐπιστολὴ στὴν ὁποία τοῦ ὑπενθυμίζει μὲ ὀργὴ πὼς «δραξάμενος καιροῦ... μηχαναῖς καὶ ἀπάταις ἀποσυλήσας τὴν ἀθώωσιν»: Θεόδωρος Ἀγαλλιανός, Ἐπιστολὴ πρὸς τὸν Μανουὴλ Χριστόνυμο, ΛΑΜΠΡΟΣ, *Ἐπανέκδοσις*, σ. 267 στ. 10-14.

π. 49

1471, τέλος – 1472, ἀρχῆς

Ἐκλογή τοῦ Παγκρατίου στὴ μητρόπολη Τραπεζοῦντος.

Ἐκλέγεται ἀπὸ τὸν πατριάρχη Συμεὼν καὶ τὴν σύνοδο ὁ Παγκράτιος ὡς μητροπολίτης Τραπεζοῦντος.

Μνεΐα. «ὁ πρὸ μικροῦ χειροτονηθεὶς παρὰ τῆς ἡμῶν μετριότητος γνήσιος

μ(ητ)ροπολίτης Τραπεζούντος κύρι Παγκράτιος»: Συμεών Α', «Συνοδική προᾶξις» Δωροθέου Τραπεζούντος, θέρος 1472 (π. 50), ΧΡΥΣΑΝΘΟΣ, *Ἐκκλησία*, σ. 532· *Actes du Pantocrator*, σ. 178 στ. 6-7· *Ἐπίσημα*, ἀρ. 13, σ. 118 στ. 6-7· «νῦν δὲ ἐδόθη εἰς τὰς χεῖρας τοῦ μητροπολίτου Τραπεζούντος κυρίου Παγκρατίου τοῦ δι' αὐτοῦ [τοῦ Συμεών] χειροτονηθέντος»: Ἄδηλος, Σημείωμα στὸ χφ 1 Φροντιστηρίου Τραπεζούντος, 1471/1472, ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΣ-ΚΕΡΑΜΕΥΣ, *Ἐκθεσις*, σ. 17 σημ.

Χ ρ ο ν ο λ ό γ η σ η . Δεδομένου πὼς ἡ ἐκλογή τοῦ διαδόχου τοῦ Παγκρατίου στὴ μητρόπολη Τραπεζούντος ἔγινε μόλις ὁ Συμεών ἔφθασε στὴ Θεσσαλονίκη (π. 50), πιθανότατα τὸ θέρος τοῦ 1472, ἡ διατύπωση «ὁ πρὸ μικροῦ χειροτονηθεὶς ὑπὸ τῆς ἡμῶν μετριότητος» ποὺ ὑπάρχει στὸ κείμενο τῆς συνοδικῆς πράξεως τοῦ Δωροθέου ἐπιβάλλει νὰ χρονολογήσουμε τὴν ἐκλογή τοῦ Παγκρατίου μετὰ τὰ τέλη τοῦ 1471, ὁπότε ἀρχίζει ἡ δευτέρα πατριαρχία τοῦ Συμεών, καὶ πρὶν ἀπὸ τὸ θέρος τοῦ 1472, ὁπότε ἐκλέγεται ὁ διάδοχός του στὴ μητρόπολη Τραπεζούντος. Τὸ ἐνδεχόμενο ἡ ἐκλογή τοῦ Παγκρατίου νὰ ἔγινε στὴ διάρκεια τῆς πρώτης πατριαρχίας τοῦ Συμεών (1466) θὰ πρέπει νὰ ἀποκλεισθεῖ, διότι σὲ τέτοια περιῖπτωση τὸ διάστημα ποὺ θὰ εἶχε μεσολαβήσει ἀπὸ τὴν ἐκλογή του δὲν θὰ χαρακτηριζόταν «μικρὸν» («ὁ πρὸ μικροῦ χειροτονηθεὶς»).

Β ι β λ ι ο γ ρ α φ ί α . ΧΡΥΣΑΝΘΟΣ, *Ἐκκλησία*, σ. 531· ΧΑΣΙΩΤΗΣ, *Πολεμικὲς συγκρούσεις*, σ. 272-273· ΠΑΪΖΗ-ΑΠΟΣΤΟΛΟΠΟΥΛΟΥ, *Ἀνεπίσημα*, σ. 96· ΠΑΡΔΟΣ, *Μονὴ Παντοκράτορος*, σ. 97· LAURENT, *Les premiers*, σ. 258-259· *Actes du Pantocrator*, σ. 178· ΠΑΤΡΙΝΕΛΗΣ, *Ἀγαλλιανός*, σ. 39-40.

Σ χ ο λ ι α σ μ ό ς . Τὸ γεγονός ὅτι τὸν Παγκράτιο τὸν χειροτόνησε μητροπολίτη Τραπεζούντος ὁ Συμεών ἀναφέρεται καὶ σὲ σημεῖωμα ποὺ παραδίδεται στὸ verso τῆς πίσω πινακίδας τοῦ χφ 1 τῆς βιβλιοθήκης τοῦ Φροντιστηρίου Τραπεζούντος, ἄλλοτε κώδικας τῆς βιβλιοθήκης τῆς μητροπόλεως. Σύμφωνα μετὰ τὸ σημεῖωμα, τὸ χειρόγραφο βρέθηκε μετὰ τὴν ἄλωση τῆς Τραπεζούντος στὴν Κωνσταντινούπολη καὶ ἀγοράστηκε ἀπὸ τὸν πατριάρχη Συμεών, ὁ ὁποῖος τὸ παρέδωσε στὴ γενέτειρά του: «... νῦν δὲ ἐδόθη εἰς τὰς χεῖρας τοῦ μητροπολίτου Τραπεζούντος κυρίου Παγκρατίου, τοῦ δι' αὐτοῦ [τοῦ Συμεών] χειροτονηθέντος, ἰνδικτιῶνος ε', ς' ἄπ' οὗ ἔτους [1471/1472]» (ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΣ-ΚΕΡΑΜΕΥΣ, *Ἐκθεσις*, σ. 17 σημ. καὶ ΧΡΥΣΑΝΘΟΣ, *Ἐκκλησία*, σ. 528-529). Ἄς σημειωθεῖ ὅτι τὸ ἴδιο σημεῖωμα μετὰ λανθασμένη ὁμως τὴ χρονολογία (ἰνδικτιῶνος ι', τοῦ ς' ἄπ' ἔτους [1474/1475]) εἶχε δημοσιεύσει ὁ ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΣ-ΚΕΡΑΜΕΥΣ, *Κώδικες*, σ. 225-226, χρονολογία ποὺ δὲν συμπίπτει μετὰ τὴν περίοδο ποὺ ὁ Παγκράτιος ἦταν ἀρχιερεὺς Τραπεζούντος, ἀφοῦ γνωρίζουμε πὼς τὸ 1472 τὸν διαδέχθηκε ὁ Δωρόθεος (π. 50). Πὰ τοὺς λόγους ποὺ ὀδήγησαν στὴ βίαιη ἀποπομπὴ τοῦ Παγκρατίου βλ. ὅσα ἀναφέρουμε στὸν «Σχολιασμό» τῆς ἐπόμενης προᾶξης.

π. 50

1472, θέρος

Μετάθεση και εγκατάσταση του μητροπολίτη Ἀθηνῶν Δωροθέου στη μητρόπολη Τραπεζοῦντος.

Ὁ πατριάρχης Συμεὼν εὐρισκόμενος στὴ Θεσσαλονίκη ἔλαβε ἀπὸ τὴν Πύλη ἐντολὴ νὰ ἐκλέξει ἄμεσα στὴ μητρόπολη Τραπεζοῦντος νέο ἀρχιερέα στὴ θέση τοῦ μητροπολίτη Παγκρατίου, ὁ ὁποῖος ὑπέβαλε τὴν παραίτησή του «διὰ θέλησιν καὶ μόνον αὐθεντικῆν». Συγκροτεῖται σὺνδοδος στὴ Θεσσαλονίκη ἣ ὁποία ἀποφασίζει νὰ μεταθέσει τὸν μητροπολίτη Ἀθηνῶν Δωροθέο στὴ μητρόπολη Τραπεζοῦντος. Τὸ ἔγγραφο ποῦ τοῦ ἐπιδίδεται περιγράφει τὶς ἀρμοδιότητες καὶ τὰ καθήκοντά του, καθὼς καὶ ὅτι τοῦ ἀπονέμεται ὁ τόπος τοῦ Καισαρείας. Στὴ σὺνδοδο ποῦ συγκροτήθηκε στὴ Θεσσαλονίκη μετεῖχαν ὁ μητροπολίτης Θεσσαλονίκης καὶ τὸν τόπον ἐπέχων τοῦ Ἀγκύρας, ὁ μητροπολίτης Δράμας ἔχων τὴ γνώμη τοῦ Σεργῶν, τοῦ Μελενίκου καὶ τοῦ Ζιχνῶν, καὶ οἱ ἐπίσκοποι Κίτρους, Κασσανδρείας, Ἀδραμῆρους καὶ Πέτρας.

Π α ρ ἄ δ ο σ η. Τὸ πρωτότυπο τοῦ ἐγγράφου ποῦ ἐπιδόθηκε στὸν Δωροθέο σώζεται στὸ Ἀρχεῖο τῆς μονῆς Παντοκράτορος Ἁγίου Ὁρους.

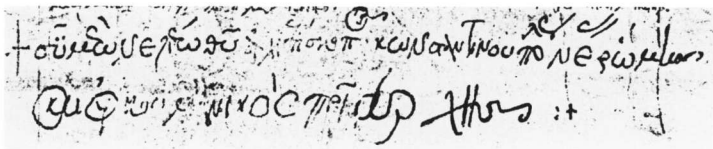
Ἐπιγραφή. † Συμεὼν ἐλέω Θεοῦ ἀρχιεπίσκοπος Κωνσταντινουπόλεως, Νέας Ῥώμης καὶ οἰκουμενικὸς π(ατ)ριάρχης: †

Incipit. † Ἡ μετριότης ἡμῶν, κρίμασιν ἀρρήτοις

Χρονολογία. ἐν ἔτει ς^ϠλϠπ^Ϡ, ἰν(δικτιῶν)ος ε^ης †.

Ἐπιγραφή. † Συμεὼν ἐλέω Θεοῦ ἀρχιεπίσκοπος Κωνσταντινουπόλεως, Νέας Ῥώμης καὶ οἰκουμενικὸς π(ατ)ριάρχης: †

Χρονολόγηση. Σύμφωνα μὲ τὸ κείμενο τῆς πατριαρχικῆς πράξεως, ἡ ἐκλογή ἔγινε ἀμέσως μόλις ἔφθασε ὁ Συμεὼν στὴ Θεσσαλονίκη: «πέφθακεν ἡμᾶς πλησιάζουσι τῇ Θεσσαλονικῇ αὐθεντικὸς ὄρισμός» σημειώνεται. Ἡ περιοδεία αὐτῆ τοῦ πατριάρχη μποροῦμε νὰ ὑποθέσουμε ὅτι ἔγινε περὶ τὸ θέρος τοῦ 1472 καὶ ὅποωδήποτε πρὶν ἀπὸ τὴν 31η Αὐγούστου ὁπότε λήγει ἡ σημεῖομένη ἐ ἰνδικτιῶνα. Βέβαιο πάντως εἶναι πὼς στὶς 23 Ὀκτωβρίου, πιθανότατα μετὰ τὴν παραμονὴ τοῦ στὴ Θεσσαλονίκη, ὁ Συμεὼν βρισκόταν στὰ Μετέωρα (ΒΕΗΣ, *Μετέωρα*, σ. 6).

Ἡ ὑπογραφή τοῦ Συμεὼν Α' στὴν π. 50

* Ε κ δ ο σ η . ΧΡΥΣΑΝΘΟΣ, *Ἐκκλησία*, σ. 532-533· *Actes du Pantocrator*, σ. 178-179 και πρόσφατα *Ἐπίσημα*, ἀρ. 13, σ. 117-120.

Β ι β λ ι ο γ ρ α φ ί α . ΧΑΣΙΩΤΗΣ, *Πολεμικές συγκρούσεις*, σ. 272-273· ΠΑΡΑΟΣ, *Μονὴ Παντοκράτορος*, σ. 96-97· LAURENT, *Les premiers*, σ. 258-259· ΓΕΔΕΩΝ, *Ἡμίγνωστοι σελίδες*, σ. 120-121· ΠΑΤΡΙΝΕΛΗΣ, *Ἀγαλλιανός*, σ. 39-40· *Actes du Pantocrator*, σ. 178 (σχετικά με τὴν ταυτότητα τῶν προσώπων ποὺ μετεῖχαν στὴ σύνοδο).

Σ χ ο λ ι α σ μ ό ς . * Ἄς σημειωθεῖ πὼς ὁ Παγκράτιος εἶχε ἐμπλακεῖ σὲ ἐξεγέρσεις ποὺ ἐκδηλώθηκαν στὴν περιοχή τῆς Τραπεζούντας καὶ γι' αὐτὸ θεωρήθηκε ἀνεπιθύμητος ἀπὸ τὴν κοσμικὴ ἀρχή, ἡ ὁποία καὶ ζήτησε ἀπὸ τὸν πατριάρχη νὰ προβεῖ στὴν ἄμεση ἐκλογή νέου μητροπολίτη. Ὁ Παγκράτιος θέλησε, ἢ ἐξαναγκάστηκε, νὰ διευκολύνει τὸ Πατριαρχεῖο στὴ νόμιμη ἐκλογή τοῦ διαδόχου του ὑποβάλλοντας ἐγγράφως τὴν παραίτησή του, ὅπως ρητὰ ἀναφέρεται στοῦ κείμενο.

π. 51

1473/1474

Ἐπιβεβαίωση προνομίων τῆς μονῆς Κοσινίτης.

Ἡ μονὴ Κοσινίτης τοῦ Παγγαίου ἦταν ἀπὸ τὴν ἴδρυσή της πατριαρχικὸ σταυροπήγιο. Ὁ πατριάρχης μετὰ τὸ σιγίλλιο αὐτὸ ἐπιβεβαιώνει τὰ παλαιὰ προνόμια ποὺ πηγάζουν ἀπὸ τὴ σταυροπηγιακὴ τῆς ἀξία. Τὰ προνόμια αὐτά, τὸ ἀκαταπάτητον, τὸ ἀνενόχλητον καὶ τὸ ἀνεπηρέαστον ἀπὸ τὴν ἐξουσία τῶν πλησιόχρων ἀρχιερέων, ἐπιβεβαιώνονται καὶ δηλώνεται πὼς τὰ ἴδια προνόμια ἰσχύουν καὶ γιὰ τὴ μονὴ καὶ γιὰ τὰ μετόχια ἢ τὰ ἄλλα προσαρτήματά της, ὅπως ἡ μονὴ Ἁγίου Γεωργίου Διασωρίτου. Προτρέπονται οἱ μοναχοὶ νὰ φροντίζουν τὴ μονὴ καὶ νὰ διάγουν βίον ἀρμόζοντα σὲ ὅσα ὑποσχέθηκαν ὅταν ἦλθαν νὰ τὴν ὑπηρετήσουν.

Π α ρ ά δ ο σ η . Τὸ πρωτότυπο τοῦ σιγιλίου σωζόταν ὡς τὸ 1917 στὴ μονὴ σήμερα λανθάνει. Ἀντίγραφο τοῦ πρωτοτύπου παραδίδεται στοῦ χφ Vat. gr. 2416, φ. 165^r-166^r καὶ στοῦ φ. 168^r πανομοιότυπο τῆς ὑπογραφῆς τοῦ Συμῶν.

* Ε π ι γ ρ α φ ῆ . † *Συμῶν ἐλέφ Θεοῦ ἀρχιεπίσκοπος Κωνσταντινουπόλεως, Νέας Ῥώμης καὶ οἰκουμενικὸς πατριάρχης.*

Ι n s c r i p t . *Ἡ τῆς ὑπεράγνον μου δεσποίνης*

Χ ρ ο ν ο λ ο γ ί α . *Ἐν ἔτει ς^ω ρ^ϕ πβ^ω, ἰνδικτιῶνος ζ^{ης} †.*

* Ὑ π ο γ ρ α φ ῆ . † *Συμῶν ἐλέφ Θεοῦ ἀρχιεπίσκοπος Κωνσταντινουπόλεως, Νέας Ῥώμης καὶ οἰκουμενικὸς πατριάρχης.* †

Χ ρ ο ν ο λ ό γ η σ η . Ἡ ἀναγραφόμενη στοῦ ἔγγραφο 7η ἰνδικτιῶνα συνδυαζόμενη μετὰ τὸ ἀπὸ κτίσεως κόσμου ἔτος 6982 ὀδηγεῖ στὴν περίοδο 1 Σεπτεμβρίου 1473 – 31 Αὐγούστου 1474.

Ἦ εκδοση . ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΣ-ΚΕΡΑΜΕΥΣ, *Ἔκθεσις*, σ. 17-18 [= ΓΛΑΒΙΝΑΣ, *Εἰκοσοφοίνισσα*, σ. 30-32]. Πρόσφατη ἀναδημοσίευση τοῦ κεμένου τοῦ σιγίλλιου, *Ἐπίσημα*, ἀρ. 14, σ. 121-125.

Βιβλιογραφία . ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΣ-ΚΕΡΑΜΕΥΣ, *Ἔκθεσις*, σ. 13-16· ΒΑΙΗΛΕ, *Philippes*, σ. 267-268· LEMERLE, *Philippes*, σ. 255-256· LAURENT, *Εἰκοσοφοίνισσα*, στλ. 407-408· ΓΛΑΒΙΝΑΣ, *Σημειώματα*, σ. 98 καὶ 110-115· ΔΑΜΑΣΚΗΝΟΣ, *Εἰκοσοφοίνισσα*, σ. 34· ΑΓΘΑΓΓΕΛΟΣ, *Εἰκοσοφοίνισσα*, σ. 112· DUNN, *Topography*, σ. 314 ἐπ.· ΖΗΚΟΣ, ΜΠΑΚΙΡΙΤΖΗΣ, *Βρῆανόκαστρο*, σ. 847-848.

Σχολιασμός . Τῆ χρονικῆ στιγμῆ κατὰ τὴν ὁποία ἐκδίδεται τὸ σιγίλλιο δὲν ὑπῆρχε στὴ μητρόπολη Φιλίππων ἀρχιερέας («ἀκαταπάτητον... παρὰ... τοῦ τε Φιλίππων εἴποτε γένοιτο», στ. 17), ἐνῶ ἡ μνεία τοῦ μὴ κατονομαζόμενου μητροπολίτη Δράμας ἴσως νὰ ὑποδηλώνει μὴ κίνηση διεκδίκησης ἐκ μέρους τοῦ ἐναντι τῆς μονῆς, ἢ ὁποία νὰ προκάλεσε τὴν ἐκδοση τοῦ ἐπιβεβαιωτηρίου σιγίλλιου. Τὸν Ὀκτώβριο τοῦ 1474 γνωρίζουμε πὼς μητροπολίτης Δράμας ἦταν ὁ Ἰάκωβος, ὁ ὁποῖος ὑπογράφει τὴν πράξη ἀθώωσης τοῦ πατριάρχη Συμεὼν (*Ἐπίσημα*, ἀρ. 15, σ. 129 στ. 82· βλ. π. 52). Ἡ μονὴ τοῦ Ἁγίου Γεωργίου τοῦ Διασωρίτου βρισκόταν στὴν τοποθεσία Βρῆανόκαστρο, ὅπως πληροφορούμαστε ἀπὸ τὸ ἐπικυρωτικὸ γράμμα ποῦ ἐξέδωσε ὁ Μάξιμος Γ' τὸν Ἰούνιο τοῦ 1477 (π. 68), τοποθεσία βόρεια τῆς μονῆς Κοσινίτης καὶ βορειοανατολικά τοῦ Παλαιοχωρίου, βλ. DUNN, *Topography*, σ. 314-315.

π. 52

1474, 10 Ὀκτωβρίου

Ἀθώωσης τοῦ πατριάρχη Συμεὼν Α' καὶ ἀποδοχὴ καταβολῆς ἐτήσιου φόρου στὸ ὀθωμανικὸ δημόσιο.

Ἦ Ὑστερα ἀπὸ καταγγελίες ποῦ διατύπωσαν ἐναντίον τοῦ πατριάρχη Συμεὼν «τινὲς τῶν ἡμετέρων» γιὰ ἐνέργειες ἱκανὲς νὰ ἐπιφέρουν τὴν καθαιρέσή του, συγκροτήθηκε σύνοδος «ὀρισμῶ τοῦ κρατοῦντος», ἢ ὁποία συνεδρίασε μάλιστα παρουσία δύο ἐκπροσώπων του, γιὰ νὰ ἐξετάσει τίς καταγγελίες καὶ νὰ ἀποφανεῖ «κατὰ τὸ δίκαιον». Ἡ σύνοδος ἀπάλλαξε τὸν Συμεὼν ἀπὸ τίς κατηγορίες καὶ γνωστοποίησε τὴν κρίση τῆς ἐγγράφως στὸν σουλτάνο, ὁ ὁποῖος καὶ ἔδωσε ἐντολὴ νὰ ἐπανεέλθει στὸν πατριαρχικὸ θρόνο ὁ παρανόμως ἐκδιωχθεὶς Συμεὼν. Οἱ κατηγοροὶ του ὁμως ὑποσχέθηκαν νὰ καταβάλλουν στὴν Πύλη ἐτήσιος «δισχιλίους χρυσίνους» ἂν τοὺς δοθεῖ τὸ Πατριαρχεῖο. Ἡ Πύλη δὲν ἱκανοποίησε τὸ αἷτήμά τους, μολονότι ὄριζαν καὶ ἐγγυητές, ἐπειδὴ θεώρησε ὅτι δὲν θὰ ἦταν σὲ θέση νὰ συγκεντρῶνουν κάθε χρόνο τὸ ποσὸ ποῦ ὑποσχέθηκαν ἀφοῦ,

ώς ἐχθροὶ τῆς Ἐκκλησίας, δὲν θὰ εἶχαν τὴ συνδρομὴ τῶν ἀρχιερέων καὶ τοῦ λαοῦ. Υἱοθέτησε ὁμοῦ τὴν ἰδέα τῆς ἐπιβολῆς ἐτήσιου φόρου καὶ ζήτησε ἀπὸ τὸν Συμεὼν νὰ τὸν καταβάλλει. Ὁ πατριάρχης καὶ οἱ ἀρχιερεῖς ἀρνοῦνταν ἐπὶ ἡμέρας, ἰσχυριζόμενοι ὅτι ἡ Ἐκκλησία δὲν ἔχει τέτοια οἰκονομικὴ δυνατότητα. Ἡ ἀντίδρασις τῆς Πύλης ἦταν νὰ κλείσει τοὺς ναοὺς, νὰ ἀπειλήσει ὅτι θὰ τοὺς καταργήσει καὶ νὰ στείλει «φρικώδη ὄρισμὸν» στὸν Συμεὼν: νὰ ἀναλάβει ἀμέσως τὸ Πατριαρχεῖο, ἄλλως θὰ κινδύνευε ἡ ζωὴ του καὶ ἡ ζωὴ τῶν ἀρχιερέων. Πρὸ τῆς ἀπειλῆς ἀποφάσισαν «ἐκ κοινοῦ συμφώνου» νὰ ἀναλάβει ἡ Ἐκκλησία τὴν οἰκονομικὴ αὐτὴ ὑποχρέωσις, γιὰ τὴν ὁποία ὁμοῦ ὑπάιτιοι εἶναι οἱ κατήγοροι τοῦ Συμεὼν. Κατόπιν αὐτοῦ καταγράφουν στὸν ἱερὸ κώδικα τὰ γεγονότα καὶ ἀναγνωρίζουν τὴ νομιμότητα τῆς παρουσίας τοῦ Συμεὼν στὸ θρόνον τοῦ Πατριαρχείου, καθὼς οἱ ἐναντίον του καταγγελίες ἀποδείχθηκαν ἀύστατες.

Π α ρ ἄ δ ο σ η . Τὸ κείμενο τῆς συνοδικῆς ἀπόφασις παραδίδεται ἀπὸ τὴν καταχώρισή του στὸν ἱερὸ κώδικα τοῦ Πατριαρχείου. Τὰ σχετικὰ φύλλα τὸν 160 αἰῶνα ἐνσωματώθηκαν στὸ «Νόμιμον τῆς Μεγάλης Ἐκκλησίας» ὡς φ. ρμθΓ-ρν^ν. Σήμερα εἶναι συσταχωμένα στὸ χειρόγραφο 12 τῆς μητροπόλεως Σάμου καὶ Ἰακάριας ὡς φ. 204^Γ-205^ν.

Ι n c i p i t . † Ἐπειδὴ τινὲς τῶν ἡμετέρων, παρὰ

Χ ρ ο ν ο λ ο γ ι α . ἐν ἔτει ,σϞϛϞϞπϞϞγ^ω, ἐν(δικτιῶν)ος η^ης, μηνὶ Ὀκτωβρίῳ υ^ι:

† Ὑπογραφεῖς. † Ὁ... Τορνόβου, Παγκράτιος † Ὁ... Κυζίκου, Νεόφυτος † Ὁ... Νικομηδείας, Δωρόθεος † Ὁ... Νικαίας, Μακάριος † Ὁ... Χαλκηδόνας, Ἰωσήφ † Ὁ... Φιλιππουπόλεως, Γεννάδιος † Ὁ αὐτὸς ἔχων καὶ τὴν γνώμην τοῦ Ἀδριανουπόλεως Θεοφάνους † Ὁ... Σερρών, Δωρόθεος † Ὁ... Βεροίας Νεόφυτος † Ὁ... Σωζοπόλεως καὶ τὸν τόπον ἐπέχων τοῦ Σίδης, Ἀθανάσιος † Ὁ... Περιθεωρίου, Ἰωσήφ † Ὁ... Μηδείας, Νεόφυτος † Ὁ... Δράμας, Ἰάκωβος † Ὁ... Ἀγχιάλου, Ἰγνάντιος † Ὁ... Κερασσῆντος, Κάλλιστος † Ὁ... Χριστιανουπόλεως, Κάλλιστος † Ὁ... Σηλυβρίας, Ἰωσήφ † Ὁ... Μελενίκου, Ματθαῖος † Ὁ... Μεσημβρίας, Παχώμιος † Ὁ... Εὐρίπου, Λάζαρος.

Χ ρ ο ν ο λ ὄ γ η σ η . Τὰ στοιχεῖα ποὺ δίνονται στὸ κείμενο ὀδηγοῦν μὲ ἀσφάλεια στὴ διαπίστωση πὼς ἡ πράξις ἐκδόθηκε τὴν 10ῃ Ὀκτωβρίου τοῦ 1474.

Ἔ κ δ ο σ η . ΣΤΑΜΑΤΙΑΔΗΣ, *Σύλλεκτα*, σ. 14-16 [= ΧΡΥΣΑΝΘΟΣ, *Ἐκκλησία*, σ. 526-527· ΓΕΡΜΑΝΟΣ, *Συμβολή*, σ. 14-16]· ΑΠΟΣΤΟΛΟΠΟΥΛΟΣ, *Ἱερὸς Κώδιξ*, σ. 90-92 καὶ *Ἐπίσημα*, ἀρ. 15, σ. 126-129.

Β ι β λ ι ο γ ρ α φ ί α . ΠΑΤΡΙΝΕΛΗΣ, *Ἀγαλλιανός*, σ. 83-85· ΑΠΟΣΤΟΛΟΠΟΥΛΟΣ, *Ἱερὸς Κώδιξ*, σ. 93-97· ΠΑΪΖΗ, ΑΠΟΣΤΟΛΟΠΟΥΛΟΣ, *Κατάκτηση*, σ. 33-35.

Σ χ ο λ ι α σ μ ὸ ς . Ὁ πρῶτος ἐκδότης τοῦ κειμένου, ὁ Ἐπαμεινώνδας Σταματιάδης, εἶχε θεωρήσει πὼς ὁ πατριάρχης ποὺ ἀθωώνεται εἶναι ὁ Διονύσιος Α' τὴν ἴδια ἀποψη ὑποστήριξε καὶ ὁ ΓΕΛΕΩΝ, *Ἱστορία*, σ. 98. Τὸ ὅτι ὁμοῦ πρόκειται

για τὸν Συμεὼν Α' ἐξάγεται ἀπὸ τὴν ἐγκύκλιο πού ὁ Συμεὼν ἀποστέλλει πρὸς τοὺς χριστιανούς ἀναγγέλλοντας τὴν ἀποδημία του ἀπὸ τὴν Κωνσταντινούπολη, τὴν ὁποία αἰτιολογεῖ ἀπὸ τὰ γεγονότα πού ἐπέβαλαν στὴν Ἐκκλησία τὸ βάρος τῶν 2.000 φλωρίων καὶ τὴν ἀνάγκη νὰ συλλέξει χρήματα γιὰ τὴν ἀποπληρωμὴ τοῦ «χαρατοῖου» τοῦ πρώτου ἔτους ἐφαρμογῆς του (π. 54). Τὸ κείμενο εἶναι σὲ πολλαπλά σημεῖα ἄξιο ἐιδικῶν σχολίων· σημειώνουμε ἐδῶ τὰ σημαντικότερα. Ἡ ἐπιταγὴ τῆς κοσμικῆς ἀρχῆς πρὸς τὴ σύνοδο, «τὸ δίκαιον ἀκριβῶς τηρῆσα» (στ. 7) ὅταν θὰ κρίνει τὶς ἐναντίον τοῦ πατριάρχη κατηγορίες, ἀποτελεῖ μία ἀπὸ τὶς ἀρχαιότερες ἀναφορὲς σὲ ἐπίσημο πατριαρχικὸ κείμενο, ὅτι μαζὶ μὲ τὸ θεσμὸ τοῦ Πατριαρχείου ἡ ὀθωμανικὴ ἐξουσία νομιμοποίησε καὶ τὸ σύστημα κανόνων δικαίου τῆς Ὁρθόδοξης Ἐκκλησίας. Τὰ ἀναφερόμενα στοὺς στ. 19-20: «τὴν ἐκκλησίαν... ἐλευθέραν πρότερον οὔσαν, νῦν φόρου ὑποτελεῖ... ἀποφῆναι» ἀποκαλύπτουν, ὅτι δὲν ἦταν ὁμόθυμη ἡ ἀποδοχὴ τῆς πρωτοβουλίας νὰ ἐμπλακεῖ ἡ Ἐκκλησία στὸν φορολογικὸ μηχανισμό τῆς ὀθωμανικῆς ἐξουσίας προκειμένου νὰ ἐξασφαλίσει τὴν ἐπιβίωσή της. Ἡ ἀντίδραση προήλθε προφανῶς ἀπὸ τοὺς ἀρχιερεῖς, οἱ ὁποῖοι στοὺς στ. 27-28 δηλώνουν: «μηδამῶς αὐτοὺς δυνηθῆναι ἄνευ τῆς τῶν ἀρχιερέων συνδρομῆς καὶ τοῦ λαοῦ τελεῖν κατ' ἐνιαυτὸν». Ἐπιπλέον, ὑποδηλώνεται μὲ τὴ φράση αὐτὴ ὅτι οἱ ἀρχιερεῖς ἦταν ἐκείνοι πού ἀποτελοῦσαν ἐγγύηση γιὰ τὴν Πύλη ὅτι ὁ πατριάρχης θὰ ἦταν σὲ θέση νὰ ἀνταποκριθεῖ στὴ νέα ἐτήσια φορολογικὴ του ὑποχρέωση. Τὴν τελικὴ συναίνεση τῶν ἀρχιερέων στὴν ἀνάληψη τῆς φορολογικῆς αὐτῆς ὑποχρέωσης τὴ δηλώνει ἡ φράση: «ὑπέστημεν ἅπαντες ἐκ κοινοῦ συμφώνου τὸ εἰρημένον χαράτζιον κατ' ἐνιαυτὸν τελεῖν» (στ. 40-41). Μολονότι εἶναι γνωστὸ ὅτι ἡ ὑποχρέωση τῆς καταβολῆς τοῦ φόρου κατὰ τὸ μουσουλμανικὸ δίκαιο βάρυνε προσωπικὰ τὸν πατριάρχη, ἡ δήλωση αὐτὴ ἀποκαλύπτει ὅτι συλλογικὴ ἦταν ἡ ἀνάληψη τῆς εὐθύνης. Ὅσον ἀφορᾷ τὴ σημασία τοῦ ὄρου «χαράτζιον» τὸν ὁποῖο χρησιμοποίησε ἡ σύνοδος, βλ. ΑΠΟΣΤΟΛΟΠΟΥΛΟΣ, *Τερὸς Κῶδιξ*, σ. 95-97.

π. 53

1474, Ὁκτώβριος

Καθιέρωση Καταστίχου γιὰ τὸν ἐπιμερισμὸ τοῦ ἐτήσιου δοσίουματος πού ἐπέβαλε ἡ Πύλη.

Ἡ σύνοδος ὕστερα ἀπὸ τὴν ἀπόφασή της νὰ ἀναλάβει «ἐκ κοινοῦ συμφώνου» τὴν οἰκονομικὴ ὑποχρέωση πού ἡ Πύλη ἐπέβαλε στὸν πατριάρχη, τὴν καταβολὴ δηλαδὴ ἐτήσιου φόρου, καθιερώνει ἓνα Κατάστιχο στοῦ ὁποῖο θὰ ἀναγράφεται τὸ ὕψος τῆς συμμετοχῆς κάθε ἐκκλησιαστικῆς περιφέρειας στὴν ἐτήσια καταβολή.

Μνεία. «Υπέστημεν ἅπαντες ἐκ κοινοῦ συμφώνου τὸ εἰρημένον χαράτζιον κατ' ἐνιαυτὸν τελεῖν»: Συνοδικὴ ἀπόφασις, 10 Ὀκτωβρίου 1474· ΣΤΑΜΑΤΙΑΔΗΣ, *Σύλλεκτα*, σ. 15 [= ΧΡΥΣΑΝΘΟΣ, *Ἐκκλησία*, σ. 527· ΓΕΡΜΑΝΟΣ, *Συμβολή*, σ. 15]· ΑΠΟΣΤΟΛΟΠΟΥΛΟΣ, *Τερός Κῶδιξ*, σ. 91 στ. 40-41 καὶ *Ἐπίσημα*, ἀρ. 15, σ. 127 στ. 40-41· «Ἐπεὶ συνῆλθον πάντες οἱ τὴν σύνοδον ἀναπληροῦντες ἀρχιερεῖς ἐνταῦθα εἰς ἀποκατάστασιν τῆς καθολικῆς ἐκκλησίας, ἔδοξεν αὐτοῖς καλὸν ἵνα διορθώσωσιν καὶ τὸ κατὰστικον τὸ περὶ τῆς ἐκάστου τῶν ἀρχιερέων κατ' ἔτος διὰ τὸ ἐπικείμενον βῆρος τῆ ἐκκλησίᾳ δόσιμον»: Συμεὼν Α', Πιττάκιο, 1483/1484· ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΣ-ΚΕΡΑΜΕΥΣ, *Συμεὼν*, σ. 485· *Ἐπίσημα*, σ. 192 στ. 28-32.

Χρονολόγησις. Ἡ καθιέρωσις τοῦ Κατὰστικου πρέπει νὰ χρονολογηθῆ στὴν ἴδια ἐποχὴ πού ἐπιβλήθηκε ἀπὸ τὴν Πύλην καὶ ἔγινε ἀποδεκτὴ ἀπὸ τὴν σύνοδο ἢ καταβολὴ ἐτήσιου φόρου ἀπὸ τὸν ἐκάστοτε πατριάρχη, δηλαδὴ στὸν Ὀκτώβριον τοῦ 1474.

Βιβλιογραφία. ΑΠΟΣΤΟΛΟΠΟΥΛΟΣ, *Τερός Κῶδιξ*, σ. 94· ΠΑΙΖΗ, ΑΠΟΣΤΟΛΟΠΟΥΛΟΣ, *Κατάκτησις*, σ. 45-49.

Σχολιασμός. Στὸ κείμενον τῆς ἀποφάσεως τοῦ 1474 δὲν χρησιμοποιεῖται ὁ ὄρος «Κατὰστικον»: τὴν καθιέρωσίν του ὁμως, πού προφανῶς τὴν ἐπέβαλε ἡ ἀνάγκη, τὴν ἀποκαλύπτει ἓνα πιττάκιον πού ἐκδόθηκε δέκα περίπου χρόνια ἀργότερα (π. 80), στὸ ὁποῖο γίνεται λόγος γιὰ τὴ «διόρθωσιν» γάμοιου, ὑφισταμένου ἀσφαλῶς ἀπὸ παλαιότερα, Κατὰστικου. Σχετικὰ μὲ τὰ γεγονότα πού ὀδηγήσαν στὴν ἐπιβολὴ φόρου βλ. π. 52.

π. 54

1474, post 10 Ὀκτωβρίου – ante Χριστούγεννα

Ἐγκύκλιος τοῦ Συμεὼν Α' πρὸς τοὺς χριστιανούς ἐνόψει ἀποδημίας του ἀπὸ τὴν Κωνσταντινούπολη.

Ὁ πατριάρχης ἀποστέλλει ἐγκύκλιον πρὸς ὅλο τὸ χριστεπώνυμο ποίμνιον γιὰ νὰ ἀναγγεῖλει, ὅτι εἶναι ἀναγκασμένος νὰ ἀποδημήσει προκειμένου νὰ συγκεντρώσει τὸ ποσὸ τοῦ ἐτήσιου χαρατσίου πού λίγους μῆνες νωρίτερα εἶχε ἐπιβληθῆ στὸ Πατριαρχεῖο. Ὑπενθυμίζει στὴν ἐγκύκλιον ὅτι ὑπάιτιοι γιὰ τὴν καθιέρωσιν τῆς δυσβάσταχτης γιὰ τὴ Μεγάλῃ Ἐκκλησίᾳ ἐτήσιας ἐπιβάρυνσης εἶναι οἱ γνωστοὶ ἐχθροὶ τῆς Ἐκκλησίας –πρόκειται γιὰ τὸν μέγα ἐκκλησιάρχη Μανουὴλ Χριστώνυμο, τὸν μέγα σκευοφύλακα Γεώργιον Γαλησιώτη καθὼς καὶ τὸν πρόεδρον Ἡρακλείας Γαλακτίωνα, τοὺς ὁποίους δὲν κατονομάζει. Ὁ πατριάρχης διεκτραγωδεῖ τὴ δεινὴ θέσις τῆς Ἐκκλησίας ἀλλὰ καὶ τοῦ ἴδιου, πού εἶναι ἀναγκασμένος μῆσα

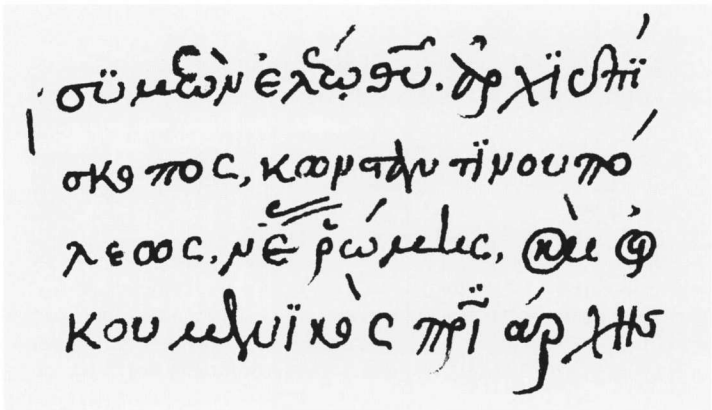
στό χειμώνα νά ἐγκαταλείψει τὸ ποιμνιό του καὶ νά βροῖσκαται μακριά τους κατὰ τὸν ἑορτασμό τῶν Χριστουγέννων. Παρέχει σὲ ὄλους συγχώρηση καὶ ὀρίζει ὡς ἐπιτρόπους τοὺς μητροπολίτες Ἐφέσου καὶ Τορνόβου, ποὺ διακρίνονται γιὰ τὴν ἀρετὴ καὶ τὸν ἔνθεο ζῆλο τους, τοὺς σταυροφόρους καὶ μαζὶ μὲ αὐτοὺς τὸν ἱερομόναχο «δικαίφ» Μακάριο καὶ ἀκόμη τοὺς δύο ἄρχοντες καὶ διδασκάλους Ἰωάννη τὸν Δοκειανὸ καὶ Δημήτριο τὸν Καστηρνό· τέλος, τὸ νομοφύλακα καὶ τὸν δευτερεύοντα τῶν ἱερέων. Εὐχεται ὅταν ἐπιστρέψει νά βρεῖ εἰρήνη καὶ ὁμόνοια στὴ Μεγάλῃ Ἐκκλησίᾳ.

Π α ρ ὀ σ η . Τὸ κείμενο τῆς ἐγκυκλίου παραδίδεται ἀπὸ τὴν καταχώρισή του στὸν ἱερό κώδικα τοῦ Πατριαρχείου. Τὰ σχετικὰ φύλλα ἐνσωματώθηκαν τὸν 16ο αἰώνα στὸ «Νόμιμον τῆς Μεγάλῃς Ἐκκλησίας» ὡς φ. ρνγ'-ρνδ'. Σήμερα εἶναι συσταχωμένα στὸ χειρόγραφο 12 τῆς μητροπόλεως Σάμου καὶ Ἰακρίας ὡς φ. 208r-209v.

Ἰ n c i p i t . Ὁ περιοίσιος καὶ χ(ριστ)ώννμος τοῦ Κ(υρίου)

Ἰ π ο γ ρ α φ ῆ . † Συμεών ἐλέφ Θεοῦ ἀρχιεπίσκοπος Κωνσταντινουπόλεως, Νέας Ῥώμης καὶ οἰκουμενικὸς π(ατ)ριάρχης [†]

Χ ρ ο ν ο λ ὀ γ η σ η . Ἡ ἐγκύκλιος δὲν ἀναγράφει χρονολογία, ἐσωτερικὰ ὠστόσο στοιχεῖα ὀδηγοῦν στὸ διάστημα μετὰ τὶς 10 Ὀκτωβρίου τοῦ 1474, ἡμερομηνία ποὺ ἡ Ἐκκλησία ἀνέλαβε «τὸ μέγα φορτίον», τὴν καταβολὴ ἐτήσιου φόρου στὴν Πύλη (π. 52), καὶ πρὶν ἀπὸ τὰ Χριστούγεννα τοῦ ἔτους ἐκεῖνου, καθὼς ἀναφέρει ὅτι ἀναχωρεῖ μέσα στὸ χειμώνα καὶ δὲν θὰ συννεορτάσει «τὰς δεσποτικὰς ἑορτὰς» στὸ Πατριαρχεῖο.

Ἡ ὑπογραφή τοῦ Συμεών Α' στὴν π. 54

Ἔκδοσις. ΣΤΑΜΑΤΙΑΔΗΣ, *Σύλλεκτα*, σ. 22-25· ΑΠΟΣΤΟΛΟΠΟΥΛΟΣ, *Τερός Κωδιξ*, σ. 100-103 καὶ *Ἐπίσημα*, ἀρ. 16, σ. 132-136.

Βιβλιογραφία. ΑΠΟΣΤΟΛΟΠΟΥΛΟΣ, *Τερός Κωδιξ*, σ. 104-110.

Σχολιασμός. Πὰ τὰ γεγονότα πού ὀδήγησαν τὸν Συμεὼν στὴν ἀποδημία καὶ γιὰ τὰ πρόσωπα πού μνημονεύονται στὸ κείμενο τῆς ἐγκυκλίου βλ. ὅσα σημειώνονται στὰ «Σχόλια» τῆς ἔκδοσης τοῦ κειμένου ἀπὸ τὸν ΑΠΟΣΤΟΛΟΠΟΥΛΟ, *Τερός Κωδιξ*, σ. 104 ἑπ.

π. 55

1475, ἀρχές

Συνοδικὴ ἀπόφαση μετὰ τὴν ὁποία καθαιροῦνται ὁ μητροπολίτης Ἡρακλείας Γαλακτίων καὶ δύο ὀφθαλμολογοὶ τῆς Μ. Ἐκκλησίας, ὁ μέγας σκευοφύλαξ Γεώργιος Γαλισιώτης καὶ ὁ μέγας ἐκκλησιάρχης Μανουὴλ Χριστόνυμος.

Ὁ ἀρχέγονος ἐχθρὸς τῆς Ἐκκλησίας ὑποκίνησε καὶ πάλι ἀνθρώπους διεστραμμένους ἐναντίον τῆς, πού προκαλοῦν ταραχές, σύγχυση καὶ ἀπειθεία. Σύμφωνα μάλιστα μετὰ ὅσα ἐξομολογήθηκε στὸν πατριάρχη ὁ μέγας σακελλάριος λίγο πρὶν πεθάνει, οἱ ἄνθρωποι αὐτοί, πού εἶχαν συγκροτήσει φατρία, πρὶν ἀπὸ δύο χρόνια συνωμοτοῦσαν καὶ πάλι κατὰ τοῦ πατριάρχη παρασύροντας στὴ δράση τους καὶ κάποιους ἄρχοντες. Ἀλλὰ τὴ συνωμοσία ἢ τὴ φατρία τὴν καταδικάζει ὁ ἡγανόνας τῆς Δ' Συνόδου ὅπως καὶ ὁ λδ' κανόνας τῆς Σ' Συνόδου, ἐνῶ ὁ ια' κανόνας τῆς Συνόδου τῆς Ἀντιοχείας ἀπαγορεύει σὲ ἱερωμένους καὶ κληρικούς νὰ «παρενοχλοῦν» «τὰς τοῦ βασιλέως ἀκοάς». Τοὺς κανόνες αὐτοὺς τοὺς παρέβησαν ἀπὸ παλιότερα, ὅπως καὶ τὸν ια' κανόνα τῶν Ἁγίων Ἀποστόλων, ὁ ὁποῖος ἀπαγορεύει νὰ ὑβρίζεται βασιλεὺς ἢ ἄρχων «παρὰ τὸ δίκαιον», καὶ ἀκόμα ἐξῆβρισαν τὸν πατριάρχη καὶ ὅλα τὰ μέλη τῆς συνόδου. Πὰ τὴν προηγουμένη δράση τους σύνοδος ἀπὸ τριάντα τέσσερις ἀρχιερεῖς τοὺς εἶχε καθαιρέσει καὶ ἀποστερήσει τῶν ἀξιωμάτων τους. Ὅταν ὅμως ὁ πατριάρχης Συμεὼν ἐπανῆλθε στὸ θρόνο, τοὺς ἀμνήστευσε καὶ τοὺς ἀποκατέστησε στὰ ὀφθαλμολογία τους (π. 48), ἐλπίζοντας ὅτι θὰ καμφθεῖ ἢ κακίᾳ τους. Ὡστόσο αὐτοὶ συνέχισαν νὰ φατριάζουν, νὰ διαβάλλουν τὸν πατριάρχη στὴν αὐλὴ τοῦ κρατοῦντος, ἀλλὰ καὶ ἐμᾶς τοὺς ἀρχιερεῖς μᾶς ἀνάγκασαν, ἀδίκως, νὰ ἔρθουμε γιὰ νὰ κρινουμε «ἐγκλήματα» πού τάχα εἶχε διαπράξει ὁ πατριάρχης. Καὶ τὸ ἐτήσιο «χαράτζιον» τῶν 2.000 φλωρίων πού ἐπιβλήθηκε στὴν Ἐκκλησία στὴ δικὴ τους δράση ὀφείλεται –καὶ στὴ σύμπραξη τοῦ «παράφρονος» [προέδρου Ἡρακλείας] Γαλακτίωνος πού τὸν χρησιμοποίησαν «διὰ κάλυμμα». Καὶ τὴν παρουσία στὴ σύνοδο δύο ὑποσιπῶν

τοῦ κρατοῦντος αὐτοὶ τὴν ζήτησαν. Ὅσα ἔπραξαν εἶναι ἄξια ὄχι μόνο καθαιρέσεως ἀλλὰ καὶ πολλῶν ἄλλων ἐπιτιμίων καὶ αὐτοῦ τοῦ ἀλύτου ἀφορισμοῦ. Ἡ σύνοδος ὅμως, «φιλανθρωποτέρᾳ γνώμῃ χρωμέν[η]», τὸν πρόεδρον Ἑρακλείας Γαλακτίωνα καθαιρεῖ καὶ τὸν στερεῖ τῆς ἱερωσύνης, τοὺς δὲ δύο ὀφθαλμολογούς, τὸν μ. σκευοφύλακα Γεώργιο Γαλησιώτη καὶ μ. ἐκκλησιάρχη Μανουὴλ [Χριστόνυμο], τοὺς καθαιρεῖ καὶ τοὺς ἀπογυμνώνει ἀπὸ τὰ ἀξιώματα καὶ τὴν τιμὴ τοῦ διακόνου ποὺ κατεῖχαν. [Ἡ συνέχεια τοῦ κειμένου δὲν σώζεται· βλ. «Χρονολόγησι» καὶ «Σχολιασμό».]

Π α ρ ἄ δ ο σ η . Τὸ κείμενο τῆς συνοδικῆς ἀπόφασις παραδίδεται ἀπὸ τὴν καταχώρισή του στὸν ἱερὸ κώδικα τοῦ Πατριαρχείου. Τὸ τελευταῖο φύλλο ἔχει ἀποκοπεῖ τὰ ἐναπομεινάντα φύλλα ἐνσωματώθηκαν τὸν 16ο αἰώνα στὸ «Νόμιμον τῆς Μεγάλης Ἐκκλησίας» ὡς φ. ρνα^τ-ρnb^ν. Σήμερα εἶναι συσταχωμένα στὸ χειρόγραφο 12 τῆς μητροπόλεως Σάμου καὶ Ἰκαρίας ὡς φ. 206^τ, 207^ν, 207^τ.

I n c i p i t . † Οὐδέποτε κόρον ἔσχε καθ' ἡμῶν

Χ ρ ο ν ο λ ο γ η σ η . Μολονότι τὸ τελευταῖο τμήμα τῆς ἀποφάσεως, ὅπου ὑπῆρχε ἡ κατακλείδα, ἡ χρονολογία καὶ οἱ ὑπογραφές ὅσων συμμετεῖχαν στὴ σύνοδο, ἔχει ἀποκοπεῖ, ἐσωτερικὰ τεκμήρια ποὺ ὑπάρχουν στὰ σωζόμενα φύλλα σὲ συνδυασμὸ μὲ ἐκεῖνα ποὺ προκύπτουν ἀπὸ τὴν προηγούμενη πράξι (π. 54) ἐπιτρέπουν νὰ χρονολογήσουμε τὴ συνοδικὴ αὐτὴ ἀπόφασις στὸ διάστημα ποὺ ὁ πατριάρχης Συμεὼν εἶχε ἀποδημήσει ἀπὸ τὴν Κωνσταντινούπολη, δηλαδὴ πρὶν ἀπὸ τὰ Χριστούγεννα τοῦ 1474, καὶ ἐνῶ ἦταν ἀκόμα ἐν ἐνεργείᾳ πατριάρχης. Ἡ πράξι πρέπει νὰ ἐκδόθηκε στίς ἀρχές τοῦ 1475, λίγο πρὶν ἀναγκαστεῖ ὁ Συμεὼν νὰ ἀπομακρυνθεῖ ἀπὸ τὸν πατριαρχικὸ θρόνο.

Ἔ κ δ ο σ η . ΣΤΑΜΑΤΙΑΔΗΣ, *Σύλλεκτα*, σ. 17-21· ΑΠΟΣΤΟΛΟΠΟΥΛΟΣ, *Ἱερὸς Κῶδιξ*, σ. 112-116 καὶ *Ἐπίσημα*, ἀρ. 17, σ. 138-143.

Β ι β λ ι ο γ ρ α φ ί α . ΑΠΟΣΤΟΛΟΠΟΥΛΟΣ, *Ἱερὸς Κῶδιξ*, σ. 117-121· ΠΑΪΖΗ, ΑΠΟΣΤΟΛΟΠΟΥΛΟΣ, *Κατάκτησι*, σ. 37.

Σ χ ο λ ι α σ μ ὸ ς . Ἡ σύνοδος ἀποφασίζει τὴν καθάρεσι τοῦ ἀρχιερέα καὶ τῶν δύο ὀφθαλμολογῶν προφανῶς γιὰ νὰ θέσει ἕνα νομοκανονικὸ ἀνάχωμα στὴν ἐπερχόμενη ἄνοδος τῶν ἀντιπάλων τοῦ Συμεὼν. Τὸ ἐμπόδιο ὅμως αὐτὸ τὴν ἀνοιξὴ τοῦ 1476 θὰ ὑπερπηδηθεῖ καὶ ὁ καθαιρεθεὶς μὲ τὴν πράξι αὐτὴ μέγας ἐκκλησιάρχης Μανουὴλ Χριστόνυμος θὰ ἐκλεγεῖ πατριάρχης μὲ τὸ ὄνομα Μάξιμος (π. 65). Ἡ ἀλλαγὴ τῶν δεδομένων ἦταν αὐτὴ ποὺ ὀδήγησε κατὰ πάσα πιθανότητα στὴν ἀποκοπὴ τοῦ τρίτου φύλλου τοῦ κειμένου, στὸ ὁποῖο βρισκόνταν καὶ οἱ ὑπογραφές τῶν συμμετασχόντων στὴ σύνοδο, ὥστε μὲ τὸν τρόπο αὐτὸ νὰ ἀκρωθῆ ἡ συνοδικὴ ἀπόφασις, μέθοδος ποὺ ἀνάγεται ἄλλωστε στὴ βυζαντινὴ πρακτικὴ.

π. 56

1471, τέλη – 1475, άρχές

Άδεια στην κτητόρισσα ναού στη Μυτιλήνη νά ἐπιλέγει ὅποιον ἱερέα ἐπιθυμῆι.

Ἐπιτομή πατριαρχικῆς παρέχει ἄδεια στην πρεσβυτέρα τοῦ παπα-Ξενιτοῦ, οἰκονόμου Μηθύμνης, ἡ ὁποία ἀγόρασε ἀπό τοὺς «κατακυριευόντας» ναὸ [τῆς Παναγίας τῆς Μυρσινιωτίσσης] στην ἐπαρχία Μηθύμνης, νά ἐπιλέγει τὸν ἱερέα τοῦ ναοῦ. Ὁ μητροπολίτης Μηθύμνης δὲν δικαιούται νά ἐξουσιάζει τὸ ναὸ οὔτε νά εἰσπράττει ἀπὸ τὰ ἔσοδα· θὰ μνημονεύεται ὅμως τὸ ὄνομά του καὶ ὁ ἐκάστοτε ἱερέας θὰ τοῦ καταβάλλει τὸ «σύνθηθες κανονικόν».

Μ ν ε ἰ α . «Ἐπειδὴ πατριαρχικῶ τιμῶ γράμματι τοῦ ἀγιωτάτου κυροῦ Συμεὼν ἐκείνου ἔλαβε πᾶσαν ἄδειαν ἢ τοῦ πρώην οἰκονόμου Μηθύμνης παπᾶ κυρῶ Ξενιτοῦ γυνῆ ἴνα εἰσαγγῆ ἱερέα ὄντινα βούλεται εἰς τὸν ἱερὸν ναὸν ὄντινα ἠγόρασε... μὴ ἔχοντος ἄδειαν τοῦ ἱερωτάτου μητροπολίτου Μηθύμνης ἐξουσιάζειν τοῦ τοιούτου ναοῦ... εἰ μὴ μόνον ἔχειν τὸ ἑαυτοῦ μνημόσυνον ἐν τῷ τοιούτῳ ναῶ καὶ τὸ σύνθηθες κανονικόν»: Δανιὴλ, μητροπολίτης Ἐφέσου, Βεβαιωτήριον γράμμα, 19 Ὀκτωβρίου 1486, ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΣ-ΚΕΡΑΜΕΥΣ, Ἔκθεσις, σ. 56· ΚΑΡΥΔΩΝΗΣ, *Τὰ ἐν Καλλονῇ*, σ. 31-32· ΑΝΩΝΥΜΟΣ, Ἔγγραφα, σ. 7 στ. 1-12.

Χ ρ ο ν ο λ ὸ γ η σ η . Τὸ γράμμα τοῦ Δανιὴλ Ἐφέσου τὸ ὁποῖο παραδίδει τὴ μνεῖα τῆς πράξεως τοῦ Συμεὼν εἶναι χρονολογημένον στὶς 19 Ὀκτωβρίου 1486· κατὰ συνέπεια τὸ ἀναφερόμενον γράμμα τοῦ Συμεὼν πρέπει νά ἐκδόθηκε πρὶν ἀπὸ τὴ χρονολογία αὐτή. Δεδομένου ὅμως ὅτι ὁ Δανιὴλ ἀναφερόμενος στὸ πατριαρχικὸ γράμμα σημειώνει ὅτι ἐκδόθηκε «πρὸ καιροῦ ἱκανοῦ», θεωροῦμε ὅτι τὸ γράμμα τοῦ Συμεὼν πρέπει νά χρονολογηθεῖ στὴ διάρκεια τῆς δευτέρης πατριαρχίας του, πού διάρκεσε ἀπὸ τὰ τέλη τοῦ 1471 ὡς τὶς ἀρχές τοῦ 1475. Ὁ Καρυδώνης τὸ χρονολογεῖ, χωρὶς νά τὸ αἰτιολογεῖ, στὸ 1472.

Β ι β λ ι ο γ ρ α φ ἰ α . ΚΑΡΥΔΩΝΗΣ, *Τὰ ἐν Καλλονῇ*, σ. 31-37· ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΣ-ΚΕΡΑΜΕΥΣ, Ἔκθεσις, σ. 56· ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΣ-ΚΕΡΑΜΕΥΣ, *Μανρογορδάτειος*, σ. XI [= MM, *Acta* 5, σ. 457-458]· ΜΟΥΤΖΟΥΡΗΣ, *Ἀγαλλιανοί*, σ. 5, 8, 10, 12· ΜΟΥΤΖΟΥΡΗΣ, *Μοναχισμός*, σ. 130-131, 163· ΣΠΑΝΟΣ, *Γυνάτιος*, σ. 63-64.

Σ χ ο λ ι α σ μ ὸ ς . Ὁ ναὸς τὸν ὁποῖο ἀγόρασε ἢ πρεσβυτέρα τοῦ παπα-Ξενιτοῦ ἦταν τὸ καθολικὸ τῆς διαλυμένης τότε μονῆς τῆς Μυρσινιωτίσσης· τὰ δικαιώματά της ἐπὶ τοῦ ναοῦ προκύπτουν ἀπὸ τὸ γεγονός πὼς τὸν ἀγόρασε ἀπὸ τοὺς Τούρκους πού κατέκτησαν τὴ Λέσβο («ἠγόρασε παρὰ τῆς ἐξουσίας τῶν νῦν κατακυριευόντων τῆς νήσου Μιτυλήνης»). Ὁ πατριάρχης, ἀναγνωρίζοντας τὸ ἐξ ἀγορᾶς δικαίωμά της, «τὸ ἐξ ἀγορασίας δίκαιον», συναίνεσε νά μὴν ὑπάγεται ὁ ναὸς στὴν ἀρμοδιότητα τοῦ τοπικοῦ ἀρχιερέα, τὸ ὄνομά του ὡστόσο θὰ μνημονεύεται καὶ θὰ τοῦ ἀποδίδεται τὸ σύνθηθες «κανονικόν». Ἡ ἄποψη πὼς ὁ ναὸς

ἦταν σταυροπηγιακός, ἄποψη τὴν ὁποία διατύπωσαν ὅλοι ὄσοι ἀσχολήθηκαν μὲ τὴν ἱστορία τῆς μονῆς, ἄλλοι ρητὰ καὶ ἄλλοι ὑπαινικτικά, δὲν ἐξάγεται ἀπὸ τὸ σωζόμενο κείμενο τοῦ Δανιήλ. Τὸ γεγονός ὁμῶς ὅτι ὁ ἴδιος ὁ πατριάρχης ὄριζε ὅτι στὸ ναὸ θὰ μνημονεῖται τὸ ὄνομα τοῦ μητροπολίτη Μηθύμνης, ὁ ὁποῖος καὶ θὰ εἰσπράττει τὸ σύνθηρες κανονικόν, ἀποδεικνύει πὼς δὲν ὑπῆρχαν σταυροπηγιακὰ δίκαια στὸ ναὸ τῆς Μυροινιωτίσσης, τουλάχιστον τὴν ἐποχὴ τοῦ Συμεών. Ἡ προσφυγὴ τῆς πρεσβυτέρας Ξενητοῦ στὴν πατριαρχικὴ δικαιοδοσία δὲν ἐρμηνεύεται λοιπὸν ἀπὸ τὴν σταυροπηγιακὴ ἀξία τοῦ ναοῦ ἀλλὰ ἀπὸ τὴν ἐπιθυμία τῆς νὰ ὑπερβεῖ τὸν τοπικὸ ἀρχιερέα, στὴν περιφέρεια τοῦ ὁποῖου βρισκόταν ὁ ναὸς πού ἀγόρασε. Ἡ ἄποψη τοῦ Μουτζούρη ὅτι ὁ παπα-Ξενητὸς δὲν ζοῦσε ὅταν ὁ Δανιήλ ἐξέδωσε τὸν Ὁκτώβριον τοῦ 1486 τὸ βεβαιοτήριον ἐξαρχικὸ γράμμα δὲν ἐξάγεται ἀπὸ τὸ κείμενο, ἀφοῦ σὲ αὐτὸ ἀποκαλεῖται, δύο μάλιστα φορὲς, ὡς «παπα κῦρ Ξενητὸς» καὶ ὄχι μὲ τὴν ἔκφραση τῆ χρησιμοποιούμενη γιὰ πρόσωπα ἡδη νεκρά, ἐνῶ ἡ γυναίκα του ἀποκαλεῖται «συμβία» καὶ ὄχι «χῆρα».

π. 57

1471, τέλη – 1475, ἀρχές

Γράμμα μὲ τὸ ὁποῖο ἐπικυρώνεται ἡ ἀνταλλαγὴ τοῦ μετοχίου τῆς μονῆς Ἰωάννου Προδρόμου Σωζοπόλεως μὲ τὸ ναὸ τῆς Παναγίας τῆς Ἐπισκέψεως.

Ὁ πατριάρχης ἐπικυρώνει ὅτι ὁ ναὸς τῆς Παναγίας τῆς Ἐπισκέψεως εἶναι προσηλωμένος στὴ μονὴ Ἰωάννου τοῦ Προδρόμου στὴ Σωζόπολη. Ἡ προσήλωση αὐτὴ ἔγινε ὡς ἀντάλλαγμα ἀντὶ τοῦ ναοῦ τοῦ Τιμίου Προδρόμου ὁ ὁποῖος ἦταν μετόχι τῆς μονῆς ἀλλὰ χρησιμοποιεῖται τώρα ὡς κατοικία τοῦ μητροπολίτη Σωζοπόλεως.

Μ ν ε ί α . «Τούτου οὖν τοῦ ἀνταλλάγματος... διαμείναντος μέχρι τοῦ νῦν μετὰ πατριαρχικῶν γραμμιάτων ἐπικυρωτικῶν τοῦ τε κυροῦ Συμεών»: Διονύσιος Α', Γράμμα ἐπιβεβαιωτήριον, Μάιος 1489, ΣΑΚΚΕΛΙΩΝ, *Σωζόπολις*, σ. 620· ΚΑΜΠΕΡΙΔΙΣ, *Sozopolis*, σ. 80-81· Ἐπίσημα, ἀρ. 35, σ. 237 στ. 30-32· «γράμματα τίμα π(ατ)ριαρχικά... τοῦ τε κυροῦ Συμεώνος... δι' ὃν γραμμιάτων... ὁ θεῖος ναὸς τῆς ὑπεραγίας Θε(εοτό)κου τῆς Ἐπισκέψεως ἐκυρώθη ὑπάρχειν μετόχιον τῆς θείας καὶ βασιμ(α)τικῆς μονῆς τοῦ Προδρόμου ἐξ αἰτίας τῆς τοιουτοτρόπως προβάσης ἀνταλλαγῆς»: Μητροφάνης Γ', Ἐπικυρωτικὸν γράμμα, Σεπτέμβριος 1569, ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΣ-ΚΕΡΑΜΕΥΣ, *Ἰωάννης ὁ Πρόδρομος*, σ. 686· ΚΑΜΠΕΡΙΔΙΣ, *Sozopolis*, σ. 142.

Χ ρ ο ν ο λ ὸ γ η σ η . Τὸ ἐπιβεβαιωτήριον γράμμα τοῦ Διονυσίου Α' καθὼς καὶ τὸ σιγίλλιον τοῦ Μητροφάνη Γ' πού παραδίδουν τὴ μνεῖα παραθέτουν μόνον τὰ

ὄνόματα τῶν προηγηθέντων πατριαρχῶν ποῦ ἐπικύρωσαν τὴν ἀνταλλαγὴ τῶν ναῶν, δηλώνοντας πρῶτο ἐκεῖνο τοῦ Συμεῶν. Ἀποδεχόμενοι ὅτι ἡ παράθεση ἀνταποκρίνεται στὴν ἀλληλουχία τῶν πατριαρχῶν καὶ δεδομένου ὅτι μετὰ τὸ ὄνομα τοῦ Συμεῶν ἀκολουθεῖ τὸ ὄνομα τοῦ Ραφαήλ, θεωροῦμε πὼς ἡ ἐπιβεβαίωση ἔγινε κατὰ τὴ δευτέρα πατριαρχία του.

Βιβλιογραφία. ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΣ-ΚΕΡΑΜΕΥΣ, *Ἰωάννης ὁ Πρόδρομος*, σ. 661-695· ΚΑΜΠΕΡΙΔΗΣ, *Sozopolis*, σ. 29-55.

Σχολιασμός. Πὰ τὴν κάπως περίπλοκη αὐτὴ ὑπόθεση βλ. ὅσα ἀναφέρονται στὴν π. 35* καὶ πιὸ κάτω, στὴν πρώτη πράξη τῆς ὁποίας σώζεται τὸ κείμενο, ἐκείνη τοῦ Μαΐου τοῦ ἔτους 1489 (π. 93).

ΡΑΦΑΗΛ Α΄

ἀρχές 1475 – ἀρχές 1476

π. 58

1475, άρχές

Ἄνοδος τοῦ ἱερομονάχου Ραφαήλ στὸν πατριαρχικὸ θρόνο.

Ὁ σέρβος ἱερομόναχος Ραφαήλ μὲ ὑπόδειξη τῆς ὀθωμανικῆς ἐξουσίας ἀναβιβάζεται στὸν πατριαρχικὸ θρόνο καὶ ἐκδιώκεται ὁ Συμεών.

Μ ν ε ί α . «φ[α]ύλου μόνον... Ῥαφαήλ ἐκείνου τοῦ Τριβαλοῦ, ὃς ἀναιδέστατα διὰ τῆς ἔξω καὶ μόνης ἀρχῆς τῇ ἐκκλησίᾳ προσέβαλλε βία»: Σύνδοδος, Ψήφισμα, Ἰούλιος 1488, ΣΤΑΜΑΤΙΑΔΗΣ, *Σύλλεκτα*, σ. 32 [ΓΕΡΜΑΝΟΣ, *Συμβολή*, σ. 19]· Ῥέπίσημα, ἀρ. 34, σ. 228-229 στ. 18-19· «Ἐν αὐτῷ οὖν τῷ καιρῷ [τῆς πατριαρχίας τοῦ Συμεών] ἐφάνη τις ἱερομόναχος ὀνόματι Ῥαφαήλ, ὀρμώμενος ἐκ Σερβίας... ἔχων φίλους ἐκ τῶν μεγιστάνων, ἐποίησεν ὅπως δῶψι καθ' ἕκαστον χρόνον φλωρία χιλιάδες δύο καὶ πεσκέσιον φλωρία ἑπτακόσια. Δέδωκαν δὲ αὐτὸν τὸν θρόνον, καὶ ἐξεβλήθη πάλιν ὁ κύρι Συμεών»: *Ἐκθεσις Χρονική*, σ. 32 στ. 9-15· πβ. *Ἱστορία Πολιτικὴ Κωνσταντινουπόλεως*, σ. 24· «Ἐλθόντων καὶ μερικῶν ἀρχιερέων μετὰ βασιλικῷ ὀρισμοῦ εἰς τὴν μεγάλην ἐκκλησίαν διὰ νὰ κάμουν τὸν Ῥαφαήλ πατριάρχη, καὶ ἦλθεν ἕκαμαν τοὺς ψήφους καὶ τὴν χειροτονίαν στανικός τους καὶ χειροτονήθη ὑπὸ τοῦ Ἀγκύρας, ὅτι ὁ Ἡρακλείας... τὸ ἔμαθε καὶ ἔγινεν ἀσθενής»: *Πατριαρχικὴ Κωνσταντινουπόλεως Ἱστορία*, σ. 130· «καὶ ἐν ταυτῷ βασιλεὺς ἔδωκέ του τὸ πατριαρχεῖον καὶ εὐγαλε τὸν κύρι Συμεών»: *Βιβλίον Ἱστορικόν*, σ. υιβ'.

Χ ρ ο ν ο λ ο γ η σ η . Δὲν εἶναι γνωστὴ ἡ ἀκριβὴς χρονολογία τῆς ἀνόδου τοῦ Ραφαήλ· σύμφωνα μὲ τὴν *Ἐκθεσιν Χρονικὴν* ἡ ἀνοδος του ἔγινε ἀφοῦ ὁ Συμεών πατριάρχευσε «ἔτη τρία ἢ καὶ πλείω» (ῶ.π.). Κατὰ συνέπεια, στηριζόμενοι σὲ αὐτὴ τὴν πληροφορία μποροῦμε νὰ τὴ χρονολογήσουμε στὶς ἀρχές τοῦ 1475, ἀφοῦ ὁ Συμεών εἶχε ἐπανέλθει στὸ Πατριαρχεῖο γιὰ δευτέρα φορὰ στὰ τέλη τοῦ 1471.

Β ι β λ ι ο γ ρ α φ ί α . ΠΑΪΖΗ, ΑΠΟΣΤΟΛΟΠΟΥΛΟΣ, *Κατάκτηση*, σ. 39-40.

Σ χ ο λ ι α σ μ ὁ ς . Ἡ ἀνοδος τοῦ Ραφαήλ δὲν πρέπει νὰ εἶναι ἄσχετη ἀπὸ τὸ

γεγονός ότι ο Συμεών δὲν κατόρθωσε νὰ ἐξασφαλίσει τὴν οἰκονομικὴ ὑποστήριξη τῶν ἰσχυρῶν τῆς χριστιανικῆς κοινωνίας προκειμένου νὰ ἀνταποκριθεῖ σὲ φορολογικὲς τοῦ ὑποχρεώσεις πρὸς τὴν Πύλη. Ὁ σέρβος ἱερομόναχος φαίνεται πὼς διέθετε «φίλους ἐκ τῶν μεγιστάνων» πρόθυμους νὰ ἐγγυηθοῦν τὴν καταβολὴ, νὰ ὑποσχεθοῦν καὶ πρόσθετο «πεσκέσιον» καὶ νὰ ἐξασφαλίσουν μὲ τὸν τρόπο αὐτὸ τὴν ἀνοδὸ του. Ὡστόσο οἱ «φίλοι» ἀποδείχθηκαν πρόσκαιροι, ἀλλὰ καὶ ὁ ἴδιος δὲν φαίνεται νὰ κέρδισε ποτὲ τὴν ἀποδοχὴ τῆς μεγάλης μερίδας τῶν χριστιανῶν: ὅλα τὰ μεταγενέστερα χρονικά τὸν κοσμοῦν μὲ ἀπαξιωτικά ἐπίθετα (*βάρβαρος, ἀλλόθρησκος, σκυθογενής, Τριβαλός*): τὸ συνοδικὸ μάλιστα ψήφισμα τοῦ Ἰουλίου τοῦ 1488 τὸν χαρακτηρίζει «φαῦλο» (βλ. πιὸ πάνω «Μνεία»).

π. 59

1475, ἀνοιξη

Ἐξαρχικὸ ἔνταγμα παραχώρησης τῆς ἑξαρχίας Μουδανιῶν.

Ὁ πατριάρχης ἐκχωρεῖ τὴν πατριαρχικὴ ἑξαρχία τῶν Μουδανιῶν στὸν πρῶην μητροπολίτη Ἀδριανουπόλεως.

Μνεία. «δέδωκεν ταύτην [τὴν ἑξαρχία Μουδανειῶν]... πρὸς τὸν πρῶην ἱερώτατον μ(η)τροπολίτην Ἀδ[ρια]ν[ουπόλεως]»: Σύνοδος, Πιττάκιο, ἀρχές – ἀνοιξη 1476, MM, *Acta* 2, σ. 572· ΠΑΙΖΗ-ΑΠΟΣΤΟΛΟΠΟΥΛΟΥ, *Ἀνεπίσημα*, σ. 86 στ. 5-7· *Ἐπίσημα*, ἀρ. 18, σ. 147-148 στ. 5-7.

Χρονολόγηση. Δεδομένου ὅτι στὸ σύντομο διάστημα τῆς πατριαρχίας τοῦ Ὁραφῆλ θὰ ἀλλάξει καὶ πάλι τὸ καθεστῶς τῶν Μουδανιῶν (βλ. τὴν πράξη π. 60), πρέπει νὰ χρονολογήσουμε τὴν πράξη παραχώρησης τῆς ἑξαρχίας στὸν πρῶην Ἀδριανουπόλεως σὲ τὸν πρώτους μῆνες τῆς πατριαρχίας του.

Βιβλιογραφία. ΓΕΔΕΩΝ, *Πίνακες*, σ. 485 [β' ἔκδ. σ. 365]· ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΣ-ΚΕΡΑΜΕΥΣ, *Ἐκθεσις*, σ. 18· ΠΑΙΖΗ-ΑΠΟΣΤΟΛΟΠΟΥΛΟΥ, *Ἀνεπίσημα*, σ. 87-93.

Σχολιασμός. Τὰ Μουδανιά χτίστηκαν κοντὰ στὰ ἑρείπια τῆς βυζαντινῆς Ἀλάμειας, ὅταν αὐτὴ καταστράφηκε ἀπὸ τὰ στρατεύματα τοῦ Ὀσμάν τὸ 1318. Τὴν πνευματικὴν προστασία τοῦ ἐναπομείναντος χριστιανικοῦ πληθυσμοῦ τὸ Πατριαρχεῖο τὴν ἀνέθεσε τότε στὸν πλησιόχωρο μητροπολίτη Προύσης (MM, *Acta* 1, σ. 80-81, *Register* 1, ἀρ. 55, σ. 356 καὶ 358, DARROUZÈS, *Regestes* V, N. 2086). Τὸ ὄνομα τοῦ πρῶην ἀρχιερέα Ἀδριανουπόλεως ποῦ ἔγινε ἑξαρχος Μουδανιῶν δὲν ἀναφέρεται στὸ κείμενο ποῦ παραδίδει τὴ μνεία. Οἱ δύο γνωστοὶ ἀρχιερεῖς Ἀδριανουπόλεως ποῦ εἶναι πλησιέστεροι στὴ χρονολογία τοῦ ἐγγράφου εἶναι ὁ Θεοφάνης, ὁ ὁποῖος ὑπογράφει τὴν πράξη τῆς ἀθώωσης τοῦ

Συμεών την 10η Ὀκτωβρίου τοῦ 1474 (π. 52) καὶ ὁ Μακάριος, πού ὑπογράφει στίς 15 Ἰανουαρίου 1467 τὴν πράξη ἀθωώσεως τοῦ Θεόδωρου Ἀγαλλιανοῦ (π. 42). Ἐνδεχομένως ἕνας ἀπὸ τοὺς δύο ἦταν ὁ ἀνώνυμος πρῶν Ἀδριανουπόλεως στὸν ὁποῖο ἐκχωρήθηκε ἡ ἑξαρχία Μουδανιῶν.

π. 60

1475, τέλη

Πατριαρχική ἀπόφαση γιὰ τὴ μετατροπὴ τῆς πατριαρχικῆς ἑξαρχίας Μουδανιῶν σὲ μητρόπολη.

Ἐο πατριαρχῆς ἀποφασίζει νὰ ἀλλάξει τὸ ἑξαρχικὸ καθεστῶς τῶν Μουδανιῶν, νὰ τὰ μετατρέψει σὲ μητρόπολη καὶ νὰ χειροτονήσει ἀρχιερέα τὸν πρῶν πρωτεύοντο Μουδανιῶν.

Μ ν ε ῖ α . «Ὀλίγου δὲ καιροῦ παρελθόντος... [ἀπὸ τὴν ἐκχώρηση τῆς ἑξαρχίας, ὁ Ραφαήλ] χειροτονήκεν μ(η)τροπολίτην αὐτόθι τὸν πρῶν Μουντανεῶν προτέκδικον»: Σύνδοδος, Πιττάκιο, ἀρχὲς – ἀνοιξὴ 1476, MM, *Acta* 2, σ. 572-573· ΠΑΙΖΗ-ΑΠΟΣΤΟΛΟΠΟΥΛΟΥ, Ἀνεπίσημα, σ. 86 στ. 8-10· Ἐπίσημα, ἀρ. 18, σ. 147-148 στ. 8-10 (π. 62).

Χ ρ ο ν ο λ ό γ η σ η . Ἡ πράξη πρέπει νὰ χρονολογηθεῖ στὸ ἐνιαύσιο διάστημα τῆς πατριαρχίας τοῦ Ραφαήλ. Δεδομένου ὅμως ὅτι ἡ πράξη αὐτὴ ἔγινε μετὰ τὴν ἀπόφασή του νὰ ἀποδώσει τὴν ἑξαρχία στὸν «πρῶν Ἀδριανουπόλεως» (βλ. π. 59), θὰ πρέπει νὰ χρονολογηθεῖ στὸ ὕστερο διάστημα τῆς πατριαρχίας του καὶ ὄχι στοὺς πρῶτους μῆνες τοῦ 1475. Ὑπὲρ τῆς ἀποψῆς αὐτῆς συνηγορεῖ ἡ πληροφορία πῶς, ὅταν ὁ ἑξαρχος πληροφορήθηκε τὴ μετατροπὴ τοῦ καθεστώτος, ἦρθε στὴν Κωνσταντινούπολη γιὰ νὰ διεκδικήσει τὰ δικαιώματά του ἀλλὰ δὲν βρῆκε πλέον ἐκεῖ τὸν Ραφαήλ, καθὼς εἶχε ἤδη ἐκδιωχθεῖ.

Β ι β λ ι ο γ ρ α φ ί α . ΓΕΔΕΩΝ, *Σφάλματα*, σ. 82· ΓΕΔΕΩΝ, *Πίνακες*, σ. 485 [β' ἔκδ. σ. 365]· ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΣ-ΚΕΡΑΜΕΥΣ, Ἐκθεσις, σ. 18· ΠΑΙΖΗ-ΑΠΟΣΤΟΛΟΠΟΥΛΟΥ, Ἀνεπίσημα, σ. 87-93· ΠΑΙΖΗ-ΑΠΟΣΤΟΛΟΠΟΥΛΟΥ, Ἐξαρχίς, σ. 87.

Σ χ ο λ ι α σ μ ό ς . Ἡ αἰτία τῆς «σπουδῆς» τοῦ Ραφαήλ νὰ μετατρέψει σὲ τόσο σύντομο χρονικὸ διάστημα τὸ ἑξαρχικὸ καθεστῶς τῶν Μουδανιῶν σὲ μητρόπολη ἴσως νὰ ἐρμηνεύεται ἀπὸ τὴν προσπάθειά του νὰ συγκεντρώσει χρήματα προκειμένου νὰ ἀνταποκριθεῖ στὴν ἐπερχόμενη προθεσμία ἐκπλήρωσης τῶν φορολογικῶν του ὑποχρεώσεων πρὸς τὴν Πύλη.

π. 61

1475, άρχές – 1476, άρχές

Γράμμα επιβεβαιωτήριο, τὸ ὁποῖο ἐπικυρώνει τὴν ἀνταλλαγὴ τοῦ μετοχίου τῆς μονῆς Ἰωάννου Προδρομοῦ Σωζοπόλεως μὲ τὸ ναὸ τῆς Παναγίας τῆς Ἐπισκέψεως.

Ὁ πατριάρχης ἐπιβεβαιώνει, ὅπως ἔκανε καὶ ὁ προκατόχος του, πὼς ὁ ναὸς τῆς Παναγίας τῆς Ἐπισκέψεως εἶναι προσηλωμένος στὴ μονὴ Ἰωάννου τοῦ Προδρομοῦ στὴ Σωζόπολη. Ἡ προσήλωση αὐτὴ ἔγινε ὡς ἀντάλλαγμα ἔναντι τοῦ ναοῦ τοῦ Τιμίου Προδρομοῦ, ὁ ὁποῖος ἦταν μετόχι τῆς μονῆς ἀλλὰ τώρα χρησιμοποιεῖται ὡς κατοικία τοῦ μητροπολίτη Σωζοπόλεως.

Μνεΐα. «γράφματα τίμα π(ατ)ριαρχικά... τοῦ τε κυροῦ Ῥαφαήλ... δι' ὧν γραμμῶν... ὁ θεῖος ναὸς τῆς ὑπεραγίας Θε(εοτό)κου τῆς Ἐπισκέψεως ἐκυρώθη ὑπάρχειν μετόχιον τῆς θείας καὶ βασιλι(κῆς) μονῆς τοῦ Προδρομοῦ ἐξ αἰτίας τῆς τοιουτοτρόπως προβάσης ἀνταλλαγῆς»: Μητροφάνης Γ', Ἐπικυρωτικὸν γράμμα, Σεπτέμβριος 1569, ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΣ-ΚΕΡΑΜΕΥΣ, *Ἰωάννης ὁ Πρόδρομος*, σ. 686· KAMPERIDIS, *Sozopolis*, σ. 142.

Χρονολόγηση. Τὸ σιγίλλιο τοῦ Μητροφάνη πού παραδίδει τὴ μνεΐα δὲν ἀναφέρει χρονολογίες τῶν πράξεων, παραθέτει μόνο τὰ ὀνόματα τῶν προηγηθέντων πατριαρχῶν πού ἐπιβεβαίωσαν τὴν ἀνταλλαγὴ τῶν ναῶν, μεταξὺ τῶν ὁποίων καὶ ἐκεῖνο τοῦ Ραφαήλ. Τὸ χρονολογοῦμε λοιπὸν στὸ διάστημα τῆς ἐνιούσιας πατριαρχίας του.

Βιβλιογραφία. ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΣ-ΚΕΡΑΜΕΥΣ, *Ἰωάννης ὁ Πρόδρομος*, σ. 661-695· KAMPERIDIS, *Sozopolis*, σ. 29-55.

Σχολιασμός. Πολλοὶ ἦταν οἱ πατριάρχες πού ἐπικύρωσαν τὴν ἀνταλλαγὴ τοῦ ναοῦ τοῦ Τιμίου Προδρομοῦ στὴ Σωζόπολη μὲ ἐκεῖνον τῆς Παναγίας τῆς Ἐπισκέψεως (βλ. π. 35*, π. 44, π. 57). Προφανῶς ἐπρόκειτο γιὰ μιὰ διευθέτηση πού προσέκρουε σὲ ἀμφισβητήσεις καὶ ἀπαιτοῦσε συχνὴ ἐπικύρωση.

ΜΕΣΟΠΑΤΡΙΑΡΧΕΙΑ

ἀρχές - ἀνοιξη 1476

«ὄτε π(α)τριάρχης γένηται καὶ σύνοδος τελεία συγκροτηθῆ»

Ἐξαρχικό ἔνταλμα, ἀρχές - ἀνοιξη 1476

1476, ante 13 Μαρτίου

Συνοδική απόφαση σχετική με τὸ ἑξαρχικὸ καθεστῶς τῶν Μουδανίων.

Ἡ σύνοδος ἀνακοινώνει στοὺς κληρικούς τῶν Μουδανίων ὅτι ἡ τύχη τοῦ ἑξαρχικοῦ καθεστώτος τῆς περιοχῆς θὰ ἀποφασιστεῖ ὀριστικά ὅταν ἐκλεγεί νέος πατριάρχης καὶ θὰ ἔχει συγκροτηθεῖ «τελεία» σύνοδος. Τότε θὰ κριθεῖ ἂν θὰ παραμείνουν τὰ Μουδανιά μητρόπολη, ὅπως ἀποφάσισε πρὶν ἀπὸ λίγο διάστημα ὁ Ραφαήλ, ἢ θὰ τοὺς ἀποδοθεῖ καὶ πάλι τὸ καθεστῶς τῆς πατριαρχικῆς ἑξαρχίας πού εἶχαν. Ὡς τότε ὁ οἰκονόμος θὰ ἐκτελεῖ χρέη προσωρινοῦ ἐπιτρόπου.

Π α ρ ἄ δ ο σ η . Σώζεται τὸ πρωτότυπο τοῦ παρασχεδίου τῆς συνοδικῆς ἀπόφασης ἐνσωματωμένο ἀντεστραμμένα ὡς φ. 224^v στὸ χφ Vind. hist. gr. 48· βλ. ΠΑΙΖΗ-ΑΠΟΣΤΟΛΟΠΟΥΛΟΥ, *Ἀνεπίσημα*, σ. 15 ἔπ.

Π ρ ο σ φ ὠ ν η σ η . ᾠ Ἐντιμῶτατοι κληρικοὶ τῶν Μουντανειῶν καὶ ἐξῆς.

I n c i p i t . Πρὸ πολλῶν καὶ ἀμνημονεύτων τῶν

Χ ρ ο ν ο λ ό γ η σ η . Δεδομένου ὅτι, ὅπως ἀναφέρεται στὸ κείμενο, ὁ Ραφαήλ εἶχε ἐκδιωχθεῖ καὶ ἀκόμα δὲν εἶχε ἐκλεγεί νέος πατριάρχης, ἡ ἀπόφαση ἐκδόθηκε ἀπὸ τὴν σύνοδο στὸ διάστημα τῆς μεσοπατριαρχείας πού μεσολάβησε ἀπὸ τὴν ἐκδίωξη τοῦ Ραφαήλ ὡς τὴν ἐκλογή τοῦ Μαξίμου Γ'. Ὁ ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΣ-ΚΕΡΑΜΕΥΣ, *Ἐκθεσις*, σ. 18 σημ. 2, τὴν ἀποδίδει λανθασμένα στὰ χρόνια τῆς πατριαρχίας τοῦ Μαξίμου Γ'· εἶναι ὡστόσο φανερὸ ἀπὸ ἐσωτερικὸ τεκμήριο (στ. 25-26) ὅτι ἡ συνοδικὴ αὐτὴ ἀπόφαση ἐκδίδεται σὲ περίοδο μεσοπατριαρχείας.

Ἐ κ δ ο σ η . MM, *Acta* 2, σ. 572-573· νεότερη διπλωματικὴ ΠΑΙΖΗ-ΑΠΟΣΤΟΛΟΠΟΥΛΟΥ, *Ἀνεπίσημα*, σ. 86 καὶ *Ἐπίσημα*, ἀρ. 18, σ. 147-148.

Β ι β λ ι ο γ ρ α φ ί α . ΓΕΛΕΩΝ, *Ἐξαρχία*, σ. 148· ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΣ-ΚΕΡΑΜΕΥΣ, *Ἐκθεσις*, σ. 18· DARROUZÈS, *Registre*, σ. 139-140· ΠΑΙΖΗ-ΑΠΟΣΤΟΛΟΠΟΥΛΟΥ, *Ἀνεπίσημα*, σ. 87-93· ΠΑΙΖΗ-ΑΠΟΣΤΟΛΟΠΟΥΛΟΥ, *Ἐξαρχία*, σ. 208-211.

Σ χ ο λ ι α σ μ ό ς . Ἡ παλαιότερη ἀναφορὰ ὅτι τὰ Μουδανιά ἦταν πατριαρχικὴ

ἐξαρχία παραδίδεται ἀπὸ αὐτὸ τὸ κείμενο, κατὰ συνέπεια δὲν εἴμαστε σὲ θέση νὰ ἐκτιμήσουμε ἂν ἡ διατύπωση, ὅτι τὰ Μουδανιά ἦταν «πρὸ πολλῶν καὶ ἀμνημονεύτων τῶν χρόνων» πατριαρχικὴ ἐξαρχία, κυριολεκτεῖ καὶ τὸ ἐξαρχικὸ καθεστῶς ἀνάγεται στὸ μακρινὸ παρελθόν. Ἡ μετατροπὴ πάντως τοῦ ἐξαρχικοῦ καθεστώτος τῶν Μουδανιῶν ἀπὸ ἕναν ἀμφισβητούμενο πατριάρχη, τὸν Ραφαήλ, ποὺ παρέμεινε ἄλλωστε γιὰ μικρὸ χρονικὸ διάστημα στὴ θέση του, δὲν θεωρήθηκε ἀπὸ τὴ σύνοδο ὀριστικὴ καὶ ἀμετάκλητη, καθὼς μάλιστα ὁ ἀδικηθεὶς ἔξαρχος, ὁ πρῶν μητροπολίτης Ἀδριανουπόλεως, ἀπειλοῦσε νὰ διεκδικήσει τὰ δικαιώματά του «καὶ ἐτέρῳ τινὶ τρόπῳ» (στ. 16). Πὰ νὰ ἀποφύγει λοιπὸν ἡ σύνοδος μιὰ τέτοια ἐξέλιξη, ἐμπόδισε τὸν πρῶν ἔξαρχο νὰ προσφύγει στὴν κοσμικὴ ἀρχὴ παραπέμποντας τὴν εὐθύνη τῆς ὀριστικῆς λύσης τοῦ ζητήματος στὸν ἐπόμενον πατριάρχη. Ὅπως γνωρίζουμε (π. 66), ὅταν ἐξελέγη ὁ Μάξιμος Γ' μίᾶ ἀπὸ τίς πρῶτες πράξεις του ἦταν νὰ ἐπαναφέρει τὸ ἐξαρχικὸ καθεστῶς στὰ Μουδανιά καὶ νὰ τὰ ἀποδώσει ξανά στὸν πρῶν Ἀδριανουπόλεως, ὁ ὁποῖος εἶχε ἐπιλεγεί ἀρχικὰ ἀπὸ τὸν Ραφαήλ (π. 59) ὡς ἔξαρχος τῆς περιοχῆς αὐτῆς.

π. 63

1476, ante 13 Μαρτίου

Συνοδικὴ «διάκρισις» γιὰ τὴ διευθέτηση οἰκονομικῶν ζητημάτων μεταξὺ ἀρχιερέων.

Ἡ σύνοδος, ὕστερα ἀπὸ ἔγκληση τοῦ μητροπολίτη Ριζαίου, καλεῖ τὸν μητροπολίτη Τορνόβου νὰ καταβάλλει στὸν Ριζαίου, ὡς ἐγγυητὴ χρέους του, τὸ ποσὸ τὸ ὁποῖο ἐκεῖνος πλήρωσε στοὺς δανειστὲς του καθὼς καὶ τοὺς τόκους μὲ τοὺς ὁποῖους ἐπιβαρύνθηκε. Ἡ διευθέτηση τῆς ὑποθέσεως νὰ γίνῃ εἴτε μὲ τὴν ἀποστολὴ τοῦ ὀφειλόμενου ποσοῦ εἴτε μὲ τὴν αὐτοπρόσωπη ἔλευση τοῦ ὀφειλέτη, στὴν περίπτωσι ποὺ ἀμφισβητεῖ τὸ ὕψος τοῦ ποσοῦ. Ἄλλως ὁ Ριζαίου θὰ προσφύγει στὴν κοσμικὴ ἀρχὴ γιὰ νὰ διεκδικήσει τίς ἀπαιτήσεις του, ἐνῶ ἡ σύνοδος θὰ ἐπιβάλλει στὸν ἀρχιερέα τοῦ Τορνόβου τὸ «ἐπιτίμιον τῆς παρακοῆς καὶ τῆς καταφρονήσεως».

Π α ρ ἄ δ ο σ η . Σὼζεται τὸ πρωτότυπο τοῦ παρασχεθίου τῆς συνοδικῆς ἀπόφασης ἐνσωματωμένο ἀντεστραμμένα ὡς φ. 224^r στὸ χφ Vind. hist. gr. 48^r βλ. ΠΑΪΖΗ-ΑΠΟΣΤΟΛΟΠΟΥΛΟΥ, *Ἀνεπίσημα*, σ. 15 ἐπ.

Π ρ ο σ φ ὠ ν η σ η . † Πανιερώτατε μητροπολίτα Τορνόβου καὶ τὰ ἐξῆς.

I n c i p i t . Ὁ ἱερώτατος μητροπολίτης Ροιζαίου

Χ ρ ο ν ο λ ὀ γ η σ η . Δεδομένου ὅτι, ὅπως ἀναφέρεται στὸ κείμενο, ὁ Ραφαήλ

εἶχε ἐκδιωχθεῖ καὶ δὲν εἶχε ἀκόμα ἐκλεγεῖ νέος πατριάρχης, ἡ ἀπόφαση ἐκδόθηκε ἀπὸ τὴν σύνοδο στὸ διάστημα τῆς μεσοπατριαρχείας.

᾽Εκδοση. ΜΜ, *Acta* 2, σ. 570-571· ΠΑΪΖΗ-ΑΠΟΣΤΟΛΟΠΟΥΛΟΥ, *Ἀνεπίσημα*, σ. 94-95 καὶ *Ἐπίσημα*, ἀρ. 19, σ. 149-151.

Βιβλιογραφία. ΠΑΪΖΗ-ΑΠΟΣΤΟΛΟΠΟΥΛΟΥ, *Ἀνεπίσημα*, σ. 96-98· ΠΑΠΑΓΙΑΝΝΗ, *Νομολογία*, Ι, σ. 127-128· ΠΙΤΣΑΚΗΣ, *Θράκη*, σ. 241-242.

Σχολιασμός. Στὸ κείμενο δὲν δηλώνονται τὰ ὀνόματα τῶν ἐμπλεκόμενων ἀρχιερέων· ὁ μητροπολίτης Τορνόβου ἴσως νὰ εἶναι ὁ Παγκράτιος, τὸν ὁποῖο ἐντοπίζουμε νὰ ὑπογράφει σὲ συνοδικὴν πράξιν τῆς 10ης Ὀκτωβρίου 1474 (π. 52 καὶ *Ἐπίσημα*, ἀρ. 15, σ. 128 στ. 70). Τὸ ὄνομα τοῦ μητροπολίτη Ριζαίου δὲν μᾶς εἶναι γνωστό. Ἐπιθυμία τῆς συνόδου ἦταν ἡ οἰκονομικὴ διαφορὰ τῶν δύο ἀρχιερέων νὰ διευθετηθεῖ στὸ πλαίσιο τῆς Ἐκκλησίας· ἀναγνωρίζει ὁμοῦς πὼς ἂν ὁ Ριζαῖος δὲν ἱκανοποιηθεῖ, θὰ μπορεῖ νὰ προσφύγει στὴν κοσμικὴ ἀρχή. Εἶναι προφανές πὼς ἡ σύνοδος εἶχε καταρχὴν πεισθεῖ γιὰ τὴν ἐνοχίαν τοῦ Τορνόβου, τοῦ ἔδωσε ὁμοῦς μὴ διέξοδο γιὰ νὰ διευθετηθεῖ τὴν ὑπόθεσίν του, ὥστε νὰ ἀποφρευθεῖ ἢ προσφυγῇ στὸν ὀθωμανὸ δικαστὴ, ἐνέργεια πού θὰ εἶχε ὡς συνέπεια τὴν ἐπιβολὴ ἐπιτιμίου γιὰ ἀνυπακοή στὴν ἀπόφαση τῆς συνόδου.

π. 64

1476, ante 13 Μαρτίου

Συνοδικὴ «διάκρισις» μετὰ τὴν ὁποία καλοῦνται στὸ συνοδικὸ δικαστήριον κληρικοὶ τῆς μητροπόλεως Μηδείας.

Ἡ σύνοδος, ὕστερα ἀπὸ ἔγκληση τοῦ μητροπολίτη Μηδείας, καλεῖ τὸν σκευοφύλακα, τὸν χαρτοφύλακα καὶ τὸν σακελλίου τῆς ἰδίας μητροπόλεως νὰ ἔλθουν σὲ τακτὴ προθεσμία στὴν Κωνσταντινούπολη προκειμένου νὰ ἀπολογηθοῦν γιὰ τὶς κατηγορίες πού διατύπωσε ἐναντίον τους ὁ μητροπολίτης. Καλοῦνται ἀκόμη νὰ ἔλθουν γιὰ νὰ καταθέσουν ὡς μάρτυρες ὁ οἰκονόμος καὶ ὁ σακελλάριος. Οἱ ἐγκαλούμενοι πρέπει νὰ φέρουν μαζί τους τὸ ὁμοφόριον καὶ τὰ ἐπιμάνικα τοῦ ἀρχιερέα τῆς Βιζύης πού κρατοῦν ὡς ἐνέχυρον.

Παράδοση. Σώζεται τὸ πρωτότυπο τοῦ παρασχεδίου τῆς συνοδικῆς ἀπόφασης ἐνσωματωμένο ὡς φ. 224^r στὸ χφ Vind. hist. gr. 48· βλ. ΠΑΪΖΗ-ΑΠΟΣΤΟΛΟΠΟΥΛΟΥ, *Ἀνεπίσημα*, σ. 15 ἐπ.

Προσφώνηση. † *Οἱ ἐν τῇ ἀγνωστάτῃ μ(η)τροπόλ<ει> τῆς Μηδείας εὐρωσκόμεινοι ἐντι<μότατοι> κληρικοί.*

In cipit. 'Ο ιερώτατος μητροπολίτης ὑμῶν, ἀναστάς

Χ ρ ο ν ο λ ό γ η σ η . Τὸ παρασχέδιο τῆς συνοδικῆς αὐτῆς ἀπόφασης, καθὼς συνυφαίνεται στὸ ἴδιο φύλλο μὲ ἐκεῖνο στὸ ὁποῖο δηλώνεται πὼς ὁ Ραφαήλ εἶχε ἐκδιωχθεῖ καὶ ἀκόμα δὲν εἶχε ἐκλεγεί νέος πατριάρχης (**π. 62**), ἐπιτρέπει νὰ τὸ χρονολογήσουμε στὴν περίοδο τῆς μεσοπατριαρχείας πού ἀκολούθησε τὴν πτώση τοῦ Ραφαήλ.

* Ε κ δ ο σ η . ΜΜ, *Acta 2*, σ. 571-572· ΠΑΪΖΗ-ΑΠΟΣΤΟΛΟΠΟΥΛΟΥ, *Ἀνεπίσημα*, σ. 99-100 καὶ *Ἐπίσημα*, ἀρ. 20, σ. 153-154

Β ι β λ ι ο γ ρ α φ ί α . ΠΑΪΖΗ-ΑΠΟΣΤΟΛΟΠΟΥΛΟΥ, *Ἀνεπίσημα*, σ. 100-103.

Σ χ ο λ ι α σ μ ό ς . 'Ο μητροπολίτης Μηδείας πού προσφεύγει στὴ σύνοδο εἶναι ὁ Νεόφυτος, ἀφοῦ τὸν ἐντοπίζουμε νὰ ὑπογράφει καὶ τὸ 1474 σὲ συνοδικὴ πράξη τῆς 10ης Ὀκτωβρίου (**π. 52** καὶ *Ἐπίσημα*, ἀρ. 15, σ. 129 στ. 81) καὶ τὸ 1477, σὲ σιγίλλωδες γράμμα τοῦ Ἰουνίου (**π. 68** καὶ *Ἐπίσημα*, ἀρ. 23, σ. 163 στ. 67). Ἄξιο παρατήρησης εἶναι ὅτι ἡ σύνοδος ἀπευθύνεται ὄχι στοὺς ἐγκαλούμενους ἀλλὰ στοὺς κληρικούς τῆς Μηδείας, μὲ τὴν παρότρυνση νὰ «ἀναγκάσουν» τοὺς προφανῶς δυστροποῦντες ὀφφικιαλίους νὰ προσέλθουν στὴ σύνοδο. Μὲ τὴ μεθόδευση αὐτὴ ἡ σύνοδος ὑπολογίζει πὼς θὰ ἀσκηθεῖ μεγαλύτερη πίεση στοὺς τρεῖς ὀφφικιαλίους. Στὴν ὑπόθεση ἐμπλέκεται καὶ ὁ μητροπολίτης Βιζύης χωρὶς νὰ γνωρίζουμε ἀκριβῶς τὸ λόγο. Τὸ γεγονός ὅτι οἱ ἐγκαλούμενοι κρατοῦν ἄμφιά του ἐπιτρέπει νὰ ὑποθέσουμε εἴτε πὼς ὁ ἀρχιερέας εἶχε ἐγγυηθεῖ γιὰ τὸν μητροπολίτη Μηδείας καταθέτοντας ὡς ἐνέχυρο τὰ ἄμφια εἴτε πὼς εἶχαν περιέλθει στὴν κατοχὴ τοῦ Μηδείας, ὁ ὁποῖος καὶ τὰ ἔδωσε ὡς ἐνέχυρο. Ἡ σύνοδος πάντως ἐπισημαίνει πὼς πρέπει νὰ ἐπιστραφοῦν μὸλις διευθετηθεῖ ἡ ὑπόθεση.

ΜΑΞΙΜΟΣ Γ΄

Άνοιξη 1476 – 3 Ἀπριλίου 1482

π. 65

1476, άνοιξη

Έκλογή τοῦ Μανουήλ Χριστόνυμου, πρώην μεγάλου ἐκκλησιάρχου, ὡς πατριάρχη μὲ τὸ ὄνομα Μάξιμος.

Ἐκλέγεται ἀπὸ τὴ σύνοδο πατριαρχῆς Κωνσταντινουπόλεως ὁ διατελέσας μέγας ἐκκλησιάρχης Μανουήλ Χριστόνυμος καὶ μετονομάζεται σὲ Μάξιμο.

Μ ν ε ί α. «Κοινης οὖν βουλῆς γεναμένης καὶ συνόδου συγκροτηθείσης, ἐποίησαν πατριάρχη τὸν μέγαν ἐκκλησιάρχην, μετονομάσαντες αὐτὸν Μάξιμον», *Ἐκθεσις Χρονική*, σ. 32 στ. 26, σ. 33 στ. 1-2· πβ. *Ἱστορία Πολιτικῆ Κωνσταντινουπόλεως*, σ. 25· «Μάξιμος ὁ λόγιος, καὶ σοφώτατος πολλά. Θεοῦ σοφία, κοινῆ γνώμη ἐπήμφισαν αὐτὸν τὸν θεολογικώτατον Μάξιμον, ὁ ὁποῖος ἦτον μέγας ἐκκλησιάρχης τῆς μεγάλης ἐκκλησίας ταύτης τῆς Κωνσταντινουπόλεως ὀνόματι Μανουήλ... Ἔκαμαν δὲ αὐτὸν τὸν μέγαν ἐκκλησιάρχην καλόγερον, καὶ ἔμετ' ὀνόμασαν αὐτόν, Μάξιμον», *Πατριαρχικῆ Κωνσταντινουπόλεως Ἱστορία*, σ. 131· βλ. καὶ *Βιβλίον Ἱστορικόν*, σ. υιβ'.

Χ ρ ο ν ο λ ό γ η σ η. Δὲν παραδίδεται ἡ ἀκριβὴς ἡμερομηνία τῆς ἀνόδου τοῦ Μαξίμου. Γίνεται γενικὰ δεκτὸ πὼς ἡ ἀνόδος του πρέπει νὰ χρονολογηθεῖ στὴν ἄνοιξη τοῦ 1476. Ὁ Laurent ἀξιοποιώντας κάποιο στοιχεῖο ποῦ ἀναγράφεται σὲ ἕναν κατάλογο τῶν μετὰ τὴν Ἑλωση πατριαρχῶν ἔχει ὑποστηρίξει, ὅτι ἡ ἡμερομηνία τῆς ἐνθρόνωσης τοῦ Μαξίμου ἦταν ἡ 14η Μαρτίου 1476 (LAURENT, *Les premiers*, σ. 263 σημ. 1).

Β ι β λ ι ο γ ρ α φ ί α. ΠΑΪΖΗ, ΑΠΟΣΤΟΛΟΠΟΥΛΟΣ, *Κατάκτηση*, σ. 33-39.

Σ χ ο λ ι α σ μ ό ς. Γνωρίζουμε πὼς στὶς ἀρχὲς τοῦ 1475 ἡ σύνοδος ἀποφάσισε τὴν καθάρωση, μετὰξὺ ἄλλων, καὶ τοῦ μεγάλου ἐκκλησιάρχη Μανουήλ Χριστόνυμου (π. 55), ἐκείνου ποῦ τὴν ἄνοιξη τοῦ 1476 θὰ ἀνέλθει στὸν πατριαρχικὸ θρόνο. Πρέπει ὁμοίως νὰ θεωρήσουμε δεδομένο πὼς πρὶν ἀπὸ τὴν ἐκλογή του ἡ σύνοδος, τὴν ἴδια μέρα ἢ σὲ ἄλλη συνεδρία, ἀποφάσισε τὴν ἄρση τῆς καθάρσεώς του. Ἐξωτερικῆ ἐνδειξὴ τῆς ἄρσης τῆς καθαιρετικῆς ἀποφάσεως ἀποτελεῖ

τὸ γεγονός, πὼς ἀπὸ τὰ σωζόμενα ὡς σήμερα σχετικά φύλλα τοῦ ἱεροῦ κώδικα ἔχει ἀποσπαστεῖ τὸ φύλλο στὸ ὁποῖο ὑπῆρχαν οἱ ὑπογραφές ἐκείνων ποὺ συμμετεῖχαν στὴ σύνοδο καὶ ἀποφάσισαν τὴν καθαίρεση (βλ. περισσότερα στοιχεῖα στὴν **π. 55** «Σχολιασμός»). Σύμφωνα μετὰ τὰ Χρονικά τοῦ 16ου αἰώνα, ὁ Μανουὴλ Χριστόνυμος πρὶν χειροτονηθεῖ πατριάρχης ἔγινε μοναχὸς καὶ ἀνήλθε τοὺς βαθμοὺς τῆς ἱερωσύνης.

π. 66

1476, ἀνοιξη

Πιτάκιο σχετικὸ μὲ τὸ ἐξαρχικὸ καθεστῶς τῶν Μουδανίων.

Ἡ πατριάρχης γνωστοποιεῖ στοὺς κληρικοὺς τῶν Μουδανίων ὅτι ὁ ἴδιος καὶ ἡ σύνοδος ἀποφάσισαν νὰ παραμείνει ἡ περιοχὴ αὐτὴ πατριαρχικὴ ἐξαρχία, ἐπειδὴ οὐδέποτε στὴν ἱστορία τῆς ὑπῆρξε μητρόπολη. Παράλληλα τοὺς ἀνακινῶναι τὴν ἀπόφασί του νὰ ἀποδώσει τὴν ἐξαρχία σὲ ἐκείνον ποὺ εἶχε ὀρίσει ὁ προκατόχος του Ραφαὴλ, τὸν πρῶτον μητροπολίτη Ἀδριανουπόλεως, καὶ καλεῖ τοὺς χριστιανοὺς νὰ τοῦ ἀπονέμουν σεβασμὸ καὶ τὰ «σνήθη δίκαια».

Π α ρ ὶ δ ο σ η. Σῶζεται τὸ πρωτότυπο τοῦ παρασχεδίου τῆς συνοδικῆς ἀπόφασης ἐνωματωμένο ἀντεστραμμένο ὡς φ. 224^r στὸ χφ Vind. hist. gr. 48. Περιγραφή τοῦ συγκεκριμένου φύλλου ΠΑΪΖΗ-ΑΠΟΣΤΟΛΟΠΟΥΛΟΥ, *Ἀνεπίσημα*, σ. 15 ἐπ.

Π ρ ο σ φ ῶ ν η σ η. † *Οἱ ἐν τῇ π(ατ)ριαρχικῇ ἐξαρχίᾳ τῶν Μουντανειῶν καὶ τῶν λοιπῶν π(ατ)ριαρχικῶν καστελλ<ίων> εὐρισκόμενοι ἐντιμότατοι κληρικοί, κατὰ π(εῦ)μα νιοὶ τῆς ἡμῶν <μετριότητος>*.

Ι n c i p i t. *Ἐπει εὐδόκησεν ὁ πανάγαθος Κ(ύριος)*

Χ ρ ο ν ο λ ὸ γ η σ η. Στὸ κείμενο ὑπάρχει ἐσωτερικὸ τεκμήριο πὼς ἡ ἐπιβεβαίωση τοῦ ἐξαρχικοῦ καθεστώτος τῶν Μουδανίων ἔγινε στὸ πρῶτο διάστημα μετὰ τὴν ἄνοδο τοῦ Μαξίμου: «ἔπει εὐδόκησεν ὁ πανάγαθος Κ(ύριος)... καὶ ἀνεδεξάμεθα τὴν προστασίαν τῆς καθολικῆς ἐκκλησίας»· προφανῶς ἡ ἀπόφασις πρέπει νὰ χρονολογηθεῖ λίγο μετὰ τὴν ἐκλογὴ τοῦ Μαξίμου, δηλαδὴ τὴν ἀνοιξὴ τοῦ 1476.

* **Ἐ κ δ ο σ η**. MM, *Acta* 2, σ. 573-574· ΠΑΪΖΗ-ΑΠΟΣΤΟΛΟΠΟΥΛΟΥ, *Ἀνεπίσημα*, σ. 104-105 καὶ *Ἐπίσημα*, ἀφ. 21, σ. 157-158.

Β ι β λ ι ο γ ρ α φ ί α. ΓΕΔΕΩΝ, *Ἐξαρχίαι*, σ. 148· DARROUZÈS, *Registre*, σ. 139-140· ΠΑΪΖΗ-ΑΠΟΣΤΟΛΟΠΟΥΛΟΥ, *Ἀνεπίσημα*, σ. 105-107.

Σ χ ο λ ι α σ μ ὸ ς. Σχετικὰ μὲ τὸν ἰσχυρισμὸ τοῦ Μαξίμου, πὼς ἡ περιοχὴ τῶν Μουδανίων οὐδέποτε ὑπῆρξε μητρόπολη, βλ. ὅσα ἀναφέρονται στὴν **π. 62** «Σχο-

λιασμός». Ὁ νεοεκλεγείς πατριάρχης, μολονότι ἐκφράζεται ἀπαξιωτικά γιὰ τὸν προκατόχου του ἀποκαλώντας τον «σκυθογενὴ καὶ βάρβαρον», ἀποδέχεται νὰ ἀποδώσει τὴν ἐξαρχία τῶν Μουδανιῶν στὸ πρόσωπο ποῦ ἐκεῖνος εἶχε ἐπιλέξει, τὸν πρῶην μητροπολίτη Ἀδριανουπόλεως.

π. 67

1477, Μάρτιος

Λύση ἀφορισμοῦ τοῦ ἄρχοντος Μανουὴλ Ἀμπέρτου.

Ὅταν εἶχε πλέον ἀποσυρθεῖ στὴ μονὴ τῆς Κοσίντισας ὁ πατριάρχης Διονύσιος, εἶχε ἀφορίσει μὲ «γράμμα ἴδιον» τὸν ἄρχοντα Μανουὴλ Ἀμπέρτο, ἐπειδὴ εἶχε ἀποφανθεῖ ὅτι ὁ τόπος Μαρίσκη δὲν ἀνήκε στὴν Κοσίντισα ἀλλὰ στὴ μονὴ Διονυσίου τοῦ Ἁγίου Ὁρους. Παλαιὰ ὅμως γράμματα ἐδειξαν πῶς ἡ Μαρίσκη ὑπάγεται πάντοτε στὴ μονὴ Διονυσίου. Ὁ ἀφορισμὸς τοῦ Ἀμπέρτου λοιπὸν λύεται ὡς ἀσύστατος καὶ ἀπειλεῖται μὲ ἀφορισμὸ ὅποιος συνεχίσει νὰ παραπλανᾷ τὸν πρῶην πατριάρχη μὲ ψευδεῖς πληροφορίες.

Π α ρ ἄ δ ο σ η. Τὸ πρωτότυπο τοῦ πατριαρχικοῦ αὐτοῦ γράμματος ἀπόκειται στὸ Ἀρχεῖο τῆς μονῆς Διονυσίου τοῦ Ἁγίου Ὁρους.

Ἐπιγραφή. † Μάξιμος ἐλέω Θεοῦ ἀρχιεπίσκοπος Κωνσταντινουπόλεως, Νέας Ῥώμης καὶ οἰκουμενικὸς π(ατ)ριάρχης.

Ἰνσκριπτι. † Ἐπειδὴ ἀπὸ λόγων τινῶν χαρεκάκων

Μηνολόγιο. † Μηνὶ Μαρτίῳ ἰν(δικτιῶν)ος ιϛ' †

Χρονολόγησι. Στὸ ἔγγραφο ἀναφέρεται πῶς ἐκδόθηκε τὸν Μάρτιο τῆς «ἰν(δικτιῶν)ος ιϛ'», ἐπὶ πατριαρχίας Μαξίμου. Δεδομένου ὅτι ὁ Μάρτιος τῆς 10ης ἰνδικτιῶνας συμπίπτει μὲ τὸ ἔτος 1477, ἡ χρονολόγησι καὶ ἡ ἀπόδοσί της στὸν Μάξιμο Γ' πρέπει νὰ θεωρηθεῖ ἀσφαλῆς. Δέκατη ἰνδικτιῶνα συνέπεσε καὶ

Μηνολόγιο τοῦ Μαξίμου Γ' στὴν π. 67

στη διάρκεια της πατριαρχίας του Μαξίμου Δ' την επιχειρηματολογία όμως του Οικονομίδη για το ότι ή πράξη πρέπει να αποδοθεί στον Μάξιμο Γ' βλ. στο *Actes de Dionysiou*, σ. 167.

* Ε κ δ ο σ η . *Actes de Dionysiou*, σ. 169-170· *Ἐπίσημα*, ἀρ. 22, σ. 159-160.

Β ι β λ ι ο γ ρ α φ ί α . *Actes de Dionysiou*, όπου και πληροφορίες για τὸν Ἀμπέρτο και τὶς δραστηριότητές του τὶς σχετιζέες με τὴν ὀριοθέτηση τῶν μετοχιῶν τῶν μονῶν.

Σ χ ο λ ι α σ μ ὄ ς . Γιὰ τὴ στενή σχέση πού συνέδεε τὸν πατριάρχη Διονύσιο με τὴ μονὴ Κοσινίτης βλ. και ὅσα σημειώνονται στο «Σχολιασμοὸ» τῆς ἐπόμενης πράξης. Ἡ διεκδίκηση τῆς Μαρτίσης ἀπὸ τὴ μονὴ Κοσινίτης ἀνάγεται στὸν 14ο αἰῶνα. Ὅσο γιὰ τὴν ιδιότητα ὑπὸ τὴν ὁποία ἀναμείχθηκε στὴ διαμάχη τῶν δύο μονῶν ὁ «ἀρχων Μαννουήλ Ἀμπέρτος» βλ. ὅσα σημειῶνει ὁ Οἰκονομίδης, *Actes de Dionysiou*, σ. 168-169.

π. 68

1477, Ἰούνιος

Ἐπιβεβαίωση προνομίων τῆς μονῆς Κοσινίτης.

Ἐπειδὴ ἡ μονὴ Κοσινίτης τοῦ Παγγαίου ἀπὸ τὴν ἰδρυσὴ τῆς ἦταν πατριαρχικὸ σταυροπήγιο, κινδύνευσε ὁμως «διαφθαρεῖν ὑπὸ τοῦ ἄλλοεθνοῦς και βαρβάρου [πατριάρχου] Ῥαφαήλ», ὁ πρῶν πατριάρχης Διονύσιος ζήτησε νὰ ἐπικυρωθοῦν τὰ προνόμια τῆς μονῆς. Μετὸ σιγλιῶδες αὐτὸ γράμμα ὁ πατριάρχης Μάξιμος και ἡ σύνοδος ἐπιβεβαιώνουν τὰ παλαιὰ προνόμια πού πιηγάζουν ἀπὸ τὴ σταυροπηγιακὴ τῆς ἀξία και ἐπισημαίνουν τὸ ἀνεπηρέαστον και τὸ ἀκατάπητον ἀπὸ τὴν ἐξουσία τῶν πλησιόχωρων ἀρχιερέων. Τὰ ἴδια προνόμια ἐπιφυλάσσονται και γιὰ τὰ ὑπαγόμενα στὴ μονὴ σταυροπηγιακὰ μοναστήρια τοῦ Ἁγίου Γεωργίου στο Βρανόκαστρο και τῆς Παναγίας τῆς Ἡλιοκάλλου στὶς Σέρρες. Ἡ μονὴ θὰ ἀποφασίζει ποιὸς ἀπὸ τοὺς πλησιόχωρους ἀρχιερεῖς θὰ χειροτονεῖ τοὺς ἀναγνώστες τῶν μονῶν πού θὰ καταλάβουν ἱερατικούς βαθμούς· ἐνῶ σύμφωνα με τὴν ἀρχαία συνήθεια ὁ ἡγούμενος τῆς μονῆς, πού θὰ ἐκλέγεται ἀπὸ τὴν ἀδελφότητα, θὰ ὀνομάζεται πρωτοσύγκελλος και ἀρχιμανδρίτης και θὰ χειροτονεῖται ἀπὸ τὸν πατριάρχη.

Π α ρ ἄ δ ο σ η . Τὸ πρωτότυπο τοῦ σιγλιῶν, πού σωζόταν ὡς τὸ 1917 στὴ μονὴ, σήμερα λανθάνει. Τὸ κείμενό του τὸ γνωρίζουμε ἀπὸ ἔκδοση τοῦ 1886 τοῦ Παπαδόπουλου-Κεραμῆος (βλ. Ἔκδοση). Ἀντίγραφο τοῦ πρωτοτύπου παραδίδεται στο γφ Vat. gr. 2416, φ. 181^r-182^r.

Ἐπιγραφή. † Μάξιμος ἑλέφ Θεοῦ ἀρχιεπίσκοπος Κωνσταντινουπόλεως, Νέας Ῥώμης καὶ οἰκουμενικὸς πατριάρχης.

Incipit. Ὁ πρὸ ἡμῶν ἀγιώτατος πατριάρχης

Χρονολογία. ἐν ἔτει ς^Ϡϗ^ϠπεϠ, μηνί Ἰουνίῳ ἰνδικτιῶνος ι^Ϡ: †

Ἐπιγραφεύς. † Μάξιμος ταπεινὸς ἑλέφ Θεοῦ ἀρχιεπίσκοπος Κωνσταντινουπόλεως, Νέας Ῥώμης καὶ οἰκουμενικὸς π(ατ)ριάρχης.

† Ὁ... Ἐφέσου, Νεόφυτος, ἔχων καὶ τὴν γνώμην τοῦ Ἡρακλείας· † Ὁ Χαλκηδό-
νος Ἰωσήφ· † Ὁ Κορίνθου Ἰωακείμ· † Ὁ Ἀγγιάλου Ἰγνάτιος· † Ὁ... Μεσημβρίας
Παχώμιος· † Ὁ... Νεόφυτος Προύσης· † Ὁ Μηδείας Νεώφυτος· † Ὁ... Περιθε-
ωρίου Ἰωσήφ· † Ὁ... Ναυπάκτου Δωρόθεος· †

Χρονολόγησις. Ἡ ἀναγραφόμενη στοὺς κείμενο δεκάτη ἰνδικτιῶνα συνδυα-
ζόμενη μὲ τὸ ἀπὸ κτίσεως κόσμου ἔτος 6985 ὁδηγεῖ στὸν Ἰούνιο τοῦ 1477.

Ἐκδοσις. ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΣ-ΚΕΡΑΜΕΥΣ, *Ἐκθεσις*, σ. 18-20 [= ΓΛΑΒΙΝΑΣ, *Εἰκοσιφοίνισσα*, σ. 32-34]· Ἐπίσημα, ἀρ. 23, σ. 162-164.

Βιβλιογραφία. ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΣ-ΚΕΡΑΜΕΥΣ, *Ἐκθεσις*, σ. 13-16· ΒΑΗΛΕ, *Philippes*, σ. 267-268· LEMERLE, *Philippes*, σ. 255-256· LAURENT, *Εἰκοσιφοίνισσα*, στλ. 408· ΓΛΑΒΙΝΑΣ, *Σημειώματα*, σ. 97-115· ΔΑΜΑΣΚΗΝΟΣ, *Εἰκοσιφοίνισσα*, σ. 34· ΑΓΑΘΑΓΓΕΛΟΣ, *Εἰκοσιφοίνισσα*, σ. 112· ΠΑΪΖΗ-ΑΠΟΣΤΟΛΟΠΟΥΛΟΥ, *Διονύσιος Α΄*, σ. 280· DUNN, *Topography*, σ. 314 ἐπ.· ΖΗΚΟΣ, ΜΠΑΚΙΡΤΖΗΣ, *Βρانونάστρο*, σ. 847-848· ΠΑΣΧΑΛΙΔΗΣ, *Μοναστήρια*, σ. 106-115 καὶ 134-140.

Σχολιασμός. Τὸ ἰδιαίτερο ἐνδιαφέρον τοῦ Πελοποννήσιου πρώην πατριάρ-
χη Διονυσίου γιὰ τὴν ἐπικύρωση τῶν προνομίων τῆς μονῆς τοῦ Παγγαίου ὀφεί-
λεται στὴ στενὴ σχέση πού εἶχε ἀναπτύξει μὲ τὸ μοναστήρι· ἄλλωστε ἐκεῖ κατέ-
φυγε μετὰ τὴν ἀναγκαστικὴ ἀποχώρησή του ἀπὸ τὸν πατριαρχικὸ θρόνο στὰ
τέλη τοῦ 1471 καὶ στὴν ἴδια μονὴ θὰ καταφύγει τὸ 1490 ἐγκαταλείποντας γιὰ
δεύτερη φορὰ τὴν Κωνσταντινούπολη καὶ ἐκεῖ θὰ ἀφήσει τὰ βιβλία του, ὅπως
καταδεικνύεται καὶ ἀπὸ τὸ κτητορικὸ αὐτόγραφο σημειώμα του πού σώζεται
στοὺς χειρόγραφο Κοσινίτης 249, σήμερα Dujšen 155 (βλ. ΠΑΪΖΗ-ΑΠΟΣΤΟ-
ΛΟΠΟΥΛΟΥ, *Διονύσιος Α΄*, σ. 280 καὶ 284). Πὰ τὴ μονὴ τοῦ Ἁγίου Γεωργίου τοῦ
Διασωρίτου στὸ Βρانونάστρο βλ. ὅσα ἀναφέρονται στὴν π. 51, ὅπου καὶ ἡ σχε-
τικὴ βιβλιογραφία. Ἡ μονὴ Παναγίας Ἡλιοκάλλου, ἡ ὁποία βρισκόταν ἐκτὸς
τῶν ἀνατολικῶν τειχῶν τῆς πόλεως Σερρών, μαρτυρεῖται ἐδῶ γιὰ πρώτη φορὰ
στὰ σωζόμενα μεταβυζαντινὰ πατριαρχικὰ ἔγγραφα.

π. 69**1476, άνοιξη – 1477, Αύγουστος**

Ένταλτήριο γράμμα με τὸ ὁποῖο ἐκχωροῦνται οἰκισμοὶ τῆς Πελοποννήσου ὡς πατριαρχικὲς ἐξαρχίες.

‘Ο πατριάρχης Μάξιμος ἐκχωρεῖ στὸν ἱερομόναχο Ἰωάσαφ ὡς πατριαρχικὲς ἐξαρχίες οἰκισμοὺς τῆς νότιας Πελοποννήσου· ἀνάμεσα σὲ αὐτοὺς εἶναι καὶ ὁ Μέγας Ζυγός.

Μ ν ε ἰ α . «Εἶδομεν... καὶ τὴν γραφὴν τοῦ πρὸ ἡμῶν πατριάρχου κὺρ Μαξίμου ἦν καὶ ἡμεῖς ἐπιβεβαιοῦμεν»: Συμεὼν Α', Πιπτάκιο, 1483/1484, ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΣ-ΚΕΡΑΜΕΥΣ, *Συμεών*, σ. 485· *Ἐπίσημα*, σ. 192 στ. 26-27.

Χ ρ ο ν ο λ ό γ η σ η . Τὸ γεγονός πὺς οἱ οἰκισμοὶ τῆς περιοχῆς αὐτῆς τῆς νότιας Πελοποννήσου ἐκχωρήθηκαν στὸν ἱερομόναχο Ἰωάσαφ ἀπὸ τὸν προκάτοχο τοῦ Συμεὼν, ὅπως ὁ ἴδιος ὁ πατριάρχης τὸ δηλώνει (**π. 80**), δίνει ὡς ὄριο post quem τὴν άνοιξη τοῦ 1476, ὅταν ἐκλέχθηκε πατριάρχης ὁ Μάξιμος Γ'. Ὁριο ante quem ἀποτελεῖ ὁ Αύγουστος τοῦ 1477, ὅταν ἡ μεγάλη σύνοδος ποὺ συνήλθε τότε στὴν Κωνσταντινούπολη ἀποφάσισε, μεταξὺ ἄλλων, νά ἀναθεωρήσει τὸ «Κατάστιχον» τῆς Μεγάλης Ἐκκλησίας (**π. 71**) καὶ νά ἀποσπάσει ἀπὸ τὸν Ἰωάσαφ τὴν ἐξαρχία τοῦ Μεγάλου Ζυγοῦ.

Β ι β λ ι ο γ ρ α φ ἰ α . ΓΕΛΕΩΝ, *Μάξιμος*, σ. 4· ΠΑΪΖΗ-ΑΠΟΣΤΟΛΟΠΟΥΛΟΥ, *Ἐξαρχία*, σ. 197-198.

Σ χ ο λ ι α σ μ ό ς . Δὲν εἶναι γνωστὸ ἀπὸ πότε οἱ ἀναφερόμενοι οἰκισμοὶ ὑπάγονταν στὸ καθεστὼς τῆς πατριαρχικῆς ἐξαρχίας, πρέπει πάντως ἡ ὑπαγωγή τους νά συσχετίζεται μετὰ τὴ σχετικά πρόσφατη κατάκτηση τῆς περιοχῆς ἀπὸ τοὺς Ὀθωμανοὺς. Τὸ ἐνταλτήριο γράμμα τοῦ πατριάρχη Μαξίμου πρὸς τὸν Ἰωάσαφ, στὸ ὁποῖο θά ἀναφέρονταν πιὸ συγκεκριμένες πληροφορίες, δὲν σώζεται. Γιὰ τὴ μετέπειτα τύχη τῶν ἐξαρχικῶν οἰκισμῶν τῆς περιοχῆς βλ. **π. 80**.

π. 70**1477, Αύγουστος**

Ἀποφάσεις «μεγίστης» συνόδου προκειμένου νά ἀντιμετωπιστοῦν διάφορα ζητήματα.

Ἡ μεγίστη σύνοδος στὴν ὁποία κλήθηκαν νά συμμετάσχουν ἀρχιερεῖς ἀπὸ τὶς ἐπαρχίες Ἀνατολῆς καὶ Δύσης ἔλαβε ἀποφάσεις ποὺ ἀφοροῦσαν τὴν ἐσωτερικὴ ζωὴ τῆς Ἐκκλησίας, ὅπως ἡ ρητὴ ἀπαγόρευση τῆς σιμωνίας ἀλλὰ καὶ ζητήματα

σχετικά με το οικογενειακό δίκαιο και την κοινωνική ζωή των Ὁρθοδόξων καθώς και τὴ στάση καὶ τὴ συμπεριφορὰ τους ἐναντι τῶν Ὁθωμανῶν.

Μνεΐα. «Ἐπειδὴ πρὸ χρόνων ἤδη τινῶν, ἐν τῇ πατριαρχείᾳ τοῦ αὐιδίμου π(ατ)ριάρχου κῦρ Μαξίμου ἐκείνου, συνελθόντων τῶν ἱερωτάτων ἀρχιερέων καὶ ὑπερτίμων ἐκκλησιαστικῶν ἕνεκα ζητημάτων, ὧν ἦν ἐν καὶ τὸ κατὰ τὴν σιμωνιακὴν νόσον»: Συμεὼν Α', Συνοδικὸν ψήφισμα, Μάιος 1484· ΣΤΑΜΑΤΙΑΔΗΣ, *Σύλλεκτα*, σ. 34· ΑΠΟΣΤΟΛΟΠΟΥΛΟΣ, *Ἱερὸς Κῶδιξ*, σ. 135 στ. 1-4· *Ἐπίσημα*, σ. 195 στ. 1-4· «Ἐπὶ τῶν καιρῶν τοῦ... π(ατ)ριάρχου κυροῦ Μαξίμου... συνόδου μεγίστης τῶν τῆς καθ' ἡμᾶς δύσεως καὶ ἀνατολῆς ἱερωτάτων ἀρχιερέων καὶ ὑπερτίμων συγκροτηθείσης πολλὰ τε ἄλλα τῶν ἐκκλησιαστικῶν θεθεώρηται καὶ τῆς προσηκούσης διευλυτώσεώς τε καὶ διορθώσεως κανονικῶς ἔτυχε καὶ κεκῦρωται»: Νήφων Β', Συνοδικὴ ἀπόφασις, 15 Ἰουνίου 1497, ΣΤΑΜΑΤΙΑΔΗΣ, *Σύλλεκτα*, σ. 38· ΑΠΟΣΤΟΛΟΠΟΥΛΟΣ, *Ἱερὸς Κῶδιξ*, σ. 153 στ. 16-19· *Ἐπίσημα*, σ. 262 στ. 16-19. Λεπτομερὴ παράθεσις τῶν ζητημάτων πού ἀπασχόλησαν τὴ σύνοδο βλ. στὴν ἐγκύκλιό πού ἐξέδωσε ἀμέσως μετὰ ὁ πατριάρχης γιὰ νὰ γνωστοποιήσει τὶς σχετικὲς ἀποφάσεις πού εἶχαν ληφθεῖ (**π. 72**).

Χρονολόγησις. Ἡ ἐγκύκλιος μετὰ τὴν ὁποία ὁ πατριάρχης Μάξιμος Γ' γνωστοποιεῖ τὶς ἀποφάσεις τῆς «μεγίστης» συνόδου στοὺς χριστιανοὺς (*Ἐπίσημα*, σ. 169 στ. 113 καὶ σ. 170 στ. 139) εἶναι χρονολογημένη στὸν Αὐγούστο τοῦ 1477 (**π. 72**). Κατὰ συνέπεια ἡ σύνοδος πρέπει νὰ συνήλθε στὸ ἀμέσως προηγούμενο διάστημα, ἀφοῦ οἱ ἀποφάσεις πού πάρθηκαν ἦταν κρίσιμης σημασίας καὶ ἀσφαλῶς θὰ γνωστοποιήθηκαν ταχύτατα. Ἐξάλλου ἡ διαφανόμενη μεγάλη συμμετοχὴ ἀρχιερέων ὑποβάλλει τὴν ἰδέα πὼς σὲ περίοδο θέρους θὰ πρέπει νὰ συγκλήθηκε.

Βιβλιογραφία. ΠΑΪΖΗ, ΑΠΟΣΤΟΛΟΠΟΥΛΟΣ, *Κατάκτηση*, σ. 43-51.

Σχολιασμός. Ἔνα ἀπὸ τὰ μεζιζονα ζητήματα πού φαίνεται πὼς ἀντιμετώπισε ἡ σύνοδος αὐτὴ ἦταν τὸ θέμα τῆς σιμωνίας. Ἀπὸ τὸ κείμενο τῆς ἐγκυκλίου πού ἀπέλυσε ὁ Μάξιμος τὸν Αὐγούστο τοῦ 1477 (**π. 72**) διαφαίνεται πὼς καὶ τὰ ἄλλα ζητήματα πού ἀπασχόλησαν τὴ σύνοδο ἦταν ζωτικῆς σημασίας γιὰ τὴν ἀναδιοργάνωση τῆς κοινῆς τῶν χριστιανῶν εἰκοσι τέσσερα χρόνια μετὰ τὴν Ἄλωση.

π. 71

1477, Αὐγούστος

«**Διόρθωσις**» τοῦ Καταστίχου τῆς Μ. Ἐκκλησίας.

Ἡ «μεγίστη» σύνοδος ἀποφασίζει νὰ ἀναδιαρθρώσει τὸ Κατάστιχο μετὰ βία καὶ ἀναγκαστικῶς τὸν ἀρχιερεῖς συμμετέχουν ἀναλογικὰ στὸ ἐτήσιο δόσιμο τοῦ πατριάρχου πρὸς τὴν Πύλη.

Μνεΐα. «Ἐπει συνήλθον πάντες οἱ τὴν σύνοδον ἀναπληροῦντες ἀρχιερεῖς ἐνταῦθα εἰς ἀποκατάστασιν τῆς καθολικῆς ἐκκλησίας, ἔδοξεν αὐτοῖς καλὸν ἵνα διορθώσωσιν καὶ τὸ κατὰστιχον τὸ περὶ τῆς ἐκάστου τῶν ἀρχιερέων κατ' ἔτος διὰ τὸ ἐπιχειμενον βάρος τῇ ἐκκλησίᾳ δόσιμον»: Συμεὼν Α', Πιττάκιο, 1483/1484, ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΣ-ΚΕΡΑΜΕΥΣ, *Συμεών*, σ. 485· *Ἐπίσημα*, σ. 192 στ. 28-32.

Χρονολόγηση. Στὸ κείμενο γίνεται ἀναφορὰ σὲ μιὰ σύνοδο ἡ ὁποία συνήλθε «εἰς ἀποκατάστασιν τῆς καθολικῆς ἐκκλησίας», στοιχεῖο ποῦ ἐπιτρέπει νὰ συσχετίσουμε τὴν ἀπόφαση εἴτε μὲ τὴ «μεγίστη» σύνοδο ποῦ συνήλθε τὸν Αὐγούστο τοῦ 1477 ἐπὶ Μαξίμου Γ' (**π. 70**) εἴτε μὲ τὴν Πανορθόδοξη ποῦ συνήλθε ἐπὶ Συμεὼν τοῦ 1483/1484 (**π. 78**). Στὴν πρώτη δὲν ἔλαβε μέρος ὁ Συμεὼν, ἐνὸς τῆς δευτέρας ἦταν ὁ πρωταγωνιστὴς. Δεδομένου ὅτι στὸ κείμενο παρουσιάζονται τὰ γεγονότα ποῦ συνέβησαν στὴ σύνοδο ἐκείνη σὲ τρίτο πρόσωπο («Ἐπει συνήλθον... ἵνα διορθώσωσιν»), εἶναι πολὺ πιθανὸ ὁ Συμεὼν νὰ ἀναφέρεται στὴ σύνοδο στὴν ὁποία δὲν συμμετεῖχε, δηλαδὴ ἐκείνη τοῦ 1477. Κατὰ συνέπεια συσχετίζουμε τὴν ἀπόφαση γὰρ τὴν ἀναδιάρθρωση τοῦ Καταστίχου μὲ τὴ σύνοδο τοῦ 1477.

Βιβλιογραφία. ΠΑΪΖΗ, ΑΠΟΣΤΟΛΟΠΟΥΛΟΣ, *Κατάκτηση*, σ. 45-49.

Σχολιασμός. Τὸ ζήτημα τῆς συγκρότησης ἐνὸς Καταστίχου ποῦ θὰ προσδιόριζε τὴ συμμετοχὴ κάθε ἐπαρχίας στὸ ἐτήσιο δόσιμο τὸ ὁποῖο ἐπιβλήθηκε ἀπὸ τὴν Πύλη ἀνέκυψε τὸν Ὀκτώβριο τοῦ 1474 (**π. 52**). Τὴν πρώτη μνεΐα γὰρ ἀναθεώρηση τοῦ Καταστίχου τὴν γνωρίζουμε ἀπὸ τὴν περίπτωση τοῦ μητροπολίτη Λακεδαιμονίας στὸν ὁποῖο ἡ μεγίστη σύνοδος ἐκχώρησε, στὸ πλαίσιο τῆς ἀναθεώρησης τοῦ Καταστίχου, τὸν Μέγα Ζυγὸ καὶ τὴ Μεγάλῃ Μαΐνῃ προκειμένου νὰ μπορεῖ νὰ ἀνταποκριθεῖ καλύτερα στὶς οἰκονομικὰς του ὑποχρεώσεις (**π. 80**). Προφανῶς ἡ ἀναθεώρηση τοῦ Καταστίχου δὲν ἐξαντλήθηκε στὴν περίπτωση τοῦ μητροπολίτη Λακεδαιμονίας, δὲν εἶναι ὁμως γνωστὲς ἄλλες περιπτώσεις. Δὲν ὑπάρχουν ἐνδείξεις γὰρ τὸ ἂν ἡ ἀναδιάρθρωση τοῦ Καταστίχου ἀποτελέσει ἰδιαίτερη πράξη ἢ ἀπλῶς ἐντάχθηκε στὸ πρακτικὸ τῶν ἐργασιῶν τῆς συνόδου. Θεωροῦμε τὴν πρώτη ὑπόθεση πιὸ πιθανή.

π. 72

1477. Αὐγούστος

Ἐγκύκλιος πρὸς τοὺς ὀρθόδοξους χριστιανούς μὲ τὴν ὁποία ὁ πατριάρχης νοθετεῖ καὶ γνωστοποιεῖ ληφθεῖσες ἀποφάσεις.

Ὁ πατριάρχης τονίζει ὅτι ὑπάρχει κηδεμονία καὶ πρόνοια τοῦ Θεοῦ γὰρ τὸ ἀνθρώπινο γένος καὶ πὼς αἴτιοι γὰρ ὅσα κακὰ συμβαίνουν εἶναι οἱ ἄνθρωποι.

“Όσα «ἀνέλπιστα» κακὰ συνέβησαν εἶχαν ὡς ἀποτέλεσμα νὰ γίνουν οἱ χριστιανοὶ «δνειδος τοῖς γείτοσιν, μυκτιρισμὸς καὶ χλευασμὸς τοῖς κύκλῳ [αὐτῶν] καὶ ὀλίγοιτοι παρὰ πάντας» καὶ νὰ στερηθοῦν ἀκόμα καὶ τὴν ἐλευθερίαν τῆς Ἐκκλησίας. Ὁ Θεὸς ὁμως, ποῦ δὲν θὰ κατέστρεφε ποτὲ τὴν Ἐκκλησίαν του, τὴν ἀπάλλαξε ἀπὸ τὸν τύραννο καὶ διώκτη τῆς [τὸν Ραφαὴλ Α'] καὶ τὴν παρέδωσε «εὐνομοῦσαν» στὸν νέο πατριάρχη. “Όλοι τὴν ὄρεον νὰ μετανοήσουν καὶ νὰ μείνουν μακριὰ ἀπὸ ἔργα κακὰ. Νὰ τηροῦν, πρῶτα, «ἀκραφνῆ καὶ ἀσάλυτον» τὴν ὀρθόδοξη πίστη. Νὰ λατρεύουν τὸν Θεὸ ὄχι μόνον μὲ προσευχὴ ἀλλὰ καὶ μὲ ἔργα. Νὰ μένουν μακριὰ ἀπὸ τὰ πάθη. Νὰ μὴ βλασφημοῦν. Νὰ μὴ εἶναι πλεονέκτες καὶ ἄδικοι. Νὰ μὴ φθοιοῦν. Νὰ μισοῦν τὴ μέθη. Νὰ ἐξομολογοῦνται. Κοντὰ ὁμως σὲ αὐτὰ τὰ παραγγέλματα ὑπάρχουν καὶ ὁσα «συνοδικὴ καὶ κανονικὴ διακρίσει» ἀποφασίστηκαν: (α) Ἄπαγορεύεται αὐστηρὰ ἡ σιμωνία. Σὲ περίπτωσι ὡςτόσο ἀνέχειας ὁ χειροτονήσας μπορεῖ νὰ λάβει ἀπὸ τὸ εἰσόδημα τῆς Ἐκκλησίας τοῦ χειροτονηθέντος, τὸν πρῶτο καὶ μόνον χρόνο, ἕνα μέρος «ὅσον δίκαιον φανῆ καὶ εὐλογον». (β) Διαζύγιό δίνεται μόνον γιὰ τὶς νόμιμες αἰτίες: τὸ μίσος, ἡ συναίνεσι τῶν συζύγων ἢ ὁποιαδήποτε ἄλλη προβαλλόμενη αἰτία δὲν ἀποτελοῦν λόγο διαζυγίου. (γ) Μὲ καθάρσι ἀπειλεῖται ὁ ἱερωμένος ἐκεῖνος ποῦ θὰ βρεθῆ νὰ ἔχει «συνείσασκτον» καὶ ἀκόμα (δ) ἐκεῖνος ποῦ ἀποδέχεται νὰ βαπτίσει παιδί Τούρκου. (ε) Οἱ γάμοι διὰ κερπνίου ἀπαγορεύονται, ἐπειδὴ οἱ συμβαλλόμενοι ἀρνοῦνται τὴν χριστιανικὴν πίστη: οἱ παραβάτες δὲν θὰ ἀξιοθοῦν ταφῆς, ἂν δὲν μετανοήσουν. (ς) Οἱ ἀδελφοποιεῖς εἶναι παράνομες. (ζ) Ὁ δανεισμὸς ἀπὸ ἱερωμένο μὲ τόκο τιμωρεῖται μὲ καθάρσι. (η) Μὲ ἀργία ἀπειλεῖται ὁποιος δὲν τελεῖ τὰ ἱερατικὰ του καθήκοντα ἢ δὲν διδάσκει τοὺς χριστιανούς τῆς ἐνορίας του. (θ) Ὅσοι ὕστερα ἀπὸ ἕνα χρόνο βρεθοῦν νὰ μὴν ἔχουν πνευματικὸ καὶ νὰ μὴν ἐξομολογοῦνται, ἂν εἶναι ἱερεῖς θὰ ἐκπέσουν τῆς ἱερωσύνης, ἂν εἶναι λαῖκοι θὰ ἀφορισθοῦν: ὅσοι ἐπιμένουν, θὰ μείνουν ἄταφοι ὅταν πεθάνουν. (ι) Ὅσοι ἱερωμένοι μεθοῦν, θὰ παύονται. (ια) Οἱ παράνομοι τῶν γάμων καὶ οἱ ἀνάδοχοι τῶν βαπτίσεων ἀπαγορεύεται νὰ μὴν εἶναι χριστιανοί. (ιβ) Θὰ ἀφορίζεται ὁποιος δὲν τηρεῖ τὶς ἀργίες καὶ ὁποιος δὲν ἐκκλησιάζεται τουλάχιστον τὶς Κυριακὰς καὶ τὶς ἑορτάσιμες ἡμέρες. (ιγ) Ἄπειλοῦνται μὲ ποινὴ καθαρῆσεως καὶ ἀφορισμοῦ ἀντίστοιχα ἐκεῖνοι ποῦ κάνουν ἢ εὐλογοῦν παράνομο γάμο. (ιδ) Θὰ ἀφορίζονται ὅσοι καταδίδουν, ὅσοι κάνουν «φαρμακεῖες» καὶ «γοητεῖες» καὶ ὅσοι ψευδομαρτυροῦν. Τέλος, (ιε) ὅσοι δὲν λύουν τὸ γάμο τους μὲσω τῆς Ἐκκλησίας ἀλλὰ προσφεύγουν στὸν ὀθωμανὸ δικαστὴ γιὰ νὰ διαζευχθοῦν, θὰ ἀφορίζονται: ἴδια ποινὴ θὰ ἐπιβάλλεται καὶ σὲ ὅσους δὲν ρυθμίζονται μὲσω τῆς Ἐκκλησίας τὰ ζητήματα τῆς προίκας.

Π α ρ ὶ ὁ σ η. Τὸ κείμενο τῆς ἐγκυκλίου παραδίδεται ἀντιγραμμένο σὲ ἕνα μόνον χειρόγραφο, τὸ φλωρεντινὸ Laurent. gr. Pl. LIX. 13, φ. 308^r-314^r καὶ 315^v, τοῦ 16ου αἰῶνα.

Ἐπιγραφή. † Μάξιμος ἔλέφ Θεοῦ πατριάρχης τῶν ἀπανταχοῦ ὀρθοδόξων
 χριστιανῶν, τοῖς ὑφ' ἡμᾶς ἅπασιν εὐσεβέσι χριστιανοῖς.

Προσφώνηση. Οἱ ἐν παντί τόπῳ τῆς δεσποτείας Κυρίου ἐνδοξόμονοι χρι-
 στιανοὶ καὶ μέχρι Ῥώμης αὐτῆς πανιερώτατοι ἀρχιερεῖς, πανσιώτατοι ἐπίσκο-
 ποι, ἐλαβέστατοι ἱερεῖς, ἐγγενέστατοι ἄρχοντες καὶ ἅπας ὁ λοιπὸς τοῦ Κυρίου
 χριστῶνμος λαός, χαίρουτε ἐν Κυρίῳ τῇ πίστει καὶ ἀγάπῃ αὐξανόμενοι καὶ
 πλουτιζόμενοι ἐν παντί ἔργῳ ἀγαθῷ καὶ εὐαρέστῳ τῷ Κυρίῳ.

Incipit. Εἰ ὁ λαός μου, φησὶν

Μηνολόγιον. Μηνὶ Αὐγούστῳ, ἰνδικτιῶνος ιϛ': †

Ἐκδοσι. ΠΑΙΖΗ, ΑΠΟΣΤΟΛΟΠΟΥΛΟΣ, *Κατάκτηση*, σ. 55-66 καὶ Ἐπίσημα, ἀρ.
 24, σ. 166-172.

Βιβλιογραφία. ΠΑΙΖΗ, ΑΠΟΣΤΟΛΟΠΟΥΛΟΣ, *Κατάκτηση*, passim.

Σχολιασμός. Ὁ νέος πατριάρχης καθοδηγεῖ τοὺς χριστιανούς ὑπὸ τὴν
 αὐτοκρατορία καὶ τοὺς γνωστοποιεῖ ἀποφάσεις ποὺ ἔλαβε ἡ «μεγίστη»
 σύνοδος ποὺ συγκλήθηκε πρὶν ἀπὸ λίγο (π. 70), ὥστε νὰ περιχαρακωθεῖ ἡ αὐτο-
 νομία τῆς Ἐκκλησίας καὶ νὰ εἶναι ὁμαλὴ ἡ διαβίωσή τους μέσα στὸ νέο κοσμικὸ
 πλαίσιο. Ἡ τακτικὴ τὴν ὁποία ἀκολούθησε ὁ Μάξιμος ἐξασφάλισε, σύμφωνα μὲ
 τὴν Ἐκθεσὶν Χρονικὴν, μιὰ ἐξαετῆ περίοδο εἰρηνικῆς διαβίωσης: «πατριαρχεύ-
 οντος... τοῦ κυροῦ Μαξίμου τοῦ λογιου, τὰ τῆς ἐκκλησίας ἅπαντα εἰρηνικῶς διέ-
 κειντο, παυσαμένων πάντων τῶν σκανδάλων» (σ. 35 στ. 16-18).

π. 73

1480, Ἰανουάριος

Πιτάζιο πρὸς τὸν δόγη τῆς Βενετίας σχετικὰ μὲ τὰ δικαιώματα τῆς Ἀνατολικῆς
 Ἐκκλησίας στὶς βενετοκρατούμενες περιοχές.

Ὁ πατριάρχης διεκτραγωδεῖ στὸν ἡγέτη τῆς Γαλινοτάτης τὰ δεινὰ τῶν Ὀρθο-
 δόξων ποὺ ζοῦν ὑπὸ τὸ καθεστῶς τῶν ἀλλοθρήσκων Ὀθωμανῶν καὶ τοῦ ζητᾶ
 νὰ ἐπιδείξει πνεῦμα ἀλληλεγγύης καὶ νὰ ἐπιτρέψει στοὺς λειτουργοὺς τῆς Ἀνα-
 τολικῆς Ἐκκλησίας νὰ εἰσπράττουν τὰ νενομισμένα δικαιώματα ἀπὸ τοὺς Ὀρ-
 θοδόξους ποὺ κατοικοῦν στὰ βενετοκρατούμενα ἐδάφη. Τονίζει ὅτι ἡ ἀλλαγὴ
 τῶν συνθηκῶν ἐπιβάλλει στὴν Ἐκκλησίαν νὰ διαθέτει χρήματα εἴτε γιὰ τὴν ἐξα-
 γορὰ αἰχμαλώτων εἴτε γιὰ τὴν προστασία τῶν πτωχῶν, εἴτε τέλος γιὰ νὰ ἐξα-
 σφαλίσει ἀπὸ τοὺς κατακτητὲς τὴν ἄσκησι τῆς χριστιανικῆς πίστεως. Στὸ πνεῦμα
 αὐτὸ ζητᾶ τὴν ἀδεια νὰ παραμένει ὀρθόδοξος ἀρχιερεὺς στὶς βενετοκρατούμε-

νες περιοχές «τὴν Μεθώνην τε καὶ Κορώνην καὶ τὰς ἄλλας τὰς ἐν τῇ Ἡπειρῷ ὑμῶν πόλεις».

Π α ρ ἄ δ ο σ η. Τὸ πρωτότυπο τοῦ γράμματος σώζεται στὸ Κρατικὸ Ἄρχειο τῆς Βενετίας.

Π ρ ο σ φ ῶ ν η σ η. † *Μεγαλοπρεπέστατε, ἐπιφανέστατε, ἐκλαμπρότατε δυνὲ Βενετίας, ἐπίτροπε τῶν πενήτων, χάριν, εἰρήνην, ὑγίαν ψυχῆς, ὄψιν σώματος, νίκας κατ' ἐχθρῶν καὶ πᾶν ἀγαθὸν εὐχεται ἡ μετρούτης ἡμῶν τῇ ἐκλαμπροτάτῃ σου αὐθεντία.*

Ι n c i p i t. Ὁ Κύριος ἡμῶν καὶ Θε(ε)ς

Χ ρ ο ν ο λ ο γ ί α. *Μηνὶ Ἰανουαρίῳ ἰν(δικτιῶν)ος ιγ'.*

Ἑ π ο γ ρ α φ ῆ. † *Μάξιμος ἐλέψ Θε(ε)ῦ ἀρχιεπίσκοπος Κωνσταντινουπόλεως, Νέας Ῥώμης καὶ οἰκουμενικὸς π(ατ)ριάρχης † :-*

Χ ρ ο ν ο λ ό γ η σ η. Στὸ διάστημα τῆς ἐξάχρονης πατριαρχίας τοῦ Μαξίμου Γ' ἡ ἀναγραφόμενη 13ῃ ἰνδικτιῶνα σὲ συνδυασμὸ μὲ τὸν σημειούμενο μῆνα Ἰανουάριο προσδιορίζουν τὴ χρονολογία τοῦ ἐγγράφου στὸν Ἰανουάριο τοῦ 1480.

Ἔ κ δ ο σ η. THOMAS, *Originalurkunde*, σ. 173-188 [= *Πανδώρα* 5 (1854), 224-226· ΧΙΩΤΗΣ, *Ἀπομνημονεύματα*, σ. 508-514· MM, *Acta* 5, σ. 281-285]· Ἐπίσημα, ἀρ. 25, σ. 174-179.

Β ι β λ ι ο γ ρ α φ ί α. ΑΝΔΡΟΝΙΚΟΣ, *Ἐπανορθώσεις*, σ. 13-14· ΓΕΛΕΩΝ, *Σημείωσις*, σ. 167-169· ΓΕΛΕΩΝ, *Μάξιμος*, σ. 10-12· ΤΣΙΡΠΑΝΗΣ, *Κληροδότημα*, σ. 122-123· ΑΠΟΣΤΟΛΟΠΟΥΛΟΣ, *Μέγα Νόμιμον*, σ. 115-117· ΑΠΟΣΤΟΛΟΠΟΥΛΟΣ, *Μεθώνη*, σ. 154-157.

Σ χ ο λ ι α σ μ ό ς. Τὸ ἐγγραφο ἀποστέλλεται στὸν Ἰωάννη Μοσενίγο μετὰ τὸ τέλος τοῦ πρώτου βενετοτουρκικοῦ πολέμου καὶ καταγράφει τὰ αἰτήματα τῆς Ὀρθόδοξης Ἐκκλησίας ποὺ ἀφοροῦσαν τοὺς ὀρθόδοξους πληθυσμούς οἱ ὁποῖοι κατοικοῦσαν στὶς βενετοκρατούμενες περιοχές. Δὲν εἶναι γνωστὸ ἀν ὑπῆρξε ἐγγραφὴ ἀπάντηση ἀπὸ τὴν πλευρὰ τῆς Βενετίας στὰ ζητήματα ποὺ ἔθεσε ὁ πατριάρχης. Ὡς πρὸς «τὰς ἐν Ἡπειρῷ ὑμῶν κτήσεις», ἀναφέρεται προφανῶς στὴν Πάργα καὶ τὸ Βουθρωτὸ ποὺ βρισκόνταν ἀκόμα ὑπὸ βενετικὴ κυριαρχία.

Ἡ ὑπογραφή τοῦ Μαξίμου Γ' στὴν π. 73

Ἡ ὑπογραφή τοῦ Μαξίμου Γ' στὴν π. 73

π. 74

1481, 14 Ιουνίου

Γράμμα σχετικό με τη σταυροπηγιακή άξια της Λαύρας του Κιέβου.

‘Ο πατριάρχης Μάξιμος σε γράμμα του αναφέρεται στη σταυροπηγιακή άξια της μονής Λαύρας του Κιέβου.

Μνεία. «Slavianskij perevod gramati vselensogo Patriarcha Maksima II ot 14 Ijynja 6989 g. indicta 14 o stavropigii Kievo–Petcerskogo monastirja»: Μάξιμος Γ', Γράμμα σιγγιλιώδες (μετάφραση σε παλαιορωσικά), 14 Ιουνίου 1481, ΡΕΤΡΟΝ, *Opisanie*, σ. 195.

Χρονολόγηση. ‘Ο Petron στην περιγραφή του σημειώνει ότι η χρονολογία του γράμματος του Μάξιμου Γ' είναι 14 Ιουνίου του 6989, 14η Ινδικτιώνα, στοιχεῖα που οδηγούν στη χρονολόγηση του έγγραφου στις 14 Ιουνίου 1481.

Σχολιασμός. Τò ἑλληνικό κείμενο του γράμματος δὲν ἔχει ἔντοπιστεῖ τὸ κείμενο πὸν παραδίδεται στὸ χειρόγραφο τοῦ Κιέβου ἀποτελεῖ μὴν ἀπόδοσή του στὰ παλαιορωσικά. Μιὰ σημείωση τοῦ Σταυράκη Ἀριστάρχη στὸ φ. 78^v τοῦ χφ Vat. gr. 247 ἐπιβεβαιώνει καὶ ἀπὸ μιὰν ἄλλη πηγὴ τὴν πληροφορία τοῦ Petron. ‘Ο Ἀριστάρχης σημειώνει πὼς τὴν 5η Μαρτίου 1884 ἔλαβε ἐπιστολὴ ἀπὸ τὸ Κίεβο πὸν τὸν πληροφοροῦσε πὼς σώζεται ἐκεῖ «γράμμα Ἱερεμίου [ἄγνωστον τίνος] πατριάρχου Κωνσταντινουπόλεως... καὶ γράμμα Μαξίμου πατριάρχου Κωνσταντινουπόλεως περὶ τῆς Κιεβίου Λαύρας· χρονολ. 1481». Τὸ ὅτι ὁ Μάξιμος εἶναι πιθανὸν νὰ ἐξέδωσε γράμμα σχετικὸ μὲ τὴ σταυροπηγιακὴ ἄξια τῆς μονῆς Λαύρας τοῦ Κιέβου μπορεῖ νὰ ὑποκρύπτεται καὶ σὲ ἓνα ἀπόσπασμα γράμματος τοῦ Ἱερεμίου Β' γιὰ τὸ ἴδιο ζήτημα, κείμενο πὸν παραδίδεται στὸ χφ ΕΒΕ 1474, φ. 1^v: «Διὰ τοῦτο καὶ ἡμεῖς [γράφει ὁ πατριάρχης] ἐπροστάξαμεν [τὸν μέγα λογοθέτη Ἱέρακα] νὰ ἐρευνήσῃ μετὰ πάσης ἐπιμελείας τὰ ἡμέτερα πατριαρχικά βιβλία πάντα, νὰ εὔρη τὰ ἴσα τῶν πάλαι πατριαρχικῶν προνομίων».

ΠΡΑΞΕΙΣ

πὺ λανθασμένα ἔχουν ἀποδοθεῖ στὸν Μάξιμο Γ΄

Responsum de antimensiis. Ὁ FABRICIUS, *Bibliotheca*, σ. 616 ἀναφέρει: «Emanuelis, patriarchae Cpol. (circa a. 1480) responsum de antimensiis...». Τὴν πληροφορία ἀντλεῖ ἀπὸ τὸ ἔργο LATINUS, *Epistolae*, σ. 370, στὸ ὁποῖο ὁμως σημειώνεται μόνο τὸ ὄνομα τοῦ πατριάρχη Κωνσταντινουπόλεως Μανουήλ, χωρὶς χρονολογικὸ προσδιορισμὸ. Ἀπὸ τὸν Fabricius ἀντλώντας ὁ ΖΑΒΙΡΑΣ, *Νέα Ἑλλάς*, σ. 92 καὶ 290, καὶ συσχετίζοντας τὴ χρονολογία 1480 πὺ δίνει ὁ Fabricius μὲ τὸ ὄνομα Μανουήλ τὸ ὁποῖο εἶχε ὁ Μάξιμος Γ΄ ὡς μέγας ἐκκλησιαρχῆς, ἀπέδωσε σὲ αὐτὸν τὴν ἀπόκριση «περὶ τῶν ἀντιμηνοίων». Ἡ ἄποψη αὐτὴ ἔκτοτε καθιερώθηκε (βλ. ΓΕΔΕΩΝ, *Πίνακες*, σ. 486 [β΄ ἔκδ. σ. 366]). Ὅμως ἡ ἀπόκριση ἀνάγεται στὸν 13ο αἰῶνα: ὁ πατριάρχης Μανουήλ Β΄ (1243-1254) εἶναι αὐτὸς πὺ, ἀποκρινόμενος σὲ ἐρωτήματα τὰ ὁποῖα ἔθεσε ἐνώπιον τῆς συνόδου ὁ μητροπολίτης Δυρραχίου Ρωμανός, μεταξὺ τῶν ὁποίων καὶ «περὶ ἀντιμηνοίων», διατύπωσε ὅσα ὁ Latinus Latinii δημοσίευσε στὰ λατινικὰ στὸ πῶ πάνω ἔργο του. Τὸ ἐλληνικὸ κείμενο τοῦ πατριάρχη Μανουήλ Β΄ δημοσίευσε πρῶτος ὁ Leunclavius (βλ. «Ἐκδοση»).

In cipit. ... Τὰ ἀντιμῖνσια οὐκ εἰς πάσας

Ἔκδοση. LEUNCLAVIUS, *JGR*, σ. 239-240 [= *PG*, τ. 119 στλ. 812]· ΡΑΛΛΗΣ-ΠΟΤΑΗΣ, *Σύνταγμα*, σ. 116 [= ΓΕΔΕΩΝ, *Κανονικαὶ διατάξεις*, τ. 2, σ. 38].

Βιβλιογραφία. LAURENT, *Regestes* IV, N. 1315, σ. 121-123.

Admonitione ad iudices. — **Synodico ut nuptiae iudicentur ab episcopo.** Ὁ FABRICIUS, *Bibliotheca*, σ. 616-617 ἀποδίδει στὸν «Emanuelem philosophum, patriarcham Cpol.» τὶς πῶ πάνω πράξεις ἀντλώντας τὶς σχετικὲς ἀναγραφὲς ἀπὸ τὸ ἔργο τοῦ «Nic. Comnenus» [=ΡΑΔΟΠΟΛΟ COMNENO, *Praenotiones*], σ. 285, 287, 340. Ὁ ΖΑΒΙΡΑΣ, *Νέα Ἑλλάς*, σ. 92 καὶ 290, ἀντλώντας τὴν πληροφορία ἀπὸ τὸν Fabricius ἀποδίδει στὰ ἐλληνικὰ τὶς δύο πράξεις ὡς «Παραίνεις πρὸς τοὺς Κριτὰς» καὶ «Συνοδικόν, ἵνα οἱ γάμοι κρίνονται παρὰ τῶν ἐπισκόπων» καὶ τὶς προσγράφει στὸν Μάξιμο Γ΄, «ἄνδρα σοφώτατον». Ὅμως πρόκειται γὰ ἔργα πὺ ἀποδίδονται καὶ ἀπὸ τὸν ἴδιο τὸν Παπαδόπουλο Κομνηνὸ στὸν βυζαντινὸ πατριάρχη τοῦ 13ου αἰῶνα Μανουήλ Β΄.

Βιβλιογραφία. ΡΑΔΟΠΟΛΟ COMNENO, *Praenotiones*, σ. 285, 287, 340· ΜΠΟΜΠΟΥ-ΣΤΑΜΑΤΗ, *Ἐπιστολμαῖες Πραγματεῖες*, passim (γενικὰ γιὰ τὸν Παπαδόπουλο Κομνηνὸ).

ΣΥΜΕΩΝ Α΄

Ἀπρίλιος 1482 – φθινόπωρο 1486

(τρίτη πατριαρχία)

1482, Ἀπρίλιος

Ἐπάνοδος τοῦ Συμεὼν στὸν πατριαρχικὸ θρόνο.

Μετὰ τὸ θάνατο τοῦ Μαξίμου Γ' καλεῖται ὁ πρῶν πατριάρχης Συμεὼν νὰ ἀναλάβει καὶ πάλι τὸ Πατριαρχεῖο.

Μ ν ε ί α . «Ἀπέθανε... ὁ κῆρι Μάξιμος, καὶ ἔφερον πάλιν τὸν κῆρι Συμεὼν ἐν πατριαρχείᾳ», *Ἐκθεσις Χρονική*, σ. 45 στ. 9-10.

Χ ρ ο ν ο λ ό γ η σ η . Δεδομένου ὅτι γνωρίζουμε τὴν ἡμερομηνία θανάτου τοῦ Μαξίμου (3 Ἀπριλίου 1482), μποροῦμε νὰ δεχτοῦμε πὼς ἡ ἐπάνοδος τοῦ Συμεὼν ἔγινε μετὰ τὴν ἡμερομηνία αὐτὴ καὶ πιθανότατα τὸν ἴδιο μῆνα. Ἐς σημειοθεῖ ὡστόσο ὅτι τὸ κεκυρωμένο ἀντίγραφο τοῦ διοριστηρίου μπερατίου τοῦ Συμεὼν ποὺ σώζεται στὸ Ἄρχεῖο τῆς μονῆς Βατοπεδίου φέρει χρονολογία 9-18 Ἀπριλίου 1483.

Β ι β λ ι ο γ ρ α φ ί α . ΛΑΜΠΡΟΣ, *Ἐνθυμήσεις*, σ. 154 ἀρ. 104 καὶ SCHREINER, *Kleinechroniken*, 1, Chronik 101. 8, σ. 654 (γὰ τὸ χρόνο θανάτου τοῦ Μαξίμου Γ')· ΖΑΧΑΡΙΑΔΟΥ, *Δέκα τουρκικά*, σ. 157 (γὰ τὸ μπεράτι ποὺ ἐξέδωσε ὁ Βαγιαζήτ Β').

Σ χ ο λ ι α σ μ ό ς . Στὴν *Ἱστορίαν Πολιτικὴν Κωνσταντινουπόλεως*, μολοντί τὸ κείμενο παρακολουθεῖ κατὰ γράμμα τὴν *Ἐκθεσιν Χρονικήν*, παραλείπεται τὸ σημεῖο ὅπου γίνεται ἀναφορὰ στὸ θάνατο τοῦ Μαξίμου καὶ στὴν ἐπάνοδο τοῦ Συμεὼν στὸν πατριαρχικὸ θρόνο· εἶναι φανερὸ πὼς πρόκειται γὰρ τυχαία παράλειψη, δεδομένου ὅτι στὴ συνέχεια ἀναφέρεται στὸ θάνατο τοῦ Συμεὼν καὶ τὴ διαδοχὴ του ἀπὸ τὸν Νήφωνα. Ἡ ἴδια παράλειψη ἐπαναλαμβάνεται καὶ στὴν *Πατριαρχικὴν Κωνσταντινουπόλεως Ἱστορίαν*. Πρόκειται γὰρ τὴν τρίτη ἀνοδο τοῦ Συμεὼν στὸν πατριαρχικὸ θρόνο.

π. 76

1482, post Ἀπρίλιος

Ἐπιβεβαίωση συνοδικοῦ ψηφίσματος κατὰ τῆς συμφωνίας.

“Ὅταν ἐπανῆλθε ὁ Συμεὼν στὸ Πατριαρχεῖο, ἀπασχόλησε τὴν σύνοδο καὶ πάλι τὸ ζήτημα τῆς συμφωνίας. Μετὰ τὴν ἀνάγνωση τοῦ σχετικοῦ συνοδικοῦ ψηφίσματος ποὺ εἶχε ἐκδοθεῖ ἐπὶ Μαξίμου Γ' (π. 70), ἡ σύνοδος ἐπιβεβαίωσε τὸ περιεχόμενό του.

Μ ν ε ί α . «Ἐπαναχθέντος τοῦ παναγιωτάτου ἡμῶν δεσπότη καὶ οἰκουμενικοῦ π(ατ)ριάρχου κυρ Συμεὼν εἰς τὸν ἑαυτοῦ θρόνον, λόγου πάλιν κινήθentos περὶ τοῦ ζητήματος τούτου, ἀνεγνώσθη τὸ τότε γεγενημένον ψήφισμα ἐπὶ παρουσίᾳ τῶν καθυρεθέντων ἱερωτῶν ἀρχιερέων καὶ ὑπερτίμων καὶ ἐβεβαιώθη παρ' αὐτῶν»: Συμεὼν Α', Συνοδικὸ ψήφισμα, Μάιος 1484, ΣΤΑΜΑΤΙΑΔΗΣ, *Σύλλεκτα*, σ. 34· ΑΠΟΣΤΟΛΟΠΟΥΛΟΣ, *Ἱερὸς Κῶδιξ*, σ. 135 στ. 4-8· *Ἐπίσημα*, σ. 196 στ. 5-8.

Χ ρ ο ν ο λ ό γ η σ η . Δεδομένου ὅτι ἡ ἐπιβεβαίωση τοῦ συνοδικοῦ ψηφίσματος τοῦ Μαξίμου ἐγίνε ἀμέσως μετὰ τὴν ἐπάνοδο τοῦ Συμεὼν στὸ Πατριαρχεῖο, πρέπει νὰ χρονολογηθεῖ λίγο μετὰ τὸν Ἀπρίλιο τοῦ 1482.

Β ι β λ ι ο γ ρ α φ ί α . ΑΠΟΣΤΟΛΟΠΟΥΛΟΣ, *Ἱερὸς Κῶδιξ*, σ. 138-139.

Σ χ ο λ ι α σ μ ό ς . Ἡ «βεβαίωσις» τοῦ συνοδικοῦ ψηφίσματος κατὰ τῆς συμφωνίας εἶναι ἐνδεχόμενο νὰ ἐγίνε εἴτε μὲ τὴν καταγραφή τῆς βούλησης τῆς συνόδου στὸ σχετικὸ πρακτικὸ εἴτε μὲ τὴ σύνταξη ἰδιαίτερου ἐπιβεβαιωτήριου κειμένου. Καὶ στὶς δύο πάντως περιπτώσεις πρόκειται γιὰ ἐπίσημη πράξη.

π. 77

1482 – 1483

Καθάριση τῶν πατριαρχῶν Ἱεροσολύμων καὶ Ἀντιοχείας.

Ἡ σύνοδος τοῦ Πατριαρχείου Κωνσταντινουπόλεως καθαρεῖ τοὺς πατριάρχες Ἱεροσολύμων Ἰωακείμ καὶ Ἀντιοχείας [Μιχαὴλ Δ' Περχούση (:)] γιὰ «μύρια καὶ θανάσιμα ἐγκλήματα»· ἰδιαίτερα γιὰ τὸν Ἰωακείμ ἀναφέρεται ὅτι «ἔλαβεν ἑαυτῷ εἰς γυναῖκα» στὴ Φιλαδέλφεια. Τὰ δύο Πατριαρχεῖα τῆς Ἀνατολῆς ἀπαλλάσσονται ἔτσι ἀπὸ τοὺς «τυράννους» τους.

Μ ν ε ί α . «Περὶ δὲ τοῦ κατατυραννοῦντος τὸν θρόνον Ἱεροσολύμων ἐν σῆματι πατριάρχου Ἰωακείμ, ἀλλὰ δὴ καὶ Μιχαὴλ τοῦ Περχούση... ἐδήλωσεν τῇ μεγάλῃ σου ἀγιωσύνῃ [Ἀλεξάνδρειας Γρηγόριε] ὁ πρὸ ἡμῶν ἀγιώτατος πατριάρχ-

χης κύρ Συμεών, ὡς ἔχομεν αὐτοὺς ἀλλοτρίους τῆς καθολικῆς ταύτης ἐκκλησίας καὶ ἀκοινωνήτους διὰ τὰ μυσαρὰ τούτων ἔργα καὶ ἀλλότρια τοῦ χριστιανισμοῦ καὶ μάλιστα τὸν τὰ Ἱεροσόλυμα τυραννοῦντα Ἰωακείμ, οὐ μόνον διὰ τὸ τῆς χήρας γυναικός, ἥσπερ διαβεβαιοῦνται ὅτι ἔλαβεν ἑαυτῷ εἰς γυναικα ἐν τῇ Φιλαδελφείᾳ... Σπούδασον τοίνυν ἀδελφὲ καὶ συλλειτουργέ... τὰ δύο τῆς Ἀνατολῆς Πατριαρχεῖα τῶν τοιούτων τυράννων ἐλευθερώσαι: Νήφων Β', Εἰρηνικὴ ἐπιστολή, τέλη 1486 – ἀρχὲς 1487, *Ἐπίσημα*, σ. 217-218 στ. 67-88.

Χ ρ ο ν ο λ ό γ η σ η . Τὸ γεγονός ὅτι στὴν πράξει ποὺ παραδίδει τὴ μεία τῆς καθαρῆσεως ἐπισημαίνεται ὅτι ὁ «πρὸ ἡμῶν... Συμεών» γνωστοποίησε τὴν καθάραιση τῶν δύο πατριαρχῶν στὸν πατριάρχη Ἀλεξανδρείας, σὲ συνδυασμὸ μὲ τὸ ὅτι στὴν Πανορθόδοξη Σύνοδο τοῦ 1483/1484 δὲν μετέχουν οἱ πατριάρχες ἀλλὰ τοποτηρητὲς τῶν δύο Πατριαρχείων (βλ. καὶ ὅσα σημειώνονται στὸ «Σχολιασμὸ») μᾶς ἐπιτρέπουν νὰ πιθανολογήσουμε ὅτι τὴν καθάραισή τους ἐπέβαλε ὁ Συμεών στὸ διάστημα ἀπὸ τὴν ἀνοδοῦ του τὸ 1482 ὡς τὴ σύγκληση τῆς συνόδου.

Β ι β λ ι ο γ ρ α φ ί α . KARALEVSKIJ, *Antioche*, στλ. 634 καὶ 700· CRYSSOCHOÏDIS, *Alexandria*.

Σ χ ο λ ι α σ μ ό ς . Ὡς πρὸς τὸν καθαιρεθέντα πατριάρχη Ἱεροσολύμων, ὁ ΔΟΥΣΙΘΕΟΣ, *Ἱστορία*, σ. 217 καὶ ὁ ΧΡΥΣΟΣΤΟΜΟΣ, *Ἱστορία*, σ. 482 ἐπ., ἀναφέρουν ἕναν πατριάρχη Ἱεροσολύμων μὲ τὸ ὄνομα Ἰωακείμ, τοποθετοῦν ὁμως τὴν ἀρχὴ τῆς πατριαρχίας του ὁ μὲν Χρυσόστομος τὸ 1431 καὶ ὁ Δουσίθεος στὰ χρόνια τῆς Συνόδου τῆς Φλωρεντίας. Κατὰ συνέπεια, ἢ πρόκειται γιὰ τὸ ἴδιο πρόσωπο, ὑπέργηρο τὴν ἐποχὴ τῆς καθαρῆσεώς του, ἢ πρόκειται γιὰ ἄλλο πρόσωπο ποὺ δὲν ἔχει καταγραφεῖ στοὺς γνωστοὺς καταλόγους τοῦ Πατριαρχείου Ἱεροσολύμων. Ὁ Δουσίθεος θεωρεῖ διάδοχο τοῦ Ἰωακείμ τὸν Γρηγόριο καὶ ὁ Χρυσόστομος προσδιορίζει τὴν πατριαρχία του στὸ διάστημα ἀπὸ τὸ 1468 ὡς τὸ 1493, δηλαδὴ μέσα στὰ ὄρια ποὺ κατὰ τὴν εἰρηνικὴ ἐπιστολὴ τοῦ Νήφωνος (π. 87) πατριάρχης ἦταν ὁ Ἰωακείμ. Ὡς πρὸς τὸν καθαιρεθέντα πατριάρχη Ἀντιοχείας, ὁ ὁποῖος στὸ κείμενο ἀναφέρεται ὡς Μιχαὴλ Περχούσης, πρόκειται προφανῶς γιὰ τὸν Μιχαὴλ Δ', ὁ ὁποῖος πρὶν ἐκλεγεῖ πατριάρχης ἦταν ἐπίσκοπος τῆς Saïdnaya μὲ τὸ ὄνομα Μάρκος. Ὁ KARALEVSKIJ, *Antioche*, στλ. 700 καὶ ὁ ΧΡΥΣΟΣΤΟΜΟΣ, *Ἀντιόχεια*, σ. 980, τοποθετοῦν τὴν πατριαρχία του στὸ διάστημα ἀπὸ τὸ 1470/74 ὡς λίγο πρὶν ἀπὸ τὸ 1484· στὴν ἴδια περίοδο τὴν τοποθετεῖ καὶ ὁ LE QUIEN, II, στλ. 770-772 ἐνῶ ὁ NASRALLAH, *Chronologie*, σ. 20, καὶ ὁ FEDALTO, *Hierarchia II*, σ. 686, θεωροῦν ὅτι ὁ Μιχαὴλ πατριάρχευσε ἀπὸ τὸ 1451 ὡς τὸ 1497, ὁπότε καὶ πέθανε· καμία ἀναφορὰ ὁμως ἀπὸ κανέναν σὲ καθάραισή του. Ὅσον ἀφορᾷ τὸ παρωνύμιο Περχούσης, ἦταν προφανῶς τὸ κοσμικὸ του ὄνομα καὶ ἡ ἀναφορὰ του στὸ κείμενο γίνεται γιὰ νὰ τονίσει καὶ μὲ τὸν τρόπο αὐτὸ ὅτι βρισκεται πλέον ἐκτὸς τοῦ σώματος τῆς Ἐκκλησίας. Ἄς σημειωθεῖ ὅτι στὸ κείμενο τοῦ Νήφωνος δὲν ἀναφέρεται ρητὰ τὸ Πατριαρχεῖο Ἀντιοχείας· τὸ γεγονός ὁμως ὅτι ἀπευθύ-

νεται στὸν πατριάρχη Ἀλεξανδρείας ἀνακοινώνοντάς του τὴν καθαίρεση τοῦ Ἱεροσολύμων καὶ τοῦ Μιχαὴλ Πεγκούση καὶ τὴν ἀπαλλαγὴ τῶν «δύο τῆς Ἀνατολῆς Πατριαρχείων» δείχνει ὅτι ἀναφερόταν στὸ Πατριαρχεῖο Ἀντιοχείας. Τὸ γεγονός τῆς καθαίρεσης τῶν δύο αὐτῶν πατριαρχῶν διαφραίνεται ἀκόμα ἀπὸ τὸ ὅτι στὸν συνοδικὸ τόμο μὲ τὸν ὁποῖο λίγο ἀργότερα ἀνατρέπονται οἱ ἀποφάσεις τῆς Συνόδου τῆς Φλωρεντίας (βλ. ἐπόμενη πράξη), οἱ δύο θρόνοι φαίνεται πὼς εἶναι κενοί, διότι οἱ ἐκπρόσωποι τῶν δύο αὐτῶν Πατριαρχείων ὑπογράφουν ὡς «τοποτηρητῆς τοῦ ἀγνωτάτου θρόνου τῶν Ἱεροσολύμων» καὶ «τοποτηρητῆς τοῦ θρόνου τῆς Ἀντιοχείας», ἐνῶ γιὰ τὸν τοποτηρητὴ τοῦ πατριάρχη Ἀλεξανδρείας, ὅπου ὑπῆρχε πατριάρχης, ἡ ἀναφορὰ γίνεται συγκεκριμένη: «τοποτηρητῆς τοῦ... πατριάρχου Ἀλεξανδρείας κῆρ Γρηγορίου».

π. 78

1483/1484

«**Συνοδικὸς τόμος**» μὲ τὸν ὁποῖο ἀποφασίστηκε ἡ ἀνατροπὴ τῶν ἀποφάσεων τῆς Συνόδου τῆς Φλωρεντίας.

Ἡ σύνοδος ποὺ συγκλήθηκε μὲ θεία ἐπίνευση καὶ μὲ τὴν συνδρομὴ τοῦ προαποθανόντος πατριάρχη Μαξίμου Γ' καὶ τοῦ τώρα πατριαρχεύοντος Συμεὼν Α' συνήλθε στὸ ναὸ τῆς Παμμακαρίστου καὶ ὄρισε τὰ ἀκόλουθα. Τὰ μέλη τῆς συνόδου διαδηλώνουν ὅσα περιέχονται στὸ σύμβολο τῆς πίστεως καὶ διακηρύσσουν ὅτι γιὰ τὴν «ἐπίγνωσιν» καὶ «σύστασιν» τῆς εὐσέβειας δὲν χρειάζεται ἄλλο παρὰ ἡ ἀναλλοίωτη τήρηση ὅσων ὀρίζονται στὸ σύμβολο τῆς πίστεως. Ὡστόσο ὁ διάβολος, ποὺ μηχανεύεται μὲ κάθε τρόπο τὸ κακὸ, σκέφτηκε νὰ ἐμπνεύσει στὸ γένος τῶν Ἰταλῶν τὴν ὑστατὴ βλασφημία: νὰ ὑποστηρίξουν ὅτι τὸ Ἅγιο Πνεῦμα, τὸ ὁμοούσιο τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ, ἐκπορεύεται καὶ ἀπὸ τὸν Υἱό, προκαλώντας ἀλλοίωση, προσθήκη στὸ σύμβολο τῆς πίστεως καὶ διατύπωση πολλῶν ἄλλων βλάσφημων ἀπόψεων ποὺ ἀπορρέουν ἀπὸ τὴ θέση αὐτὴ καὶ σμικραίνουν τὴν ἀξία καὶ τὴν αὐθεντία τοῦ Ἁγίου Πνεύματος ὡς ἔχοντος δύο ἀρχές. Οἱ οἰκουμενικὲς σύνοδοι ὁμῶς εἶχαν ἀποφανθεῖ ὅτι ἐκπορεύεται ἐκ τοῦ Πατρὸς. Καὶ ἡ σύνοδος ποὺ συνήλθε ἐπὶ Φωτίου ἀποφάσισε νὰ ἀναθεματίσει ἐκεῖνους ποὺ ὑποστηρίζουν ὅτι τὸ Ἅγιο Πνεῦμα ἐκπορεύεται ἐκ τοῦ Υἱοῦ καὶ ἐκεῖνους ποὺ θὰ θελήσουν νὰ προσθέσουν κάτι στὸ σύμβολο τῆς πίστεως καὶ ἡ κατὰ τοῦ [Ἰωάννη] Βέκκου σύνοδος τὰ ἴδια ἀποφάσισε. Ἀλλὰ ὁ διάβολος δὲν ἤσυχασε, καὶ μία δῆθεν οἰκουμενικὴ σύνοδος ποὺ συνήλθε στὴ Φλωρεντία τῆς Ἰταλίας ἀνανέωσε τὴν αἴρεση αὐτὴ προκαλώντας ταραχές, καθὼς μάλιστα πολλοὶ ἀπὸ τοὺς δικούς μας «τροφίμους» τῆς Ἐκκλησίας τὴν ἀποδέχονται. Ἡ παρούσα λοι-

πὸν οἰκουμενικὴν σύνοδος τῶν ἀρχιερέων καὶ πατριαρχῶν μὲ τὸν ὄρο πὸν ἐκδί-
 δεῖ «καταστρέφει» καὶ παραπέμπει στὴν ἀράνεια ὅσα ἀποφασιστικὰ στὴ Σύ-
 νοδο τῆς Φλωρεντίας, ἐνώνει τὴν Ἐκκλησίαν τοῦ Χριστοῦ μὲ ὅσα εἶχαν ἀποφα-
 σίσει οἱ οἰκουμενικὲς σύνοδοι καὶ ὁμολογεῖ καὶ διακηρύσσει ὅτι τὸ παντοδύνα-
 μο καὶ Ἅγιο Πνεῦμα ἐκπορεύεται ἐκ τοῦ Πατρὸς, ἀντλεῖ μόνο ἀπὸ ἐκεῖνον τὴν
 ὑπόστασίν του καὶ διόλου δὲν συμβάλλει ὁ Υἱὸς στὴν ἐκπόρευση τοῦ Πνεύματος,
 ἐπειδὴ ἡ γένεση καὶ ἡ ἐκπόρευση εἶναι ἴδιον τῆς ὑποστάσεως καὶ ὄχι τῆς οὐσίας·
 ἔτσι δὲν ἔχει δύο γενεσιουργὲς αἰτίαι ἡ Ἁγία Τριάδα, ἀλλὰ μοναδικὴ πηγὴ καὶ
 αἰτία εἶναι ὁ Πατὴρ, σύμφωνα μὲ τὶς ἀπόψεις τῶν μεγάλων θεολόγων, ὅπως τοῦ
 Διονυσίου Ἀρεοπαγίτου, ὁ ὁποῖος ἔλεγε πὼς ἡ μόνη πηγὴ τῆς ὑπερουσίου θεό-
 τητος εἶναι ὁ Πατὴρ, καὶ τοῦ Γρηγορίου Ναζιανζηνοῦ καθὼς καὶ τοῦ Γρηγορίου
 Νύσσης, οἱ ὁποῖοι ὑποστήριζαν ὅτι ἀπὸ ἓνα πρόσωπο γεννᾶται καὶ ὁ Υἱὸς καὶ τὸ
 Ἅγιο Πνεῦμα, θέση πὸν πρέπει νὰ παραμείνει ἀπαρσάλευτη. Ἐκεῖνος λοιπὸν
 πὸν ὑποστηρίζουν ἄλλες ἀπόψεις γιὰ τὴν ἐκπόρευση τοῦ Ἁγίου Πνεύματος
 τοὺς θεωροῦμε αἵρετικοὺς καὶ τοὺς ὑποβάλλουμε σὲ ἀνάθεμα· μὲ τὸν τόμο αὐτὸ
 ἀνατρέπομε τὴ Σύνοδο τῆς Φλωρεντίας, καὶ ὅσα κεφάλαια περιέχει ὁ ὄρος πὸν
 ἐκδόθηκε τότε τὰ θεωροῦμε ἀνενέργητα καὶ τὴ σύνοδο ὡς μὴ γενομένη, ἐπειδὴ
 ἀποφάσισε πράγματα πὸν βρῖσκονται σὲ ἀντίθεση μὲ τὶς ὀκτὼ οἰκουμενικὲς
 συνόδους καὶ ὡς πρὸς τὸ θέμα τῆς ἐκπορεύσεως τοῦ Ἁγίου Πνεύματος καὶ ὡς
 πρὸς τὰ λοιπὰ. Ἀπορρίπτουμε ἀκόμα τὴν δι' ἁζύμων θυσία καὶ μένομε πιστοὶ
 σὲ ὅσα ἔχουν δογματίσει οἱ οἰκουμενικὲς σύνοδοι, τὰ ὁποῖα καὶ θὰ τηροῦμε ἀπα-
 ρσάλευτα καὶ ἀπαραιοίητα.

(ἴσως ὁ φελλὸς τῆς σφραγίδος)

Ἡμεῖς ἐξ ἐκείνων
 σκῆπ, κοινῶς τὴν δὲ πρῶτον
 Νερούμεν. καὶ τὸ κῆρυξ
 πᾶσι τοῖς

Ἡ ὑπογραφή τοῦ Συμεὸν Α' στὴν π. 78

Π α ρ ά δ ο σ η . Τὸ κείμενο τοῦ «συνοδικοῦ τόμου» παραδίδεται ἀπὸ τὴν καταχώρισή του στὸν ἱερό κώδικα τοῦ Πατριαρχείου. Τὰ σχετικὰ φύλλα τὸν 16ο αἰώνα ἐνσωματώθηκαν στὸ «Νόμιμον τῆς Μεγάλης Ἐκκλησίας» ὡς φ. ρλθ^τ-ρι^ν. Σήμερα εἶναι συσταχωμένα στὸ χειρόγραφο 12 τῆς μητροπόλεως Σάμου καὶ Ἰκαρίας ὡς φ. 194^τ-195^ν. Ἀντίγραφο τοῦ «συνοδικοῦ τόμου» σῴζεται καὶ σὲ δύο ἄλλα χειρόγραφα: στὸ Μόσχας 354 (Vlad. 242), φ. 81^ν-84^ν καὶ στὸ ἀθωνικὸ Ἰβήρων 678, φ. 389^ν-392^τ.

Incipit. Ἡ ἀγί[α] μεγ[άλη] καὶ οἰκουμενικὴ

Χρονολογία. ἐν ἔτει ,ς^ωλ^ωϛ^ωβ^ω, ἐν(δικτιῶν)ος βας

Ἐπογραφές. † Συμμεῶν ἐλέφ Θε(εο)ῦ ἀρχιεπίσκοπος Κωνσταντινουπόλεως, Νεῆς Ῥώμης καὶ οἰκουμενικ[ς] π(ατ)ριάρχης †

† Ὁ... Ἐφέσου... Δανὴλ καὶ καθολικὸς τοποτηρητῆς τοῦ... Ἀλεξανδρίας κηροῦ Γρηγορίου † Ὁ... Χαλκηδόνος Ἰωσήφ καὶ καθολικὸς τοποτηρητῆς τοῦ... θρόνου τῶν Ἱεροσολύμων, ἔχων καὶ τὴν γνώμην τοῦ Νικαίας, τοποτηρητοῦ... τοῦ θρόνου τῆς Ἀντιοχείας † Ὁ... Ἡρακλείας Κάλλιστος † Ὁ... Θεσσαλονίκης καὶ τὸν τόπον ἐπέχων τοῦ Ἀγκύρας † Ὁ... Ἀγγιάλιον Νεόφυτος † Ὁ... πρῶτην Σουγδαίας... Θεοφάνης † Ὁ... Πισσιδίας Μ(ητ)ροφάνης † Ὁ... Αἴνου Νήφων † Ὁ... Μιτηλήνης Μεθόδιος † Ὁ... Γοθίας Γρηγόριος † Ὁ... Λακεδαμονίας Γεράσιμος... καὶ τὸν τόπον ἐπέχων τοῦ Σίδης † Ὁ... Βάρνης Κάλλιστος † Ὁ... Μηδείας Νεόφυτος † Ὁ... Μιθύμνης Ματθαῖος † Ὁ... Συλβηρίας Ἰωσήφ † Ὁ... Περιθεωρίον Ματθαῖος † Ὁ... Πούρης Θεόδουλος.

Χ ρ ο λ ό γ η σ η . Τὸ σημειούμενο ἀπὸ κτίσεως κόσμου ἔτος σὲ συνδυασμὸ μὲ τὴν 2η ἰνδικτιῶνα ὀδηγεῖ στὸ διάστημα ἀπὸ τὴν 1η Σεπτεμβρίου 1483 ὡς τὴν 31η Αὐγούστου 1484.

Ἐ κ δ ο σ η . Τὸ κείμενο πρωτοδημοσιεύθηκε ἀπὸ τὸν ΑΝΔΡΟΝΙΚΟ, *Ἐγχειρίδιον*, σ. θ'-ιγ', ἀπὸ τὸ ἀντίγραφο τοῦ «τόμου» ποῦ παραδίδεται στὸ χειρόγραφο Μόσχας 354 (Vlad. 242) ΣΤΑΜΑΤΙΑΔΗΣ, *Σύλλεκτα*, σ. 26-29· ΑΠΟΣΤΟΛΟΠΟΥΛΟΣ, *Ἱερός Κῶδιξ*, σ. 124-129. Στὴν τελευταία ἐκδοση ἔχει προστεθεῖ καὶ τὸ τμήμα τοῦ κειμένου ποῦ ἔχει ἐκπέσει ἀπὸ τὰ σωζόμενα φύλλα τοῦ ἱεροῦ κώδικα, τμήμα τὸ ὁποῖο παραδίδει τὰ ὀνόματα ἑπτὰ ἀκόμη ἀρχιερέων καὶ τὸ ὁποῖο ἀντλείται ἀπὸ τὸ χειρόγραφο Μόσχας 354. Βλ. τώρα *Ἐπίσημα*, ἀρ. 26, σ. 184-190.

Σ χ ο λ ι α σ μ ό ς . Ἐνῶ στὸ κείμενο ποῦ ἔχει καταχωριστῆ ἰνδικτιῶνα δὲν ἀναφέρεται τὸ ὄνομα τοῦ μητροπολίτη Θεσσαλονίκης ποῦ ὑπέγραψε τὸν «τόμο», στὰ ἐπίσημα ἀντίγραφα, τὰ «ἴσα» ποῦ στάλθηκαν στὶς ὀρθόδοξες κοινότητες, τὸ ὄνομά του ἔχει συμπληρωθεῖ: «Νήφων». Πρόκειται γιὰ τὸν ἀρχιερεὰ ποῦ λίγα χρόνια ἀργότερα θὰ ἐκλεγεῖ πατριάρχης Κωνσταντινουπόλεως (π. 86).

1483/1484

Συνοδική απόφαση γιά τόν τρόπο μέ τόν όποίο ή Όρθόδοξη Έκκλησία πρέπει νά ύποδέχεται στους κόλπους της «τούς έκ τών Λατινικῶν δογματῶν έπιστρέφοντας».

Έπιτρέπεται νά γίνονται δεκτοί στους κόλπους τής Όρθόδοξης Έκκλησίας οί χριστιανοί εκείνοι πού είχαν ένστερνωσιτεί «τάς λατινικάς αίρέσεις» αλλά τώρα έπιθυμοῦν νά έπιστρέψουν. Γιά τήν ύποδοχή τους όμως πρέπει νά ακολουθεῖται τό τυπικό πού όρίζεται, ένῶ απαραίτητη προϋπόθεση είναι νά καταθέσουν οί ίδιοι λίβελλο πίστεως.

Μ ν ε ί α . « Άκολουθία τυπωθεῖσα ύπ' αὐτῆς τῆς αγίας καί μεγάλης συνόδου εἰς τούς έκ τῶν λατινικῶν αίρέσεων έπιστρέφοντας τῇ ὀρθοδόξῳ τε καί καθολικῇ ἔκκλησίᾳ τῆς Κωνσταντινουπόλεως... Έτυπώθη... έν ἔτει β' έν Κωνσταντινουπόλει, ἐπὶ τῆς πατριαρχίας τοῦ άγνωτάτου πατριάρχου, κυρίου Συμεῶν»: Δοσίθεος, *Τόμος Αγάπης*, σ. 568 [= ΡΑΛΛΗΣ-ΠΟΤΛΗΣ, *Σύνταγμα*, σ. 143· ΓΕΔΕΩΝ, *Κανονικά διατάξεις*, τ. 2, σ. 65· ΠΑΝΑΓΙΩΤΑΚΟΣ, *Έτερόδοξοι*, σ. 90· ΚΑΡΜΙΡΗΣ, *Μνημεῖα*, τ. 2, σ. 987 σημ. (παρκαλείπει τήν έπιγραφή)].

Χ ρ ο ν ο λ ό γ η σ η . Ἡ άναφερόμενη στήν έπιγραφή τοῦ κειμένου «μεγάλη σύνοδος» είναι προφανῶς ή Πανορθόδοξη Σύνοδος πού συνήλθε στήν Κωνσταντινούπολη τό 1483/1484 (π. 78), τήν ίδια δηλαδή χρονολογία μέ τήν σημειούμενη στήν έπιγραφή (β')· κατά συνέπεια ή συγκεκριμένη απόφαση πρέπει νά χρονολογηθεῖ στοῦ ίδιο χρονικό διάστημα.

Β ι β λ ι ο γ ρ α φ ί α . ΡΕΠΠ, *L'entrée*, σ. 129-131· ΧΡΥΣΟΣΤΟΜΟΣ, *Πρῶται σχέσεις*, σ. 890-891· ΠΑΝΑΓΙΩΤΑΚΟΣ, *Έτερόδοξοι*, σ. 87-89· ΚΑΡΜΙΡΗΣ, *Έτερόδοξοι*, σ. 223-229.

Σ χ ο λ ι α σ μ ό ς . Ἐπό τά άντίγραφα τοῦ «συνοδικοῦ τόμου» (π. 78) πού απέστειλε τό Πατριαρχεῖο γιά νά κάνει γνωστές τίς άποφάσεις τής συνόδου, στή δύο σωζόμενα (χφ Μόσχας 354 καί Ἰβήρων 678) τό τυπικό γιά τούς «έπιστρέφοντας» παρατίθεται μετά τό κείμενο τοῦ τόμου. Ἡ χειρόγραφη παράδοση τής «Άκολουθίας» είναι μεγάλη καί τό κείμενό της συνοδεύεται συνήθως άπό τό κείμενο τής όμολογίας πίστεως, τοῦ λίβέλλου πού έπρεπε νά ύπογράψει ό «έπιστρέφων». Δέν είναι ή πρώτη φορά πού τίθεται, τή μεταβυζαντινή έποχή, τό ζήτημα τής επανένταξης τῶν «έπιστρεφόντων»· βλ. ὅσα άναφέρουμε στήν π. 3 «Σχολιασμός».

π. 80

1483/1484

Ἐξαρχικό ἔνταλμα, πιττάκιο σχετικό μὲ τὴν ἀνταλλαγή πατριαρχικῶν ἑξαρχικῶν στήν Πελοπόννησο.

Ἐπισημαίνεται ὅτι ὁ πατριάρχης Συμεὼν ἀνακοινώνει στὸν ἑξαρχο Ἰωάσαφ ὅτι καλῶς ὁ μητροπολίτης Λακεδαιμονίας κατέχει τὸν Μέγα Ζυγὸ καὶ τὴ Μεγάλῃ Μαίην, διότι κατὰ τὴν ἀναθεώρηση τοῦ Καταστίχου εἶχε ἀποφασιστεῖ οἱ δύο αὐτοὶ οἰκισμοί, τοὺς ὁποίους εἶχε δώσει ὁ πατριάρχης Μάξιμος στὸν ἱερομόναχο Ἰωάσαφ ὡς ἑξαρχίες, νὰ ἐκχωρηθοῦν στὸν μητροπολίτη Λακεδαιμονίας, προκειμένου νὰ εἶναι σὲ θέση νὰ ἀνταποκριθεῖ στὴν οἰκονομικὴ ὑποχρέωση ποὺ καθορίστηκε ὡς συμμετοχὴ του στὸ ἐτήσιο δόσιμο πρὸς τὴν Πύλη. Ὁ πατριάρχης ἀντὶ τῶν δύο οἰκισμῶν ποὺ στερέθηκε ὁ ἑξαρχος Ἰωάσαφ τοῦ παραχωρεῖ τὴν Καλαμάτα, τὴ Μικρὰ Μαίην, τὸ Πέδημα καὶ τὸ τμήμα τῆς ἐπαρχίας Κορώνης ποὺ βρισκεται ὑπὸ τὴν κυριαρχία «τῶν κρατούντων ἡμῶν». Θὰ νουθετεῖ τοὺς χριστιανοὺς, θὰ νέμεται τὰ εἰσοδήματα καὶ θὰ καλεῖ ὅποιον ἀρχιερέα τῆς περιοχῆς ἐπιθυμεῖ γιὰ νὰ τελέσει τὶς χειροτονίες στὴν ἑξαρχία του. Καλοῦνται οἱ χριστιανοὶ νὰ τὸν ὑπακούουν καὶ νὰ τοῦ ἀπονέμουν τὸν ἀρμόζοντα σεβασμό.

Π α ρ ἄ δ ο σ η . Δὲν σώζεται τὸ πρωτότυπο τοῦ πιττακίου· ἀντίγραφο τοῦ κειμένου του παραδίδεται στὸ χειρόγραφο 276 τῆς Πατριαρχικῆς Βιβλιοθήκης Ἱεροσολύμων, φ. 128^v-129^v [= Vat. gr. 2416, φ. 197-198].

Ἐπιγραφή . † Συμεὼν ἐλέω Θεοῦ ἀρχιεπίσκοπος Κωνσταντινουπόλεως, Νέας Ῥώμης καὶ οἰκουμενικὸς πατριάρχης.

Π ρ ο σ φ ὠ ν η σ η . † Τιμώτατε ἐν ἱερομονάχοις καὶ πνευματικοῖς δούτατε κτθ Ἰωάσαφ, χάρις εἴη σοι τῇ τιμότητι καὶ εἰρήνῃ ἀπὸ Θεοῦ παντοκράτορος.

In c i p i t . Ἐδεξάμην τὰς σὰς γραφὰς καὶ

Χ ρ ο ν ο λ ὸ γ η σ η . Στὸ ἀντίγραφο τὸ ὁποῖο παραδίδει τὸ κείμενο τοῦ ἑξαρχικοῦ ἐντάλματος δὲν σημειώνεται χρονολογία. Ὁ πρῶτος ἐκδότης, ὁ Παπαδόπουλος-Κεραμεύς, τὸ χρονολόγησε στὸ 1483/1484 θεωρώντας πὼς ἡ ἀναφερόμενη στὸ κείμενο σύνοδος ἦταν ἐκείνη ποὺ συνήλθε στὸ ἴδιο αὐτὸ διάστημα (π. 78). Διατηροῦμε αὐτὴ τὴ χρονολόγηση, μολοντὶ τὸ ἐσωτερικὸ τεκμήριο ποὺ χρησιμοποίησε ὁ πρῶτος ἐκδότης δὲν ἰσχύει: νεότερες ἔρευνες ἐντόπισαν πὼς ἡ σύνοδος ποὺ ὑποδηλώνεται στὸ κείμενο ἦταν ἡ «μεγίστη» σύνοδος, ἡ ὁποία εἶχε συνέλθει τὸν Αὐγουστο τοῦ 1477, σύνοδος στὴν ὁποία δὲν συμμετεῖχε ὁ Συμεὼν, ὅπως ἄλλωστε διαφαίνεται στὸ κείμενό του (βλ. π. 71 «Χρονολόγηση»). Γεγονὸς ὅμως εἶναι πὼς τὸ ἑξαρχικὸ ἔνταλμα συντάχθηκε μετὰ τὸν Αὐγουστο τοῦ 1477 καὶ ἐπὶ τῆς (τρίτης) πατριαρχίας τοῦ Συμεὼν, δηλαδὴ μετὰ τὸν Ἀπρίλιο τοῦ 1482· κατὰ συνέπεια ἡ χρονολογία 1483/1484 φαίνεται εὐλόγη.

᾽ Ε κ δ ο σ η . ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΣ-ΚΕΡΑΜΕΥΣ, *Συμειών*, σ. 484-486 [= *Ἀνάλεκτα*, τ. 1, σ. 476-478]· *Ἐπίσημα*, ἀρ. 27, σ. 191-193.

Βιβλιογραφία. ΜΑΝΟΥΣΑΚΑΣ, *Ἀρχιερεῖς*, σ. 100-101· ΠΑΪΖΗ-ΑΠΟΣΤΟΛΟΠΟΥΛΟΥ, *Ἐξαρχία*, σ. 197-198· ΠΑΪΖΗ, ΑΠΟΣΤΟΛΟΠΟΥΛΟΣ, *Κατάκτηση*, σ. 46-51· ΒΑΡΚΑΝ, *Yili*, σ. 92, 93, 104, 106 (γιά τήν ἀπογραφή πληθυσμοῦ τὸ 1488/1489)· ΠΑΝΑΓΙΩΤΟΠΟΥΛΟΣ, *Πελοπόννησος*, *passim* (γιά τίς μεταγενέστερες ἀπογραφές).

Σχολιασμός. Σὲ ἀπογραφή πού ἔγινε πέντε περίπου χρόνια ἀργότερα, τὸ 1488/1489, ἡ περιοχή τοῦ Μεγάλου Ζυγοῦ καὶ τῆς Μεγάλης Μάνης παρουσιάζει σχετικὰ πυκνὸ πληθυσμὸ (τὸ βιλαέτι τοῦ Μυστρᾶ, μὲ τὴν Μεγάλη Μάνη καὶ τὸν Μεγάλον Ζυγὸ εἶχε 3.500 περίπου σπίτια, ὅσα καὶ ἡ Κόρινθος)· βλ. τὰ στοιχεῖα στὴ μελέτη τοῦ ΒΑΡΚΑΝ, *Yili*. Στὸ χειρόγραφο πού παραδίδει τὸ ἀντίγραφο τοῦ ἑξαρχικοῦ ἐντάλματος ὑπάρχει στὸ τέλος τοῦ κεμένου ἡ σημείωση: «Ἡ ἄνωθεν αὐτὴ ἐπιστολὴ ἐστὶ σύνθεσις Μανουὴλ τοῦ μεγάλου ῥήτορος». Εἶναι γνωστὸ πὼς ὁ Μανουὴλ Κορίνθιος εἶχε συντάξει καὶ καταχωρίσει μὲ τὸ χέρι του ἀρκετὲς πράξεις στὸν ἐπίσημο κώδικα τοῦ Πατριαρχείου (βλ. ΑΠΟΣΤΟΛΟΠΟΥΛΟΣ, *Ἱερὸς Κώδιξ*, σ. 60-62· ΠΑΪΖΗ-ΑΠΟΣΤΟΛΟΠΟΥΛΟΥ, *Γραφεῖς*, σ. 74-76· γιά τὰ βιογραφικά του βλ. ΠΑΤΡΙΝΕΛΗΣ, *Μανουὴλ Κορίνθιος*, σ. 17-25).

π. 81

1484, Μάιος

«**Συνοδικὸν ψήφισμα**» μὲ τὸ ὁποῖο ἐπιβεβαιώνονται παλαιότερες συνοδικὲς ἀποφάσεις καταδίκης τῆς σιμωνίας.

Τὸ θέμα τῆς σιμωνίας ἦταν ἓνα ἀπὸ τὰ ζητήματα πού ἀπασχόλησαν τὴ σύνοδο πού συνήλθε ἐπὶ Μαξίμου [Γ']. Τὸ συνοδικὸ ψήφισμα πού ἐκδόθηκε τότε τὴν καταδίκασε ρητᾶ. Ὅταν ὁ Συμεὼν [Α'] διαδέχθηκε τὸν Μάξιμο, ἀνέκλυσε τὸ ἴδιο ζήτημα· ἀναγνώστηκε ἐνώπιον τῆς συνόδου τὸ ψήφισμα ἐκεῖνο καὶ ἐπιβεβαιώθηκε ἡ ἰσχὺς του. Ἀργότερα ὁμοῦ διαδόθηκε ἡ φήμη ὅτι ὅσα ἐπιτάσσει τὸ ψήφισμα δὲν τηροῦνται. Συγκλήθηκε νέα σύνοδος, ἡ φήμη ἀποδείχθηκε ἀνυπόστατη, ἐπῆλθε εἰρήνη καὶ ἐπικυρώθηκε ἡ καταδίκη τῆς σιμωνίας. Ἐκδίδεται λοιπὸν νέο συνοδικὸ ψήφισμα πού ἀποφαίνεται πὼς ὅποιος παραβεῖ αὐτὰ πού ὀρίζουν οἱ κανόνες καὶ οἱ ὡς τώρα ἀποφάσεις οἱ σχετικὲς μὲ τὴ σιμωνία θὰ ἐκπέσει τοῦ βαθμοῦ του καὶ θὰ ἀναθεματιστεῖ.

Παράδοση. Τὸ κείμενο τοῦ «συνοδικοῦ ψηφίσματος» παραδίδεται ἀπὸ τὴν καταχώρισή του στὸν ἱερὸ κώδικα τοῦ Πατριαρχείου. Τὰ σχετικὰ φύλλα τὸν 160 αἰῶνα ἐνσωματώθηκαν στὸ «Νόμμον τῆς Μεγάλης Ἐκκλησίας» ὡς φ. ρμβ^τ-ν.

Σήμερα είναι συσταχωμένα στο χειρόγραφο 12 της μητροπόλεως Σάμου και Ίκαρίας ως φ. 197^{r-v}. Αντίγραφο παραδίδεται στο χφ Vat. gr. 2416, φ. 199^{r-v}.

Ἰν σί ρ ι τ ι . † Ἐπειδὴ πρὸ χρόνων ἤδη τινῶν

Χ ρ ο ν ο λ ο γ ί α . Κατὰ μῆνα Μάιον τῆς δευτέρας ἰνδικτιῶνος τοῦ ς^{ου} ἁρῆ^{ου} β' ἔτους.

Υ π ο γ ρ α φ έ ς . † Συμεὼν ἐλέω Θε(ε)ῦ ἀρχιεπίσκοπος Κωνσταντινου[πόλεως], Νέας Ῥώμης καὶ οἰκουμενικὸς π(ατ)[ριάρχης]

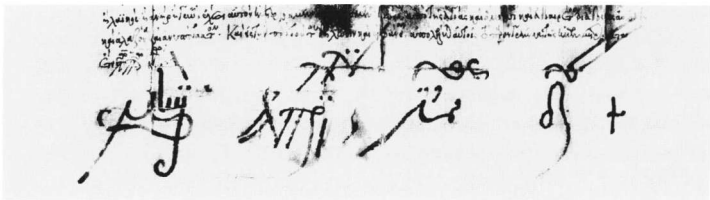
† Ὁ... Ἐφέσου... Δανυλ' † Ὁ... Ἡρακλείας Κάλλιτος † Ὁ... Χαλκηδόνος Ἰωσήφ † Ὁ... Θεσσαλονίκης Νήφων † Ὁ... Κυζίκου Νεόφυτος † Ὁ... Πισιδίας Μ(η)τροφάνης † Ὁ... πρώην Σουγδαίας Θεοφάνης † Ὁ... Ἀγχιάλου Νεόφυτος ἔχο καὶ τὴν γνόμεν τοῦ Σωζοπόλεως † Ὁ... Προύσης Μακάριος † Ὁ Σοφίας Κάλλιτος † Ὁ... Μ<ηδ>εΐας Νε-όφίτως † Ὁ... Βάρνης Κάλλιτος † Ὁ... Ἰκονίου Ἀμφιλόγιος † Ὁ... Μηδεΐας Νεόφυτος † Ὁ... Γοθθίας Γρηγόριος † Ὁ... Μιτηλήνης Μεθόδιος.

Χ ρ ο ν ο λ ό γ η σ η . Τὸ σημειούμενο ἀπὸ κτίσεως κόσμου ἔτος 6992 σὲ συνδυασμὸ μὲ τὴ σημειούμενη δευτέρη ἰνδικτιώνα ὀδηγεῖ τὴ χρονολόγηση τοῦ ψηφίσματος στὸν Μάιο τοῦ 1484.

Ἐ κ δ ο σ η . ΛΑΜΠΡΟΣ, *Συνοδικόν*, σ. 349-350 (στὴν ἔκδοση δημοσιεύεται ἡ ὑπογραφή τοῦ Συμεὼν καὶ τῶν τεσσάρων πρώτων συνοδικῶν) ΣΤΑΜΑΤΙΑΔΗΣ, *Σύλλεκτα*, σ. 34-35· ΑΠΟΣΤΟΛΟΠΟΥΛΟΣ, *Ἱερὸς Κῶδιξ*, σ. 135-136, *Ἐπίσημα*, ἀρ. 28, σ. 195-197.

Β ι β λ ι ο γ ρ α φ ί α . ΑΠΟΣΤΟΛΟΠΟΥΛΟΣ, *Ἱερὸς Κῶδιξ*, σ. 137-139.

Σ χ ο λ ι α σ μ ό ς . Οἱ φῆμες ὅτι ἡ καταδίκη τῆς σιμωνίας εἶχε ἀτονήσει, σὲ συνδυασμὸ μὲ ἐπάλληλες συνοδικές ἀποφάσεις ποὺ ρητὰ τὴν καταδίκαζαν (βλ. π. 70, π. 76) ἀποτελοῦν ἐνδείξεις ὅτι τὸ ζήτημα αὐτὸ ἀπασχολοῦσε ἔντονα τὸ Πατριαρχεῖο τὰ χρόνια ἐκεῖνα.

Μηνολόγιο τοῦ Συμεὼν Α' στὴν π. 82

π. 82

1486, Ἀπρίλιος

Ἐπικύρωση προσηλώσεως μονυδρίου στή μονή Βατοπεδίου.

Ἐ πατριάρχης εὐρισκόμενος στό Μελένικο ἐπικυρώνει τήν προσηλώση τοῦ μονυδρίου τῆς Παναγίας τῆς Πηγῆς στή μονή Βατοπεδίου. Τό μονύδριο βρισκόταν στήν ἐπαρχία τοῦ μητροπολίτη Μελενίκου Ματθαίου, ὁ ὁποῖος τό διεκδικοῦσε ὡς ἐνοριακό. Ὅμως τό μονύδριο ἀνήκε στό μοναχό Μάξιμο, γιό τοῦ Χρυσάφη, ὁ ὁποῖος τό ἀφιέρωσε, μέ τή σύμφωνη γνώμη τοῦ ἀδελφοῦ του Νικηφόρου καί τοῦ ἀνιψιοῦ του Θωμᾶ τοῦ Χιλιαδά, στή μονή Βατοπεδίου καί ζήτησε ἀπό τόν πατριάρχη τήν ἐπικύρωση τῆς δωρεᾶς του. Στό σιγίλλιο ὀρίζεται ὅτι θά μνημονεῦεται τό ὄνομα τοῦ μητροπολίτη Μελενίκου καί θά τοῦ καταβάλλονται δέκα ἄσπρα ὡς ἐτήσιο κανονικό.

Π α ρ ἄ δ ο σ η . Τό σιγίλλιο ἀπόκειται στό Ἀρχεῖο τῆς μονῆς Βατοπεδίου.

Ἐ π ι γ ρ α φ ῆ . † Συμμένων ἐλέψ Θεοῦ ἀρχιεπίσκοπος Κωνσταντινουπόλεως, Νέας Ρώμης καί οἰκουμενικός π(ατ)ριάρχης.

I n c i p i t . † Ἐπειδή ὁ ἐν μοναχοῖς Μάξιμος

Χ ρ ο ν ο λ ο γ ῖ α . ἐν ἔτει ς^Ϡϗ^Ϡμ^Ϡδ^Ϡ.Μ η ν ο λ ὄ γ ι ο . Μηνί Ἀπριλλίω, ἰν(δικτιῶν)ος δ^{ης} †.

Χ ρ ο ν ο λ ὄ γ η σ η . Τό σημειούμενο ἀπό κτίσεως κόσμου ἔτος 6994 σέ συνδυασμό μέ τό μηνολόγιο ὀδηγοῦν τή χρονολόγηση στόν Ἀπρίλιο τοῦ 1486.

Ἐ κ δ ο σ η . Πρώτη δημοσίευση τοῦ κειμένου ἔδωσε ὁ ΠΑΠΑΔΗΜΗΤΡΙΟΥ-ΔΟΥΚΑΣ, *Νέες πηγές*, σ. 517-518· νεότερη ἔκδοση Ἐπίσημα, ἀρ. 29, σ. 199-201 καί ΠΑΠΑΔΗΜΗΤΡΙΟΥ-ΔΟΥΚΑΣ, *Acta Vatopedii*, σ. 55.Β ι β λ ι ο γ ρ α φ ῖ α . ΧΡΥΣΟΧΟΪΔΗΣ, *Μονή Βατοπαιδίου*, σ. 58, 322 σημ. 17.Σ χ ο λ ι α σ μ ὁ ς . Στό Ἀρχεῖο τῆς μονῆς ἀπόκειται ἀκόμα τό ἀφιερωτήριο γράμμα μέ τό ὁποῖο ὁ μοναχός Μάξιμος εἶχε ἀφιερώσει τό μονύδριο στό Βατοπέδι (ΧΡΥΣΟΧΟΪΔΗΣ, *Μονή Βατοπαιδίου*, σ. 322 σημ. 17), ἔγγραφο χρήσιμο γιά τήν κατοχύρωση τοῦ ἰδιοκτησιακοῦ καθεστώτος τῆς μονῆς.

π. 83

1486, Ἰούλιος

Ἐπικύρωση δικαιομάτων τῆς μονῆς Ἰβήρων ἐπὶ τῆς Κομίτισας.

Ἡ διαφορά τῶν μονῶν Ἰβήρων καί Χιλανδαρίου ἐπὶ τῆς τοποθεσίας Κομίτισας

υποβλήθηκε στο πατριαρχικό δικαστήριο, στο οποίο τὰ δύο μέρη προσκόμισαν τὰ παλαιὰ γράμματα πού διέθεταν. Διαπιστώθηκε ὅτι στή δικαιοδοσία τῆς μονῆς Χιλανδαρίου ἀνήκε μόνο τὸ ὄμορο μονύδριο τοῦ Ἁγίου Νικολάου τοῦ Σκορπίου· ἡ τοποθεσία Κομίτσα καὶ τὸ μετόχι τῆς καθὼς καὶ τὸ φρουρίο τῶν μονῶν τοῦ Ἁγίου Ὁρους μαζί με τὴν ἔκταση πού τὸ περιέβαλλε ἀνήκαν ἀνάκαθεν στή μονὴ Ἰβήρων. Μὲ τὸ ἐπικυρωτικὸ γράμμα πού ἐκδίδεται καλοῦνται οἱ μοναχοὶ ὄχι μόνο τοῦ Χιλανδαρίου ἀλλὰ καὶ τῶν ἄλλων μονῶν νὰ σεβαστοῦν τὰ δικαιώματα τῆς μονῆς Ἰβήρων.

Π α ρ ἄ δ ο σ η . Τὸ ἐπικυρωτικὸ γράμμα σώζεται στὸ Ἄρχεῖο τῆς μονῆς Ἰβήρων.

Ἐ π ι γ ρ α φ ῆ . † Συμεὼν ἐλέω Θε(ε)ῦ ἀρχιεπί[σ]κοπος Κωνσταντινουπόλεως, Νέας Ῥώμης καὶ οἰκουμενικὸς π(ατ)ριάρχης

Ι n c i p i t . † Διενέξεως ὁ τὴν πλείστης γεγοννίας μεταξὺ

Χ ρ ο ν ο λ ο γ ῖ α . ἐν ἔτει ς^Ϡϗ^Ϡϗδ^Ϡ.

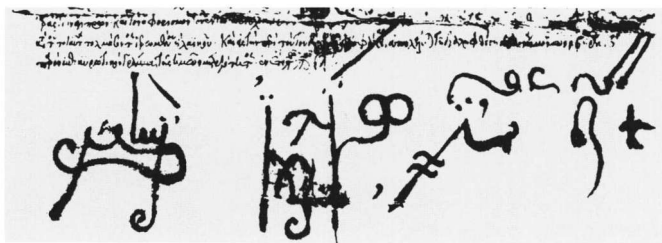
Μ η ν ο λ ὀ γ ῖ ο . Μηνὶ Ἰουλίῳ, ἐν(δικτιῶν)ος δ^{ϠϠ} †

Χ ρ ο ν ο λ ὀ γ ῆ σ η . Τὸ σημειούμενο ἀπὸ κτίσεως κόσμου ἔτος 6994 σὲ συνδυασμὸ μὲ τὸ μηνολόγιο χρονολογοῦν τὴν πράξη στὸν Ἰούλιο τοῦ 1486.

Ἔ κ δ ο σ η . *Actes d'Iviron*, 4, σ. 172-173 καὶ *Ἐπίσημα*, ἀρ. 30, σ. 204-206.

Β ι β λ ι ο γ ρ α φ ῖ α . *Actes d'Iviron*, 4, σ. 28-29 καὶ 170-171· *Actes de Kutlumus*, σ. 153 [β' ἔκδ. σ. 399]· *Actes du Prôtaton*, σ. 152-153· **ΓΟΤΙΪ**, *Komitissa*, σ. 97-106· **ŽIVONINOVIC**, *Komitisa*, σ. 288· **ΑΠΟΣΤΟΛΟΠΟΥΛΟΣ**, *Ἁγιον Ὁρος*, σ. 94-95· **OSTROGORSKY**, *Komitissa*, σ. 221-251 (γιὰ τὴ βυζαντινὴ περίοδο).

Σ χ ο λ ι α σ μ ὸ ς . Ἡ στρατηγικὴ θέση τοῦ μετοχίου τῆς μονῆς Ἰβήρων στή θέση Κομίτσα καὶ τοῦ φρουρίου πού χτίστηκε ἐκεῖ στίς ἀρχές τοῦ 14ου αἰῶνα προκάλεσαν κατὰ καιροὺς διενέξεις μεταξὺ τῆς μονῆς καὶ τῶν μονῶν Χιλανταρίου, Κουτλουμουσίου καὶ Βατοπεδίου. Οἱ διαμάχες αὐτές, οἱ ἀπαρχές τῶν ὁποίων ἀνάγονται στὸ 1325 (*Actes d'Iviron*, 4, σ. 28 καὶ σ. 171· πβ. **DARROUZÈS**,

Μηνολόγιο τοῦ Συμεὼν Α' στήν π. 83

Regestes V, N. 2129) και εκτείνονται ως τους νεότερους χρόνους (1486, 1541, 1548, 1616, 1734), είχαν ως συνέπεια την έκδοση πολλαπλών πατριαρχικών πράξεων. Γιὰ τὸν ἐπόμενο σταθμὸ αὐτῆς τῆς ὑποθέσεως βλ. π. 90. Ἐὰς σημειωθεῖ παραλληλα πὼς ἡ πράξις αὐτὴ ἔχει θεωρηθεῖ ἢ γενέθλια τῆς ἀποκατάστασης τῶν σχέσεων Πατριαρχείου καὶ ἁθωνικῆς πολιτείας κατὰ τὴ μεταβυζαντινὴ ἐποχὴ (ΑΠΟΣΤΟΛΟΠΟΥΛΟΣ, *Ἄγιον Ὄρος*, σ. 89 ἑπ.).

π. 84

1486, Σεπτέμβριος

«**Συνοδικὴ πράξις**» τοῦ μητροπολίτη Σερρών Μανασσῆ.

Ὁ πατριάρχης μετὰ τὸ θάνατο τοῦ μητροπολίτη Σερρών Μακαρίου φρόντισε νὰ ἐπιλεγῆ πρόσωπο ἀντάξιο τῆς μεγάλης πόλεως τῶν Σερρών, ὅπου κατοικοῦσαν πολλοὶ καὶ χρήσιμοι ἄρχοντες. Ἐκλέγεται ὁ ἱερομόναχος Μανασσῆς, καθηγούμενος τῆς μονῆς Βατοπεδίου, καὶ τοῦ ἐπιδίδεται ἡ συνοδικὴ του πράξις. Τοῦ ἀπονέμεται τιμητικὰ ὁ τόπος τοῦ Κυζίκου καὶ καλοῦνται οἱ πιστοὶ τῆς νέας ἐπαρχίας του νὰ τὸν ἀναγνωρίζουν ὡς ἀρχιερέα τους. Στὴν ἐκλογὴ του ἔλαβαν μέρος ὁ Τορνόβου Νεῖλος, ὁ Σουγδαίας, Καφᾶ καὶ Φούλων Γεράσιμος καὶ ὁ Ζιχνῶν Παχώμιος.

Π α ρ ἄ δ ο σ η . Τὸ πρωτότυπο τῆς συνοδικῆς πράξεως ἀπόκειται στὸ Ἄρχεῖο τῆς μονῆς Βατοπεδίου.

Ἐ π ι ρ α φ ῆ . † Συμειών ἐλέφ *Θ(εο)ῦ ἀρχιεπίσκοπος Κωνσταντινουπόλεως, Νέας Ῥώμης καὶ οἰκουμενικὸς π(ατ)ριάρχης*. †

Ι n c i p i t . † Ἔθος τοῦτο τῆς ἐκκλησίας Χ(ριστο)ῦ

Χ ρ ο ν ο λ ο γ ί α . κατὰ μῆνα Σεπτέβριον τῆς ἐνισταμένης ε^{ης} ἰν(δικτιῶν)ος τοῦ ς^{ου} ἄρ(χ)ου ἔτους.

Ἐ π ο ρ ρ α φ ῆ . † Συμειών ἐλέφ *Θ(εο)ῦ ἀρχιεπίσκοπος Κωνσταντινουπόλεως, Νέας Ῥώμης καὶ οἰκουμενικὸς π(ατ)ριάρχης* †

Χ ρ ο ν ο λ ό γ η σ η . Τὸ σημειούμενο ἀπὸ κτίσεως κόσμου ἔτος 6995 σὲ συνδυασμὸ μὲ τὴν πέμπτη ἰνδικτιῶνα χρονολογοῦν τὴν πράξις στὸν Σεπτέμβριον τοῦ 1486.

Ἐ κ δ ο σ η . ΠΑΠΑΔΗΜΗΤΡΙΟΥ-ΔΟΥΚΑΣ, *Νέες πηγές*, σ. 519-523· νεότερη ἔκδοση *Ἐπίσημα*, ἀρ. 31, σ. 207-211 καὶ ΠΑΠΑΔΗΜΗΤΡΙΟΥ-ΔΟΥΚΑΣ, *Acta Vatopedii*, σ. 59, 61-62.

Σ χ ο λ ι α σ μ ό ς . Ὑστερα ἀπὸ πέντε περίπου χρόνια ὁ νέος μητροπολίτης Σερρών θὰ ἐκλεγῆ οἰκουμενικὸς πατριάρχης μὲ τὸ ὄνομα Μάξιμος (Δ'). Μία

ἐνθύμηση τὴν ὁποία ἔγραψε νεότερο χέρι σὸ τέλος τοῦ κειμένου τῆς συνοδικῆς πράξεως παραδίδει τὴ χρονολογία θανάτου του καὶ τὸν τόπο ταφῆς του: † Ἐκοιμήθη ἐνέτ(ει) ζλα^ο μηνὶ Δεκεβρ(ίω) ιθ^η ἰν(δικτιῶν)ος ης: † ἐν τῇ μεγάλῃ μονῇ τοῦ Βατοπεδίου καὶ ἐτάφη ἐντίμος ἐν τῷ δεξιῷ μέρει τῆς ἐκκλησίας: †

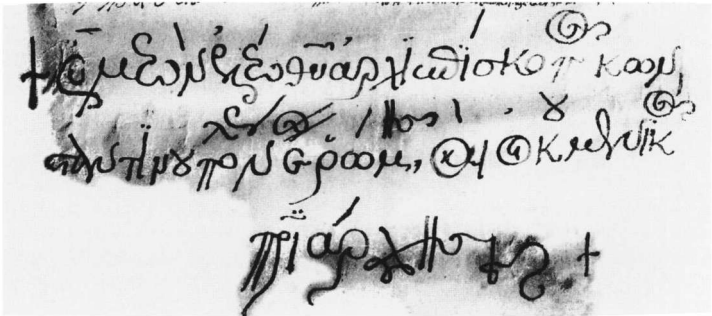
π. 85

1486, ante φθινόπωρο

Ἐπικύρωση προνομίων μονῆς Πάτμου.

Ὁ πατριάρχης ἐπιβεβαιώνει τὰ παλαιὰ βυζαντινὰ χρυσοβούλλα καὶ πατριαρχικά σιγίλλια τὰ ὁποία ἀναγνώριζαν τὴν αὐτονομία τῆς Πάτμου καὶ τὴν ἀποκλειστικὴ ἐξάρτησή της ἀπὸ τὸν πατριάρχη Κωνσταντινουπόλεως.

Μ ν ε ί α . «Ἐτι τε τὴν ἀρχαίαν ἐλευθερίαν καὶ τὸ ἀκαταπάτητον τῶν ἑνασκουμένων ἱερομονάχων καὶ μοναχῶν καὶ ἀνεπηρέαστον τοῦ ἡγουμένου διοριζόμεθα ἔχειν, καθὼς καὶ [τὸ] τοῦ πρὸ ἡμῶν ἀγιωτάτου π(ατ)ριάρχου κῦρ Συμεὼν διακελεύεται γράμμα, ὃ τὸ ἀμεταποίητον καὶ ἀμετάτρεπτον καὶ ἐδραῖον ἀποφανόμεθα ἔχειν»: Παχώμιος Α', Σιγίλλιδες γράμμα, 1504 Νοέμβριος, ΜΜ, *Acta* 6, σ. 262 [= ΑΝΤΙΠΑΣ, *Ἐξαρχία*, σ. 306] «τὸ μὲν [πατριαρχικὸν σιγίλλιον] τοῦ ἀγιωτάτου δηλαδὴ πατριάρχου κυρίου Συμεὼν ἐπεβεβαίωσεν τὰ διαληφθέντα παλαιγενῆ σιγίλλια... καὶ πρὸς τούτοις διορίζετο “κυρία εἶνα τὴν σεβασμίαν μονὴν τῆς Πάτμου, αὐτοδέσποτόν τε καὶ καθ' ἑαυτήν, τὸν δέ γε πνευματικῶς τῶν ἐν αὐτῇ ἑνασκουμένων μοναχῶν προϊστάμενον μηδενὶ προσώπῳ κοσμικῷ ἢ ἐκκλησιαστικῷ ὑποκείμενον πώποτε, τὴν πατριαρχικὴν δὲ μονὴν μεγαλειότητα

Ἡ ὑπογραφή τοῦ Συμεὼν Α' στὴν π. 84

κεφαλὴν ἐπιγινώσκειν πνευματικὴν”... μὴδένα τῶν ἀρχιερέων παρείδουσιν τινα κεκτηῖσθαι τὸ παρὰπαν ἔν τινι τῶν ὑπὸ τὴν μονὴν τελούντων κτημάτων, οὐδέ τι ἀρχιερατικὸν ἐπ’ αὐτοῖς διενεργῆσαι λειτουργημάτων... εἴπερ δεηθῆ ἀρχιερέως ὁ κατὰ καιροὺς καθηγούμενος ἐπὶ χειροτονία ἢ ἄλλῃ τινὶ ἱεροπραξίᾳ μετακαλῆται ὄντινα αἰρετίσεται τῶν ἀρχιερέων»: Μελέτιος Πηγᾶς, Σιγιλλιῶδες γράμμα, 19 Ἰανουαρίου 1597, ΣΑΚΚΕΛΙΩΝ, *Πάτμος*, σ. 136-137 [= MM, *Acta* 6, σ. 284-285· ΒΡΑΝΟΥΣΗ, *Πατριαρχικά Πάτμου*, σ. 44· ΑΝΤΙΠΑΣ, *Ἐξαρχία*, σ. 328].

Χ ρ ο ν ο λ ό γ η σ η . Μολονότι δὲν ἀμφισβητεῖται πὼς ὁ Συμεὼν ἐξέδωσε ἕνα ἐπικυρωτικὸ γράμμα τῶν προνομίων τῆς μονῆς, τὰ σωζόμενα στοιχεῖα δὲν ἐπιτρῶπουν νὰ τὸ χρονολογήσουμε μὲ ἀκρίβεια καὶ νὰ τὸ ἐντάξουμε σὲ μὰ ἀπὸ τῆς τρεῖς πατριαρχίης του. Βάσει τῆς ἀρχῆς πού ἔχουμε θέσει, πὼς τῆς ἀχρονολόγητες πράξεις κάθε πατριάρχῃ τῆς καταγράφουμε μετὰ τῆς χρονολογημένες, τὸ ἀχρονολόγητο αὐτὸ σιγίλλιο τὸ κατατάσσουμε συμβατικά στὸ τέλος τῆς τρίτης καὶ τελευταίας του πατριαρχίας.

Β ι β λ ι ο γ ρ α φ ί α . ΒΡΑΝΟΥΣΗ, *Πατριαρχικά Πάτμου*, σ. 41-47· ΑΝΤΙΠΑΣ, *Ἐξαρχία*, σ. 60 ἑπ. (ἀρχίζει τὴν ἐξιστόρηση ἀπὸ τὸ σιγιλλιῶδες γράμμα τοῦ Παχωμίου Α' τοῦ 1504).

Σ χ ο λ ι α σ μ ό ς . Ὁ Ἰωάννης Σακκελίωv εἶχε παλαιότερα ὑποστηρίξει τὴν ἀποψη (*Πάτμος*, σ. 130 σημ. 1) πὼς ἕνα πατριαρχικὸ ἔγγραφο, ἀνυπόγραφο καὶ ἀχρονολόγητο πού σώζεται στὸ Ἀρχεῖο τῆς μονῆς Πάτμου, ἀποδίδει τὸ κείμενο τοῦ πατριαρχικοῦ ἐγγράφου τοῦ Συμεὼv. Νεότερες ὥστόσο ἐρευνες ἀπέδειξαν πὼς τὸ σωζόμενο στὸ πατριαρχικὸ Ἀρχεῖο κείμενο ἀποδίδει ἔγγραφο πού ἐκδόθηκε ἀπὸ τὸν βυζαντινὸ πατριάρχῃ τοῦ 13ου αἰῶνα Ἀρσένιο Αὐτωρειανὸ (βλ. ΒΡΑΝΟΥΣΗ, *Πατριαρχικά Πάτμου*, σ. 29-31 καὶ LAURENT, *Regestes* IV, N. 1782, σ. 562-563)· κατὰ συνέπεια, τὸ ἐπικυρωτικὸ σιγίλλιο πού ἐξέδωσε ὁ Συμεὼv ἐξακολουθεῖ νὰ λανθάνει καὶ μόνο λίγα ἀποσπάσματα ἀναπαράγονται στὸ σιγίλλιο τοῦ Μελετίου Πηγᾶ.

ΠΡΑΞΗ

πού λανθασμένα ἔχει ἀποδοθεῖ στὸν Συμεὼν Α' (γ' πατριαρχία)

Πατριαρχικὸ γράμμα πρὸς κάποιον ὀνόματι Καλοδιοίκητο, μὲ τὸ ὁποῖο ὁ πατριάρχης τὸν προτρέπει νὰ μὴν προσβάλει τὴ δωρεὰ ἐνὸς μύλου πού εἶχε κάνει ἢ ἀποθανούσα ἀδελφή του στὴ μονὴ Βατοπεδίου. Στὸ ἔγγραφο, πού ἀπόκειται στὸ Ἀρχεῖο τῆς ἁθωνικῆς μονῆς, δὲν σώζεται τὸ ὄνομα τοῦ πατριάρχη πού τὸ ἀπέστειλε οὔτε σημειώνεται ἡ πλήρης χρονολογία κατὰ τὴν ὁποία ἐκδόθηκε. Ἀναφέρεται μόνο στὸ μηνολόγιο: «Μηνὶ Μαΐφ ἰν(δικτιῶν)ος γ'ῆς †». Ὁ ΡΑΥΛΙΚΙΑΝΟΝ, *Vatopedi*, σ. 142-143, θεωρώντας πὼς τὸ ἔγγραφο ἐκδόθηκε τὴν πρώτη μεταβυζαντινὴ περίοδο, ὑποθέτει πὼς ἡ σημειούμενη 3ῆ ἰνδικτιῶνα μπορεῖ νὰ συσχετιστεῖ μὲ τὸ ἔτος 1485 καὶ τὸ ἔγγραφο νὰ ἀποδοθεῖ στὴν τρίτη πατριαρχία τοῦ Συμεὼν Α' ἢ στὸ 1470, στὴν πρώτη πατριαρχία τοῦ Διονυσίου Α'. Τὸ πατριαρχικὸ ὅμως αὐτὸ γράμμα ἔχει χρονολογηθεῖ στὸν Μάιο τοῦ 1395 καὶ ἔχει ἀποδοθεῖ στὴν πατριαρχία τοῦ Ἀντωνίου Δ'.

Incipit. *Ἡ μετριότης ἡμῶν ἐγνώρισεν ὡς*

* Ἐκδοση. ΡΑΥΛΙΚΙΑΝΟΝ, *Vatopedi*, σ. 142-143.

Βιβλιογραφία. DARROUZÈS, *Regestes* VI, N. 2990, σ. 257.

ΝΗΦΩΝ Β΄

τέλη 1486 – αρχές 1488

(πρώτη πατριαρχία)

1486, τέλη

Ἐκλογή τοῦ Νήφωνος, μητροπολίτη Θεσσαλονίκης, στὸν πατριαρχικὸ θρόνο.

Μετὰ τὸ θάνατο τοῦ Συμεὼν συγκαλεῖται μεγάλη σύνοδος ἡ ὁποία ἐκλέγει, με γενικὴ ἀποδοχή, τὸν μητροπολίτη Θεσσαλονίκης Νήφωνα ὡς πατριάρχη Κωνσταντινουπόλεως.

Μ ν ε ί α . «... συναθροισθεῖσις ἐνταῦθα τῆς μεγάλης καὶ ἱερᾶς τῶν ἀρχιερέων συνόδου εἰς τὸ σκέψασθαι ὡς ἔθος καὶ ψηφίσασθαι τῆς καθολικῆς ταύτης ἐκκλησίας ποιμένα καὶ πατριάρχην..., ἥδη λοιπὸν ψήφω τῆς μεγάλης ταύτης συνόδου καὶ ὁμοφωνία τοῦ ἱερατικοῦ πληρώματος καὶ παντὸς σχεδὸν τοῦ χριστιανικοῦ πληθους... ἀνήχθη ἡ μετριότης ἡμῶν ἀπὸ Θεσσαλονίκης μητροπόλεως, μεταθέσεως λόγῳ, εἰς τὸν ὑψηλότερον τουτονὶ πατριαρχικὸν θρόνον»: Νήφων Β', Εἰρηνικὴ ἐπιστολή, τέλη 1486 – ἀρχὲς 1487, *Ἐπίσημα*, σ. 216 στ. 12-21· «Καὶ μετ' αὐτὸν δὲ [τὸν Συμεὼν] ἡ μετριότης ἡμῶν τῇ τότε ψήφω τῶν ἱερωτάτων ἀρχιερέων καὶ παντὸς τοῦ κλήρου τῆς ἐκκλησίας καὶ τοῦ λαοῦ ἀπαξάπαντος καταναγκάσει καὶ ἀξιώσει, εἰς τόνδε τὸν ὑψηλὸν π(α)τριαρχικὸν ἀναχθεῖσα θρόνον...»: Νήφων Β', Συνοδικὴ διάκρισις, 15 Ἰουνίου 1497, ΣΤΑΜΑΤΙΑΔΗΣ, *Σύλλεκτα*, σ. 38· ΑΠΟΣΤΟΛΟΠΟΥΛΟΣ, *Ἱερὸς Κῶδιξ*, σ. 153 στ. 32-35· *Ἐπίσημα*, σ. 263 στ. 32-35· «Συνόδου οὖν γεναμένης, ἦλθον πάντες οἱ ἀρχιερεῖς Δύσεως καὶ Ἀνατολῆς... Ἐποίησαν οὖν ψήφους, καὶ ἔπεσον οἱ ψήφοι εἰς τὸν Θεσσαλονίκης [Νήφωνα], καὶ ἐποίησαν αὐτὸν πατριάρχην»: *Ἐκθεαῖς Χρονικῆ*, σ. 45 στ. 12-17· «Συνεκροτήθη σύνοδος ἀπὸ τε τῶν ἀνατολικῶν καὶ τῶν δυτικῶν ἀρχιερέων... καὶ ποιήσαντες ψήφους ἐκκλησιαστικῶς, ἀνεβίβασθη εἰς τὸν θρόνον πατριαρχεῖου ὁ Θεσσαλονίκης [Νήφων]»: *Ἱστορία Πολιτικὴ Κωνσταντινουπόλεως*, σ. 33· βλ. καὶ *Βιβλίον Ἱστορικόν*, σ. νκζ'.

Χ ρ ο ν ο λ ό γ η σ η . Ὁ Νήφων στὴν ἐπιστολή του μετὰ τὴν ὁποία ἀναγγέλλει στὸν πατριάρχη Ἀλεξανδρείας τὴν ἀνάρρησή του στὸν πατριαρχικὸ θρόνο σημειώνει: «Μετὰ τὸ λειτουργῆσαι τὸ κοινὸν χρῆμα καὶ ἀπαραίτητον τὸν προῦ

ἡμῶν πατριάρχην κὺρ Συμεὼν καὶ τῷ τάφῳ λοιπὸν τὸ ἐκείνου λείψανον κατατεθεῖναι, συναθροισθείσης ἐνταῦθα τῆς μεγάλης συνόδου... καὶ ἡμεῖς μετὰ τῶν λοιπῶν ἱερωτάτων μητροπολιτῶν ἐν τῇ Κωνσταντινουπόλει συνελθόντες» (*Ἐπίσημα*, σ. 216 στ. 10-16). Δὲν γνωρίζουμε τὸ χρόνο θανάτου τοῦ Συμεὼν, ἀπὸ τὸ «βεβαιωτήριον γράμμα» ὁμῶς τοῦ Δανιὴλ Ἐφέσου πρὸς τὴν πρεσβυτέρα τοῦ παπα-Ξενητοῦ στὶς 19 Ὀκτωβρίου τοῦ 1486 διαφαίνεται πὼς τότε ὁ Συμεὼν βρισκόταν ἀκόμα ἐν ζωῇ (πβ. **π. 56**). Ὑπολογίζοντας λοιπὸν τὸν εὐλόγο χρόνο ποῦ ἀπαιτήθηκε γιὰ νὰ συγκεντρωθοῦν μετὰ τὸ θάνατό του οἱ ἀρχιερεῖς στὴν Κωνσταντινούπολη προκειμένου νὰ ἐκλέξουν τὸν διάδοχό του, μποροῦμε νὰ θεωρήσουμε πὼς ἡ ἐκλογή τοῦ Νήφωνος ἐγινε περὶ τὰ τέλη τοῦ ἔτους ἐκείνου.

Βι β λ ι ο γ ρ α φ ί α . GRECU, *Nifon*, σ. 5-23· ΓΛΑΒΙΝΑΣ, *Νήφων*, σ. 218· ΚΑΚΟΥΡΟΣ, *Νήφων*, σ. 274 σημ 2.

Σ χ ο λ ι α σ μ ὄ ς . Ὁ ἴδιος ὁ Νήφων στὰ δύο μνημονεύμενα πῶς πάνω κείμενά του (βλ. «Μνεία») φροντίζει νὰ τονίσει τὴν εὐρεία ἀποδοχῆ ποῦ εἶχε ἡ ἐκλογή του, στοιχεῖο ποῦ τὰ Χρονικά δὲν τὸ ὑπογραμμίζουν.

π. 87

1486, τέλος – 1487, ἀρχές

Ὁ πατριάρχης μετὰ τὴν ἐκλογή του ἀποστέλλει **εἰρηνικὴ ἐπιστολὴ** στὸν πατριάρχη Ἀλεξανδρείας.

Μετὰ τὸ θάνατο καὶ τὴν ταφὴ τοῦ πατριάρχου Συμεὼν ἡ σύνοδος τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἐπέλεξε ὁμοφώνως γιὰ τὸν πατριαρχικό θρόνο τὸν ὡς τότε μητροπολίτη Θεσσαλονίκης Νήφωνα. Ὁ νεοεκλεγὴς πατριάρχης ἀπευθύνεται στὸν πατριάρχη Ἀλεξανδρείας [Γρηγόριο] γιὰ νὰ τοῦ ἀναγγεῖλει τὴν ἐκλογή του καὶ νὰ τονίσει τὴν προσήλωσή του στὰ δόγματα τῆς Ὁρθόδοξης Ἐκκλησίας. Κάνει ἀναφορὰ στὴν Πανορθόδοξη Σύνοδο στὴν ὁποία μετέιχε καὶ ὁ Ἀλεξανδρείας μέσω τοῦ τοποτηρητῆ του, μητροπολίτη Ἐφέσου Δανιὴλ (**π. 78**), ἡ ὁποία ἀνέτρεψε ὅσα εἶχαν ἀποφασιστεῖ στὴ Σύνοδο τῆς Φλωρεντίας. Στὴ συνέχεια ὁ πατριάρχης ζητᾶ ἀπὸ τὸν Ἀλεξανδρείας νὰ ἀναγκάσει τὸν καθαιρεθέντα (**π. 77**) καὶ τυραννόντα τὸ θρόνο Ἱεροσολύμων Ἰωακείμ ποῦ βαρύνεται μὲ πολλὰ ἀδικήματα, μεταξὺ ἄλλων καὶ διότι στὴ Φιλαδέλφεια ἔλαβε ὡς γυναῖκα μία χήρα, νὰ ἔλθει στὴν Κωνσταντινούπολη νὰ ἀπολογηθεῖ. Ἄν δὲν τὸ κάνει, νὰ προχωρήσει στὴν ἐκλογή ἄλλου πατριάρχου. Ἐπειδὴ τὰ δύο πατριαρχεῖα τῆς Ἀνατολῆς, σύμφωνα μὲ ἀρχαία συνήθεια, ὑπάγονται στὴν ἐπίσκεψη καὶ τὴν κρίση τοῦ πατριάρχου Ἀλεξανδρείας, ὀφείλει νὰ ἀπομακρύνει ἀπὸ τὸ θρόνο τῆς

Ἀντιόχειας τὸν καθηγημένο Μιχαὴλ Περχοῦση καὶ νὰ φροντίζει νὰ μένουσιν μακριὰ τέτοιου τύραννοι. Ὡς πρὸς τὸν καθηγούμενο τοῦ Συναίου Μακάριο, ὁ ὁποῖος ἔχει ἐγκαταλείψει γιὰ μεγάλο διάστημα τὴ μονή του, μπορεῖ νὰ διευθετηθεῖ ὁ πατριάρχης Ἀλεξανδρείας τὴν ὑπόθεσιν ὅπως αὐτὸς κρίνει, διότι ὁ Μακάριος δὲν εἶναι ἔξαρχος τῆς Μ. Ἐκκλησίας. Ἀκόμα, πρέπει νὰ φροντίσει νὰ πληροφορηθοῦν οἱ Ἱεροσολυμίτες τὴν ἐπιστολὴ αὐτή, γιὰ νὰ γνωρίζουν ὅτι ἐκεῖνος τὸν ὁποῖον ἀποκαλοῦν πατριάρχη, ὁ Ἰωακείμ, θὰ παραμείνῃ «ἀλλότριος πάσης ἀρχιερατικῆς ἐνεργείας» ἂν δὲν παρουσιαστῆ ἐπὶ τὴν Κωνσταντινουπόλιν. Τέλος, τὸν καλεῖ νὰ μνημονεύῃ τὸ ὄνομα τοῦ πατριάρχου Κωνσταντινουπόλεως, ὅπως κάνουν καὶ ἐδῶ, ἐπὶ τὴν Κωνσταντινουπόλιν, γιὰ τὸν Ἀλεξανδρείας, γεγονός ποῦ διαπίστωσε καὶ ὁ ἀπεσταλμένος του ἱερομόναχος Βενιαμίν, μὲ τὸν ὁποῖο ἀποστέλλεται αὐτὴ ἢ ἐπιστολὴ.

Π α ρ ἄ δ ο σ η . Δὲν σώζεται τὸ πρωτότυπο, τὸ λυτὸ δηλαδὴ ἔγγραφο ποῦ ἔστειλε ὁ πατριάρχης Κωνσταντινουπόλεως ἐπὶ τὸν πατριάρχη Ἀλεξανδρείας. Τὸ κείμενό του παραδίδεται, ὅσο γνωρίζουμε, μόνο ἀπὸ τὸν σιναϊτικὸ κώδικα 1605, στὰ φύλλα τοῦ ὁποῖου (σ. 554-556) ἔχει ἀντιγραφῆ τὸ κείμενο τῆς πατριαρχικῆς αὐτῆς εἰρηνικῆς ἐπιστολῆς.

Ἐ π ι γ ρ α φ ῆ . [†] *Νήφων ἐλέω Θεοῦ ἀρχιεπίσκοπος Κωνσταντινουπόλεως, Νέας Ῥώμης καὶ οἰκουμενικὸς πατριάρχης.*

Π ρ ο σ φ ῶ ν η σ η . Ἀγιώτατε πάπα καὶ πατριάρχα Ἀλεξανδρείας, Λιβύης, Αἰθιοπίας, Πενταπόλεως καὶ πάσης γῆς Αἰγύπτου, ἐν ἀγίῳ πνεύματι ἀγαπητὴ ἀδελφὲ τῆς ἡμῶν μετριότητος καὶ συλλειτουργίᾳ.

Ι n c i p i t . Μετὰ τὸ λειτουργῆσαι τὸ κοινὸν

Ἐ π ο γ ρ α φ ῆ . [†] *Νήφων ἐλέω Θεοῦ ἀρχιεπίσκοπος Κωνσταντινουπόλεως, Νέας Ῥώμης καὶ οἰκουμενικὸς πατριάρχης.*

Χ ρ ο ν ο λ ὄ γ η σ η . Δεδομένου ὅτι στὸ κείμενο τῆς εἰρηνικῆς ἐπιστολῆς ὁ πατριάρχης ἀναγγέλλει ἐπὶ τὸν Ἀλεξανδρείας τὴν ἐκλογὴν του, θεωροῦμε πὼς ἡ ἐπιστολὴ πρέπει νὰ χρονολογηθῆ λίγο μετὰ τὴν ἀνοδὸν τοῦ ἐπὶ τὸν Κωνσταντινουπόλεως, γιὰ τὴν ὁποία βλ. **π. 86** «Χρονολόγησι».

Ἐ κ δ ο σ η . Ἐπίσημα, ἀρ. 32, σ. 215-219.

Β ι β λ ι ο γ ρ α φ ῖ α . ΠΙΤΣΑΚΗΣ, *Ἐπικοινωνία*, σ. 381-385 (σχετικὰ μὲ τὴν ἐξέλιξιν τῶν εἰρηνικῶν ἐπιστολῶν ἐπὶ τὴν μεταβυζαντινὴν ἐποχὴν)· ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΣ-ΚΕΡΑΜΕΥΣ, *Ἐκθεις*, σ. 54-56 (σχετικὰ μὲ τὸν μητροπολίτη Δανιὴλ).

Σ χ ο λ ι α σ μ ὸ ς . Ὁ πατριάρχης Ἀλεξανδρείας, τὸ ὄνομα τοῦ ὁποῖου δὲν ἀναφέρει ὁ πατριάρχης Νήφων, εἶναι ὁ Γρηγόριος Ε', τὸν ὁποῖο θὰ διαδεχθῆ τὸν Αὐγουστο τοῦ 1487 ὁ Ἰωακείμ ὁ Πάνυ. Πὰ τοὺς μνημονευόμενους καθαιρεθέντες πατριάρχες Ἱεροσολύμων καὶ Ἀντιόχειας βλ. ὅσα ἀναφέρουμε ἐπὶ τὴν **π. 77**

«Σχολιασμός». Τὴ διαμάχη μεταξύ τῶν Πατριαρχείων Ἱεροσολύμων καὶ Ἀλεξανδρείας μὲ ἀντιζείμενο τὴ μονὴ τοῦ Σινᾶ περιγράφει, ἀπὸ τὴν πλευρὰ φυσικὰ τοῦ Πατριαρχείου Ἱεροσολύμων, ὁ ΝΕΚΤΑΡΙΟΣ, *Ἐπιτομή*, σ. 215-221. Τέλος, ἄς ἐπισημανθεῖ ὅτι στὴν εἰρηνικὴ ἐπιστολὴ του ὁ Νήφων ἀναφέρεται, ὅπως εἶδαμε, καὶ στὴν Πανορθόδοξη Σύνοδο τοῦ 1483/1484, ἡ ὁποία ἀνέτρεψε τὴ Σύνοδο τῆς Φλωρεντίας, καὶ σημειώνει πὼς «ἡ σὺ ἀγιότης συνεψηφίσω διὰ τοῦ σοῦ τοποτηρητοῦ, τοῦ τότε μὲν Σμύρνης, νῦν δὲ Ἐφέσου κύρ Δανιὴλ» (*Ἐπίσημα*, σ. 217 στ. 65-66). Ἡ διατύπωση τοῦ Νήφωνα ἐπιβεβαιώνει τὸ γεγονός ὅτι ὁ Δανιὴλ ὡς μητροπολίτης Σμύρνης ἐπισκέφθηκε τὸν πατριάρχη Ἀλεξανδρείας προκεκμενὸν νὰ λάβει τὴν ἐξουσιοδότησή του. Ὁ Δανιὴλ μὲν ἐπέστρεψε στὴν Κωνσταντινούπολη ἐκλέχθηκε, μετὰ τὴν ἐπιτυχιμένη ἀποστολή του, ἀρχιερέας τῆς μητροπόλεως Ἐφέσου, ὅπως ἄλλωστε μαρτυρεῖ ἡ ὑπογραφή του στὸν «τόμον» τῆς Πανορθόδοξης Συνόδου (*Ἐπίσημα*, σ. 188 στ. 86).

π. 88

1487

Ἐπικύρωση τοῦ τόμου πού καταδίκαζε τὴ σιμωνία.

Ἐπιβεβαιώνεται καὶ ἐπικυρώνεται ὁ συνοδικὸς τόμος ὁ ὁποῖος εἶχε ἐκδοθεῖ ἐπὶ τῶν ἡμερῶν τοῦ πατριάρχη Μαξίμου Γ' καὶ καταδίκαζε τὴ σιμωνία (**π. 70**). Τὸν τόμο εἶχε ἐπικυρώσει καὶ ὁ διάδοχος τοῦ Μαξίμου Συμεὼν Α' (**π. 81**).

Μ ν ε ί α . «ἡ μετριότης ἡμῶν τῇ τότε ψήφῳ τῶν... ἀρχιερέων... εἰς τόνδε τὸν ὑψηλὸν π(ατ)ριαρχικὸν ἀναχθεῖσα θρόνον διὰ σπουδῆς ἔθετο... τὴν σιμωνιακὴν ταύτην αἴρεσιν ἀφαντώσει παραδοῦναι τελεία. Ὅθεν καὶ τὸν εἰρημένον τόμον σὺν πολλῇ τῇ περιουσίᾳ ἐπεβεβαίωσε τε καὶ ἐπεκύρωσεν»: Νήφων Β', Συνοδικὸς τόμος, 15 Ἰουνίου 1497, ΣΤΑΜΑΤΙΑΔΗΣ, *Σύλλεκτα*, σ. 38· ΑΠΟΣΤΟΛΟΠΟΥΛΟΣ, *Ἱερός Κῶδιξ*, σ. 153-154 στ. 32-38· *Ἐπίσημα*, ἀρ. 41, σ. 263 στ. 32-38.

Χ ρ ο ν ο λ ό γ η σ η . Δεδομένου ὅτι ἡ μνεία τῆς πράξεως παραδίδεται σὲ κείμενο πού ἐκδόθηκε κατὰ τὴν περίοδο τῆς δευτέρας πατριαρχίας τοῦ Νήφωνος, σὲ συνδυασμὸ μὲ τὸ ὅτι στὴν εἰρηνικὴ ἐπιστολὴ του πρὸς τὸν πατριάρχη Ἀλεξανδρείας (**π. 87**) ὁ Νήφων δὲν ἀναφέρει κάτι σχετικὸ μὲ τὸ μείζον αὐτὸ ζήτημα, ὀδηγοῦμαστε στὸ συμπέρασμα ὅτι ἡ ἐπικύρωση τῆς καταδικῆς τῆς σιμωνίας πρέπει νὰ ἔγινε μετὰ τὴν ἀποστολὴ τῆς εἰρηνικῆς ἐπιστολῆς, στὸ πρῶτο πάντως διάστημα μετὰ τὴν ἀνοδό του στὸν πατριαρχικὸ θρόνο.

Σ χ ο λ ι α σ μ ό ς . Πὰ τὸ ζήτημα τῆς σιμωνίας, τῆς «ἐμπορίας τῆς θείας χάρι-

τος», βλ. ὅσα σημειώνουμε πὺ ἀνω στὸ «Σχολιασμό» τῆς **π. 107**, ἡ ὁποία ἀποτελεῖ τὴν τελευταία, μέσα στὴν πρώτη μεταβυζαντινὴ περίοδο, σχετικὴ πράξη.

π. 89

1487 – 1488

«**Συνοδικὴ γραφὴ**» περὶ δικαιοδοσίας τοῦ πατριάρχου Ἀλεξανδρείας σὲ ζητήματα τῆς μονῆς Σινᾶ.

Ἐπιβεβαιώνεται καὶ ἐπικυρώνεται ἡ δικαιοδοσία τοῦ πατριάρχου Ἀλεξανδρείας σὲ ζητήματα ποῦ ἀφοροῦν τὴ διοίκηση τῆς μονῆς τοῦ Σινᾶ, δικαιοδοσία ποῦ ἀνάγεται στὴν ἀρχαία παράδοση.

Μ ν ε ί α . «τοῦ ἀγιωτάτου Πάπα καὶ Πατριάρχου Ἀλεξανδρείας... κὺρ Ἰωακείμ συνιστᾶν, ὡς τὸ πρότερον, καὶ ἀ[ἐ]φορᾶν τὴν ἀγίαν καὶ θεῖαν ταύτην τοῦ Σιναιῶν ὄρους σεβασμίαν Μονὴν καὶ διοικεῖν καὶ οἰκονομεῖν..., ἐπειδὴ καὶ ἐξ ἀρχαίας παραδόσεως τοῦ τὰ ἐκεῖσε πάντως τῇ ἐπισκέψει καὶ κρίσει ἢ καὶ ἀνακρίσει τοῦ ἀγιωτάτου Πάπα καὶ Πατριάρχου Ἀλεξανδρείας ἀνάκεινται πρὸς τὰ ταῦτα οἰκονομεῖν εὐαρέστως καὶ κατὰ τῷ Θεῷ φίλον, ἐν οἷς ἔστι καὶ τὸ Θεῖον ὄρος τὸ Σιναιον, ὡς γε καὶ ἡ τιμία καὶ σεβασμία οὐχ ἤττον συνοδικὴ γραφὴ τοῦ ἀγιωτάτου καὶ θειοτάτου Πατριάρχου Κωνσταντινουπόλεως κὺρ Νήφωνος ἀριδῆλως παρίστηιν, ἐμφανισθεῖσα ἡμῖν συνοδικῶς»: Ἱερεμίας Α', Σιγίλλωδης γραφὴ, Μάιος 1545, ΜΑΖΑΡΑΚΗΣ, *Ἰωακείμ*, σ. 141-142 καὶ ΣΤΡΟΥΜΠΑΚΗΣ, *Ἱερεμίας Α'*, σ. 368.

Χ ρ ο ν ο λ ό γ η σ η . Στὴ μνεία τῆς πράξεως δὲν ἀναφέρεται πότε ὁ Νήφων ἐξέδωσε τὴν «συνοδικὴν γραφὴν». Στὴν εἰρηρικὴ ἐπιστολὴ του πάντως πρὸς τὸν πατριάρχου Ἀλεξανδρείας (**π. 87**) ὁ Νήφων ἀναφέρεται καὶ ἀναγνωρίζει ρητὰ τὴ δικαιοδοσία τοῦ Ἀλεξανδρείας σὲ ζητήματα τῆς μονῆς Σινᾶ· ἂν εἶχε ἤδη ἐκδώσει ὁ Νήφων τὴν «συνοδικὴν γραφὴν», ἀσφαλῶς θὰ ἀναφερόταν σὲ αὐτήν. Κατὰ συνέπεια ὑποθέτουμε πὺς ἐκδόθηκε μετὰ τὰ τέλη τοῦ 1486 ἢ τὶς ἀρχὲς τοῦ 1487, χρονικὸ διάστημα στὸ ὁποῖο ἔχουμε χρονολογήσει τὴν εἰρηρικὴ ἐπιστολή· βλ. καὶ ὅσα ἀναφέρουμε πὺ ἀνω στὸ «Σχολιασμό».

Σ χ ο λ ι α σ μ ό ς . Εἶναι πιθανὸ ἡ συνοδικὴ γραφὴ τοῦ πατριάρχου Νήφωνος ποῦ ἀναφέρεται στὸ γράμμα τοῦ Ἱερεμίας νὰ εἶναι ἡ εἰρηρικὴ ἐπιστολὴ στὴν ὁποία γίνεται λόγος γιὰ τὸ Σινᾶ καὶ γιὰ τὶς δικαιοδοσίες τοῦ Ἀλεξανδρείας ἐπὶ τῆς μονῆς (**π. 87**). Ἐπειδὴ ὅμως στὸ κείμενο τοῦ Ἱερεμίας Α' ἡ πράξη τοῦ Νήφωνος μνημονεύεται μὲ ἄλλο χαρακτηρισμὸ, ὡς «συνοδικὴ γραφὴ», πιθανολογοῦμε ὅτι πρόκειται γιὰ διαφορετικὴν πράξη.

ΜΕΣΟΠΑΤΡΙΑΡΧΕΙΑ

post ἀρχῆς – Ἰούλιος 1488

«Ἰστατο δὲ ὁ θρόνος ἄνευ πατριάρχου καιρὸν οὐκ ὀλίγον»

Ἐκθεσις Χρονοική, σ. 47 στ. 10

π. 90

1488, 12 Μαρτίου

Ἐπικύρωση συμφωνίας τῶν μονῶν Ἰβήρων καὶ Χιλανδαρίου γιὰ τὴν τοποθεσία Κομίτισα.

Μολονότι τὸ ζήτημα τῆς διενέξεως μεταξὺ τῶν μονῶν Ἰβήρων καὶ Χιλανδαρίου γιὰ τὴν τοποθεσία Κομίτισα διευθετήθηκε μὲ τὸ γράμμα τοῦ πατριαρχῆ Συμεῶν (π. 83), οἱ μοναχοὶ τοῦ Χιλανδαρίου συνέχισαν νὰ καταπατοῦν τὴν περιοχὴ τῆς Κομίτισας βόσκοντας ἐκεῖ τὰ βουβάλια τῆς μονῆς τους· θέλησαν μάλιστα νὰ προσφύγουν στὴν κοσμικὴ ἀρχὴ γιὰ νὰ τοὺς δικαιώσει. Μὲ τὴ μεσολάβηση ὁμως κάποιων προσώπων ἀποφεύχθηκε αὐτό, οἱ δύο μονεὲς διευθέτησαν μεταξὺ τους τὴν ὑπόθεση καὶ προσφεύγουν στὸ Πατριαρχεῖο προκειμένου νὰ ἐπικυρώσει τὴ συμφωνία τους: οἱ Χιλανδαρινοὶ θὰ ἀπέχουν ἀπὸ τὴν Παλαιὰ Κομίτισα καὶ τὸ μετόχι τοῦ Ἁγίου Νικολάου, τὰ ὁποῖα ἀνήκουν στὴ μονὴ Ἰβήρων, ἐνῶ ἀπὸ κοινοῦ οἱ δύο μονεὲς θὰ μποροῦν νὰ θερίζουν τὸ λιβάδι τῆς Νέας Κομίτισας. Ἀκόμα, ἀπὸ κοινοῦ θὰ ἀποφασίζουν νὰ ἐκχωρήσουν σὲ τρίτον τὴ νομὴ τῆς Παλαιᾶς ἢ τῆς Νέας Κομίτισας. Μὲ τὸ γράμμα αὐτὸ ἐπιβεβαιώνεται ἡ παλαιὰ ἀπόφαση τοῦ Συμεῶν καὶ ὅσα ἀναφέρονταν ἐκεῖ καὶ ἀνανεώνεται ἡ ἀπειλὴ ἀφορισμοῦ γιὰ ἐκείνους ποὺ δὲν θὰ τηρήσουν τὰ συμφωνηθέντα.

Π α ρ ἄ δ ο σ η . Τὸ πρωτότυπο τοῦ ἐγγράφου σώζεται στὸ Ἄρχεῖο τῆς μονῆς Ἰβήρων τοῦ Ἁγίου Ὁρους.

Ἐ π ι γ ρ α φ ῆ . † *Συνοδικὸν τῶν σ(αυ)ροφόρων τῆς Μεγάλης Ἐκκλησίας*

Incipit . † Διενέξεως πολλῆς ἐκ τε παλαιῶν

Χρονολογία . Μηνὶ Μαρτίῳ ιβ^ας, ἰν(δικτιῶν)ος 75.

Ἐ π ο γ ρ α φ ἑ ς . † *Ὁ μέγας οἰκονόμος τῆς μεγάλης ἐκκλησίας ἱερεὺς Γε-
ώργιος:-*

† Ὁ μέγας σκευοφύλαξ τῆς μεγάλης ἐκκλησίας Μιχαὴλ ἱερεὺς:-

† Δημήτριος διάκονος ὁ χαρτοφύλαξ τῆς μεγάλης ἐκκλησίας:

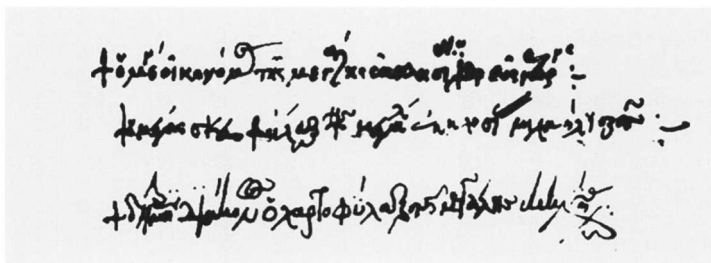
Χ ρ ο ν ο λ ὄ γ η σ η . Στὸ ἐγγράφο δὲν ἀναγράφεται τὸ ἔτος ἐκδόσεώς του· τὸ

γεγονός πάντως ότι δὲν ὑπογράφεται ἀπὸ κάποιον πατριάρχη ἀλλὰ ἀπὸ τρεῖς ὀφφικιαλίους δηλώνει ὅτι τὸ ἔγγραφο ἐκδόθηκε σὲ περίοδο μεσοπατριαρχείας. Πράγματι, μετὰ τὴν ἀποπομπὴ ἀπὸ τὴν κοσμικὴ ἀρχὴ τοῦ Νήφωνος Β', στὶς ἀρχὲς τοῦ 1488, καὶ ὡς τὸν Ἰούλιο τοῦ ἴδιου ἔτους πού ἀνέλαβε τὸ Πατριαρχεῖο ὁ Διονύσιος Α' γιὰ δευτέρη φορά, μεσολάβησε ἕνα διάστημα μεσοπατριαρχείας κατὰ τὸ ὅποιο ἀρμόδιοι ὀφφικιαλίοι φαίνεται πὼς ἀνέλαβαν νὰ διευθετήσουν ἐπείγουσες ὑποθέσεις. Σὲ αὐτὸ τὸ διάστημα ταιριάζουν ἄλλωστε τὰ χρονολογικὰ στοιχεῖα πού σημειώνονται στὸ ἔγγραφο, ὁ μῆνας Μάρτιος καὶ ἡ ἀναγραφόμενη ἔκτη ἰνδικτιώνα. Ὡστόσο οἱ δύο πρῶτοι ἐκδότες τοῦ ἔγγραφου τὸ χρονολόγησαν, γιὰ διαφορετικούς λόγους, στὸν Μάρτιο τοῦ 1503: ὁ ΓΕΔΕΩΝ, *Ἐφημερίδες*, σ. 18 καὶ 20, μὲ κριτήριό τὴ γραφή, καὶ οἱ ἐκδότες τῶν *Actes d'Iviron*, σ. 185-186, στηριζόμενοι στὴν πιθανὴ ταύτιση ἐνὸς μνημονευόμενου στὸ κείμενο προσώπου καὶ στὴν ὑπόθεση ὅτι τότε ὑπῆρχε μεσοπατριαρχεῖα. Πράγματι ὁ Μάρτιος τοῦ 1503 συμπίπτει καὶ αὐτὸς μὲ ἕκτη ἰνδικτιώνα, ὅμως δύσκολα μπορεῖ νὰ θεωρηθεῖ ὅτι ὑπῆρξε τότε μεσοπατριαρχεῖα, ἀφοῦ στὶς ἀρχὲς τοῦ 1503 εἶχε ἐκλεγεῖ πατριάρχης ὁ Παχώμιος ἀλλὰ ἡ ἐκλογὴ του ἀμφισβητεῖτο ἀπὸ ἐκείνους πού θεωροῦσαν τὸν Νήφωνα νόμιμο πατριάρχη, μολοντί ὁ ἴδιος βρισκόταν στὴ Βλαχία. Σὲ αὐτὲς τὶς συνθήκες ἀντιπαράθεσης φαίνεται δύσκολο κάποιοι ὀφφικιαλίοι νὰ εἶχαν τὴν πρωτοβουλία νὰ ἐκδώσουν ἕνα τέτοιο ἔγγραφο.

* Ἐ κ δ ο σ η . Τὸ κείμενο δημοσίευσε πρῶτος ὁ ΓΕΔΕΩΝ, *Ἐφημερίδες*, σ. 14-18. Διπλωματικὴ ἔκδοση, *Actes d'Iviron*, σ. 186-188· *Ἐπίσημα*, ἀρ. 33, σ. 224-226.

Βι β λ ι ο γ ρ α φ ί α . *Actes d'Iviron*, σ. 28-29 καὶ σ. 184-186· *Actes de Kutlumus*, σ. 153 [β' ἔκδ. σ. 399]· βλ. καὶ π. 83 «Βιβλιογραφία».

Σ χ ο λ ι α σ μ ὸ ς . Γιὰ τὸν προηγούμενο σταθμὸ τῆς διαμάχης μεταξὺ τῶν μονῶν Ἰβήρων καὶ Χιλανδαρίου βλ. π. 83. Σχετικὰ μὲ τὴν ἴδια διαμάχη βλ. ἀκόμα τὸ κείμενο μιᾶς ἀχρονολόγητης συμφωνίας πού συνάπτουν μεταξὺ τους οἱ δύο μονεὲς στὸ *Actes d'Iviron*, ἀρ. 103, σ. 180-183.

Οἱ ὑπογραφὲς τῶν τριῶν ὀφφικιαλίων στὴν π. 90

π. 91

1488, Ἰούλιος

«**Συνοδικὸν ψήφισμα**», «**συνοδικὴ πρᾶξις**» μετὰ τὴν ὁποία ἀποκαθίσταται στὸν πατριαρχικὸ θρόνο ὁ Διονύσιος Α'.

Ἡ σύνοδος ἀποφασίζει ὅτι ὁ Διονύσιος Α', ὁ ὁποῖος μετὰ παρέμβαση τῆς κοσμικῆς ἀρχῆς εἶχε ἐκτοπισθεῖ ἀπὸ τὸ Πατριαρχεῖο χωρὶς νὰ καταδικασθεῖ ποτὲ ἀπὸ σύνοδο καὶ χωρὶς νὰ βρεθεῖ κάποιος νὰ τὸν κατηγορήσει ὅτι παραβίασε ὅσα ἐπιτάσσουν οἱ θεοὶ κανόνες, εἶναι δίκαιο νὰ ἀναλάβει ξανά τὸν πατριαρχικὸ θρόνο. Ὁ θρόνος ἔμεινε κενὸς ἐπειδὴ ἐκδίωξε καὶ πάλι ἡ κοσμικὴ ἀρχὴ τὸν πατριάρχη Νήφωνα καὶ ἔδωσε ἐντολὴ νὰ ἐκλεγεῖ ἄλλος πατριάρχης. Καθὼς λοιπὸν ὁ Διονύσιος ἦρθε ἐδῶ μετὰ ἐντολὴ τοῦ κρατοῦντος γιὰ νὰ βοηθήσει τὴν Ἐκκλησίαν, ἡ σύνοδος θεωρεῖ δίκαιο νὰ ἐπανέλθει στὸν πατριαρχικὸ θρόνο ἀπὸ τὸν ὁποῖο ἐκδιώχθηκε, καὶ μετὰ τὸ παρὸν ψήφισμα ἀνανεώνεται ἡ ἐντολὴ τῆς ὁποίας εἶχε λάβει παλαιότερα.

Π α ρ ἄ δ ο σ η . Τὸ κείμενο τοῦ «συνοδικοῦ ψηφίσματος» παραδίδεται ἀπὸ τὴν καταχώρισή του στὸν ἱερό κώδικα τοῦ Πατριαρχείου. Τὸ σχετικὸ φύλλο τὸν 16ο αἰῶνα ἐνσωματώθηκε στὸ «Νόμιμον τῆς Μεγάλης Ἐκκλησίας» ὡς φ. ρλη'. Σήμερα εἶναι συσταχθέντο στὸ χειρόγραφο 12 τῆς μητροπόλεως Σάμου καὶ Ἰακάριας ὡς φ. 193.

Ἰ n c i p i t . † Πολλὰ τῶν ἐν τῷ καθ' ἡμᾶς

Χ ρ ο ν ο λ ο γ ί α . ἐν ἔτει , ς^ϕ γ^ϕ ζ^ϕ

† Υ π ο γ ρ α φ ῆ ς . † Ὁ... Ἐφέσον Δανιήλ, ἔχων καὶ τὴν γνώμην τοῦ Χαλκηδόνος καὶ τοῦ Μιτυλήνης † Ὁ... Θεόφιλος Ἀμασίας † Ὁ... Σερρων Μανασῆς, εχων καὶ τὴν γνώμην τοῦ Ηρακλήα † Ὁ... Μελενίκου καὶ τὸν τόπον ἐπέχων τοῦ Σάρδεων Γεράσιμος † Ὁ... Μεσημβρίας Δωρόθεος † Ὁ... Περηθεορίου Μαθῆος [† Ὁ]... Ζηκων Παχώμιος ἔχων καὶ τας γνωμας του Λαρήσης καὶ τοῦ Δράμας [† Ὁ]... πρῶην Σουδαίας καὶ πρόεδρος Μιδείας Θεοφάνης [† Ὁ]... Ἰκονίου Ἀμφιλόγιος

Χ ρ ο ν ο λ ὄ γ η σ η . Στὸ κείμενο ἀναγράφεται μόνον ἢ ἀπὸ κτίσεως κόσμου χρονολογία 6996 (1487/8), τὸ σημεῖωμα ὅμως τοῦ μεγάλου χαρτοφύλακος μετὰ τὸ ὁποῖο ἐγκαινιάζεται στὸν ἱερό κώδικα ἡ πατριαρχία τοῦ Διονυσίου προσδιορίζει μετὰ ἀκριβείαν τὴν ἐπάνοδό του στὸν Ἰούλιο τοῦ 1488 (βλ. π. 92 «Μνεία»).

† Ε κ δ ο σ η . ΣΤΑΜΑΤΙΑΔΗΣ, *Σύλλεκτα*, σ. 31-34 [= ΓΕΡΜΑΝΟΣ, *Συμβολή*, σ. 18-20]· ΑΠΟΣΤΟΛΟΠΟΥΛΟΣ, *Ἱερὸς Κῶδιξ*, σ. 142-145· *Ἐπίσημα*, ἀρ. 34, σ. 227-231.

Β ι β λ ι ο γ ρ α φ ί α . ΑΠΟΣΤΟΛΟΠΟΥΛΟΣ, *Ἱερὸς Κῶδιξ*, σ. 145-150.

Σ χ ο λ ι α σ μ ὸ ς . Τὸ κείμενο κάνει ἀναφορὰ σὲ δύο πρόσφατες ἀποχωρήσεις

πατριαρχῶν, τοῦ ἴδιου τοῦ Διονυσίου Α' τὸ 1471 καὶ τοῦ Νήφωνος στίς ἀρχές τοῦ 1488. Στὴν πρώτη περίπτωση ὁ Διονύσιος φαίνεται πὸς ἀποχώρησε αὐτοβούλως, ἀπηνδισμένος ἀπὸ τὴ δυσφήμιση κάποιων εἰς βάρος του, καὶ ἀποσύρθηκε στὴ μονὴ Κοσινίτσας (**π. 46** «Σχολιασμός»), ἐνῶ στὴν περίπτωση τοῦ Νήφωνος ἐπιβλήθηκε ἀπὸ τὴν ὀθωμανικὴ ἐξουσία ἡ ἀποχώρησή του, ὅταν ἀποκαλύφθηκε ὅτι παραπλάνησε τὴν Πύλη προκειμένου νὰ διασωθεῖ ἡ περιουσία τοῦ ἀποθανόντος πατριάρχη Συμεών· βλ. περισσότερα στὰ σχετικὰ σχόλια: ΑΠΟΣΤΟΛΟΠΟΥΛΟΣ, *Ἱερὸς Κῶδιξ*, σ. 147-149.

ΔΙΟΝΥΣΙΟΣ Α΄

Ίούλιος 1488 – τέλος 1490

(δεύτερη πατριαρχία)

π. 92

1488, Ίούλιος

Ἐπάνοδος στὸν πατριαρχικὸ θρόνο τοῦ ἀπομακρυνθέντος ἀπὸ τὴν κοσμικὴ ἀρχὴ Διονυσίου.

Ἔγερτα ἀπὸ ἀπόφαση τῆς συνόδου, ὁ ἀδίκως ἀπομακρυνθεὶς ἀπὸ τὴν κοσμικὴ ἀρχὴ πατριάρχης Διονύσιος καλεῖται νὰ ἐπανεέλθει στὸν πατριαρχικὸ θρόνο. Ἀναλαμβάνει τὰ καθήκοντά του τὸν Ίούλιο τοῦ 1488.

Μ ν ε ί α . «Μηνὶ Ἰουλλίῳ, ἰν(δικτιῶν)ος ς^{ης} τοῦ ἔτους ς^{ου} λϞ^υ ζ^{ου} ὁ παναγιώτατος ἡμῶν δεσπότης ὁ οἰκουμενικὸς π(ατ)ριάρχης κϳρ Διονύσιος εἰς τὸν ὑψηλὸν π(ατ)ριαρχικὸν αὐθις ἀνήχθη θρόνον, ἐν ᾧ καὶ αἱ συνοδικαὶ πράξεις ἤρξαντο καταστρώνυσθαι ἐν τῷ ἱερῷ κώδικι»: Μέγας χαρτοφύλαξ, Σημείωμα στὸν ἱερὸ κώδικα, ΣΤΑΜΑΤΙΑΔΗΣ, *Σύλλεκτα*, σ. 31· ΑΠΟΣΤΟΛΟΠΟΥΛΟΣ, *Ἱερὸς Κώδιξ*, σ. 142· *Ἐπίσημα*, σ. 231· «Ὡρισεν οὖν ὁ αὐθέντης ὅπως ποιήσωσιν ἕτερον πατριάρχην. Ἀπορήσαντες οὖν οἱ κληρικοὶ ἠτήσαντο ὅπως ποιήσωσι πατριάρχην τὸν κϳρι Διονύσιον, ὄντα ἐν τῇ μονῇ τῆς Κοσινίτζου· καὶ πορευθέντες μετὰ αὐθεντικοῦ ὀρισμοῦ καὶ μὴ θέλοντα ἔφερον αὐτόν: ἦν γὰρ γηραιὸς λίαν»: *Ἐκθεσις Χρονοζή*, σ. 47 στ. 13-18· «Βουλὴν οὖν ἔθεντο, ἵνα ποιήσωσι τὸν κύριον Διονύσιον ἐνδιατρίβοντα τῇ μονῇ τῆς Κοσινήσης. Ἀπῆλθον δὲ μετὰ βασιλικοῦ ὀρισμοῦ καὶ ἐλθεῖν ἐποίησαν, καὶ μὴ θέλοντα διὰ τὸ βαθὺ γῆρας»: *Ἱστορία Πολιτικῆ Κωνσταντινουπόλεως*, σ. 34· πβ. καὶ *Πατριαρχικῆ Κωνσταντινουπόλεως Ἱστορία*, σ. 140 καὶ *Βιβλίον Ἱστορικόν*, σ. νκζ.

Χ ρ ο ν ο λ ό γ η σ η . Τὸ ὅτι ὁ Διονύσιος ἐπανῆλθε στὸ Πατριαρχεῖο τὸ μῆνα Ἰούλιο τὸ δηλώνει ρητὰ τὸ σημεῖωμα μὲ τὸ ὁποῖο ὁ μέγας χαρτοφύλαξ ἐγκαινίασε στὸν ἱερὸ κώδικα τὴν ἐνότητα τῆς νέας πατριαρχίας βλ. πιὸ πάνω, «Μνεΐα».

Β ι β λ ι ο γ ρ α φ ί α . ΑΠΟΣΤΟΛΟΠΟΥΛΟΣ, *Ἱερὸς Κώδιξ*, σ. 145-150.

Σ χ ο λ ι α σ μ ό ς . Ἡ ἐξάμηνη περίπου περίοδος μεσοπατριαρχείας ποὺ ἀκολούθησε τὴ βίαιη ἀποπομπὴ τοῦ Νήφωνος (βλ. στὸ «Σχολιασμὸ» τῆς π. 91 τοὺς λόγους τῆς ἀποπομπῆς του) ἔληξε μὲ τὴν ἐπάνοδο τοῦ Διονυσίου στὸ Πατριαρχεῖο. Τῆ

λύση αυτή φαίνεται πώς υπέβαλε στην Πύλη ο ισχυρός άρχοντας Κυρίτζης· βλ. περισσότερα στο σχετικό σχόλιο: ΑΠΟΣΤΟΛΟΠΟΥΛΟΣ, *Τερός Κωδιξ*, σ. 149-150.

π. 93

1489, Μάιος

«**Γράμμα επιβεβαιωτήριο**» σχετικό με την ανταλλαγή του μετοχίου της μονής Ίωάννου Προδρόμου Σωζοπόλεως με το ναό της Παναγίας της Έπισκέψεως.

‘Ο πατριάρχης επιβεβαιώνει, όπως έχουν κάνει και οί προκάτοχοί του, πώς ο ναός της Παναγίας της Έπισκέψεως στη Σωζόπολη είναι προσηλωμένος στη μονή Ίωάννου του Προδρόμου που βρίσκεται στο αντικρυνό νησί. ‘Η προσήλωσή αυτή έγινε ως αντάλλαγμα άντι του ναού του Τιμίου Προδρόμου, ο οποίος ήταν μετόχι της μονής αλλά χρησιμοποιείται τώρα ως κατοικία του μητροπολίτη Σωζοπόλεως. Τη μονή του Ίωάννου του Προδρόμου είχε παραχωρήσει, έρειπωμένη τότε, ο ίδιος πατριάρχης κατά την πρώτη πατριαρχία του στο μοναχό Γεράβαιο, ο οποίος την ανακαίνισε και φρόντισε να κατοχυρωθούν τὰ κινήτὰ και άκίνητα που διέθετε από παλαιά ή μονή για την άναπαυση των μοναχών της.

Π α ρ ά δ ο σ η . Το πρωτότυπο έγγραφο λανθάνει αλλά το κείμενο του επιβεβαιωτηρίου γράμματος τὸ γνωρίζουμε από αντίγραφο που παραδίδεται στον κώδικα της μονής Τιμίου Προδρόμου Σωζοπόλεως, τὸν ὁποῖο συγκρότησε τὸ 1613 ὁ μοναχὸς Θεοδόσιος· τὸ κείμενο στὰ φ. 12^τ-14^ν. Σήμερα ὁ κώδικας αὐτὸς σώζεται στὴν Πάτμο, στὴ Βιβλιοθήκη τῆς μονῆς Ἁγίου Ἰωάννη Θεολόγου με τὸν ἀριθμὸ ΨΟ΄ (770). Ἀντίγραφο ἀπὸ τὴν ἴδια πηγὴ σώζεται στὸ χφ 276, φ. 4^ν-6^τ τοῦ Πατριαρχείου Ἱεροσολύμων καὶ τμῆμα του στὸ χφ Vatic. gr. 2416, φ. 227^τ-^ν.

Ἐ π ι γ ρ α φ ῆ . † Διονύσιος ἑλέφ Θεοῦ ἀρχιεπίσκοπος Κωνσταντινουπόλεως, Νέας Ῥώμης καὶ οἰκουμενικὸς π(ατ)ριάρχης

I n c i p i t . Ἐπειδὴ ἐν τῇ πρώτῃ πατριαρχίᾳ

Χ ρ ο ν ο λ ο γ ί α . ἐν ἔτει ς^ω ρ^ω λ^ω ζ^ω.

Μ η ν ο λ ό γ ι ο . Ἐν μηνί Μαΐω, ἰνδικτιῶνος ζ^η.

Χ ρ ο ν ο λ ο γ ί α . Τὸ γράμμα χρονολόγησε ὁ ΣΑΚΚΕΛΙΩΝ, *Σωζόπολις*, σ. 621 στὸ 1482· ὁ ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΣ-ΚΕΡΑΜΕΥΣ, *Ἰωάννης ὁ Προδρόμος*, σ. 664 σμμ. 3, καὶ ὁ ΚΑΜΠΕΡΙΔΙΣ, *Sozopolis*, σ. 81, προσδιορίζουν ὀρθὰ ὡς ἔτος ἑκδοσῆς του τὸ 1489. Στὴ χρονολογία που σημειώνεται στὰ σωζόμενα αντίγραφα παραλείπεται τὸ γράμμα ζ, τὸ ὁποῖο πρέπει νὰ συμπληρωθεῖ, διότι ὁ Μάιος τοῦ 6997 (1489) εἶναι αὐτὸς που συμπίπτει με τὴν ἀναγραφόμενη ἰνδικτιῶνα καὶ ἐμπίπτει στὴ δεύτερη πατριαρχία τοῦ Διονυσίου.

Ἦ εκδοση. Πρώτος δημοσίευσε τὸ κείμενο ὁ ΣΑΚΚΕΛΙΩΝ, *Σωζόπολις*, σ. 619-621 ἀπὸ τὸν κώδικα τῆς μονῆς (σήμερα χφ Πάτιμου 770). Ἀπὸ τὴν ἴδια πηγὴ ἐξέδωσε διπλωματικά τὸ κείμενο ὁ ΚΑΜΠΕΡΙΔΗΣ, *Sozopolis*, σ. 80-81· *Ἐπίσημα*, ἀρ. 35, σ. 236-238. Μεγάλο μέρος τοῦ κειμένου δημοσίευσε καὶ ὁ ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΣ-ΚΕΡΑΜΕΥΣ, *Ἰωάννης ὁ Πρόδρομος*, σ. 664-666 ἀπὸ τὸ ἱεροσολυμιτικὸ χειρόγραφο 276.

Βιβλιογραφία. ΚΟΜΙΝΗΣ, *Πίνακες*, σ. 37-38· ΚΑΜΠΕΡΙΔΗΣ, *Sozopolis*, σ. 29-55, 82-84· ΧΡΥΣΟΧΟΪΔΗΣ, *Τὰ οἰκονομικά*, σ. 296.

Σχολιασμός. Ἡ ὑπόθεσις αὐτὴ εἶχε ἀπασχολήσει πολλὰς φορὰς τὸ Πατριαρχεῖο· γὰρ τὸ ἱστορικὸ τῆς βλ. ὅσα ἀναφέρουμε στὸ «Σχολιασμό» τῆς π. 35*.

π. 94

1488, Ἰούλιος – 1490, τέλη

Ἐπικυρωτικὴ «γραφή» προνομίων μονῆς Κοσινίτισης τοῦ Παγγαίου ὄρους.

Ἐο πατριάρχης Διονύσιος επικυρώνει τὰ προνόμια τῆς μονῆς Κοσινίτισης καὶ ἐπιβεβαιώνει τὴν ὑπαγωγή τῶν σταυροπηγιακῶν μονῶν Ἁγίου Γεωργίου στὸ Βρανόκαστρο καὶ Παναγίας Ἁλιοκάλλου στὶς Σέρρες καὶ τῶν χωριῶν Ποσιανά, Χωρεμίστα καὶ Νύσσα. Ἐκλεγόμενος ἀπὸ τοὺς μοναχοὺς ἡγούμενος θὰ χειροτονεῖται ἀπὸ τὸν πατριάρχη, θὰ ὀνομάζεται πρωτοσύγκελλος καὶ ἀρχιμανδρίτης καὶ θὰ ἔχει τὸ δικαίωμα νὰ σφραγίζει ἀναγνώστες.

Μνεία. «ἐνεφάνισαν ἡμῖν τιμίαν πατριαρχικὴν γραφὴν τοῦ ἀγιωτάτου καὶ αἰοδύμου πατριάρχου κύρ Ἱερεμίου, διαλαμβάνουσαν καὶ ἐπιβεβαιούσαν καὶ τὰ πρὸ ἐκείνου ἀγιωτάτων πατριαρχῶν γράμματα κύρ Μαξίμου τέ καὶ κυροῦ Διονυσίου καὶ ἐμπεριέχουσαν αὐταῖς λέξεσιν, ὡς ἵνα εἴη αὐτὴ τε, καὶ τὰ ὑπ' αὐτὴν εὐρισκόμενα πατριαρχικά σταυροπήγια, ἦγουν, ὁ περὶ τὸ Βρανόκαστρον Μέγας Γεώργιος, ἡ εἰς τὰς Σέρρας σεβασμία μονὴ τῆς Παναγίας μου, ἡ λεγομένη τῆς Ἁλιοκάλλου καὶ τὰ λοιπὰ πάντα σταυροπήγια ὅσα ὑπὸ ταύτην τυγχάνουσι, πρὸς τούτοις δὲ καὶ τὰ χωρία αὐτῆς ἦγουν τὸ λεγόμενον τῶν Ποσιανῶν, ἡ Χωρεμίστα καὶ ἡ Νύσσα, ἀκαταπάτητος καὶ ἀνεπειρέαστο (sic) ἀπὸ παντὸς πλησιοχώρου μητροπολίτου, καθὼς καὶ τὰ παλαιγενῆ ἔτερα πατριαρχικά διαλαμβάνουσι γράμματα· ἐτι δὲ καὶ ὁ κατὰ καιροὺς ἐκλεγόμενος παρ' αὐτῶν καὶ γενόμενος ἡγούμενος, ἵνα ὑπάρχη πρωτοσύγκελλος καὶ ἀρχιμανδρίτης, ὡς παρὰ τοῦ πατριάρχου γινόμενος· καὶ αὐτὸς μὲν σφραγίζη καὶ τοὺς ἀναγνώστας, ὅσοι μέλλουσι γενέσθαι ἔν τε τῇ δηλωθείσῃ μονῇ: Μητροφάνης Γ', Ἐπικυρωτικὸ γράμμα, Μάρτιος 1567, ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΣ-ΚΕΡΑΜΕΥΣ, *Ἐκθεσις*, σ. 20-21 [= ΓΛΑΒΙΝΑΣ, *Εἰκοσιφοίνισσα*, σ. 37].

Χρονολόγηση. Ὁ Μητροφάνης ἀναφέρει ὅτι στὸ πατριαρχικὸ γράμμα τοῦ Ἱερεμίου πού τοῦ παρουσίασαν σημειώνονταν τὰ προγενέστερα πατριαρχικά γράμματα τῶν πατριαρχῶν Μαξίμου καὶ Διονυσίου· στὴ σιγιλιώδη ὠστόσο γραφὴ τοῦ Ἱερεμίου Α΄ γίνεται ἀόριστη μόνον μείναι στοὺς «αἰοιδίμους καὶ τρισολβίους πατριάρχας» οἱ ὅποιοι ἀπένευμαν προνόμια στὴ μονὴ (ΛΑΜΠΡΟΣ, *Γράμμα*, σ. 135 στ. 16-17 [= ΣΤΡΟΥΜΠΙΑΚΗΣ, *Ἱερεμίας Α΄*, σ. 346]). Ἄν ὠστόσο ἡ παράθεση τῶν ὀνομάτων τῶν δύο πατριαρχῶν ἀκολουθεῖ τὴ χρονολογικὴ διαδοχὴ τους, τὸ γράμμα τοῦ Διονυσίου πρέπει νὰ ἐκδόθηκε στὴ διάρκεια τῆς δευτέρας πατριαρχίας του, δηλαδὴ στὸ διάστημα ἀπὸ τὸν Ἰούλιο τοῦ 1488 ὡς τὰ τέλη τοῦ 1490, δεδομένου ὅτι γνωρίζουμε πῶς ὁ Μάξιμος Γ΄ ἐξέδωσε τὸν Ἰούνιο τοῦ 1477 γράμμα ὑπὲρ τῆς μονῆς Κοσινίτσας (π. 68). Ὑπὲρ τῆς ἀποψῆς αὐτῆς συνηγορεῖ καὶ τὸ γεγονός ὅτι σὲ γράμμα γιὰ τὰ προνόμια τῆς μονῆς πού ἐξέδωσε ὁ Συμεὼν λίγο ἀφοῦ διαδέχθηκε τὸν Διονύσιο μετὰ τὴν πρώτη πατριαρχία του, τὸ 1473/1474, δὲν κάνει καμία ἀναφορὰ σὲ σχετικὸ γράμμα τοῦ Διονυσίου (π. 51).

Βιβλιογραφία. ΠΑΪΖΗ-ΑΠΟΣΤΟΛΟΠΟΥΛΟΥ, *Διονύσιος Α΄*, σ. 279-280.

Σχολιασμός. Ὅπως εἶναι γνωστὸ, ὁ πατριάρχης Διονύσιος συνδέοταν στενά μετὰ τὸ μοναστήρι τῆς Κοσινίτσας: ἐκεῖ κατέφυγε μετὰ τὴν ἀποχώρησή του τὸ 1471 καὶ ἐκεῖ θὰ ἀποσυρθεῖ τὸ 1490 ἐγκαταλείποντας γιὰ δευτέρη φορὰ τὴν Κωνσταντινούπολη (βλ. π. 68 «Σχολιασμός»). Ἐς σημειωθεῖ ὅτι τὸ δικαίωμα νὰ χειροτονεῖ ὁ ἡγούμενος τῆς μονῆς ἀναγνώστες δὲν ὑπῆρχε στὸ γράμμα τοῦ Ἰουνίου τοῦ 1477 μετὰ τὸ ὅποιο ὁ Μάξιμος Γ΄ ἐπιβεβαίωνε τὰ προνόμια τῆς μονῆς (π. 68)· σύμφωνα μετὰ ἐκεῖνο τὸ ἐπιβεβαιωτήριο γράμμα, ἡ μονὴ θὰ ἀποφάσιζε ποιὸς ἀπὸ τοὺς πλησιόχωρους ἀρχιερεῖς θὰ χειροτονοῦσε τοὺς ἀναγνώστες. Γιὰ τὴ μονὴ τοῦ Ἁγίου Γεωργίου τοῦ Διασωρίτου στὸ Βρανόκαστρο καὶ γιὰ τὴ μονὴ Ἡλιοκάλλου στὶς Σέρρες βλ. ὅσα ἀναφέρονται στὴν π. 68, ὅπου καὶ ἡ σχετικὴ βιβλιογραφία.

π. 95

1489/1490

Ἐγκατάσταση τοῦ νέου μητροπολίτη Λαρίσης Βησσαρίωνα.

Ὁ νεοεκλεγείς μητροπολίτης Λαρίσης Βησσαρίων ἐφοδιάζεται μετὰ τὴ συνοδικὴ πράξη του, ἡ ὁποία δηλώνει τὴ νομιμότητα τῆς ἐκλογῆς του καὶ στὴν ὁποία περιγράφονται τὰ καθήκοντά του καθὼς καὶ ἡ ὑποχρέωση τῶν πιστῶν νὰ τὸν ἀναγνωρίζουν ὡς ἀρχιερέα τους. Ὁ Βησσαρίων μετατέθηκε ἀπὸ τὴν ἐπισκοπὴ Δημητριάδος ὕστερα ἀπὸ σχετικὸ αἴτημα τῶν χριστιανῶν τῆς χηρεύουσας μητροπόλεως Λαρίσης.

Παράδοση. Τό πρωτότυπο τῆς συνοδικῆς αὐτῆς πράξεως σώζεται στήν Ἀθήνα, στό Ἀρχεῖο Ἐγγράφων (ἀρ. 40) τῆς Ἱστορικῆς καί Ἐθνολογικῆς Ἐταιρείας· ἀντίγραφοῦ του στό χφ Vat. gr. 2416, σ. 229-230.

Ἐπιγραφή. † Διονύσιος ἐλέω Θεοῦ ἀρχιεπίσκοπος Κωνσταντινουπόλεως, Νέας Ῥώμης καί οἰκουμενικός π(ατ)ριάρχης.

Incipit. † Τῆς ἀγνωστῆς μ(ητ)ροπόλεως Λαρίσης χηρηνόσεως

Χρονολογία. ἐν ἔτει ς^Ϡ λζ[η], ἰν(δικτιῶν)ος η^Ϡ5.

Ἐπιγραφή. † Διονύσιος ἐλέω Θεοῦ ἀρχιεπίσκοπος Κωνσταντινουπόλεως, Νέας Ῥώμης καί οἰκουμενικός π(ατ)ριάρχης: †

Χρονολόγησις. Ἡ σημειούμενη στό ἔγγραφο ἀπό κτίσεως κόσμου χρονολογία 6998 σέ συνδυασμό μέ τήν ὄγδοη ἰνδικτιῶνα ὀδηγοῦν τή χρονολόγησι τῆς πράξης στό διάστημα ἀπό 1ης Σεπτεμβρίου 1489 ὡς τήν 31η Αὐγούστου 1490.

Ἐκδοσις. ΣΑΚΚΕΛΙΩΝ, *Σιγίλλιον*, σ. 18-20 [= ΖΩΣΙΜΑΣ, *Βησσαρίων*, σ. 216-217]· ΟΥΔΟΤ, *Acta* II, σ. 12 καί 14 (γαλλικὴ μετάφρασις σ. 13 καί 15)· Ἐπίσημα, ἀρ. 36, σ. 239-240.

Βιβλιογραφία. ΣΑΚΚΕΛΙΩΝ, *Σιγίλλιον*, σ. 15-18· USPENSKIJ, *Putešestvie*, σ. 474 ἀρ. 21· ΣΟΦΙΑΝΟΣ, *Χατζη-Γερασίμου*, σ. 21 [σ. 201].

Σχολιασμός. Ὁ ΣΑΚΚΕΛΙΩΝ, *Σιγίλλιον*, σ. 16, θεώρησε πὺς ὁ μετατιθέμενος ἀπὸ τὴν ἐπισκοπὴ Δημητριάδος Βησσαρίων εἶναι τὸ ἴδιο πρόσωπο μέ τὸν μητροπολίτη Λαρίσης καί κτίτορα τῆς μονῆς Δουσίου Βησσαρίωνα († 1540). Τὸ θέμα προσπάθησαν νὰ λύσουν ἀρκετοὶ μελετητές, ὅπως ὁ Νίκος Βέης (BEES, *Prosopographisches*, σ. 353-356, 396). Τοὺς δύο ἀρχιερεῖς διαφοροποίησε ὀριστικὰ στηριζόμενος σὲ νεότερα εὐρήματα, μεταξὺ τῶν ὁποίων τὸ βεράτι διορισμοῦ τοῦ Βησσαρίωνος Β', ὁ ΣΟΦΙΑΝΟΣ, *Χατζη-Γερασίμου*, σ. 21 [σ. 201].

† Διονύσιος ἐλέω Θεοῦ ἀρχιεπίσκοπος
Κωνσταντινουπόλεως
καὶ οἰκουμενικός π(ατ)ριάρχης: †

Ἡ ὑπογραφή τοῦ Διονυσίου Α' στήν π. 95

π. 96

1489/1490

Ἐγκατάσταση τοῦ νέου μητροπολίτη Βεροίας Μεθοδίου.

Ὁ Μεθόδιος, ἱερομόναχος στή μονή Βατοπεδίου καί πρωτοσύγκελλος, ἐκλέγεται μητροπολίτης Βεροίας καί ἐφοδιάζεται μέ τή συνοδική του πράξη, ἡ ὁποία δηλώνει τή νομιμότητα τῆς ἐκλογῆς του. Στό κείμενο περιγράφονται τὰ καθήκοντα καί οἱ ὑποχρεώσεις του ἔναντι τῶν χριστιανῶν τῆς νέας ἐπαρχίας του, οἱ ὁποῖοι ὀφείλουν νά τόν ἀναγνωρίζουν ὡς ἀρχιερέα τους. Ὁ προκάτοχός του Νεόφυτος παραιτήθηκε ἀπό τή μητρόπολη Βεροίας λόγω διενέξεων πού εἶχε μέ τοὺς ἐκεῖ χριστιανούς. Στή σύνοδο μετεῖχαν οἱ ἀρχιερεῖς Χαλκηδόνος, Λακεδαιμονίας, Παλαιῶν Πατρῶν, πρῶην Σουγδαίας καί Ἐξαρχος Μηδείας, Ἀγγιάλου, Σηλιβρίας καί Μαΐνης.

Π α ρ ἄ δ ο σ η . Τό πρωτότυπο τῆς συνοδικῆς αὐτῆς πράξεως ἀπόκειται στό Ἄρχεῖο τῆς μονῆς Βατοπεδίου. Ἀντίγραφο τοῦ κειμένου τοῦ πρωτοτύπου παραδίδεται καί σέ χειρόγραφο τοῦ Σταυράκη Ἀριστάρχη, τώρα Vat. gr. 2416, φ. 231r-232r· ἀντίγραφο τοῦ πρωτοτύπου ἔστειλε στόν Μανουὴλ Γεδεών ὁ βατοπεδινὸς μοναχὸς Ἄνθιμος.

Ἐ π ι γ ρ α φ ῆ . † Διονύσιος ἐλέψ Θεοῦ ἀρχιεπίσκοπος Κωνσταντινουπόλεως, Νέας Ῥώμης καί οἰκουμενικὸς π(ατ)ριάρχης.

Ι n s c r i p t . † Καὶ ἱατρῶν ἄριστος ἂν καλοῖτο

Χ ρ ο ν ο λ ο γ ῖ α . ἐν ἔτει ἔτει ς^ωϗϘ^ωϗ^ωη', ἐν (δικτιῶν)ος η'η^ς.

Ἐ π ο γ ρ α φ ῆ . † Διονύσιος ἐλέψ Θεοῦ ἀρχιεπίσκοπος Κωνσταντινουπόλεως, Νέας Ῥώμης καί οἰκουμενικὸς π(ατ)ριάρχης: †

Χ ρ ο ν ο λ ὸ γ η σ η . Τό σημειούμενο ἀπὸ κτίσεως κόσμου ἔτος 6998 σέ συνδυασμὸ μέ τὴν ὄγδοη ἰνδικτιῶνα χρονολογοῦν τὴν πράξη αὐτὴ τοῦ Διονυσίου Α' σὸ διάστημα ἀπὸ τὴν 1η Σεπτεμβρίου 1489 ὡς 31η Αὐγούστου 1490.

Ἐ κ δ ο σ η . Πρώτη ἔκδοση, ΓΕΔΕΩΝ, Πράξεις τοῦ Βεροίας, σ. 229-230· τὸ ἀντίγραφο ὁμοῦς τοῦ κειμένου πού χρησιμοποιήσε ἦταν διάστικτο ἀπὸ παραναγνώ-

† Διονύσιος ἐλέψ Θεοῦ ἀρχιεπίσκοπος
Κωνσταντινουπόλεως, Νέας Ῥώμης
καὶ οἰκουμενικὸς π(ατ)ριάρχης

Ἡ ὑπόγραφή τοῦ Διονυσίου Α' στὴν π. 96

σεις. Δεύτερη έκδοση του κειμένου έδωσε ο ΟΥΔΟΤ, *Acta II*, σ. 16-21 αντίλώντας τὸ κείμενο ἀπὸ τὸ χειρόγραφο Ἀριστάρχη. Πρόσφατα τὸ ἐξέδωσε καὶ πάλι ὁ ΠΑΠΑΔΗΜΗΤΡΙΟΥ-ΔΟΥΚΑΣ, *Νέες πηγές*, σ. 524-527· νεότερη ἔκδοση Ἐπίσημα, ἀρ. 37, σ. 243-246. Βλ. καὶ ΠΑΠΑΔΗΜΗΤΡΙΟΥ-ΔΟΥΚΑΣ, *Acta Vatopedii*, σ. 65, 67.

Βι β λ ι ο γ ρ α φ ί α . LANGLOIS, *Athos*, σ. 42· ΓΕΛΕΩΝ, *Πρᾶξις τοῦ Βεροῖας*, σ. 230-231.

Σ χ ο λ ι α σ μ ό ς . Ὁ νέος μητροπολίτης Βεροίας ἦταν ἱερομόναχος καὶ πρωτοσύγκελλος τῆς ἄθωνικῆς μονῆς Βατοπεδίου. Στὸ ἔγγραφο μάλιστα ἀναφέρεται ὅτι τὸν Μεθόδιο ἐπέλεξαν ὁμοφώνως οἱ μοναχοὶ τοῦ Βατοπεδίου ὡς πρόσωπο κατάλληλο γιὰ ἀρχιερέα τῆς Βέροιας, ὕστερα ἀπὸ σχετικὸ αἴτημα πρὸς τοὺς εἶχαν ὑποβάλλει οἱ χριστιανοὶ τῆς ἐκκλησιαστικῆς αὐτῆς περιφέρειας. Ἡ στενὴ σχέση πρὸς τὸ Βατοπέδι μὲ τὴ Βέροια ἐρμηνεύεται ἀπὸ τὴν ὑπαρξὴ ἐκεῖ τῆς μονῆς Προδρομοῦ τῆς Πέτρας, πλούσιου μετοχίου τῆς ἄθωνικῆς μονῆς. Ὁ προκάτοχος τοῦ Μεθοδίου Νεόφυτος ἦταν ἀρχιερέας τῆς ἐκκλησιαστικῆς αὐτῆς περιφέρειας γὰρ πολλὰ, φαίνεται, χρόνια, ἀν δεχτοῦμε ὅτι ἦταν τὸ ἴδιο πρόσωπο μὲ τὸν Νεόφυτο Βεροίας πρὸς τὸν συνυπέγραψε τὸν Ὀκτώβριο τοῦ 1474 τὴν πράξις ἀθώωσης τοῦ πατριάρχου Συμεὼν Α' (π. 52).

π. 97

1466, φθινόπωρο – 1471, τέλη ἢ 1488, Ἰούλιος – 1490, τέλη

Πατριαρχικὸ γράμμα γιὰ ὑπόθεση δανείου.

Ὁ πατριάρχης ἐκδίδει γράμμα μὲ τὸ ὁποῖο ἐφοδιάζεται ὁ ἐπίτροπος ἐνὸς δανειοστή, προκειμένου νὰ ἐπιτύχει τὴν ἐξόφληση τοῦ δανείου ἀπὸ τοὺς δυστροποῦντες χριστιανούς ὀφειλέτες.

Μ ν ε ι α . «πρὸ ὀλίγου καὶ ἐπίτροπον αὐτοῦ ἀποστείλας μετὰ ἡμετέρου πατριαρχικοῦ γραμματος»: Διονύσιος Α', Πιττάκιο, γ.χ., γφ Paris. gr. 2671, φ. 436^v, ἀνέκδοτο.

Χ ρ ο ν ο λ ό γ η σ η . Τὸ πατριαρχικὸ αὐτὸ γράμμα τὸ ἀποδίδουμε στὸν Διονύσιο Α', γιὰ ὄσους λόγους ἀναφέρουμε στὴν π. 98 «Χρονολόγηση». Πρέπει νὰ ἐκδόθηκε πρὶν ἀπὸ τὸ πιττάκιο ἀλλὰ δὲν μποροῦμε νὰ προσδιορίσουμε τὴν ἀκριβῆ χρονολογία του.

Βι β λ ι ο γ ρ α φ ί α . ΟΜΟΝΤ, *Inventaire*, σ. 23-24· DARROUZÈS, *Ekthesis néa*, σ. 7.

Σ χ ο λ ι α σ μ ό ς . Τὸ γεγονός ὅτι τὸ Πατριαρχεῖο τὸ ἀπασχόλησαν τὴν περίοδο αὐτὴ καὶ ἄλλες ὑποθέσεις πρὸς τὴν εἶχαν σχέση μὲ δάνεια καὶ οικονομικὲς ἐκκρεμὸς

τητες (πβ. τὴν ἐπέμβαση τοῦ Πατριαρχείου ποὺ ἀπομνημονεύεται στὸ παρασχέδιο τοῦ 1476 σχετικὰ μὲ τὸ δάνειο τοῦ μητροπολίτη Τορνόβου καὶ τὴν ἐγκληση ποὺ ἄσκησε ὁ τριτεγγυητὴς του μητροπολίτης Ριζαίου, π. 63) θεωροῦμε πὼς ἀποτελεῖ ἕνα ἀκόμα στοιχεῖο ποὺ ἐπιτρέπει τὴν ἀπόδοση τοῦ πατριαρχικοῦ αὐτοῦ γράμματος στὸν Διονύσιο Α΄.

π. 98

1466, φθινόπωρο – 1471, τέλη ἢ 1488, Ἰούλιος – 1490, τέλη

Πιττάκιο πρὸς ἀδελφὸ ἐπίσκοπο μὲ ἐντολὴ νὰ ἐπιβάλει σὲ ἱερεῖς ἀργία γιὰ αὐθάδεια καὶ σὲ δυστροποῦντες ὀφειλέτες ἀφορισμό.

Ἄδελφος χριστιανὸς ὁ ὁποῖος εἶχε δανείσει ἄσπρα σὲ κάποιους ὁμοθρήσκους του προσέφυγε στὸ Πατριαρχεῖο ἐπειδὴ ἐκεῖνοι δυστροποῦσαν νὰ ἀποδώσουν τὰ ὀφειλόμενα. Ὁ δανειστὴς ἀπέστειλε ἐπίτροπο ἐφοδιασμένο μὲ πατριαρχικὸ γράμμα (π. 97), τὸ ὁποῖο ὁμως κάποιοι ἱερεῖς, σύμφωνα μὲ ὅσα ἰσχυρίζεται, τὸ ἔσχιαν καὶ τὸ ποδοπάτησαν. Καλεῖται ὁ ἐπίσκοπος τῆς περιοχῆς νὰ ἐξετάσει τοὺς ἱερεῖς καὶ ἂν εὐσταθοῦν οἱ κατηγορίες, νὰ τοὺς θέσει σὲ ἀργία καὶ νὰ ἀπειλήσει μὲ ἀφορισμὸ τοὺς ὀφειλέτες στὴν περίπτωσι ποὺ ἀρνηθοῦν νὰ καταβάλουν στὸν δανειστὴ τὰ ἄσπρα ποὺ τοῦ ὀφείλουν.

Π α ρ ἄ δ ο σ η . Ἄντιγραφο τοῦ πιττακίου σῶζεται στὸ χφ Paris. gr. 2671, φ. 436^v (πρόκειται γιὰ τὸ τελευταῖο φύλλο τοῦ χειρογράφου), χειρόγραφο ποὺ περιέχει, μεταξὺ ἄλλων καὶ τύπους γραμμάτων. Πὰ τὸ λόγο αὐτὸ τὰ ὀνόματα τῶν προσώπων ποὺ ἐμπλέκονται στὴν ὑπόθεσι ἔχουν ἀντικατασταθεῖ ἀπὸ τὴν ἀντωνυμία «ὁ δεῖνα».

Ἐ π ι ρ α φ ῆ . † Διονύσιος ἐλέω Θεοῦ ἀρχιεπίσκοπος Κωνσταντινουπόλεως, Νέας Ρώμης καὶ οἰκουμενικὸς π(ατ)ριάρχης

Π ρ ο σ φ ὠ ν η σ η . Θεοφιλέστατε ἐπίσκοπε δεῖνα, χάρις εἴη

I n c i r i t . Ὁ παρὼν δεῖνα ἀναδραμῶν ἀνέφερε

Χ ρ ο ν ο λ ὸ γ η σ η . Στὸ χειρόγραφο τὸ ὁποῖο παραδίδει τὸ κείμενο ἀναφέρεται μόνο τὸ ὄνομα «Διονύσιος ἐλέω Θεοῦ...», χωρὶς νὰ ὑπάρχει κάποια χρονολογικὴ ἔνδειξι ἢ ἄλλα ἐσωτερικὰ στοιχεῖα ποὺ νὰ μποροῦν νὰ βοηθήσουν στὴν ἀσφαλὴ ἀπόδοσι του στὸν Διονύσιο Α΄ καὶ στὴν ἀκριβῆ χρονολόγησι του. Ἐπειδὴ ὁμως τὸ κείμενο ἔχει ἀντιγραφεῖ σὲ χειρόγραφο τοῦ 15ου αἰῶνα (σύμφωνα μὲ τὴ χρονολόγησι τοῦ ΟΜΟΝΤ, *Inventaire*, σ. 23-24 καὶ τοῦ DARROUZÈS, *Ektchésis néa*, σ. 7), ἐπειδὴ ὅλα τὰ κείμενα ποὺ περιέχονται δὲν ξεπερνοῦν τὸν ἴδιο αἰῶνα (τὸ ὕστατο εἶναι τὸ γράμμα ἐλεημοσύνης τοῦ δευτέρου μισοῦ τοῦ 15ου

αίωνα, βλ. ἐδῶ σ. 75) καὶ ἡ γραφή τοῦ κειμένου μπορεῖ νὰ χρονολογηθεῖ καὶ αὐτὴ στὸν 15ο αἰώνα (τὸ ὑδατόσημο τοῦ σχετικοῦ τετραδίου –ancres, παραπλήσιο μὲ τὸ Mosin 412 ἐμφανίζεται ἀπὸ τὰ τέλη τοῦ 15ου αἰώνα– δὲν ἀποκλείει αὐτὴ τὴ χρονολόγησι), θεωροῦμε πιθανὸ νὰ πρόκειται γιὰ κείμενο τοῦ Διονυσίου Α', δεδομένου ὅτι ὁ Διονύσιος Β' ἀνέβηκε στὸν πατριαρχικὸ θρόνο λίγο πρὶν ἀπὸ τὰ μέσα τοῦ 16ου αἰώνα. Σύμφωνα μὲ τὴν ἀρχὴ ποὺ ἔχουμε θέσει (Πρόλογος σ. 18), καταγράφουμε τὴν πράξιν στὸ τέλος τῆς δεύτερης πατριαρχίας τοῦ Διονυσίου Α'.

Ἔ κ δ ο σ η . Ἀνέκδοτο.

Β ι β λ ι ο γ ρ α φ ί α . ΟΜΟΝΤ, *Inventaire*, σ. 23-24· ΜΙΧΑΗΛΑΡΗΣ, *Ἀφορισμός*, σ. 99-100 (σχετικὰ μὲ τὴν ἀπειλὴ ἀφορισμοῦ σὲ ἀδικήματα ἀστικοῦ δικαίου).

Σ χ ο λ ι α σ μ ό ς . Τὸ κείμενο ἀντιγράφηκε στὸ χειρόγραφο ὡς ὑπόδειγμα, προφανῶς, γραμματος, διότι τὰ ὀνόματα τῶν προσώπων ἔχουν ἀντικατασταθεῖ μὲ τὴν ἀντωνυμία ὁ δεῖνα. Ἄν ἡ χρονολόγησι ποὺ προτείνουμε εἶναι ὀρθή, ὁ ἀφορισμὸς μὲ τὸν ὁποῖο ἀπειλοῦνται οἱ ὀφειλέτες ἀποτελεῖ τὴν ἀρχαιότερη μεταβυζαντινὴ ἀναφορὰ χρήσις τῆς ποινῆς σὲ ἀστικὴ διαφορὰ.

ΠΡΑΞΗ

πού λανθασμένα ἔχει ἀποδοθεῖ στὸν Διονύσιο Α΄

«**Ἐγγραφος ἀπόφασις**». Στὸ «ἐπικυρωτικὸν πατριαρχικὸν... γράμμα» τοῦ Ἰωάσαφ Β΄ πού ἐκδόθηκε τὸ 1556/1557 ἀναφέρεται πὼς ὁ πρὸ αὐτοῦ πατριάρχης «Διονύσιος» ἐξέδωσε μίαν «ἔγγραφον ἀπόφασιν» πού ἀφοροῦσε τὸ ἰδιοκτησιακὸ καθεστῶς τοῦ ναοῦ τῆς Θεοτόκου τῆς Ἐλεημονήτριας στὴν Κῶ. Ὁ Τ. Γριτσόπουλος θεώρησε πὼς ὁ μνημονευόμενος πατριάρχης ἦταν ὁ Διονύσιος Α΄, στὸν ὁποῖο καὶ ἀπέδωσε τὴν πράξη. Πρόκειται ὅμως γιὰ πράξη τοῦ Διονυσίου Β΄, ὁ ὁποῖος πατριάρχευσε στὸ ἀμέσως προηγούμενο ἀπὸ τὸν Ἰωάσαφ διάστημα (17 Ἀπριλίου 1546 – Ἰούλιος 1556) καὶ ὄχι γιὰ τὸν Διονύσιο Α΄, τοῦ ὁποῖου ἡ δευτέρη πατριαρχία εἶχε λήξει στὰ τέλη τοῦ 1490, τουλάχιστον ἐξήντα πέντε χρόνια πρὶν ἀναλάβει ὁ Ἰωάσαφ. Ἡ διατύπωση ἄλλωστε τοῦ ἴδιου τοῦ Ἰωάσαφ εἶναι σαφής: «Ἐνθὲν τοι καὶ τοῦ πρὸ ἡμῶν ἀγιωτάτου πατριάρχου κύρ Διονυσίου ἔγγραφον ἀπόφασιν δεδωκότος...». Ἄν ἐπρόκειτο γιὰ τὸν Διονύσιο Α΄, ἡ διατύπωση στὸ πατριαρχικὸ ἔγγραφο θὰ ἦταν διαφορετικὴ καὶ μὲ κάποιον τρόπο θὰ δηλωνόταν πὼς ἐπρόκειτο γιὰ πατριάρχη πού εἶχε πατριαρχεύσει στὸ ἀπώτερο παρελθόν.

* Ἐ κ δ ο σ η (τοῦ γράμματος τοῦ Ἰωάσαφ). ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΣ–ΚΕΡΑΜΕΥΣ, *Συμβολαί*, σ. 399-400.

Βι β λ ι ο γ ρ α φ ί α . ΓΡΙΤΣΟΠΟΥΛΟΣ, *Διονύσιος Α΄*, σ. 12.

ΜΑΞΙΜΟΣ Δ΄

ἀρχὴς 1491 – ἀρχὴς 1497

1491, άρχες

Έκλογή στον πατριαρχικό θρόνο του μητροπολίτη Σερρών Μανασσή ό όποίος μετονομάστηκε σε Μάξιμο.

Ό μητροπολίτης Σερρών Μανασσής, πρώην άγιορείτης μοναχός, μετονομάζεται Μάξιμος και εκλέγεται πατριάρχης ύστερα από την παραίτηση του Διονυσίου.

Μ ν ε ί α . «Έποίησε παραίτησιν [ό Διονύσιος]»· «γέγονεν δέ πατριάρχης ό Σερρών ψ όνομα Μανασσής, μετονομάσαντες αυτόν Μάξιμον, ήν γάρ Άγιορείτης»: *Έκθεις Χρονική*, σ. 48 στ. 2 και σ. 56 στ. 4-7· «Ποίησαντος τοίνυν του κυρίου Διονυσίου παραίτησιν, ως είπομεν, έγένετο ό Σερόών πατριάρχης, ό Μανασής, δς μετονομάσθη Μάξιμος. Καί ήν άγιορίτης»: *Ίστορία Πολιτική Κωνσταντινουπόλεως*, σ. 39· «Έκαμε παραίτησιν ό... κύρις Διονύσιος ό πατριάρχης· έγινε σύνοδος· και εκλεξαν τον μητροπολίτην Σερρών, όνόματι Μανασσή· τον όποιον έμετ' όνόμασαν Μάξιμον»: *Πατριαρχική Κωνσταντινουπόλεως Ίστορία*, σ. 142· βλ. και *Βιβλίον Ίστορικών*, σ. νκθ'.

Χ ρ ο ν ο λ ό γ η σ η . Σύμφωνα με την *Έκθεις Χρονικήν* ό Διονύσιος «ποιήσας... έν τη πατριαρχεία έτη δύο και μήνας έξ, έποίησεν παραίτησιν» (σ. 48 στ. 1-2· πβ. και *Ίστορία Πολιτική Κωνσταντινουπόλεως*, σ. 34). Άφου λοιπόν ό Διονύσιος ανέλαβε για δεύτερη φορά τό Πατριαρχείο τον Ίούλιο του 1488, προσθέτουμε τά δύομηση χρόνια που όρίζει τό πιο πάνω Χρονικό και χρονολογούμε τό χρόνο της παραίτησής του και της άνόδου του Μαξίμου στις άρχές του 1491.

Β ι β λ ι ο γ ρ α φ ί α . ΓΕΡΜΑΝΟΣ, *Συμβολή*, σ. 26.

Σ χ ο λ ι α σ μ ό ς . Η περίπτωση του Μαξίμου Δ' που άλλαξε τό όνομά του όταν έγινε πατριάρχης (ώς ιερομόναχος και μητροπολίτης Σερρών όνομαζόταν Μανασσής και όταν έγινε πατριάρχης μετονομάστηκε σε Μάξιμο) άποτελεί την πρώτη γνωστή από τη μεταβυζαντινή περίοδο (ΓΕΡΜΑΝΟΣ, *Συμβολή*, σ. 26 σημ. 51).

π. 100

1493, 1η Ιανουαρίου – 31η Αυγούστου

Ἐγκατάσταση ἐπισκόπου στὴν ἐπανιδρυθεῖσα ἐπισκοπὴ Διαυλείας καὶ Ταλαντίου.

Ἡ ἐπισκοπὴ Διαυλείας καὶ Ταλαντίου μὲ ἐνέργειες τοῦ τότε ἐξάρχου Ἀθηνῶν πού κίνητρο εἶχαν τὴν «φίλορρηματίαν», εἶχε διααιρεθεῖ σὲ δύο ἐκκλησιαστικὲς περιφέρειες. Ὑστερα ὁμως ἀπὸ τὴν προσφυγὴ τοῦ ἐπισκόπου Ταλαντίου Νείλου στὸ Πατριαρχεῖο, μὲ τὴν ὁποία ζητοῦσε τὴν ἐπανάνοση τῶν δύο ἐπισκοπῶν, ἡ σύνοδος κάνει δεκτὸ τὸ αἶτημά του. Ὁ Νείλος θὰ ὀνομάζεται πλέον ἐπίσκοπος «Διαυλείας καὶ Ταλαντίου» καὶ ἐφοδιάζεται μὲ τὴν «συνοδικὴν πρᾶξιν» του, τὸ διοριστήριό ἐγγράφο πού δηλώνει τὴ νομιμότητα τῆς ἐκλογῆς του καὶ προσδιορίζει τὰ καθήκοντά του.

Π α ρ ἄ δ ο σ η . Δὲν σώζεται τὸ πρωτότυπο τῆς συνοδικῆς πράξεως· ἀντίγραφο τοῦ κειμένου τῆς παραδίδεται στὸ χφ 276 τῆς Πατριαρχικῆς Βιβλιοθήκης Ἱεροσολύμων, φ. 156^v-157^r.

Ἰ n c i p i t . *Καὶ ἱατρῶν ἐκεῖνος ἄριστος ἂν*

Χ ρ ο ν ο λ ο γ ί α . *ἐν ἔτει ζα^ο*

Ῑ π ο γ ρ α φ ῆ . † *Νήφων [= Μάξιμος] ἐλέφ Θ(εο)ῦ ἀρχιεπίσκοπος Κωνσταντινουπόλεως, Νέας Ῥώμης καὶ οἰκουμενικὸς πατριάρχης.*

Χ ρ ο ν ο λ ό γ η σ η . Στὸ ἀντίγραφο πού παραδίδει τὸ κείμενο τῆς πράξεως ἔχει ἀναγραφεῖ στὴ θέση τῆς ὑπογραφῆς τὸ ὄνομα «Νήφων», μὲ ἀποτέλεσμα ἡ πράξη νὰ ἔχει ἀποδοθεῖ στὸν πατριάρχη Νήφωνα Β'. Στὸ ἐπικυρωτικὸ ὁμως ἐγγράφο πού ἐξέδωσε γιὰ τὴν ἴδια ὑπόθεση ὁ Ἱερεμίας Β' τὸ 1572 ὑπάρχουν ἐσωτερικὰ τεκμήρια πού ἐπιτρέπουν νὰ ἀποδοθεῖ ἡ πράξη στὸν Μάξιμο Δ', στὴ διάρκεια τῆς πατριαρχίας τοῦ ὁποίου ἐμπίπτει ἄλλωστε καὶ ἡ ἀναγραφόμενη στὸ κείμενο χρονολογία « ζα^ο».

Ῑ κ δ ο σ η . ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΣ-ΚΕΡΑΜΕΥΣ, Ῑγγράφα, σ. 225-226, ὅπου ἀκολουθώντας ὅσα σημειώνονται στὸ ἀντίγραφο, ἀποδίδει τὴν πράξη στὸν πατριάρχη Νήφωνα Β'. Νεότερη ἔκδοσι ἀπὸ τὸ ἴδιο χειρόγραφο ΠΑΪΖΗ-ΑΠΟΣΤΟΛΟΠΟΥΛΟΥ, *Μάξιμος*, σ. 81-82 ἡ ὁποία στηριζόμενη στὰ πιὸ πάνω τεκμήρια ἀποδίδει τὴν πράξη στὸν Μάξιμο Δ' (βλ. πιὸ πάνω, «Χρονολόγησι»)· Ῑπίσημα, ἀρ. 38, σ. 249-251.

Β ι β λ ι ο γ ρ α φ ί α . ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΣ-ΚΕΡΑΜΕΥΣ, Ῑγγράφα, σ. 224-225· ΓΗΕΥΝ, *Diaulia*, σ. 93-95 (σχετικὰ μὲ μνείες μεταβυζαντινῶν ἐπισκόπων)· ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΣ-ΚΕΡΑΜΕΥΣ, *Διαύλεια*, σ. 50-51· BOUSQUET, *Daulia*, σ. 296 (οἱ πιὸ πάνω θεωροῦν πὼς πρόκειται γιὰ πράξη τοῦ Νήφωνος Β')· ΠΑΪΖΗ-ΑΠΟΣΤΟΛΟΠΟΥΛΟΥ, *Μάξιμος*, σ. 74-81.

Σχολιασμός. Ἡ πράξις αὐτὴ τοῦ Μαξίμου Δ' εἶναι ἡ πρώτη μᾶς σειρᾶς πράξεων ποὺ ἐκδόθησαν τῇ μεταβυζαντινῇ περιόδῳ γιὰ τὴν ἴδια ὑπόθεσι, τῆς συνένωσης δηλαδὴ τῶν δύο ἐπισκοπῶν: ὁ Νήφων Β' τὸ 1497 θὰ ἐπικυρώσει τὴν ἀπόφασιν τοῦ Μαξίμου νὰ ἐνώσει τὶς ἐπισκοπὰς Διαυλείας καὶ Ταλαντίου σὲ μία (π. 106), καὶ θὰ τὸν ἀκολουθήσουν ὁ Διονύσιος Β', ὁ Μητροφάνης Γ' καὶ ὁ Ἱερεμίας Β'. Πὰ τὶς ἐνδιάμεσες μεταπτώσεις τῆς ἐκκλησιαστικῆς αὐτῆς περιφέρειας βλ. ΠΑΪΖΗ-ΑΠΟΣΤΟΛΟΠΟΥΛΟΥ, *Μάξιμος*, σ. 77 σημ. 16 καὶ τὴν ἐκεῖ σημειούμενη βιβλιογραφία. Ὁ Γριτσόπουλος θεωρεῖ πῶς γιὰ τὴν ὑπόθεσι αὐτὴ προιγήθηκε πράξις τοῦ Μαξίμου Γ' (ΓΡΙΤΣΟΠΟΥΛΟΣ, *Διαύλεια*, στ. 1186), ὅμως τὸ κείμενον τοῦ Μαξίμου Δ' δὲν ἀφίνει κανένα σχετικὸ ὑπαινιγμὸ· ἐνδεχομένως συγγέει τοὺς δύο ὁμώνυμους πατριάρχες.

π. 101

1495, Ὀκτώβριος

Πιττάκιον πρὸς τὴ σιναϊτικὴ κοινότητα.

Ὁ πατριάρχης γνωστοποιεῖ στὴ σιναϊτικὴ κοινότητα τὶς ἀπαντήσεις τῆς πατριαρχικῆς συνόδου σὲ ἐρωτήματα ποὺ τοῦ εἶχε θέσει μὲ γράμμα του, ἀπὸ τὸ μετόχι τῆς μονῆς στὴν Κρήτη, ὁ ἐκεῖ οἰκονόμος μοναχὸς Ἀκάκιος. Στὸ πρῶτον ζήτημα, ἂν πρέπει νὰ δέχονται δωρεὰς ἀπὸ τοὺς «σχισματικούς Γραικοὺς τοὺς ἐκ τῆς Ἰταλίας», ἢ ἀπάντησις εἶναι θετικὴ. Στὸ δεῦτερον ἐρώτημα, ἂν ἐπιτρέπεται νὰ στέλνουν μοναχοὺς «ζητεῖαν ποιῆσαι», ἢ ἀπάντησις εἶναι ἐπίσης καταφατικὴ: ἐπιτρέπεται ἀκόμα «καὶ ἐκ τῶν ἑτεροδόξων ζητεῖν» ἐφόσον ὑπάρχει χρεῖα χρημάτων γιὰ τὴ συντήρησι τῆς μονῆς. Τέλος, ὅσοι ἀγωνιζόμενοι ὑπὲρ τῆς μονῆς θανατώνονται ἀπὸ τοὺς «ἐναντίους», θὰ θεωρηθοῦν μάρτυρες καὶ θὰ μνημονεύονται.

Π ρ ὀ ῥ ὀ σ η. Τὸ κείμενον τοῦ πιττακίου σώζεται ἀντιγραμμένον στὸ σιναϊτικὸ χειρόγραφο 1605, σ. 567-569. Ἡ ἐπιγραφή «Ἰσον πατριαρχικοῦ γράμματος περὶ ἀναγκαιῶν τινῶν ζητημάτων» ποὺ ἀναγράφεται στὴν ἀρχὴ τοῦ κεμενοῦ, πρὶν ἀπὸ τὸ ὄνομα τοῦ πατριάρχου, ὑποδηλώνει πῶς τὸ λυτὸ πρωτότυπον ἔγγραφο ποὺ ἔφτασε κάποτε στὸ Σινᾶ καταχωρίστηκε στὸν κώδικα τῆς μονῆς μὲ τὴ διευκρινιστικὴ ἐπιγραφή «Ἰσον...». Ἀντίγραφο τοῦ κεμενοῦ παραδίδει καὶ χειρόγραφο τοῦ Σταυράκη Ἀριστάρχου, τώρα Vat. gr. 2416, φ. 239r-240r.

Ἐπιγραφή. † *Μάξιμος ἑλέφ Θεοῦ ἀρχιεπίσκοπος Κωνσταντινουπόλεως, Νέας Ῥώμης καὶ οἰκουμενικὸς πατριάρχης*

Π ρ ο σ φ ὶ ν η σ η. Ὅσιώτατε καθηγούμενε τῆς σεβασμίας καὶ μεγάλης βασι-

λικῆς μονῆς τοῦ Ἁγίου Σινᾶ ὄρους, τιμώτατε οἰκονόμοι καὶ οἱ ἐν αὐτῷ ἐνασκούμενοι λοιποὶ ἐντιμώτατοι ἱερομόναχοι καὶ μοναχοὶ ἐν ἀγίῳ πνεύματι ἀγαπητοὶ υἱοὶ τῆς ἡμῶν μετριότητος, χάριον, εἰρήνην, εὐλογίαν καὶ ἔλεος ἐπεύχεται ἡ μετριότης ἡμῶν πᾶσιν ὑμῖν ἀπὸ Θεοῦ παντοκράτορος καὶ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ.
 Incipit. *Γράμματα ἐδεξάμεθα πρὸ καιροῦ ἐκ*
 Μηνολόγιου. *Μηνὶ Ὀκτωβρίῳ ἰνδικτιῶνος ιδ^{ης}.*

Χρονολόγησι. Ἡ ἀναγραφόμενη στὸ μηνολόγιο δέκατη τέταρτη ἰνδικτιώνα σὲ συνδυασμὸ μὲ τὴν προσγραφή τῆς πράξης στὴν πατριαρχία τοῦ Μαξίμου ὀδηγεῖ τὴ χρονολόγησι τοῦ κειμένου στὸν Ὀκτώβριο τοῦ 1495.

Ἔκδοσι. Ἐπίσημα, ἀρ. 39, σ. 253-256.

Σχολιασμός. Οἱ ἀπαντήσεις τοῦ πατριάρχου πρὸς τοὺς Σιναίτες παραλείπουν σὲ ἀπαντήσεις τοῦ πρώτου μετὰ τὴν ἄλωση πατριάρχου σὲ ἀνάλογους προβληματισμούς πού τοῦ εἶχε θέσει ἡ οἰναϊτικὴ κοινότητα παλαιότερα· βλ. **π. 9** καὶ **π. 10**.

π. 102

1496, 11 Μαρτίου

Ἐπικύρωση προνομίων Νέας Μονῆς Χίου.

Ὁ πατριάρχης ἐπικυρώνει τὰ παλαιὰ προνόμια πού εἶχαν οἱ ἡγούμενοι τῆς Νέας Μονῆς τῆς Χίου: νὰ φοροῦν ἐπιγονάτιο, νὰ σφραγίζουν ἀναγνώστες, νὰ ἐξομολογοῦν ὅσους προσέρχονται σὲ αὐτούς, κτλ. Ἡ ἐπικύρωση γίνεται ὕστερα ἀπὸ αἴτημα πού ὑπέβαλαν οἱ μοναχοὶ τῆς μονῆς στὸ Πατριαρχεῖο μέσω τοῦ ἀρχοντα Παντολέοντα τοῦ Κορέση. Τὰ παλαιὰ λοιπὸν προνόμια ἀνανεώνονται καὶ ὁ νῦν ἡγούμενος Ἰωσήφ καθὼς καὶ οἱ διάδοχοί του θὰ ἔχουν τὸ δικαίωμα νὰ τὰ ἀσκοῦν.

Παράδοσι. Σήμερα λανθάνει τὸ πρωτότυπο ἐπικυρωτικὸ γράμμα, καθὼς καὶ τὸ χειρόγραφο ἀπὸ τὸ ὁποῖο ἀντλήσε τὸ κείμενο ὁ Μανουὴλ Γεδεών, πρῶτος ἐκδότης του· εἶναι ὁμως πιθανὸ νὰ πρόκειται γιὰ τὸ χειρόγραφο 1156 τοῦ Γυμνασίου Ἀδριανουπόλεως, πού στὸν κατάλογο ΣΤΕΦΑΝΙΔΗ, Ἀδριανούπολις, σ. 593-594 φέρει τὸν ἀριθμὸ 19, δεδομένου ὅτι τὰ κείμενα πού περιέχονται στὸ χειρόγραφο αὐτὸ ἀφοροῦν ὅλα τὴ Νέα Μονὴ Χίου καὶ ἀνάμεσά τους ὑπάρχει ἕνα πατριαρχικὸ γράμμα τοῦ Μαξίμου, τοῦ ὁποῖου ἡ ἀρχὴ εἶναι ταυτοσημὴ μὲ αὐτὴν τοῦ κειμένου πού ἀκολουθεῖ.

Ἐπιγραφή. Ἡ *Μάξιμος ἐλέω Θεοῦ ἀρχιεπίσκοπος Κωνσταντινουπόλεως, Νέας Ῥώμης καὶ οἰκουμενικὸς πατριάρχης.*

Incipit. Ἡ *Οἱ ἐν τῇ σεβασίμῃ βασιλικῇ*

Χρονολογία. *Μηνὶ Μαρτίῳ ιά, ἰνδικτιῶνος ιδ' τοῦ ΖΔ' ἔτους διατρέχοντος. Ὑπογραφή. † Μάξιμος ἐλέφ Θεοῦ ἀρχιεπίσκοπος Κωνσταντινουπόλεως, Νέας Ῥώμης καὶ οἰκουμενικὸς πατριάρχης.*

Χρονολόγησι. Τὸ σημειούμενο ἀπὸ κτίσεως κόσμου ἔτος 7004 σὲ συνδυασμὸ μὲ τὸ μῆνα Μάρτιο καὶ τὴ 14ῃ ἰνδικτιῶνα χρονολογοῦν τὴν ἐπικύρωσι τῶν προνομίων τῆς μονῆς στὴν 11ῃ Μαρτίου τοῦ 1496.

Ἔκδοσι. ΓΕΔΕΩΝ, *Ἐφημερίδες*, σ. 223-224· *Ἐπίσημα*, ἀρ. 40, σ. 257-258.

Βιβλιογραφία. ΓΕΔΕΩΝ, *Ἐφημερίδες*, σ. 222· ΜΠΟΥΡΑΣ, *Νέα Μονή*, σ. 15-18. Σχετικὰ μὲ τὴ μεγάλη χιώτικη οἰκογένεια Κορέσση, μὲ κλάδους στὴν Κωνσταντινούπολη, τὴ Γένοβα καὶ τὴ Βενετία, πού δραστηριοποιοῦνται ἀπὸ τὰ τέλη τοῦ 15ου ὡς τὸν 16ο αἰῶνα, βλ. ΠΛΟΥΜΙΔΗΣ, *Ἑλληνικὲς χῶρες*, σ. 113-120 καὶ ΜΑΥΡΟΕΙΔΗ, *Γαλατὰς*, σ. 136, 154-156.

Σχολιασμός. Εἶναι μακρὰ ἡ παράδοσι ἐπίσημων ἐγγράφων πού ἐκδόθηκαν ἀπὸ βυζαντινοὺς αὐτοκράτορες καὶ μετὰ τὴν ἄλωσι ἀπὸ πατριάρχες ὑπὲρ τῆς Νέας Μονῆς Χίου. Τὸ γράμμα τοῦ Μαξίμου εἶναι τὸ πρῶτο, σωζόμενον τουλάχιστον, ἀπὸ τὴ μεταβυζαντινὴ περίοδο. Ἄς σημειωθεῖ πῶς, ὅταν οἱ μοναχοὶ τῆς Νέας Μονῆς ζητοῦν ἐπικύρωσι τῶν προνομίων τους ἀπὸ τὸν πατριάρχη Κωνσταντινουπόλεως, ἡ Χίος δὲν βρῖσκεται ἐντὸς τῶν ὁρίων τῆς ὀθωμανικῆς ἐπικρατείας ἀλλὰ ὑπὸ τοὺς Γενουάτες. Ὅσον ἀφορᾷ τὸν ἄρχοντα Παντολέοντα Κορέσση πού μεσολάβησε στὸ Πατριαρχεῖο ὑπὲρ τῆς μονῆς, ἐντοπιζεται ὡς πλοιοκτῆσι στὴν Κωνσταντινούπολη τὸ 1502· βλ. ΠΛΟΥΜΙΔΗΣ, *Ἑλληνικὲς χῶρες*, σ. 117.

π. 103

1491, ἀρχὲς – 1497, ἀρχὲς

«**Ἐπιβατήριο γράμμα**» πρὸς τὸν μητροπολίτη Λαρίσης σχετικὰ μὲ τὴ μετὰθεσι τῆς ἔδρας τῆς μητροπόλεως στὰ Τρίκαλα.

Ἐπειδὴ ἡ πόλις τῆς Λάρισας ἀλώθηκε καὶ ἔχασε ὄχι μόνο πολλὰ ἀπὸ τὰ παλαιὰ πλοῦτι της ἀλλὰ καὶ τὸ ναὸ πού ἀποτελοῦσε ἔδρα τῶν μητροπολιτῶν της, οἱ μετέπειτα ἀρχιερεῖς ἀναγκάστηκαν νὰ μεταθέσουν τὴν ἔδρα τῆς μητροπόλεως τους στὴν ἐπισκοπὴ τῶν Τρικάλων καὶ νὰ μὴ χειροτονοῦν πλέον ἐπισκόπους Τρίκκης καὶ Γαρδικίου. Ὁ πατριάρχης καὶ ἡ σύνοδος ἐπικυρώνουν τὴ μετακίνησι αὐτὴ καθὼς καὶ τὸ δικαίωμα εἰσπραξῆς τῶν ἐκκλησιαστικῶν εἰσοδημάτων τῶν ἐπισκοπῶν Τρικάλων καὶ Γαρδικίου καὶ ἐφοδιάζουν τὸν ἀρχιερεῖα μὲ ἐπιβατήριο γράμμα.

Μνεΐα. «οἱ κατὰ καιροὺς ἀρχιερεῖς πιεζόμενοι πανταχόθεν καὶ ἀπορούμενοι ἀπάραντες μετέθηκαν τὸν θρόνον καὶ τὴν καθέδραν αὐτῶν ἐντὸς τῆς τῶν Τρικαλῶν πόλεως, ἐπισκοπῆς οὖσης αὐτῶν... μὴ χειροτονεῖν εἰς τὰς δύο αὐτὰς ἐπισκοπὰς [Τρίκκης καὶ Γαρδικίου] ἐπίσκοπον ὄλως· ἐφ' ᾧ καὶ πατριαρχικοὺς ὁμογνωμονικοὺς ἐπιβατηριοὺς ἐφωδιάσθησαν γράμμασιν παρὰ τῶν πρὸ ἡμῶν ἀγιωτάτων πατριαρχῶν, τοῦ τε κυρίου Μαξίμου, κυρίου Νήφωνος καὶ κυρίου Παχωμίου...»: Ἱερεμίας Α', Γράμμα, Ὁκτώβριος 1543, ΠΟΛΥΚΑΡΠΟΣ, *Ἡ ἔδρα*, σ. 358· ΟΥΔΟΤ, *Acta II*, σ. 63 [= ΣΤΡΟΥΜΠΑΚΗΣ, *Ἱερεμίας Α'*, σ. 343]: «τοῦ ἱερωτάτου μητροπολίτου Λαρίσης... κυροῦ Νεοφύτου... γράμματα παλαιγενῆ πατριαρχικὰ ἐμφανίσαντος ἡμῖν τῶν πρὸ ἡμῶν ἀγιωτάτων πατριαρχῶν, τοῦ τε κυρίου Μαξίμου καὶ κυρίου Νήφωνος καὶ τοῦ κυρίου Παχωμίου, δεδομένα... τοῖς πρότερον τῆς αὐτῆς [μητροπόλεως Λαρίσης] προστασίαν ἐμπειλοποιημένοι ἀρχιερεῦσιν, ὡς ἂν ἔχωσιν ἀναφαιρέτως καὶ ἀναποσπάτως τὰς δύο ἐπισκοπὰς, τὴν τῶν Τρικαλῶν δηλαδὴ καὶ τὴν τοῦ Γαρδικίου καὶ λαμβάνωσιν ὀλοτελῶς... καὶ τὰ ἐξ ἀμφοτέρων τῶν ἐπισκοπῶν αὐτῶν γινόμενα ἐκκλησιαστικὰ πάντα εἰσοδήματα καὶ δικαίωματα»: Διονύσιος Β', Βεβαιωτικὸν γράμμα, Φεβρουάριος 1547, κώδικας μονῆς Δουσίκου, σ. 63-66 (τμῆμα στὸ χφ Σταυράκη Ἀριστάρχη [=Vat. gr. 2416, φ. 252]): ἀνέκδοτο.

Χρονολόγηση. Ὁ πατριάρχης Ἱερεμίας Α' στὸ γράμμα τοῦ 1543 ἀλλὰ καὶ ὁ Διονύσιος Β' στὸ γράμμα τοῦ 1547 ἀναφέρουν τὰ ὀνόματα τῶν προκατόχων τους οἱ ὁποῖοι ἐπέτρεψαν στὸν μητροπολίτη Λαρίσης νὰ ἐδρεῦει στὴν ἐπισκοπὴ Τρικαλῶν· πρῶτα μνημονεύονται τὰ ὀνόματα Μάξιμος καὶ Νήφων καὶ ἀκολουθεῖ τὸ ὄνομα τοῦ Παχωμίου. Ἡ σημειούμενη διαδοχὴ τῶν πατριαρχῶν καὶ στὰ δύο κείμενα ὀδηγεῖ νὰ χρονολογήσουμε τὴ μνεΐα τῆς πράξεως αὐτῆς στὴν πατριαρχία τοῦ Μαξίμου Δ' καὶ νὰ θεωρήσουμε πὼς μία ἄλλη ἔγινε στὴ δεύτερη πατριαρχία τοῦ Νήφωνος. Κατὰ συνέπεια, καθὼς δὲν ἔχουμε ἓνα πλὴρ συγκεκριμένο χρονολογικὸ στίγμα, τοποθετοῦμε τὴ μνεΐα τῆς πράξεως στὸ εὐρὺ διάστημα, ἀπὸ τὶς ἀρχές τοῦ 1491 ὠς τὶς ἀρχές τοῦ 1497 ποὺ διάρκεσε ἡ πατριαρχία τοῦ Μαξίμου Δ'.

Βιβλιογραφία. ΓΙΑΝΝΟΠΟΥΛΟΣ, *Θεσσαλία*, σ. 331-333· ΓΕΛΩΝ, *Ἱστορία*, σ. 300· ΓΡΙΤΣΟΠΟΥΛΟΣ, *Λάρισα*, σλ. 124-132· ΣΚΟΥΒΑΡΑΣ, *Τρίκκη*, σλ. 856-859· ΤΣΟΥΓΚΑΡΑΚΗ, *Συμβολή*, σ. 255 ἐπ. (γιὰ τὶς ἀλλαγές ποὺ γνώρισε ἡ πληθυσμιακὴ σύνθεση τῆς περιοχῆς)· ΖΑΧΑΡΙΑΔΟΥ, *Δέκα τουρκικά*, σ. 125 καὶ 157.

Σχολιασμός. Ἐχεῖ ὑποστηριχθεῖ ὅτι ἡ μετάθεση τῆς ἔδρας τῶν μητροπολιτῶν Λαρίσης ἔγινε περὶ τὰ μέσα τοῦ 14ου αἰώνα (βλ. ΣΟΦΙΑΝΟΣ, *Ἅγιος Βηρσααῖων*, σ. 196 σημ. 61). Στὸ βεράτι πάντως ποὺ ἐξέδωσε ὁ Βαγιαζήτ τὸν Ἀπρίλιο τοῦ 1483 γιὰ τὸν Συμεὼν Α' δὲν ἀναφέρεται ἀνάμεσα στὶς μητροπόλεις ποὺ ἦταν ὑπὸ τὴ δικαιοδοσία τοῦ πατριάρχου ἢ Λάρισα ἀλλὰ τὰ Τρίκαλα (Tirhala). Ἐς σημει-

ωθει ώστόσο ότι τὸ κείμενο τῆς συνοδικῆς πράξεως τοῦ Βησσαρίωνος Α' με χρονολογία 1489/1490, τοῦ ὁποίου μάλιστα σώζεται τὸ πρωτότυπο, μολονότι περιγράφει ἀναλυτικὰ τὴ χηρεία τῆς μητροπόλεως καὶ τοὺς κινδύνους ποὺ συνεπάγεται αὐτὴ γιὰ τοὺς χριστιανούς, δὲν κάνει καμία ἀναφορὰ οὔτε κἀν ὑπαινιγμὸ γιὰ τὸ γεγονός ὅτι ὁ νέος μητροπολίτης θὰ ἐδρενεῖ στὰ Τρίκαλα. Νὰ πρόκειται, ἄραγε, γιὰ σκόπιμη ἀποσιώπηση τοῦ γεγονότος; Ἡ μετακίνηση πάντως τῆς ἔδρας τῆς μητροπόλεως Λαρίσης φαίνεται πὼς προκάλεσε ἀμφισβητήσεις, ἀν κρίνουμε ἀπὸ τὶς ἀλλεπάλληλες ἐπιβεβαιώσεις τὶς ὁποῖες ζητοῦν οἱ κατὰ καιροὺς μητροπολίτες Λαρίσης ἀπὸ τὸ Πατριαρχεῖο· βλ. τὰ ἐπιβεβαιωτήρια γράμματα τῶν πατριαρχῶν Νήφωνος Β' (π. 109), Ἰωακείμ Α', Παχωμίου Α', Θεολήπτου Α', Ἱερεμία Α', Διονυσίου Β' καὶ Ἰωάσαφ Β'. Ὁ μητροπολίτης Λαρίσης, στὸν ὁποῖο δόθηκε τὸ «ἐπιβατήριον γράμμα» γιὰ τὴν ἄδεια ἐγκατάστασης τῶν μητροπολιτῶν Λαρίσης στὰ Τρίκαλα, δὲν κατονομάζεται· πρέπει νὰ εἶναι ἡ ὁ Βησσαρίων, ὁ ὁποῖος εἶχε ἐκλεγεῖ ἐπὶ Διονυσίου Α' (π. 95) ἢ ὁ ἀρχιερέας ποὺ τὸν διαδέχθηκε, πιθανότατα ὁ Μάρκος, τοῦ ὁποῖου τὸ βεράτι διορισμοῦ με χρονολογία 1501 σώζεται στὸ Ἄρχεῖο τῆς μονῆς Δουσίκου (βλ. ΣΟΦΙΑΝΟΣ, *Χατζη-Γεράσιμος*, σ. 19 σημ. 28).

π. 104

1491, ἀρχές – 1497, ἀρχές

Γράμμα ἐπιβεβαιωτήριο, με τὸ ὁποῖο ἐπικυρώνεται ἡ ἀνταλλαγή τοῦ μετοχίου τῆς μονῆς Ἰωάννου Προδρόμου Σωζοπόλεως με τὸ ναὸ τῆς Παναγίας τῆς Ἐπισκέψεως.

Ὁ πατριάρχης ἐπιβεβαιώνει ὅτι ὁ ναὸς τῆς Παναγίας τῆς Ἐπισκέψεως εἶναι προσηλωμένος στὴ μονὴ Ἰωάννου τοῦ Προδρόμου ποὺ βρίσκεται στὸ νησί ἔναντι τῆς Σωζοπόλεως. Ἡ προσήλωση τοῦ ναοῦ αὐτοῦ τῆς Σωζοπόλεως στὸ μοναστήρι εἶναι ὡς ἀντάλλαγμα ἀντὶ τοῦ ναοῦ τοῦ Τιμίου Προδρόμου τὸν ὁποῖο χρησιμοποιοεῖ τώρα ὡς κατοικία ὁ μητροπολίτης Σωζοπόλεως καὶ ὁ ὁποῖος ἦταν μετόχι τῆς μονῆς Προδρόμου.

Μ ν ε ι α . «γράμματα τίμα π(ατ)ριαρχικά... τοῦ τε κυροῦ Συμεῶνος..., κυροῦ Διονυσίου..., κυροῦ Μαξίμου..., κυροῦ Νήφωνος... δι' ὧν γραμμάτων... ὁ θεῖος ναὸς τῆς ὑπεραγίας Θε(εοτό)κου τῆς Ἐπισκέψεως ἐκυρώθη ὑπάρχειν μετόχιον τῆς θείας καὶ βασιλικῆς μονῆς τοῦ Προδρόμου ἐξ αἰτίας τῆς τοιουτοτρόπως προβάσης ἀνταλλαγῆς»: Μητροφάνης Γ', Ἐπικυρωτικὸν γράμμα, Σεπτέμβριος 1569, ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΣ-ΚΕΡΑΜΕΥΣ, *Ἰωάννης ὁ Προδρόμος*, σ. 686· KAMPERIDIS, *Sozopolis*, σ. 142.

Χρονολόγηση. Τὸ ἐπικυρωτικὸ γράμμα τοῦ Μητροφάνη Γ' ποὺ παραδίδει τὴ μνεία παραθέτει τοὺς πατριάρχες οἱ ὁποῖοι ἐπιβεβαίωσαν τὴν ἀνταλλαγὴ τῶν ναῶν, δηλώνοντας πρῶτον τὸν Συμεών. Ἐὰν ἡ παράθεση τῶν ὀνομάτων ἀνταποκρίνεται στὴν ἀλληλουχία τῶν πατριαρχῶν, ὁ μνημονευόμενος Μάξιμος πρέπει νὰ εἶναι ὁ Μάξιμος Δ', ὁ ὁποῖος διαδέχθηκε τὸν Διονύσιο Α' μετὰ τὴ δευτέρη πατριαρχία του καὶ προηγήθηκε τοῦ Νήφωνος ὁ ὁποῖος μνημονεύεται στὴ συνέχεια. Κατὰ συνέπεια, ἡ πράξη τοῦ Μαξίμου Δ' ἐντάσσεται στὴ διάρκεια τῆς ἐξάχρονης πατριαρχίας του.

Βιβλιογραφία. ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΣ-ΚΕΡΑΜΕΥΣ, *Ἰωάννης ὁ Πρόδρομος*, σ. 661-695· ΚΑΜΠΕΡΙΔΗΣ, *Sozopolis*, σ. 29-55.

Σχολιάσιμος. Πὰ τὴν ὑπόθεση τῆς ἀνταλλαγῆς, κοινῇ συναινέσει, τῶν δύο ναῶν βλ. ὅσα ἀναφέρονται στὴν πρώτη πράξη τῆς ὁποίας σῶζεται τὸ κείμενο, ἐκεῖνι τοῦ Μαΐου τοῦ ἔτους 1489 (π. 93).

ΝΗΦΩΝ Β΄

θέρους 1497 – θέρους 1498

(δεύτερη πατριαρχία)

π. 105

1497, θέρους

Ἐπάνοδος τοῦ Νήφωνος στὸν πατριαρχικό θρόνο.

Ὅταν ἡ κοσμικὴ ἀρχὴ ἐκδίωξε τὸν πατριάρχη Μάξιμο, ἡ σύνοδος ἀποφάσισε νὰ ζητήσῃ ἀπὸ τὸν πρῶν πατριάρχη Νήφωνα νὰ ἀναλάβῃ ξανά τὸν πατριαρχικό θρόνο.

Μ ν ε ί α . «Ἐξέωσαν αὐτὸν [τὸν Μάξιμον] καὶ πάλιν ἔφερον τὸν κῦρ Νήφωνα»: *Ἐκθεσις Χρονική*, σ. 56 στ. 11· «Ἐξῆλθε [ὁ Μάξιμος] καὶ εἰσῆλθεν πάλιν ὁ Νήφων»: *Ἱστορία Πολιτικῆ Κωνσταντινουπόλεως*, σ. 39· «Καὶ συνόδου γενομένης... πατριάρχην ὁμοφώνως ἐπροσκάλεσαν τοῦτον, Νήφωνα πάλιν τὸν πρῶν πατριάρχην... ἀπέστειλαν καὶ τὸν ἤφεραν εἰς τὴν Μεγάλην Ἐκκλησίαν»: *Πατριαρχικὴ Κωνσταντινουπόλεως Ἱστορία*, σ. 142· βλ. καὶ *Βιβλίον Ἱστορικόν*, σ. κθ'.

Χ ρ ο ν ο λ ό γ η σ η . Σύμφωνα μὲ τὴν *Ἐκθεσιν Χρονικὴν* ὁ Μάξιμος «ἐποίησε... ἐν τῇ πατριαρχείᾳ ἔτη ἕξ» (σ. 56 στ. 9-10· *Ἱστορία Πολιτικῆ Κωνσταντινουπόλεως*, σ. 39· *Πατριαρχικὴ Κωνσταντινουπόλεως Ἱστορία*, σ. 142). Ἄν λοιπὸν ὁ Μάξιμος ἐξελέγη στὶς ἀρχὲς τοῦ 1491 (**π. 99**), ἡ ἀποπομπή του πρέπει νὰ χρονολογηθεῖ στὶς ἀρχὲς τοῦ 1497. Ὁ Νήφων ἦταν πάντως στὸν πατριαρχικό θρόνο τὸν Ἰούνιο τοῦ ἔτους ἐκείνου, ἀφοῦ σώζεται στὸν ἱερὸ κώδικα πράξι μὲ χρονολογία 15 Ἰουνίου 1497 τὴν ὁποία ὑπογράφει ὡς πατριάρχης (**π. 107**). Ἡ ὑπόθεση τοῦ POPESCU, *Nifon II*, σ. 777, πὼς ὁ Νήφων ἦταν πατριάρχης ἀπὸ τὰ μέσα τοῦ 1496, στηρίζεται σὲ κάποια οὐκράνικη μαρτυρία καὶ μένει νὰ διασταυρωθεῖ καὶ μὲ ἄλλες πηγὲς ὥστε νὰ γίνῃ ἀποδεκτὴ καὶ νὰ ἀκυρώσει ὄσα σημειώνονται στὶς πηγὲς ποῦ ἀναφέραμε.

Β ι β λ ι ο γ ρ α φ ί α . ΓΕΡΜΑΝΟΣ, *Συμβολή*, σ. 23-24· ΦΑΛΑΓΚΑΣ, *Χρονολόγηση*, σ. 125.

Σ χ ο λ ι α σ μ ό ς . Ὁ ΓΕΡΜΑΝΟΣ, *Συμβολή*, σ. 24, ὑπολογίζει ὅτι μεταξὺ τοῦ τέλους τῆς πατριαρχίας τοῦ Μάξιμου καὶ τῆς ἐπάνοδου τοῦ Νήφωνος μεσολά-

βησε πεντάμηνο διάστημα. Από την περίοδο όμως αυτή δεν έχει σωθεί κάποια πράξη που να επιβεβαιώνει το γεγονός και να επιτρέπει να χαρακτηρίσουμε την περίοδο αυτή μεσοπατριαρχεία.

π. 106

1497, Ιούνιος

Επιβεβαίωση της ενότητας των επισκοπῶν Διαιλείας και Ταλαντίου σε μία επισκοπή.

Ὁ ἐπίσκοπος Διαιλείας καὶ Ταλαντίου Νεῖλος προσφεύγει στὸ Πατριαρχεῖο, ὕστερα ἀπὸ τὴν ἀπόπειρα τοῦ μητροπολίτη Ἀθηνῶν Νεοφύτου νὰ διασπάσει ξανά τὴν ἐνότητα τῆς ἐπισκοπῆς του. Ἡ πατριαρχικὴ σύνοδος ἐπιβεβαιώνει τὴν πρὸ τετραετίας ἐπὶ Μαξίμου Δ΄ συνοδικὴ ἀπόφαση (π. 100), σύμφωνα μὲ τὴν ὁποία ἀποκαταστάθηκε ἡ ἐνότητα τῶν δύο ἐπισκοπῶν σὲ μία, στὴν ἐπισκοπὴ Διαιλείας καὶ Ταλαντίου.

Μνεῖα. «ὁ τότε μητροπολίτης Ἀθηνῶν κῦρ Νεόφυτος ἐζήτησεν ἀποξενῶσαι πάλιν αὐτὸν τὸν Διαιλείας κῦρ Νεῖλον τοῦ Ταλαντίου· ὃς δὲ καὶ ἀναγκασθεὶς ἐνεφάνισε τῷ ἀγιωτάτῳ καὶ μακαρίῳ πατριάρχῳ κῦρ Νήφωνι καὶ τῇ συνόδῳ τὸ τοῦ αἰοδιμου πατριάρχου κῦρ Μαξίμου συνοδικὸν γράμμα, ὅπερ... ἐβεβαιώθη»: Ἱερεμίας Β΄, Συνοδικὴ πράξις, Ἰούνιος 1572, ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΣ-ΚΕΡΑΜΕΥΣ, *Ἐγγραφα*, σ. 227.

Χρονολόγησις. Τὸ διάστημα πού μεσολάβησε ἀνάμεσα στὸ γράμμα τοῦ Μαξίμου Δ΄ καὶ τὴν ἐπικύρωσή του ἀπὸ τὸν Νήφωνα Β΄ δηλώνεται στὴν πράξις τοῦ 1572, ἡ ὁποία παραδίδει τὴ μνεία: «παραδραμόντων... χρόνων καὶ μόνων τεσσάρων». Ἄν λοιπὸν τὸ ἀρχικὸ γράμμα τοῦ Μαξίμου ἐκδόθηκε τὸ πρῶτο ὀκτάμηνο τοῦ 1493 (π. 100), τὸ ἐπιβεβαιωτήριό τοῦ Νήφωνος πρέπει νὰ χρονολογηθεῖ στὸ 1497. Ἐνα στοιχεῖο πού ἐπιτρέπει νὰ προσδιορίσουμε τὴν πράξις περὶ τὸν Ἰούνιο τοῦ ἔτους αὐτοῦ εἶναι τὸ γεγονός ὅτι στὸν «συνοδικὸ τόμο» τῆς καταδικῆς τῆς συμφωνίας πού ἐκδόθηκε στίς 15 Ἰουνίου 1497 (π. 107) ὑπογράφει, ἐπομένως βρίσκεται στὴν Κωνσταντινούπολι πιθανότατα γιὰ τὴν ὑπόθεσί του, ὁ «ταπίνος ἔπισκοπος Διαιλείας καὶ Ταλαντιοῦ Νίλος» (ΑΠΟΣΤΟΛΟΠΟΥΛΟΣ, *Νόμιμον*, φ. ρμζ^v).

Βιβλιογραφία. ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΣ-ΚΕΡΑΜΕΥΣ, *Ἐγγραφα*, σ. 224-225· ΠΑΪΖΗ-ΑΠΟΣΤΟΛΟΠΟΥΛΟΥ, *Συνοδικὴ πράξις*, σ. 74-81.

Σχολιασμός. Ἡ ἀμφισβήτηση τῆς ἐνότητας τῆς ἐπισκοπῆς Διαιλείας καὶ Ταλαντίου φαίνεται πὼς διάρκεσε μεγάλο διάστημα, καθὼς οἱ σωζόμενες οχη-

τικές πράξεις αρχίζουν το 1493 (π. 100), ακολουθεί η έδω αναφερόμενη πράξη και η διαμάχη αντικατοπτρίζεται στη συνέχεια σε αρκετές ανάλογου περιεχομένου πράξεις που εκδόθηκαν τον 16ο αιώνα από τους πατριάρχες Διονύσιο Β', Μητροφάνη Γ' και Ίερεμία Β'.

π. 107

1497, 15 Ιουνίου

Με «**συνοδικόν τόμον**» ή σύνοδος καταδικάζει και πάλι τη σιμωνία και ρυθμίζει οίκονομικά ζητήματα ιερωμένων και λαϊκών.

Μόνο τα «γραφή ένσημανθέντα» διασώζονται και συντείνουν στην τήρηση του θείου και ανθρώπινου δικαίου. Και όσες όρθές αποφάσεις είχαν παλαιότερα ληφθεί αλλά περιέπεσαν σε λήθη, πρέπει τώρα να ανανεωθούν, να διακηρυχθούν εκ νέου και να ύπομνηστούν στους θεοσεβείς [χριστιανούς]. Στη μεγάλη σύνοδο που συνήλθε επί Μαξίμου [Γ'] μεταξύ των άλλων έκκλησιαστικών θεμάτων που τέθηκαν και διευθετήθηκαν ήταν και η σιμωνία, ζήτημα για το οποίο εκδόθηκε συνοδικός τόμος που επιβεβαίωσε όλες τις αποστολικές και πατερικές αποφάσεις και καταδίκασε τη σιμωνία. Ο τόμος αυτός επικυρώθηκε επί Συμεών [Α'] και επιβεβαιώθηκε επί της πρώτης πατριαρχίας του Νήφωνος [Β']. Όταν όμως απομακρύνθηκε από το θρόνο ο Νήφων, άτόνησε η ισχύς του τόμου. Τώρα που επανήλθε στο Πατριαρχείο, συγκάλεσε μεγάλη σύνοδο στην οποία τέθηκε, μεταξύ των άλλων έκκλησιαστικών ζητημάτων, και το ζήτημα να ανανεωθεί, να επιβεβαιωθεί και να επικυρωθεί η ισχύς του τόμου κατά της σιμωνίας. Όλοι όμοφώνως και με ζήλο συναίνεσαν, καθώς αυτό έπιτάσσουν οί θεοί και ήρωι κανόνες —ό κθ' των Άγίων Άποστόλων, ό β' της Δ' Συνόδου, ό κβ' και κγ' της Σ' Συνόδου— και διδάσκουν οί πατέρες της Έκκλησίας Μ. Βασίλειος και Ίωάννης Χρυσόστομος, αλλά και οί πατριάρχες Ταράσιος και Γεννάδιος Α'. Θεωρήθηκε ακόμα άθέμιτο το λεγόμενο «έμβρατοίκιον» αλλά και η άποδοχή άντικειμένων της λειτουργίας ως δώρων («πέυχια», «τεψία», «χερνιβόξεστα») προκειμένου να γίνει η χειροτονία κάποιου. Άκόμα, για τη μετάδοση της μεταλήψεως άπαγορεύεται να εισπράξει ό λειτουργός χρήματα ή να άποδεχθεί δώρα. Όποιος ιερέας τολήσει να παραβεί τα παραπάνω θα είναι ένοχος, χωρίς να μπορεί να τύχει συγγνώμης. Άποφασίζονται ακόμα τα ακόλουθα: κάθε άρχιερέας για κάθε «τριάντα νοικοκυριά» θα εισπράττει από τους ίερείς της έπαρχίας του, σύμφωνα άλλωστε με παλαιά διάταξη, ένα «κανονικόν», το ύψος του οποίου δεν είναι έναίο αλλά θα άνέρχεται στο ποσό που συνήθίζεται σε κάθε περιοχή. Άν δεν το πράξει αυτό ό ιερέας, ό άρχιερέας έχει

τὸ δικαίωμα νὰ εἰσπράξει, τὸν πρῶτο χρόνο πὸν ἡ «χώρα» δίνεται στὸν ἱερέα, τὸ ἦμισυ τοῦ εἰσοδήματος· τὸ συνηθισμένο «κανονικὸν» θὰ ἀρχίσει νὰ τὸ εἰσπράττει ἀπὸ τὸν ἐπόμενο χρόνο. Ὅταν πεθάνει κάποιος ἐπίσκοπος, ὁ μητροπολίτης στὸν ὁποῖο ὑπάγεται ἡ ἐπισκοπὴ ἔχει δικαίωμα νὰ εἰσπράττει ὅλο τὸ εἰσόδημα τῆς ἐπαρχίας ὥσπου νὰ χειροτονήσει ἄλλον ἐπίσκοπο. Τὰ εἰσοδήματα ἀπὸ τὰ πανηγύρια πὸν γίνονται σὲ ἐπαρχίαι μητροπόλεων θὰ μοιράζονται μὲ τὸν ἀκόλουθο τρόπο: τὸ εἰσόδημα αὐτῶν πὸν γίνονται σὲ ἐρημικούς ναοὺς ἀνήκει στὸν ἀρχιερέα πὸν στέλνει ἐκεῖ ἱερέα· ὅσων γίνονται σὲ κατοικημένους τόπους, τὸ ἦμισυ ἀνήκει στὸν ψάλλοντα ἱερέα καὶ τὸ ἄλλο ἦμισυ στὸν ἀρχιερέα. Τέλος καθαιρεῖται ὁ παπα-Κουπάτζης, ἱερέας στὴ Βέροια, ὡς ἔνοχος ἠθικῶν παραπτωμάτων.

Π α ρ ἄ δ ο σ η . Τὸ κείμενο τοῦ «συνοδικοῦ τόμου» σώζεται καταχωρισμένο σὲ φύλλο τοῦ «ἱεροῦ κώδικος» τοῦ Πατριαρχείου πὸν τὸν 16ο αἰῶνα ἐνσωματώθηκε στὸ «Νόμιμον τῆς Μεγάλης Ἐκκλησίας» ὡς φ. ρμγ-ρμζ'. Σήμερα εἶναι συσταχμένο στὸ χειρόγραφο 12 τῆς μητροπόλεως Σάμου καὶ Ἰκαρίας ὡς φ. 198r-202v.

Incipit. † Ἄπαντα εἰωθὸς φαίνεται ὁ μακρὸς
Χ ρ ο ν ο λ ο γ ῖ α . Ἰ ο ν ν ῖ ὶ ὼ ν ι ε † ἰ ν (δ ι κ τ ῖ ὼ ν) ο ς ι ε † 5 : †

Νήφω τὰ πεινός - κ
 σρέω θῦ ἀρχιεπίσκο
 πρὸς κωνσταντίνου π
 λεωσ νέας ρώ
 μεν. καὶ ὁ κ
 με κίωσ πεί αέ
 χησ : †

Ἡ ὑπογραφή τοῦ Νήφωνος Β΄ στὴν π. 107

Ἐπιτομή. [†] Νήφων ταπεινός καὶ ἐλέω Θεοῦ ἀρχιεπίσκοπος Κωνσταντινουπόλεως, Νέας Ῥώμης καὶ οἰκουμηνικός π(α)τριάρχης: † Ὁ... Ἡρακλείας Κάλλιστος· † Ὁ... Ἀγγιάλου Νεόφντος· † Ὁ... Θεσσαλονίκης Μάξιμος· † Ὁ... Μαρωνείας Διονύσιος· Ὁ... Νικομηδείας Μάξιμος· † Ὁ... Νικαίας Ἰωσήφ· † Ὁ... Χαλκηδόνος Ματθαῖος, ἔχον καὶ τὴν γνώμην τοῦ Ἐφέσσου· † Ὁ... Ζηνηῶν Παχώμιος· † Ὁ... Ἀθηνῶν Νεόφντος· † Ὁ... Σεβέρων Κάλλιστος· † Ὁ Βερρείας Μεθόδιος· † Ὁ... Φιλίππ[...], Ἰωάσαφ· † Ὁ... Κυζίκου Ἀντώνιος· † Ὁ... Προύσης Παῖσιος· † Ὁ... Σωζοπόλεως Γρηγόριος· † Ὁ... Λήμνου Ἰωάσαφ· † Ὁ... Περιθεωρίου Παχώμιος· † Ὁ... Μιδείας Ἀθανάσιος· † Ὁ... Αἴνου [...]· † Ὁ... Δράμας Ἰωακείμ· † Ὁ... Ζυχνίων...· † Ὁ... ἐπιτάκτορας Θερμοπύλεως Μεδιότης Παχώμιος· † Ὁ... ἐπίσκοπος Ὁρεῶν Παρθένιος· † Ὁ... ἐπίσκοπος Ῥεντίνης Ἀκάκιος· † Ὁ... ἐπισκοπὸς Διανλείας καὶ Ταλαντιοῦ Νίλος· † Ὁ... ἐπίσκοπος Ῥαιδεστοῦ Μακάριος: –

Χρονολόγηση. Στὸ τέλος τοῦ κειμένου τοῦ συνοδικοῦ τόμου ἔχει σημειωθεί ἡ ἰνδικτιῶνα καὶ ὁ μῆνας κατὰ τὸν ὁποῖο ἐκδόθηκε ἀλλὰ ὄχι τὸ ἔτος. Δεδομένου ὅτι στὸ κείμενο δηλώνεται πὺς ἡ πράξις ἐκδίδεται κατὰ τὴ δευτέρα πατριαρχία τοῦ Νήφωνος, ἡ σημειούμενη 15ῃ ἰνδικτιῶνα εἶναι ἐκείνη πὺς καλύπτει τὸ διάστημα ἀπὸ τὴν 1ῃ Σεπτεμβρίου 1496 ἕως τὴν 31ῃ Αὐγούστου 1497· κατὰ συνέπεια, ὁ τόμος ἐκδόθηκε στὶς 15 Ἰουνίου τοῦ 1497.

Ἐκδοση. ΣΤΑΜΑΠΑΔΗΣ, *Σύλλεκτη*, σ. 37-43· ΑΠΟΣΤΟΛΟΠΟΥΛΟΣ, *Ἱερὸς Κῶδιξ*, σ. 152-159· Ἐπίσημα, ἀρ. 41, σ. 261-270.

Βιβλιογραφία. ΑΠΟΣΤΟΛΟΠΟΥΛΟΣ, *Ἱερὸς Κῶδιξ*, σ. 160-162.

Σχολιασμός. Ἡ συμφωνία, ἡ ἀπόκτηση δηλαδή ἐκκλησιαστικῶν ἀξιομάτων μὲ χρηματισμό, ἀπασχόλησε τὸ Πατριαρχεῖο ἀμέσως μετὰ τὴν Ἄλωση. Γνωρίζουμε ὅτι ὁ Γεννάδιος, ἕνα μὲν χρόνον μετὰ τὴν ἀνασύστασιν τοῦ Πατριαρχείου, στὸ γράμμα του πρὸς τοὺς Σιναίτες θίγει τὸ ζήτημα θεωρώντας τὴν ἀπαγόρευση χρηματισμοῦ δεδομένη καὶ ἀναφέρει μίαν περίπτωσιν παρέκκλισης ἀπὸ τὴν ρητὴ αὐτῆ ἐντολῆς (π. 9). Στὸ ἴδιον ζήτημα ἐπανέρχεται ὁ Μάξιμος Γ' τὸν Αὐγουστο τοῦ 1477 κατὰ τρόπον ἀπόλυτον θεωρώντας τὴν συμφωνία αἰτία ὄλων τῶν κακῶν: «ἡ τοῦ Σίμωνος αἴρεσις τὴν ἐκκλησίαν ἡμῶν πᾶσαν διέδραμε καὶ κατελυμήνατο», συμπληρώνοντας πὺς «τοῦτο ἀληθῶς τὸ τόλμημα ἀρχὴ τῆς δυστυχίας τοῦ γένους καὶ τῆς τῆς ἐκκλησίας καταπτώσεως γέγονεν» (π. 70, στ. 119-127). Ἀκολουθεῖ ὁ Συμεὼν μὲ μίαν καταδίκην λίγο μετὰ τὸν Ἀπρίλιον τοῦ 1482 (π. 76) καὶ μετὰ τὴν ἐπιβεβαίωσίν της τὸν Μάιο τοῦ 1484 (π. 81).

π. 108

1497, 15 Ιουνίου

«**Καθαίρεις**» ιερέα τῆς Βέροιας.

Καθαίρεται ὁ Κουπάτζης, ιερέας στὴ Βέροια, διότι ὕστερα ἀπὸ ὅσα ἀδικήματα κατέθεσαν μάρτυρες ὅτι διέπραξε, ἀποδεικνύεται ἀνάξιος τῆς ιερωσύνης· στὸ ἐξῆς θὰ θεωρεῖται ἀπλὸς ιδιώτης.

Π α ρ ἄ δ ο σ η. Τὸ κείμενο τῆς καθαίρεσης τοῦ ιερέα καταχωρίστηκε στὸν «ιερὸν κώδικα» μετὰ τὸ τελευταῖο τμῆμα τοῦ «συνοδικοῦ τόμου» στὸ ὁποῖο καταγράφονταν ρυθμίσεις σχετικὲς μὲ τὶς οἰκονομικὲς ὑποχρεώσεις ιερωμένων καὶ λαϊκῶν (**π. 107**). Εἶχε κατὰ συνέπεια τὴν ἴδια τύχη μὲ τὰ ἄλλα σχετικά φύλλα: τὸν 16ο αἰῶνα ἐνωματώθηκε στὸ «Νόμιμον τῆς Μεγάλης Ἐκκλησίας» ὡς φ. ρμ΄. Σήμερα εἶναι συσταχωμένο στὸ χειρόγραφο 12 τῆς μητροπόλεως Σάμου καὶ Ἰκαρίας ὡς φ. 201Γ.

I n c i p i t. ᾠ Ἐτι ἀποφαινόμεθα συνοδικῶς, ἐπεὶ εὔρηται

Χ ρ ο ν ο λ ὄ γ η σ η. Ἡ πράξι ἔχει τὴν ἴδια χρονολογία μὲ τὴν προηγούμενη πράξι (**π. 107**). Βλ. ἐκεῖ, στὴ «Χρονολόγησι», τοὺς λόγους γιὰ τοὺς ὁποίους πρέπει νὰ χρονολογηθεῖ στίς 15 Ἰουνίου 1497.

Ἔ κ δ ο σ η. ΣΤΑΜΑΤΙΑΔΗΣ, *Σύλλεκτα*, σ. 42· ΑΠΟΣΤΟΛΟΠΟΥΛΟΣ, *Ἱερὸς Κῶδιξ*, σ. 158· *Ἐπίσημα*, ἀρ. 41, σ. 270.

Βιβλιογραφία. ΑΠΟΣΤΟΛΟΠΟΥΛΟΣ, *Ἱερὸς Κῶδιξ*, σ. 162, σχόλιο 8.

Σχολιασμός. Δὲν εἶναι γνωστὰ ἀπὸ ἄλλες πηγές τὰ ἀδικήματα ποὺ φέρεται νὰ διέπραξε ὁ ιερέας τῆς Βέροιας, τὰ ὁποῖα προκάλεσαν τὴν καθαίρεσή του· σημειώνεται ἀόριστα πὼς κατηγορήθηκε γιὰ «πορνικὰ καὶ μαρὰ [ἔργα].

π. 109

1497, θέρος – **1498**, θέρος

Ἐπιβεβαιωτήριο γράμμα πρὸς τὸν μητροπολίτη Λαρίσης γιὰ τὴ μετάθεση τῆς ἔδρας τῆς μητροπόλεως στὰ Τριῖκαλα καὶ τὴν εἰσπραξί τῶν ἐκκλησιαστικῶν εἰσοδημάτων.

Ἐπειδὴ μετὰ τὴν ἄλωση τῆς Λάρισας οἱ ἀρχιερεῖς τῆς πιέζονταν ἀπὸ παντοῦ, ἀναγκάστηκαν νὰ μεταθέσουν τὴν ἔδρα τῆς μητροπόλεώς τους στὴν ἐπισκοπὴ τῶν Τρικάλων καὶ νὰ μὴ χειροτονοῦν πλέον ἐπισκόπους Τρικίης καὶ Γαρδικίου. Ὁ πατριάρχης καὶ ἡ σύνοδος ἐπικυρώνουν τὴν ἀπόφασι τῶν ἀρχιερέων Λαρί-

σης (π. 103) για τη μετακίνηση της έδρας τους και επιβεβαιώνουν το δικαίωμα τους να εισπράττουν τα εκκλησιαστικά εισοδήματα των επισκοπών Τρικάλων και Γαρδικίου.

Μνεία. «οί κατά καιρούς άρχιερείς πιεζόμενοι πανταχόθεν και άπορούμενοι άπάραντες μετέθηκαν τόν θρόνον και την καθέδραν αυτών έντός της τών Τρικάλων πόλεως, έπισκοπής ούσης αυτών... μη χειροτονείν εις τάς δύο αυτάς έπισκοπάς [Τρίκκης και Γαρδικίου] έπίσκοπον όλως· έφ' ώ και πατριαρχικούς όμογνωμονικούς έπιβατηρίους έφωδιάσθησαν γραμμασι παρά τών πρό ήμών άγιωτάτων πατριαρχών, του... κυρίου Νήφωνος»: 'Ιερεμίας Α', Γράμμα, Όκτώβριος 1543, ΠΟΛΥΚΑΡΠΟΣ, *Η έδρα*, σ. 358· ΟΥΔΟΤ, *Acta* II, σ. 63 [= ΣΤΡΟΥΜΠΑΚΗΣ, *Ιερεμίας Α'*, σ. 343]· «του ίερωτάτου μητροπολίτου Λαρίσης... κυρού Νεοφύτου... γραμματα παλαιγενή πατριαρχικά έμφανίσαντος ήμίν τών πρό ήμών άγιωτάτων πατριαρχών, του τε κυρίου Μαξιμου και κυρίου Νήφωνος και του κυρίου Παχωμίου, δεδομένα... τοίς πρότερον της αυτης [μητροπόλεως Λαρίσης] προοτασίαν έμπεπιστευμένοι άρχιερεύσιν, ως αν έχωσιν άναφαρέτως και άναποσπάτως τάς δύο έπισκοπάς, την τών Τρικάλων και την του Γαρδικίου και λαμβάνωσιν όλοτελως... και τά εξ άμφοτέρων τών έπισκοπών αυτών γινόμενα εκκλησιαστικά πάντα εισοδήματα και δικαιώματα»: Διονύσιος Β', Βεβαιωτικόν γράμμα, Φεβρουάριος 1547, άνέκδοτο· «μετά συγγνώμης τών άγιωτάτων πατριαρχών, του κυρού Νήφωνος και του κυρού Ίωακείμ τε και του Παχωμίου και του κυρού Θεολήπτου, όπως κάθηται έν ταίς αυταίς έπισκοπαίς [Τρικάλων και Γαρδικίου και Περιστερας]... και άει όνομαζεσθω Λαρίσης αντ' εκείνης και καρπούσθω τό έν αυταίς έπισκοπαίς εισοδήμα»: Νεόφυτος, μητροπολίτης Λαρίσης, Γράμμα, 1541/1542, USPENSKIJ, *Putešestvie*, σ. 357· ΔΥΟΒΟΥΝΙΩΤΗΣ, *Συμβολαί*, τχ 279, σ. 14· ΚΑΛΟΥΣΙΟΣ, *Λάρισα*, σ. 144· ΚΑΛΟΥΣΙΟΣ, *Τρίκκη*, σ. 220.

Χρονολόγηση. Ό πατριάρχης 'Ιερεμίας Α' στο γράμμα του 1543 άναφέρει τους προκατόχους του, οί όποιοι επέτρεψαν στον μητροπολίτη Λαρίσης να έδρευει στην έπισκοπή Τρικάλων, χωρίς φυσικά να διευκρινίζει σε ποιά πατριαρχία του Νήφωνος άναφέρεται. Δεδομένου όμως ότι την άρχικη πράξη την προσγράψαμε στον Μάξιμο Δ' (π. 103), η επιβεβαίωσή της έγινε από τον Νήφωνα στη διάρκεια της δεύτερης πατριαρχίας του.

Βιβλιογραφία. ΓΙΑΝΝΟΠΟΥΛΟΣ, *Θεσσαλία*, σ. 331-333· ΓΕΔΩΝ, *Ιστορία*, σ. 300· ΣΚΟΥΒΑΡΑΣ, *Τρίκκη*, στ. 547· ΠΟΛΥΚΑΡΠΟΣ, *Η έδρα*, σ. 358· ΤΣΟΥΓΚΑΡΑΚΗ, *Συμβολή*, σ. 255 έπ. (για τίς πληθυσμιακές άνακατατάξεις της περιοχής)· ΖΑΧΑΡΙΑΔΟΥ, *Δέκα τουρκικά*, σ. 125 και 157.

Σχολιασμός. Σχετικά με τίς επάλληλες επιβεβαιώσεις που έγιναν προκειμένου να κατοχυρωθεί ή έδρα του άρχιερέα της Λάρισας στα Τρίκαλα βλ. τό

«Σχολιασμό» τῆς πράξης τοῦ Μαξίμου Δ΄ (π. 103). Ὁ μητροπολίτης Λαρίσης Νεόφυτος σὲ γράμμα τοῦ ἔτους 1541/1542, τὸ κείμενο τοῦ ὁποίου καταχωρίστηκε σὸν κώδικα τῆς μητροπόλεως Λαρίσης ὅπως καὶ σὲ ἐκεῖνον τῆς μητροπόλεως Τρίκκης, ἀναγράφει πρῶτο τὸ ὄνομα τοῦ Νήφωνα ἀπὸ τοὺς πατριάρχες ποὺ ἐπικύρωσαν τὴν μετάθεση τῆς ἔδρας τῆς μητροπόλεως Λαρίσης στὰ Τρίκαλα· (βλ. τὴ σχετικὴ ἀναφορὰ στὶς ἐκδόσεις τοῦ κεμμένου ποὺ σημειώνονται στὴ «Μνεία»).

π. 110

1497, θέρος – 1498, θέρος

Γράμμα ἐπιβεβαιωτήριο, μὲ τὸ ὁποῖο ἐπικυρώνεται ἡ ἀνταλλαγὴ τοῦ μετοχίου τῆς μονῆς Ἰωάννου Προδρόμου Σωζοπόλεως μὲ τὸ ναὸ τῆς Παναγίας τῆς Ἐπισκέψεως.

Ὁ πατριάρχης ἐπιβεβαιώνει ὅτι ὁ ναὸς τῆς Παναγίας τῆς Ἐπισκέψεως εἶναι προσηλωμένος στὴ μονὴ Ἰωάννου τοῦ Προδρόμου στὴ Σωζόπολη. Ἡ προσήλωσις αὐτὴ ἔγινε ὡς ἀντάλλαγμα ἀντὶ τοῦ ναοῦ τοῦ Τιμίου Προδρόμου ὁ ὁποῖος ἦταν μετόχι τῆς μονῆς ἀλλὰ τώρα χρησιμοποιεῖται ὡς κατοικία τοῦ μητροπολίτη Σωζοπόλεως.

Μνεία. «γράμματα τίμα π(ατ)ριαρχικά... τοῦ τε κυροῦ Νήφωνος δι' ὧν γραμμάτων... ὁ θεῖος ναὸς τῆς ὑπεραγίας Θ(εοτό)κου τῆς Ἐπισκέψεως ἐκυρώθη ὑπάρχειν μετόχιον τῆς θείας καὶ βασιλι(κῆς) μονῆς τοῦ Προδρόμου ἐξ αἰτίας τῆς τοιουτοτρόπως προβάσης ἀνταλλαγῆς»: Μητροφάνης Γ', Ἐπικυρωτικὸν γράμμα, Σεπτέμβριος 1569· ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΣ–ΚΕΡΑΜΕΥΣ, *Ἰωάννης ὁ Προδρόμος*, σ. 686· KAMPERIDIS, *Sozopolis*, σ. 142.

Χρονολόγησις. Ὅπως ἀναφέρθηκε καὶ στὸ ἐπιβεβαιωτήριο γράμμα τοῦ Μαξίμου Δ΄ γιὰ τὴν ἴδια ὑπόθεσις (π. 104), ἡ παράθεσις τῶν ὀνομάτων τῶν πατριαρχῶν ποὺ ἐπιβεβαίωσαν τὴν ἀνταλλαγὴ τῶν ναῶν ὅπως παραδίδεται στὸ γράμμα τοῦ Μητροφάνη Γ' μᾶς ἐπιτρέπει νὰ πιθανολογήσουμε ὅτι ὁ Νήφων ἐξέδωσε τὸ ἐπιβεβαιωτήριο αὐτὸ γράμμα στὴ διάρκεια τῆς δευτέρας πατριαρχίας του.

Βιβλιογραφία. ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΣ–ΚΕΡΑΜΕΥΣ, *Ἰωάννης ὁ Προδρόμος*, σ. 661-695· KAMPERIDIS, *Sozopolis*, σ. 29-55.

Σχολιασμός. Γιὰ τὴν ὑπόθεσις τῆς ἀνταλλαγῆς, κοινὴ συναινέσει, τῶν δύο ναῶν βλ. ὅσα ἀναφέρονται στὴν πρώτη πράξη τῆς ὁποίας σώζεται τὸ κείμενο, ἐκείνῃ τοῦ Μαΐου τοῦ ἔτους 1489 (π. 93).

π. 111

[1486 – 1498]

Συνοδική απόφαση για την υπαγωγή χωριών στη μητρόπολη Ἀγχιάλου.

‘Ο πατριάρχης Νήφων και ἡ σύνοδος ἀναγνωρίζουν πὼς τὰ χωριά Τζαλή Καβάκι, Σμμέντοβο και Κλινοβὸ ἀνήκουν ὡς ἐνοριακὰ στὴ μητρόπολη Ἀγχιάλου.

Μνεΐα. «ἔδειξε γράμματα παλαιγενῆ τῶν ἀοιδίμων πατριαρχῶν, τοῦ τε Νήφωνος... δεικνύοντα και τρανῶς φανεροῦντα εἶναι ἐνοριακὰ χωρία ἔκπαλαι και ἀεὶ και πρὸ χρόνων ἀμνημονεύτων τῆς μητροπόλεως αὐτοῦ Ἀγχιάλου, τὸ Τζαλή Καβάκι, τὸ Σμμέντοβον και Κλινοβόν»: Νεόφυτος Γ', Γράμμα, Σεπτέμβριος 1636· ΑΡΑΜΠΑΤΖΟΓΛΟΥ, *Φωτίειος* 1, σ. 159-160, ἀπὸ τὸν Κώδικα Α' τοῦ Πατριαρχείου Κωνσταντινουπόλεως· ΒΑΛΛΗΣ, *Ἀγχιάλος*, σ. 168-171, ἀπὸ τὴ Νομικὴ Συναγωγὴ τοῦ Δοσιθέου.

Χρονολόγηση. Ἡ ἀπλὴ ἀναφορὰ τοῦ ὀνόματος τοῦ Νήφωνος, πρώτου στὴ σειρά τῶν πατριαρχῶν ποὺ ἀναγνώρισαν τὰ δικαίωματα τοῦ ἀρχιερέα τῆς Ἀγχιάλου στὰ σημειούμενα χωριά, δὲν ἐπιτρέπει νὰ γνωρίζουμε σὲ ποιά ἀπὸ τὶς δύο πατριαρχίες του ἐκδόθηκε ἡ σχετικὴ πράξις. Τὴν τοποθετοῦμε στὸ τέλος τῆς δευτέρας πατριαρχίας, ἀκολουθώντας τὸν κανόνα ποὺ ἔχουμε θέσει γιὰ τὶς μὴ χρονολογημένες πράξεις (βλ. σ. 18).

Βιβλιογραφία. ΓΕΔΕΩΝ, *Ἱστορία*, τ. 1, σ. 305-306· ΔΙΑΜΑΝΤΟΠΟΥΛΟΣ, *Κατάλογος*, σ. 174· *Νομικὴ Συναγωγὴ*, ἀρ. 962.

Σχολιασμός. Ὁ μητροπολίτης Ἀγχιάλου ὁ ὁποῖος προσέφυγε στὸν πατριάρχη Νήφωνα γιὰ νὰ κατοχυρώσει τὰ δικαίωματα τῆς μητροπόλεώς του πρέπει νὰ ἦταν ὁ Νεόφυτος, ἀφοῦ ἡ ἀρχιερατεία του ἐκτείνεται και στὶς δύο πατριαρχίες τοῦ Νήφωνα: μνημονεύεται ὡς Ἀγχιάλου ἀπὸ τὸ 1483/1484 (π. 78) ὡς τὸ 1497 (π. 107). Μετὰ τὸν Νήφωνα Β' πολλοὶ πατριάρχες ἐπικύρωσαν τὴν υπαγωγὴ τῶν χωριῶν στὴ μητρόπολη Ἀγχιάλου: ὁ Ἱερεμίας Α', ὁ Ραφαὴλ Β', ὁ Νεόφυτος Β', ὁ Τιμόθεος Β', ὁ Κύριλλος Α'.

Πιττάκιο. Ὁ πατριάρχης Νήφων ἀπαντώντας σέ ἐρώτημα πού τοῦ εἶχε θέσει ὁ μητροπολίτης Κιέβου Ἰωσήφ σχετικά μέ τήν ἐφαρμογή ἢ μή τῆς ἀπόφασης γιά τήν ἔνωση τῶν Ἐκκλησιῶν ἢ ὅποια εἶχε ληφθεῖ στή Σύνοδο τῆς Φλωρεντίας, ἀφοῦ ἀναφερθεῖ στό ἱστορικό τῆς συνόδου, ἀφοῦ τονίσει τή νομιμότητά της καί ἀπαριθμήσει τίς συνέπειες πού θά εἶχε γιά τοὺς ὀρθοδόξους ἢ ἄρνηση τῆς ἐφαρμογῆς της, τὸν προτρέπει νά ἐφαρμόσει πιστά τίς ἀποφάσεις της. Τὸ πιττάκιο ὁμως αὐτό, πού φέρεται νά συντάχθηκε τὸν 15ο αἰώνα, εἶναι πλαστό· κατασκευάστηκε στὴν Πολωνία τὸν 17ο αἰώνα καί ἐκεῖ δημοσιεύθηκε γιά πρώτη φορά, τὸ 1617, μιά ἀπόδοσή του στὰ πολωνικά. Τὸ ἑλληνικό «πρωτότυπο» δὲν ἐμφανίστηκε ποτέ, ἡ χρονολογία πού φέρει (5 Ἀπριλίου 1493) δὲν συμπίπτει μέ καμία ἀπὸ τίς πατριαρχίες τοῦ Νήφωνα, ὁ φερόμενος ὡς ἀποδέκτης τοῦ πιττακίου, ὁ μητροπολίτης Κιέβου Ἰωσήφ δὲν εἶχε τότε ἀκόμα ἐκλεγεῖ, ἐνῶ ὁ πατριάρχης πού φέρεται νά προτρέπει γιά τήν ἐφαρμογή τῶν ἀποφάσεων τῆς Συνόδου τῆς Φλωρεντίας, ὁ Νήφων, εἶχε λάβει μέρος, ὡς μητροπολίτης τότε Θεσσαλονίκης, στὴν Πανορθόδοξη Σύνοδο τοῦ 1483/1484 ἢ ὅποια προχώρησε στὴν ἀνατροπὴ ὅσων εἶχαν ἀποφασιστεῖ στή Σύνοδο τῆς Φλωρεντίας καί ὑπέγραψε τὸν σχετικό «τόμο» πού ἐκδόθηκε. Ὁ ἴδιος ἄλλωστε ἐκδηλώνει τὴν προσήλωσή του στὶς ἀποφάσεις τῆς Πανορθόδοξης Συνόδου στὴν εἰρηνικὴ ἐπιστολὴ πού ἀπευθύνει στὸν πατριάρχη Ἀλεξανδρείας ὅταν ἀναλαμβάνει τὸ θρόνο τῆς Κωνσταντινούπολης στὰ τέλη περιπου τοῦ 1486 (π. 87).

In cipit. *Wzieliśmy od twej miłości postany*

Ἔ κ δ ο σ η . KREUZA, *Obrona*, σ. 91-92: τὸ κείμενο στὰ πολωνικά [= *Russk. Istor. Bibl.*, τ. 4, στλ. 267-269]. Τὸ κείμενο μεταφράστηκε στὰ λατινικά καί πρωτοδημοσιεύθηκε τὸ 1627 στὸν τ. 18 τῶν *Annales ecclesiastici*, σ. 313 [= LE QUIEN I, στλ. 1271-1272 ἀπὸ μεταγενέστερη ἔκδοση]. Ὁ Γ. Ζαβίρας στὸ ἀνέκδοτο ἔργο του «Πατριαρχικὴ Κωνσταντινουπόλεως Ἱστορία» ἀναπαράγει τὴ λατινικὴ ἀπόδοση τοῦ κειμένου ἀπὸ τὴν ἔκδοση τοῦ Le Quien καί ἐπιχειρεῖ μίαν ἀπόδοσή του στὰ ἑλληνικά· ἡ ἀπόδοση τοῦ Ζαβίρα δημοσιεύθηκε πρόσφατα ἀπὸ τὸν ΓΛΑΒΙΝΑ, *Νήφων*, σ. 221-222. Τὸ πολωνικὸ κείμενο μεταφράστηκε καί στὰ ρωσικά ΜΑΚΑΡΙΩ, *Istorija*, σ. 90-92.

Βι β λ ι ο γ ρ α φ ί α . APOSTOLOPOULOS, *Lettre*, σ. 110-116 (γιά τὴν πλαστότητα)· ΓΛΑΒΙΝΑΣ, *Νήφων*, σ. 219-223.

ΠΙΝΑΚΕΣ

ΣΥΝΤΟΜΟΓΡΑΦΙΕΣ

πού χρησιμοποιούνται στο Εύρετήριο

ἀρχιεπ.	: ἀρχιεπισκοπή	μνχ.	: μοναχός
ἐπ.	: ἐπισκοπή, επίσκοπος	μτχ.	: μετόχι
ἡγ.	: ἡγούμενος	ν.	: ναός
ἱεμνχ.	: ἱερομόναχος	πατρχ.	: πατριαρχεῖο, πατριάρχης
μ.	: μητρόπολη, μητροπολίτης	τ.	: τοποθεσία
μγ.	: μέγας	χ.	: χωριό
μν.	: μονή	χφ.	: χειρόγραφο

I. Γενικό εύρητήριο

- Ἄγγλιανός Θεόδωρος, ἱερομνήμων, δικαιοφύλαξ, μγ. οἰκονόμος, μγ. χαρτοφύλαξ 52, 53, 55, 60, 79, 80, 81, 83, 84, 85, 86, 87, 91, 92, 93, 96, 101, 103, 104, 107, 109, 120, 121, 133, 135, 137, 139, 140, 148, 167
- ἀγγλική γλώσσα (μετάφραση) 58, 74
- Ἄγία Αἰκατερίνη, μν. Σινᾶ 70, 239· βλ. καὶ Ἄκακιος, μετόχι
- ἀγίασμα, ἀγιασμός 66, 72
- Ἄγία Τριάδα 197
- Ἄγιοι Ἀπόστολοι, ν. πατρχ. 52
- Ἄγιον Ὅρος 102, 136, 150, 179, 204, 219, 231, 237· βλ. καὶ Ἄθως
- Ἄγιον Πνεῦμα 196, 197
- Ἄγιον Γεωργίου Διασωρίτου μν. στο Βρανόκαστρο, μτχ. μν. Κοινίτισης 151, 152, 180, 181, 227, 228
- Ἄγιου Ἰωάννου Βαπτιστοῦ Γενέσιον (μν. Διονυσίου Ἄθω)· βλ. Διονυσίου μν.
- Ἄγιου Ἰωάννου Θεολόγου μν. Πάτιμου 206, 226· βλ. καὶ ἀρχεῖα, βιβλιοθήκη
- Ἄγιου Ἰωάννου Προδρόμου μν. ἐναντι Σωζοπόλεως 121, 122, 140, 160, 168, 226, 243, 254
- Ἄγιου Ἰωάννου Προδρόμου μν. στο Σινᾶ· βλ. κάθισμα
- Ἄγιου Ἰωάννου Προδρόμου ν. στη Σωζοπολη 121
- Ἄγιου Ἰωάννου τῆς Πέτρας, μτχ. μν. Βατοπεδίου 231
- Ἄγιου Νικολάου Σχορπίου μνδ. 204, 219
- Ἄγιων Ἀποστόλων κανόνες 249
- Ἄγκυρας μ. 114, 134, 136, 150, 165, 198
- Ἄγχιαλος 102, 107
- Ἄγχιάλου μ. 136, 137, 138, 153, 181, 198, 202, 230, 251, 255· τόπον ἐπέχων τοῦ Κυζίκου 137· βλ. καὶ Ἰγνάτιος, Νεόφυτος, Σοφονίας
- ἄδεια 81, 82, 83, 84, 85, 86, 139, 140, 159, 186
- ἀδελφοποιία 185
- Ἄδραμέρες ἐπ.· βλ. Ἄρδαμερίου
- Ἄδριανουπόλεως μ. 115, 119, 120, 138, 153· πρώην 166, 167, 172, 178, 179· βλ. καὶ Θεοφάνης, Μακάριος, Μάρκος ὁ Ξυλοκαράβης
- Ἄδριανούπολη· βλ. βιβλιοθήκη Γυμνασίου ἄξιμου 197
- Ἄθανάσιος, μ. Ἐφέσου 134, 135
- Ἄθανάσιος, μ. Μηδείας 251
- Ἄθανάσιος, μ. Σωζοπόλεως 138, 153· τόπον ἐπέχων τοῦ Σίδης 153
- Ἄθῆνα 12, 13, 229, 238
- Ἄθηνῶν μ. 114, 150, 248, 251· ἔξαρχος 238· βλ. καὶ Δωρόθεος, Νεόφυτος
- Ἄθως 55, 95, 205· βλ. καὶ Ἄγιον Ὅρος, ἀρχεῖα, Διονυσίου, Ἐσφιγμένου, Ἰβήρων, Μεγίστης Λαύρας, Ξενοφώντος, Παντοκράτορος μν.
- ἀθώωσις 92, 93, 94, 103, 109, 133, 137, 138, 139, 142, 148, 152, 153, 166, 167, 231
- Αἴγυπτος 56, 213
- Αἰθιοπία 213
- Αἶνον μ. 134, 138, 198, 251· βλ. καὶ Δωρόθεος, Νήφων

Δὲν ἀποδελτιώνονται λέξεις ποῦ ἀπαντοῦν συχνά στο κείμενο, ὅπως Ἄλωση, Θεός, Μεγάλη Ἐκκλησία, Πατριαρχεῖο Κωνσταντινουπόλεως κτλ.

- αίρέσεις 54, 196, 199, 214· αίρετικοί 197
 αἰχμαλωσία 53, 80, 83, 84, 142
 Ἀκαδημία Βιέννης 10· Μονάχου 10
 Ἀκάκιος, ἐπ. Ρεντίνης 251
 Ἀκάκιος, οἰκονόμος μετοχίου μν. Σινά
 στην Κρήτη 239, 240
 ἀκοινώνιτος 195
 Ἀκολουθία... ἐκ τῶν λατινικῶν αἰρέσεων ἐπι-
 στρέφοντας 54, 199
 «ἀκριβεία» (πιστὴ τήρηση τῶν κανόνων) 96
 Ἀλεξανδρείας πατριχ. 194, 195, 196, 198,
 211, 212, 213, 214, 215, 256· βλ. καὶ Γρη-
 γόριος
 ἀλλαξοπιστῶ 61
 ἀλλοεθνής· βλ. Ραφαήλ Α'
 ἀλλόθρησκοί 186
 Ἀμασείας μ. 221· βλ. καὶ Θεοφίλος
 ἀμνηστία 147, 148, 157
 ἀμπέλι 95
 Ἀμπέρτος Μαννουήλ, ἄρχων 179, 180
 ἄμφια 174· βλ. καὶ ἐπιγονάτιον, ἐπιμάνικα,
 ὁμοφῶριον
 Ἀμφιλόχιος, μ. Ἰκονίου 202, 221
 ἀναγνώριση 141
 ἀναγνώστης 227, 228, 240
 ἀνάδοχοι βαπτίσεων 185
 ἀνάθεμα (ἀναθεματίζω) 123, 197, 201
 ἀνακαίνιση 94, 122, 140, 226
 Ἀνατολή 20, 57, 72, 182, 183, 194, 195, 196,
 211, 212
 ἀνατολικοσλαβική γλώσσα 141
 Ἄνδρος 84
 ἀνθροποκτικὸς 79, 119, 120· βλ. καὶ Γεννά-
 διος, Μάρκος ὁ Ξυλοκαράβης
 Ἄνθιμος, μνχ. Βατοπεδίου 230
 ἀνταλλαγὴ ναῶν (μετοχιῶν) 160, 161, 168,
 226, 243, 244, 254
 ἀντιγραφάς 138
 ἀντίδορον 66, 72
 ἀντιμή(ι)νοιον 189
 Ἄντιοχείας πατριχ. 194, 195, 196, 198, 213·
 βλ. καὶ Σύνοδοι
 Ἀντώνιος Δ' 144, 208
 Ἄντώνιος, μ. Κυζίκου 251
 Ἀπάμεια 166
 ἀπαντήσεις 239, 240
 ἀπογραφή 201
 ἀποδημία 154, 155, 157, 158
 Ἀπόκανκος Κυριτζής, Δημήτριος 59
 ἀποκρίσεις 71, 73, 189
 ἀπολογία (ἀπολογητικὸ κείμενο) 60, 62, 64
 Ἀποστόλης Μιχαήλ 119
 ἀργία (ποινή) 85, 185, 232
 Ἀρδαμερίου (Ἀδραμέρεος) ἐπ. 150
 Ἀριστάρχης Σταυράκης 9, 123, 134, 137,
 188, 230, 231, 239, 242
 Ἀρμένιοι 66
 ἀραβικῶς 55, 56, 57, 58
 Ἀρσένιος Αὐτρωραϊνός, πατριχ. 207
 ἄρτος παναγίας 66
 ἀρχαία Ἁγίου Ἰωάννου Θεολόγου Πάτριου
 207· Βατοπεδίου 95, 144, 193, 203, 205,
 208, 230· Διονυσίου 179· Δουσίκου 242,
 243· Ἰβήρων 204, 219· Ἱστορικής καὶ
 Ἐθνολογικῆς Ἐταιρείας 229· Κρατικὸ
 Βενετίας 187· Οἰκουμενικοῦ Πατριαρ-
 χείου 255· Σινά 70
 ἀρχιεπίσκοπος 72, 73
 ἀρχιερεῖς (μητροπολίτες) 66, 72, 92, 93, 109,
 114, 121, 127, 131, 132, 137, 139, 150,
 151, 153, 154, 155, 157, 159, 160, 165,
 166, 172, 173, 174, 180, 182, 183, 184,
 186, 194, 197, 198, 200, 205, 207, 209,
 212, 214, 228, 229, 230, 231, 241, 242,
 249, 250, 252, 253, 255
 ἀρχιμανδρίτης 180, 227
 ἀρχὴ κοσμική 11, 72· ἐκκλησιαστικὴ 11
 ἄρχων, -ντες 156, 157, 179, 180, 186, 205,
 226, 240· Τραπεζούντιοι 127· βλ. καὶ
 Ἄμπέρτος, Κορέωσης
 ἀσθένεια, ἀσθενής 66, 91
 Ἀσία 51
 ἀσκητής 66
 ἄσπρα 203, 232
 αὐθέντης (σουλτάνος) 128, 225· αὐθεντικὴ
 θέλησις 150· ὀρισμὸς 150
 αὐτοδέσποτος 206
 ἀφανής 84
 ἀφιέρωση 203
 ἀφορισμὸς (ἀφορίζω) 81, 83, 84, 95, 123,
 142, 143, 179, 185, 219, 232, 233· ἄλλυτος
 158· δημόσιος 83

- Ἄχουμάτ, καδής Βέροιας 55
 Ἄχριδα (Ἀχρεῖς, Ὀχρεῖς) 102, 132, 133
 Ἄχριδος ἀρχιεπ. 132· μ. 133
- Βαγιαζήτ 242
 βαπτίζω 185
 βάρβαρος· βλ. Ραφαήλ Α'
 Βάρνης μ. 134, 136, 198, 202· βλ. καὶ Κάλλι-
 οτος
- Βαρνώτης Δημήτριος 84
 βασιλέως ἀκοαί 157
 Βασιλείος ὁ Μέγας 249
 βασκανία 133
 Βατικανό· βλ. βιβλιοθήκη
 Βατοπεδίου μν. 95, 136, 144, 193, 203, 204,
 205, 206, 208, 230, 231· βλ. καὶ Ἄνθιμος,
 ἀρχεῖα, Μεθόδιος
- Βέης Νίκος 229
 Βέγκος· βλ. Σύνοδοι -ἐπὶ Βέγκου
- Βενετία (Γαληνοτάτη) 82, 83, 186, 187, 241·
 Συμβούλιο τῶν δέκα 82· ἀρχές 82, 83·
 πόλεμος βενετοτουρκικὸς (1466) 137·
 βλ. καὶ βιβλιοθήκη -Μαρκιανή
- Βενετοί, συνθήκη μετ' Ὀθωμανοῦς (1454) 57
- Βενιαμίν, ἱμνχ. Σινᾶ 213
- βεράτι 228, 242, 243
- Βέροια 231, 252
- Βεροῖας (Βερροῖας, Βερροῖας) μ. 134, 136,
 138, 140, 153, 230, 231, 251· βλ. καὶ Ἰω-
 σήφ. Κουπάτζης, Μεθόδιος, Νεόφυτος
- Βερολίνο 10, 55, 57
- Βησσαρίων, μ. Λαρίσης 228, 229, 243
- Βησσαρίων Β', μ. Λαρίσης 229
- βιβλιοθήκη Ἁγίου Ἰωάννου Θεολόγου
 Πάτιου 73, 226, 227· Ἁγίου Στεφάνου
 Μετέωρων 73· Ἀμβροσιανή Μιλάνου
 55· Βατικανοῦ 9, 53, 55, 67, 69, 115, 123,
 134, 137, 138, 151, 180, 200, 202, 226,
 230, 239, 242· Γυμνασίου Ἀδριανουπό-
 λεως 240· Ἐθνικὴ Βιβλιοθήκη Ἑλλά-
 δος (ΕΒΕ) 188· Ἐθνικὴ Γαλλίας 52,
 134, 135, 232· Ἐσφιγμένου 134, 135·
 Ζαγοράς 67· Ἰβήρων 55, 56, 65, 67, 69,
 198, 199· Κρατικοῦ Ἱστορικοῦ Μουσεί-
 ο Μόσχας 198, 199· Λαυρεντιανῆ 185·
 Μαρκιανῆ 68, 69, 73, 117, 119, 120, 132·
 Μεγίστης Λαύρας 55, 67, 69, 75· Μετο-
 χίου Παναγίου Τάφου (ΜΠΤ) 75, 94,
 108, 114, 115, 123· Μητροπόλεως
 Σάμου καὶ Ἰκαρίας 153, 156, 158, 198,
 202, 221, 250, 252· Μουσείου Μπενάκη
 55· Ξενοφώντος 54· Πανεπιστημίου
 Ἰωαννίνων 123· Παντοκράτορος 55·
 Πατριαρχείου Ἱεροσολύμων 75, 200,
 226· Σινᾶ 69, 73, 213· Τουρίνου 62, 67,
 69· Φροντιστηρίου Τραπεζοῦντος 149·
 Dujsen Σόφιας 181
- βιβλίον 102, 181· ἐκκλησιαστικὸ 95· παλα-
 γηνές 134· πατριαρχικά 188
- Βιβλίον Ἱστορικόν* 92, 117, 123, 127,
 131, 132, 147, 165, 177, 211, 225, 237,
 247
- Βιέννη 97
- Βιζύης μ. 173, 174
- βίλαετι 201
- βλασφημία 185, 196
- Βλαχία 56, 220
- βοεβόδας 56
- βουβάλια 219
- Βουθρωτὸ 187
- Βουλγαρίας ἀρχιεπ.: βλ. Θεοφύλακτος
- Βρανόκαστρο 152, 180, 181, 227, 228· βλ.
 καὶ Ἁγίου Γεωργίου μν.
- Βυζάντιο, Βυζαντινοί 9, 10, 11, 12, 17, 19,
 20, 52, 57, 92, 96, 134, 158, 166, 189, 206,
 207, 241
- Γαγγρῶν μ. 134, 136, 138· βλ. καὶ Δωρόθεος
- Γαλακτίων, πρόεδρος Ἱερακλείας 155, 157,
 158
- Γαληνοτάτη· βλ. Βενετία
- Γαλησιώτης Γεώργιος, μγ. σεκουφύλαξ 92,
 109, 120, 137, 139, 148, 155, 157
- Γαλλία, Γάλλοι (γαλλικὴ γλῶσσα-μετάφρα-
 ση) 11, 14, 16, 52, 62, 123, 134
- γάμος 52, 81, 82, 83, 84, 85, 96, 189· διὰ
 κτηνίου 185· διατάξεις, δίκαιο 85, 96·
 λύση 185· παράνομος 185· παράνυμ-
 φος γάμου 185· τετραγαμία 81, 83· τρι-
 γαμία 81, 83
- Γάνου μ. 134, 138· βλ. καὶ Ματθαῖος
- Γαρδικίου ἐπ.: βλ. Τριχκης καὶ Γαρδικίου ἐπ.

- Γεδεών Μανουήλ 73, 114, 128, 153, 220, 230, 240
 Γεννάδιος Α' 249
 Γεννάδιος Β' 49-74, 75, 80, 88, 94, 96, 99-104, 107, 109, 111-115, 120, 251
 Γεννάδιος, μ. Φίλιππουτόλεως 153
 Γένοβα 241
 γερμανική γλώσσα 58
 Γεράσιμος, μ. Λακεδαιμονίας 198· τόπον ἐπέχων τοῦ Σίδης 198
 Γεράσιμος, μ. Λαοδικείας 138
 Γεράσιμος, μ. Μελενίκου 221· τόπον ἐπέχων τοῦ Σάρδεων 221
 Γεράσιμος, μ. Σουγδαίας, Καφᾶ καὶ Φούλων 205
 Γεράσιμος, μ. Τορνόβου 138
 Γερβάσιος, μνχ., ἰδρυτὴς μν. Ἁγίου Ἰωάννου Σωζοπόλεως 122, 140, 226
 Γερμανός, μ. Σερχῶν 138
 Γερμανός Σάρδεων 95, 114, 120, 247
 Γεώργιος ἱερεὺς, μγ. οἰκονόμος 219
 Γλαβίνας Ἀπόστολος 256
 γλώσσα λογία 63· βλ. καὶ ἀγγλική, ἀνατολικοσλαβική, γαλλική, γερμανική, ἰσπανική, ἰταλική, λατινική, οὐγγρική, πολωνική, Ρωσία, σερβική, σλαβική, τουρκική
 γνησιότητα 97, 142
 γοητεία 185
 Γοθθίας μ. 198, 202· βλ. καὶ Γρηγόριος
 Γρακοὶ 87, 94, 108, 239· σχηματικοὶ 239
 γράμμα ἀφιερωτήριον 95, 203· βασιλικόν 134, 135· βεβαιωτήριον 212· ἐλεημοσύνης 75, 232· ἐνταλτήριον, ἐξαρχικόν 160, 166, 182· ἐπιβατήριον 241, 242, 243, 253· ἐπιβεβαιωτήριον 140, 159, 160, 226, 228, 243, 252, 254· ἐπικυρωτικόν 94, 95, 122, 160, 168, 204, 207, 227, 234, 240, 244· ἐπισκοπικὸν 159· πατριαρχικὸν 121, 122, 123, 134, 135, 142, 159, 160, 167, 168, 187, 205, 206, 208, 219, 228, 243, 251, 254· πιττάκιον 53, 54, 60, 65, 67, 68, 69, 70, 71, 119, 122, 123, 144, 155, 166, 167, 178, 182, 184, 186, 188, 200, 231, 232, 233, 239, 242, 256· σιγίλλιον, σιγίλλωδες 121, 122, 152, 160, 168, 174, 180, 188, 203, 206, 207, 228· συστατικόν 97· βλ. καὶ ἐγκύκλιος, ἐπιστολή
 γραφείας 74, 138
 γραφή 227, 228, 233
 Γρηγόριος Ναζιανζηνός 197
 Γρηγόριος Νύσσης 197
 Γρηγόριος Γ', ἐνωτικὸς πατριχ. 17, 75, 142
 Γρηγόριος Γ', πατριχ. Ἀλεξανδρείας 194, 196, 198, 212
 Γρηγόριος Ε', πατριχ. Ἀλεξανδρείας 213
 Γρηγόριος, μ. Γοθθίας 198
 Γρηγόριος, μ. Κιέβου 141, 142
 Γρηγόριος, μ. Μυρέων 138
 Γρηγόριος, μ. Περιθεωρίου 94, 95
 Γρηγόριος, μ. Σωζοπόλεως 251
 Γρηγόριος, ἱρμνχ. 139, 140
 Γρηγόριος, καλόγηρος Σιναΐτης 69, 71
 Γριτσόπουλος Τ. 234, 239
 Γυμνάσιο Ἀδριανουπόλεως 240
 γυναικες 73, 83, 84, 85, 159, 160, 194, 195, 212
 δανεῖζομαι, δανεῖζω, δανεισμός 185
 δάνειο, δανειστής 172, 231, 232
 Δανυήλ, μ. Ἐφέσου 159, 160, 198, 202, 212, 214, 221· πρόφρων Σμύρνης 214
 δεινὰ τῆς Ἀλώσεως 75
 Δελικάνης Καλλίνικος 9
 Δέρκων μ. 122, 123
 δεσπότης Σερβίας· βλ. Μπράνκοβιτς
 δεσποτικά ἑορταὶ 156
 Δευτέρα Παρουσία 73
 δευτερεύον τῶν ἱερέων 156
 Δημητριάδος ἐπ. 228, 229· βλ. καὶ Βησσαρίων μ. Λαρίσσης
 Δημήτριος διάκονος, μγ. χαρτοφύλαξ 219
 διάβολος 196
 διὰρρωσις συνοδική· βλ. συνοδική
 Διαθήκη Παλαιὰ 71· Καινὴ 71
 διαζεύγιον, διαζύγιον 72, 84, 185·
 διάκονος 51, 52, 54, 55, 61, 66, 72, 93, 108, 158, 219
 διάκρισις (ἀπόφρασις)· βλ. συνοδική
 Διαμαρτυρόμενοι 20
 Διασωρίτου μν· βλ. Ἁγίου Γεωργίου
 Διαυλείας ἐπ., Διαυλείας καὶ Ταλαντίου ἐπ. 238, 239, 248, 251· βλ. καὶ Νεῖλος
 διδάσκαλοι 156

- δίκαιον 53, 249· άστικό 233· βυζαντινό 52, 84, 85, 185· γάμου 80, 85· εκκλησιαστικό 52, 154· κανονικό 72· κοσμικό 72· μουσουλμανικό 154· έξ άγορασίας 159· οίκογενειακό 80, 183
 δίκαιον (είσόδημα) 178· βλ. και δικαίωμα
 δικαίω (ό) 156· βλ. και Μακάριος
 δικαιοφύλαξ· βλ. Άγαλλιανός
 δικαίωμα (είσόδημα) 122, 123, 172, 186, 255
 δικαστής όθωμανός 173, 185· δικαστήριο πατριαρχικό-συνοδικό 173, 204
 Διονύσιος ό Άρεοπαγίτης 197
 Διονύσιος Α΄ 102, 121, 122, 129-143, 143, 153, 160, 179, 208, 220, 221, 222, 223-233, 227, 228, 234, 237, 244· πρώην 180, 181
 Διονύσιος Β΄ 233, 239, 242, 243, 249, 253
 Διονύσιος, μ. Ζιχνών 138
 Διονύσιος, μ. Μαρωνείας 251
 Διονυσίου (Άγίου Ίωάννου Γενέσιου) μν. στον Άθω 179· βλ. και άρχεΐα
 διόρθωσης 183, 184
 διπλοκαταχούμενα 72, 74
 δόγης Βενετίας (Ίωάννης Mocenigo) 186, 187
 δόγματα (δογματιζω) 58, 63, 66, 71, 93, 197, 199
 Δοχειανός Ίωάννης 156
 Δοσίθεος, πατρχ. Ίεροσολύμων 94, 108, 195, 255
 δόσις, δόσομον 154, 155· έτήσιον 183, 184, 200
 δοϋλοι 80, 84
 Δουσίαιον μν. 229, 242, 243· βλ. και άρχεΐα
 Δράμας μ. 138, 150, 152, 153, 221, 251· βλ. και Ίάκωβος, Ίωακειμ
 Δρέσδη 73
 «δυνάμενοι» 62
 Δυρραχίου μ. 189· βλ. και Ρωμανός
 Δύση 182, 183, 211
 δωρεά, δωρίζω 94, 95, 96, 144, 203, 208, 239
 Δωρόθεος, μ. Άθηνών, πρώην Τραπεζοϋντος 117, 118, 119, 149, 150
 Δωρόθεος, μ. Αΐνον 138
 Δωρόθεος, μ. Γαργρών 138
 Δωρόθεος, μ. Μεσημβρίας 221
 Δωρόθεος, μ. Ναυπάκτου 181
 Δωρόθεος, μ. Νιζομηδείας 153
 Δωρόθεος, μ. Σεργών 153
 Δωρόθεος, μ. Τραπεζοϋντος 149, 150· τόπον επέχων του Καισαρείας 150
 Δωρόθεος, ίριμνχ. Μαργγάνων, πνευματικός 85, 86
 δώρον 249
 έγγύηση, έγγυητής 152, 154, 166, 172, 174
 εγκατάσταση μ. 228, 230· έπ. 238
 έγγλημα 157, 194
 έγγλησις 232
 έγκλιος 51, 52, 60, 94, 148, 154, 155, 156, 157, 183, 184, 185
 Έθνικό Ίδρυμα Έρευνών 12
 έθνικό κράτος 16
 ειρηνική επιστολή 212, 213, 214
 είσόδημα (εκκλησιαστικό) 134, 185, 200, 241, 242, 250, 252, 253· βλ. και δικαιοκανονικό, δικαίωμα
 Έκθεσις Χρονοική 91, 107, 119, 123, 127, 131, 132, 143, 147, 165, 186, 193, 211, 217, 225, 237, 247
 εκκλησία έλλαδική 11, 14, 15· καθολική 20
 εκκλησιάρχης μγ. 137, 148, 156, 157, 177, 189· βλ. και Σύλβετρος Συρόπουλος, Χριστόννυμος
 Έκκλησιαστική Ίστορία, Νιζηφόρου Καλλιόστου 72
 έκλογή άρχιερέων 14, 15, 17, 51, 52, 73, 79, 91, 102, 107, 114, 115, 119, 127, 131, 132, 135, 136, 137, 141, 148, 149, 150, 151, 165, 171, 174, 177, 178, 179, 182, 211, 212, 213, 214, 227, 228, 230, 237, 238, 256
 εκπόρευση Άγίου Πνεύματος 196, 197
 εκποπισμός 83
 έλεημοσύνης γραμμα· βλ. γραμμα
 έλευθερία 61, 62
 έμβατοΐαιον 249
 έμπορία 72
 ένεχυρον 173, 174
 ένθύμηση 206
 ένορία, ένοριακός 185, 203, 255
 ένταγμα έξαρχικό 169, 200, 201
 ένωση, ένωτικός 75, 142, 256· βλ. και Γρηγόριος Γ΄

- ἔξαγορά ἀίχμαλώτων 186
 ἔξαρχία 166, 167, 172, 178, 179, 182, 200·
 ἔξαρχικό καθεστῶς 167, 171, 172, 178·
 οἰασιμὸς 182· βλ. καὶ Μουδανιά
 ἔξαρχος καθολικὸς 166· βλ. καὶ Ἰωάσαφ·
 πατριαρχικὸς (ἀπεσταλμένος) 103, 122,
 200, 213, 238
 ἐξεγέρσεις 151
 ἐξομολόγησι (ἐξομολογοῦμαι) 185, 240
 ἐξορία (ἐκτοπισμὸς), ἐξόριστος 147, 221
 ἐξουσία πολιτική (Πύλη) 102
 ἔξω ἀρχὴ 165
 ἑορταί· βλ. δεσποτικαὶ ἑορταί
 ἐπανάνοση ἐπισκοπῶν 238
 ἐπάνοδος 193, 225, 247
 ἐπιβεβαίωσι (ἐπικύρωσι) 85, 121, 122, 151,
 161, 168, 180, 182, 194, 203, 206, 214,
 215, 219, 240, 241, 243, 244, 248, 249,
 251, 252, 253, 254
 ἐπιγονάτιον 240
 ἐπιμάνικα 173
 ἐπισκοπικοὶ κατάλογοι 15
 ἐπίσκοποι (ἐπίσκοπος) 51, 61, 70, 71, 72,
 186, 189, 228, 232, 238, 239, 241, 242,
 248, 250, 251, 253
 ἐπιστολὴ εἰρηνικὴ 195, 211, 212, 213, 214,
 215, 256· ἰδιωτικὴ 133, 135, 148, 195,
 213· ποιμαντικὴ 63
 ἐπιστρέφοντες 199
 ἐπιτίμιον 81, 104, 158, 172, 173
 ἐπίτροπος πατριάρχῃ 156· ἐξάρχου 171,
 231, 232
 ἐργαστήρι 95
 ἐρειπωμένους 140, 226
 ἐρημιωμένους (ἐρημίνομαι) 133, 250
 ἐρωτήσεις (ἐρωτήματα) 73, 189, 239
 ἔσοδα 159
 Ἐσαφμένον μν. 134, 135· βλ. καὶ βιβλιοθήκη
 ἑτεροδόξοι 239
 ἐτήσιον κανονικὸν 203· βλ. κανονικὸν
 Εὐρύτου μ. 153· βλ. καὶ Λάζαρος
 Εὐρώπη 10, 51, 60
 Ἐφέου μ. 133, 134, 135, 136, 156, 159, 181,
 198, 202, 212, 214, 221, 251· βλ. καὶ
 Ἀθανάσιος, Δανιὴλ, Νεόφυτος
 Ζαβίρας Γεώργιος 189, 256
 Ζαγορά 67· βλ. καὶ βιβλιοθήκη
 Ζακυθινὸς Διονύσιος 102
 Ζαχαριάδου Ἰελοῦσα 60
 Ζηκχίας μ. 109
 Ζήσης Θεόδωρος 102
 ζητεία 239
 ζητήματα 73, 239, 249
 Ζιχνῶν (Ζηχνῶν, Ζυχνῶν) μ. 134, 136, 138,
 150, 205, 221, 251· βλ. καὶ Διονύσιος,
 Παχώμιος
 ζῶα 72
 ἡγούμενος (καθηγούμενος) 141, 180, 206,
 207, 213, 227, 228, 239, 240
 Ἡλιοκάλλον μν. στίς Σέρρες· βλ. Παναγία
 Ἡπειρος 187
 Ἡρακλείας μ. 84, 91, 92, 96, 114, 127, 165,
 181, 198, 202, 251· βλ. καὶ Γαλακτίων,
 Κάλλιστος, Σίλβεστρος Συρόπουλος
 Ἡρακλείας πρόεδρος 155, 157, 158, 221· βλ.
 καὶ Γαλακτίων
 θάνατος 62, 79, 84, 86, 87, 193, 205, 206, 211,
 212, 239, 250
 θεία κοινωνία 66
 Θεοδόσιος, μνησ. Ἁγίου Ἰωάννου ἐναντι Σω-
 ζοπόλεως 226
 Θεόδουλος, μ. Προύσης 198
 Θεόκλητος Α΄ 243, 253
 Θεοτόκος ἢ Παμμακάριστος, ν. πατρ. 51,
 107, 113, 133, 138, 196
 Θεοτόκος Ἐλεημονήτρια, ν. στήν Κῶ 234
 Θεοτόκου μν. στὸ Παργαῖο· βλ. Κοσινίτης
 Θεοτόκου μν. στή Χίο (Νέα Μονή) 240,
 241· βλ. καὶ Ἰωσήφ
 Θεοφάνης, μ. Ἀδριανουπόλεως 153, 166
 Θεοφάνης, πρῶην μ. Σουγδαίας 198, 202,
 221· πρόεδρος Μηδείας 221
 Θεοφάνης, μ. Φιλαδελφείας 138
 Θεόφιλος, μ. Ἀμασειας 221
 Θεοφύλακτος, ἀρχιεπ. Βουλγαρίας (Ἀρχι-
 δος) 71
 Θεριοπυλῶν καὶ Μενδενίτζης (Θεριοπό-
 λεως καὶ Μεδινιτζής) ἐπ. 251· βλ. καὶ
 Παχώμιος

- Θεσσαλονίκη 149, 150
 Θεσσαλονίκης μ. 134, 136, 138, 198, 202, 211, 212, 251, 256· βλ. καὶ Μάξιμος, Μεθόδιος, Νήφων Β΄
 θρησκεία μονοθεϊστική 58
- Ίακωβος, μ. Δράμας 152, 153
 Ίβήρων μν. 55, 65, 67, 69, 203, 204, 219, 220· βλ. καὶ ἀρχαία, βιβλιοθήκη
 Ίγνάτιος, μ. Ἀργιόλου 153, 181
 Ίγνάτιος, μ. Περιθεωρίου 95, 138
 Ἰέραξ, μγ. λογοθέτης 188
 Ἰερεμίας Α΄ 215, 227, 228, 242, 243, 253, 255
 Ἰερεμίας Β΄ 188, 238, 239, 248, 249
 ἰερεὺς 54, 72, 73, 81, 140, 159, 186
 ἱερομνήμων· βλ. Ἀγγλιανός
 ἱερομόναχος 54, 67, 69, 79, 82, 83, 85, 86, 114, 120, 122, 123, 135, 165, 166, 182, 206, 230, 231, 237, 240
 Ἱεροσόλυμα, Ἱερουσαλήμ 60· νέα Ἱερουσαλήμ (Κωνσταντινούπολη) 60
 Ἱεροσολύμων πατρχ. 66, 94, 194, 195, 196, 198, 200, 212, 213, 214, 226· βλ. καὶ βιβλιοθήκη, Ἰωακείμ
 ἱερωσύνη 55, 85, 86, 93, 137, 147, 148, 158, 178, 252
 Ἰκονίου μ. 202, 221· βλ. καὶ Ἀμφιλόχιος
 Ἰουδαῖοι 60, 114
 Ἰούδας ὁ Ἰσακαριώτης 72
 ἰρις 73
 Ἰσίδωρος 77-88, 91, 92, 93, 94, 96, 104, 108
 Ἰσίδωρος, μ. Κιέβου 141
 ἴσον, ἴσον (ἐπίσημο ἀντίγραφο) 135, 198, 239
 ἰσπανικὴ γλῶσσα 62
 Ἱστορία Πολιτικῆ Κωνσταντινουπόλεως 52, 79, 92, 107, 117, 123, 128, 132, 143, 165, 177, 193, 211, 225, 237, 247
 Ἱστορικὴ καὶ Ἐθνολογικὴ Ἐταιρεία Ἑλλάδος 229· βλ. καὶ ἀρχαία
 Ἱταλία, Ἴταλοι 196, 239
 ἰταλικὴ γλῶσσα 62
 Ἰωακείμ Α΄ 122, 253
 Ἰωακείμ, πατρχ. Ἀλεξανδρείας 3, 215
 Ἰωακείμ, πατρχ. Ἱεροσολύμων ὁ Πάνυ 194, 195, 212, 213
 Ἰωακείμ, μ. Δράμας 251
- Ἰωακείμ, μ. Κορίνθου 181
 Ἰωακείμ, μ. Μολδοβλαχίας 75
 Ἰωακείμ, ἱρμνχ. Σινά (γέρον) 68, 71· βλ. καὶ Γρηγόριος
 Ἰωάννης Χρυσόστομος ἢ Χρυσορρήμων 249
 Ἰωάννης ΙΑ΄ Βέκκος· βλ. Σύνοδοι -ἐπὶ Βέκκου
 Ἰωαννίνων Πανεπιστήμιο· βλ. βιβλιοθήκη
 Ἰωάσαφ [Α΄] Κόκκας 86, 92, 101, 102, 105-109, 113, 114
 Ἰωάσαφ Β΄ 137, 234, 243
 Ἰωάσαφ, μ. Ἡρακλείας 85, 86, 87
 Ἰωάσαφ, μ. Λήμνου 251
 Ἰωάσαφ, μ. Φίλιππ[...] 251
 Ἰωάσαφ ἱρμνχ., δικαίφ, καθολικὸς ἔξαρχος 135, 182, 200
 Ἰωσήφ, μ. Βερούας 138
 Ἰωσήφ, μ. Κιέβου 256
 Ἰωσήφ, μ. Μηδείας 138
 Ἰωσήφ, μ. Νικαίας 251
 Ἰωσήφ, μ. Περιθεωρίου 95, 153, 181
 Ἰωσήφ, μ. Σηλυβρίας 153, 198
 Ἰωσήφ, μ. Χαλκηδόνος 153, 181, 198, 202 (τοποτηρητὴς θρόνου Ἱεροσολύμων)
 Ἰωσήφ ἔξαρχος (ἀλληλογράφος Γενναδίου) 103, 109
 Ἰωσήφ ἱρμνχ. ἀπὸ τὴν Ἀδριανούπολη 85
 Ἰωσήφ ἱρμνχ., ἡγ. Νέας Μονῆς Χίου 240
- καδῆς Βερούας 55· βλ. καὶ Ἀχουμάτ
 καθαίσεις, καθαρθ., κατηρημένοις 55, 87, 88, 93, 109, 120, 121, 123, 133, 137, 138, 139, 140, 143, 148, 152, 157, 158, 177, 178, 185, 194, 195, 196, 212, 213, 250, 252
 καθιέρωση 154, 155
 κάθισμα μν. Ἀγίου Ἰωάννου Προδρόμου στὸ Σινά 70, 71
 Καθολικοὶ 54
 Κάρο· βλ. μετόχι σιναϊτικὸ
 Καισαρείας μ. 150· βλ. καὶ Δωρόθεος μ. Τραπεζοῦντος
 Καλαμάτα 200
 κάλαμος εὐώδης 73
 Κάλλιστος, μ. Βάρνης 198, 202
 Κάλλιστος, μ. Ἡρακλείας 198, 202, 251
 Κάλλιστος, μ. Κερασσίντος 153
 Κάλλιστος, μ. Σεργῶν 251

- Κάλλιτος, μ. Σοφίας 202
 Κάλλιτος, μ. Χριστιανουπόλεως 153
 Κάλλιτος Νικηφόρος ὁ Ξανθόπουλος 72·
Ἐκκλησιαστικὴ Ἱστορία 72
 Καλογεράς Νικηφόρος 69
 Καλοδιοίκητος 144, 208
 Καμαριώτης Ματθαῖος 133
 κανόνες ἱεροὶ (ἐκκλησιαστικοί) 66, 114, 127, 221, 249
 κανονικά ζητήματα 65, 71
 κανονικὸν (εἰσόδημα) 159, 203, 249, 250
 κανὼν δικαίου 154· Ἁγίων Ἀποστόλων 157
 Καρατζᾶς Νικόλαος 123
 Καρθαγένης σύνοδος· βλ. Σύνοδοι
 Κασσανδρείας ἐπ. 150
 καστέλιον πατριαρχικὸν 178
 Καστηνὸς Δημήτριος 156
 Καταβοληγὸς Θωμᾶς 59
 Κατάλογοι ἐπισκοπικοὶ 95
 κατάλογοι πατριαρχῶν 92, 107, 109, 177, 195· κατάλογος Ἀγαλλιανοῦ 79, 91, 101
 κατάστιχον 154, 155, 182, 183, 184, 200
 Καταφυγιώτης 81, 82, 83
 κατηχούμενοι 74
 κάση χειρογράφων 102
 Καφᾶ μ.· βλ. Σουγδαίας μ., Γεράσιμος
 κειμήλιο 61, 97
 κελήνιον 185
 Κερασούντος μ. 153· βλ. Κάλλιτος
 Κίεβο 188
 Κιέβου μ. 72, 141, 142, 188, 256· βλ. καὶ Γρηγόριος, Ἰσιδώρος
 κιννάμωμον εὐὸδες 73
 κιστέρνα 107, 113
 Κίτρος ἐπ. 150
 Κλινοβό, γ. στή μ. Ἀγγιάλων 255
 Κομίτσα (Νέα, Παλαιά), στή Χαλκιδική 203, 204, 219
 Κορέσιος Παντολέων, ἄρχων 240, 241
 Κόρινθος 201
 Κορίνθου μ. 136, 181· βλ. καὶ Ἰωακείμ
 Κορώνη 187, 200
 Κοσινίτης (Κοσινίτης, Κοσινίσσης, Κοσινίτης) μν. Θεοτόκου στο Παγγαῖο 143, 151, 152, 180, 181, 222, 225, 227, 228
 κοσμηκὴ ἀρχὴ 131, 151, 154, 172, 173, 219, 221, 225, 247· βλ. καὶ αὐθέντης, κρατῶν, Μεχμέτ Β', Πορθητής, Πύλη, σουλτάνος
 Κουδούγεροι 66
 Κουπάτζης, παπᾶς στή Βέροια 250, 252
 κουρά 72
 Κουρίλας Εὐλόγιος 123
 Κουτλουμουσίου μν 204
 Κρακοβία 141
 κρατῶν (σουλτάνος) 132, 152, 157, 158· βλ. καὶ αὐθέντης, Μεχμέτ Β', Πορθητής, σουλτάνος
 Κρατικὸ Ἄρχεῖο Βενετίας· βλ. ἀρχεῖα
 Κρατικὸ Ἱστορικὸ Μουσεῖο Μόσχας· βλ. βιβλιοθήκη
 Κρήτη 54, 68, 82, 83, 119, 120, 239
 κρητὴς 189
 Κριτόβουλος 57
 Κρούσιος Μαρτίνος 57
 κτήματα 207
 κτητόρισα 159
 κτίτωρ 229
 Κυζίκου μ. 134, 136, 137, 138, 141, 153, 202, 205, 251· τόπον ἐπέχων 137, 205· βλ. καὶ Ἀντώνιος, Νεόφυτος
 Κυπριανός, μ. Λαρίσης 138
 Κύριλλος Α' 255
 Κύριλλος, μ. Παλαιῶν Πατρῶν 134, 135, 136, 137
 Κυρίτζης, ἄρχων 226
 κωδῆξ ἱερὸς 153, 156, 158, 178, 198, 201, 221, 225, 247, 250, 252
 Κωνσταντίνος Μέγας 66
 Κωνσταντινούπολη (Constantinopoli, Πόλη) 17, 52, 57, 60, 61, 65, 71, 81, 82, 86, 94, 102, 108, 113, 119, 127, 132, 136, 138, 139, 141, 143, 149, 154, 155, 158, 167, 173, 177, 181, 182, 199, 212, 213, 214, 228, 241, 248
 Κῶς 234
 Λάζαρος, μ. Εὐρίπου 153
 Λακεδαμονίας μ. 184, 198, 200, 230· βλ. καὶ Γεράσιμος
 Λάμπρος Σπυριδῶν 9
 Λαοδικεῖας μ. 134, 136, 138· βλ. καὶ Γεράσιμος

- Λάρισα 241, 242, 252
 Λαρίσιος μ. 134, 136, 138, 221, 228, 229, 242, 243, 252, 253, 254· βλ. και Βησσαρίων, Κυπριανός, Νεόφυτος
 λατινική γλώσσα 57, 189, 256
 Λατίνοι 55, 66, 72, 93, 109
 Λατινοκρατία 54
 λατινοφροσύνη 53, 68, 69, 93, 94, 108, 199· λατινόφωνοι 54, 68, 88, 109
 Λαύρα Κιέβου 188
 Λαύρας Μεγίστης μν.: βλ. Μεγίστης Λαύρας λειτουργικά ζητήματα 65, 71
 λείψανον 212
 Λέσβος 159
 Λέων, διάκονος, νομοφύλαξ 87, 88, 93, 94, 108· Λέων Ἀτράτης 94
 Λήμου μ. 251· βλ. και Ἰωάσαφ
 λιβάδι 219
 λίβελλος 54, 108, 109, 199· βλ. και ὁμολογία πίστεως
 Λιβύη 213
 λογοθέτης μγ.: βλ. Ἴεραξ
 Λόγοι Ἀγαλλιανού 52, 53, 55, 81, 85, 86, 91, 93, 96, 104, 109, 113
 λύσις ἀφορισμοῦ 179· γάμου 84
- Μαγγάνων μν. 85, 86, 87
 Μαγνησίας ἐπ. ἐν Σιπύλῳ 133, 134, 135
 Μαΐνης ἐπ. 230· βλ. και Μεγάλη Μαΐνη, Μικρὰ Μαΐνη
 Μακάριος, μ. Ἀδριανουπόλεως 138, 167
 Μακάριος, μ. Νικαίας 153
 Μακάριος, μ. Νικομηδείας 88, 108, 109
 Μακάριος, μ. Προύσης 202
 Μακάριος, μ. Σερρών 205
 Μακάριος, ἐπ. Ραιδεστού 251
 Μακάριος, ἱμνγ., δικαίῳ 156
 Μακάριος, ἡγ. μν. Σινᾶ 213
 Μαλαξὸς Μανουὴλ 57
 Μανασσής, μ. Σερρών 205, 221· ἡγ. μν. Βατοπεδίου 205· βλ. και Μάξιμος Δ΄ Μανουὴλ Β΄, πατριχ. 189
 Μαννουὴλ Ἀμπέρτος: βλ. Ἀμπέρτος
 Μανουὴλ Κορινθίος, μγ. ρήτωρ 68, 201
 Μανουὴλ Χριστόνυμος, μγ. ἐκκλησιαρχης· βλ. Χριστόνυμος
 Μάξιμος Γ΄ 122, 152, 158, 171, 175-188, 189, 193, 194, 196, 200, 201, 214, 227, 228, 239, 249, 251· βλ. και Χριστόνυμος
 Μάξιμος Δ΄ 180, 205, 235, 235-244, 247, 248, 253, 254· βλ. και Μανασσής
 Μάξιμος, μ. Θεσσαλονίκης 251
 Μάξιμος, μ. Νικομηδείας 251
 Μάξιμος, μγχ. Σινᾶ 66, 68
 Μάξιμος, μγχ., υἱὸς Χρυσάφη 203
 Μάρα, μητριὰ Μεχμέτ Β΄ 131
 Μαρίσκη, τ. στήν Κασσάνδρα 179
 Μαρκιανὴ Βιβλιοθήκη· βλ. βιβλιοθήκη
 Μάρκος ὁ Ξυλοκαράβης 102, 113, 115, 117-123, 128, 131, 132· μ. Ἀδριανουπόλεως 109, 113, 119, 133, 138· ἱμνγ. ἀσθενωτικός στήν Κρήτη 120
 μάρτυρες πίστεως 239
 Μάρκος, μ. Λαρίσιος 243
 Μάρκος, ἐπ. Saidnaya· βλ. Μιχαὴλ Δ΄, πατριχ. Ἄντιοχείας
 Μαρωνείας μ. 251· βλ. και Διονύσιος
 Ματθαῖος, μ. Γάνου 138
 Ματθαῖος, μ. Μελενίκου 138, 153, 203
 Ματθαῖος, μ. Μηθύμνης 198
 Ματθαῖος, μ. Ναυπάκτου 138
 Ματθαῖος, μ. Νικαίας 138
 Ματθαῖος, μ. Περιθεωρίου 198, 221
 Ματθαῖος, μ. Σταυρουπόλεως 138
 Ματθαῖος, μ. Χαλκηδόνος 251
 Ματθαῖος, μγχ. Σινᾶ 71· βλ. και Μάξιμος
 Μαχουμουτ Τζελεμπί, πατὴρ Ἀχουμάτ, ἀναγραφεὺς 55
 Μεγάλη Μαΐνη 184, 200, 201
 Μέγας Ζυγὸς 182, 184, 200, 201
 μέγας ἐκκλησιαρχης· βλ. ἐκκλησιαρχης
 μέγας λογοθέτης· βλ. Ἴεραξ
 μέγας οἰκονόμος· βλ. οἰκονόμος
 μέγας σακελλάριος· βλ. σακελλάριος
 μέγας σκευοφύλαξ· βλ. σκευοφύλαξ
 μέγας χαρτοφύλαξ· βλ. χαρτοφύλαξ
 μειωτάνας 165
 Μεγίστης Λαύρας μν. 55, 67, 69, 75· βλ. και ἄρχεα, βιβλιοθήκη
 μέθη, μεθύω 72, 185· μέθυσος ἱερέας 72
 Μεθόδιος, μ. Βεροίας 230, 231, 251· ἱμνγ., πρωτοσύγκελλος μν. Βατοπεδίου 230

Μεθόδιος, μ. Θεσσαλονίκης 138	Μιχαήλοβιτς Άλέξιος, τσάρος 68
Μεθόδιος, μ. Μυτιλήνης 198, 202	μνεΐες 15, 18, 51, 53, 54, 59, 64, 88, 101, 107, 119, 121, 133, 139, 147, 148, 152, 155, 159, 160, 166, 168, 182, 184, 199, 214, 215, 228, 242, 243, 244, 247, 248, 253, 254
Μεθώνη 187	μνημόσυνο 159
Μελένικο 203	μοιχοζευξία 53
Μελενίκιο μ. 114, 134, 135, 136, 138, 150, 153, 203, 221· βλ. και Γεράσιμος, Ματθαΐος	μοιχεία, μοιχός 84
Μελέτιος Πηγάς 207	Μολδοβλαγίας μ.: βλ. Ίωακείμ
Μενδενίτζης έπ.: βλ. Θεριοφυλών	Μόναχο 10
Μεσημβρίας μ. 153, 181, 221· βλ. και Δωρόθεος, Παχώμιος	μοναχοί (καλόγεροι) 61, 66, 67, 68, 69, 70, 71, 72, 121, 140, 177, 206
μεσοπατριαρχεία 169-174, 217-222, 225, 248	μονύδριον 203· βλ. και Άγιου Νικολάου Σκορπίου, Παναγία ή Πηγή
μετάθεση (μετακίνηση) 72, 150, 211, 228, 229, 241, 242, 243, 252, 253, 254	Μόσχα 72· βλ. και βιβλιοθήκη
μετάληψης 249· βλ. και θεία κοινωνία	Μόσχας μ. 142
Μετέωρα 73, 150· βλ. και Άγιου Στεφάνου μν. μετόχι 204, 226, 231, 239, 243, 254· μν. Άγ. Ίωάννου Σωζοπόλεως 121, 141, 160, 168, 180, 243· μν. Κοινίτισης 151· Παναγίου Τάφου στην Κωνσταντινούπολη 55, 57· σιναιτικό στο Κάβο 67, 68· σιναιτικό στην Κρήτη 239· βλ. και Άκάκιος, βιβλιοθήκη	Μουδανιά (Μουντανεία) 166, 167, 171, 172, 178, 179
Μετρών έπ. 122, 123	Μουσείο Μπενάκη· βλ. βιβλιοθήκη
Μεχμέτ Β' 58· βλ. και Πορθητής, σουλτάνος	μουσουλμάνοι 58
Μηδείας μ. 138, 153, 173, 174, 181, 198, 202, 251· έξαρχος 230· οίκονόμος 173· σακελλάριος 173· σακελλίου 173· σκευοφύλαξ 173· χαρτοφύλαξ 173· βλ. και Άθανάσιος, Ίωσήφ, Θεοφάνης, Νεόφυτος	μπεράτι διοριστήριο 193
Μηθύμης μ. 159· οίκονόμος 159, 160, 198· βλ. και Ματθαΐος	Μπράνκοβιτς Γεώργιος, δεσπότης Σερβίας 71, 73, 131
Μητροφάνης Γ' 121, 122, 135, 160, 168, 227, 228, 239, 243, 244, 249, 254	μυκτηρισμός 185
Μητροφάνης, μ. Πισσιδίας 198, 202	μύλος 95, 144, 208
Μητροφάνης, μ. Προύσης 138	Μυρών μ. 138· βλ. και Γρηγόριος
μήνυμα μέγα 127· μικρό 127	μύρον 73
μητροπόλεις 51	Μυροειωτίσης ν. στη Μυτιλήνη 159
Μιζρά Μαΐνη 200, 201	Μυστρά βιλαέτι 201
Μιλάνο· βλ. βιβλιοθήκη	Μυτιλήνη 159
μίσος 185	Μυτιλήνης μ. 198, 202, 221· βλ. και Μεθόδιος
Μιχαήλ Δ' Περγούσης(;), πατριχ. Άντοχείας (Μάρκος, έπ. Saidnaya) 194, 195, 196, 213	Μουσής 73
Μιχαήλ Ιερεΰς, μγ. σκευοφύλαξ 219	νάος 52, 61, 119, 121, 123, 133, 141, 153, 159, 160, 168, 196, 210, 226, 234, 235, 237, 241, 243, 244, 250, 254· ένοριακός 261· έρημικός 261, 268· καθιέρωση 82
Μιχαηλάκης Π. Δ. 10	νάρδος 73
	Ναύπακτος 72
	Ναυπάκτου μ. 72, 134, 136, 181· βλ. και Δωρόθεος, Ματθαΐος
	Ναύπλιο 68
	Νέα Μονή Χίου· βλ. Θεοτόκου μν., Ίωσήφ
	Νέας Φωκαίας έπ. 133, 134, 135
	Νεΐλος, 135
	Νεΐλος, μ. Ρόδου 17, 75

- Νεῖλος, μ. Τορνόβου 205
 Νεῖλος, ἐπ. Διαυλείας καὶ Ταλαντίου 238, 248, 251
 Νεκτάριος, πατριχ. Ἱεροσολύμων 67, 68, 69, 94, 214
 Νεόφυτος Β' 255
 Νεόφυτος Γ' 255
 Νεόφυτος, μ. Ἀγιάλου 198, 202, 251, 255
 Νεόφυτος, μ. Ἀθηνῶν 248, 251
 Νεόφυτος, μ. Βεροίας 153, 230, 231
 Νεόφυτος, μ. Ἐφέσου 133, 181
 Νεόφυτος, μ. Κυζίκου 137, 138, 141, 153, 202
 Νεόφυτος, μ. Λαρίσης 242, 253, 254
 Νεόφυτος, μ. Μηδείας 153, 174, 181, 198, 202
 Νεόφυτος, μ. Παλαιῶν Πατρῶν 137
 Νεόφυτος, μ. Προύσης 181
 Νεόφυτος, ἱρμυχ. ἀπὸ Χάνδακα 82, 83
 νῆσοι (νησιά) 54, 68, 121, 140, 226, 243
 Νήφων Β' 122, 183, 193, 195, 209-215, 221, 222, 225, 238, 239, 242, 243, 244, 245-255, 256· μ. Θεσσαλονίκης 198, 202, 212
 Νήφων, μ. Αἴνου 198
 Νίκαα 72
 Νικαίας μ. 134, 136, 138, 153, 198, 251· βλ. καὶ Ἰωσήφ, Μακάριος, Ματθαῖος
 Νικηφόρος, υἱὸς Χρυσάφη 203· βλ. καὶ Μάξιμος μυχ.
 Νικόδημος, πατριχ. Ρεέ 73
 Νικομηδείας μ. 153, 251· βλ. καὶ Δωρόθεος, Μάξιμος
 Νίκων, πατριχ. Ρωσίας 68
 νοικοκυριά 249
Νομικὴ Συναγωγὴ, Δοσιθέου 255
Νόμιμον τῆς Μεγάλης Ἐκκλησίας 153, 156, 158, 198, 201, 221, 250, 252
 νόμος 139
 νομοφύλαξ 55, 93, 94, 108, 156
 Νύσσα, χ. 227
 Ξανθόπουλος· βλ. Κάλλιτος Νικηφόρος
 Ξανθοπούλων μονή 79
 Ξηνητός, ιερέας 159, 160, 212· βλ. καὶ πρεσβυτέρα
 Ξενοφόντος, μν. 54· βλ. καὶ ἀρχεῖα
 ξύλον σταυρικὸν 72
 Ὄθωμανοὶ 11, 12, 13, 20, 52, 60, 73, 137, 182, 186· αὐτοκρατορία 12, 15, 16, 20, 51, 60, 63, 64, 241· ἀρχὴ 84, 183, 186· δημόσιο 152· ἔξουσία 13, 59, 154, 165, 222· βλ. καὶ Τοῦρκοι
 οἰασμοὶ 182, 200
 οἰκονομία 52, 53, 66, 80, 82, 85, 96, 249, 252
 Οἰκονομίδης Νικόλαος 180
 οἰκονόμος μυχ. 103, 104, 120, 137, 138, 139, 140, 219· Μουδανιῶν 171· βλ. καὶ Ἀγαλλιανός, Ἀκάκιος, Γεώργιος
 ὁμολογία (πίστεως) 54, 68, 87, 88, 93, 94, 108, 109, 199· βλ. καὶ λίβελλος
 ὀριοθέτηση 180
 ὀρισμὸς (διαταγῆ) βασιλικὸς 165· φρικώδης 153
 Ὅσμάν 166
 οὐγγρική γλώσσα 57
 Οὐκρανία 247
 οὐρανὸς ἔμπυρος, κρυστάλλινος, τρίτος 73
 Οὐσίτες 109
 ὄφειλέτες 231, 232, 233
 ὄφρκαῖλοι, ὄφρκαίο 68, 81, 92, 120, 139, 143, 148, 157, 158, 174, 220· βλ. καὶ ἐκκλησιάρχης, Ἰεραῖ, οἰκονόμος, σκενοφύλαξ, χαρτοφύλαξ
 Παγγαῖον ὄρος 151, 180, 181, 227· βλ. καὶ Κοσινίτης μν.
 Παγκράτιος, μ. Τορνόβου 153, 173
 Παγκράτιος, μ. Τραπεζοῦντος 148, 149, 150, 151
 παιδομάζωμα 80
 Παῖσιος, μ. Προύσης 251
 παλαιορωσικά 142, 188
 Παλαιοχώριον, χ. Ἄν. Μακεδονίας 152
 Παλαιῶν Πατρῶν μ. 135, 136, 137, 138, 230· βλ. καὶ Κύριλλος, Νεόφυτος
 παλάτι 61
 Παμμακαρίστου ν· βλ. Θεοτόκος ἡ Παμμακαρίστος
 παναγία· βλ. ἄριστος
 Παναγία ἡ Ἐπίσκοπος, ν. στή Σωζόπολη, μυχ. μν. Ἁγίου Ἰωάννου Σωζοπόλεως 121, 122, 141, 160, 168, 226, 243, 254
 Παναγία Ἡλιόκαλλος, μν. στίς Σέρρες, μυχ. μν. Κοσινίτης 180, 181, 227, 228

- Παναγία ἡ Μυροειωτίσσια, ν. στή Μυτιλή-
νη· βλ. Μυροειωτίσσης ν.
- Παναγία ἡ Πηγῆ, μυθ. στοὺ Μελένικο 203
- Πανάγιος Τάφος 70
- Πανεπιστήμιον Ἰωαννίνων· βλ. βιβλιοθήκη
πανηγύρια 250
- Παντοκράτορος μν. στὸν Ἄθω 55, 150· βλ.
καὶ βιβλιοθήκη
- Παντολέων· βλ. Κορέσης
- Παπαδόπουλος–Κεραμεὺς Ἄθ. 94, 102,
114, 128, 134, 138, 200, 226, 227, 228
- Παπαδόπουλος Κομνηνὸς Νικόλαος 189
- πάπας 87, 88· βλ. καὶ Πίος Β΄
- παράιτηση 56, 64, 66, 68, 79, 101, 102, 150,
151, 230, 237
- παρασχέδιον 171, 172, 174, 178, 232
- Πάργα 187
- Παρθένιος, ἐπ. Ὁρῶν 251
- Παρίσι 16, 55, 56, 62, 67, 69, 75, 113, 114, 134,
135
- Πάτριον μν.: βλ. Ἁγίου Ἰωάννου Θεολόγου
μν.
- πατριάρχης 66, 72· βλ. καὶ Ἀλεξανδρείας,
Ἄντιοχείας, Ἱεροσολύμων
- Πατριαρχικὴ Κωνσταντινουπόλεως Ἱστο-
ρία* 57, 107, 117, 123, 127, 132, 165, 177,
193, 225, 237, 247, 256
- Πατρinéλης Χ. Γ. 87, 107, 139
- Παῦλος, Ἀπόστολος 73
- Παχώμιος Α΄ 122, 135, 206, 220, 242, 243,
253
- Παχώμιος, μ. Ζιχνῶν 205, 221, 251
- Παχώμιος, μ. Μεσημβρίας 153, 181
- Παχώμιος, μ. Περιθεωρίου 251
- Παχώμιος, ἐπ. Θεριοπυλῶν καὶ Μενδενί-
τζης 251
- Πέδημα, χ. στήν Πελοπόννησο 200
- Πελοπόννησος 54, 68, 181, 200
- Περιθεώριο 96
- Περιθεωρίου μ. 95, 96, 138, 153, 181, 198,
221, 251· βλ. καὶ Γρηγόριος, Ἰγνάτιος,
Ἰωσήφ
- Περιστερᾶς ἐπ. 253
- Περί τῆς μόνης ὁδοῦ τῆς σωτηρίας* 58
- περιτομὴ 142
- περιφέρειες (ἐπαρχίαι) ἐκκλησιαστικῆς 15,
- 65, 133, 136, 154, 159, 160, 182, 205, 230,
231, 238, 239, 249, 250
- Περκοῦσης Μιχαῆλ· βλ. Μιχαῆλ Δ΄, πατριχ.
Ἄντιοχείας
- πεσκέσιον 147, 165, 166
- Πέτρος ἐπ. 150
- Πέτρος, Ἀπόστολος 68
- πέυχιον 249
- Πίος Β΄, πάπας 141
- Πισιδείας (Πισοιδίας) μ. 114, 136, 198, 202·
βλ. καὶ Μητροφάνης
- πιστικὴ 73
- πιττάκιον· βλ. γράμμα
- Πιτοάκης Κ. Γ. 213
- πλαστικὴ πράξις, ἐγγραφο 18, 97, 256
- πληθυσμοὶ 187, 201
- Πλήθων Γεώργιος 102· *Νόμοι* 102, 103· ἄ-
φορισμὸς 102
- πλοιοκτῆτης 241
- πνευματικὸς 85, 86, 185
- ποινές 72, 114, 123, 143, 185, 233
- Πόλος Γεώργιος 97
- πολυθεΐα 61
- πολυφαγία 72
- Πολωνία, πολωνικὴ γλῶσσα 256
- Πορθητῆς 52, 55, 56, 57, 58, 64, 87, 131· βλ.
καὶ κρατῶν, Μεχμέτ Β΄, σουλτάνος
- πόρνος, πορνικὸς 252
- Ποσιανά, χ. 227
- Πόστας ἐπ. 66
- πρεσβυτέρα, χήρα παπα–Ξενητοῦ 159, 160,
212
- πρεσβύτερος 51, 52, 61
- προβιβασμὸς 103
- Προδρόμου μν. καὶ ν.: βλ. Ἁγίου Ἰωάννου,
κάθισμα
- προεδρικὸς 132, 133· βλ. καὶ Ἀχρίδα, Μάρ-
κος ὁ Ξυλοκαράβης
- πρόεδρος Ἡρακλείας· βλ. Γαλακτίων· πρό-
εδρος Μηδείας· βλ. Θεοφάνης
- προῖξ, προῖκα 185
- προνόμια 151, 180, 181, 188, 206, 207, 227,
228, 240, 241
- προσήλωση (προσηλώνω) 160, 168, 203, 226,
243, 254
- Προύσης (Πούρης) μ. 138, 166, 181, 198,

- 202, 251· βλ. και Θεόδουλος, Μακάριος, Μητροφάνης, Νεόφυτος, Παΐσιος πρωτεύδικος 167
 πρωτοπαπᾶς 82, 83
 πρωτοσύγγελλος 180, 227, 230, 231
 πτωχοὶ (πένητες) 186, 187
 Πύλη, Ὑψηλὴ 147, 150, 152, 153, 154, 155, 156, 166, 167, 183, 184, 200, 222, 226
 πυρᾶ 102, 103
- Ραιδεστοῦ ἐπ. 251· βλ. και Μακάριος
 Ραφαήλ Α΄ 122, 161, 163-168, 171, 172, 174, 178, 185· ἀλλοεθνής 180· ἀλλόθρησκος 166· βάρβαρος 166, 179, 180· σκυθογενής 166, 179· Τριβαλὸς 165· φαῦλος 166
 Ραφαήλ Β΄ 255
 Ρέθυμνο 82, 83
 Ρεντίνης ἐπ. 251· βλ. και Ἀκάκιος
 ρήτωρ μγ· βλ. Μανουήλ Κορίνθιος
 Ριζαίου (Ροιζαίου) μ. 172, 173, 232
 Ρόδου μ· βλ. Νεῖλος
 Ρώμη 17, 75, 142, 186
 Ρωμοὶ 12, 20
 Ρωμανός, μ. Δυραχίου 189
 Ρωσία, παλαιορωσική γλώσσα 20, 141, 142, 188, 256
 Ρωσίας ἐκκλησία 68, 188· βλ. και Κιέβου μ.
- σακελλάριος μγ. 157
 σακελλίου· βλ. Μηδείας μ.
 Σακελλίου Ἰωάννης 207, 226, 227, 229
 Σάμου και Ἰκαρίας μ. 153, 156, 158, 198, 202, 221, 250, 252· βλ. και βιβλιοθήκη
 Σάρδεων μ· τόπον ἐπέχων 221· βλ. και Γεράσιμος, Γερμανός
 Σεβαστείας μ. 114
 Σερβία, σέρβος 66, 165, 166· σερβική γλώσσα 72· σέρβος δεσπότης 71, 73· βλ. και Μπράνκοβιτς
 Σέρρες 58, 102, 180, 181, 205, 227· βλ. και Παναγία Ἠλιόκαλλος, Τιμίου Προδρόμου μν.
 Σερρών μ. 138, 150, 153, 205, 221, 237, 251· βλ. και Γερμανός, Δωρόθεος, Κάλλιστος, Μακάριος, Μανασσῆς
 Σηλυβρίας μ. 153, 198, 230· βλ. και Ἰωσήφ
- σημείωμα (σημείωση) 101, 113, 117, 120, 128, 129, 132, 133, 138, 139, 147, 149, 181, 188, 201, 225
 σιγγίλιον, σιγγιλίωδες γράμμα· βλ. γράμμα
 Σίδης μ. 153, 198· τόπον ἐπέχων 198· βλ. και Ἀθανάσιος μ. Σωζοπόλεως
 Σίλβεστρος Συρόπουλος, μγ. ἐκκλησιαρχῆς 92, 94· βλ. και Ἡρακλείας μ., Σωφρόνιος Συρόπουλος
 Σιμέντοβο, χ. στή μ. Ἀρχιάλου 255
 σιμωνία 140, 182, 183, 185, 194, 201, 202, 214, 248, 249, 251· νόσος 183· Σίμωνος αἵρεσις 251
 Σινᾶ (Σιναιὸν) κοινότης 54, 65· μν. 15, 23, 29, 53, 54, 55, 56, 69, 70, 71, 213, 214, 215, 239, 240· ὄρος 66· βλ. και Ἄγία Αἰκατερίνη, Ἀκάκιος, ἀρχεῖα, Βενιαμίν, Γρηγόριος, Ἰωακείμ, Ἰωάννης, κάθισμα Ἄγιου Ἰωάννου Προδρόμου, Μακάριος, Μάξιμος, μετόχι
 Σινᾶ ἐπ. 66, 70
 Σιναίτες 66, 67, 68, 70, 71, 251
 σκάνδαλα 70, 107, 128, 131, 186
 σκευοφύλαξ μγ. 120, 137, 156, 157, 158, 219· βλ. και Γαλισιώτης, Μιχαὴλ ἱερεὺς
 Σκορπίου μνδ. Ἄγιου Νικολάου· βλ. Ἄγιου Νικολάου
 σκυθογενής 166· βλ. και Ραφαήλ Α΄
 σλαβική γλώσσα 57· ἀνατολικοσλαβική 141
 σμύρνης ἄνθη 73
 Σμύρνης μ. 133, 134, 214· βλ. και Δανιὴλ
 Σουγδαίας μ. 198, 202, 221· Σουγδαίας, Καφᾶ και Φούλου 205· πρῶην 230· βλ. και Γεράσιμος, Θεοφάνης
 σουλτάνος 52, 59, 61, 80, 88, 152· βλ. και αὐθέντης, κρατῶν, Πορθητῆς
 Σοφιανός· βλ. Μάξιμος, μγχ. Σινᾶ
 Σοφίας μ. 202· βλ. και Κάλλιστος
 Σοφονίας, μ. Ἀρχιάλου 138
 Σταματιάδης Ἐπαμεινώνδης 153
 Σταμούλης Μιλτιάδης 95
 σταυροπήγιο 151, 160, 180, 227· σταυροπηγιακὴ ἀξία 180, 188
 Σταυροπόλεως μ. 138· βλ. και Ματθαῖος
 σταυρὸς βυζαντινὸς 75
 σταυροφόροι 138, 156, 219

- Στενήμαχος 132, 133
στρατιώτες 58, 166
συγχώρησις 108, 139, 140, 148, 156
συκοφάντης (συκοφαντῶ) 137, 142
σύμβολον πίστεως 196
Συμεών Α' 52, 94, 102, 125-128, 143, 145-161, 191-207, 208, 212, 214, 222, 244· Τραπεζούντιος 127, 128, 131, 132, 133, 142, 143, 144, 147-161, 165, 166, 167, 183, 184, 219, 228, 231, 242, 243, 249
συναίνεση 185
συνείσακτος 185
συνοδική ἀπόφασις 14, 54, 92, 94, 96, 108, 120, 134, 135, 136, 138, 139, 153, 155, 157, 158, 171, 172, 173, 178, 183, 199, 201, 202, 205, 221, 225, 228, 230, 238, 248, 249, 255· γραφή 215, 227, 243· διάγνωσις 138· διάκρισις 80, 93, 172, 173, 211· πράξις 15, 75, 114, 115, 135, 136, 148, 149, 171, 173, 174, 228, 229, 248· ψήφισμα 140, 142, 165, 166, 183, 194, 201, 202, 221· βλ. καὶ τόμος
Σύνοδοι 66, 68, 79, 81, 84, 196, 197· Δ' Οἰκουμενική 157, 249· ζ' Οἰκουμενική 157, 249· Χαλκηδόνος 157· Τρούλλου 157· Φερράρας-Φλωρεντίας 20, 54, 55, 87, 92, 108, 142, 195, 196, 197, 212, 214, 256· Ἀντιοχείας 157· ἐπὶ Βέγκου (1285)· μεγίστη 93, 182, 183, 184, 186, 199, 200, 211, 212, 249· Πανορθόδοξη (1483/1484) 54, 94, 184, 195, 199, 212, 214, 256· τελεία 171
σύνοδος 14, 15, 51, 52, 72, 84, 85, 88, 92, 93, 95, 103, 114, 119, 127, 131, 132, 133, 134, 136, 137, 138, 139, 140, 142, 148, 150, 151, 152, 154, 155, 157, 158, 167, 169, 171, 172, 173, 174, 177, 178, 183, 194, 201, 202, 212, 221, 225, 239, 241, 247, 248, 249, 255
συνοικέσιον 79, 80, 83, 84
συνωμοσία 83, 157
σφραγίζω ἀνανώστες 240
σχηματικοὶ 239
Σωζοπόλεις μ. 13, 121, 122, 136, 138, 160, 168, 202, 243, 251, 254· βλ. καὶ Ἀθανάσιος, Γρηγόριος
Σωζόπολις 102, 121, 122, 140, 160, 226, 243· βλ. καὶ Ἁγίου Ἰωάννου Προδρομοῦ μν., ν.
Σωφρόνιος Συρόπουλος 81, 85, 87, 89-96, 97, 101· πρόην πατρχ. 101, 103, 108· Σιλβέστρος Συρόπουλος 92· βλ. καὶ Ἡρακλείας μ.
Τὰ ἐν τοῖς κώδιξι.: βλ. Δελμιάνης
Τακτικὸν 134
Ταλαντίου ἐπ. 238· βλ. καὶ Διαυλείας
Ταράσιος 249
ταφή 185· ἄταφος 185
Τεσσαρακοστή 74
τετραγαμία· βλ. γάμος
τεψίον 249
Τζαγκαρόπουλος Πέτρος, πρωτοπαπᾶς Ρεθύμνου 82
Τζαλή Καβάκι, γ. στή μ. Ἀγχιάλου 255
Τιμίου Προδρομοῦ μν. στὶς Σέρρες 58
Τιμίου Προδρομοῦ ν. Σωζοπόλεις, μτχ. μν. Ἁγίου Ἰωάννου Προδρομοῦ 160, 168, 243
Τιμόθεος Β' 255
τόκος 172, 185
τόμος συνοδικὸς 54, 196, 197, 198, 199, 214, 248, 249, 250, 251, 252, 256
τόπος, τόπον ἐπέχων 104, 137, 150, 198, 205, 221· βλ. καὶ Ἀθανάσιος, Γεράσιμος, Δωρόθεος, Κυζίκιον
τοποτηρητὴς 195, 196, 198, 212, 214
Τορνόβου μ. 138, 153, 156, 172, 173, 205, 232· βλ. καὶ Γεράσιμος, Νεῖλος, Παγκράτιος
Τουρίνο 67, 69· βλ. καὶ βιβλιοθήκη
Τοῦρκοι 80, 84, 85, 159, 185· βλ. καὶ Ὀθωμανοὶ
τουρκικὴ γλώσσα 56, 57
Τραπεζούντα, -ιος, 127, 147, 149, 151· Κομνηνοὶ 97· βλ. καὶ Συμεών Α', ἄρχοντες Τραπεζούντος μ. 148, 149· βλ. καὶ βιβλιοθήκη Φροντιστηρίου, Δωρόθεος, Παγκράτιος
Τριβαλός· βλ. Ραφαήλ Α'
Τρίκαλα 241, 242, 243, 252, 254
Τρικάλων μ., ἐπ. 241, 242, 252, 253, 254

- Τρίκκης καὶ Γαρδικίου ἐπ. 241, 242, 252, 253
 τρισεπίσκοπος 72, 133
 τριτεγγυητής 232
 τσάροι 20, 68
 τυπικά ἐκκλησιαστικά 52, 54, 199
 τύραννοι (τυραννῶ) 194, 195, 212, 213
- ὕδατόσημο 233
- φαρμακεία (ή) 185
 φατρία 157
 Φερράρας-Φλωρεντίας Σύνοδος· βλ. Σύνοδοι
 Φιλαδέλφεια 194, 195, 212
 Φιλαδέλφεια μ. 134, 138· βλ. καὶ Θεοφάνης
 φιλενωτικοὶ 88
 Φίλιππ[...] μ.· βλ. Ἰωάσαφ
 Φίλιππουπόλεως μ. 131, 153· βλ. καὶ Γεννά-
 διος, Διονύσιος Α΄
 φιλοχρηματία 238
 Φλωρεντία 93, 94, 107, 109, 185, 195, 196,
 256· βλ. καὶ βιβλιοθήκη, Σύνοδοι
 φλωρία 128, 147, 154, 157, 166
 φόρος ἐτήσιος 152, 153, 154, 155, 156· φορο-
 λογική ὑποχρέωση 166, 167· φορολο-
 γικὸς μηχανισμὸς 154· βλ. καὶ δόσιμον
 Φούλων μ.· βλ. Γεράσιμος, Σουγδαίας μ.
 Φροντιστήριον Τραπεζοῦντος 149
 φρούριο 204
 Φώτιος 196
- Χαλκηδὼν (Chalcedon–Kadiköy) 11, 12
 Χαλκηδόνος μ. 134, 153, 181, 198, 202, 221,
 230, 251· βλ. καὶ Ἰωσήφ, Ματθαῖος
 Χάνδακας· βλ. Νεόφυτος
 χαράτζιον 154, 155, 157
 χαροφύλαξ μγ. 103, 219, 221, 225· βλ. καὶ
 Ἀγαλλιανός, Δημήτριος διάκονος
 χειρόγραφα 9, 18, 52, 54, 55, 56, 57, 65, 75,
 91, 102, 103, 114, 120, 123, 128, 133, 134,
- 135, 137, 138, 147, 149, 153, 158, 181,
 185, 188, 198, 199, 200, 202, 221, 230,
 231, 232, 238, 239, 240, 252
 χειροτονία (χειροτονῶ) 52, 54, 66, 92, 119,
 127, 132, 133, 141, 148, 149, 165, 167,
 178, 180, 185, 200, 202, 207, 227, 228,
 241, 242, 249, 250, 253
 χειρνοβόξιτον 249
 Χερτζέκας, αὐθέντης 66
 Χιλανδαρίου μν., μγχ. 203, 204, 219, 220
 Χίλιαδᾶς Θωμᾶς, ἀντιπὸς Χρυσάφη 203
 Χίος 240, 241· βλ. καὶ Νέα Μονή
 χλευασμὸς 185
 χρέος 172
 χρήματα 61, 66, 154, 167, 186, 249
 χρηματίζομαι 66
 Χριστιανοπούλεως μ. 153· βλ. καὶ Κάλλι-
 στος
 Χριστούγεννα (τοῦ 1474) 156, 158
 Χριστόφορος, ἡγ. μν. Ἀγίων Θεοδώρων 141
 Χριστόνυμος Μανουήλ 178· μγ. ἐκκλη-
 σιάρχης 92, 120, 137, 139, 148, 155, 157,
 158, 177· βλ. καὶ Μάξιμος Γ΄
 Χρονικά 102, 108, 117, 127, 131, 132, 143,
 178, 212, 237
 Χρυσάφης, κτήτωρ μν. Παναγίας τῆς Πη-
 γῆς 203· βλ. καὶ Μάξιμος, Νικηφόρος,
 Χίλιαδᾶς
 χρυσίνοι 152
 χρυσοβούλλο 206
 Χωρεμίστα 227
 χωριά 227, 255
- ψευδομαρτυρῶ 185
 ψήφισμα συνοδικόν· βλ. συνοδικόν
 ψυχὴ 73
- ὠμοφόριον 173
 Ὁρεῶν ἐπ. 251· βλ. καὶ Παρθένιος
- Actes d'Ivirep* 220
Actes de Vatopedi 96
admonitio 189
ancre (ὕδατόσημο) 233
- antimensium 189
Archivio di Stato· βλ. ἀρχεῖα -Κρατικὸ Βε-
 νετίας
Assomptionistes 10, 11, 14

Bádenas P. de la Pena 62	Iliminsky N. 57
Beihammer A. 11	iudex 189
Biblioteca Ambrosiana· βλ. βιβλιοθήκη -Άμβροσιανή	Kadiköy· βλ. Χαλκηδών
Biblioteca Laurenziana· βλ. βιβλιοθήκη -Λαυρεντιανή	Kamperidis L. 227
Biblioteca Nazionale di S. Marco· βλ. βιβλιοθήκη -Μαρκιανή	Karalevskij Cyril 195
Biblioteca Nazionale (Torino)· βλ. βιβλιοθήκη -Τουρινού	Lampakes St. 11
Biblioteka Jagiellonska 141	<i>Larousse de la langue française</i> 16
Bibliotheca Apostolica· βλ. βιβλιοθήκη -Βατικανού	Latinus Latinii 189
Bibliothèque nationale de France· βλ. βιβλιοθήκη -Έθνική Γαλλίας	Laurent Vitalien 11, 94, 107, 177
Blanchet Marie-Hélène 54, 69, 102	Legrand Émile 134
Blysidu B. 11	Le Quien M. 195
Branković Djuradj· βλ. Μπράνκοβιτς	<i>Les regestes des actes...</i> , Grumel, Laurent, Darrouzès 10, 16
Chalcedon-Kadiköy· βλ. Χαλκηδών	Leunclavius J. 189
Chytraeus D. 57	Lounghis T. 11
Congourdeau Marie-Hélène 62	Mocenigo Giovanni 187· βλ. και δόγης
Constantinopoli 82· βλ. και Κωνσταντινούπολη	Müller A. E. 11
<i>Die Regesten der Kaiser und Päpste...</i> (O. Seeck) 11	Nasrallah J. 195
Darrouzès Jean 11, 12, 14, 17	nuptiae 189
Dölger Franz 10	Oudot I. 231
Dujčev (Center) 181	Papadakis A. 58
Emanuel patriarcha, philosophus 189	Pavlikianov C. 144, 208
Fabricius I. A. 189	Peć 73
Failler A. 10	Pertusi A. 62
Fedalto G. 195	Petit Louis 138
Feront E. 138	Petrov N. I. 188
Gosudarstvennyi Istoriceskij Muzej· βλ. βιβλιοθήκη -Κρατικού Ιστορικού Μουσείου Μόσχας	Podskalsky G. 57
Grumel Venance 11, 19	Preiser-Kapeller J. 11
Halasi-Kun T. 57	regestes 16, 19
Hammer Joseph 57	<i>Regesten der Kaiserurkunden...</i> (Fr. Dölger) 10
Horna C. 138	Riehle A. 11
	Saidnaya, έπ. 195
	Schaeder H. 58
	Seeck O. 11
	<i>Turcograecia</i> (M. Crusius) 57
	Wirth Peter 11

II. Συνοπτική ἀναγραφή τῶν πράξεων

ΓΕΝΝΑΔΙΟΣ Β' (α' πατριαρχία: 1454–1456)

π. 1. Ἐκλογή τοῦ Γενναδίου ὡς πατριάρχῃ Κωνσταντινουπόλεως ἀπὸ πολυμελή σύνοδο	51-52
π. 2. «Διάκρισις» περὶ ἐφαρμογῆς τῆς ἀρχῆς τῆς οἰκονομίας σὲ ζητήματα γάμου	52-53
π. 3. Συνοδικὴ ἀπόφασις γιὰ τὴν ὑποδοχὴ στοὺς κόλπους τῆς Ὁρθόδοξης Ἐκκλησίας ἱερωμένων ὑποπτῶν γιὰ λατινοφροσύνη	53-55
π. 4. Σύντομη ἔκθεσις περὶ τῆς πίστεως τῶν ὀρθοδόξων χριστιανῶν, ἡ ὁποία ζητήθηκε, μεταφράστηκε «ἀραβικῶς» καὶ παραδόθηκε στὸν Πορθητὴ	55-59
π. 5*. Γράμμα πρὸς τοὺς «δυναμένους ἡμᾶς ἀπαλλάττειν» ἀπὸ τὰ πατριαρχικὰ καθήκοντα	59-60
π. 6*. Ἐγκύκλιο γράμμα «ἐπὶ τῇ ἀλώσει» πρὸς τοὺς χριστιανούς τῆς αὐτοκρατορίας ἡ, πιθανότατα, ἀπολογητικὸ κείμενο ποὺ ἀπευθύνεται σὲ λίγους ἀποδέκτες	60-63
π. 7. Ἐγκύκλιο «ἔτερον» γράμμα πρὸς τοὺς χριστιανούς τῆς αὐτοκρατορίας	63-64
π. 8. Ἐγκύκλιο γράμμα πρὸς τοὺς χριστιανούς τῆς αὐτοκρατορίας «ἐπὶ τῇ παρατήσει»	64-65
π. 9. «Πιτάκιον» μὲ τὸ ὁποῖο ὁ Γεννάδιος δίνει λύσεις σὲ κανονικὰ καὶ λειτουργικὰ ζητήματα τὰ ὁποῖα εἶχαν ἀπασχολήσει ἔντονα τὴ σιναϊτικὴ μοναστικὴ κοινότητα	65-68
π. 10. Πιτάκιο πρὸς τὸν σιναϊτὴ Ἰωακεῖμ μὲ ὑποδείξεις γιὰ τὸ πῶς νὰ δέχονται στὴ μονὴ ἐκείνους τοὺς ὁποίους ὑποπτεύονται γιὰ λατινοφροσύνη	68-70
π. 11. Πιτάκιο μὲ τὸ ὁποῖο καλεῖται ἡ σιναϊτικὴ μοναστικὴ κοινότητα νὰ ὑποδεχθεῖ τοὺς δύο μοναχοὺς ποὺ ἐπιστρέφουν καὶ νὰ τοὺς παραχωρήσει τὸ «κάθισμα» τοῦ Προδρόμου	70-71
π. 12. Ἀποκρίσεις σὲ ἐρωτήματα ποὺ ἔθεσε ὁ δεσπότης τῆς Σερβίας Γεώργιος Βρανκονίε σχετικά μὲ λειτουργικὰ καὶ κανονικὰ ζητήματα	71-74
Πράξεις ποὺ λανθασμένα ἔχουν ἀποδοθεῖ στὸν Γεννάδιο — Συνοδικὴ πράξις τοῦ μητροπολίτη Ρόδου Νείλου	75

— Γράμμα ἐλεημοσύνης σὲ πρόσωπα ποὺ αἰχμαλωτίστηκαν στὰ πολεμικὰ γεγονότα τῆς Ἀλώσεως	75
---	----

ΙΣΙΔΩΡΟΣ Β' (1456–1462)

π. 13. Ἐκλογή τοῦ ἱερομονάχου Ἰσιδώρου ὡς πατριάρχη Κωνσταντινουπόλεως	79
π. 14. Ἐπιβεβαίωση τῆς «διακρίσεως» τοῦ Γενναδίου σχετικά μὲ τὴν ἐφαρμογὴ τῆς ἀρχῆς τῆς οἰκονομίας σὲ ζητήματα γάμου	80
π. 15. Ἄδεια γιὰ τὴν τέλεση τρίτου γάμου	81-82
π. 16. Ἄδεια καθιερώσεως ναῶν στὴ βενετοκρατούμενη Κρήτη	82-83
π. 17. Ἀφορισμὸς λόγῳ τετραγαμίας	83-84
π. 18. Συνοδικὴ ἀπόφαση γιὰ ἄδεια δεύτερου γάμου, μὴ λυθέντος νομίμως τοῦ πρώτου, διότι ἡ συνέντευξη ἐξ ἀνάγκης τῆς συζύγου μὲ ἄλλον δὲν θεωρήθηκε μοιχεία	84-85
π. 19. Ἐπιβεβαίωση τοῦ ἀκωλύτου τῆς ἱερωσύνης σὲ ἱερομόναχο	85-87
π. 20. Συνοδικὴ ἀπόφαση μὲ τὴν ὁποία καθαιρεῖται ὁ νομοφύλαξ διάκονος Λέων	87-88

ΣΩΦΡΟΝΙΟΣ ΣΥΡΟΠΟΥΛΟΣ (1462–1463)

π. 21. Ἐκλογή τοῦ μητροπολίτη Ἡρακλείας Σωφρονίου ὡς πατριάρχη Κωνσταντινουπόλεως	91-92
π. 22. Συνοδικὴ ἀπόφαση περὶ ἀπαλλαγῆς τοῦ μεγάλου χαρτοφύλακος Θεόδωρου Ἀγαλλιανοῦ ἀπὸ τὶς ἐναντίον του κατηγορίες	92-93
π. 23. Συνοδικὴ «διάκρισις» μὲ τὴν ὁποία αἴρεται ἡ καθαίρεση τοῦ νομοφύλακος διακόνου Λέοντος καὶ τοῦ ἀποδίδεται ἡ ἱερωσύνη	93-94
π. 24. «Ἐπικυρωτικὸν γράμμα» τῆς δωρεᾶς τοῦ μητροπολίτη Περιθεωρίου Γρηγορίου πρὸς τὴ μητρόπολὶ του	94-96
π. 25. Συνοδικὴ ἀπόφαση γιὰ τὴν παύση τῆς ἐφαρμογῆς τῆς ἀρχῆς τῆς οἰκονομίας σὲ θέματα γάμου	96

Πράξις πλαστῆ ποὺ ἔχει ἀποδοθεῖ στὸν Σωφρόνιο — «Συστατικὸν γράμμα» γιὰ τὴ γνησιότητα ἐνὸς σταυροῦ ποὺ προερχόταν ἀπὸ τὴν αὐτοκρατορικὴ οἰκογένεια τῆς Τραπεζούντος	97
--	----

ΓΕΝΝΑΔΙΟΣ Β' (β' πατριαρχία: 1463)

π. 26. Ἐπάνοδος στὸν πατριαρχικὸ θρόνο τοῦ παραιτηθέντος τὸ 1456 Γενναδίου Β'	101-102
π. 27. Ἀπόφαση νὰ ριφθεῖ στὴν πυρὰ κάθε χειρόγραφο τοῦ ἔργου «Νόμου» τοῦ Γεωργίου Πλήθωνος	102-103

π. 28. Ἀπονομή τοῦ ὀφρμίου τοῦ μεγάλου οἰκονόμου στὸν Θεόδωρο Ἀγαλλιανὸ 103-104

ΙΩΑΣΑΦ ΚΟΚΚΑΣ (1464)

π. 29. Ἐκλογή τοῦ Ἰωάσαφ ὡς πατριάρχῃ Κωνσταντινουπόλεως 107-108

π. 30. Συνοδικὴ ἀπόφαση μετὰ τὴν ὁποία συγχωρεῖται ὁ μητροπολίτης Νικομηδείας Μακάριος καὶ ἀποκαθίσταται στὴ μητρόπολὶ του 108-109

ΓΕΝΝΑΔΙΟΣ Β' (γ' πατριαρχία: 1464–1465)

π. 31. Ἐπάνοδος γιὰ τρίτῃ φορὰ τοῦ Γενναδίου στὸν πατριαρχικὸ θρόνο 113-114

π. 32. «Συνοδικὴ πρᾶξις» τοῦ νεοεκλεγέντος μητροπολίτη Ἀδριανουπόλεως ἱερομονάχου Μάρκου 114-115

ΜΑΡΚΟΣ Β' Ο ΞΥΛΟΚΑΡΑΒΗΣ (1466)

π. 33. Ἐκλογή στὸν πατριαρχικὸ θρόνο τοῦ μητροπολίτη Ἀδριανουπόλεως Μάρκου τοῦ Ξυλοκαράβη 119-120

π. 34. «Καθαίρεισις» τοῦ μεγάλου οἰκονόμου Θεόδωρου Ἀγαλλιανοῦ 120-121

π. 35*. Πατριαρχικὸ γράμμα ἐπικύρωσης δικαιωμάτων τῆς μονῆς Ἁγίου Ἰωάννη Προδρόμου ποῦ βρίσκεται στὸ νησί ἔναντι τῆς Σωζοπόλεως 121-122

π. 36. Πιττάκι πρὸς τοὺς κληρικοὺς τῆς μητροπόλεως Δέρον καὶ τῆς ἐπισκοπῆς Μετρῶν 122-123

ΣΥΜΕΩΝ Α' (α' πατριαρχία: 1466)

π. 37. Ἄνοδος στὸν πατριαρχικὸ θρόνο τοῦ ἱερομονάχου Συμεῶν 127-128

ΔΙΟΝΥΣΙΟΣ Α' (α' πατριαρχία: 1466–1471)

π. 38. Ἐκλογή στὸν πατριαρχικὸ θρόνο τοῦ μητροπολίτη Φιλίππουπόλεως Διονυσίου 131-132

π. 39. Ἐκχώρηση τῆς ἀρχιεπισκοπῆς Ἀχρίδος στὸν πρόην πατριάρχῃ Κωνσταντινουπόλεως Μάρκο Ξυλοκαράβη 132-133

π. 40. Ὑπαγωγή τῆς ἐπισκοπῆς Μαγνησίας καὶ τῆς Νέας Φώκαιας στὴ μητρόπολὶ Ἐφέσου 133-135

π. 41. «Συνοδικὴ πρᾶξις» τοῦ νεοεκλεγέντος στὴ μητρόπολιν Παλαιῶν Πατρῶν ἱερομονάχου Κυριλλοῦ 135-137

π. 42. «Συνοδική διάγνωσης καὶ ἀποφάσεις», μετὴν ὁποία αἶρεται ἡ καθαιρέσις τοῦ μεγάλου οἰκονόμου Θεόδωρου Ἀγαλλιανοῦ	137-139
π. 43. «Ἄδειά τε καὶ συγχώρησις» τοῦ ἱερομονάχου Γρηγορίου	139-140
π. 44. Ἐκχώρησις τῆς μονῆς Ἁγίου Ἰωάννου τοῦ Προδρόμου, πού βρίσκεται στὸ νησί ἀπέναντι ἀπὸ τὴ Σωζόπολη, στὸ μοναχὸ Γερβάσιο.	140-141
π. 45*. Γράμμα σχετικὸ μετὴν ἀναγνώρισιν τοῦ Γρηγορίου ὡς μητροπολίτη Κιέβου καὶ πάσης Ρωσίας	141-142
π. 46. Ἀφορισμὸς ἐκείνων πού κατηγοροῦσαν ἀδίκως τὸν πατριάρχη Διονύσιον Α΄	142-143

Πράξις πού λανθασμένα ἔχει ἀποδοθεῖ στὸν Διονύσιον Α΄ — Πατριαρχικὸ γράμμα πρὸς κάποιον ὀνόματι Καλοδιοίκητο μετὸ ὅποιο προ- τρέπεται νὰ μὴν προσβάλει τὴ δωρεὰ τῆς ἀποθανούσας ἀδελφῆς του στὴ μονὴ Βατοπεδίου.	144
---	-----

ΣΥΜΕΩΝ Α΄ (β΄ πατριαρχία: 1471–1475)

π. 47. Ἐπάνοδος τοῦ Συμεὼν γιὰ δευτέρη φορὰ στὸν πατριαρχικὸ θρόνον	147
π. 48. Ἀμνηστία καὶ ἀποκατάστασις στὴν ἱερωσύνη ὄσων κατὰ καιροὺς εἶχαν κα- ταδικαστεῖ.	147-148
π. 49. Ἐκλογή τοῦ Παγκρατίου στὴ μητρόπολη Τραπεζούντος	148-149
π. 50. Μετάθεσις καὶ ἐγκατάστασις τοῦ μητροπολίτη Ἀθηνῶν Δωροθέου στὴ μη- τρόπολη Τραπεζούντος	150-151
π. 51. Ἐπιβεβαίωσις προνομίων τῆς μονῆς Κοσινίτισης	151-152
π. 52. Ἀθώωσις τοῦ πατριάρχη Συμεὼν Α΄ καὶ ἀποδοχὴ καταβολῆς ἐτήσιου φό- ρου στὸ ὀθωμανικὸ δημόσιον	152-154
π. 53. Καθιέρωσις Καταστίχου γιὰ τὸν ἐπιμερισμὸ τοῦ ἐτήσιου δοσίματος πού ἐ- πέβαλε ἡ Πύλη	154-155
π. 54. Ἐγκύκλιος τοῦ Συμεὼν Α΄ πρὸς τοὺς χριστιανούς ἐνόψει ἀποδημίας του ἀπὸ τὴν Κωνσταντινούπολη	155-157
π. 55. Συνοδικὴ ἀπόφασις μετὴν ὁποία καθαιροῦνται ὁ μητροπολίτης Ἡρακλεί- ας Γαλακτίων, ὁ μέγας σκευοφύλαξ Γεώργιος Γαλησιώτης καὶ ὁ μέγας ἐκκλησιάε- ρχης Μανουὴλ Χριστόνυμος.	157-158
π. 56. Ἄδεια στὴν κητόρισσα ναοῦ στὴ Μυτιλήνη νὰ ἐπιλέγει ὅποιον ἱερέα ἐπι- θυμεῖ	159-160
π. 57. Γράμμα μετὸ ὅποιο ἐπικυρώνεται ἡ ἀνταλλαγὴ τοῦ μετοχίου τῆς μονῆς Ἰωάννου Προδρόμου Σωζόπολεως μετὸ τὸ ναὸ τῆς Παναγίας τῆς Ἐπισκέψεως	160-161

ΡΑΦΑΗΛ Α΄ (1475–1476)

π. 58. Ἄνοδος τοῦ ἱερομονάχου Ραφαὴλ στὸν πατριαρχικὸ θρόνον	165-166
--	---------

π. 59. Ἐξαρχικό ἔνταλμα παραχώρησης τῆς ἐξαρχίας Μουδανίων	166-167
π. 60. Πατριαρχική ἀπόφαση γιά τή μετατροπή τῆς ἐξαρχίας Μουδανίων σέ μη-τροπόλη	167
π. 61. Γράμμα ἐπιβεβαιωτήριο, τό ὁποῖο ἐπικυρώνει τήν ἀνταλλαγή τοῦ μετοχίου τῆς μονῆς Ἰωάννου Προδρομοῦ Σωζοπόλεως μέ τό ναό τῆς Παναγίας τῆς Ἐπισκέψεως	168

ΜΕΣΟΠΑΤΡΙΑΡΧΕΙΑ (1476)

π. 62. Συνοδική ἀπόφαση σχετική μέ τό ἐξαρχικό καθεστῶς τῶν Μουδανίων . .	171-172
π. 63. Συνοδική «διάκρισις» γιά τή διευθέτηση οἰκονομικῶν ζητημάτων μεταξύ ἀρχιερέων	172-173
π. 64. Συνοδική «διάκρισις» μέ τήν ὁποία καλοῦνται στό συνοδικό δικαστήριο κληρικοί τῆς μητροπόλεως Μηδείας	173-174

ΜΑΞΙΜΟΣ Γ' (1476–1482)

π. 65. Ἐκλογή τοῦ Μανουήλ Χριστώνυμου, πρώην μεγάλου ἐκκλησιάρχου, ὡς πατριάρχη μέ τό ὄνομα Μάξιμος	177-178
π. 66. Πιττάκιο σχετικό μέ τό ἐξαρχικό καθεστῶς τῶν Μουδανίων	178-179
π. 67. Λύση ἀφορισμοῦ τοῦ ἄρχοντος Μανουήλ Ἀμπέρτου	179-180
π. 68. Ἐπιβεβαίωση προνομίων τῆς μονῆς Κοσινίτισης	180-181
π. 69. Ἐνταλτήριο γράμμα μέ τό ὁποῖο ἐκχωροῦνται οἰκισμοί τῆς Πελοποννήσου ὡς πατριαρχικές ἐξαρχίες	182
π. 70. Ἀποφάσεις «μεγίστης» συνόδου προκειμένου νά ἀντιμετωπιστοῦν διάφορα ζητήματα	182-183
π. 71. «Διόρθωσις» τοῦ Καταστίχου τῆς Μ. Ἐκκλησίας	183-184
π. 72. Ἐγκύκλιος πρὸς τοὺς ὀρθόδοξους χριστιανοὺς μέ τήν ὁποία ὁ πατριάρχης νουθετεῖ καί γνωστοποιεῖ ληφθεῖσες ἀποφάσεις	184-186
π. 73. Πιττάκιο πρὸς τὸν δόγη τῆς Βενετίας σχετικά μέ τὰ δικαιώματα τῆς Ἀνατολικῆς Ἐκκλησίας στίς βενετοκρατούμενες περιοχές	186-187
π. 74. Γράμμα σχετικό μέ τή σταυροπηγιακή ἀξία τῆς Λαύρας τοῦ Κιέβου . . .	188

Πράξεις πού λανθασμένα ἔχουν ἀποδοθεῖ στὸν Μάξιμο Γ'	
— Responsum de antimensiiis (Περὶ τῶν ἀντιμηνοίων)	189
— Admonitione ad iudices (Παραίνεσις πρὸς τοὺς Κριτάς)	189
— Synodico ut nuptiae iudicentur ab episcopo (Συνοδικόν, ἵνα οἱ γάμοι κρίνεται παρὰ τῶν ἐπισκόπων)	189

ΣΥΜΕΩΝ Α' (γ' πατριαρχία: 1482–1486)

π. 75. Ἐπάνοδος τοῦ Συμεών στὸν πατριαρχικὸ θρόνο.	193
π. 76. Ἐπιβεβαίωση συνοδικοῦ ψηφίσματος κατὰ τῆς σιμωνίας.	194
π. 77. Καθαίρεση τῶν πατριαρχῶν Ἱεροσολύμων καὶ Ἄντιοχείας	194-196
π. 78. «Συνοδικὸς τόμος» μετὸν ὁποῖο ἀποφασίζεται ἡ ἀνατροπὴ τῶν ἀποφάσεων τῆς Συνόδου τῆς Φλωρεντίας	196-198
π. 79. Συνοδικὴ ἀπόφαση γιὰ τὸν τρόπο μετὸν ὁποῖο ἡ Ὁρθόδοξη Ἐκκλησία πρέπει νὰ ὑποδέχεται τοὺς «ἐκ τῶν Λατινικῶν δογμάτων ἐπιστρέφοντας».	199
π. 80. Ἐξαρχικὸ ἔνταλμα, πιττάκιο σχετικὸ μετὴν ἀνταλλαγῆ πατριαρχικῶν ἐξαρχιῶν στὴν Πελοπόννησο	200-201
π. 81. «Συνοδικὸν ψήφισμα» μετὸ ὁποῖο ἐπιβεβαιώνονται παλαιότερες συνοδικές ἀποφάσεις καταδίκης τῆς σιμωνίας.	201-202
π. 82. Ἐπιζύρωση προσηλώσεως μονυδρίου στὴ μονὴ Βατοπεδίου.	203
π. 83. Ἐπιζύρωση δικαιομάτων μονῆς Ἰβήρων ἐπὶ τῆς Κομίτισας.	203-205
π. 84. «Συνοδικὴ πράξις» τοῦ μητροπολίτη Σερρών Μανασσῆ.	205-206
π. 85. Ἐπιζύρωση προνομίων μονῆς Πάτμου.	206-207
Πράξις ποὺ λανθασμένα ἔχει ἀποδοθεῖ στὸν Συμεὼν Α'	
— Πατριαρχικὸ γράμμα πρὸς κάποιον ὀνόματι Καλοδιοίκατο μετὸ ὁποῖο προτρέπεται νὰ μὴ προσβάλλει τὴ δωρεὰ τῆς ἀποθανούσας ἀδελφῆς του στὴ μονὴ Βατοπεδίου.	208

ΝΗΦΩΝ Β' (α' πατριαρχία: 1486–1488)

π. 86. Ἐκλογὴ τοῦ Νήφωνος, μητροπολίτη Θεσσαλονίκης, στὸν πατριαρχικὸ θρόνο.	211-212
π. 87. Ὁ πατριάρχης μετὰ τὴν ἐκλογὴν ἀποστέλλει εἰρηνικὴ ἐπιστολὴν στὸν πατριάρχη Ἀλεξανδρείας.	212-214
π. 88. Ἐπιζύρωση τοῦ «συνοδικοῦ τόμου» ποὺ καταδίκαιζε τὴ σιμωνία	214-215
π. 89. «Συνοδικὴ γραφή» περὶ δικαιοδοσίας τοῦ πατριάρχη Ἀλεξανδρείας σὲ ζητήματα τῆς μονῆς Σινᾶ.	215

ΜΕΣΟΠΑΤΡΙΑΡΧΕΙΑ (1488)

π. 90. Ἐπιζύρωση συμφωνίας τῶν μονῶν Ἰβήρων καὶ Χιλανδαρίου γιὰ τὴν τοποθεσίαν Κομίτισα	219-220
π. 91: «Συνοδικὸν ψήφισμα», «συνοδικὴ πράξις» μετὴν ὁποία ἀποκαθίσταται στὸν πατριαρχικὸ θρόνο ὁ Διονύσιος Α'	221-222

ΔΙΟΝΥΣΙΟΣ Α' (β' πατριαρχία: 1488–1490)

π. 92. Ἐπάνοδος στὸν πατριαρχικὸ θρόνον τοῦ ἀπομακρυνθέντος ἀπὸ τὴν κο- σμικὴ ἀρχὴ Διονυσίου	225-226
π. 93. «Γράμμα ἐπιβεβαιωτήριον» γιὰ τὴν ἀνταλλαγὴ τοῦ μετοχίου τῆς μονῆς Ἰωάννου Προδρομοῦ Σωζοπόλεως μὲ τὸ ναὸ τῆς Παναγίας τῆς Ἐπισκέψεως . . .	226-227
π. 94. Ἐπικυρωτικὴ «γραφή» προνομίων μονῆς Κοσινίτισης τοῦ Παργαίου ὄρους	227-228
π. 95. Ἐγκατάσταση τοῦ νέου μητροπολίτη Λαρίσης Βησσαρίωνα	228-229
π. 96. Ἐγκατάσταση τοῦ νέου μητροπολίτη Βερούιας Μεθοδίου	230-231
π. 97. Πατριαρχικὸ γράμμα γιὰ ὑπόθεση δανείου	231-232
π. 98. Πιττάκιο πρὸς ἀδελφὸ ἐπίσκοπο μὲ ἐντολὴ νὰ ἐπιβάλλει σὲ ἱερεῖς ἀργία γιὰ αὐθάδεια καὶ σὲ δυστροποῦντες ὀφειλέτες ἀφορισμὸ	232-233
Πράξι πού λανθασμένα ἔχει ἀποδοθεῖ στὸν Διονύσιο Α' — «Ἐγγραφος ἀπόφασις» πού ἀφοροῦσε τὸ ἰδιοκτησιακὸ καθεστῶς τοῦ ναοῦ τῆς Θεοτόκου τῆς Ἐλεημονήτριας στὴν Κῶ	234

ΜΑΞΙΜΟΣ Δ' (1491–1497)

π. 99. Ἐκλογή στὸν πατριαρχικὸ θρόνον τοῦ μητροπολίτη Σερρών Μανασσῆ ὁ ὁποῖος μετονομάστηκε σὲ Μάξιμο	237
π. 100. Ἐγκατάσταση ἐπισκόπου στὴν ἐπανδρουθεῖσα ἐπισκοπὴ Διαυλείας καὶ Ταλαντίου	238-239
π. 101. Πιττάκιο πρὸς τὴ σιναϊτικὴ κοινότητα	239-240
π. 102. Ἐπικύρωση προνομίων Νέας Μονῆς Χίου	240-241
π. 103. «Ἐπιβατήριον γράμμα» πρὸς τὸν μητροπολίτη Λαρίσης σχετικὰ μὲ τὴ με- τάθεση τῆς ἕδρας τῆς μητροπόλεως στὰ Τρίκαλα	241-243
π. 104. Γράμμα ἐπιβεβαιωτήριον, μὲ τὸ ὁποῖο ἐπικυρώνεται ἡ ἀνταλλαγὴ τοῦ με- τοχίου τῆς μονῆς Ἰωάννου Προδρομοῦ Σωζοπόλεως μὲ τὸ ναὸ τῆς Παναγίας τῆς Ἐπισκέψεως	243-244

ΝΗΦΩΝ Β' (β' πατριαρχία: 1497–1498)

π. 105. Ἐπάνοδος τοῦ Νήφωνος στὸν πατριαρχικὸ θρόνον	247-248
π. 106. Ἐπιβεβαίωση τῆς ἐνότητος τῶν ἐπισκοπῶν Διαυλείας καὶ Ταλαντίου σὲ μία ἐπισκοπὴ	248-249
π. 107. Μὲ «συνοδικὸν τόμον» ἡ σύνοδος καταδικάζει καὶ πάλι τὴ συμφωνία καὶ ρυθμίζει οἰκονομικὰ ζητήματα ἱερομένων καὶ λαϊκῶν	249-251
π. 108. «Καθαίρεις» ἱερέα τῆς Βερούιας	252

π. 109. Ἐπιβεβαιωτήριο γράμμα πρὸς τὸν μητροπολίτη Λαρίσης γὰρ τὴν μετάθεσιν τῆς ἔδρας τῆς μητροπόλεως στὰ Τρίκαλα καὶ τὴν εἰσπραξὴν τῶν ἐκκλησιαστικῶν εἰσοδημάτων	252-254
π. 110. Γράμμα ἐπιβεβαιωτήριο, μὲ τὸ ὁποῖο ἐπικυρώνεται ἡ ἀνταλλαγὴ τοῦ μετοχίου τῆς μονῆς Ἰωάννου Προδρομοῦ Σωζοπόλεως μὲ τὸ ναὸ τῆς Παναγίας τῆς Ἐπισκέψεως	254
π. 111. Συνοδικὴ ἀπόφασιν γὰρ τὴν ὑπαγωγὴν χωριῶν στὴ μητρόπολιν Ἀγχιάλου	255
Πράξις πλαστὴ ποὺ ἔχει ἀποδοθεῖ στὸν Νήφωνα Β΄ — Πιττάκιον πρὸς τὸν μητροπολίτη Κιέβου Ἰωσήφ	256

III. Εὐρετήριο τῶν incipit

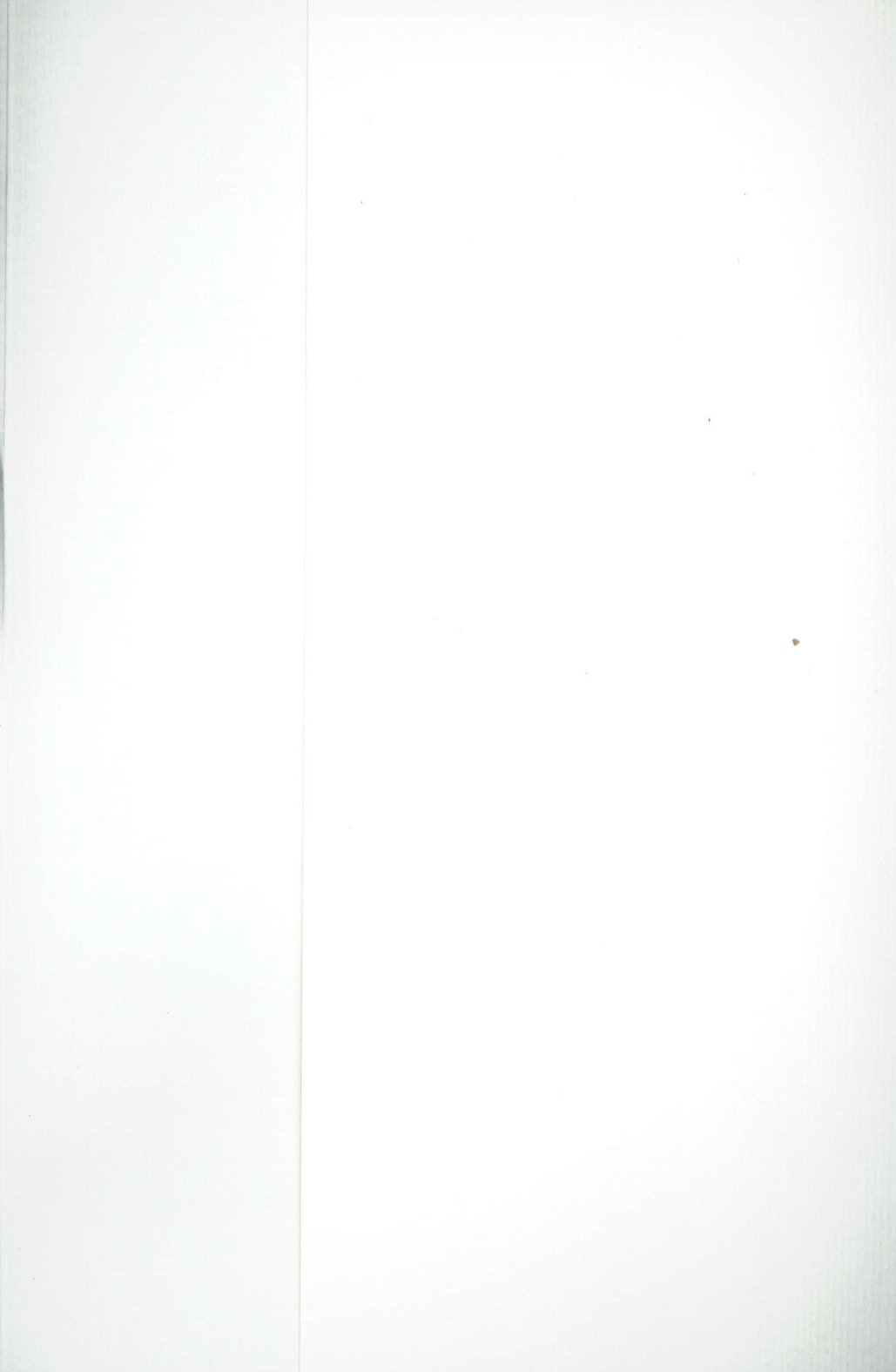
Αἱ γραφαὶ τῆς σῆς ἐνλαβείας	π. 9
Ἄπαντα εἰσὼς φαίνεται ὁ μακρὸς	π. 107
Γνωστὸν ἔστω πᾶσιν ὡς, ἐπειδὴ	σ. 97
Γράμματα ἐδεξάμεθα πρὸ καιροῦ ἔκ	π. 101
Διενέξεως ὃ τι πλείστης γεγωνίας μεταξὺν	π. 83
Διενέξεως πολλῆς ἔκ τε παλαιῶν	π. 90
Ἐδεξάμην τὰς σὰς γραφὰς καί	π. 80
Ἔθος τοῦτο τῆς ἐκκλησίας Χ(ριστο)ῦ	π. 84
Εἰ ὁ λαὸς μου ἤκουσέ μου	π. 8
Εἰ ὁ λαὸς μου, φησὶν	π. 72
Ἐπει εὐδόκησεν ὁ πανάγαθος Κ(ύριος)ς	π. 66
Ἐπειδὴ ἀπὸ λόγων τινῶν χωρεκάκων	π. 67
Ἐπειδὴ ἔλαθεν ἡμᾶς τοῦτο καί	π. 10
Ἐπειδὴ ἐν τῇ πρώτῃ πατριαρχίᾳ	π. 93
Ἐπειδὴ ὁ ἐν μοναχοῖς Μάξιμος	π. 82
Ἐπειδὴ ὁ ιερώτατος μ(η)τροπολίτης Περιθεωρίου	π. 24
Ἐπειδὴ ὁ τῶν ζιζανίων σπορεὺς	π. 42
Ἐπειδὴ πρὸ χρόνων ἤδη τινῶν	π. 81
Ἐπειδὴ τινὲς τῶν ἡμετέρων, παρὰ	π. 52
Ἐτι ἀποφανόμεθα συνοδικῶς, ἐπεὶ εὐρήται	π. 108
Ἡ ἀγί[α] μεγ[άλη] καὶ οἰκουμενικὴ	π. 78
Ἡ ἀγία τοῦ Χριστοῦ καθολικὴ	π. 32
Ἡ μετριότης ἡμῶν ἐγνώρισεν ὡς	σ. 143 & σ. 208
Ἡ μετριότης ἡμῶν, κρίμασιν ἀρρήτοις	π. 50
Ἡρώτησας περὶ τῆς ἐξηγήσεως τοῦ	π. 12
Ἡ τῆς ὑπεράγνου μου δεσποίνης	π. 51
Ἵστε ἀκριβῶς πάντες ὅπως συγχωρήσει	σ. 75
Καὶ ἰατρῶν ἄριστος ἂν καλοῖτο	π. 96
Καὶ ἰατρῶν ἐκείνος ἄριστος ἂν	π. 100

Μετά τὸ λειτουργῆσαι τὸ κοινὸν	π. 87
<i>Οἱ ἐν τῇ σεβασίμῃ βασιλικῇ</i>	π. 102
<i>Ὁ ἱερώτατος μητροπολίτης Ῥοιζαίου</i>	π. 63
<i>Ὁ ἱερώτατος μητροπολίτης ἡμῶν, ἀναστάς</i>	π. 64
<i>Οἱ καλῶς διακονήσαντες βαθμὸν ἔαντοῖς</i>	σ. 75
<i>Ὁ Κύριος ἡμῶν καὶ Θε(ε)ς</i>	π. 73
<i>Ὁ παρὼν δεῖνα ἀναδραμῶν ἀνέφερε</i>	π. 98
<i>Ὁ περιούσιος καὶ χ(ριστ)ώνυμος τοῦ Κ(υρίου)υ</i>	π. 54
<i>Ὁ πρὸ ἡμῶν ἀγιώτατος πατριάρχης</i>	π. 68
<i>Οὐδέποτε κόρον ἔσχε καθ' ἡμῶν</i>	π. 55
<i>Παρά τῶν εὐλαβεστάτων μοναχῶν τοῦ</i>	π. 11
<i>Πιστεύομεν ὅτι ἔστι Θεός, δημιουργός</i>	π. 4
<i>Πολλὰ τῶν ἐν τῷ καθ' ἡμᾶς</i>	π. 91
<i>Πολλοὶ ἐπιτειλάντες μοι θαυμάζειν τε</i>	π. 6*
<i>Προκαθημένης τῆς ἡμῶν μετριότητος συνοδικῶς</i>	π. 40
<i>Πρὸ πολλῶν καὶ ἀμνημονεύτων τῶν</i>	π. 62
<i>[...] Τὰ ἀντιμίνοια οὐκ εἰς πάσας</i>	σ. 189
<i>Τῆς ἀγιωτάτης μ(ητ)ροπόλεως Λαρίσης χηρευσάσης</i>	π. 95
<i>Τῆς ἀγιωτάτης μ(ητ)ροπόλεως Παλαιῶν Πατρῶν</i>	π. 41
<i>Τοσοῦτος παρέδραμε καιρὸς καὶ οὐδεὶς</i>	π. 36
<i>Svetaja golovnaja apostol'skaja čerkov, imajačī</i>	π. 45*
<i>Wzieliśmy od twej mitości postany</i>	σ. 256

❧ ΟΙ ΠΡΑΞΕΙΣ ❧

ΤΟΥ ΠΑΤΡΙΑΡΧΕΙΟΥ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥΠΟΛΕΩΣ
ΕΠΙΤΟΜΗ-ΠΑΡΑΔΟΣΗ-ΣΧΟΛΙΑΣΜΟΣ 1454-1498
ΤΟΥ Δ. Γ. ΑΠΟΣΤΟΛΟΠΟΥΛΟΥ ΚΑΙ ΤΗΣ ΜΑΧΗΣ
ΠΑΪΖΗ-ΑΠΟΣΤΟΛΟΠΟΥΛΟΥ • ΣΤΟΙΧΕΙΟΘΕΤΗ
ΘΗΚΕ ΑΠΟ ΤΟΥΣ ΣΥΓΓΡΑΦΕΙΣ • ΣΕΛΙΔΟΠΟΙ
ΗΘΗΚΕ ΚΑΙ ΤΥΠΩΘΗΚΕ ΣΕ OFFSET ΣΤΟ ΤΥ
ΠΟΓΡΑΦΕΙΟ «Γ. ΑΡΓΥΡΟΠΟΥΛΟΣ ΕΠΕ» ΣΕ ΧΑΡ
ΤΙ ΣΗΜΑΙΣ ΡΑΛΑΤΙΝΑ 120 ΓΡΑΜΜ. ΤΟΝ ΝΟΕΜ
ΒΡΙΟ ΤΟΥ 2013 • ΣΤΟ ΕΞΩΦΥΛΛΟ ΛΕΠΤΟΜΕ
ΡΕΙΑ ΑΠΟ ΤΗΝ ΕΙΚΟΝΑ ΤΗΣ ΜΟΝΗΣ ΣΙΝΑ
«ΟΙ ΣΑΡΑΝΤΑ ΜΑΡΤΥΡΕΣ ΤΗΣ ΣΕΒΑΣΤΕΙΑΣ»

ΤΟ ΒΙΒΛΙΟ ΑΥΤΟ ΑΠΟΤΕΛΕΙ ΔΗΜΟΣΙΕΥΜΑ ΤΟΥ
ΕΡΕΥΝΗΤΙΚΟΥ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑΤΟΣ «ΘΕΣΜΟΙ ΚΑΙ
ΙΔΕΟΛΟΓΙΑ ΣΤΗ ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΗ ΚΟΙΝΩΝΙΑ»
ΚΑΙ ΤΟΥ ΕΡΓΟΥ «ΑΡΧΕΙΑ ΠΑΤΡΙΑΡΧΕΙΟΥ ΚΩΝ
ΣΤΑΝΤΙΝΟΥΠΟΛΕΩΣ» ΚΑΙ ΕΙΝΑΙ ΤΟ ΕΚΑΤΟ
ΣΤΟ ΤΡΙΑΚΟΣΤΟ ΕΚΤΟ ΤΟΥ ΤΜΗΜΑΤΟΣ ΝΕΟ
ΕΛΛΗΝΙΚΩΝ ΕΡΕΥΝΩΝ ΤΟΥ ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΟΥ
ΙΣΤΟΡΙΚΩΝ ΕΡΕΥΝΩΝ ΤΟΥ ΕΘΝΙΚΟΥ
ΙΔΡΥΜΑΤΟΣ ΕΡΕΥΝΩΝ

FONDATION NATIONALE DE LA RECHERCHE SCIENTIFIQUE
INSTITUT DE RECHERCHES HISTORIQUES / KNE 136
Institutions et idéologie au sein de la société grecque
Archives du Patriarcat de Constantinople

D. G. APOSTOLOPOULOS
MACHI PAÏZI-APOSTOLOPOULOU

LES REGESTES DES ACTES DU PATRIARCAT DE CONSTANTINOPLE

I. Les regestes de 1454 à 1498

ATHÈNES 2013

ISBN 978-960-98199-2-3